JEAN DES CARS

SAGA

DINASTIEI DE HABSBURG

De la Sfântul Imperiu la Uniunea Europeană

„O carte pasionantă şi minuţios documentată."
— *Le Figaro Littéraire*

ISTORIE
TREI

Jean des Cars

Saga dinastiei de Habsburg

De la Sfântul Imperiu la Uniunea Europeană

Traducere din franceză de
Irina Negrea

TREI
2015

ISTORIE

COLECȚIE COORDONATĂ DE
Livia Szasz

TREI

LA SAGA DES HABSBOURG
Jean des Cars

O.P. 16, Ghișeul 1, C.P. 0490, București
Tel.: +4 021 300 60 90 ; Fax: +4 0372 25 20 20
e-mail: comenzi@edituratrei.ro
www.edituratrei.ro

ISBN ePUB: 978-606-719-692-4
ISBN PDF: 978-606-719-693-1
ISBN Print: 978-606-719-234-6

Editori: Silviu Dragomir, Vasile Dem. Zamfirescu
Director editorial: Magdalena Mărculescu
Redactor: Carmen Botoșaru
Coperta: Daniel Toma
Director producție: Cristian Claudiu Coban
Dtp: Mirela Voicu
Corectură: Maria Mușuroiu, Elena Bițu, Dușa Udrea

Pentru Victoria, desigur…
Și pentru Hortense
și Joséphine

Introducere

„Istoria este plină de maiestăți individuale, însă Habsburgii întruchipează maiestatea dinastică. A-ți extinde puterea, devenind, din proprietar al unui donjon elvețian, stăpân al lumii, a ști să dăinui zece veacuri, a izbuti să prelungești feudalitatea până în zilele noastre, iată chintesența unei extraordinare epopei.

A ajunge să nu mai constitui doar o familie, să nu mai reprezinți doar o țară, ci un agregat de națiuni, a stăpâni jumătate din Europa și o mare parte din America, a purta o coroană mai grea chiar decât coroana Imperiului Britanic, dar a te plimba, în același timp, prin Prater, cu o umbrelă sub braț, iată un spectacol pe care omenirea nu-l va mai vedea vreodată.

Exista la ei un minunat echilibru între maiestate și simplitate.

Habsburgii străjuiesc la intrarea Istoriei asemenea portarilor vienezi, odinioară, la porțile palatelor, vara, purtând pantalonii lor albi și bastonul de sergent-major.

Dispărând, Habsburgii și-au luat cu ei țara în mormânt. Sub ochii noștri, nu a mai rămas decât un cap fără trup: Viena. Habsburgii erau Austria.“[1]

Până în 1804, din punct de vedere politic și juridic, nu se poate vorbi despre un singur „Imperiu al Austriei“, deoarece Habsburgii domnesc peste un conglomerat de ținuturi care țin de monarhiile din Ungaria, Boemia, Polonia (sudul acesteia, începând din 1772, cu prilejul primei împărțiri), dar și de

statele ereditare, dintre care Austria nu este decât o provincie sub denumirea de ducat sau arhiducat. Se poate admite că, prin poziția sa geografică, această ultimă provincie va fi constituit „osatura fundamentului politic al Habsburgilor“[2].

Această situare centrală explică motivul pentru care, de cele mai multe ori — și în mod eronat —, apare tendința de a reduce dominația lor doar la Austria pe care o cunoaștem. Pe parcursul secolelor, Austriei inițiale i s-au adăugat alte state europene, pe care Habsburgii, prin extinderea Sfântului Imperiu Roman de Națiune Germană, au ajuns să le stăpânească sau pe care au avut privilegiul de a le dobândi prin moșteniri, mai mult sau mai puțin contestate, pentru perioade mai lungi sau mai scurte: Toscana, Lombardia, Veneția, Țările de Jos. Până în 1918, puterea suverană a Habsburgilor înglobează, în totalitate sau parțial, treisprezece state europene actuale: Austria, Republica Cehă, Slovacia, Polonia, Ucraina, România, Ungaria, Serbia, Croația, Bosnia, Muntenegru, Slovenia, Italia.

De asemenea, în acest context istoric, se cuvine să tratăm cu vigilență sensul cuvântului „german“. În Imperiul Habsburgilor, un german este un supus austriac de limbă și cultură germană, așa cum există minorități germanice în Boemia, Moravia, Slovenia și Croația. Unii germani din Austria nu îi agreează pe germanii din Reich, la fel cum alții îi detestă pe prusaci. Alți germani din Austria, în schimb, sunt adepții unor relații strânse cu vecinii lor. Comunitatea de limbă, cu variațiunile ei (accente, dialecte, graiuri), este un liant puternic. Sau un motiv de susceptibilități, de zeflemea și de distanțare…

Așa cum se întâmplase la scindarea Imperiului Roman, împărțirea imperiului lui Carol cel Mare este cheia fărâmițărilor și a antagonismelor europene. În ziua în care a scăpat de sub dominația Habsburgilor, Imperiul a devenit german.

Franța și Austria, cu evoluția specifică fiecăreia, nu se puteau înțelege. Între ele, au existat peste patru sute de ani de neîncredere, cu războaie, răsturnări de alianțe, minciuni și manipulări. Austria a agreat Franța, mai mult decât se poate afirma invers: Habsburgii întruchipează negreșit cel mai vechi antagonism între o dinastie și diversele regimuri politice franceze, întrucât, până în 1806, ei simbolizează, în mod majoritar, Sfântul Imperiu Roman de Națiune Germană, dizolvat la această dată de Napoleon, altfel spus mult mai mult decât imaginea teritorială a Austriei de care suntem atașați astăzi, printr-o reducție comodă.

---

[1] Paul Morand, membru al Academiei Franceze, *La Dame Blanche des Habsbourg*, ediția I Robert Laffont, 1963, colecția „L'amour et la Couronne", coordonată de Gaston Bonheur. Reeditări Perrin, 1990 și 2000.

[2] Yves Tessier, *Dictionnaire de l'Europe*, Vuibert, reeditare 2004.

Cuvânt-înainte
Șapte secole de conștiință europeană

Dacă există o dinastie care să întrupeze Europa, aceea este Casa de Habsburg. În 1919, prăbușirea imperiilor și, apoi, o redivizare geografică arbitrară, dictată de o ideologie oarbă, elimină de la conducere familii vechi și puternice, cum ar fi Romanovii, Hohenzollernii și Habsburgii, care purtau vina de a fi fost învinși sau doborâți prin revoluții. După veacuri de prestigiu și influență, vechile case domnitoare sunt șterse de pe hartă, asasinate sau surghiunite.[3] Dar, în timp ce familiile imperiale din Rusia și din Germania au fost nevoite, ulterior, să se mulțumească, după caz, cu nostalgii discrete, compromisuri regretabile sau reabilitări tardive pe cât de uimitoare, pe atât de diverse, Habsburgii au luptat împotriva anihilării progresive la care erau supuși, ripostând chiar împotriva ostracizării care le era impusă. Nu fără eforturi sau adversități umilitoare, ei au reușit să trăiască, să-și refacă imaginea, să existe din nou, să impună respect față de numele lor înainte de anii ’40 și să redobândească un loc atât în memoria vechii Europe, cât și în noua construcție europeană, ceea ce este un lucru excepțional.

Ce fel de memorie? Ce fel de loc? Coordonatele lor au fost întâi ascunse, discrete, apoi spectaculoase, provocând noi dezbateri, ba chiar contestări, îndeosebi sub regimurile republicane din Austria și Franța. O luptă pentru dreptate și un adevăr supărător au continuat timp de aproape nouăzeci de ani.

Tratatul de la Versailles, din 28 iunie 1919, semnat în Galeria Oglinzilor, exact în același loc unde fusese proclamat Imperiul German, pe 18 ianuarie 1871, este foarte drastic. Antanta, învingătoare, reprezentată de domnii Clemenceau pentru Franța, Lloyd George pentru Regatul Unit, Wilson pentru Statele Unite ale Americii și Orlando pentru Italia, îi impune Germaniei conduse de Wilhelm al II-lea, *Kaiser*-ul bunicilor noastre, condiții teritoriale, economice și militare riguroase.

Intransigența acestor clauze va fi denunțată de un austriac prin naștere, Adolf Hitler, care va face din acel *Diktat* de la Versailles una dintre temele majore urmărite în campania sa de cucerire a puterii și în politica promovată. Circumstanțe agravante: Germania învinsă, a cărei soartă este în joc, nu este invitată la masa tratativelor. Este o greșeală. La începutul anilor ’30, în timpul unui mare dineu la Londra, cineva a întrebat-o, în mod naiv, pe o mare doamnă din înalta societate britanică, lady Astor:

— Și totuși! Acest Hitler nu vorbește decât despre Germania, deși, am auzit, el este originar din Austria. Așadar, unde s-a născut până la urmă?

Aspru, dar cu luciditate, lady Astor răspunde:

— Hitler? S-a născut la Versailles!

După cum se știe, aceste iluzii de pace, întreținute în numele fraternității, s-au diluat rapid într-o tragică realitate de care Hitler, bineînțeles, și Stalin vor putea profita. Spre marea nenorocire a zeci de milioane de bărbați, femei și copii.

Printre consecințele dezastruoase ale celorlalte tratate semnate în euforia înșelătoare a victoriei, se numără și cele care au săpat răni, în continuare vii, și au generat resentimente tenace, care se mai pot observa încă și care sunt departe de a se domoli. Bunăoară, Tratatul de la Trianon, încheiat la 4 iunie 1920, amputează două treimi din teritoriul Ungariei, în parte

cedate unor noi state, Iugoslavia și Cehoslovacia. Milioane de unguri devin români sau slovaci, iar în primăvara anului 2010, când conservatorii au câștigat alegerile, o serie de revendicări ale guvernului de la Budapesta provoacă noi agitații și proteste, îndeosebi la 4 iunie 2010, cu prilejul împlinirii a nouăzeci de ani de la acel tratat catastrofal. Aceste tensiuni danubiene sunt întemeiate: plenipotențiarii din 1919 și 1920 nu știau să citească harta etnografică a Europei și nu ținuseră cont nicidecum de realitățile ei geografice. Tot la fel, Tratatul de la Saint-Germain-en-Laye (10 septembrie 1919) îi atribuie Italiei Tirolul de Sud și Trentino, o decizie care și astăzi încă, suscită frământări, frustrări și fricțiuni, îndeosebi lingvistice, în viața politică italiană. Acei diplomați în redingotă de gală s-au admirat prea mult, pesemne, în oglinzile castelelor din jurul Parisului, unde dezmembrau cadavrul Austro-Ungariei; Imperiul Otoman suferea aceeași soartă: participanții la negocieri se certau pe rămășițele acestuia și, cât timp fumau o havană, un nou stat era desenat pe mapamond. Acești președinți și miniștri ar fi făcut bine să-și amintească două remarci capitale și complementare, una rostită de Napoleon: „În istorie, geografia este cea care comandă“, iar cealaltă aparținându-i lui Bismarck: „Dintre toate componentele istoriei, geografia este singura care nu se schimbă niciodată.“ Contrar acestei evidențe, orașe întregi sunt tăiate în două, cum ar fi orașul unguresc Komárom, a cărui parte slovacă, Komárno, se află pe celălalt mal al Dunării. Cu toate antagonismele lesne de ghicit...

Drama „romilor“, mai ales a celor din Franța, din suburbiile pariziene, așa cum a fost ea mediatizată la începutul anului 2011, după care a fost aruncată la coșul de gunoi al actualităților, este o ilustrare șocantă a acestui fapt. Într-adevăr, zeci de mii de „romi“, împărțiți între diversele state care au luat naștere la 1919, nu s-au integrat în România, în timp ce Uniunea

Europeană a alocat acestui stat miliarde de euro pentru ca acești dezrădăcinați ai tratatelor de pace să nu mai fie cetățeni de mâna a doua... Încă o risipă făcută de Bruxelles!

Versailles și convențiile sale conexe nu erau, așadar, decât o amăgire, înlocuită după aproximativ zece ani prin dictaturi; iar acest miraj desconsiderase sentimentele naționaliste din Europa Centrală. Din acest motiv, Clemenceau n-a avut și nici nu va avea vreodată o statuie, o stradă sau o piață cu numele lui la Budapesta, cum mi-a reamintit, la scurt timp după căderea Zidului Berlinului, domnul Imre Pozsgay, primul șef al guvernului Ungariei postcomuniste.

Dar ce se întâmplă cu Austria, după prăbușirea granițelor ei? Redusă la a noua parte din vechea sa suprafață imperială din timpul Dublei Monarhii austro-ungare, se vede constrânsă să accepte niște condiții precare de existență. „Austria? Este ceea ce rămâne“, potrivit butadei cinice a lui Clemenceau. Mai lucid, Talleyrand, în 1815, cu prilejul Congresului de la Viena, avertizase: „Să nu distrugem niciodată Austria. Ea reprezintă meterezele Europei.“ În 1920, în timp ce Viena se molipsește de „febra roșie“, la fel ca Berlinul și Petrogradul, devenind o municipalitate socialistă până în 1934 (deși sentimentul monarhist este încă foarte viu în țara acum micșorată), pentru Habsburgi începe un lung și dureros exil. S-a vorbit mai puțin despre acest lucru, având în vedere că Habsburgii nu au avut soarta Romanovilor, asasinați de bolșevici. Este încă o suferință pe care o îndură Carol I, ultimul împărat al Austriei, nevoit să se retragă de la putere. Nu este o abdicare, ci o retragere din activitatea politică. Cel din urmă monarh al Casei de Habsburg semnează cu creionul renunțarea sa la tron, într-un salon din palatul Schönbrunn, la 11 noiembrie 1918, la prânz. Refugiat în Elveția și rămas rege al Ungariei sub numele de Carol al IV-lea, acesta încearcă de două ori să restaureze monarhia la

Budapesta. Două eșecuri. Însoțit de soția sa, Zita, și de copiii lor, este trimis în exil, în insula Madeira. Nepotul lui Franz Joseph este un om al păcii, care făcuse tot posibilul pentru a opri măcelul; creștin fervent, preocupat de progresul social, acest om novator a fost un neînțeles. Acum, el și ai lui supraviețuiesc fără resurse. Familia imperială înfruntă, cu demnitate, lipsurile materiale, în indiferența învingătorilor. Fostul monarh moare la Madeira, pe 1 aprilie 1922, răpus prematur de boală, fără să fi avut îngrijirile necesare, în timp ce Zita este însărcinată cu cel de-al optulea copil al lor. Carol I al Austriei se stinge în mizerie, la treizeci și patru de ani, rostind numele lui Isus. Pentru Zita, susținută de credința religioasă și de curajul ei exemplar, continuă calvarul uitării, al disprețului și al urii. Când, după incredibile peripeții — din care nu lipsesc nici amenințările cu moartea —, ultima împărăteasă și regină a Austro-Ungariei (care îi urmase la tron legendarei Sisi) revine într-un final la Viena, la 10 noiembrie 1982, lumea s-a schimbat din nou. După Tratatele de la Roma, din 1957, Europa nouă se caută pe sine, se construiește laborios, în timp ce universul comunist se fisurează încetul cu încetul, sortit eșecului după măsurile de teroare și represiune, îndeosebi în Ungaria. Cealaltă Europă, cea de dinainte de 1914, reapare pe prima pagină a ziarelor în persoana acestei femei scunde de statură, îmbrăcate în negru, o mare doamnă din vremuri apuse. O umbră de odinioară pe care mulți o credeau dispărută, o fantomă demnă de talentul magistral al lui Stefan Zweig. Mii de tineri poartă bluzoane cu armoariile Habsburgilor și lumea cântă *Gott erhalte*, vechiul imn imperial. Zita îi răpește statutul de vedetă chiar și lui Leonid Brejnev, care tocmai încetase din viață. Șase ani mai târziu, pe 1 aprilie 1989, mulțimea impresionantă prezentă la funeraliile ei de la Viena demonstrează că, majoritatea austriecilor, în ciuda câtorva voci discordante, se recunosc în

defunctă. Viena își recapătă memoria. În Cripta Capucinilor este înhumată simbolic vechea Austrie, cea de dinaintea tragediilor secolului al XX-lea. Televiziunile din câteva țări, printre care și Franța, retransmit în direct această ceremonie din alte timpuri. În 2004, după o etapă procedurală de cercetare a probelor, începută cu jumătate de secol în urmă, papa Ioan Paul al II-lea îl beatifică pe Carol I de Habsburg–Lorena fiindcă „a trăit ca un sfânt și a murit ca un sfânt“. Și, condiție imperativă, Biserica îi atribuie un miracol, vindecarea, inexplicabilă din punct de vedere științific, a unei călugărițe. Câteva contestații — mereu aceleași — nu pot să împiedice ca un Habsburg să nu fie declarat oficial „Preafericit“ și ca portretul său, gigantic, să nu fie afișat la un balcon al bazilicii Sfântul Petru din Roma. De atunci, un dosar de beatificare a Zitei se află în faza de instrucție.[4]

Milioane de oameni, surprinși sau emoționați, au fost martori la manifestările organizate în jurul ultimului cuplu imperial sau au auzit despre ele. Cât de uimită a fost lumea când a aflat că în timpul scurtei lor domnii, de la moartea lui Franz Joseph și până la armistițiu, adică din 1916 până în 1918, Carol I al Austriei și Zita erau slăviți în cincisprezece limbi, rugându-se pentru ei credincioși de cinci religii diferite!

Dar, între dispariția lor de pe scena publică și, în ultimă instanță, revenirea lor, care fusese soarta Habsburgilor? Ce se întâmplase în intervalul dintre anii 1920 și 1980?

Habsburgii au rezistat. Cu demnitate, simplitate și făcând față unei situații materiale precare. Dar, totodată — ba chiar mai ales —, cu presentimentul că un nou război era inevitabil, ceea ce avea să însemne o nouă dezmembrare a Europei. Fiul cel mare al lui Carol I și al Zitei, arhiducele Otto, născut în 1912, a fost cel care a acceptat provocarea de a-și asuma cea mai temerară responsabilitate pentru un om purtând un nume atât

de răsunător. Nu s-a mulțumit doar să-și onoreze ilustrul patronim, ci i-a dat și un nou sens. Foarte inteligent, vizionar, observator dispunând de informații remarcabile, vorbitor a șapte limbi, câștigând simpatia, apoi stima opiniei publice, el a avut curajul de a-i preveni pe conducătorii lumii că Führerul Germaniei dorea război, urmărind să-și ia revanșa pentru *Dictatul* de la Versailles, și că nu va avea astâmpăr până nu va supune și nu va zdrobi toată Europa. Încă din 1933, la Berlin, Hitler caută să-l întâlnească pe tânărul arhiduce, care n-are niciun chef să îl cunoască. „Este singurul om cu care nu am vrut niciodată să stau de vorbă.“ Citind *Mein Kampf,* Otto știa cât de mult îi detesta autorul cărții pe Habsburgi, al căror imperiu fusese un mozaic de popoare și de confesiuni religioase. Când o nouă tentativă de întâlnire alături de Göring a eșuat, pe 20 aprilie 1938 a fost emis un mandat de arestare împotriva arhiducelui, pe motiv de „înaltă trădare“, întrucât Otto ceruse ajutorul puterilor străine pentru a opri ceea ce a rămas în istorie sub denumirea de *Anschluss* — anexarea Austriei de către Germania. Presa de limbă germană îl prezintă atunci drept „un vlăstar degenerat al Habsburgilor“ și „un criminal dezertor“! Pentru a se răzbuna, Hitler atribuie Anschluss-ului un nume de cod semnificativ: „Operațiunea Otto“... Un aristocrat s-a opus dictaturii național-socialiste.

Puțini au fost cei care l-au ascultat pe acest om cu vederi politico-diplomatice perspicace care, după ce l-a refuzat pe Hitler de trei ori, reușește să scape de comandourile care îl vânează și devine un coșmar pentru acesta. Ulterior, Otto va afla că Hitler dăduse ordin să fie omorât imediat ce ar fi fost prins. Printre rarii politicieni care înțeleseseră avertismentul dat de moștenitorul Casei de Austria figurează și francezul Georges Mandel, deputat de dreapta și ulterior ministru. Acesta îl sprijină pe arhiduce, ceea ce poate părea amuzant, dacă ne

amintim că Mandel fusese șeful de cabinet al lui Clemenceau în 1919 și participase, așadar, la distrugerea politică a Austro-Ungariei! Refugiat la Paris în primăvara anului 1940, arhiducele reușește să organizeze acțiunea de salvare, via Spania, a unui număr mare de austrieci catolici, evrei, comuniști și chiar foști luptători în Brigăzile Internaționale participante la Războiul Civil din Spania. Pe 11 septembrie 1940, sosit în Statele Unite, Otto este primit de către președintele Roosevelt. Va rămâne în SUA până în 1944. Nu se poate uita felul în care aristocratul exilat s-a prezentat autorităților americane. Identitate? „Otto de Austria, duce de Bar“, cu referire la Lorena strămoșilor săi. Ocupație? „Muncitor pentru eliberarea patriei mele.“ Naționalitate? Mi-a povestit asta chiar el: „European.“ O declarație care îi lasă perplecși pe vameșii și polițiștii de dincolo de Atlantic.

După încheierea războiului, când Austria și Viena au rămas sub ocupație până în 1955, arhiducele Otto, emblematic deputat european timp de douăzeci de ani sub modestul nume de „Dr. Habsburg“, este cel care a repus, definitiv, dinastia Habsburgilor la un loc de cinste vrednic de valoarea ei. Cărțile, editorialele, conferințele și conversațiile lui fac din el farul identității europene.[5] Copiii și nepoții săi au urmat acest drum al recuceririi, fiind activi și prezenți în nenumărate domenii. Un blazon cu o nouă strălucire? Categoric, din moment ce personalități atât de diverse ca generalul De Gaulle (care îl admira) și președintele Mitterrand, inclusiv cancelarul Kohl, l-au consultat. Grație arhiducelui Otto, Habsburgii nu mai întruchipează doar un trecut dispărut, ci deopotrivă prezentul și viitorul. Mizele de mâine nu mai trebuie să ignore lecțiile de ieri. Familia lui nu mai este doar istorie, ea reprezintă, totodată, actualitatea și nu evită să joace un rol în viitor. Atunci când Ungaria s-a eliberat de sub jugul comunist, omul care fusese,

printre alte titluri, prinț regal al acestei țări, a fost rugat să devină… președintele Republicii Ungaria, propunere pe care a refuzat-o… din motive de vârstă! Un umor fin îl caracterizează, de asemenea, pe arhiduce. Astfel, atunci când, la începutul anilor ’80, Parlamentul European de la Strasbourg este prezidat de către Simone Veil, într-o seară cineva îl întreabă pe „Dr. Habsburg“ dacă va urmări la televizor meciul de fotbal. Interesându-se care erau echipele în competiție, i se răspunde:

— Austria–Ungaria, monsenior.

Surâzând, acest om de o curiozitate universală, dă replica:

— Contra cui?

Și tot el este cel care, pe vremea Comunității Europene, mă anunța: „Va trebui repede să construim Uniunea Europeană.“

De ce? Fiindcă în venele acestui autentic prinț al Occidentului curge și sângele lui Carol Quintul, el fiind, totodată, urmaș al marii împărătese Maria Tereza. Această uluitoare epopee începe cu peste șapte veacuri în urmă, într-un castel modest și auster, un edificiu solid, dar care nu impresiona pe nimeni. Prima întâlnire a Istoriei cu Habsburgii datează din 1 octombrie 1273, când un oarecare Rudolf, fără nicio picătură de sânge imperial, este ales, spre surprinderea generală, împărat al Sfântului Imperiu Romano-German.

---

[3] A se vedea, de același autor, *La Saga des Romanov*, Plon.

[4] Asociația pentru beatificarea împărătesei Zita, Abația Saint-Pierre, 1, Piața Dom-Guéranger, 72300 Solesmes. Președintele asociației este istoricul și ziaristul Jean Sévillia, care a scris două lucrări de referință: *Zita, impératrice courage*, Perrin, 1997, și *Le Dernier Empereur*, Perrin, 2009.

[5] La 18 decembrie 1991, FR3, post public al televiziunii franceze, a difuzat un portret-

reportaj cu arhiducele Otto, la care am participat și eu. Fragment dintr-o declarație de-a sa: „Pentru a fi un bun european, trebuie să fii un bun patriot.“

1

Fondatorii perseverenți, de la Rudolf I la Albrecht al II-lea (1273–1439)

Duminică, 16 mai 2010. În partea germanică a Elveției, în cantonul Aargau, la circa cincizeci de kilometri la vest de Zürich, castelul Habsburgilor servește drept cadru select al unui eveniment rar, întoarcerea la izvoare a unei grandioase istorii, în multe privințe însăși istoria Europei. În costume medievale, povestitori, istorici locali și iubitori ai trecutului reînvie marile momente și micile secrete ale unui monument emblematic. Timp de cinci ore, unii vorbesc despre diverse personaje care s-au aflat la originea unui destin excepțional, alții adaugă detalii despre uzanțele din acele vremuri îndepărtate, arată vreun loc între șesuri, păduri și rețeaua rutieră, se înflăcărează pentru un detaliu arhitectural sau altul. Legende și fapte atestate se îmbină armonios, într-o atmosferă liniștită. Cu prilejul acelei Zile Europene a Muzeelor, acest străvechi fief restaurat își reia locul cuvenit într-un trecut adesea tumultuos. În timp ce steagul Elveției flutură în vârful turnului, pe vechile metereze este înălțat un stindard înfățișând un leu ridicat pe labele din spate, considerat drept prima emblemă a Habsburgilor. Vizitatorii înaintează lent, pasionați. Aici se vede o scară din lemn, dincolo se deschide o pivniță; patru vaste încăperi principale și o expoziție subliniază etapele restaurării monumentului. Neglijată timp de veacuri în șir — o ciudată lipsă de interes, în

vremuri când dinastia beneficia de o aură fără precedent —, fortăreața, lăsată în paragină, a făcut obiectul unei prime acțiuni de salvare începând cu anul 1866. Era o hotărâre luată de proprietarul căruia îi revenise domeniul în 1804, cantonul elvețian Aargau, recent înființat pe atunci, în acel început de secol al XIX-lea.

Au urmat și alte lucrări de restaurare, între 1897 și 1996. Pe lângă săpături arheologice, au fost efectuate renovări și reparații, înlesnind astfel căile de acces. Ce de descoperiri! Iată, un zid de incintă, a cărui grosime (1,90 m) atestă rolul defensiv pe care îl avea. Uite și un puț, pe jumătate astupat, a cărui adâncime este estimată la peste șaizeci și opt de metri. În schimb, ruinele capelei, distrusă în 1680 și care se înălța, probabil, pe două etaje, nu fuseseră încă identificate la începutul secolului al XX-lea. În acea duminică din primăvara anului 2010, discuțiile agreabile au continuat în jurul unui dejun medieval, servit în cele patru saloane ale hanului amenajat în spatele vechilor ziduri și pe diferite nivele de către familia Suter, care administrează acest renumit restaurant încă din anul 1979; în meniu, berbec și linte, feluri de bucate foarte apreciate. Intrarea este liberă. Această zi, consacrată turismului cultural, este un prilej de cuvenite rememorări și, totodată, dovada că urma veacurilor apuse nu s-a șters. Aici, memoria este vie, întreținută și regenerată cu multă atenție, știut fiind că, mai târziu, va simboliza nașterea identității elvețiene, ca reacție la prezența Habsburgilor. Într-adevăr, pentru această dinastie, totul a început aici, cel puțin din punct vedere oficial, pe acest pisc ce se înalță la cinci sute zece metri la sud de Rin, aproximativ între Basel și Zürich. O serie de hărți, un arbore genealogic și o instalație video, datorată Școlii de Arte Aplicate din Lucerna, reamintesc cum o familie, simbolizată de acest castel bine situat, dar care astăzi ni se pare modest, a putut să

fie creuzetul în care s-a făurit o putere politică impresionantă, ce a răzbit până dincolo de mări. Casa de Habsburg a stăpânit o mare parte din Europa și din America de Sud. De aici, s-a impus o familie care a domnit asupra câtorva lumi și a înfruntat nenumărate tulburări istorice: creștinătatea, Sfântul Imperiu Romano-German, angoasele anului 1000, flamboaiantul Ev Mediu, tulburătoarele reconsiderări și perspective aduse de Renaștere, scindarea spirituală impusă de Reformă, fastul poleit al barocului, subtilitățile Iluminismului, revoluțiile din statele vecine, explozia naționalismelor, conflictele armate până la conflagrația din anii 1914–1918, acel război civil european devenit mondial, suicidar, care a stins strălucirea dominantă a Habsburgilor, le-a zdrobit statele și a asasinat Europa de odinioară, cea adevărată, cum o consideră mulți cunoscători care gustă prea puțin această Europă tehnocrată de la Bruxelles, lipsită de cultul memoriei și anonimă.

În dreapta garajului și a drumului, o mică pantă duce la fragmente de zid care au fost consolidate. De acolo, castelul se vede din profil, în lungimea lui actuală, redusă la aproximativ o sută de metri. Monumentul, care îmbrățișează strâns creasta ușor înclinată a muntelui Wülpelsberg, constă dintr-un turn fortificat și din locuința seniorială, dar este alcătuit din trei părți, ceea ce o vedere aeriană nu face decât să confirme. Chiar dacă edificiul „este astfel una dintre cele mai mari construcții fortificate din Aargau“[6], rămâi consternat, dacă nu de-a dreptul dezamăgit, de aspectul auster al castelului, așa cum arată el astăzi. Desigur, amplasarea de care se bucură îi conferă prestanță, făcându-l vizibil de departe, însă cetatea propriu-zisă nu amintește nicidecum de acele construcții impunătoare din Europa care, fie ele doar niște ruine acum, denotă ambiția unor fapte colosale... Ar însemna să uităm însă că, la origine, construcția, aidoma tuturor construcțiilor din secolul al XI-lea,

era în mare parte din lemn. Acest castel a evoluat, asemenea comanditarilor și proprietarilor lui. Nu pare să amenințe pe nimeni, nu oferă nimic spectaculos, și totuși, acest *Burg*[7] masiv și nu atât de romantic precum un desen de Victor Hugo a dat naștere unei familii puternice. Încă de la început, o legendă pitorească pune stăpânire pe acest loc, legată de enigma numelui său.

A fost odată un castel în Elveția, sălaș al păsărilor de pradă...

Situat foarte aproape de orășelul Brugg, castelul din vechime, clădit prin anul 1020 de către un oarecare Radbot, se numea inițial Habichtsburg, „Castelul Uliilor“, adică un sălaș ales de păsările răpitoare de zi. Iată o primă denumire alegorică, desemnând adăpostul unor păsări de pradă, din familia ereților. Din zori până la asfințit, uliii se rotesc prin văzduh deasupra unui donjon, pe care poposesc adesea. Unii dintre ei sunt dresați, poate, pentru vânătoare. Potrivit legendei, Radbot și-ar fi pierdut la un moment dat una dintre păsările pe care le folosea la vânătoare, găsind-o apoi pe o stâncă; locul, pesemne, i s-a părut ideal pentru a ridica acolo un *Burg*. Destul de repede, termenul de Habichtsburg este prescurtat și transformat în Habsburg; această contragere a numelui îl face mai simplu de menționat în povestiri și în cronici. Amplasarea fortăreței nu este întâmplătoare. Dintotdeauna, acolo a fost o răspântie de drumuri importante, legând, pentru a simplifica, sudul de nord, Italia de Germania, Rinul de lacul Léman. Romanii instalaseră aici o tabără la Vindonissa (astăzi Windisch), care era, în secolul I din era noastră, cartierul general al Helveției, sub dominația Romei. Resturile unui amfiteatru, în care puteau încăpea cel puțin zece mii de spectatori, atestă și azi importanța

garnizoanei, aparținând Legiunii a XI-a. Chiar dacă peisajul a fost invadat de structurile vieții moderne, geografia explică alegerea constructorului: ne aflăm în valea râului Aar, un afluent de pe malul stâng al Rinului. Albia râului este îngustă, strecurându-se printre ultimele înălțimi ale munților Jura și panta lină a podișului elvețian. Piscul muntos este un loc ideal pentru a afirma o autoritate. Poate fi văzut de departe.

Așa cum în Rusia dinastia imperială a Romanovilor a fost precedată de o altă casă domnitoare, și înainte de Habsburgi marca răsăriteană Bavaria, extinsă prin teritoriile luate de la unguri, i-a revenit, la sfârșitul secolului al X-lea, sub denumirea de *Ostarrichi*, lui Leopold de Babenberg, primul margraf [8] ereditar din Austria. Timp de o sută șaizeci și doi de ani, din 994 până în 1156, diverși membri ai familiei Babenberg se succed în funcția de margraf de Austria. Unul dintre ei își stabilește reședința la Melk, pe malul Dunării, unde se află astăzi o splendidă abație înzestrată cu una dintre cele mai frumoase biblioteci din Europa, altul se instalează în apropiere de Viena, un al treilea, Leopold al III-lea (1096–1136), canonizat în secolul al XV-lea, își trimite fiii să studieze teologia la Paris și aduce de la Cîteaux călugări francezi, îmbrăcați în alb, la abația Heiligenkreuz, al cărei nume provenea de la un mic fragment din Adevărata Cruce, pe care un duce de Austria îl adusese din Țara Sfântă; această abație, plasată în apropiere de Mayerling, locul care, în 1889, va deveni simbolul unei tragice notorietăți, conține câteva portrete ale membrilor dinastiei Babenberg. Frederic al II-lea Barbarossa, împărat în 1250, a fost cel care a ridicat margrafiatul la rangul de ducat de Austria, noul duce stabilindu-și capitala la Viena. Un alt duce de Austria, Leopold al V-lea, a fost cel care, la castelul Dürnstein, de pe malul înalt al Dunării, l-a făcut prizonier pe Richard Inimă de Leu, la întoarcerea acestuia din a Treia Cruciadă, răzbunându-se astfel

pe regele englez care îl umilise sub zidurile cetății Acra. Între sfârșitul veacului al XII-lea și începutul veacului al XIII-lea, urmașul său, Leopold al VI-lea de Babenberg, se face remarcat prin sprijinul pe care îl acordă negoțului și vieții literare.

În 1246, Frederic Războinicul sau Bătăiosul — simpaticul său supranume vine de la obsesia acestuia de a ține piept împăratului — moare fără a avea moștenitori. El este ultimul duce de Austria din Casa de Babenberg. Moartea sa coincide cu decesul lui Frederic al II-lea de Hohenstaufen, care lasă Europa Centrală în anarhie. De această perioadă de haos, care durează douăzeci și cinci de ani, profită unii dintre marii vasali, cum a fost regele Ottokar al II-lea de Boemia, care a acaparat câteva teritorii din sudul Austriei, Stiria și Carintia, năzuind, totodată, să obțină coroana imperială. Cum să se pună capăt acestei debandade sângeroase? Cum să se reducă la tăcere acest conflict permanent dintre partizanii papalității (guelfii) și cei ai Imperiului (ghibelinii), care înveninează viața europenilor, mai ales în statele germane și italiene? Soluția o găsește papa Grigore al X-lea, ales în 1272. El a fost cel care a pus la cale alegerea unui nobil obscur, lăudat de Sfântul Scaun pentru pioșenia sa: Rudolf de Habsburg, un personaj de origine modestă, de care nimeni nu se teme, din moment ce este considerat a fi „nici prea bogat, nici prea puternic“. Rivalul său, Ottokar al II-lea de Boemia, îl disprețuiește, tratându-l drept „un conte mărunt și lefter“! Cu un asemenea provincial, se gândesc electorii întruniți la Frankfurt, nu există niciun fel de risc ca alegerea să poată permite o transmitere ereditară a puterii. Orbiți de mașinațiile lor vizând îndepărtarea unor candidați prea influenți prin alegerea unui ins prezentat drept lipsit de strălucire, cei șapte principi electori germani se păcălesc. Este întotdeauna greșit să-i judeci pe oameni după înfățișarea și reputația lor umilă, închipuindu-ți că ar fi ușor de manipulat.

Episcopul de Basel, care a avut diferende cu acest Habsburg și a putut constata spiritul lui combativ, declară, atunci când candidatul este ales cu ușurință pe 1 octombrie 1273, după trei zile de deliberări: „Milostive Doamne, cramponează-te bine de tron, dacă nu vrei să-l vezi în curând pe Rudolf așezat acolo.“[9] Teama aceasta poate stârni zâmbete, însă este întemeiată: Rudolf, născut în 1218, acum în vârstă de cincizeci și cinci de ani, nu este acea ectoplasmă politică de care toată lumea — cu excepția episcopului de Basel! — își bate joc, printr-o incredibilă eroare de judecată. Alegerea lui pune capăt acestei perioade agitate, numite Marele Interregn, care, din 1254, timp de nouăsprezece ani de tulburări, urmase stingerii Casei de Hohenstaufen.

*

Rudolf al IV-lea, viclean, versat în intrigi, este un precursor al lui Ludovic al XI-lea

Originea familiei de Habsburg se situează în Alsacia, unde nobilii din neamul lor întemeiază abații. Despre unul dintre ei, se spune că ar fi fost episcop de Strasbourg, dar și protector al pictorilor și al scriitorilor. De asemenea, găsim alți strămoși ai familiei și în Suabia. Aceștia dețin pământuri în Aargau, în special fieful lor istoric, acest faimos castel al Habsburgilor, despre care am vorbit mai sus, a cărui simplitate este și ea înșelătoare: în ultima treime a veacului al XI-lea, fortăreața a crescut pe lungime și s-a dublat ca volum, odată cu construirea unei noi citadele. Negociator abil, Rudolf știe să profite de certurile familiale, fie ele cât de derizorii. Nu are egal când vine vorba de a prelua moșteniri și de a negocia căsătorii fructuoase.

Încetul cu încetul, domeniile lui — desigur, fără a fi toate dintr-o singură bucată — se întind de la lacul Konstanz până la Vosgi și de la pasul Sankt Gotthard până la Pădurea Neagră. El le numește „ținuturile de sus“, făcând din ele o Austrie în expansiune. Câteva dintre cetățile helvetice l-au ales drept „protector“, iar orașul Zürich i-a încredințat chiar comanda oștenilor săi. A ieșit învingător din nenumărate conflicte, a demonstrat că are calități de administrator avizat și de financiar abil. Se spune despre el că e zgârcit, fiindcă își cârpește singur hainele; acest stil prevăzător îi amuză pe unii și îi liniștește pe alții.

Nicidecum încăpățânat, omul acesta este un realist. Calculat, versat în intrigi și vrednic precursor al lui Ludovic al XI-lea, știe că un compromis este preferabil unor lupte interminabile. Mereu activ, a fost văzut mult timp în Italia, cavaler perfect alături de Frederic al II-lea, iar credința sa sinceră a făcut din el pretendentul ales de papă, la povața arhiepiscopului de Mainz.[10] Pe scurt, Rudolf de Habsburg este un om de anvergură, aureolat de un asemenea prestigiu, încât poți să te întrebi cum a fost posibil ca electorii imperiali, în majoritatea lor, să îl considere drept un pion care ar fi urmat să se supună obligatoriu ordinelor lor.

Imediat ce a fost ales — poate chiar cumpărând câteva voturi… —, noul „rege al Germaniei“ pleacă la Aix-la-Chapelle. El și soția lui, născută Gertrud de Hohenberg, cu care s-a căsătorit în 1245 (ceea ce i-a adus o serie de pământuri, îndeosebi în Alsacia Superioară), sunt încoronați pe 24 octombrie. Chiar dacă nu papa i-a conferit rangul imperial, el este considerat de atunci înainte, *de facto* dacă nu *de jure*, drept împărat, suveranul unui agregat de state cu prinți turbulenți. Sfântul Imperiu Romano-German nu este o monarhie absolută, ci un fel de contract asociativ, pentru a reglementa viața tuturor

supușilor, conducătorul lui deținând supremația asupra tuturor celorlalți suverani europeni. Este vorba despre o lume unită prin credința creștină, un acord supranațional, al cărui monarh îmbracă la încoronare veșminte de episcop și primește sfânta împărtășanie sub două specii euharistice, ca un preot. Apoi, mulțimea este cea care își dă consimțământul pentru verdictul electiv, care este, prin urmare, rezultatul unei duble alegeri, cea făcută de prinți și, în principiu, cea aparținând poporului.

Dieta germană, care îl supraveghează îndeaproape pe împărat, se reunea pe atunci în mod neregulat, în orașe diferite cum ar fi Regensburg, (Ratisbona), Augsburg, Nürnberg și Worms.[11]

Având un comportament simplu, fiind apropiat de oamenii săi și împărțind cu ei rația de mâncare în timp de război, noul suveran, înalt la trup cum era, nu ezită totuși să își bată joc de morfologia lui ingrată. Într-adevăr, aidoma lui Cyrano de Bergerac, chipul lui poartă povara unui nas lung, care „îl precede cu un sfert de ceas“! Glumește dezinvolt pe seama apendicelui său nazal, coroiat, imposibil de ignorat, căci mai bine să te iei tu însuți în zeflemea decât să le lași altora această plăcere. Rudolf este primul Habsburg care a purtat acest prenume, ce se va regăsi frecvent la membrii dinastiei, în glorie, dar și nenorociri deopotrivă, un nume la originea puterii acesteia. Micul castel al Habsburgilor avea să dezvăluie lumii destinul prestigios al unui monarh la care detractorii lui nu se așteptau… și care, din cauza vârstei, considerată drept înaintată în acea epocă, nu trebuia să domnească mult timp. Așa cum scrie pe drept cuvânt Henry Bogdan, „familia micilor nobili din Aargau intra astfel în lumea celor puternici“[12]. Prin alegerea făcută, electorii și-au greșit socotelile…

În jocul său diplomatic, Rudolf deține un atu: șase fiice de măritat. Tatăl lor își dovedește și aici abilitatea, inaugurând o

politică de alianțe matrimoniale, care va constitui unul dintre fundamentele puterii dinastice a Habsburgilor. Astfel, ducele Albrecht de Saxonia, marchizul Otto al III-lea de Brandenburg și ducele Otto de Bavaria Inferioară, ambii aparținând familiei dinastice a Ottonilor, devin ginerii împăratului. Însă Rudolf nu se mulțumește cu atât, vrând să-și consolideze puterea teritorială și în est. El trebuie să îl înfrunte pe Ottokar de Boemia, furios în continuare fiindcă nu fusese el ales împărat. Ottokar refuză să restituie Imperiului teritoriile austriece pe care le confiscase în 1251, odată cu stingerea dinastiei de Babenberg. Pentru a-și legitima puterea, se însurase cu Margarete de Babenberg, o strategie ingenioasă care nu-i scăpase lui Rudolf, conștient că legăturile de sânge sunt, uneori, mai sigure decât cuceririle armate. Decis să nu se supună, războinicul rege al Boemiei este țintuit la stâlpul infamiei, pentru încălcarea drepturilor Imperiului; această condamnare este însoțită de excomunicarea pronunțată de arhiepiscopul de Salzburg. Izolat, slăbit prin trădări, Ottokar trebuie să se încline, la propriu, în fața lui Rudolf: în 1276, la porțile Vienei, pe care nu a stăpânit-o decât doi ani, regele Boemiei îngenunchează în fața împăratului. Ottokar renunță la Austria și la teritoriile din sud, Stiria, Carintia, Carniola (astăzi în Slovenia), și, cum era de așteptat, la marca Windisch, unde se află castelul Habsburgilor. În compensație, primește de la Rudolf învestitura pentru a domni în Boemia și Moravia. Ținutul Eger, în partea de nord-est a Ungariei actuale, intră în posesia lui doar ca zestre oferită de Rudolf fiicei sale Judith, care se mărită cu un fiu de-al lui Ottokar, Venceslau al II-lea. Această căsătorie între copiii celor doi rivali va putea oare garanta pacea, după supunerea lui Ottokar? Nu! Conflictul se reia și nu se sfârșește decât prin bătălia de la Dürnkrut, în Marchfeld, câmpia mlăștinoasă situată în nord-estul Vienei, pe

26 august 1278.[13]

Ottokar, fugind de pe câmpul de luptă, este ucis de niște austrieci din anturajul său. Privilegiile pe care le acordase burgheziei germane nu l-au salvat. În repurtarea victoriei, împăratul a fost ajutat de tirolezi.

Primul împărat Habsburg a ales Viena drept reședință

Rudolf se stinge din viață pe 15 iulie 1291, la Speyer, unul dintre cele șapte orașe libere din Sfântul Imperiu Romano-German și, totodată, reședință imperială pe malurile Rinului, unde s-au întrunit peste cincizeci de diete. Decedat la vârsta de șaptezeci și trei de ani, primul împărat Habsburg a domnit optsprezece ani, o perioadă pe care niciunul dintre detractorii săi nu și-o imaginase. Care este bilanțul său? A făcut din Viena reședința sa oficială, în 1282, ceea ce a marcat începutul celei mai lungi uniuni dintre un oraș și o dinastie: vreme de șase veacuri și jumătate, Viena își va datora prosperitatea și prestigiul dinastiei Habsburgilor. Declinul și suferințele însă deopotrivă... Cu energie, Rudolf I de Habsburg a rezolvat cea mai delicată problemă cu care se confrunta pentru a-și afirma autoritatea, adică recuperarea, în folosul Imperiului, a teritoriilor pierdute în timpul Marelui Interregn. Chiar dacă nu a putut impune transmiterea ereditară a coroanei către urmașii săi, el a fost cel care a pus bazele puterii Habsburgilor și ale evoluției ulterioare a Imperiului. Austria și Stiria fuseseră destinate celor doi fii ai săi, Albrecht I și Rudolf al II-lea, dar acesta din urmă piere înaintea tatălui său, în 1290. Venceslau al II-lea, ginerele lui Rudolf, păstrează Boemia și Moravia.

La Speyer, în cripta catedralei romano-catolice cu patru turnuri și două domuri, numită „cripta împăraților“, știut fiind

că acolo se odihnesc opt dintre ei, a fost înhumat primul Habsburg care a domnit asupra Imperiului, considerat moștenitor al Imperiului lui Carol cel Mare și, prin intermediul lui, al Imperiului Roman de Apus. Intrarea în criptă, una dintre cele mai mari și mai frumoase din Germania, pare păzită de piatra sa funerară. Nu poți rămâne insensibil în fața simplității grandioase și a austerității maiestuoase ale acestui loc. Efigia funerară de pe lespedea mormântului pune în valoare ochii pătrunzători ai lui Rudolf și ridurile sale săpate adânc. Chipul său este deopotrivă aspru și marcat de ironie. Iar nasul lui celebru sfidează parcă adversitățile.

La numai cincisprezece zile însă după decesul împăratului, Elveția este locul unde apare o opoziție antihabsburgică. Trei comunități (Uri, Schwyz și Unterwalden) încheie un pact de apărare mutuală. Jurământul de la Rütli (sau Pactul Federal de Alianță Perpetuă) are drept scop contracararea ambițiilor Habsburgilor care controlează deja cantonul Aargau, unde percep biruri, îndeosebi pe... vite. Importanța stategică a acestor trei cantoane, care își proclamaseră independența de aproape jumătate de veac, este o realitate odată cu deschiderea pasului Sankt Gotthard. Jurământul de la Rütli, rostit pe o pajiște de pe malul unui lac situat la intersecția celor trei cantoane, este un document redactat în latină. Nu este vorba, așa cum s-a susținut, despre o declarație de independență, ci despre o asociație militară, legitimă în acea perioadă de tensiuni, cu scopul de a salva și a proteja o serie de identități administrative și judiciare distincte. Într-adevăr, nu se cunoaște, la acea dată, cine îi va urma la tron lui Rudolf și care va fi atitudinea fiului său, Albrecht. Din această zi de 1 august 1291, datează, totodată, legenda lui Wilhelm Tell și întâmplarea, deopotrivă contestată și intrată în tradiție, cu mărul așezat pe capul fiului său, fruct pe care se spune că Wilhelm Tell l-ar fi

străpuns cu o săgeată trasă din arbaleta sa. În ciuda îndoielilor privind realitatea istorică a evenimentului, din care aveau să se inspire atâția autori, se consideră că 1 august marchează crearea Confederației Elvețiene, devenind astfel ziua națională a acestei entități statale. Murind, Rudolf de Habsburg dăduse naștere sentimentului de identitate elvețiană. O amenințare asupra castelului Habsburgilor…

Învestit cu titlul de duce de Austria de către tatăl său, în 1282, Albrecht I nu este ales împărat. Lumea se ferește de el. După lungi negocieri, coroana regală și imperială îi revine unui conte din Renania, Adolf de Nassau, pe 5 mai 1292. Încă un personaj modest, care nu izbutește să-și impună puterea în fața muntenilor răsculați din cantoanele elvețiene, în ciuda anumitor asigurări care le-au fost date. Comportamentul său expansionist (se aliază cu regele Eduard I al Angliei contra Franței, în 1294) nu are darul de a-i îmbunătăți reputația. Dezamăgiți, apoi îngrijorați, principii electori, întruniți la Mainz, votează detronarea sa, pe 23 iunie 1298, cu cinci voturi din șapte. Această decizie surprinzătoare este urmată de alegerea vechiului său rival, cel pe care electorii îl respinseseră categoric, Albrecht de Habsburg! Se poate pune întrebarea: dacă contele de Nassau ar fi împlinit așteptările dietei, Habsburgii ar mai fi devenit oare ceea ce au fost timp de peste șase veacuri, aproape fără întrerupere?

Iată-i pe Adolf, împăratul detronat, și Albrecht, noul împărat întronat, față în față. Cu trupele lor. Se înfruntă pe 2 iulie, în apropiere de Worms, în decorul împădurit al Palatinatului renan. Adolf își pierde viața pe câmpul de luptă. Nu mai există decât un singur împărat, cel care a fost învestit, aproape din lipsă de altă opțiune, spre marea mânie a principilor renani, Albrecht I de Habsburg. Ales pe 27 iulie, încoronat pe 24 august, al doilea împărat al familiei s-a căsătorit cu fiica celui mai fidel

aliat al tatălui său Rudolf, un conte din Tirol, cu speranța de a îngloba această regiune în Austria. Politica mariajelor politice continuă, spre vest, de data asta, cu promisiunea, în 1300, de a-l însura pe fiul său cu Blanche, sora regelui Filip cel Frumos, ceea ce ar permite o alianță cu Franța; în est, împăratul susține ascensiunea la tronul Poloniei a unui descendent al lui Ottokar de Boemia. Dar, din păcate, împăratul Habsburg suferă numeroase eșecuri militare în ținuturi din Germania, din Alsacia și, din nou, în cantoanele elvețiene. O conjurație se urzește în curând contra împăratului, considerat neputincios. Pe 1 mai 1308, Albrecht I este asasinat de către unul dintre nepoții săi, Johann de Suabia, poreclit, în mod ciudat, Johann Paricidul, motivul fiind, se pare, o gravă dispută legată de o succesiune de familie. În zece ani de domnie, fiul lui Rudolf nu a putut reconstrui opera tatălui său. Și, la fel ca Rudolf, nici el nu primise coroana din mâinile papei, Bonifaciu al VIII-lea, care îi era totuși favorabil. Considerat, adesea, drept ultimul mare papă din Evul Mediu, intransigentul Bonifaciu al VIII-lea refuzase să îl încoroneze pe Adolf de Nassau și să îl canonizeze pe Sfântul Ludovic. Cât timp va mai putea Imperiul să neglijeze ritualul papal de ungere a monarhilor?

La moartea lui Albrecht I, se repetă scenariul precedent: succesiunea dinastică nu este asigurată, tronul este gol. Din nou, principii germani îi înlătură pe Habsburgi de la candidatura la tronul imperial, cu aprobarea lui Bonifaciu al VIII-lea. Astfel, numele lui Frederic cel Frumos, fiul cel mare al împăratului defunct, este exclus *a priori*. Acesta va trebui să se consoleze cu titlul său de duce de Austria. Se pare că Habsburgii erau considerați prea întreprinzători și prea interesați de treburile germane. Totuși, Habsburgii nu sunt singurii pretendenți ostracizați, căci fratele regelui Franței Filip cel Frumos, Carol de Valois, s-ar vedea foarte bine cu coroana

imperială pe creștet. Însă ambițiile sale dinastice complicate, mariajele, campaniile militare pentru fratele său și datoriile pe care le avea fac să fie eliminat, de asemenea, acest prinț francez. Menționăm că, în urmă cu cinci ani, Filip cel Frumos poruncise arestarea lui Bonifaciu al VIII-lea, pe care îl considera eretic; papa, eliberat după două luni, avea să moară peste alte patru săptămâni. Din cauza „atentatului de la Agnani“, când regele Franței îl sfidase și îl umilise pe papă, nepoții Sfântului Ludovic nu pot intra în grațiile Sfântului Scaun.

O politică de căsătorii și alianțe pentru a pregăti viitorul

Pe 27 noiembrie 1308, alegându-l pe contele Henric de Luxemburg, susținut, printre alții, de fratele său, Baudouin, arhiepiscop de Trier, electorii (șase voturi contra unul) optează pentru un om de limbă și cultură franceză care, cândva, se declarase vasal al lui Filip cel Frumos și se arătase partizanul metodelor pașnice de consolidare a puterii imperiale fisurate în timp.[14] Născut, potrivit unor surse, la Valenciennes, având aproximativ treizeci de ani, noul rege al Germaniei, încoronat împărat sub numele de Henric al VII-lea, în 1310, îi îmbunează pe Habsburgi, recunoscându-le drepturile, îndeosebi în Elveția. Ca recompensă, fiii lui Albrecht I îl susțin pe Henric al VII-lea pentru candidatura fiului acestuia la tronul Boemiei. Astfel, deși înlăturați de la titlul imperial, Habsburgii nu sunt dați uitării și nici inactivi; rolul lor, mai mult sau mai puțin oficios, le permite să-și păstreze domeniile și să pregătească viitorul prin alianțe cu diverse familii domnitoare. O situație de așteptare, foarte îndepărtată de năzuințele bunicului lor Rudolf, dar care îi plasează în rezervă.

După numai trei ani de domnie, Henric al VII-lea moare în

apropiere de Siena, pe 24 august 1313. Habsburgii speră să își ia revanșa cu Frederic cel Frumos, dar, și de data asta, există un rival. Totuși, situația este fără precendent, deoarece electorii nu reușesc să îi departajeze pe cei doi candidați, Habsburgul și un Wittelsbach, Ludovic al IV-lea Bavarezul. Cei doi sunt veri și au primit la Viena educația de cavaleri. Iată-i, așadar, pretendenți pe picior de egalitate! Pe 20 octombrie 1314, Bavarezul este ales cu cinci voturi din șapte, însă Frederic, ales în paralel, devine antirege, așa cum vor exista antipapi la Avignon și la Roma. O incredibilă dublă alegere, germen al unor certuri interminabile. Imposibilitatea de a obține un vot unanim și incontestabil în favoarea unuia dintre candidați transformă rivalitatea lor electorală în conflict armat.[15] Această schismă, fără precedent în Imperiu, vine să se adauge atitudinii de rezistență a elvețienilor împotriva Habsburgilor. Helveții sunt din ce în ce mai scrupuloși în ceea ce privește menținerea independenței; pentru păstrarea și apărarea intereselor lor comune, cele trei cantoane aliate s-au unit într-o confederație. Timp de peste doi ani, au loc nenumărate atacuri asupra unor castele, asasinate, confiscări de mânăstiri, excomunicări. Cavalerii ducelui de Austria se luptă cu țărani înarmați rudimentar, dar care sunt susținuți de către Bavarez. Ceea ce întreprinde Habsburgul este distrus de Wittelsbach, și invers.

O bătălie decisivă se desfășoară pe 15 noiembrie 1315, la Morgarten, un defileu îngust pe drumul de la Zürich la Schwyz. Între micul lac Ägeri și munți, cavalerii și infanteriștii în solda ducelui de Austria, Frederic cel Frumos, sunt întâmpinați cu o ploaie de pietre, halebarde și — mitul lui Wilhelm Tell se cuvine onorat! — săgeți de arbalete.

Este un adevărat masacru, confederații dovedindu-se necruțători. Supraviețuitorii mor înecați, încercând să scape traversând lacul, singura ieșire, credeau ei, din moment ce

trecătorile sunt păzite de vrăjmașii lor. Bătălia de la Morgarten devine legendară din mai multe motive. În primul rând, este o înfrângere cumplită a Habsburgului, care a fost la un pas de a cădea prizonier. Învingătorul, Ludovic al IV-lea Wittelsbach, care a zdruncinat puterea austriacă, nu uită să le mulțumească luptătorilor din confederație, confirmându-le privilegiile. Răpindu-le Habsburgilor controlul asupra pasului Sankt Gotthard, Bavarezul îi lipsește de venituri fiscale confortabile. În regiune, ducele de Austria nu rămâne decât cu posesiunile lui din Aargau, prin urmare faimosul său castel, care, fiind pe atunci alcătuit din două părți, fusese dat în feudă unei familii de mici nobili și uneia de scutieri. Pentru Habsburgi, diminuarea domeniilor constituie o înjositoare revenire spre trecut.

Alte două consecințe ale cruntei bătălii de la Morgarten merită reținute, de asemenea. Pe de o parte, confederații aveau motive să creadă în eficacitatea asocierii lor mutuale. De aceea, decid să o consolideze, semnând peste patru luni un nou pact, redactat de data asta în germană în loc de latină, ceea ce îi conferă o influență sporită, pătrunzând până în adâncul celor mai îndepărtate văi. Pe de altă parte — acesta fiind, poate, cel mai puternic efect, grație caracterului simbolic și al răsunetului pe care l-a avut —, într-o zonă muntoasă, o armată neregulată, formată din „hoarde de țărani neciopliți și nelegiuiți“, înarmați în general cu topoare, a putut învinge o armată bine pregătită. Luptele cavalerești și tradiția medievală devin subit desuete, prin înflăcărarea unor țărani adesea înarmați doar cu furci… Dintre acești luptători improvizați ai Elveției Centrale, vor apărea ulterior generații întregi de soldați renumiți pentru vitejia lor și, de asemenea, mercenari experimentați… cu condiția de a fi remunerați pe măsura îndatoririlor asumate.[16]

Cei doi frați Habsburgi, Frederic cel Frumos și Leopold,

trăiesc vremuri deosebit de grele. Învins în mai multe rânduri, în ciuda ajutorului unor contingente ungare, Frederic cel Frumos îndură rușinea de a fi făcut prizonier pe 28 septembrie 1322 și de a nu fi eliberat decât la intervenția papei. Pentru a asigura pacea, se propune un compromis inedit, în 1325, sub forma unei duble guvernări a Imperiului, care urma să fie condus de Ludovic Bavarezul și Frederic Austriacul. Această soluție, nemaiîntâlnită în istoria imperiilor, este refuzată de electori. Peste un an, când Leopold moare fără a avea moștenitori, Frederic, deși recunoscut drept cosuveran, nu este capabil să preia puterea; se retrage în Austria Inferioară, la castelul Gutenstein, în sudul Vienei. Bunurile Habsburgilor sunt preluate de cei doi frați mai mici ai acestuia, Albrecht și Otto, care renunță la orice pretenție și recunosc ceea ce Ludovic al IV-lea Bavarezul a impus printr-o lovitură de forță contra papei de la Avignon — sfidare supremă! —, pe 17 ianuarie 1328, și anume faptul că el este singurul rege al Germaniei și împărat.

Cei doi Habsburgi se consacră domeniilor lor austriece, Carintia și Carniola, și încearcă să sustragă Tirolul de sub autoritatea familiei Wittelsbach. Și este adevărat că, din punct de vedere geografic, provinciile Tirol și Bavaria sunt atât de apropiate, încât absorbția uneia de către cealaltă va constitui o tentație oarecum permanentă.

Mult mai îngrijorătoare este situația în Elveția. Aici, fidelitatea față de Habsburgi este instabilă, uneori respinsă, alteori reînnoită. Lucerna, orașul podurilor din lemn, deși are aceleași interese ca Habsburgii în ceea ce privește controlul comercial asupra pasului Sankt Gotthard, decide să se alăture confederaților, prin jurământ.

Cantoanele elvețiene se opun

privilegiilor Habsburgilor

Acest reviriment pune capăt unei perioade de patruzeci și unu de ani de vasalitate și, totodată, exercitării unei influențe politice în Elveția centrală. Alte cantoane vin să se ralieze confederaților; astfel, în 1351, Zürich, în ciuda unui asediu lansat de Albrecht al II-lea de Habsburg, în două rânduri, se alătură confederației. Zug, între Lucerna și Zürich, care a aparținut mai multor familii, consideră că fortăreața sa din secolul al XIII-lea, astăzi restaurată, este în pericol. Într-o primă etapă, orașul se bizuie pe sprijinul suzeranului său; dar „neprimind ajutoarele cerute stăpânilor săi, după cincisprezece zile a îmbrățișat cauza confederaților“.[17] Pretextul perfect!

Totuși, aceste schimbări de atitudine ale helveticilor sunt uneori temporare și se întâmplă ca alianțele matrimoniale să îi repună pe Habsburgi în drepturi, parțial sau integral. Într-adevăr, Agnes de Ungaria, fiica lui Albrecht I, a intervenit pentru revenirea provinciilor Zug și Glarus sub oblăduirea Habsburgilor, însă în 1352 Zug este al șaptelea canton care se alătură alianței confederale. În schimb, Schwyz și Unterwalden, aflate totuși la originea revoltei și inițiatoare ale jurământului de la Rütli, recunosc proprietățile habsburgice, fără a accepta însă drepturile ce le sunt asociate; vasalitatea este doar parțială, fiind consimțită cu precauție. Cam pretutindeni, autoritatea austriacă este controversată, șubrezită, invidiată și, adesea, combătută. Acestei situații politice fragile i se adaugă, în sudul actualei Austrii, o serie de calamități naturale și devastatoare, pe care populația autohtonă le pune pe seama primilor veniți, mai ales dacă sunt „străini“; se găsesc repede vinovați. Inundațiile, seismele, surprinzătoarele invazii de lăcuste sunt atribuite orbește evreilor, în virtutea unei anateme multiseculare; orice cătun poate exercita represalii împotriva

comunității evreiești persecutate. Timp de aproximativ douăzeci de ani, din 1330 până în 1350, spaimele populației autohtone frizează nebunia, în timp ce sunt îngropate zeci de mii de victime. Dând dovadă de curaj, Albrecht al II-lea încearcă să calmeze spiritele și să-și domolească supușii înverșunați. Isteria atinge apogeul când marea molimă supranumită Ciuma Neagră, venită din Asia, se răspândește în Europa Centrală. Amploarea catastrofei face ca zi și noapte nenumărate cadavre să fie arse pe rugurile din care se ridică flăcări înalte. Împăratul încearcă să îi protejeze pe evrei, care, sub acuzația de a fi împrăștiat ciuma cu apă otrăvită, sunt hărțuiți prin răzbunări nesăbuite.[18]

La moartea lui Albrecht al II-lea, în vara anului 1358, chiar dacă acest duce de Austria nu a purtat coroana imperială, se constată că a sporit necontenit teritoriile controlate de Habsburgi, fără a reuși totuși să scoată Tirolul de sub suzeranitatea bavareză. A izbutit chiar, cu doi ani înainte de a deceda — iar gestul era mai mult decât simbolic —, să realizeze reconstrucția și extinderea catedralei Sfântul Ștefan, din Viena, deși orașul nu beneficia încă de un episcopat. Întrucât puterea politică a fost confirmată printr-o dominație geografică, cei patru fii ai săi au urmărit să consolideze ceea ce se numește *dominium Austriae,* „domeniul austriac“.

Deși, potrivit testamentului tatălui lor, fiii erau egali în drepturi, doar Rudolf, care era major — avea optsprezece ani —, preia conducerea treburilor familiei. Obsedat de preeminența Habsburgilor, Rudolf al IV-lea a promovat deja politica alianțelor matrimoniale: cu trei ani înainte de dispariția tatălui său, a devenit ginerele împăratului Carol al IV-lea, din Casa de Luxemburg, însurându-se cu fiica acestuia, Caterina. Apoi, singur la cârma puterii, Rudolf al IV-lea îndrăznește să măsluiască niște documente pe care i le prezintă

socrului său! Potrivit acestor texte, a căror autenticitate este improbabilă, dar care denotă o cutezanță excepțională și o afirmare a rangului Habsburgilor, ducele de Austria își arogă titlul de „primul între duci“, ale cărui pământuri sunt indivizibile. Mai mult: succesiunea poate fi asigurată de femei, în cazul în care nu există moștenitori de sex bărbătesc. Și mai mult chiar: dacă armata imperială apelează la trupele Habsburgilor, contribuția lor se rezumă la „doisprezece oameni pentru o lună, în caz de război contra Ungariei“, precizează Henry Bogdan.[19] Dar cum reacționează socrul imperial în fața mașinațiilor ginerelui său? Ei, bine, are eleganța de a accepta, chiar dacă formulează diverse obiecții. Se dovedește astfel că la originea marilor dinastii se află, negreșit, bărbați întreprinzători și imaginativi. De ce o asemenea cutezanță? Pentru a prelua în stăpânire Tirolul, ceea ce se întâmplă efectiv în februarie 1364, anexarea fiind ratificată de către împărat, cu un gest împăciuitor incontestabil. Este vorba despre o stratagemă geopolitică, deoarece, după ce a pierdut controlul asupra pasului Sankt Gotthard, intrat între timp sub jurisdicția confederaților elvețieni, arhiducele Habsburg recuperează acum axa ce trece prin pasul Brenner, care leagă Germania meridională de Italia de Nord și, în special, de Veneția. Pentru a lăsa o amprentă de neșters în calea timpului, Rudolf al IV-lea fondează Universitatea din Viena, cea mai veche instituție academică de limbă germană, după cea din Praga. Viena este într-o situație dificilă, în acea perioadă, deoarece Ciuma Neagră, ca pretutindeni de altfel, a dus la dispariția unei mari părți din populație; cu prețul unor avantaje fiscale, este atrasă o nouă populație, care se stabilește pe malurile Dunării. Se construiește prima biserică a augustinilor, iar în *Kohlmarkt* — piața de zarzavaturi —, diverși negustori își deschid prăvălii. Parvin totuși și vești îngrijorătoare atunci când turcii traversează

Bosforul și ocupă Tracia, fostul grânar al Romei, care se va numi mai târziu Turcia Europei. După inundații, molime și mizerie, lumea trebuie să se teamă acum de noi cotropiri? Creștinătatea este cumva în pericol?

Chiar dacă „domnia“ lui Rudolf al IV-lea nu durează decât șapte ani, la moartea sa, în vara anului 1365 la Milano, la vârsta de douăzeci și cinci de ani, acesta reușise să întărească prestigiul Habsburgilor. În timp ce tronul imperial rămâne inaccesibil pentru ei în a doua jumătate a secolului al XIV-lea, încăpățânarea elvețienilor de a lupta contra Habsburgilor continuă însă să fie un pericol permanent. Al doilea fiu al lui Albrecht al II-lea, Leopold al III-lea, își trimite armata împotriva locuitorilor Lucernei, care amenință ținutul Aargau, un risc enorm pentru ducele de Austria. Este de neconceput ca acest castel, de unde a început totul, să fie cucerit. Pe 9 iulie 1386, ducele preia comanda trupelor sale la Sempach, un oraș întemeiat de Habsburgi pe vremea când controlau drumul care leagă Basel de Milano, via Lucerna și pasul Sankt Gotthard. Ciocnirea armată este violentă. Unul dintre confederați, Arnold von Winkelried, se avântă în luptă, pentru a deschide o breșă în careul austriac, înșfăcând câteva lănci austriece. Această faptă de vitejie are un rol decisiv, asigurând victoria elvețienilor; Leopold al III-lea moare în bătălie, la vârsta de numai douăzeci și unu de ani.[20] Confederația — cuvântul a apărut în 1370 — repurtează un succes strălucit. Peste doi ani, la Näfels, în apropiere de Glarus, într-o zi de joi, 9 aprilie 1388, Albrecht al III-lea, fratele cel mare al lui Leopold al III-lea, este învins la rândul lui, după ce suferise grave pierderi.

Elvețienii, luptători viteji, au nevoie

de disciplină

Supraviețuitorii fug, iar ducele este constrâns să negocieze o pace dură. Habsburgii nu păstrează decât Aargau și Thurgau.[21] Ca o consecință a acestor două victorii helvetice, menționăm, de asemenea, că în 1393 elvețienii au hotărât ca niciun soldat să nu mai aibă voie să se dedea la jafuri și tâlhării, fără să fi primit un ordin expres de la căpeteniile lui. Era timpul să se introducă un pic de disciplină în rândul acestor luptători viteji, dar… cam dezordonați! Și Sfântul Imperiu Romano-German? Carol al IV-lea, nobil din Casa de Luxemburg, a murit în 1378. Fiul său mezin, Venceslau al IV-lea, îi succede la tron, sub numele de Wenzel. De mai bine de un secol, adică de la moartea nepotului lui Frederic al II-lea de Hohenstaufen, stăpânirea imperială nemaiexercitându-se asupra Italiei, împăratul domnește asupra lumii germane, un conglomerat de teritorii, toate ținând cu îndârjire la drepturile lor regești. Din succesiuni tumultuoase în dispute armate, din atrocități în represalii, rând pe rând clanurile își pierd din putere. Vânând permanent orice slăbiciune a Imperiului, elvețienii profită de situație pentru a rupe pacea, reînnoită totuși în 1412; ideea independenței câștigă teren în cantoane. Pentru Habsburgi, cel mai tragic eveniment este pierderea ținutului Aargau, leagănul dinastiei lor. Din posesiunile lor helvetice, nu le mai rămâne decât Thurgau, în apropiere de lacul Konstanz.

Această situație precară nu este unicul motiv de ranchiună și neliniște pentru Habsburgi. În Boemia, la o distanță de Viena de numai două zile de mers cu calul, o gravă criză religioasă agită spiritele. În acest început de veac al XV-lea, orașul Praga îl salută cu entuziasm pe un predicator de aproximativ treizeci de ani, Jan Hus, născut la Husinec (de unde și numele său), într-o familie de țărani săraci. A reușit totuși să studieze la

Universitatea din Praga, întemeiată în 1348 de către Carol de Luxemburg.

Ajuns preot în 1400, decan al Facultății de Teologie în 1401, apoi, după redeschiderea Universității, rector al acestei instituții în 1409, Hus se ridică împotriva scandalurilor din ierarhia ecleziastică. Ce înfierează el? Bogăția Bisericii. Ce vrea el? Împărtășania sub cele două specii euharistice și întoarcerea la Evanghelie. Precursor al marilor reformatori spirituali ai veacului următor, Jan Hus cere imperios și vehement o reformă a religiei catolice. Se bucură de o largă audiență, deoarece nu se exprimă în germană, ci în cehă, opțiune ce conferă predicilor și scrierilor lui un mare răsunet patriotic. Devine foarte popular și, în scurt timp, ajunge să fie considerat drept marele exponent al opoziției cehe împotriva minorității germane, care deține cele mai bune funcții. Criza pe care o provoacă Jan Hus este, așadar, și de natură politică, însă se suprapune ineluctabil unei alte crize, foarte gravă, marea schismă a Occidentului, o rivalitate ce pare inepuizabilă între papalitatea de la Roma și cea de la Avignon. Dezordinea care decurge de aici dăunează grav autorității Bisericii.

Tot în 1409, regele Boemiei îi acordă sprijinul său, extinzând competența Universității din Praga, în detrimentul celorlalte instituții de învățământ din Bavaria, Saxonia și Polonia. Din această „lovitură de stat universitară" — universitatea s-a răsculat împotriva Bisericii, fapt fără precedent —, patriotismul iese și mai întărit. Totuși, atunci când invocă un teolog reformator englez, Jan Hus este acuzat de erezie și excomunicat de către arhiepiscopul din Praga în iulie 1410, apoi de către antipapa Ioan al XXIII-lea în 1412. Hus rămâne izolat, refugiat într-un castel din Boemia meridională, unde își scrie lucrarea *De Ecclesia*, în latină și în cehă; succesul este imens. Cu mult timp înainte de Luther, Jan Hus reprezintă,

așadar, o nouă amenințare pentru creștinătate.

Jan Hus este citat să compară în fața Conciliului din Konstanz în 1414. Este înarmat cu un permis de liberă trecere, pe care i l-a dat noul împărat, Sigismund de Luxemburg, un personaj libertin, destul de risipitor, văduv recăsătorit cu o femeie mai tânără decât el cu douăzeci de ani. Se consideră că, beneficiind de acest „pașaport imperial“, Jan Hus va putea să se apere și să se justifice. Prin urmare, pleacă la Konstanz. Refuzând să se dezică de convingerile lui, „ereticul“ Jan Hus este condamnat. Pentru a încerca, dacă se poate spune, să reinstituie calmul, Sigismund, complet neinspirat, lasă să acționeze justiția ecleziastică: Jan Hus este ars de viu, pe rug, pe 6 iulie 1415. Cinci veacuri mai târziu, în timpul Primului Război Mondial, în piața din fața primăriei orașului Praga, era inaugurat un impresionant grup statuar pentru a comemora acest supliciu. Monumentul scoate în evidență silueta înaltă a lui Jan Hus; rugul de bronz contrastează cu coloritul viu al clădirilor reconstituite în secolul al XIX-lea.

Retrăgându-i orice sprijin celebrului predicator, monarhul comitea o gravă eroare. Jan Hus primește aureola martiriului, de care este considerat vinovat însuși împăratul Sigismund. Execuția lui Jan Hus provoacă o răscoală națională. Întrucât împăratul refuză să dea curs solicitărilor făcute de adepții lui Jan Hus (în special, libertatea cuvântului în Biserică și pedepsirea păcatelor capitale de către autoritățile civile), revolta religioasă este, totodată, o insurecție naționalistă. În războiul civil nu se înfruntă doar catolicii cu reformatorii, ci și adepții lui Jan Hus între ei, scindați în două curente de opinie.[22]

Timp de peste zece ani, războaiele husite zdruncină Boemia, ceea ce dăunează Imperiului și Bisericii deopotrivă. Confruntați cu aceste tulburări, dincolo de cazurile de conștiință pe care le generează conflictul politico-religios, la Habsburgi nu se

schimbă nimic; mai mult decât oricând, strategia matrimonială este cea mai eficace armă pentru a se putea impune, mai ales atunci când este însoțită de răbdare.

O noutate: Ungaria și Boemia au același suveran

În 1422, ducele Albrecht al V-lea de Austria se însoară cu Elisabeta de Luxemburg, fiica împăratului Sigismund. Socrul îi dă ginerului fiefuri, rugându-l să le apere contra răscoalelor husite. Grație ginerelui său și trupelor înarmate, Sigismund poate recuceri Boemia, devenind suveranul acestui teritoriu, în 1436. Atunci când se stinge din viață, la sfârșitul anului 1437, ultimul din ramura vârstnică a Casei de Luxemburg, lasă moștenire toate bunurile sale fiicei lui, prin urmare ducelui de Austria, soțul acesteia, care se bucură deja de câteva dintre prerogativele defunctului. Sigismund fusese rege al Ungariei prin căsătorie, împărat germanic prin decizie electorală și rege al Boemiei prin câștigarea războiului. Ginerele lui, care este deja rege al Ungariei, este ales împărat de către dieta reunită la Frankfurt, în martie 1438, apoi rege al Boemiei, contestat de către radicalii husiți, totuși încoronat la Praga, în data de 29 iunie a aceluiași an.

Pentru prima oară în ultimii o sută treizeci de ani, de la asasinarea lui Albrecht I, în 1308, un Habsburg, care poartă același prenume, este ales în fruntea Sfântului Imperiu Romano-German. La vârsta de patruzeci și unu de ani, cel care era, din 1404, Albrecht al V-lea, duce de Austria, devine împăratul Albrecht al II-lea. Pentru prima oară, Ungaria și Boemia sunt conduse de același suveran, un cumul ce va avea consecințe imense în istorie. Așa va lua naștere excepționalul triunghi de aur din Europa Centrală, Viena, Praga și Buda-Pesta

fiind aproape echidistante. *Mitteleuropa* va purta amprenta puterii Habsburgilor; ea se va bizui pe o constantă, încheierea unor căsătorii adesea bine pregătite, plus, ceva deja nou, orientarea lor cu precădere spre regiunile dunărene, adică spre sud-est. Or, exact din est vine și pericolul turcesc, urcând spre izvoarele Dunării. În vara anului 1438, Transilvania (în România actuală) este pustiită și Imperiul Otoman amenință acum Ungaria, care fusese creștinată foarte de timpuriu. Împăratul-rege nu poate decât să vină în ajutorul ungurilor. Într-adevăr, pe pământ maghiar, la Neszmély, Albrecht al II-lea își va găsi moartea în luptă, pe 27 octombrie 1439.

Peste Sfântul Imperiu Romano-German, nu a domnit decât un an și șapte luni, însă în acest răstimp a inaugurat o cvasiereditate a demnității statale supreme în Casa de Austria. Habsburgii vor întruchipa o parte importantă din destinul Europei. Și își vor aroga funcția de călăuză a Occidentului.

---

[6] *Habsbourg*, de Peter Frey, Martin Hartmann și Emil Maurer, Société d'histoire de l'art en Suisse, Berna, 2002, ediția a VI-a în germană, ediția I în franceză. Cantonul Aargau se mândrește cu o bogăție de vechi castele, aproximativ patruzeci la număr, care contribuie la imaginea regiunii.

[7] În germană, în original: cetate feudală, castel. (*N.t.*)

[8] Conte guvernator al unei regiuni (marcă), titlu întâlnit adeseori în organizarea statelor germanice. (*N.t.*)

[9] Cel care relatează acest avertisment este cronicarul Matthias von Neuenburg, potrivit lui Otto Frass, în *Sources pour l'histoire de l'Autriche*, Viena, Birken Verlag, 1956, citat, de asemenea, de către Dorothy Gies McGuigan în monumentalul său studiu *Les Habsbourg, histoire politique et galante d'une dynastie*, lucrare tradusă în franceză de Hervé Laroche și publicată la Tallandier, 1968.

[10] Acest prelat este unul dintre cei șapte electori, împreună cu alți doi arhiepiscopi (de

Trier și Köln), regele Boemiei, contele palatin al Rinului, margraful de Brandenburg și ducele de Saxonia.

[11] Cuvântul „dietă“ vine din latină, *dies* („zi“), semnificând data fixată pentru o adunare. Începând din 1250, alături de reprezentanții prinților, ai nobililor și ai înalților demnitari ecleziastici, în dietă intră și trimișii orașelor. În 1356, împăratul nu mai este ales în unanimitate, ci cu o majoritate de voturi. În 1489, cele trei colegii vor delibera separat. Abia în 1663, dieta va deveni permanentă și sediul ei va fi stabilit la Regensburg. Dieta va dispărea, sub această formă, odată cu sfârșitul Sfântului Imperiu Roman de Națiune Germană, în 1806.

[12] *Histoire des Habsbourg*, Perrin, 2002, reeditare „Tempus“, 2005.

[13] În epoca napoleoniană, aceasta este zona unde s-au desfășurat bătălia, neconcludentă, de la Essling, pe 22 mai 1809, apoi bătălia victorioasă, deși cu prețul multor vieți omenești de ambele părți, de la Wagram, pe 6 iulie 1809.

[14] Numele de Luxemburg vine de la cuvântul *Lützelburg*, care înseamnă „mică fortăreață“. La începutul secolului al XIV-lea, Luxemburgul este un comitat al cărui teritoriu corespunde cu actualul Mare Ducat de Luxemburg și cu provincia valonă Luxemburg din Belgia.

[15] Un litigiu care nu va împiedica diverse alianțe ulterioare între Casa de Habsburg și Casa de Wittelsbach, îndeosebi în secolul al XIX-lea, când Franz Joseph se va însura cu verișoara lui, Elisabeta (Sisi), născută ducesă din Bavaria.

[16] Peste un secol și jumătate, eficacitatea trupelor elvețiene este din nou dovedită, îndeosebi în două rânduri, pe 2 martie și pe 22 iunie 1476 când, în fața confederaților, Carol Temerarul, duce de Burgundia, suferă două înfrângeri usturătoare, la Grandson (Vaud), apoi la Morat (Fribourg). O umilință care îl va bucura pe eternul rival al Temerarului, regele Franței Ludovic al XI-lea.

[17] Jean-Jacques Bouquet, *Histoire de la Suisse*, colecția „Que sais-je?“, Presses universitaires de France, ediția a III-a actualizată, 2000.

[18] Din cauza acestei epidemii de ciumă, cea mai cumplită din câte au existat vreodată în Occident, au murit, potrivit estimărilor, aproximativ 25 de milioane de oameni în Europa și cam tot atâția în Asia. Atitudinea lui Albrecht al II-lea de Habsburg față de evrei este la originea toleranței religioase promovate, în general, de această dinastie și rămâne fără egal în istorie. Din acest motiv, îndeosebi, împăratul a fost supranumit Albrecht cel Înțelept.

[19] *Op. cit.*

[20] Un monument comemorativ perpetuează amintirea acestei zile istorice, care a făcut din Winkelried încă un erou național elvețian, intrat și el în legendă…

[21] Pentru a sărbători victoria de la Näfels, în fiecare an, în prima joi din luna aprilie, are loc un „marș patriotic“, urmat de o ceremonie religioasă.

[22] Conflictul dintre cehi și germani este la originea primei defenestrații din Praga, în 30 iulie 1418. Ca urmare a emigrării unui mare număr de negustori germani înspre Leipzig, orașul își va pierde din importanță timp de un secol și jumătate, până la domnia imperială a lui Rudolf al II-lea de Habsburg.

2

Frederic al III-lea, leneșul vizionar (1440–1493)

Porecla lui nu este deloc atrăgătoare: i se spune ducele buzat! Are reputația de a fi indolent, nevolnic și modest ca persoană. Adesea, anii lui de domnie au fost considerați unul dintre cele mai terne episoade din istoria germană; or, într-adevăr, acest suveran nu a fost niciodată popular, nici strălucit. Și totuși exact acest om aparent mediocru, născut la Innsbruck în 1415, va marca o etapă importantă în constituirea statului austriac. Arma lui? Răbdarea. După cum remarcă urmașul său îndepărtat, arhiducele Otto de Habsburg, care îl consideră drept marele gânditor al familiei și drept un model, „[…] el și-a biruit inamicii supraviețuindu-le. Devenise maestru în arta de a supraviețui, fixând, totodată, jaloane pentru posteritate. Orizontul pentru el nu se limita la epoca sa“[23]. Autentic filosof politic și vizionar, „meritul lui cel mai mare este de a fi avut înțelepciunea să nu precipite nimic, adică să privească dincolo de secolul lui. Nu avea nimic în comun cu unii dintre contemporanii săi, obsedați efectiv de rezultatele imediate și de victoriile militare“. Amintindu-și cum vechii împărați ai Chinei opreau clepsidra care punctează trecerea orelor, Frederic al III-lea acționează pe îndelete, încercând să înțeleagă efectele timpului și să-și facă din el un aliat, căci graba este un sfetnic prost.

Simplu duce de Stiria și Carintia, sub numele de Frederic al V-lea, este ales rege al Germaniei, la 2 februarie 1440. Are douăzeci și cinci de ani. Apoi, pe 17 iunie 1442, este ales împărat, ca succesor al vărului său, Albrecht al II-lea. Ceremonia de înscăunare se desfășoară în catedrala din Aix-la-Chapelle, unde, după exemplul lui Carol cel Mare, treizeci de principi germani au fost sau vor fi întronați, din 936 până în 1531.[24] Dar originalitatea absolută a celui care a devenit Frederic al III-lea este aceea de fi fost singurul împărat Habsburg încoronat la Roma și ultimul suveran german care să fi avut privilegiul acestui ritual sacru. Plecând la Roma, regele Germaniei este însoțit de nepotul său, foarte tânărul Ladislau Postumul, rege al Ungariei și al Boemiei, asupra căruia exercită o tutelă severă, cu ambiția de a-i supune pe unguri și pe cehi. Din cauza iernii, călătoria se desfășoară anevoios, lui Frederic trebuindu-i trei luni ca să ajungă la Roma; profită de acest interval pentru a se căsători cu fiica regelui Eduard al Portugaliei, prințesa Eleonora, cu care va avea cinci copii. Acest mariaj reprezintă un element important al diplomației habsburgice, deoarece unește un împărat „german“ cu fiica unui suveran din ramura Neapole–Aragón, ceea ce pune în evidență dorința lui de a-și spori prestigiul până dincolo de Alpi și Pirinei.

Ceremonia catolică de încoronare a lui Frederic al III-lea la Roma — evenimentul este de o importanță considerabilă — are loc pe 19 martie 1452 într-un oraș devastat de malarie, cu aproximativ 35 000 de locuitori, majoritatea trăind printre ruine. Calixt al III-lea, cel de-al 209-lea papă, care îl unge împărat pe Frederic al III-lea, este, prin excelență, un suveran pontif al Renașterii, mecena al unei curți de literați, promotor al unor lucrări grandioase și fondator al bibliotecii de la Vatican. Această încoronare sacră are importanță atât pentru prestigiul

recâștigat al papalității după schisma religioasă, cât și pentru șeful Casei de Habsburg, obligat, din cauza teritoriilor controversate și a finanțelor șubrezite, să aspire la cuceriri ridicole. Împăratul nu dispune de mijloace pe măsura ambițiilor sale. Grație recunoașterii acordate de Roma, Frederic al III-lea beneficiază de o susținere ce le-a lipsit adesea predecesorilor săi. Obediența Habsburgului față de Sfântul Scaun este esențială; fusese deja reaprinsă în urmă cu patru ani, prin tratatul, numit „Concordatul de la Viena“, semnat de papă și împărat, care va fi în vigoare până în 1806, adică până la dizolvarea de către Napoleon a Sfântului Imperiu Roman de Națiune Germană. Timp de trei veacuri și jumătate, în ciuda ironiilor vizând denumirea lui pluralistă, Imperiul își va merita, așadar, epitetele de „sfânt“ și „roman“. Ferindu-se să intervină în certurile interne din Biserică, mai ales cu prilejul tumultuosului Conciliu de la Basel, și alegând neutralitatea, Frederic al III-lea și-a atras favorurile Vaticanului, unde papa Nicolae al V-lea tocmai a transferat serviciile pontificale.

Această proximitate spirituală devine deosebit de valoroasă, în contextul în care pericolul turcesc nu a dispărut, ci dimpotrivă. Exact în locul unde, cu un secol în urmă, rezistența sârbă fusese nimicită de otomani, în faimoasa bătălie de la Kosovo Polje („Câmpia Mierlelor“), o nouă înfrângere a ungurilor și animozitatea dintre sârbi și maghiari șubrezesc și mai mult creștinismul din Balcani. Pe 29 mai 1453, căderea Constantinopolului, deși stârnește valuri de panică în statele creștine, nu duce la organizarea unei reacții armate împotriva înaintării turcilor de-a lungul Dunării. Peste trei ani, un ungur este cel care îl oprește pe sultanul Mehmed al II-lea, artizanul asediului asupra Belgradului. În această zi de 22 iulie 1456, agresorii luptând în numele Semilunii sunt respinși, dar până când?

Frederic al III-lea, cu lentoarea sa legendară, nu e capabil să se lanseze într-o cruciadă. Nu are nici posibilitatea materială de a întreprinde așa ceva, și nici dorința necesară, mai ales că vremea acestor peregrinări riscante, prin locuri îndepărtate, a apus deja; pentru el, contează mai mult să-și apere teritoriile austriece (ridicate la statutul de arhiducat în 1453) și să protejeze Viena, mai ales după ce turcii au cutezat să asedieze Belgradul. Capitală a domeniilor austriece, Viena, grație lui Frederic al III-lea, capătă importanță. Dotată de atunci înainte cu un episcopat, Viena dobândește un bun renume universitar, care va face din acest oraș, după cum subliniază Jean-Paul Bled, un loc memorabil al umanismului din Europa Centrală.[25]

În 1457, odată cu moartea nepotului său, Ladislau Postumul, împăratul moștenește Austria Superioară și Inferioară, o expansiune teritorială care îi întărește opinia că adevărata putere imperială se bazează în primul rând pe domenii importante; împăratul are convingerea că va fi respectat și ascultat în funcție de întinderea patrimoniului său funciar. Ca dovadă, accesul lărgit la Marea Adriatică, datorat lui Frederic al III-lea: deja stăpâni la Trieste, de aproape o sută de ani, Habsburgii dobândesc un port pe malul răsăritean care, mult mai târziu, va deveni Fiume pentru Italia, apoi Rijeka pentru Iugoslavia și, astăzi, Croația.

Cei doi aliați ai lui Frederic al III-lea sunt ducele de Burgundia și Ludovic al XI-lea

Între timp, marele țel al șefului Casei de Habsburg este de o cutezanță stupefiantă. Va încerca să avanseze spre vest, adică înspre două puteri rivale, ducatul de Burgundia și regatul Franței. Statul burgund, deja complex din punct de vedere

geografic, vădește o complexitate și mai mare în modul de a funcționa, știut fiind că unele elemente din acest puzzle sunt deopotrivă și teritorii ale Imperiului, cum ar fi provincia istorică Franche-Comté sau ducatul de Brabant. Altfel spus, ducele de Burgundia este, în anumite cazuri, un vasal al împăratului. Dar este, totodată, și un vasal al regelui Franței, în alte circumstanțe, bunăoară în Flandra. Suzeranitatea și vasalitatea se cumulează sau se anulează sub privirile interesate ale lui Ludovic al XI-lea, care pândește greșelile burgundului și punctele slabe ale Habsburgului.

În mintea lui Frederic al III-lea, coexistă două năzuințe contrare, în acest mijloc de secol al XV-lea; pe de o parte, dorința de a se alia cu ducele de Burgundia împotriva regelui Franței și, pe de altă parte, tentația de a face invers, după împrejurări! Acest empirism însă exclude orice operațiune militară în folosul diplomației. Iar la Habsburgi, diplomația se ilustrează prin mariaje; căsătoriile sunt, adesea, mai profitabile decât cuceririle teritoriale și mult mai puțin costisitoare... Încă de la urcarea sa pe tron, în 1443, împăratul se ciocnește de pretențiile burgunzilor, știut fiind că ducele Filip cel Bun cotropise ducatul de Luxemburg, unul dintre domeniile lui Ladislau Postumul, nepotul lui Frederic al III-lea. Acesta se întorsese atunci spre regele Franței, Carol al VII-lea, care a trimis mercenari, un demers brutal ce a contrariat pe toată lumea. Dar, convins că Franța și arhiducatul de Austria au interes să se înțeleagă, Frederic al III-lea încearcă o altă manevră: își propune să îl însoare pe Ladislau cu fiica lui Carol al VII-lea, Magdalena de Franța. În acte, această uniune ar fi perfectă, din moment ce ar prinde ca în menghină niște fiefuri burgunde. Să menționăm, de asemenea, că, în urmă cu aproape patruzeci de ani, în celebra capcană de la Montereau, ducele de Burgundia, Ioan fără Frică, fusese ucis cu asentimentul tacit al

celui care nu era pe atunci decât prințul moștenitor, devenit între timp Carol al VII-lea, care voise să răzbune astfel asasinarea unchiului său, Ludovic de Orléans.

Contractul de căsătorie între Ladislau și Magdalena, un adevărat tratat, se semnează, dar, din păcate, pe 23 noiembrie 1457, proiectul nupțial se prăbușește atunci când, la Praga, Ladislau moare brutal, la vârsta de numai șaptesprezece ani. Se invocă drept cauză a morții ciuma, dar o otrăvire pare mai verosimilă, ținând seama de viile resentimente ale ungurilor. Ladislau aruncase în temniță câțiva aristocrați maghiari nesupuși.

Peste zece ani, noul duce de Burgundia, Carol Temerarul, vasal al regelui Franței, dar mai puternic decât Ludovic al XI-lea, dobândește, prin tertipul unor ipoteci, câteva teritorii renane și din Alsacia Superioară, care sunt domenii imperiale. Habsburgul, care în continuare nu are prea multe resurse, nu apreciază această manevră umilitoare. Apetitul nedomolit al acestui duce iubitor de fast nu este pe placul împăratului scăpătat. Cum să-l împiedice pe Temerar, agresiv prin bogăția lui, să nu-l domine? Asociindu-l destinului lui, o idee pe cât de simplă, pe atât de ingenioasă, din moment ce adversarul îi va deveni rudă și chiar, de ce nu, un aliat. Frederic al III-lea va propune, așadar, căsătoria fiului său, Maximilian, născut în 1459, cu Maria de Burgundia, fiica și unica moștenitoare a lui Carol Temerarul și a celei de-a doua lui soții, Isabela de Bourbon. Afacerea îl fascinează pe duce, care nutrește ambiții imense și, în special, aceea de a purta coroana regală a unui stat între Franța și Imperiu. Lipsa acestei coroane îi știrbește prestigiul, complexându-l. Un emisar de-al lui Frederic al III-lea este primit, așadar, la Bruges, unde rămâne uluit de serbările organizate de duce în onoarea lui. Negocierile demarează bine, Carol Temerarul acceptă să-și mărite fiica, dar cu condiția de a

fi ales rege al romanilor, o pretenție nouă. De ce nu? Grație poziției sale, împăratul este în măsură să îl gratifice pe duce cu un titlu de rege, la care acesta râvnește atât de mult. Onoarea și banii ar putea face casă bună.

Cu ultimele rămășițe din vistieria sa, Frederic al III-lea îl primește somptuos pe ducele de Burgundia, la Trier, în 1473. Situat pe malurile râului Moselle, orașul cu cele mai importante vestigii romane de pe solul german a îmbrăcat straie de sărbătoare; arhiepiscopul de Trier este un puternic principe elector imperial. Pentru a-și trata domnește oaspetele — și e aproape imposibil să rivalizezi cu luxul și rafinamentul curții de Burgundia, unde există admirabile tapiserii, tablouri și manuscrise cu anluminuri —, împăratul a trebuit să împrumute bani de la o familie de potentați financiari care îi erau prieteni. Singura și adevărata sa bogăție constă în speranța și încrederea infailibilă pe care le are în viitorul Casei de Habsburg. Să mai adăugăm că este și viclean, iar în această privință, ca în multe alte aspecte, de fapt, regăsim la el mefiența și spiritul calculat al lui Ludovic XI-lea, cel mai îndârjit adversar al Temerarului. Acesta este decepționat; împăratul, într-adevăr, pune o condiție neașteptată privitoare la mariajul Austria–Burgundia: căsătoria nu se va celebra decât după moartea ducelui. Frederic al III-lea joacă fin, constrângându-l pe burgund să urmeze ritmul lui, așteptarea. Ducele de Burgundia, furios negreșit, pornește din nou la luptă — pentru a-și mări domeniile, fiindcă atâta știe el, să poarte războaie —, face imprudența de a cotropi Elveția sub un pretext nepotrivit, dar armata lui este spulberată. Slăbit din punct de vedere moral, asediază Nancy și moare în bătălie.

Pentru a se proteja, Maria de Burgundia se mărită cu arhiducele

Maximilian

Născută la Bruxelles, pe 13 februarie 1457, Maria de Burgundia are douăzeci de ani, când tatăl ei este răpus sub zidurile orașului Nancy, pe 5 ianuarie 1477. Ducele nu a știut să se ferească de crunții helveți. Fiica lui moștenește vastele provincii râvnite de Ludovic al XI-lea, care speră ca Maria să se mărite cu fiul lui, Carol, prințul moștenitor al Franței. Este un proiect fantezist, din moment ce acesta are doar șapte ani! Pentru Ludovic al XI-lea, acest supărător decalaj nu este un obstacol: îndrăznește să o considere pe Maria drept fina lui! O fină apărută subit, pe care el intenționează să o protejeze! Profitând de starea de dezorientare a tinerei ducese, „universalul păianjen“ își țese pânza, pentru a înșfăca teritorii considerabile; pune mâna astfel nu numai pe ducatul de Burgundia, ci și pe provinciile Picardia, Boulonnais și Artois, pe care le cotropește, după care incită la revoltă Flandra și Brabantul. Ludovic al XI-lea, care aștepta această satisfacție de ani de zile, jubilează. Pe 11 februarie, locuitorii orașului Gent, instigați de rege, o obligă pe ducesă să semneze un document, prin care le recunoaște un „mare privilegiu“, text care distruge opera centralizatoare a ducilor de Burgundia. Totuși, statele generale pe care Maria le convoacă de urgență la Gent îi permit să obțină subsidii pentru a rezista împotriva invaziei franceze. Doi sfetnici credincioși ai tinerei ducese, seniorii Hugonnet și Humbercourt, sunt torturați și decapitați de către răsculați, pe 3 aprilie 1477. În fața acestei situații care îi pune în primejdie moștenirea, Maria decide să se plaseze sub protecția soțului care i-a fost ales, arhiducele Maximilian de Habsburg. O uniune matrimonială pe care tatăl ei și-ar fi dorit atât de mult să o vadă!

La nici șase luni după moartea Temerarului, căsătoria are

loc pe 18 august 1477, la Gent, unde atmosfera se domolise. Mireasa este îmbrăcată cu o rochie neagră simplă. Consecințele acestei uniuni nu sunt cele care fuseseră prevăzute, însă capătă o importanță irevocabilă. În primul rând, alianța politico-financiară este și un mariaj din dragoste. De patru ani, făcând schimb de portrete, cei doi tineri de familie princiară s-au îndrăgostit unul de celălalt. În plus, soțului ei îi plac serbările burgunde. „Am dansat mult“, scrie el, „apoi am participat la un turnir cu lănci și am asistat la carnaval. Am făcut curte doamnelor, primind astfel nenumărate complimente.“ Arhiducele are multe aptitudini! Și, în mod evident, un temperament foarte diferit de cel al tatălui său.

Maria nu vorbește decât franceză, iar Maximilian nu știe decât germană, dar ce contează, cei doi se adoră și dragostea este limbajul lor comun. Din iubirea lor, se vor naște doi copii, Filip I cel Frumos, care va fi regele Castiliei, și Margareta de Austria, viitoare regentă a Țărilor de Jos. Fericirea lor nu durează decât cinci ani; în martie 1482, Maria moare din cauza vătămărilor suferite căzând de pe cal, la o partidă de vânătoare. Se spune că, din pudoare, ar fi refuzat ca un medic să îi examineze rănile de la coapsă. Este înhumată în biserica Notre-Dame din Bruges. Pe de altă parte, chiar dacă, din cauza lui Ludovic al XI-lea, moștenirea este grav împovărată de datorii, iar tentativa de reconstituire a unui stat suprapus parțial peste Franța și Imperiu a eșuat, împăratul Habsburg, în schimb, și-a sporit considerabil puterea. Dacă ne gândim că singurele lui surse de venit autentice sunt minele de argint din Tirol, grevate de ipoteci, putem aprecia cât de justificate erau năzuințele lui. În ciuda numeroaselor eșecuri în materie de teritorii, îndeosebi Ungaria și Boemia care i-au scăpat din mână, prin căsătoria fiului său, Frederic al III-lea aduce dinastiei Habsburgilor bogății patrimoniale și artistice care prefigurează spiritul

renascentist. Mai adăugăm că ranchiuna pe care Ludovic al XI-lea i-o purta Mariei de Burgundia se datora, firește, faptului că aceasta îl preferase pe austriac în locul prințului moștenitor al Franței, viitorul Carol al VIII-lea, fiul său prea tânăr pe atunci. Iar Maximilian avusese plăcerea de a-l înfrânge pe Ludovic al XI-lea în bătălia de la Guinegatte, pe 17 august 1479, în actualul Pas-de-Calais; victoria Habsburgilor asupra francezilor salva Flandra.[26] Ludovic al XI-lea avea mai multe motive de a se simți ofensat!

În această constantă care este politica matrimonială a Habsburgilor, Frederic al III-lea, un împărat nu atât de trândav pe cât s-a pretins, se arată subtil și eficient. Această căsătorie, care reprezintă o reușită din toate punctele de vedere, extrage Austria din cadrul său obișnuit și o propulsează din Europa Centrală spre Europa Occidentală. Pe 16 februarie 1486, Maximilian este recunoscut drept „rege al romanilor“ (titlu la care aspira răposatul duce de Burgundia), fără ca Frederic al III-lea să renunțe la conducerea treburilor guvernamentale, ceea ce, putem spune, nu ușurează nicidecum misiunea fiului său. Împăratul este un amestec de atentism prelungit și autoritarism imprevizibil, foarte derutant. În fața succesului acțiunilor sale, inamicul său cel mai notoriu, Matia I Corvin, rege al Ungariei care visează să făurească regatul Ungariei Mari, în detrimentul Habsburgilor, lansează o butadă înțepătoare la adresa lui Frederic al III-lea. Îi trimite o epigramă, care va deveni celebră, căpătând cu timpul importanța unei devize naționale în Austria:

> *Bella gerant alii, tu, felix Austria, nube.*
> *Nam quae Mars aliis, dat tibi regna Venus.*

Adică:

> *„Lasă să facă alții războaie, iar tu, fericită Austrie, fă mariaje.*
> *Regatele pe care Marte le dă altora, ție Venus ți le dăruiește.“*

De fapt, luându-l în derâdere, Matia Corvin se preface că îl felicită pe Habsburg pentru talentele lui de pețitor, căci Frederic al III-lea nu dăduse curs solicitărilor ungurilor de a lupta împotriva turcilor. Cum acest împărat nu știe să se bată decât pe teren matrimonial, Matia Corvin, fiu al unui erou național ungur, cucerește Viena, Austria Inferioară, Stiria și Carintia. Desigur, Habsburgul se vede nevoit să își apere domeniile emblematice, însă este învins. Un deznodământ dezonorant, grav și îngrijorător. Matia I Corvin se instalează la Viena în 1485. Rămâne aici până la moartea sa, survenită peste cinci ani, la 6 aprilie 1490. Pe 19 august, în numele tatălui său, Maximilian recucerește Viena. Chiar dacă, în comparație cu Habsburgii, succesul politic al lui Matia Corvin este efemer, iar Ungaria Mare devine un vis spulberat, lui i se datorează înființarea Universității din Pozsony.[27]

Frederic al III-lea a avut nevoie de douăzeci și cinci de ani pentru a face ca metoda sa să triumfe, evitând razant dezastru după dezastru, până a avut ideea genială de a-și însura fiul cu cine trebuia. A fost un om slab? Nicidecum. Frederic al III-lea face parte din categoria acelor încăpățânați blajini care, sub aparenta lor apatie, ascund un orgoliu formidabil. Încă din 1437 — nu avea decât șaptesprezece ani și nu era decât tânărul duce de Stiria —, Frederic de Habsburg scria, cu mâna lui: „Tot Pământul este supus Austriei.“ Un program promițător! Atingându-și țelul, împăratul adoptă o nouă formulare a unei alte devize, predecedată de sigla A.E.I.O.U, adică, în latină: *Austriae est imperare orbi universo* („Austria este îndrituită să conducă întreaga lume“). Se relatează că literele A.E.I.O.U erau pictate și gravate pe farfuriile serviciului imperial. Frederic al III-lea se stinge la Linz, pe 19 august 1493, la vârsta de șaptezeci și opt de ani. Neștiut, apoi în văzul lumii, a făcut tot posibilul pentru a reface puterea habsburgică. La fel cum contemporanul

său, Ludovic al XI-lea, a avut presentimentul unei Franțe unite și a fost unul dintre primii ei artizani, fără să fie iubit în epoca sa, și Frederic al III-lea, temut și chiar disprețuit, a avut conștiința unei Austrii dominante și puternice. La dispariția lui, Imperiul — Sfânt, Roman și German — este pregătit să devină european. În așteptarea unor vremuri mai bune...

---

[23] Otto de Habsbourg, *Combattre pour la liberté*, convorbiri cu Gerhard Tötschinger, Payot, 2008, traducere în franceză, din limba germană, de Marie Reygnier.

[24] În 1562, Aix-la-Chapelle va trebui să cedeze acest privilegiu orașului Frankfurt.

[25] Jean-Paul Bled, *Histoire de Vienne*, Fayard, 1998.

[26] Astăzi, comuna, aparținând arondismentului Saint-Omer, se numește Enguinegatte.

[27] Prima capitală ungară, astăzi Bratislava, capitala Slovaciei. Pe 26 decembrie 1805, a doua zi după bătălia de la Austerlitz, Tratatul de la Pozsony va statornici dispariția Sfântului Imperiu Roman de Națiune Germană.

3

În timpul lui Maximilian, căsătoriile măresc Imperiul (1493–1519)

Urmându-i la tron tatălui său, la vârsta de treizeci și patru de ani, Maximilian devine în sfârșit stăpânul teritoriilor care constituie moștenirea sa austriacă. Este o revanșă asupra atitudinii severe a lui Frederic al III-lea, care, pe timpul vieții sale, îi refuzase orice participare la puterea statală. Dar, ca o noutate considerabilă, pentru prima oară un suveran Habsburg conduce și o altă entitate, statul burgund, întrucât soția lui, frumoasa Maria, murise prematur în urmă cu unsprezece ani. Și, în numele fiului său minor, viitorul Filip I cel Frumos, Maximilian este regent al Țărilor de Jos. Ne-am putea gândi, așadar, că nu va precupeți nimic pentru a consolida aceste două moșteniri și a asigura puterea urmașilor săi.

Ar însemna să uităm însă că mai există o a treia moștenire de care regele Germaniei (a fost ales în 1486, în primul lui an de văduvie, în unanimitate, de către principii germani) s-ar lipsi bucuros, rivalitatea permanentă dintre Franța și Habsburgi pentru succesiunea la tronul Burgundiei. Desigur, în 1482, cu un an înainte de moartea lui Ludovic al XI-lea, Tratatul de la Arras, smuls triumfător de regele Franței (deși era pe jumătate paralizat în castelul său de la Plessis-lès-Tours) la anunțul morții „finei“ (!) sale Maria, adusese un simulacru de reglementare definitivă a acestui litigiu. Franța primea Picardia

și ducatul de Burgundia, în timp ce Maximilian păstra Țările de Jos. Arhiducele de Austria era mândru că locuitorii din Arras se raliaseră flamurii sale; era o palidă consolare în fața pierderii propriu-zise a ducatului de Burgundia, care îi scăpa din mână, la fel ca și frumoasa capitală a acestuia, Dijon. Același Tratat de la Arras stipula, de asemenea, căsătoria prințului moștenitor al Franței, Carol, cu fiica lui Maximilian, Margareta de Austria, care primea ca zestre provinciile Franche-Comté și Artois; așadar, Ludovic al XI-lea nu renunțase la o alianță matrimonială menită să-l prindă mai bine pe adversar în mrejele lui, știut fiind că aceeași metodă îi reușise și lui Frederic al III-lea! Ranchiunos, marele monarh Ludovic al XI-lea nu avea niciun scrupul pentru a izbândi. Fiul său, Carol al VIII-lea, rahitic, cu picioare strâmbe și piept scobit, considera probabil Casa de Austria drept cel mai redutabil rival al Franței, din moment ce statul burgund fărâmițat, prin urmare șubrezit, își pierduse legendara putere care îl exaspera pe Ludovic al XI-lea.

Fie și numai din punct de vedere geografic, toate aceste înțelegeri îi conferă lui Maximilian o poziție de arbitru în politica europeană. Și totuși Burgundia și Austria vor însemna pentru el o serie de experiențe neplăcute. Astfel, încă de la moartea soției lui preaiubite, Maximilan îndură afronturi. Diverse state și orașe, cum ar fi Gent și Liège, care n-au niciun fel de încredere în el și îl consideră un burgund prin alianță matrimonială, se răscoală. Zece ani de umilințe amare va îndura ginerele lui Carol Temerarul, în acea regiune. Comportamentul vienezilor este și mai puțin plăcut, fiindcă în 1485, în timpul invaziei trupelor lui Matia Corvin și al ocupației ungare, Maximilian fusese întemnițat patru luni de către supușii lui Frederic al III-lea, furioși din pricina tentativelor lui de campanii păguboase, a căror oportunitate rămânea obscură,

până să nu-i fi venit ideea de a le înlocui prin metode diplomatice. Patru luni în închisoarea din Viena, capitala tatălui său, o pedeapsă insuportabilă pentru el, știind că Matia Corvin trona la Hofburg, un palat comparabil cu vechiul Luvru al regilor Franței.

Franța se opune căsătoriei lui cu Anna de Bretania

Când într-un sfârșit, în 1490, Matia Corvin moare la Viena, din fericire fără moștenitor legitim, iar fiul lui Frederic al III-lea poate să-și reia locul la Hofburg — care pare să i se cuvină fie și numai în virtutea similitudinii fonetice a numelui —, Maximilian de Habsburg începe să se preocupe de capitala sa. Creează aici o universitate, precum și comandamentul unei armate permanente, o noutate în acea epocă a mercenarilor angajați punctual și plătiți mai bine sau mai prost, după caz. Apoi pune bazele unei centralizări moderne, înființând o cancelarie și un tribunal suprem. Existența cancelariei impune ca simbolul puterii politice, pecetea suveranului păzită cu sfințenie de un funcționar special, să fie păstrat la Viena. Tot la fel, de atunci înainte justiția va delibera într-un loc fix, pe cât posibil, chiar dacă, în caz de urgență, procesele judecătorești rămân supuse deplasării instanțelor judiciare. Puterea imperială se sedentarizează la Viena.

Tot în 1490, Maximilian, văduv de opt ani, este logodit cu ducesa domnitoare Anna de Bretania, fiica mai mare și moștenitoarea ultimului duce de Bretania. Aceasta se mărită cu Habsburgul prin procură, sperând astfel să mențină independența ducatului său. Dar de ce decide Maximilian să se însoare de la distanță? Deoarece nu a reușit încă să îi izgonească pe unguri, care, agresivi și belicoși, se

încăpățânează să nu părăsească Austria Inferioară. Prin urmare, Maximilian îl însărcinează pe unul dintre ambasadorii săi să îl reprezinte, potrivit tradiției, strecurând un picior gol (!) în patul ducesei Anna, care avea douăzeci și trei de ani. Fără îndoială, simbolistica ritualului este de-a dreptul comică!

Calculul este însă greșit, întrucât suveranul Franței se opune ferm uniunii matrimoniale dintre Austria și Bretania, ce rămâne singurul ducat limitrof al Franței, care nu a fost încă absorbit de un regat în plină expansiune. Căsătoria, evident neconsumată, este anulată, așadar, în anul următor. La acea dată, se pare că Maximilian nu a fost prea inspirat în alegerile matrimoniale ce priveau direct persoana lui, fără îndoială din cauză că nu estimase pericolul pe care l-ar reprezenta, pentru Franța, sporirea puterii Habsburgului burgund.[28] Umilit, Maximilian caută o altă nevastă și, mai ales, bani. Spre deosebire de tatăl lui care își impusese un regim de austeritate, Maximilian nu concepea să trăiască în strâmtorare și lipsuri; deficitul cronic al vistieriei sale îl irită. În 1493, își fixează preferințele asupra unei moștenitoare bogate, Bianca Sforza, nepoată a ducelui de Milano, un regent ambițios poreclit Il Moro (Maurul), din cauza tenului său smead sau, poate, din cauza frunzei de dud[29] care îi ornează blazonul. Faptul că, în realitate, tânăra provine dintr-o familie de țărani, nu contează nicidecum, iar Maximilian rămâne impasibil în fața reacțiilor prea puțin binevoitoare primite din partea curților europene, atunci când își face cunoscute intențiile. Averea milanezei ține loc de genealogie. Și ce avere are! Zestrea ei se ridică la 300 000 de ducați de aur, plus 100 000 de ducați sub formă de bijuterii și veșminte somptuoase. Bianca este fermecătoare, dar, împodobită cu asemenea bogății, va fi o soție cu adevărat irezistibilă! Încă o dată, mariajul stabilit se derulează întâi prin procură la Milano, însă aici ritualul este eclipsat de splendoarea

serbărilor: acestea sunt organizate de către un pictor, sculptor, arhitect, inginer și fascinant teoretician, care are vreo patruzeci de ani, Leonardo da Vinci. Acest geniu multitalentat, care hotărâse să-și pună erudiția în slujba prinților, lucrează pentru ducele de Milano din 1482. Ceremonia comandată de marele iubitor de fast și sclipitorul duce Ludovic pentru nepoata lui este memorabilă, extravagantă chiar. O nuntă? Mai mult: un spectacol, admirabil regizat… din care nu lipsește decât mirele! Absența i se va reproșa, de altfel.

Oare Casa de Austria are motive să se bucure, în fine, că va avea cu ce să finanțeze un trai pe măsura rangului ei? De fapt, printre rândurile contractului nupțial s-au strecurat câteva neînțelegeri supărătoare. În primul rând, Maximilian se va mulțumi să meargă în întâmpinarea soției sale, dar fără să se grăbească. Astfel, în iarna anului 1493, Bianca se află în fruntea unei adevărate caravane care înaintează anevoios prin Alpii înzăpeziți, pentru a ajunge la Innsbruck, capitala Tirolului. E un întreg cortegiu de cai, catâri și căruțe încărcate cu o zestre strălucitoare. Veselă, tipsii, bijuterii, așternuturi brodate cu armoariile familiei Sforza, nimic nu lipsește din dota miresei. În inventarul acestui calabalâc strămutat prin trecătorile muntoase înghețate figurează chiar și un încălzitor de pat, un indispensabil țucal din argint, precum și trei mii de ace de brodat din aur. Nu se știe dacă, din cauza hurducăturilor și a nămeților, toate aceste accesorii și ustensile nu s-au spart sau deteriorat, poate, în timpul călătoriei, însă cert este că Bianca a ajuns la Innsbruck în ajunul Crăciunului. În mod regretabil, fără niciun fel de solicitudine și curtoazie, Maximilian nu sosește decât în martie, ceea ce, subliniază Dorothy Gies McGuigan, vădește cel puțin „o lipsă de entuziasm“![30] Ceremonia are loc la biserica parohială Sfântul Iacob, iar mariajul, în sfârșit, se consumă. Alianța dintre Habsburgi și

puternica familie Sforza, care deține Milano de la 1450, devine o realitate. Maximilian este foarte atașat de Tirol, provincie cucerită de familia lui în urmă cu o sută de ani. Poruncește să i se ridice aici un monument, în care apare alături de cele două soții ale lui, cea răposată și cea în viață, reamintind că aceasta din urmă are drept al doilea prenume Maria, numele soției defuncte, marea lui iubire pe care nu o poate uita.

În al doilea rând, Maximilian descoperă că noua lui nevastă nu este prea chibzuită. Avusese el niște indicii, vreun presentiment? În orice caz, se plânge într-o scrisoare trimisă ambasadorului ducelui de Milano că, desigur, deși Bianca este la fel de frumoasă ca soția lui defunctă, totuși îi este acesteia „cu mult inferioară atât ca înțelepciune, cât și ca bun-simț“. Speră însă că, „odată cu timpul, va face poate progrese“. Poate? Exact contrarul este ceea ce va avea de înfruntat Maximilian. Chiar dacă el însuși a fost obligat, în nenumărate rânduri, să dea în gaj bijuteriile moștenite de la tatăl lui, noua lui soție însă se dovedește cheltuitoare și, într-un cuvânt, de o originalitate ce frizează adesea nebunia. Este Bianca risipitoare? Neîndoielnic. Inconștientă? Cu siguranță. Faptul că are chef să mănânce pe jos, direct de pe sol, nu e neapărat ceva grav, cât mai degrabă un gest neprotocolar în fața unui ambasador al unchiului ei. Dacă, în timpul unei călătorii într-o regiune oropsită din Țările de Jos, pretinde să i se pregătească pentru cină o mâncare din limbi de gâscă, devine deja îngrijorător și prea puțin delectabil, probabil, din punct de vedere gastronomic! Mult mai alarmantă totuși este atitudinea Biancăi în vara anului 1494, când cuplul sărbătorește, în Țările de Jos, majoratul fiului lui Maximilian cu Maria, Filip, în vârstă de cincisprezece ani și care va fi guvernator al acestor provincii în anul următor. Este un moment solemn: în catedrala din Mechelen, unde s-au întrunit statele generale, Maximilian sparge pecețile care ar fi urmat să

fie utilizate în caz de regență, pe timpul minoratului lui Filip. Din acel moment, tânărul devine succesorul tatălui său. Dar, după această ceremonie de consacrare a prințului legitim, împăratul rămâne stupefiat de ceea ce avea să afle. Într-o singură zi, soția lui a cheltuit 3 000 de florini, echivalând cu suma pe care orașul Köln le-o oferise în dar de căsătorie. Maximilian se vede nevoit să amaneteze niște bijuterii de la tatăl său, pentru a achita notele de plată de la han, căci într-atât de pofticios și însetat s-a dovedit a fi alaiul soției lui în această călătorie, în care, potrivit tradiției, „înveselitoarele intrări în mândrele orașe" trebuie sărbătorite cum se cuvine! Reîncepe coșmarul datoriilor, ceea ce nu poate decât dăuna armoniei conjugale.

Cheltuindu-și toți banii, Bianca își amanetează lenjeria intimă

Deși admonestată de familie, Bianca persistă în „trăsnăile" ei financiare. Acum, își cumpără bijuterii pe credit. Apoi, peste doi ani, sfetnicii împăratului de la dieta din Worms îi trimit acestuia, de urgență, un mesager, cerându-i subsidii în numerar, întrucât „regina și femeile ei nu mai au bani decât pentru trei sau patru zile și, dacă în acest răstimp, nu vin banii, chiar și proviziile lor alimentare se vor fi epuizat". Tot în această perioadă, Bianca se întrece pe sine, atingând un record în materie de extravaganțe, atunci când îi explică soțului ei, fără niciun pic de rușine, cum a fost ea nevoită să-și dea în gaj lenjeria intimă (!) și, întrucât lucrul acesta este jenant, îi solicită bani pentru a și-o recupera! Ceea ce trebuia să se întâmple se întâmplă: Maximilian consideră mai prudent să plece departe de soția lui pe care totuși pare să o iubească, chiar dacă nu îi suportă excentricitățile. Soțul și soția au un punct comun:

cheltuiesc tot ce au, ba chiar și ceea ce nu au!

În fine, acestor griji de intendență conjugală care șochează sau amuză li se adaugă subit un eveniment pur politic, care era imposibil de prevăzut. Căsătoria cu milaneza îl implică automat pe Maximilian în acel angrenaj infernal al războaielor din Italia, ceea ce, de fapt, este mult mai riscant decât să trăiești pe credit. Dar de partea cui trebuie să se plaseze împăratul?

Intenția lui Carol al VIII-lea, regele Franței, atunci când cotropește nordul Italiei, în 1494, este de a-și pune aici amprenta puterii personale, pe care a început să o exercite în urmă cu patru ani, după ce suportase perioada de regență frământată, autoritară, dar eficace a surorii lui, Anna de Beaujeu, precum și un „război smintit“, vreme de trei ani. Educat în spiritul romanelor cavalerești, visând la epopeea cruciadelor pe timpul cărora i-ar fi plăcut să trăiască, regele îndesat la trup, cu picioare lungi și slăbănoage, care călărește acum spre Italia, este însuflețit de o motivație încă feudală. Tatăl său, Ludovic al XI-lea, plănuise deja foarte serios această expediție, dar, din cauza greutăților interne, nu putuse să o întreprindă; urmându-i modelul, Carol al VIII-lea își însușește acest vis seducător. Aventura lui este din alte timpuri, iar pretextul său foarte subțire: vrea să valorifice niște drepturi, mărunte în sine, pe care ultimii prinți din Casa de Anjou le lăsaseră moștenire familiei lui. În fond, un frate al Sfântului Ludovic, Carol de Anjou, nu fusese oare încoronat de către un papă — francez — drept „rege al Siciliei și al Ierusalimului“? Țelul, în schimb, este mai clar, căci se pune problema de a cuceri Regatul Neapolelui. Dar până acolo e mult și, înainte de a ajunge la Napoli, trebuie traversată în goana calului câmpia Padului. În Italia, mozaic de state unde strălucesc talentele din *Quattrocento*, francezii vor avea parte, deopotrivă, de surprize și exaltări, victorii și dezastre. Între timp, încercând să

diminueze importanța nasului său coroiat, Carol al VIII-lea jură să-și lase barbă pentru a-și face intrarea în Napoli, convins că napolitanii trag nădejde în revenirea francezilor.

Maximilian, deși beneficiază de titlul imperial, fără să fi fost ales oficial împărat, nu poate uita că Italia a fost inima spirituală a Sfântului Imperiu Romano-German și nici că tatăl său fusese încoronat la Roma. Căsătorit doar de câteva luni, moștenitorul lui Frederic al III-lea nu este în termeni buni cu vecinul său francez: din Țările de Jos, pedestrașii împăratului vin să prade șesurile din jurul orașului Arras, căci Habsburgul e la el acasă. Or, Maximilian este cel mai lacom dintre suveranii ale căror domenii au hotar comun cu pământurile lui Carol al VIII-lea. Tratatul de la Senlis, încheiat în 23 mai 1493, îi redase împăratului — sau, mai degrabă, fiului acestuia, Filip cel Frumos — provinciile Artois și Franche-Comté cedate odinioară lui Ludovic al XI-lea, prin Tratatul de la Arras. De fapt, aceste două regiuni constituiau zestrea Margaretei de Austria, sora lui Filip cel Frumos, care îi fusese promisă drept soție lui Carol al VIII-lea; însă, întrucât acesta o alungase fără menajamente pe mica prințesă, pentru a se însura cu Anna de Bretania, era normal să înapoieze și dota. Un gest manierat după o faptă urâtă.

În Italia, Maximilian șterpelește din vistieriile lui Carol al VIII-lea

Asigurându-și prin mijloace financiare libera trecere în câteva state italiene, Carol al VIII-lea și cei 30 000 de oșteni ai săi, dintre care aproape 7 500 de mercenari elvețieni, repurtează succes după succes, până la sosirea lor triumfală la Napoli. Pentru Maximilian, glorioasa și fulgerătoarea revenire a francezilor în Italia este de nesuportat. Sfidând tratatele pe care

le-au semnat, împăratul împreună cu regele de Aragón și regele de Castilia formează o ligă, în 1 aprilie 1495, pentru a-i izgoni pe cotropitori dincolo de Alpi. Importanța acestei alianțe a Habsburgului cu niște suverani iberici nu va fi sesizată decât mai târziu. Asistăm, astfel, la o cascadă de trădări, de schimbări de atitudine radicale și de renegări, dintre care felonia lui Ludovic Sforza Maurul, la Milano, nu este cea mai neînsemnată… și nici ultima! La trecerea prin munții Apenini, o expediție anevoioasă pentru tabăra francezilor, dar nu și pentru trupele auxiliare elvețiene formate din munteni, liga dă năvală peste catârii încărcați de cufere, jefuindu-le, și asta fiindcă Maximilian, ca de obicei, stă prost cu banii. De la dieta imperială, extorcase cât se putuse, dar nu era de ajuns. În război, ca și în viața intimă, punga de bani a lui Maximilian seamănă cu un coș ciuruit. Chiar dacă visul lui Carol al VIII-lea de a stăpâni Italia este spulberat, artiștii și artizanii pe care i-a putut atrage în jurul său deschid Franța în fața influenței renascentiste, ceea ce va constitui, cu un ușor decalaj, o cucerire infinit mai prețioasă și mai durabilă decât o ocupație militară.

Maximilian, la rândul lui, este foarte sensibil la viața intelectuală. Face parte din acea categorie a oamenilor interesați de tot ceea ce îi înconjoară, un „spirit universal“ pasionat deopotrivă de muzică și de arhitectură, bunăoară. Celui mai mare pictor german al Renașterii, Albrecht Dürer, prieten cu Maximilian, îi datorăm un portret superb al acestuia, datat neîndoielnic ulterior anului 1512 și pe care putem să îl admirăm la Viena. Înfățișat din profil, purtând pe cap o pălărie neagră cu boruri largi, înveșmântat în blană peste un mantou rubiniu, împăratul ține în mâna stângă o rodie desfăcută; acest fruct cu multe semințe este simbolul resurecției. Dar cel mai semnificativ detaliu al tabloului se situează în partea stângă,

sus: vedem acolo armoariile Habsburgilor cu vulturul bicefal, un blazon roșu cu alb (aceste două culori au rămas cele ale Austriei actuale), înconjurat de colanul Ordinului Lâna de Aur[31]. În acea perioadă, Dürer lucrează mult pentru Maximilian, îndeosebi la un proiect de decorare a unui arc de triumf și la niște ilustrații pentru cartea sa de rugăciuni. Stima pe care împăratul i-o poartă pictorului se confirmă prin această anecdotă, reluată de Dorothy Gies McGuigan:

„Într-o zi, când dieta era reunită la Augsburg, Albrecht Dürer picta o frescă, sus, pe peretele spațioasei săli. Maximilian i-a făcut semn unui gentilom care se afla în apropiere și i-a cerut să țină scara. Gentilomul a răspuns cu aroganță că acest gest era o ofensă la adresa demnității lui. Împăratul i-a replicat:

— Eu pot, dacă am chef, să iau orice țăran și să fac din el un nobil. Dar îmi este imposibil să fac dintr-un nobil, oricare ar fi acesta, un artist ca Dürer.

Și pe loc l-a înnobilat pe Dürer.“[32]

Dar e timpul să ne gândim la viitor. Cu Bianca, Maximilian nu are copii. Bastarzii lui — i se atribuie șapte copii nelegitimi — nu pot fi prezentați drept succesori potențiali. Împăratul, trebuie să spunem, are șarm, place femeilor și femeile sunt pe placul lui. Știut fiind că îndrăgește petrecerile, deghizările și dansul, povestirile despre aventurile lui cu femei sunt adesea picante și deloc lipsite de umor. Să o reținem pe aceasta. Scena are loc la Regensburg (cunoscut la acea vreme ca Ratisbona), veche cetate la nord de München, în cotul cel mai septentrional al Dunării, navigabilă din acest loc până la Marea Neagră; dezvoltarea comerțului fluvial a făcut din Regensburg capitala Germaniei medievale. O dietă urmează să aibă loc aici, potrivit unei tradiții care datează din 1245. În sala gotică a vechii primării, se va discuta despre chestiuni importante legate de pacea internă a Imperiului fărâmițat, dar și despre securitatea

externă. Când dieta se întrunește acolo, porțile orașului, dominate de turnurile în stil italian și de fleșa catedralei, sunt închise. Nimic nu are voie să tulbure adunările, momentul este solemn. Așadar, unui grup de femei numite pudic „călătoare“, fiindcă își oferă farmecele din oraș în oraș, în special cu prilejul bâlciurilor, li se interzice accesul în oraș și, implicit, exercitarea activității lor amorale, deși este foarte apreciată, cum susțin ele. Femeile reușesc să i se adreseze împăratului, mai degrabă amuzat de acest demers, și nicidecum scandalizat de insistența lor. Maximilian acceptă să le lase să intre pe ascuns în Regensburg, dar cu o condiție. O farsă! Și o provocare! Astfel, trebuie ca una dintre aceste fete care se pretează la orice să se agațe de coada calului împăratului! De asemenea, a doua să se agațe de trena rochiei celei dintâi, a treia de cea de-a doua și așa mai departe. Încântate, „călătoarele“ formează imediat acest cortegiu, zvăpăiate și vesele, venind în urma alaiului solemn al lui Maximilian. Și, sub privirile lascive ale bărbaților, femeile intră în oraș, unde amintirea îndrăznelii lor va rămâne de pomină multă vreme de-atunci încolo. Maximilian își merită porecla de „ultimul cavaler“!

O lovitură de geniu: dublul mariaj al copiilor împăratului

Maximilian nu are, așadar, decât doi copii legitimi, cei pe care i-i dăruise Maria: Filip și Margareta. Tatăl lor, fidel unei lungi tradiții habsburgice, decide să o mărite pe Margareta cu moștenitorul Regilor Catolici, Isabela de Castilia și Ferdinand de Aragón. Don Juan este singurul lor fiu. Spania, unificată din 1496, nu poate fi decât un aliat preferențial pentru imperiul lui Maximilian. Margareta, născută la Bruxelles în 1480, este o blondă senzuală. Tânăra are să-și ia o revanșă în materie de

căsătorie; la vârsta de trei ani, fusese logodită cu prințul moștenitor al Franței, fiul lui Ludovic al XI-lea și viitorul Carol al VIII-lea. Crescută la curtea dinastiei de Valois, fusese expediată, fără menajamente, înapoi la tatăl ei, atunci când Carol al VIII-lea considerase că era mai util să se însoare cu Anna de Bretania. Această respingere, pe vremea când nu avea decât unsprezece ani, fusese percepută de către prințesă drept o imensă umilință. Dar pe galionul spaniol care o conduce spre peninsulă și spre viitorul ei soț, Margareta se teme când pornește furtuna. În fața mării dezlănțuite, își ia două precauții. În primul rând, își leagă de încheietura mâinii o pungă plină cu ducați de aur, pentru ca în caz de naufragiu și dacă s-ar întâmpla să-și piardă viața, să i se facă funeralii de prințesă regală! A doua precauție este de ordin spiritual și are scopul de a putea fi identificată ca persoană, în eventualitatea unei nenorociri. Pe o bucățică de hârtie, Margareta are umorul de a-și întocmi propriul epitaf:

Aici, odihnește Margot, frumoasa domnișoară,
Care și cu doi soți a rămas tot fecioară.

Margareta ajunge cu bine la destinație și face o pasiune devoratoare pentru soțul ei. Este atât de înamorată de Juan, încât regina Isabela se neliniștește pentru sănătatea fiului ei, vizibil vlăguit de îndatoririle conjugale. Încântat de succesul acestui prim mariaj, Maximilian recidivează. Filip I cel Frumos, singurul său fiu, se va însura cu sora lui Juan, infanta Ioana. Dar Filip își merită cu adevărat porecla de „cel Frumos“? Chiar dacă de atunci canoanele frumuseții masculine s-au schimbat, fiul lui Maximilian are o alură elegantă, pusă în valoare de picioarele lungi, frumos modelate în pantalonii colanți; are gura senzuală și nasul lung, dar nu coroiat ca al tatălui său. Născut la Bruges și primind o educație ce s-ar putea numi burgundă, guvernator al Țărilor de Jos din 1495, Filip are

șarmul tatălui său și o reputație de destrăbălat. Cât despre Ioana, logodnica lui, aceasta s-a născut la Toledo și are șaptesprezece ani. Are un chip sever. Părul negru încadrează, cum spun flamanzii, niște ochi „verzi ca marea“. În 1496, între cei doi tineri izbucnește o dragoste fulgerătoare. Filip, care își extenuase caii pentru a ajunge mai repede la Ioana, vrea să o ia de nevastă în ziua în care se întâlnesc și, astfel, căsătoria lor se oficiază chiar în acea după-amiază, în mijlocul unei mulțimi vesele care îl îmbrâncește pe episcopul diocezei.

Ioana, care avusese o copilărie tristă, închinată unei riguroase evlavii, fiindcă mamei ei, Isabela Catolica, nu-i păsa decât de politică, va trăi cu soțul ei un adevărat „amor turbat“, o pasiune mistuitoare frizând nebunia. Pasiune apăsătoare pentru Filip, care, în scurt timp sătul de asalturile soției lui, va ajunge, cum spunea amabasadorul Veneției, să îi interzică să se mai apropie de patul conjugal! De unde și nenumărate scene jenante sau discuții furtunoase. Fără doar și poate, aceste mariaje spaniole sunt toride!

Rugând-o pe nora sa să își tempereze înflăcărarea pătimașă față de fiul ei, Isabela Catolica avea dreptate, deoarece, la un an și jumătate după căsătoria marcată de relații vulcanice cu Margareta, Juan sucombă, pe 4 octombrie 1497, în brațele soției lui, la Salamanca. Moare, oficial, din cauza unei fierbințeli mistuitoare, ceea ce este posibil, însă spaniolii au considerat mai adecvat să spună că prințul moștenitor a murit din dragoste. Și era poate adevărat. Această moarte, deopotrivă imprevizibilă și brutală, este urmată de decesul, nu mai puțin subit, al surorii mai mari a lui Juan, precum și al fiului acesteia. Ca urmare a acestor drame, înfocata Ioana devine singura moștenitoare a coroanei Spaniei. Alianțele dintre Spania și Casa de Austria vor duce la o uniune politică, din moment ce Filip și Ioana se trezesc, fatalmente, moștenitorii prezumtivi ai unui

imens imperiu, o ipoteză pe care nu și-o imaginaseră nici Maximilian și nici Regii Catolici. Neașteptata apariție a unui imperiu asupra căruia soarele nu va apune niciodată și care va fascina o lume întreagă nu este, așadar, decât rezultatul hazardului. Atunci când cele două căsătorii fuseseră consfințite la Bruxelles, ca niște simboluri ale unei „alianțe totale și perpetue" între Habsburgi și Spania, nimeni nu ar fi putut să conceapă că uniunile matrimoniale vor depăși cadrul familial și nici că acele mariaje pur politice vor fi, totodată, niște căsătorii din dragoste.

Înamorata Ioana este oare nebună?

Departe de Spania, Ioana locuiește îndeosebi în Țările de Jos, dăruindu-i soțului ei șase copii, dintre care doi băieți, în decurs de nouă ani. Astfel, Gent este locul unde, în zorii zilei de 25 februarie 1500, vine pe lume arhiducele Carol, viitorul Carol Quintul. Comportamentul fiicei Regilor Catolici devine îngrijorător. Pasiunea ei pentru Filip se transformă într-o gelozie bolnăvicioasă, ce-i drept justificată. La ea, senzualitatea capătă aspectul unei devoțiuni tulburi, aproape religioase, pentru trupul soțului ei. Între ei, certurile se succed necontenit, iar frumosul soț își poreclește nevasta „teroarea"! De îndată ce-l scapă din ochi, îl bănuiește de infidelitate, o apucă turbarea, după care se cufundă într-o tăcere morocănoasă. Când soțul e lângă ea, Ioana îl hărțuiește; dacă lipsește de lângă ea, îl șicanează, apoi îl așteaptă, nefericită, într-un colț, privind în gol. Atât de partea Habsburgilor, cât și în rândul spaniolilor, curtenii se alarmează în taină de acest vădit dezechilibru, însă nimeni nu se încumetă să pomenească de demența care îi lovise în trecut pe părinții și pe fratele Isabelei Catolica.

Noiembrie 1501. Ioana trebuie să se deplaseze în Spania, la

Valladolid, unde, potrivit uzanței, trebuie să depună jurământ în fața corpurilor legiuitoare (*Las Cortes*) și să fie învestită oficial cu titlul de prințesă moștenitoare.[33] Cu prilejul împlinirii acestei cutume, intervine, pentru prima oară cu amploare și într-o situație geopolitică inedită, o problemă care nu va conteni să învenineze relațiile dintre Casa de Austria, regatul Franței și coroana Spaniei. Chestiunea este simplă: cum se poate ajunge cel mai comod din Țările de Jos în Spania, pe mare sau pe uscat? Cu corabia, riscul este mai ales vremea rea, o furtună, posibil un naufragiu. Cu calul sau cu rădvanul, întâlnirile pe drum, bune sau rele, sunt mult mai numeroase. Iar a străbate o țară străină, adică unul sau mai multe teritorii aflate sub alte stăpâniri, este adesea o bătaie de cap pentru diplomație. În ziua de azi, ar fi vorba despre un drept de trecere. În Europa Occidentală, în secolele următoare, problema se reduce la relațiile dintre vecini, prieteni sau dușmani, ținând seama de faptul că Franța este situată geografic între Țările de Jos și Spania. Itinerarul terestru devine posibil fie printr-o invitație din partea monarhului francez, fie printr-o cerere adresată de călătorul străin, în general în anotimpurile cu vreme rea, când furtunile pe mare, în special în largul golfului Gasconiei, îngreunează considerabil navigația. Oricum, în ambele variante, este necesar ca între cele două părți să domnească pacea!

Ludovic al XII-lea îl invită pe Filip cel Frumos să traverseze Franța pentru a ajunge în Spania. Acest gest de o vădită curtoazie îl înfurie pe Maximilian, căci fiul lui Carol al VIII-lea, la fel ca tatăl lui, are mintea înfierbântată de mirajul italian, o fantasmă care îl face să resimtă din nou acea veche *furia francese*. L-a capturat pe ducele de Milano (unchiul Biancăi), pe care l-a închis în castelul Loches, din Touraine. În temnița lui, pe unul dintre etajele acestei sinistre construcții subterane

numite Le Martelet, fostul protector al lui Leonardo da Vinci își ispășește tertipurile și perfidiile mâzgălind pe pereții igrasioși. În plus, Maximilian îl suspectează pe Ludovic al XII-lea că ar vrea să se dea bine pe lângă Ferdinand de Aragón, tatăl Ioanei, pentru a încerca o nouă invazie a Regatului Neapolelui.

Filip cel Frumos și soția lui nu reacționează la fel pe parcursul acestei stranii călătorii prin Franța. Pe cât de vesel se arată guvernatorul Țărilor de Jos la toate festivitățile, unde este foarte curtat de nenumărate femei curioase să îl cunoască, pe atât de mult însă Ioana, care ar trebui să se bucure că se află alături de soțul ei, se arată bolnavă de gelozie, bănuitoare, ursuză, o morocănoasă stricând cheful celor din jur. Regele Ludovic al XII-lea vrea să o sărute, cast, pe obraz?! Ioana se înfurie! Regina Franței, Anna de Bretania, vrea să fie drăguță cu ea? Cum adică, tocmai persoana care a fost la un pas de a deveni a doua soție a lui Maximilian, socrul Ioanei?! Aceasta o tratează cu dispreț și are pretenția de a trece în fața ei, atunci când alaiul merge la banchete! Este îndreptățită, așadar, starea de angoasă a părinților Ioanei, când fiica lor ajunge în cele din urmă la Valladolid. Cât de mult s-a schimbat! Pare măcinată de mii de suferințe, imposibil de numit. Este gravidă, pentru a treia oară, ceea ce explică eventual stările ei de epuizare. După ce a depus jurământ în fața corpurilor legiuitoare, Ioana nu este capabilă să întreprindă călătoria de întoarcere. Soțul ei, susținând că nu poate lipsi prea mult din Țările de Jos, pleacă singur înapoi.

Filip cel Frumos o închide pe Ioana în palatul lui din Bruxelles

În timp ce soțul ei se simte eliberat din lanțurile conjugale, Ioana începe să manifeste semne de demență. Înștiințat, Filip se

întoarce și o potolește, dacă se poate spune, din moment ce Ioana rămâne însărcinată din nou. Filip pleacă înapoi. Ioana, nesuportând ceea ce, în mintea ei, înseamnă o nouă evadare a soțului ei, trimite emisari pe urmele lui ca să poată afla tot ce face acesta și cu cine se întâlnește. În martie 1503, după ce l-a născut pe Ferdinand, cel de-al patrulea copil și, totodată, cel de-al doilea fiu al ei, Ioana — soția părăsită —, Ioana — femeia dezechilibrată mintal — nu poate ajunge în Țările de Jos, întrucât marea este foarte nefavorabilă navigației. Iar din cauza atitudinii de agresivitate pe care a avut-o în Franța, este exclus să solicite permisiunea de a trece frontiera regatului.

Din ce în ce mai îngrijorată, Isabela Catolica o obligă pe fiica ei să se instaleze în castelul din La Mota, o semeață construcție din cărămidă, flancată de un donjon ce domină târgul Medina del Campo, renumit pe atunci pentru bâlciurile care aveau loc acolo. Regina a înțeles că, din nefericire, fiica ei trebuia să fie izolată, mai ales când soțul ei era plecat. Ioana însă, înzestrată cu o imaginație vicleană, ia în derâdere măsurile de supraveghere. Într-o noapte vijelioasă, aleargă, pe jumătate dezbrăcată, până la postul de pază, la intrarea în castel. Străjerii, stupefiați, o aud cum urlă că vrea să plece la soțul ei. Încercările de a o potoli cu vorba bună nu au niciun efect. Cu greu, abia dacă acceptă o pelerină, pentru a-și ascunde goliciunea, mai ales că tremură de frig. Această criză, de o violență fără precedent, durează o noapte și o zi. Cum Ioana nu se calmează, este anunțată regina Isabela, aflată pe atunci la Segovia. În prezența fiicei ei, care nu manifestă niciun respect și îi aruncă vorbe murdare, Isabela conchide că biata Ioana și-a pierdut mințile. Într-un final, întrucât pe mare vremea rea s-a risipit, Ioana se îmbarcă pe o navă spre Țările de Jos, lăsându-l pe micuțul Ferdinand în Castilia.

Unii curteni speraseră că, odată ajunsă înapoi lângă soțul ei,

Ioana zbuciumata se va mai potoli cât de cât. Împăcările dintre cei doi soți erau frecvente, chiar dacă nu durau mult. De data asta însă, Filip, exasperat de veșnicele reproșuri și lamentații ale soției lui, nu mai poate suporta situația. Nici nu-i de mirare dacă are o amantă. Și, desigur, era de așteptat ca Ioana să reacționeze impulsiv la aflarea acestui lucru: satisfăcută că acuzațiile ei se confirmaseră, Ioana se repede cu o foarfecă la tânăra blondă și îi taie părul, rănind-o totodată. Atunci, Filip, „cel mai frumos bărbat însurat din lume“, cum spunea soția lui (care n-ar fi trebuit, poate, să răspândească acest compliment!), o închide, la Bruxelles, pe cea mai insuportabilă soție din lume. Din păcate, Ioana își merită porecla: „Teroarea“. Dar, între neurastenie și isterie, Ioana de Castilia se exprimă coerent, formulează observații pertinente, dejucând ceea ce numea ea capcanele menite să o scoată nebună. Și, dacă din punct de vedere nervos, este complet imprevizibilă și vulnerabilă, fizic vorbind este robustă. În septembrie 1505, naște al cincilea copil, pe Maria, cea de-a treia ei fiică.

Filip cel Frumos se zbate pentru a-i urma la tron Isabelei Catolica

Aceste tulburări mintale o determinaseră pe regina Isabela să o îndepărteze pe Ioana de la succesiunea la tron. Pentru suverana care reactivase Reconquista, care finanțase călătoria lui Cristofor Columb, făcând posibilă descoperirea Americii cu imensele consecințe aferente, și care, în cele din urmă, unficase regatele spaniole, era de neconceput să lase această fantastică moștenire pe mâinile Ioanei. La moartea Isabelei, în 1504, regența îi este încredințată soțului ei, care se comportă ca și cum ginerele lui nici nu ar fi existat. Această decizie îl înfurie pe Filip cel Frumos, susținut, în mod fortuit, de către marii

nobili din Castilia (*Grandes de Castilla),* fericiți să-i reamintească astfel lui Ferdinand că nu este decât regele Aragónului. Această nobilime, care nu va uita niciodată că are dreptul de a rămâne cu capul acoperit în fața regelui Spaniei, dă semne de răzvrătire. Filip cel Frumos se luptă întâi pentru a apăra drepturile soției lui, apoi intenționează să îi urmeze el însuși la tron reginei Isabela, ca suveran al Castiliei, căci tulburările mintale ale Ioanei se intensifică. Fiul împăratului are în curând și un alt motiv de îngrijorare. Într-adevăr, la nici doi ani de la dispariția din viață a reginei Isabela, Ferdinand, diplomat viclean și soț repede consolat, se însoară cu nepoata sa, Germaine de Foix. Ea are optsprezece ani, el cincizeci și patru. Însă, pentru Filip cel Frumos, nu acesta este lucrul cel mai șocant care intervine; tânăra mireasă, a cărei mamă este o prințesă de Orléans, are drepturi asupra Regatului Neapolelui și asupra celui de Navarra. Or, dacă Germaine de Foix i-ar da succesori lui Ferdinand, moștenirea copiilor lui Filip și ai Ioanei ar putea să fie compromisă. Pericol!

Cu o formidabilă energie, Filip cel Frumos pledează pentru el și soția lui în fața membrilor corpurilor legiuitoare și obține susținerea acestora. Ferdinand declară că renunță la regență și pleacă la Napoli, cu frumoasa Germaine de Foix.

Trebuie să recunoaștem că, în ciuda escapadelor lui amoroase, Filip cel Frumos nu are o viață ușoară. Noul său sejur în Spania este presărat de incidente cu Ioana, care păstrează doliul după mama ei, cu severitate și într-un stil foarte iberic, neîmbrăcându-se decât în negru și rămânând abătută în camera ei. Maximilian, foarte îngrijorat, primește o scrisoare de la unul dintre emisarii lui, din care reiese că Ioana îl tratează pe Filip drept dușman și că „purtarea ei desfide orice descriere pe care aș putea-o face Maiestății Voastre“. În același timp, Filip îi indispune pe castilieni cu anturajul său flamand.

Într-o zi din vara anului 1506, pe o caniculă copleșitoare, după o partidă de joc cu mingea, soțul Ioanei bea pe nerăsuflate multă apă rece. Timp de cinci zile, febra îl țintuiește la pat; scuipă sânge și se afundă în comă, fără ca medicii să se fi putut dumiri ce pățise. Se stinge din viață pe 25 septembrie, la numai douăzeci și opt de ani, victimă, se spune în glumă, „a climei și a damelor"… Oare? Moartea subită a acestui bărbat plin de viață, dar care, desigur, nu se menajează, dă naștere inevitabil unor zvonuri și suspiciuni. În întreaga Europă, se vorbește, fără dovezi, despre o otrăvire, cu doi posibili vinovați: ori Ioana, soția care ar fi acționat într-o criză de gelozie mută, dar mai înspăimântătoare decât cele pe care le avusese înainte, ori socrul lui, Ferdinand, care ar fi apelat la un spițer pentru săvârșirea faptei.

La moartea soțului ei, Ioana de Castilia devine Ioana cea Nebună

Deja grav răvășită psihic înainte de dramă, Ioana este zdruncinată de o amărăciune lesne de înțeles, dar care îmbracă forme neliniștitoare. Obsedată de trupul frumosului Filip, refuză să creadă în moartea lui. În fiecare zi, se duce la mânăstirea unde a fost depus Filip, cere să i se deschidă coșciugul defunctului îmbălsămat și îl sărută cu înfocare. La fiecare vizită, poartă veșminte noi, întotdeauna negre, și poruncește să fie arse după aceea. Nu acceptă ca soțul ei să fie înmormântat. Se pare că, potrivit prezicerilor macabre ale unui ghicitor, Ioana crede că soțul ei este doar adormit și că se va trezi, ceea ce nu are nimic de-a face cu dogma învierii din morți sau cu speranța în Judecata de Apoi. Însă miracole de acest gen, i se spune, au mai fost. I se bagă în cap că unii morți au revenit la viață după paisprezece ani de la deces… Și este posibil ca, în

delirul ei, Ioana să vrea ca soțul ei să îl cunoască pe cel de-al șaselea copil al lor: însărcinată la moartea lui Filip, Ioana naște a patra fiică, pe Caterina, în primăvara anului 1507.

Ioana nu mai trăiește cu adevărat decât noaptea, veșnic însoțită de sicriul lui Filip, pe care îl veghează cu o fervoare morbidă, trecând din hohote de plâns zbuciumat într-o stare de prostrație. De data aceasta, nu mai poate încăpea nicio îndoială, mintea ei, deja rătăcită, s-a smintit de tot. Văduva rătăcește pe câmpuri, însoțită de incredibilul ei cortegiu funebru. Ioana de Castilia devine *Juana la Loca,* „Ioana cea Nebună". Informat de jalnica ei stare, Ferdinand revine de la Napoli. Constatând că fiica lui este de acum înainte incapabilă să participe la treburile țării, tatăl ei o închide între zidurile castelului din Tordesillas, un oraș înghesuit pe malul abrupt al fluviului Duero, nu departe de Valladolid.[34] Pradă deznădejdii, Ioana-dementa renunță la putere în favoarea tatălui ei, care urma să-i redea fiicei lui prerogativele domniei, în eventualitatea în care aceasta și-ar recăpăta toate facultățile mintale.

În așteptarea acestei ipoteze puțin probabile, regele Aragónului instaurează o putere absolută, neîndoielnic ca o revanșă asupra faptului că, atâta timp cât trăise Isabela, el nu avusese niciodată o autoritate reală asupra teritoriilor stăpânite de soția lui.

Este organizată și succesiunea la tron, căci, la moartea lui Ferdinand, fiul Ioanei, viitorul Carol Quintul, este cel care va deveni regele Spaniei. Cu o singură excepție, în 1520, Ioana nu va mai părăsi niciodată domiciliul forțat, unde va trăi peste patruzeci și șase de ani, sperând mereu în întoarcerea celui pe care îl iubise nemărginit. La bine și, mai ales, la rău.

Preocupat de nebunia nurorii lui și de uneltirile regelui Ferdinand, Maximilian consideră că este absolut necesar să fie încoronat la Roma, de către papă. Această ceremonie sacră i-ar

consolida statutul și autoritatea. Imperiul, devenit foarte „german“, ar câștiga în prestigiu dacă ar fi, grație ceremoniei de ungere a împăratului, un pic mai „roman“. Dacă Maximilian pregetase inițial să întreprindă călătoria la Roma, din cauza cheltuielilor pe care ar fi trebuit să le suporte, totuși ia hotărârea să facă acest lucru în 1507, după moartea subită a fiului său Filip. Dar, venind de la Innsbruck — orașul lui drag —, prin pasul Brenner, și ajungând la hotarul republicii Veneția, care tocmai cucerise câteva cetăți din câmpia Padului, cum ar fi Cremona, împăratul constată că nu este lăsat să treacă mai departe. Îi este interzis să intre în regiunea Veneto. Trebuie remarcat faptul că, după descoperirea Americii, apar noi rute maritime și, implicit, comerciale, care fac o concurență serioasă Veneției; iar, prin mariaje, relațiile strânse dintre Habsburgi și Spania, beneficiara aurului din Lumea Nouă, nu pot decât să displacă Veneției, dornică să-și apere bogățiile și aura. Veneția își îndreaptă atenția, așadar, spre uscat, pentru a compensa ceea ce a pierdut pe mare, iar Leul din San Marco vrea să-și arate ghearele în Dolomiți.

Maximilian, un împărat ales, dar neîncoronat

Cortegiul lui Maximilian este oprit, așadar, la Trento, pe malul râului Adige. Trento este un oraș liber, dar, totodată, un teritoriu imperial guvernat de către un principe-episcop, ceea ce îi permite lui Maximilian, ajuns acasă, dar vexat de faptul că venețienii îl respinseseră la câteva leghe distanță de acele locuri, să citească o declarație solemnă, a cărei importanță considerabilă constă în cele câteva cuvinte rostite de el: „Maximilian, din voia lui Dumnezeu, împărat ales.“ Altfel spus, din acest moment, titlul imperial nu mai depinde de dubla

autoritate constituită din dietă și papă, una pentru puterea politică, cealaltă pentru caracterul său sacru. Ritualul înscăunării săvârșit la Roma nu mai este necesar, Maximilian deține de acum înainte toate prerogativele sale de la dietă, care îl alesese la Frankfurt în urmă cu cincisprezece ani. Din cauza unui incident de frontieră și a unei susceptibilități tipice negustorilor din Veneția, Imperiul se eliberează de sub tutela Vaticanului. Din cauza acestei rupturi și spre deosebire de tatăl său, Maximilian I nu va fi niciodată încoronat, și nici uns împărat. Imperiul este în mod evident mai puțin *sfânt* și *roman* decât înainte, iar dominanta sa *germană* se vede consolidată. Totuși, proclamația lui Maximilian reprezintă o viziune personală impusă de circumstanță, iar nepotul său, Carol Quintul, a cărui concepție despre putere va fi în continuare una feudală, va avea privilegiul să fie încoronat de către papă. Trebuie să precizăm, de asemenea, că atunci când împăratul rostește aceste vorbe, papa, în speță Iuliu al II-lea, nu are niciun amestec în această chestiune și, la fel ca Maximilian, nu agreează nicidecum șicanările venețienilor. Papa, la fel ca împăratul, nu va uita aceste lucruri…

Peste un an, în 1509, Maximilian, ca represalii, împreună cu Iuliu al II-lea și regele Franței Ludovic al XII-lea, manipulat abil de către împărat, formează Liga de la Cambrai împotriva Veneției. Dinastia de Valois visează mereu la Italia, uneori vise frumoase, alteori vise urâte. În această campanie, interesele comune nu sunt decât o fațadă, fiecare urmărindu-și de fapt propriile obiective. Trec doi ani, iar în 1510, din inițiativa lui Iuliu al II-lea, Maximilian trebuie să se alieze cu Veneția, pentru „a-i izgoni pe barbari“, adică pe francezi, care se încăpățânează să revendice teritorii din Italia. Angrenajul războaielor din Italia se rotește într-un sens, se gripează, repornește în celălalt sens, cu o uimitoare regularitate.

Maximilian continuă reorganizarea Imperiului și a statelor sale, încercând să întărească administrația centrală sub autoritatea sa, însă principii, dornici să-și păstreze prerogativele, nu favorizează demersul. Împăratul își face griji pentru soarta ultimei sale nepoate, Caterina, copilul postum al lui Filip cel Frumos, închisă cu maică-sa, Ioana cea Nebună, în spatele zidurilor castelului din Tordesillas, și ne putem imagina copilăria traumatizantă a Caterinei, nevoită să suporte spectacolul nebuniei în care mama ei s-a cufundat definitiv. Vlăstar al ultimei reconcilieri și al tragediei, Caterina va evada din acest infern psihiatric măritându-se, la optsprezece ani, cu regele João al III-lea al Portugaliei. Fratele ei, Ferdinand, este crescut, de asemenea, în Spania. În schimb — și iată aici o ciudățenie familială care reflectă distanța geografică dintre Spania și Imperiu —, ceilalți patru nepoți ai lui Maximilian vor fi educați în Țările de Jos, sub privirile atente ale mătușii lor, Margareta de Austria, care guvernează aceste state începând din 1506. Rămasă văduvă după al doilea soț, Filibert cel Frumos, duce de Savoia, pe care îl adora (se măritase cu el după moartea primului ei bărbat, infantele Juan), Margareta, în vârstă de treizeci de ani, decide să nu se recăsătorească și se dedică celor patru copii orfani rămași de la fratele și cumnata ei, jucând, totodată, un rol important în politica europeană și favorizând neutralitatea în interminabilele conflicte de pe continent. Nu trebuie să uităm, așadar, că cei șase copii ai lui Filip și ai Ioanei, separați în două grupuri prin miile de kilometri care îi despart, nu se vor întâlni decât foarte târziu. Doi frați, patru surori, altfel spus șase prinți educați în mod diferit și care, ani de-a rândul, nu se vor cunoaște, din cauză că n-au avut permisiunea de a se încumeta la o lungă călătorie!

Femeie remarcabilă, la fel de econoamă pe cât de risipitor este tatăl ei, Margareta domnește, de fapt, asupra părții

septentrionale a Imperiului, din palatul său din Mechelen, datorat arhitectului local Keldermans. Grație Margaretei de Austria, orașul își redobândește importanța pe care i-o atribuise Carol Temerarul, atunci când își instalase aici, în 1473, Curtea de Conturi, care reunea cele două instituții similare din Lille și Bruxelles. Să mai adăugăm că fiica lui Maximilian I, foarte cultă și instruită în arte, se înconjoară de cele mai strălucite talente din Flandra, inclusiv pentru construirea unor palate frumoase și a unui turn, deopotrivă fortificat și zvelt, care, mai târziu, va stârni admirația lui Vauban, acesta considerându-l drept a opta minune a lumii. În acest început de secol al XVI-lea, orașul Mechelen merită privilegiul de a fi sediul curții și al Parlamentului, numit Marele Consiliu.

Complicitatea dintre împărat și fiica lui este totală. Ea îi trimite dulciuri din Mechelen — știe că îi plac enorm! — și cămăși, lucrate de mâna ei, pentru a atenua rugozitatea armurii (hala de postavuri din Mechelen este renumită); el îi comunică în scris, prea puțin jenat, unde și-a dat în gaj bijuteriile (din nou!), pentru ca ea să le poată găsi, dacă el s-ar prăpădi, și să le înmâneze „scumpilor și iubiților noștri nepoți“. În cazul lui Maximilian, orice campanie militară necesită patetice acrobații financiare, căci calitățile lui de comandant de oști nu sunt prea grozave. Corespondența dintre împărat și Margareta atestă faptul că, dacă această mare doamnă rămâne de bunăvoie la Mechelen (o statuie, în piața centrală, îi cinstește memoria și în prezent), tatăl ei, în schimb, străbate neîncetat teritoriile lui răzlețe, cu ambiția de a consolida prestigiul Austriei. La Viena, una dintre mândriile lui este înființarea corului curții, strămoș al celebrilor mici cântăreți care, și astăzi, cu vocile lor angelice încântă credincioșii și vizitatorii, în fiecare duminică dimineață sub bolțile capelei palatului Hofburg.

După moartea soției lui, Bianca, împăratul vrea să devină… papă!

Iarna anului 1510. La Innsbruck, unde își are reședința, Bianca Sforza — purtând în continuare părul lung și bonetă în stil italian, pe care o preferă pălăriei conice, cu voal, după moda burgundă — se îmbolnăvește. Nu se știe de ce boală suferă și se vorbește, ca de obicei, despre o maladie misterioasă. Când ea se stinge din viață, Maximilian este la Fribourg și nu o va informa pe Margareta despre moartea Biancăi decât peste un an. Aproape de la începutul celor șaisprezece ani de căsnicie, soții luaseră decizia de a trăi separat, și se pare că împăratul, preocupat de turneele lui imperiale, de veșnicele tentative de a face rost de bani, precum și de anumite desfătări, nu a crezut de cuviință să participe la funeraliile soției lui milaneze, mulțumindu-se să îl trimită la Innsbruck pe mareșalul curții, pentru a organiza ceremoniile. Văduvului i se părea suficient, din moment ce afirma cu tărie că a treia lui soție, răposând sub pavăza sfintelor sacramente, era „în Împărăția Cerurilor“. Capitala tiroleză păstrează amintirea Biancăi, sub forma unui grup de statui la al doilea etaj al celebrului *Goldenes Dachl* („micul acoperiș de aur“), pe balustrada unei logii de unde suveranii urmăreau serbările populare și turnirurile.

Peste câteva luni, împăratul, personaj bizar și complex, îi trimite fiicei sale o scrisoare, prin care îi împărtășește ideea unui proiect extravagant: „[…] Și, negăsind noi niciun motiv care să arate că ar fi bine pentru noi să ne căsătorim, am decis să nu ne mai culcăm niciodată lângă o femeie goală. Și, chiar de mâine, îl trimitem la Roma pe episcopul de Gurk[35] pentru a se întâlni cu papa și a-i cere să găsească o modalitate […] de a ne face coadjutorul său, astfel încât după moartea sa noi să putem fi siguri că vom obține papalitatea, devenind preot și apoi un

sfânt; și astfel, după moartea mea, va trebui să mă adorați“.[36]

Nici mai mult, nici mai puțin! Faptul că Maximilian, la vârsta de cincizeci și unu de ani, renunță, din prudență sau resemnare, la plăcerile amorului fizic este o atitudine ciudată, mai ales că există motive de a ne îndoi, cum s-a văzut deja, că ar fi genul de văduv îndurerat de dispariția capricioasei Bianca. Dar ca împăratul Habsburg să aibă ideea absurdă de a se instala la Vatican alături de Iuliu al II-lea este halucinant! Această dorință denotă totuși că Maximilian rămăsese umilit profund de faptul că nu fusese încoronat de către papă, ceea ce îl determină, probabil, să caute o compensație stupefiantă. Nu are considerente de ordin sacru. De altfel, dinainte chiar de a-i scrie fiicei sale, Maximilian a început să intervină deja pe lângă câțiva cardinali, convins că, dacă le oferea bijuterii din tezaurul coroanei, prelații nu vor pregeta să primească favorabil propunerea lui. Mai mult, Maximilian oferă anticipat suma necesară pentru a-i convinge, între 2 000 și 3 000 de ducați, amanetând niște bijuterii la un cămătar. Și ce să mai spunem de maniera în care împăratul își semnează misiva? „Scrisă de mâna bunului tău tată Maximilian, viitor papă.“ Viitor papă! Maximilian e chiar convins că va reuși! Iuliu al II-lea, de șapte ani suveran pontif, are alte griji decât succesiunea sa, chiar dacă i-a comandat deja lui Michelangelo să îi ridice un mormânt care să redea grandoarea papalității, după ce pusese piatra de temelie la noua bazilică Sfântul Petru. Mai mult, Iuliu al II-lea, personaj impresionant (este supranumit *Il Terribile*), pregătește proclamarea Sfintei Ligi îndreptate contra francezilor înverșunați și este considerat drept un eliberator al teritoriului. Inutil să mai spunem că Iuliu al II-lea nu dă curs incredibilului proiect al Maiestății Sale neîncoronate. Totuși, în amestecătura de ambiții confuze care îi dau ghes lui Maximilian, putem desluși atenția pe care o acordă

demersurilor lui Luther, reformatorul german aflat în acea perioadă la Roma, unde, scandalizat de frivolitățile mondene ale curții romane, predică pentru reîntoarcerea Bisericii la origini. Luther însuși relatează că Maximilian, întrebat de cineva de ce râdea atât de tare povestind niște chestiuni atât de serioase, ar fi răspuns glumeț: „Râd când mă gândesc cât de bine a aranjat Dumnezeu lucrurile în lumea asta, făcând ca domeniul spiritual să fie încredințat unui pontif bețivan și destrăbălat, iar domeniul temporal — unui vânător de capre-negre!“

Desigur, înainte de a fi uns papă, Iuliu al II-lea avusese trei fete din flori, dar odată ales de către conclav, viața lui devenise ireproșabilă, fiind consacrată refacerii prestigiului Bisericii, care fusese grav prejudiciat.[37] Cu ușurare, toată lumea constată că tentativele „pontificale“ ale lui Maximilian vor rămâne literă moartă. Viitorul nepoților săi îl va preocupa, din fericire, într-un mod mai rațional și mai util.

Maximilian sau arta (dificilă) de a fi un bunic pețitor

Acest tată cu vocație de pețitor nu putea să fie decât un bunic dornic să găsească alianțe interesante pentru generația următoare. Dar, în funcție de situația politică sau militară ori depinzând de calitățile unui pretendent sau ale unei logodnice, împăratul răstoarnă tot, ca pionii de pe o tablă de joc, își modifică preferințele și precipită negocierile, ca și cum ar vrea ca, de-acum, cei șase copii ai lui Filip cel Frumos să se căsătorească cât mai repede. Și în cele mai bune condiții! Or, toate nepoatele și toți nepoții sunt la o vârstă prea fragedă, dar asta nu contează nicidecum pentru Maximilian, omul veșnic grăbit. Unul dintre curtenii lui susține că Maximilian ticluise

primele planuri de căsătorie pentru nepoții lui încă de pe vremea când aceștia erau în leagăn!

Din punct de vedere cronologic, primul dintre aceste mariaje o vizează pe Isabella, a doua lui nepoată, născută în 1501. În aprilie 1514, deși fata are doar treisprezece ani și mătușa Margareta consideră că un măritiș la o asemenea vârstă ar fi prematur, bunicul ei refuză să mai aștepte. Privind spre nordul Europei, Maximilian l-a ales pe Christian al II-lea de Oldenburg, care va fi regele Danemarcei în anul următor. Obiecțiile Margaretei se referă, de asemenea, la faptul că logodnicul are deja treizeci și trei de ani, dar ce mai contează! Contractul de căsătorie este semnat la Linz, în Austria Inferioară, apoi o delegație daneză pornește degrabă spre Mechelen, unde mătușa Isabellei are misiunea de a organiza, în pripă, banchetele, turnirurile și celelalte festivități care se desfășoară în lipsa lui Maximilian. Cu ochii ei albaștri, tânăra Isabella, îmbrăcată în rochie de mireasă, vede, potrivit cutumei, cum emisarul Danemarcei își strecoară piciorul gol în patul nupțial, unde se află ea. Margareta de Austria, intrigată negreșit de precipitarea evenimentelor, este cea care descoperă și cauza; or explicația nu se găsește totuși în obsesia matrimonială a tatălui ei. În realitate, Christian de Danemarca avea o amantă de origine olandeză, ceea ce nu părea grav (femeia era frumoasă și îi plăceau prăjiturile), însă amanta avea o mamă înfiorătoare, un fel de cerber cu înfățișare de vrăjitoare, care ajunsese teroarea palatului din Copenhaga, unde nimic nu se mai făcea fără acordul ei. Reprezentanții nobilimii și ai clerului erau atât de furioși și porniți împotriva acestei intrigante, încât tronul regelui Christian risca să se clatine oricând. Trebuise, așadar, să i se găsească o logodnică prezentabilă cu o familie onorabilă, pentru a calma opinia publică! Era urgent!

Dar, din păcate, nici după însurătoare, Christian de

Danemarca nu renunță la concubina lui, a cărei mamă devine din ce în ce mai tiranică. Isabella este foarte nefericită. Maximilian cere insistent ca soțul, prea bărbos și cu privirea moale, cum îl înfățișează un tablou de Cranach, să se comporte demn și să înceteze cu viața destrăbălată pe care o duce, dar în zadar. Regele danez este la fel de brutal în relațiile intime, ca și în actele lui politice. Unindu-și țara cu Suedia și provocând o baie de sânge la Stockholm (contrar promisiunii făcute, poruncise să fie executați optzeci și doi de înalți demnitari suedezi), absolutismul său va înlesni rebeliunea lui Gustav Vasa și, în consecință, va fi izgonit de pe tron, iar mai târziu va fi întemnițat. Alianța ticluită de Maximilian — care nu fusese informat despre trista realitate — este, așadar, un jalnic eșec. Biata Isabella, mamă a trei copii, se vede alungată din Danemarca, împreună cu soțul ei, în 1523. Apoi rămâne singură, căci regele detronat va încerca să-și recapete coroana. Și, ca întotdeauna, cea care o primește este mătușa ei, neobosita Margareta. Biata Isabella moare peste doi ani, sacrificată efectiv pentru un dezastru. Margareta de Austria, cu o demnitate și o eficacitate exemplare, mărește orfelinatul familiei pentru a-și crește și acești nepoți…

Ca o salvă de artilerie, împăratul grăbit organizase, aproape simultan, și căsătoria penultimei nepoate, Maria, născută în 1505. Afacerea era mai îndrăzneață, din toate punctele de vedere, întrucât se punea problema de a o mărita pe fetiță cu un prinț ungur… care nu se născuse încă! Din 1491, de când Habsburgul semnase pacea cu regele Ladislau, totul era posibil. Și totul s-a întâmplat cum ticluise! Inclusiv o dublă uniune cu teritoriile din Europa Centrală. La sorocul acelui incredibil foileton (Maximilian pariase că vlăstarul domnesc care se va naște va fi un băiat, și așa a fost!), împăratului i-a reușit o dublă combinație. La Viena, în acea zi de 22 iulie 1515, pe o ploaie

torențială, în catedrala Sfântul Ștefan reconstruită și împodobită acum cu o fleșă înaltă, monarhul Habsburg supraveghează schimbul de legăminte de căsătorie între nepotul său Ferdinand și prințesa Anna Iagello, fiica regelui Ladislau al V-lea al Boemiei și al Ungariei, pe de o parte, și între nepoata sa Maria și prințul Ludovic, fiul lui Sigismund de Polonia, pe de altă parte. Adevărul ne obligă să spunem că Maximilian este cel care joacă rolul viitorului mire, absent de la ceremonie! Să ne imaginăm contrastul dintre acoperișul policrom luminos, în stil burgund, și zidurile de piatră mohorâte, deși noi. Și să ne închipuim ceremonia și serbările care au urmat, fiindcă pe atunci catedrala era înconjurată de prăvălii și dughene înghesuite unele în altele.

În spatele acestui fast există un alt mister permanent. Cu ce fonduri a putut oare Maximilian să finanțeze aceste festivități? Ca de obicei, cu ajutorul și solicitudinea — interesată! — a familiei Fugger. Acești bancheri germani, originari din Augsburg și cunoscuți încă din veacul al XIV-lea, își dezvoltaseră relațiile cu Levantul, dar și cu Tirolul, Carintia, Thuringia și Ungaria. La Veneția, controlează piața cuprului, iar ramificațiile lor se întind acum în toată Europa Centrală. Maximilian își va merita toată viața porecla unuia dintre strămoșii săi, supranumit „lefterul“. La fiecare împrumut pe care îl face, bunurile Habsburgilor sunt amputate sau ipotecate, cum au fost minele de argint din Tirol. Însă membrii familiei Fugger, care știu să fie generoși și chiar filantropi, au nevoie de autorizații, permise și formalități diverse pentru exploatările lor. Prin urmare, rămâne loc de înțelegere între cele două părți. Suma împrumutată cu multă solicitudine lui Maximilian, estimată la aproape 55 000 de florini, îi aduce o mare ușurare sufletească împăratului, care, bolnav, nu mai poate să stea în șaua calului și visează să-i unească pe ai săi cu lumea întreagă.

Ambițiile lui nu sunt nerealiste, ținând seama de necontenitele frământări din Europa. Un nou personaj și-a făcut intrarea pe scenă de curând, Francisc I, regele Franței, ginere, văr și succesor al lui Ludovic al XII-lea, care, de altfel, îl disprețuia, numindu-l „mălai-mare“! În realitate, acest cavaler înalt și fermecător, de îndată ce este încoronat rege, nu pregetă să recucerească Milano și ținuturile aferente, pierdute de predecesorul său. Și, la două luni după cununiile de la Viena, regele Francisc, grație artileriei sale, învinge mercenarii elvețieni și Sfânta Ligă în bătălia de la Marignano. Această victorie, care are un mare răsunet în Europa, îi dă de gândit împăratului. Se schimbă alianțele, se semnează tratate de pace, Milano este cucerit și, prin concordatul de la Bologna, episcopatul francez este plasat sub tutela regelui.

În ianuarie 1516, Ferdinand al II-lea de Aragón, Regele Catolic, se stinge din viață în Extremadura. Nu a avut moștenitori din a doua căsătorie, cu Germaine de Foix. Întrucât fiica lui, Ioana, nu și-a recăpătat mințile, nepotul său este cel care îi succede în drepturi la tronul Spaniei, țară în care însă nu a venit niciodată. Este numit Carol de Gent, după orașul unde s-a născut, în urmă cu șaisprezece ani. Universul îl va numi Carol Quintul…

---

[28] În decembrie 1491, Anna de Bretania se mărită cu fiul lui Ludovic al XI-lea, Carol al VIII-lea, apoi, văduvă, se recăsătorește, conform contractului matrimonial, cu succesorul defunctului, Ludovic al XII-lea, anunțând procesul de alipire a Bretaniei la Franța, care nu va fi oficializat de către legislativul breton decât în 1532.

[29] De la *mora* — dudă (lb. italiană).

[30] *Op. cit.*

[31] Lâna de Aur este un ordin cavaleresc creat în 1429 de către ducele de Burgundia, Filip al III-lea cel Bun, pentru a uni nobilimea în jurul lui. Odată cu Maximilian de Habsburg, în 1477, ordinul devine austriac, apoi, grație nepotului lui, Carol Quintul, deopotrivă și spaniol. Prezența colanului, de care este atârnat un berbec, atestă importanța pe care ascendența burgundă o are în ochii suveranului Habsburg.

[32] *Op. cit.* Citatul original se regăsește în Heinrich Fichtenau, *Der Junge Maximilian*, Viena, Verlag für Geschichte und Politik, 1959.

[33] Între Salamanca și Burgos, Valladolid, capitala Castiliei, era, din secolul al XII-lea, o reședință frecventă a curții itinerante. Regii Catolici se căsătoriseră acolo, în 1469, unde adesea erau convocate și corpurile legiuitoare spaniole (*Las Cortes*).

[34] Orașul Tordesillas dăduse numele său celebrului Tratat de la Tordesillas (1494) — prima convenție de drept maritim internațional —, semnat de către regele Spaniei și cel al Portugaliei, sub arbitrajul papei Alexandru al VI-lea, din familia Borgia. Prin acest tratat, se împărțea Lumea Nouă între Spania și Portugalia. Toate pământurile descoperite — și care rămâneau să fie descoperite — la vest de o linie ce trecea la 370 de leghe de arhipelagul Capului Verde reveneau Spaniei, în timp ce teritoriile situându-se la est aveau să fie atribuite Portugaliei, care a primit astfel și Brazilia.

[35] Gurk, în nordul Carintiei, va fi episcopatul provinciei până la transferarea în orașul Klagenfurt, în 1787.

[36] M. Le Glay, *Correspondance de l'empereur Maximilien Ier et de Marguerite d'Autriche, sa fille, de 1507 à 1519*, Paris, Jules Renouard, 1839. A se vedea și Dorothy Gies McGuigan, *op. cit.*

[37] Este meritul soldaților elvețieni, dacă, în luptele contra francezilor, Iuliu al II-lea nu a fost complet nimicit. Războinicul papă conferă acestor trupe de elită, constituite în corp de gardă, titlul de „Protector al libertății Bisericii“. Se spune că superbele uniforme ale celebrei gărzi elvețiene care, și astăzi, ocrotește Vaticanul, ar fi fost creația lui Michelangelo.

4

Carol Quintul, împăratul universal (1519–1558)

Despre el, s-a spus tot. Pentru persoana lui, s-au folosit toate superlativele. Deoarece personalitatea sa domină întreaga epocă, acel fascinant veac al XVI-lea, atât de asemănător cu vremurile noastre prin noile viziuni asupra lucrurilor, dar și prin nelipsitele violențe, Carol Quintul rămâne inegalabil și chiar o excepție în galeria celor mai marcante figuri ale istoriei. Hazardul a făcut ca, încă de la o vârstă fragedă, primul fiu al lui Filip cel Frumos cu Ioana cea Nebună să se afle în miezul unor combinații politice uriașe. Prin tatăl său, este moștenitorul statului burgund și, prin mama sa, moștenitorul regatelor Castilia și Aragón, care sunt la originea regatului Spaniei. Va cumula titluri prestigioase, fiind întâi arhiduce de Austria și prinț al Țărilor de Jos (1506–1555), apoi primul rege al Spaniei, sub numele de Carol I (1516–1556), împărat al Sfântului Imperiu Roman de Națiune Germană, sub numele de Carol Quintul (1519–1556), și rege al Siciliei, sub numele de Carol al IV-lea (1516–1556). Prin urmare, este cel mai puternic suveran din vremea sa. Este, totodată, și cel mai bogat, devenind, prin posesiunile italiene, stăpânul Mediteranei, arbitrul negoțului flamand prin teritoriile sale burgunde și principalul beneficiar al metalelor prețioase, grație resurselor existente în coloniile spaniole din Lumea Nouă. Are vreo ipostază preferată? Toată

viața s-a considerat a fi, înainte de celelalte titluri deținute, un prinț burgund, care își pusese în minte să făurească un imperiu creștin universal. Prinț burgund a fost, dar visul nu și l-a putut împlini. În pragul morții, va scrie, în testamentul lăsat fiului său preaiubit, Filip: „Noi, care suntem din Burgundia, iată stindardul nostru.“ Chiar și prenumele său este tipic burgund, ca un omagiu adus străbunicului său, Carol Temerarul. Pentru a-l defini, menționez două reflecții. Prima îi aparține descendentului său din vremurile noastre, arhiducele Otto de Habsburg: „Pentru a-i recunoaște cum se cuvine toate meritele, pentru a înțelege măreția lui, fie și numai de o manieră aproximativă, ar trebui să descriem întreaga epocă, ce a însemnat el pentru Occident, pentru Biserică, pentru Imperiu, pentru Lume. Ar trebui să evocăm figura sa în calitate de suveran, om politic, comandant de oști, dar și din perspectiva teologiei și a gândirii…“[38]

Cea de-a doua considerație îi aparține lui Pierre Chaunu, specialist eminent în lumea hispanică, al cărui elev am fost și pe care am avut șansa de a-l cunoaște îndeaproape: „Personajul mă fascinează și, de fapt, îmi mai place la Carol Quintul voința pentru pace și ura față de sperjur. Nimic nu poate fi mai rău pentru el decât minciuna și sperjurul. Este antimachiavelic. […] Pentru mine, reprezintă o figură magnifică. Ca și Columb, el există în viitor… Îmi place acest om, este una dintre marile figuri istorice, care te reconciliază cu politica, deși a fost atât de puțin politic. Este un cavaler.“[39]

Un cavaler așa cum puteai fi la vechea curte de Burgundia, dar fără strălucirea, exuberanțele și fastul care caracterizaseră epoca sclipitoare a lui Filip cel Bun.

Să privim două portrete ale lui Carol Quintul, pictate de Bernard Van Orley, unul înfățișându-l la vârsta de zece ani, celălalt, la cincisprezece ani. Cu părul scurt, fața îngustă și

lunguiață, nasul mare și drept, ochii migdalați, are „bărbia proeminentă a Habsburgilor“, maxilarul prognat, gura veșnic deschisă, ceea ce nu îl avantajează deloc și lasă impresia că e mereu mirat. Va face haz de această fizionomie mai degrabă ingrată, explicându-i rivalului său, Francisc I, că nu arată așa „fiindcă ar mușca oameni“, o aserțiune menită să-l liniștească pe regele Franței contra căruia totuși urma să poarte cinci războaie…

Oamenii din vremea lui mai adaugă că, întrucât are limba scurtă și groasă, vorbește greoi și mestecă încet mâncarea. Se exprimă dezinvolt în franceză, dar îi va fi întotdeauna dificil să vorbească în germană și castiliană. Nu este înalt, dar a moștenit de la tatăl său picioarele fine și drepte, pe care anii întregi petrecuți în șaua calului nu i le vor curba niciodată. Un călăreț, dar fără uzuala deformație fizică aferentă. Născut la Gent, în vechea capitală a Flandrei, are doar șase ani la moartea prematură a tatălui său, în 1506. Crescut în Țările de Jos, sub tutela mătușii sale Margareta de Austria, este proclamat duce de Burgundia și conte de Flandra la data de 7 iulie 1507. Copilăria îi este impregnată de pioșenie. Preceptorul său, Adrian din Utrecht, este un flamand ostil luxului, nimeni altul decât viitorul papă Adrian al VI-lea, cel de-al 218-lea în istoria papalității și ultimul pontif neitalian până în secolul XX. Acest om auster îl învață pe tânărul arhiduce căile spre o viață interioară prin renunțare și simplitate, un demers deja umanist. Această credință creștină absolută se va numi „devoțiune modernă“. Mentorul său, Guillaume de Croÿ, senior de Chièvres, evocă pentru el, prin intermediul trecutului familiei lui, tradițiile cavalerești ale ducilor de Burgundia, pentru a-i inculca simțul onoarei. A crescut fără manifestări de tandrețe în jurul lui, într-o atmosferă ascetică. În paralel, Carol este informat despre situația politică europeană activată prin

căsătorii dinastice. Astfel, regele Angliei, Henric al VIII-lea, se însoară cu văduva fratelui său, Caterina de Aragón, sora Ioanei de Castilia, și, prin urmare, mătușa lui Carol.

Devenit rege al Castiliei și al Aragónului, este primit foarte prost în Spania

Pe 5 ianuarie 1515, la cererea bunicului său Maximilian, statele generale din Flandra îl scot pe Carol de sub tutelă și îl declară major, deși nu are decât cincisprezece ani. În cursul verii, adolescentul află că, după două zile de lupte în sudul orașului Milano, Francisc I a obținut victoria în bătălia de la Marignano, ceea ce este foarte îngrijorător pentru Imperiu. După moartea bunicului său Ferdinand de Aragón la 23 ianuarie 1516, Carol este proclamat, pe data de 13 martie și tot în Țările de Jos, rege al Castiliei și al Aragónului, deși mama lui, Ioana cea Nebună, trăiește încă, închisă de zece ani la Tordesillas. Această substituire, pe motiv de demență, îl tulbură mult pe fiu, care, în ciuda situației, este chinuit de un vag sentiment de uzurpare. Sub numele de Carol I, fiul Ioanei intră în posesia moștenirii spaniole a mamei sale.

În 1517, Carol I pleacă, în fine, spre Spania, însoțit de numeroși nobili din Țările de Jos și de sora lui mai mare, Eleonora, care trebuie să se mărite cu regele Manuel I al Portugaliei, deși, în mod vizibil, nu are niciun chef! Când debarcă într-un mic port din Asturia, Carol I constată cu amărăciune că nu îl așteaptă nimeni. Iese foarte tulburat după o vizită la mama sa, a cărei vindecare pare definitiv exclusă. Pe 31 octombrie, la Wittenberg, în apropiere de valea Elbei, predicatorul Martin Luther afișează pe ușile bisericii castelului cele nouăzeci și cinci de teze în care denunță, în principal,

traficul de indulgențe. Carol nu va putea afla despre acest incident decât cu o mare întârziere, însă, educat în stricta credință creștină, va fi intrigat de examenul de conștiință public, pe care acest călugăr de treizeci și patru de ani a îndrăznit să îl facă.

Pe 21 martie 1518, la Valladolid, unde începe ședința corpurilor legiuitoare (*Cortes*) din Castilia, apoi la jumătatea lunii mai, la Zaragoza, unde se reunesc corpurile legiuitoare (*Cortes*) din Aragón, „musafirul“ venit din Flandra este primit cu răceală. Handicapul lingvistic îi face un deserviciu. Un rege spaniol care nu știe limba castiliană sau o vorbește atât de prost! Efectul este deplorabil. Și, pentru a înrăutăți și mai mult situația, face cunoștință, în sfârșit, cu fratele său Ferdinand, mai mic decât el cu trei ani, dar care are avantajul de a se fi născut în Spania și de a fi fost educat acolo. Ferdinand este foarte iubit și este cel mai spaniol dintre ei doi, în timp ce Carol este privit drept un flamand. Un debut foarte prost! Dar, spre marea nemulțumire a poporului, Ferdinand primește ordin de a părăsi Spania, iar plecarea lui este definitivă. Pretexul invocat de sfătuitorii lui Carol — necesitatea de a desăvârși educația prințului — nu înșală pe nimeni, fiindcă se știe că primise o educație foarte atentă… Nu trebuie, așadar, să uităm niciodată că la începutul domniei sale în Spania, viitorului Carol Quintul i-a fost extrem de greu să se impună și să capete respectul cuvenit puterii pe care o deținea. Nu era așteptat, nu era el preferatul, însă este fiul cel mare, așa că are datoria de a îndura ostilitatea pe care a suscitat-o. Îl deranjează aversiunea celorlalți, dar, deși mâhnit, nu se poate opune atunci anturajului său. Crudul destin îi desparte pe cei doi frați, care abia se cunoscuseră după cincisprezece ani în care nu știuseră nimic unul despre celălalt.

Între timp, o altă luptă, titanică, apare la moartea bunicului

lui Carol, care se stinge la data de 12 ianuarie 1519, la vârsta de șaizeci de ani. Maximilian nu contenise să uneltească pentru ca nepotul lui să îi urmeze la conducerea Sfântului Imperiu Roman de Națiune Germană. Or, exista deja un pretendent, regele Franței, aureolat de victoria sa de la Marignano. „Candidatura nebună“ a lui Francisc I nu este atât de absurdă pe cât s-a spus. Într-adevăr, anumite personaje de înalt rang se neliniștesc de hegemonia Habsburgilor, deja stăpâni ai Spaniei și ai Țărilor de Jos, fără a mai pomeni de Austria. Un împărat Habsburg? Iarăși? Ar fi prea mult! Această temere constituie unul dintre atuurile lui Francisc I, care mai are însă și altele. Monarhia franceză, care pare unită în jurul unei noi idei emise de suveranul său, statul-națiune, este prosperă și solidă sub autoritatea elegantului Valois. Franța ar putea servi drept pavăză în calea înaintării turcilor, teroarea creștinătății. Deja arhiepiscopii de Trier și Mainz, principi electori, precum și margraful de Brandenburg s-au întâlnit cu regele francez pentru a-l ruga să-și declare candidatura, având drept argument rolul strategic al Franței în inima Europei. Înnebunit, Maximilian își mobilizase ultimele puteri pentru a obține numirea lui Carol drept rege al romanilor de către dieta din Augsburg, însă papa se împotrivise. După victoria de la Marignano, cum să nu țintească la coroana imperială acest suveran al unui regat înfloritor, Francisc I, care impresiona mulțimile cu alura și strălucirea sa, așa cum l-a înfățișat Clouet în tabloul său?

Imediat după moartea lui Maximilian, ocuparea tronului imperial rămas vacant suscită tot soiul de mașinații. Ca reacție la vizita unor emisari germani ostili candidaturii Habsburgilor, Francisc I își trimite de urgență reprezentanți pe lângă electorii de dincolo de Rin, susținându-și cauza cu argumentul unor saci cu aur (120 000 de florini pentru arhiepiscopul de Mainz!) În

februarie, regele poate conta pe trei voturi — cumpărate —, poate patru. În fața acestei campanii bine orchestrate, Carol deprinde brusc dedesubturile politicii; apără moștenirea lui Carol cel Mare, asumându-și rolul de unificator al Europei. Format la școala dură a datoriei, seamănă intenționat teama că regele Franței, odată ajuns împărat, ar putea amenința prin absolutismul său independența populațiilor germanice. Și utilizează arma adversarului său, banii. S-a afirmat adesea că bancherii din familia Fugger îi susținuseră financiar pe Habsburgi, ceea ce este adevărat. Aveau tot interesul să o facă! Clanul Fugger nu a fost singurul care a procedat astfel; diverși bancheri italieni, care nu-i agreează pe francezi, și potentați financiari spanioli, care cred în destinul lui, au consimțit, de asemenea, să acorde credite importante Habsburgului. La rândul lui, Francisc I a cheltuit negreșit mai mult decât Carol, la el simțul fastului regăsindu-se și în modul de a complota. Cu toate acestea, se afirmă că burgundul le-ar fi dat electorilor 850 000 de florini. O asemenea sumă poate cumpăra conștiințele oamenilor, cum s-a întâmplat cu arhiepiscopul de Mainz care și-a vândut votul… de șase ori! Chestiune de preț! În definitiv, tezaurul francez, chiar și alimentat cu „binefacerile Italiei“, nu reușește să țină pasul cu Carol, care primește și metalele prețioase din America, folositoare pentru garantarea împrumuturilor. Argumentul suprem al lui Carol: el este descendentul lui Maximilian și, cu toate că titlul de împărat este electiv, și nu ereditar, el se dovește a fi un mai bun garant al libertăților germane decât Francisc I.

Dieta se întrunește la Frankfurt, pe 18 iunie 1519. Adunarea începe prin ascultarea unei mese, numită liturghia Sfântului Spirit, ideală pentru luminarea conștiințelor; doar arhiepiscopul de Trier îl mai susține încă pe Francisc I. După zece zile de deliberări, pe 28 iunie, Carol de Habsburg este ales

rege al romanilor și împărat. Francisc I află rezultatul la Poissy; îl cuprinde o „mare melancolie“, dar îi trimite felicitări învingătorului, pe care îl subestimase. Complimente amare, din moment ce această alegere desăvârșește încercuirea francezilor de către Habsburgi, ceea ce nu poate duce decât la război. Între acești doi bărbați, cum nu se poate mai diferiți, duelul va fi cvasipermanent și înfruntarea adesea personală.

La douăzeci de ani, învingându-l în luptă pe Francisc I, Carol de Habsburg devine împăratul Carol Quintul

Raportul de forțe este modificat substanțial, căci noul împărat deține două treimi din Europa. Să amintim că în vremea aceea nimeni nu s-ar fi încumetat să conceapă că același suveran ar fi putut să domnească asupra unor teritorii care să cuprindă Franche-Comté, Luxemburg, Belgia și Olanda din zilele noastre, arhiducatul de Austria și diverse posesiuni renane, cum fusese moștenirea considerabilă preluată de Carol când avea șase ani. Era deja imens. De acum înainte, aveau să se mai adauge Spania, Regatul Neapolelui, Sicilia și Sardinia, precum și coloniile din America, ținând seama că expediția lui Cortés tocmai părăsise Cuba îndreptându-se spre peninsula Yucatán, în Mexic. Alexandru cel Mare pare depășit, însă aici nu cuceririle sunt la baza ineditului conglomerat geografic, ci decesele neașteptate, succesiunile, hazardul și fatalitatea, acești actori permanenți, dar imprevizibili ai istoriei. Imensitatea (mii de kilometri, o mare, un ocean) și diversitatea (de la podișul castilian până la piscurile Tirolului, de la ariditatea sardă la țărmurile renane) specifice acestui imperiu care înglobează

regate întregi sunt, pur și simplu, inimaginabile. Imens, prin urmare fragil... Cum spunea Pierre Chaunu, Carol Quintul este „copleșit de moșteniri“.

În decembrie 1519, la Valencia, apar primele semne ale unei mișcări insurecționale antigermane (*las germanías*). Patru luni mai târziu, Carol Quintul pleacă înapoi în Spania, confirmând ponderea geografică a moștenirilor lui dispersate. Pentru a-și cunoaște patrimoniul politic — și a se face cunoscut —, omul acesta își va petrece viața călătorind în șaua calului, cu trăsura, cu berlina, pe corabie, pe șaland. Dacă adăugăm la aceste deplasări, care ar putea fi definite drept niște tururi de inspecție — arareori de plăcere! —, și campaniile militare, obținem două cifre năucitoare: în cursul vieții lui, Carol Quintul a călătorit o zi din patru și a dormit în cel puțin 3 200 de paturi! În acele vremuri, când curțile erau itinerante, toate recordurile sunt bătute de burgund, care trebuie să fie simultan și rând pe rând german, spaniol, austriac, sicilian, napolitan, flamand...

Aprilie 1520. În calitatea sa de rege al Spaniei, Carol I debarcă în nordul țării, la Santiago de Compostela, pentru a prezida ședințele corpurilor legiuitoare din Castilia, care s-au deplasat special de la Valladolid. Membrii acestor *Cortes* trebuie să depună jurământ de credință în fața împăratului, însă această formă de vasalitate le displace profund. În afară de plecarea forțată a fratelui lui Carol, care a fost considerată drept o decizie disprețuitoare și nedreaptă, nobilimea spaniolă arată că se supusese monarhiei unificate a lui Ferdinand și Isabelei doar fiindcă nu existase o altă modalitate de a-i izgoni pe mauri din Peninsula Iberică. Ulterior, aceste personaje importante nu concep ca un străin să stea pe tronul Regilor Catolici, mai ales că nimic special nu îl leagă de Spania. Unii merg chiar mai departe cu raționamentul, amintind că, teoretic, tânărul suveran împarte încă puterea cu mama lui, Ioana cea

Nebună, căreia ei îi jurase fidelitate. Această referire la o situație dureroasă, supărătoare, este cumplită pentru Carol, care a fost declarat rege doar până în momentul când mama lui își va recăpăta sănătatea mintală. Ioana, care nu este regină decât cu numele, veghează în continuare trupul îmbălsămat al soțului ei. Unele voci se încumetă chiar să susțină că fiul ei, Carol, este doar un regent, de care castilenii s-ar putea descotorosi, într-un mod mai mult sau mai puțin legitim; este suficient doar să se ivească ocazia… Pe 20 mai, Carol Quintul pleacă din nou pe mare, îmbarcându-se în portul La Coruña din Galicia. Dar cum va ajunge oare în statele lui germane? Trecând prin Anglia și Țările de Jos, fiindcă Francisc I, desigur foarte galant și foarte gentilom, a devenit adversarul Habsburgului și nu are niciun motiv să îi permită liberul acces în regatul Franței.

Când Carol pleacă în iunie, diversele *comunidades* din Castilia se răscoală, folosind un motiv fictiv, desigur, și pretinzând că acționează din fidelitate față de regina Ioana. Scoasă din închisoare, aceasta este lăsată să creadă că regatul ar fi la ordinele ei. În septembrie, *Junta Santa de Ávila* încearcă o lovitură de stat, în numele reginei demente, dar zadarnic. Biata Ioana cea Nebună, căreia nimeni nu i se poate ralia, de fapt, după aparițiile ei patetice și cuvintele incorente, este din nou întemnițată, de data aceasta până la moarte. La originea acestei insurecții se află neîndemânarea unor consilieri flamanzi ai regelui, care au contestat privilegiile rezervate, din vechime, comunităților urbane și anumitor bresle. Toată Castilia este furioasă, iar această răzvrătire rămâne una dintre cele mai violente mișcări de revoltă din istoria Spaniei, care au fost destul de numeroase, de altfel. Și, pentru a pune paie pe foc, se spune că fondurile alocate de *Cortes* erau, în realitate, destinate să acopere costurile revenirii lui Carol în Germania! O

insultă intolerabilă! Resentimentele populare îl vizează cu precădere pe Adrian de Utrecht, fostul preceptor al lui Carol Quintul și, acum, regent al Castiliei.

Aflat departe de această gravă contestație, Carol Quintul a ajuns la Aix-la-Chapelle, după un lung periplu. Pe 22 octombrie 1520, după un răsunător *Te Deum laudamus,* depune jurământ; a doua zi, este încoronat împărat al Sfântului Imperiu Roman de Națiune Germană. Un triumf însoțit de câteva rezerve. Într-adevăr, unii electori sunt dezamăgiți să descopere că, în realitate, împăratul nu are niciun fel de ascendență germanică, a crescut la Gent și limba sa maternă este franceza.

Această formidabilă înscăunare a unui bărbat de douăzeci de ani în fruntea celei mai mari puteri din Occident are loc într-un context geopolitic deosebit. Astfel, două luni mai târziu, Luther îndrăznește să ardă public bula papală care îl amenința cu excomunicarea, ceea ce nu putea decât să ducă la promulgarea unei anateme împotriva lui, altfel spus, excomunicarea majoră pronunțată contra ereticilor, în mod inevitabil urmată de o convocare în fața dietei, pentru a da explicații. O criză în sânul Bisericii Catolice, ceea ce nu poate să-i convină nicidecum noului împărat, deoarece aceasta riscă să divizeze Imperiul.

La fel de îngrijorătoare este și extraordinara întâlnire care s-a desfășurat între Francisc I și Henric al VIII-lea, într-un loc devenit faimos, Camp du Drap d’or, situat în nordul Franței, în apropiere de Calais, la începutul lunii iunie. Cei doi suverani se întrec în fast și splendoare, se studiază, se spionează. Paradă și ostentație, banchete și distracții, cei doi regi devin familiari, numindu-se reciproc „scumpul meu frate“. Regele Angliei a avut grijă să fie însoțit de soția sa, Caterina de Aragón, mătușa lui Carol Quintul. Acesta, pentru care modestia personală este un cult, își pune întrebări, după ce i s-a povestit cum Henric al

VIII-lea și Francisc I și-au aruncat praf în ochi, praf care era pulbere de aur. Până și barba lui Francisc I — un obicei recent — este aurită! Când regele englez își va rade barba, va fi, se pare, de rău augur pentru francezi! Care este rezultatul acestei destrăbălări de lux? Împăratul cade pe gânduri: să fie oare aceste mondenități extravagante pretextul unei alianțe împotriva lui? Nu are de unde să știe. O singură certitudine: puterea și dominația lui deranjează. Ca să afle mai multe, Carol Quintul, pe atunci în drum spre Germania, face o escală la Gravelines, lângă Dunkerque, ca să îl întâlnească pe Henric al VIII-lea, care se întorcea în Anglia. Întrevederea este opusul celei de pe Camp du Drap d'or, simplă și cordială, sub un cort militar. Împăratul manifestă deferență față de oaspetele lui, care e mai mare ca vârstă, propunându-i o alianță, eventual un arbitraj, între Franța și Imperiu. Cei doi suverani semnează un tratat secret și își promit să se revadă. Este posibil ca această întrevedere să fi avut drept motiv și înscăunarea unui alt împărat, Soliman I Magnificul, în fruntea imensului mozaic otoman care continuă să se extindă; această expansiune îngrijorează lumea creștină, cu excepția lui Francisc I, pe care pare chiar să-l amuze...

Împăratul îl expulzează pe Luther din Imperiu

Tulburările spirituale născute din ideile reformatoare ale lui Martin Luther se agravează. Pe 28 ianuarie 1521, Carol Quintul îl convoacă pe predicator în fața dietei din Worms. Atmosfera este apăsătoare, deorece a devenit evident că ambiția împăratului de a institui o monarhie creștină universală — și autoritară — nu coincide cu aspirațiile statelor germane. Luther se duce la Worms, „așa cum mergi la supliciu", spune el. Deja

excomunicat de Roma, compare în fața dietei pe 17 și 18 aprilie. A venit decis, fără ezitare, contrar sfatului adepților lui îngroziți de situație, dar aclamat de o mulțime entuziastă. Unii sfetnici imperiali îl admiră pe umanistul Erasmus, care s-a format în spațiul spiritual al Țărilor de Jos. Acest erudit este autorul lucrării *Institutio principis christiani* (*Educația principilor creștini*), scrisă în 1516 și dedicată lui Carol Quintul. În aceste condiții, speră susținătorii lui Luther, nu ar fi posibil ca împăratul să asculte cu atenție, ba chiar cu bunăvoință expozeul doctrinei luterane? Și să recunoască necesitatea urgentă de a trece la o profundă reformă a Bisericii? Această speranță este repede spulberată.

Teologul stă în picioare, în rasa lui monahală din postav maro, împăratul, cu capul acoperit, desigur, îl ascultă așezat sub un baldachin, înconjurat de episcopi. Este o scenă medievală ca formă, modernă ca fond. Frământat de problema mântuirii sufletului, Luther își menține criticile împotriva Bisericii, atât în ceea ce privește instituțiile ei, cât și ierarhia ecleziastică. Deoarece inculpatul refuză să se dezică de afirmațiile lui, după un termen de douăzeci și patru de ore acordat de Carol Quintul, pe 23 mai, împăratul îl declară proscris în Imperiu, obligându-l la surghiun. Odată cu semnarea acestui edict, la Worms, autoritatea imperială prin persoana lui Carol Quintul deschide calea unui lung conflict, deși împăratul nu este conștient de acest lucru. Privind din perspectiva privilegiată a istoriei ulterioare, este cert că tânărul împărat, care avea o concepție convențională asupra funcției sale, nu a putut estima amploarea fenomenului; nu înseamnă a-l denigra pe Luther, dacă aducem în discuție un fapt evident: fără inventarea tiparului, niciodată răspândirea tezelor sale nu ar fi putut avea un asemenea ecou în toate statele germane. Iar arderea scrierilor sale, așa cum poruncește edictul de la

Worms, rămâne ineficientă. Formele de tipar ale textelor lui se păstrează, presele tipografice pot imprima clandestin, Reforma, născută în Germania, se va răspândi cu ușurință. Mașina de tipărit inventată de Gutenberg va servi drept amplificator al ideilor teologului și va bulversa lumea germanofonă. Această monumentală eroare de apreciere tehnică din partea tânărului împărat va avea consecințe incontrolabile. Carol Quintul nu este conștient de acest lucru, fiind foarte marcat sufletește de decesul, survenit în ziua în care semnează edictul, al fostului său preceptor, mentor și confident, Guillaume de Croÿ… Un semn din Ceruri? Posibil… Dar Carol Quintul, pesemne cuprins de remușcări, acordă surghiunitului un permis de liberă trecere. Grație ospitalității ducelui de Saxonia, Frederic Înțeleptul, care îl răpește pe ereticul Luther pentru a-l pune la adăpost, condamnatul poate lucra la traducerea Bibliei, care va fi considerată drept prima operă literară în limba germană modernă. Împăratul își dă seama prea târziu de greșeala lui, prin care provoacă o ruptură de care avea să se teamă: luteranismul încetează să mai fie o doctrină religioasă, devenind o mișcare și, negreșit, un curent politic. Protestantismul luteran îi va diviza definitiv pe germani.

Conștient că nu poate fi simultan pretutindeni, Carol Quintul cedează conducerea celor cinci ducate austriece (Austria Inferioară și Superioară, Stiria, Carintia și Carniola) în favoarea fratelui său, Ferdinand, o compensație după jignitoarea înlăturare a acestuia din Spania. Totodată, profită de ocazie pentru a reactiva faimoasa politică matrimonială a Habsburgilor și a continua aranjamentele înjghebate de bunicul său, Maximilian, înainte de a muri: la Linz, pe malul Dunării, Ferdinand se însoară cu Anna Iagello, numită Anna de Ungaria, în timp ce fratele acesteia, Ludovic al II-lea, se căsătorește cu Maria, sora cea mică a împăratului. Aceste două alianțe

plasează Ungaria și Boemia sub cârmuirea Habsburgilor. Teritoriile germanice, în sensul larg al cuvântului, din Imperiu îi sunt încredințate lui Ferdinand, regent de drept.

Această delegare de puteri are un motiv: Carol Quintul, prea puțin spaniol ca fire, va face din Spania baza conflictelor sale armate cu Franța, a căror iminență o presimte acut. Desigur, trebuie mai întâi să potolească răscoala orașelor libere din Castilia, numite *comuneros*. Împăratul-rege al Spaniei a lăsat aristocrația castiliană să-și dea seama că această luptă, pe care nobilii inițial o susținuseră, era inutilă și că interesele marii nobilimi se plasau de partea suveranului. Altminteri, țara lor risca să fie exclusă din Europa, atât pe plan politic, cât și cultural. Neîndoielnic, condamnarea lui Luther i-a impresionat în mod plăcut pe castilieni; niciodată n-ar fi admis ca regele lor să susțină un eretic, în timp ce Spania își revendică ferm catolicismul. Înfierbântarea spiritelor s-a domolit, așadar. Pe 21 aprilie 1521, ultimii răzvrătiți sunt învinși definitiv și căpeteniile lor sunt executate, la fel cum și *germanías* suferă o serie de reversuri. Primul război purtat de Carol Quintul este un război civil, în țara unde de șase ani este monarh.

Francisc I îl atacă pe Carol Quintul la hotarele sale și în Italia

După legendara victorie de la Marignano, Francisc I vrea să mărească numărul cuceririlor sale în Italia, ca o modalitate de a contracara puterea crescândă a împăratului, care îl contrariază mult mai mult decât pericolul otoman. Pentru Carol Quintul burgundul, este intolerabil ca ducatul de Burgundia să fie în mâinile francezilor încă din 1477 și, imediat după alegerea sa ca împărat, strănepotul lui Carol Temerarul anunțase că își va exercita drepturile asupra acestui pământ strămoșesc. Cine va

declanșa ostilitățile? Francisc I, la jumătatea lunii mai. Regele Franței atacă în diverse puncte ale frontierelor comune dintre regat și Imperiu. În Navarra, francezii sunt inițial victorioși, însă fac imprudența de a se aventura până în Castilia, unde suferă un eșec care îi pune pe fugă într-o debandandă generală, fiind constrânși să abandoneze și Navarra. Infanteria spaniolă și-a demonstrat eficacitatea. În nordul Franței, se repetă același dezastru în lanț: francezii domină la început, ocupând Luxemburgul, după care pierd un timp prețios, iar Henric de Nassau, mare general, împuternicit al lui Carol Quintul, deschide o breșă în frontiera franceză, asediază Mézières, care, în ciuda curajului cavalerului de Bayard, nu poate rezista multă vreme. În octombrie, cele două armate inamice se întâlnesc frontal, lângă Valenciennes. Între ele curge râul Escaut. Față în față se află și suveranii, pentru prima oară fiecare în bătaia archebuzei celuilalt, gata să se ia la luptă cu armurile pe ei. La fel ca în cazul alegerilor imperiale, Francisc I, atletic și strălucitor, face greșeala de a-și subestima adversarul. Carol Quintul nu este chipeș? Nu este elegant? Cu gura mereu deschisă, nu pare prea isteț? Nu are experiență... Negreșit... însă capacitatea sa de muncă și inteligența impun deja admirație și respect; spaniolii, de la mic la mare, au ajuns să recunoască acest lucru, ceea ce este o mare performanță.

Carol Quintul și Francisc I? Nicicând n-au existat doi adversari europeni ale căror interese similare să fi fost atât de sinuos împletite. Inconvenientele lor sunt complementare: ieșind din regatul său, francezul se poticnește în pământurile Habsburgului, în timp ce burgundul nu poate ajunge la teritoriile lui risipite pe hartă decât pe mare, ocolind Franța. Imperiul strânge regatul în chingi, o amenințare insuportabilă pentru francez. Acest conflict între regele din dinastia de Valois și împăratul din dinastia de Habsburg este la originea noului

litigiu care, cu timpul, va deveni franco-austriac; trebuie subliniat totuși că agresorul este Francisc I, din moment ce a încercat să devină împărat, în timp ce Carol Quintul nu a avut niciodată ideea să-i ia locul ca rege al Franței. Chiar dacă sunt atât de diferiți unul de celălalt, pornind de la copilăria fiecăruia până la gusturi sau preferințe, amândoi sunt pătrunși de spiritul secolului și sunt motivați de o imensă ambiție.

În ajunul ciocnirii armate, Francisc I are avantajul numărului, aliniind aproape 28 000 de oșteni și o puternică artilerie, despre care se spune că ar deține superioritatea în luptă. Împăratul nu dispune decât de 12 000 de oameni și 4 000 de cai. Carol Quintul însuși este vulnerabil. Ce lovitură dacă regele ar putea să-l ia prizonier! Or, în acest moment, conform unei tradiții de familie, Habsburgul nu are fonduri suficiente și cere, potrivit altei tradiții, o suspendare a ostilităților, pentru a avea răgazul să strângă sumele care îi lipsesc. Cu aproximativ o sută de cavaleri, Carol Quintul își părăsește armata și dispare. Indus în eroare de ceața care îl împiedica să vadă trupele imperiale, Francisc I a pierdut timp și, totodată, o bună ocazie de a lovi puternic.

Pe 24 noiembrie, împăratul burgund, care l-a păcălit pe regele francez, strânge menghina în jurul acestuia, semnând un tratat ofensiv cu Henric al VIII-lea și papa Leon al X-lea, fiu vrednic de tatăl său, Lorenzo Magnificul, căci el este cel care i-a comandat lui Rafael faimoasele Loje de la Vatican. Pentru Carol Quintul, o alianță cu acest papă este logică, având în vedere că el este autorul condamnării lui Luther. Iar când moare Leon al X-lea, succesorul lui la Vatican, ales pe 9 ianuarie, nu este altul decât Adrian din Utrecht, fostul preceptor al tânărului Carol, devenit papa Adrian al VI-lea. Încă un eșec pentru Francisc I!

În Italia, inițiativele militare ale Franței nu par nicidecum mai strălucite, fiind zădărnicite de diferite erori tactice,

brutalități inutile și, mai grav chiar, lipsa de bani, elvețienii plângându-se că nu și-au primit solda. Nici cruzimea spaniolilor nu este mai mică: unii își eviscerează prizonierii morți și îi transformă… în iesle pentru caii lor! O iarnă tristă, „cu frig și vânt“, mărturisesc francezii împotmoliți în regiunea Milano, unde înfruntă și ostilitatea localnicilor. Unde sunt vremurile glorioase ale primelor războaie din Italia?

Pe 27 aprilie 1522, francezii asediază La Bicocca, un sat și palat de lângă Milano. Căpitanii mercenarilor elvețieni îi avertizează pe ofițerii lui Francisc I că e cazul să aleagă: „Bani, permisie sau luptă.“ Francezii, nețінând cont de amenințare, atacă… fără să-i plătească pe elvețieni. Bilanțul este catastrofal: două mii de morți, pierderea ducatului Milano, precum și a orașelor Lodi și Cremona. Suma de 400 000 de scuzi, promisă elvețienilor și soldaților francezi, fusese destinată altor urgențe, în detrimentul soldelor. Pentru Carol Quintul, aceste vești bune sunt urmate de semnarea, la Windsor, a unui tratat de alianță cu Anglia, împotriva lui Francisc I. Împăratul făcuse un popas la Windsor, în drum spre Spania, unde promisese să revină, de îndată ce era posibil. Sosit la Valladolid, burgundul acordă o grațiere generală tuturor răzvrătiților din *comunidades,* țărani, meșteșugari, burghezi, nobili, clerici. Această mărinimie este foarte bine apreciată. Și diplomația Habsburgului repurtează succese. Carol Quintul se transformă; încercând să nu mai facă figură de străin în regatul său din sud-vestul Europei, devine din ce în ce mai spaniol.

Regele Franței și-a ridicat împotrivă aproape întreaga Europă

După ce a pierdut ultimele orașe din ținutul Milano, dar și prestigiul, Francisc I pierde și mai mult atunci când Veneția,

deși aliată tradițională a Franței, se alătură coaliției conduse de Carol Quintul și Henric al VIII-lea. Regatul este amenințat la hotare, iar vrăjmașii își împart deja rămășițele fostelor stăpâniri. Chiar și papa, Adrian al VI-lea, care, până la aceste înfrângeri, rămăsese neutru, aderă la mișcarea inițiată de Carol Quintul, dar, ținând seama de vechea lor relație preceptor–elev, opțiunea nu trebuie să surprindă. Care este atunci atitudinea regelui împresurat de aproape întreaga Europă aflată sub puterea unui împărat-rege, care îi fusese descris drept un personaj emotiv și taciturn, altfel spus slab și vulnerabil? Regele Franței bravează, grozăvindu-se în fața unui gentilom iberic: „Eu voi ține piept întregii Europe. Nu mă tem defel de împărat, nu are bani; nici de regele Angliei, frontiera mea din Picardia este bine fortificată; nici de flamanzi, nu sunt buni de soldați. Cât despre Italia, e problema mea și mă ocup de asta personal!“

Dar, vai! Din păcate, fatalitatea, adesea musafir nepoftit în vremuri de restriște, își face apariția atunci sub chipul conetabilului de Bourbon, vărul regelui, oștean renumit și moștenitor, prin soția sa, al unui imens domeniu în inima Franței, a cărui întindere reprezintă o amenințare la adresa regatului în curs de unificare. Francisc I nu l-a agreat niciodată, din cauza luxului ostentativ și a aerelor pe care și le dădea, însă fusese nevoit să îl răsplătească după succesele repurtate în ținutul Milano. Numit vicerege al acestei regiuni, acesta se și văzuse suveran, trăgând apoi ponoasele, fiindcă ajunsese să-și piardă titlul, rentele și funcția de comandant al armatei. Vexat, conetabilul nutrea încă din 1521 resentimente puternice împotriva monarhului ingrat. La moartea soției sale, Carol de Bourbon constată că o parte din bunuri îi sunt contestate de către mama lui Francisc I, Louise de Savoia. Moștenirea este pusă sub sechestru. Pentru conetabil, care rămâne un mare ofițer al coroanei, este vorba despre o denegare de dreptate,

instigată de „uneltitorii de la palat“. Profund jignit, își caută aliați, dar mai ales un aliat puternic, nimeni altul decât… Carol Quintul. În 11 iulie 1523, conetabilul în dizgrație se întâlnește cu trimiși ai împăratului și ai lui Henric al VIII-lea, care se pregătesc să cotropească Franța, unul prin sud, celălalt prin nord. Om calculat, Carol Quintul speră că această spectaculară dezertare va determina retragerea și a altor înalte personaje șocate de spoliere, dar și o răscoală populară. Habsburgul se va preta chiar să promită trădătorului provinciile Provence și Champagne, în timp ce el, așa cum își jurase dintotdeauna, ar recăpăta ducatul de Burgundia. Prevenit în taină, Francisc I, care pune la cale o nouă campanie transalpină, vrea să verifice această trădare, care i se pare de necrezut. Se duce la conetabil, care spune că e bolnav — ceea ce este fals —, și cei doi nobili discută amiabil despre deznodământul procesului în curs de desfășurare la parlament. Amândoi mint și se suspectează reciproc. Nici n-a plecat bine regele, că abilul conetabil, deghizându-se, a și fugit în Dauphiné, unde li se alătură pedestrașilor germani, în timp ce regele trimite gărzile pe urmele trădătorului.

În vara anului 1523, Franța este într-o situație catastrofală. Cu avangarda engleză apropiindu-se de Compiègne, Parisul este amenințat. În oraș, se organizează procesiuni cu racla Sfintei Genoveva, însă mulți parizieni preferă să se refugieze la Orléans, ceea ce trezește triste amintiri. Iar în sud, Carol Quintul atacă Fontarabie, cetate bască de la frontiera franco-spaniolă. Doar un miracol ar mai putea salva regatul lui Francisc I, care se află la Lyon, dar fără suficiente trupe, deoarece cea mai mare parte a armatei sale luptă în Italia. O obsesie… Miracolul se produce: întrucât efectivele militare anglo-flamande nu au fost plătite, inactivitatea cotropitorilor se transformă într-un refuz de a înainta; Carol Quintul staționează

în Béarn. Dar conetabilul? Promovat mare general al armatelor imperiale, îl hărțuiește pe noul său stăpân cu insistențele lui de a-l nimici pe regele Franței cu ajutorul regelui Angliei. „Trebuie să pătrundem în măruntaiele regatului“, susține în mod repetat Carol de Bourbon. Dar îndemnul acesta nu ia în calcul epidemia — iată revenit spectrul ciumei — care îi lovește pe englezi, și nici toamna friguroasă, când infanteriștilor le degeră picioarele. Englezii se retrag. După o iarnă de așteptare, Carol de Bourbon, venind de la Aix, decide să intre în Marsilia, pentru a face joncțiunea cu spaniolii. Este o greșeală, căci guvernatorul și populația, chiar dacă admit că renumitul conetabil a îndurat grave insulte și jigniri, sunt îngroziți de trădarea lui. Carol de Bourbon este nevoit să fugă și să treacă înapoi Alpii. Grație tresăririi patriotice a provensalilor, Franța este salvată. Provizoriu…

După Pavia, Francisc I devine prizonierul lui Carol Quintul

Pentru Francisc I, visul italian, însuflețit de victoria de la Marignano, va deveni un coșmar la Pavia, aspru oraș lombard din care romanii făcuseră o fortăreață militară, celebră pentru splendida mănăstire încă neterminată la vremea când Francisc I îl înfruntă aici pe împărat. Carol Quintul are încredere în destinul său, căci data este 24 februarie 1525, aniversarea zilei lui de naștere. Nu poate decât să viseze la victorie, însă nimeni, nici el măcar, nu-și poate închipui ce se va întâmpla… În zori, negura se risipește, lăsând la iveală priveliștea unui sol îmbibat de apă, fiindcă râul Ticino, după ploile torențiale, și-a ieșit din albie. Francisc I, care a îmbrăcat o platoșă foarte grea, arborează la coif o pană albă. Se bizuie pe cele paisprezece piese de artilerie din dotare și oricum nu se teme de trupele

germano-spaniole. Din păcate, o strategie vagă, dacă nu chiar inexistentă, face ca nenorocirea să se abată asupra francezilor, începând cu moartea fidelului mareșal La Palice, răpus de un foc de archebuză care îl lovește în plin, și a cărui amintire va rămâne vie grație unui adevăr evident, dar „stupid“, colportat de generații întregi de școlari:

Vai! La Palice a murit
A murit la Pavia luptând.
Vai! dacă n-ar fi murit
L-am mai vedea încă luptând!

Nerăbdător, regele nu așteaptă ca tunurile lui să-și fi lansat toate salvele. Se aruncă în luptă. Se crede la Marignano, însă această trufie este catastrofală, deoarece, prin atacul pornit în pripă, regele își încurcă artileria, care amuțește. Trupele elvețiene, împotmolite în mlaștini, nu pot veni în ajutorul francezilor. Rapid, regele este împresurat de napolitani și spanioli. Gornistul regelui trâmbițează cu disperare, chemând în ajutor întăririle armate, care cunoșteau atât de bine sunetul mobilizator. Dar nimeni nu vine în sprijinul monarhului, care e rănit la mână și la față, în ciuda coifului de pe cap. În învălmășeala luptei, Francisc I îl recunoaște pe conetabil. Asta este prea de tot! Și totuși, Carol de Bourbon vine spre el și, cu un gest incredibil, încearcă să îi sărute mâna celui care i-a fost stăpân. Ce afront! Deși regele refuză, trădătorul face ce și-a pus în minte. Apoi survine un alt incident, care nu poate decât să uimească: regele cere ceva de mâncare! Oare chiar e momentul pentru așa ceva? Da! Cavaleria nu renunță la uzanțe. În pripă, i se servește o specialitate locală, o *zuppa pavese*, o supă dreasă cu ouă și presărată cu un parmezan delicios. Fără îndoială, această supă, îndeobște plină de savoare, a avut gustul amar al unei cumplite înfrângeri.

Căci adevărul este acesta: începută ca o hărțuială între cele

două tabere, bătălia, care a durat o oră, s-a încheiat tragic; debandada armatei capătă accente grave când o veste incredibilă ajunge la urechile oamenilor: regele este prizonierul împăratului! Ce cadou nemaipomenit pentru Carol Quintul, care împlinește vârsta de douăzeci și cinci de ani! Desigur, Francisc I s-a comportat vitejește; când calul i-a fost răpus de douăzeci de focuri de archebuză, el a continuat să se apere ca un tălpaș, a dat dovadă de o bravură excepțională și de o splendidă vigoare, bătându-se singur cu douăzeci de dușmani. Ca un leu. Cei mai destoinici tovarăși ai lui au murit, victimele în rândul francezilor sunt estimate între 5 000 și 8 000 de oameni, însă la această cifră se adaugă și circa 15 000 de prizonieri. Ce mai poate să facă? „Dintre toate lucrurile, n-am mai rămas decât cu onoarea și viața teafără“, va spune el mai târziu, într-o scrisoare adresată mamei lui, confirmând această unică viziune pozitivă asupra dezastrului: „Totul e pierdut, Doamnă, în afară de onoare!“ Mai necruțători, poeții se grăbesc să compună versuri ironice la adresa lui:

A visat Spania s-o ia,
Dar spaniolii l-au prins.
Dă-te bătut, dă-te bătut, tu, rege al Franței,
Dă-te bătut, căci, uite, te-au prins!

Pentru Franța, visul italian plăsmuit de Carol al VIII-lea și continuat de Ludovic al XII-lea s-a sfărâmat.

Aflând, pe 3 martie — este în Spania, dar solii au bătut un record —, că rivalul său i-a căzut în mâini, Carol Quintul, care poartă barbă de acum înainte ca să mai atenueze din aerul năuc pe care îl are, rămâne stupefiat. Plânge de bucurie, repetând: „Regele Franței este în puterea mea, bătălia a fost câștigată de mine!“

Împăratul îi mulțumește lui Dumnezeu, organizând o liturghie de celebrare a grației divine, apoi o procesiune la care

participă mergând pe jos, înveșmântat într-o capă neagră.

Învingătorul reflectează îndelung și dă instrucțiuni ca prizonierul său să fie tratat respectuos. Inițial, acesta este închis la etajul al doilea al unei fortărețe de lângă Cremona, în spatele unor ziduri groase de 3,25 metri, păzit de un supus credincios de-al lui Carol Quintul. Ironie a sorții, a doua zi după bătălia de la Marignano, Francisc I vizitase această cetate, declarându-se impresionat de puternica fortificație înconjurată de apă. Captivitatea lui în Italia durează optzeci și una de zile; nu este o detenție prea dificilă, deși gardienii își fac rondul, supraveghindu-l, la fiecare sfert de ceas. I se dă voie să facă mișcare și, pentru iertarea păcatelor, ține post, mâncând doar pește, dintr-o farfurie de tablă. Gata cu *zuppa pavese*! Se îmbracă doar în negru și, în mod ciudat, i s-a lăsat un pumnal. Oare îi e frică? Temnicerului său imperial îi trimite o scrisoare foarte demnă, asigurându-l că îi este recunoscător pentru condițiile de captivitate clemente de care beneficiază, care fac din el „pe vecie un rege sclav în loc de un prizonier inutil“, o formulare oarecum emfatică. Și semnează: „Bunul tău frate și prieten“. Ca între cavaleri.

Dar ce soartă îl așteaptă pe regele care își rumegă acum greșelile? Încep negocieri cu mama lui Francisc I, Louise de Savoia, căci regele e văduv; soția lui, regina Claude, care îi adusese pe lume șapte copii, murise în urmă cu un an. Foarte iubită, a dat numele celui mai savuros soi de prune din câte există. Împăratul, la rândul lui, nu se grăbește, studiază toate opțiunile posibile. I se sugerează să nu recupereze decât moștenirea burgundă și să îi dea nobilului de Bourbon provincia Provence, unde acesta ar putea domni ca suveran independent. Pe de altă parte, Henric al VIII-lea ar urma să-și recapete vechile posesiuni engleze, o formulare vagă și îngrijorătoare. După câteva săptămâni de chibzuință, Carol

Quintul decide să îi acorde regelui păsuirea pe care acesta i-o cerea, un armistițiu cumva forțat, ce-i drept, dar care era uzual pe atunci: „Mi se pare onest să nu continuăm războiul, atâta timp cât regele este în mâinile noastre. Ar face o impresie proastă.“

Dacă împăratul nu se grăbește să acționeze este și fiindcă o răscoală țărănească, cunoscută în Germania sub numele de *Bundschuh*, îl neliniștește serios. Provocată de cauze economice și sociale, însă favorizată de propovăduirea reformelor religioase luterane, mișcarea de revoltă cuprinde Austria și se întinde până în Tirol. Dacă în afara granițelor austriece represiunea este necruțătoare, în arhiducatul propriu-zis răzvrătiții obțin unele satisfacții. La sfârșitul lunii aprilie, împăratul își face cunoscute propunerile. Prizonierul său le consideră inacceptabile. Louise de Savoia, regentă cu mână de fier, își sporește demersurile, cu scopul de a obține condiții nu atât de umilitoare pentru fiul ei. Însă Carol Quintul le respinge, mânios că i se sugerează să supună soarta ducatului de Burgundia verdictului unei curți de arbitraj. Burgundia este a lui! Și, când un jurist îi atrage atenția asupra faptului că ducele de Burgundia este, în mod obligatoriu, un vasal al regelui Franței, burgundul se face livid de furie. Lumea se așteaptă ca, din Spania, să dea ordinul de cotropire a Franței, însă sipetele imperiale fiind goale, „păsuirea“ continuă. Dar Veneția se impacientează, papa Clement al VII-lea, fiu nelegitim al lui Iulian de Medici și nepot al lui Lorenzo Magnificul, dorește să se reapropie de regele Franței, iar napolitanii îi consideră pe spanioli niște barbari.

Lui Francisc I, care este bolnav, Carol Quintul îi promite libertatea, dacă se

va face bine

În mod ciudat, Carol Quintul nu are chef să îl vadă pe Francisc I. Îi ajunge să îl știe la cheremul lui. Poate are chiar un complex, în fața acestui prizonier prea puțin obișnuit, care se bucură de un prestigiu uluitor și își permite să discute ceea ce urmează să i se impună. Prin urmare, nu învingătorul are ideea de a-l transfera pe învins în Spania, ci probabil conetabilul de Bourbon, umflat de orgoliu după ce și-a recuperat, cu mare vâlvă, titlul de vicerege al ținutului Milano. Îmbarcându-se la Geneva, regele debarcă la Barcelona, pe 19 iunie. Spre marea mânie a lui Carol Quintul, care nu fusese anunțat, Francisc I este primit aici ca un suveran, aclamat, sărbătorit și chiar invitat să participe la o vânătoare! În cele din urmă, după această sosire surprinzătoare, regele este condus la Madrid, în donjonul fortăreței Alcázar. Va rămâne aici peste șase luni, într-o odăiță strâmtă. Regele Spaniei nu mai are maniere de gentilom și vrea să îl facă pe francez să cedeze, impunându-i un regim sever de detenție. Metoda este eficace, având în vedere că reprezentantul Casei de Valois, privat de aer curat și mișcare, este deprimat, doborât de fierbințeală, foarte slăbit. În cursul verii, starea lui e jalnică. Deși inițial satisfăcut la gândul de a-și umili prada și de a-i călca în picioare trufia, totuși Carol Quintul își trimite medicii să îl vadă pe prizonier. Dacă Francisc I murea din cauza relelor tratamente aplicate de el, apărea riscul ca Franța să se înduioșeze și, cine știe, chiar să reacționeze. De altfel, regenta Louise, cu multă abilitate, face cunoscută soarta rușinoasă rezervată fiului ei, ceea ce provoacă un zvâcnet de patriotism. În același timp, mama regelui s-a apropiat de Henric al VIII-lea, care s-a declarat foarte dezamăgit de atitudinea împăratului după victoria de la Pavia, ceea ce îl determină să încheie o alianță defensivă cu Franța, în schimbul plății anuale

a unei sume frumoase de către ministrul de finanțe al lui Louise de Savoia. Cu ce bani? Nu contează pe moment, se va vedea mai târziu…

Aflând că deținutul, cu fața buhăită de un abces, este aproape muribund și îl imploră să vină la Madrid, Carol Quintul se decide, în fine, să îl viziteze pe Francisc I. Își propusese să nu facă acest lucru înainte de semnarea unui tratat, însă starea sănătății regelui se agravează de la o zi la alta. Împăratul pleacă de la Toledo, pe atunci principala sa reședință în Spania și, totodată, unul dintre primele orașe care susținuseră revolta declanșată de *comuneros.* Pe drum, Habsburgul este pândit de soli: regele francez se simte foarte rău. Carol Quintul dă pinteni calului și intră în odaia deținutului, fără să-și scoată cizmele. Prea slăbit de boală, regele francez nu se poate ridica. Întinde mâinile și cei doi bărbați se îmbrățișează câteva clipe. Ca doi frați! Întrevederea este scurtă; în franceză, adresându-i-se celui care insistă să fie în continuare sclavul său, împăratul rostește vorbe liniștitoare, referindu-se doar la sănătatea regelui, promițându-i libertatea de îndată ce se va fi vindecat, ceea ce este o imprudență…

Carol Quintul revine a doua zi. Starea lui Francisc I s-a înrăutățit. Din nou, vorbe bune. Oare Carol Quintul chiar intenționează să îl elibereze pe învinsul de la Pavia? Se anunță sosirea surorii regelui, ducesa d’Alençon, văduvă. Marguerite este îmbrăcată complet în alb, culoarea de doliu în familia Valois. Împăratul este cel care o conduce la căpătâiul fratelui ei, după ce a sărutat-o pe obraz. Marguerite, care nu l-a mai văzut pe Francisc de un an, este distrusă și plânge. Cere să se amenajeze un altar, să se rostească o slujbă și, spre uimirea medicilor, abcesul se sparge, puroiul iese, se elimină și febra scade; bolnavul se simte mult mai bine. Abilă și inteligentă, ducesa cu părul roșu se duce la Toledo, la împărat, pentru a-i

reaminti de promisiunea de eliberare în cazul în care regele s-ar vindeca. Speră oare ca farmecul ei să îl înduplece pe stăpânul Apusului? Cert este că perseverează, căci, în câteva vizite, nu primește decât politețe, respect, „ceremonie“, dar atât, adică nimic. Marguerite descoperă tenacitatea lui Carol Quintul, care se încăpățânează să-și recupereze ducatul de Burgundia. Nici pentru trei milioane, cât îi propune Francisc I, împăratul nu cedează. Moștenirea lui nu este de vânzare. Trebuie să ținem seama de mai multe aspecte. Împăratul este încăpățânat, pare „atât de orbit în lăcomia lui, atât de calm în necumpătarea lui, încât se crede generos necerând mai mult“. Carol Quintul cunoaște valoarea ostaticului său. Dar este util să îl țină în închisoare? Pe de altă parte, agitația provocată de luterani capătă amploare în Germania, Henric al VIII-lea susține Franța, unde soldații fără soldă au devenit tâlhari, iar turcii lui Soliman urcă pe firul Dunării. După ce se gândise să abdice — ceea ce nu ar mai fi făcut posibilă eliberarea lui —, regele Franței se resemnează, în fine, să negocieze. Trebuie să cedeze, măcar în aparență. Elaborat în decembrie, redactat în franceză, Tratatul de la Madrid este semnat pe 14 ianuarie 1526. Carol Quintul și-a luat toate precauțiile; îl eliberează pe rege, contra cedării în folosul persoanei lui a teritoriilor din Flandra, Artois, Regatul Neapolelui și, evident, Burgundia. În plus, Francisc I s-a angajat să obțină ratificarea acestui acord de către legiuitorii din regat, altminteri urmând să fie din nou întemnițat. Până atunci, cei doi fii ai lui îi vor lua locul în închisoare. Doi fii, Francisc și Henric, doi prinți, unul de opt ani, celălalt de șapte ani, ostatici! Pe 17 martie, la ora 7 dimineața, băieții trec frontiera spaniolă pe un ponton din mijlocul fluviului Bidasoa. Să fie aceasta o cutumă cavalerească? Nicidecum, este o înfiorătoare umilință, o rușine pentru cel care pretinde că nu și-a pierdut niciodată onoarea, însă împăratul a înțeles perfect că reprezentantul

dinastiei de Valois nu-și va respecta angajamentele, ci dimpotrivă, va urzi un complot urât contra lui, din moment ce armistițiul este anulat, iar Francisc I, înainte de semnarea tratatului, își prevenise sfetnicii că, cedând constrângerii, acest tratat ar fi nul.

Tratatul de la Madrid îl va obliga pe rege să se însoare cu sora împăratului

Acest concurs de ipocrizie ascunde o capodoperă. Chiar dacă suveranul Habsburg reia vechea tradiție a mariajelor, își dovedește în plus originalitatea: lui Francisc I, văduv, dar care, până la captivitate, nu dusese lipsă de amante, Carol Quintul îi propune să se însoare cu sora lui mai mare, Eleonora de Habsburg, rămasă văduvă în urmă cu cinci ani, când murise soțul ei, regele Manuel de Portugalia. Ce partidă de șah! Cei doi inamici, învingătorul și învinsul, ar urma să devină… cumnați! Pentru a doua căsătorie a surorii lui, în vârstă de douăzeci și șapte de ani, Carol Quintul se gândise inițial la conetabilul de Bourbon, care a leșinat de bucurie la gândul de a fi, el, trădătorul, cumnatul împăratului. Dar Eleonora nu vrea de bărbat un om pe care toată nobilimea îl va respinge, din cauza feloniei lui. Și, apoi, Francisc I, în plină forță la cei treizeci și doi de ani ai lui, cu statura frumoasă și șarmul lui, face să palpite inimile femeilor. Ce părere are însă regele Franței? Unii spanioli i-au ridicat în slăvi frumusețea Eleonorei, născută la Louvain, care e cu patru ani mai mică decât el. Francezul nu poate să-i găsească cusur, spunând că este cam scundă și bondoacă sau că are gura mică și cărnoasă, fiindcă el nu este în măsură să refuze această căsătorie, care reprezintă una dintre clauzele Tratatului de la Madrid. Pentru a da culoare întâlnirii

dintre viitorii soți, Carol Quintul o roagă pe sora lui să danseze. Regele este cucerit și galant, dar nu se știe dacă și sincer; în această privință, de asemenea, se află sub supraveghere! Eleonora de Habsburg, viitoare regină a Franței, va porni la drum odată ce tratatul va fi fost ratificat. Cât despre împărat, care își savurează pesemne manevra, este și el în toane nupțiale, din moment ce pleacă la Sevilla, unde intenționează să se însoare, pe 7 aprilie, cu frumoasa prințesă Isabela de Portugalia (din nou, Portugalia!), fiica regelui Manuel. Astfel, aceste două alianțe matrimoniale fac să crească prestigiul iberic.

Dacă se poate spune, Francisc I își respectă promisiunea perfidă și ascunsă: nu va onora semnătura sa de pe Tratatul de la Madrid. Pe 22 mai 1526, la castelul Cognac, unde s-a născut, Francisc I încheie o alianță cu statele italiene, papalitatea și Henric al VIII-lea, al cărei scop, prea puțin dirijat direct împotriva lui Carol Quintul, este acela de „a pune capăt războaielor care sfâșie creștinătatea". Culmea îndrăznelii, această ligă îi cere lui Carol Quintul să i se alăture, după ce va fi evacuat trupele sale din ținutul Milano și din Lombardia, după ce îi va fi eliberat pe copiii regelui în schimbul unei preț de răscumpărare și după ce va fi renunțat definitiv la ducatul de Burgundia. Ce pretenție! Carol Quintul avusese dreptate, așadar: se reiau ostilitățile. Și sunt cu atât mai dezolante, cu cât Europa creștină ar fi făcut mai bine să se organizeze unită contra pericolului turcesc. Astfel, Ludovic al II-lea al Ungariei, cumnat al lui Carol Quintul, a fost ucis de oștile lui Soliman Magnificul în bătălia de la Mohács, pe Dunăre. Otomanii și-au continuat înaintarea și au cucerit Budapesta. Vor merge mai departe și vor îndrăzni să atace Viena? Împăratul îi cere fratelui său Ferdinand să accepte coroana regală a Ungariei și a Boemiei, consolidând unitatea austriacă printr-o uniune

dinastică.

Pentru Carol Quintul, Francisc I, viitorul său cumnat, nu este decât un renegat. Îi interzice, de aceea, surorii lui, Eleonora, să treacă frontiera. Cine știe dacă acest francez duplicitar nu o va lua ostatică? Pentru comanda trupelor sale din Italia, cu un simț teatral al revanșei, Habsburgul îl alege pe cel mai violent, cel mai înăcrit și cel mai înverșunat dintre susținătorii săi, adică pe conetabilul de Bourbon, care are îndrăzneala să-i atragă atenția că fostul lui stăpân este foarte necinstit… Împăratul apelează la ultimele sale resurse financiare din Germania, pentru a recruta mercenari și, de asemenea, căpitani care să-i organizeze. În același timp, Francisc I semnează o „pace perpetuă“ cu Henric al VIII-lea, care nu este altceva decât o alianță împotriva lui Carol Quintul. Și Italia redevine câmpul de luptă preferat al lui Francisc I, negreșit pentru a șterge rușinea de la Pavia.

La început, operațiunile par favorabile francezilor, apoi, ca de obicei, aceștia pierd un timp prețios. Pe 20 noiembrie 1526, unul dintre marii ofițeri recrutați de împărat, Georg von Frundsberg, efectuează joncțiunea cu Carol de Bourbon. Atunci, papa Clement al VII-lea ezită: alianța sa cu Francisc I n-a fost poate cea mai inspirată alegere. Sanctitatea Sa cere un armistițiu, semnat în martie 1527 cu Carol Quintul, care, așa cum este înfățișat într-un celebru tablou de Vasari, păstrat la Florența, poartă o barbă din ce în ce mai înfoiată. Este un splendid rezultat al strategiei imperiale, din moment ce, în decurs de șase luni, a redobândit avantajul militar, iar trupele lui ocupă Italia. Dar împăratul nu este suficient de înțelept, și nici nu are autoritatea necesară asupra conetabilului. Roma, capitala lumii catolice, cade pradă unor jafuri înspăimântătoare săvârșite de mercenarii germani ai conetabilului, care, mai mult chiar, îi închid pe papă și pe cardinali în castelul

Sant'Angelo. Bourbon însuși piere în lupte. Pustiirea Romei scandalizează toată Europa, Carol Quintul fiind socotit adevăratul responsabil al acestei devastări.

Jefuirea Romei de către soldații imperiali șochează întreaga Europă

Alarcon, supusul său credincios, care fusese temnicerul lui Francisc I, îi scrie Habsburgului: „Pietrele de temelie ale creștinătății se ridică împotriva Maiestății Voastre." Pietre repede prefăcute în ruine de hoardele neplătite, hămesite și jerpelite. Oamenii aceștia dezlănțuiți jefuiesc, siluesc, dau foc și, raliați ideilor luterane, devastează bisericile și odoarele lor. Pustiirea Romei de către trupele împăratului inspiră atâta groază, încât Francisc I și Henric al VIII-lea își unesc forțele pentru a trimite ostași, care ajung abia după o lună.

Soldații lui Carol Quintul, decimați de ciumă și sleiți de nelegiuirile lor, îl constrâng să reducă suma de bani cerută drept răscumpărare pentru eliberarea papei, care a fugit, deghizat în țăran! Francisc I crede că își poate lua revanșa și pretinde eliberarea fiilor săi. Dar cum regele și împăratul nu au niciun pic de încredere unul în celălalt, împăratul refuză. Încă o dată, armele vor reglementa antagonismul lor visceral. Scena care se desfășoară la Burgos, pe 22 ianuarie 1528, pare să aparțină Evului Mediu, și nu Renașterii. Înconjurat de cei mai înalți demnitari de la curtea Spaniei, Carol Quintul, așezat pe tronul său, îi primește pe trimișii lui Francisc I și ai lui Henric al VIII-lea. Crima de neiertat care i se reproșează este detenția papei. După cele trei reverențe de rigoare, adunarea asistă la un schimb de replici dure, încât nu este exclusă eventualitatea unui duel între regele Franței și împărat. Duelul nu va avea loc. Carol Quintul refuză să îi elibereze pe prinții Franței,

declarând, cu trufie și dispreț: „Sper să îi păzesc într-atât de strașnic, încât nici cu forța să nu poată fi luați! Eu nu am fost nicidecum obișnuit să fiu constrâns la lucrurile pe care le fac!“

Și poruncește să fie întemnițați cei doi soli oficili, însărcinați cu misiunea unei negocieri imposibile, deși le fusese garantată libertatea. În realitate, mânia împăratului are drept motiv refuzul lui Francisc I de a se constitui prizonier în Spania. Habsburgul însă îndură alte reproșuri: în afară de sechestrarea „locțiitorului lui Dumnezeu pe pământ“, s-ar face vinovat de faptul că nu a luptat „nici împotriva turcilor, nici împotriva ereziei și a sectelor noi care proliferează în sânul creștinătății“. Ceea ce nu este fals.

În primăvară, armatele se înfruntă din nou în Italia, unicul rezultat fiind epuizarea resurselor beligeranților chiar dacă, în final, Carol Quintul este cel care câștigă și face din papă vasalul său.

Cine ar putea, așadar, să strunească acest val de insulte și aceste masacre? Trebuie să știi să termini un război. Cine va ști?

În final, pacea se încheie, fiind pusă la cale de două femei puternice

Louise de Savoia, mama lui Francisc I, regentă autoritară, nu contenește să deplângă martiriul nedrept al celor doi nepoți, în continuare prizonieri la Madrid. De aceea, ia inițiativa unei păci, în numele prea impetuosului ei fiu, și se întoarce spre Margareta de Austria, mătușa înțeleaptă a lui Carol Quintul, care conduce în Țările de Jos, la Mechelen. Ideea acestei consultări este originală și foarte îndrăzneață pentru acele vremuri. După diverse pregătiri, cele două femei se întâlnesc la Cambrai, pe 5 iulie 1529. Suitele amândurora sunt numeroase. Una se instalează la palatul Saint-Pol, cealaltă la abația Saint-

Aubert. În câteva rânduri, negocierile dintre cele două femei, purtând cochet pe cap pălării cu pene, sunt pe punctul de a se anula, deoarece nepotul Margaretei, chiar dacă a acceptat principiul întâlnirii, nu vrea să renunțe la niciuna dintre pretențiile lui. Ține la ducatul Burgundiei, care este „al lui“, așa cum Francisc I ținea la ducatul de Milano, care era „al lui“. Cele două doamne sunt pe cât de inteligente, pe atât de încăpățânate, iar replicile lor devin virulente. În fine, după trei săptămâni de discuții spinoase, când Louise este la capătul rezistenței, „Pacea Doamnelor“ este semnată în catedrala din Cambrai, unde se celebrează o slujbă solemnă. Cele două femei, palide în rochiile lor de catifea neagră, jură pe Evanghelie să respecte pacea. Pacea *lor*. Tratatul de la Madrid suferă amendamente. Francisc I renunță la Flandra, la Artois și la Italia, ceea ce îl aduce la disperare. Acesta este adevăratul preț al dezastrului de la Pavia. Carol Quintul abandonează ducatul de Burgundia, care îi fusese atribuit odată cu primul tratat, ceea ce îl vexează pe termen lung. Fiii lui Francisc I sunt eliberați în schimbul unei răscumpărări în valoare de două milioane de scuzi de aur, plus cinci sute de mii de scuzi pe care împăratul trebuie să îi plătească personal regelui Angliei, grevând tezaurul francez și-așa foarte sărăcit. Aceasta este factura finală a păguboaselor războaie din Italia. Și Francisc I va trebui să se însoare cu Eleonora, logodnica în așteptare de patru ani…

Această pace, pusă la cale de două femei energice și raționale, vine la timp. Într-adevăr, Europa are un alt subiect de îngrijorare, odată cu sosirea lui Soliman Magnificul, care, în fruntea unei oștiri de 120 000 de oameni, asediază Viena la 27 septembrie. Or, Viena este bastionul răsăritean al Imperiului lui Carol Quintul. Calificați drept „asupritori și avizi de tributuri“, otomanii seamănă spaima cu armurile lor ciudate, turbanele lor ușoare, împodobite cu o egretă, și iataganele lor cu lama

lungă și curbată. I-au izgonit deja din Rodos pe cavalerii Ordinului Sfântului Ioan de Ierusalim, care vor ajunge să se refugieze în Malta. Însă, după optsprezece zile de asediu, Soliman, care nu a reușit să cucerească Viena, se retrage. Optsprezece zile înseamnă puțin, dar, totodată, foarte mult, dacă ne gândim la angoasa vienezilor terorizați. Eșecul turcilor îi ia o piatră de pe inimă lui Carol Quintul (îl felicită pe fratele său Ferdinand), care începe să sufere de crize de gută; de atunci înainte, va avea cel puțin o asemenea criză anual.

Dar, în fond, el este învingătorul în acest interminabil contencios cu Franța. Nu-i mai lipsește decât un ritual de încoronare, privilegiu care îi fusese refuzat bunicului său Maximilian. Clement al VII-lea, care trecuse des dintr-o tabără în cealaltă, trebuia să-și respecte angajamentul, chiar dacă se simțea umilit. Dar o asemenea ceremonie nu este posibilă la Roma, care nu și-a revenit încă de pe urma jafurilor săvârșite de trupele imperiale. Roma, citadela pe care împăratul a vrut să o ia sub ocrotirea sa în calitate de apărător, a fost pustiită chiar de oamenii lui. A nu putea fi uns împărat la Roma este o ironie a sorții și o frustrare pentru cel care se dorește a fi, printre altele, regele romanilor. Așadar, Bologna, în extremitatea sudică a câmpiei Padului, oraș care ține de papalitate încă din vremea pontificatului lui Iuliu al II-lea (și situația va rămâne neschimbată până la venirea lui Bonaparte), este locul încotro pornește, cu mare pompă și alai, Carol Quintul, la 22 februarie 1530. Orașul este decorat cu fast. Pe creștetul împăratului, papa pune coroana de fier a regilor lombarzi. Două zile mai târziu, într-un ritual magnific și impresionant, Carol Quintul primește coroana de aur a Sfântului Imperiu Roman de Națiune Germană, sub baldachinul altarului principal din bazilica San Petronio. În același moment, la Florența, câțiva pictori caustici îl înfățișează pe Sfântul Părinte (ultimul papă din familia de

Medici) urcând treptele unui eșafod, sub ochii râzători ai lui Carol Quintul!

Această dată de 24 februarie 1530 este deosebit de importantă, deoarece marchează apogeul domniei lui Carol Quintul și, totodată, o culme în istoria Habsburgilor. Împăratul reface peste ani vechiul vis al lui Carol cel Mare și al dinastiei de Hohenstaufen. Creștinătatea îl acceptă drept apărător și stăpân incontestabil pe Carol Quintul, care își dă seama de imensele sale responsabilități. Este de datoria lui să mențină pacea în Europa și să îi respingă pe păgâni. O sarcină pe măsura imperiului său…

Îl întâlnește pe Tițian în atelierul acestuia și, cu un gest celebru, ridică de pe jos pensula maestrului, simbolizând superioritatea artei asupra politicii. Renașterea va triumfa, chiar dacă în portretul pe care i-l va picta ulterior, Tițian nu cruță bărbia alungită a suveranului, în ciuda bărbii menite să o mascheze. În general vorbind, pictorii nu l-au măgulit niciodată pe împărat.

Încoronat, Carol Quintul își face griji din cauza importanței pe care o capătă Reforma

La data de 20 iunie, preocupat de tulburările religioase din partea germană a Imperiului, împăratul convoacă dieta la Augsburg. Orașul datorează mult familiei bancherilor Fugger, iar Carol Quintul le este și el dator acestor bancheri, o datorie estimată la patru milioane de ducați și care, după cum se spune, nu ar fi fost niciodată lichidată. De altfel, se pare că Jakob Fugger, numit „cel Bogat“, ar fi formulat o admonestare la adresa ilustrului său datornic: „Este un fapt cunoscut că, fără ajutorul meu, Maiestatea Voastră nu ar fi primit coroana

Sfântului Imperiu Roman de Națiune Germană.“

Chiar dacă soarele nu apune niciodată în regatele lui Carol Quintul, stăpânul lor trăiește pe credit. Împrumuturile substanțiale acordate Casei de Habsburg permit familiei Fugger să controleze veniturile obținute din minele de argint din Tirol și minele de cupru din Ungaria.

La Augsburg, împăratul a convocat toți principii, prelații și magistrații pentru a reflecta împreună cu ei la problemele spirituale și, implicit, politice pe care le ridică succesul tezelor luterane. Teologul Melanchthon, multă vreme principalul discipol al lui Luther, îi prezintă suveranului un text, moderat cu bună știință, care expune noile dogme de o manieră menită să le facă acceptabile în ochii catolicilor. „Confesiunea de la Augsburg“ a fost semnată de șapte principi și două orașe imperiale. Este examinată minuțios timp de șase săptămâni, după care este respinsă, iar Luther îi interzice autorului ei orice alt compromis. Dieta nu izbutește să realizeze o comuniune de opinii asupra acestor chestiuni delicate. Reformatorii vor câștiga noi adepți și vor răspândi și mai mult, prin diverse variante ulterioare, fundamentele religiei luterane. La polul opus, catolicii îl prezintă pe călugărul Luther drept un desfrăbălat, având în vedere că s-a însurat, în 1525, cu o fostă călugăriță, Katharina von Bora, cu care va avea șase copii. „Menajul eretic“ este acuzat că și-ar petrece viața înfruptându-se la masă și debitând glume grosolane. În realitate, Luther, foarte atașat de soția lui, îi primește pe toți săracii care îi cer ajutor și muncește enorm. Drama Reformei vine din faptul că este, în primul rând, un conflict de propagande prin intermediul unor scrieri care au, *a priori*, forța adevărului. Pentru a câștiga timp, papa promite să organizeze un conciliu.

Pe 1 iulie, Francisc I își reîntâlnește în fine cei doi fii pe pontonul de pe fluviul Bidasoa. Iar asta îl costă patru tone de

aur! Timp de patru ani, prinții francezi au trăit închiși în spatele zidurilor înalte ale unui vechi castel din Castilia, într-o încăpere goală, unde lumina abia pătrundea printre gratiile de fier ale unei ferestre înalte. Experiența aceasta i-a marcat pentru totdeauna (fiul mai mic este viitorul rege Henric al II-lea). Nici tatăl lor nu va uita vreodată acest afront. Șase zile mai târziu, se însoară cu Eleonora, care servește drept gaj reconcilierii dintre Casa de Valois și Casa de Habsburg. Dar s-a făcut pace cu adevărat? Sau, încă o dată, e doar o parodie de armistițiu? Există motive de temere, desigur, căci moartea mătușii sale, Margareta de Austria, survenită la scurt timp după aceea, îl privează pe Carol Quintul, prin persoana ei, de cel mai avizat, cel mai curajos și, mai ales, cel mai puțin belicos dintre sfetnicii lui… Și, un an după aceea, Louise de Savoia își dă duhul în brațele fiicei ei, fără să-și fi revăzut fiul, „soarele ei". Pentru mama lui, care îl cunoștea atât de bine și îl scăpase din diferite primejdii, Francisc I poruncește funeralii regale și înhumarea ei la Saint-Denis. „Mult a avut de tras", va spune, pe drept cuvânt, una dintre doamnele ei de onoare. Fără aceste două femei cu talente politice remarcabile, cât mai valorează pacea pe care niciunul dintre cei doi oameni de stat, deveniți cumnați, dar la fel de orbiți de ambiție, nu fusese capabil să o încheie?

Pentru a-l incomoda pe Carol Quintul, Francisc I îi susține pe protestanți

Rămasă văduvă, Margareta de Ungaria este cea care, la insistențele fratelui său, împăratul Carol Quintul, preia ștafeta la cârma Țărilor de Jos, în locul mătușii ei, Margareta de Austria. Pe 5 ianuarie 1531, la cererea lui Carol Quintul, fratele

acestuia, Ferdinand, este ales rege al romanilor, devenind astfel succesorul său potențial la tronul imperial. Iar în Spania, soția lui Carol Quintul, născută Isabela de Portugalia, asigură regența de fiecare dată când împăratul este plecat. La Habsburgi, voința de a lăsa moștenire urmașilor colosalul lor imperiu, dublată de teama obsesivă față de o întrerupere dinastică, reprezintă o constantă.

În timp ce în Anglia, Henric al VIII-lea, divorțat de Caterina de Aragón și excomunicat, își arogă rolul de conducător al Bisericii Anglicane, în Germania de răsărit izbucnește o revoltă religioasă. Cunoscută sub numele de Liga de la Schmalkalden (Liga Schmalkaldika) aceasta grupează principi (de Hessen și de Saxonia) și orașe protestante care s-au ridicat împotriva împăratului. Ce bine era, dacă l-ar fi ascultat mai atent pe Luther! Scopul acestei Ligi este să reformeze Biserica, prin convocarea unui conciliu „liber și creștin“. Furios, Carol Quintul impune aplicarea Edictului de la Worms și restituirea bunurilor ecleziastice. Represiunea autorităților imperiale este dură.

Împăratul fiind în dificultate, Francisc I se prezintă drept apărător al Ligii și protector al micilor state germane. Regele Franței nu se teme de paradox, fiindcă, dacă prin firea lui este ostil oricărui tip de fanatism, a pregetat totuși multă vreme înainte de a-i pedepsi aspru pe luterani, afirmând că adevărata Biserică este în interiorul ființelor. Cu ocazia unei procesiuni în Paris, supușii îi putuseră vedea pe Francisc I și pe regina Eleonora, care călărea pe o iapă buiastră, amândoi înveșmântați în negru în semn de pocăință, înaintând în spatele relicvelor Sfintei Genoveva. Un ceas după aceea, șase eretici erau arși pe rug. Și, cu un aer solemn, suveranul promisese public că va stârpi „putregaiul luteran“.

Pentru rege, ocazia de a-i pune bețe-n roate lui Carol Quintul (scumpul său cumnat!) e prea frumoasă. Se dedă la o

activitate diplomatică intensă și nocivă, pe care i-o încredințează cardinalului Jean du Bellay, episcop al Parisului. Prelatul are sarcina de a-i asigura pe principii germani de susținerea francezilor. Desigur, este o provocare, care îi scandalizează pe catolici. Să remarcăm că, de fapt, Carol Quintul și Francisc I au, printre alte puncte comune, și pe acela de a fi șocat creștinătatea (pe care, în principiu, aveau misiunea de a o apăra), primul din cauza impardonabilei jefuiri a Romei, al doilea, aliindu-se cu protestanții germani, în paralel cu exercitarea unor represalii împotriva luteranilor francezi, înainte de a semna, la 16 iulie 1535, un edict de amnistiere în favoarea lor. Aceste comportamente contradictorii au, în mod evident, o motivație esențialmente politică: în cazul împăratului, era dorința de a sancționa un papă versatil, iar în cazul regelui, era intenția de a șubrezi poziția unui împărat nesățios. Dar, pentru contemporani, incoerența acestor atitudini este șocantă. Mai putem adăuga că, deși creștinătatea începe să treacă prin cea mai mare schismă din istoria ei, totuși poate să-și regăsească unitatea în fața pericolului musulman. În 1532, o nouă incursiune otomană amenință Viena. Principii germani, deși au ales credința luterană, anunță că sunt gata să strângă o armată numeroasă pentru a apăra orașul. Teama stârnită de reconstituirea acestei uniuni este destul de puternică, încât să-i determine pe turci să se retragă dincoace de Dunăre, fără ca împăratul Carol Quintul și fratele său, Ferdinand, să fi purtat vreo bătălie. Frica unora le-a servit drept diplomație celorlalți. Nicicând împăratul nu a fost atât de puternic, iar forța lăuntrică transpare pe chipul său autoritar. În aprilie, la deschiderea lucrărilor dietei, care se întrunește de astă-dată la Regensburg, martorii remarcă „figura lui gravă și virilă, demnă de un Cezar, o barbă de culoarea aurului fin, părul ușor ondulat, cu o tunsoare rotundă, cum aveau împărații

antici“.[40]

Carol Quintul reacționează față de relele tratamente aplicate indienilor

Calmul fiind restabilit — provizoriu — în statele germane, cu un armistițiu încheiat la Nürnberg, Carol Quintul pleacă înapoi spre Spania; în 1533, este în Catalonia, apreciind din ce în ce mai mult stabilitatea și pacea de aici, având în vedere că, până acum, criza religioasă nu a trecut dincolo de Pirinei. Dar există și alte motive. Spania este cea care primește principalele galioane încărcate cu aur și argint, care vin din America, chiar dacă unele descarcă și la Anvers. Aceste resurse nu servesc nicidecum la stimularea economiei hispanice, fiind înghițite în schimb de cheltuielile militare, cu o regularitate înnebunitoare. În America, a părut logic ca un teritoriu să fie botezat Noua Spanie (Mexicul), unde împăratul l-a numit guvernator pe conchistadorul Cortés, în 1522. Și în Peru, Pizzaro și cei trei frați ai lui, veniți cu trei nave — 183 de oameni și 27 de cai precedând întăririle —, au pus stăpânire pe Imperiul Inca. Pe cât de agasantă și tulbure este situația cu care se confruntă necontenit împăratul în nord-estul imperiului său european, unde e mereu atacat și nevoit să decidă, să intervină sau să se bată, ruinându-se, pe atât de simplu și repede, fără vreun efort deosebit din partea lui, imperiul său continuă să se mărească dincolo de mări. Suferințele îi lovesc deopotrivă pe trimișii săi, dar și pe indigenii pe care aceștia îi întâlnesc și îi masacrează adesea, ca în acea *Noche Triste*, când este asasinat împăratul aztec Montezuma, tragedie survenită la începutul domniei lui Carol Quintul pe tronul imperiului. Această cucerire a Americii hispanice reînvie vechea tradiție medievală a cruciadelor. Mica nobilime (*hidalguía*) își face o vocație din asta. La începutul

acestei epopei, mulți dintre clericii care îi însoțesc pe conchistadori se declară revoltați de tratamentul la care văzuseră că erau supuși băștinașii. Sistemul, numit *encomienda*[41], dădea posibilitatea fiecărui colonist de a exploata, cum credea de cuviință și în folosul propriu, munca indienilor. În toată Spania, la fel ca în sânul Bisericii, se ciocnesc două concepții. Pentru unii, aservirea și convertirea forțată a unor oameni considerați sălbatici sau inferiori nu constituie, în sine, niște fapte reprobabile din punct de vedere moral. Pentru alții, indienii, fiind supuși ai coroanei Spaniei, au dreptul, în această calitate, la o protecție și la un tratament decent. Printre ei, preotul dominican, Bartolomé de Las Casas, un sevillán, luptă contra nedreptății și se bate pentru o colonizare mai umană. În 1519, în momentul în care dobândea titlul de împărat, Carol Quintul avusese prilejul să audă, în *Cortes*, discursul edificator și curajos al lui Las Casas. Împăratul-rege fusese convins de necesitatea de a întemeia „sate de indieni liberi“, în care colonizatorii și băștinașii puteau să trăiască pașnic, având drept țel comun fondarea unei noi civilizații. Însă acest proiect eșuase, iar Las Casas, descurajat, renunțase la orice activitate publică, fără a înceta să denunțe cupiditatea și brutalitatea spaniolilor, prevăzând eșecul ineluctabil al dominației hispanice în Lumea Nouă. Astfel, și în Spania existau agitații și tulburări. Suveranul universal nu are niciun pic de răgaz, oricare ar fi locul unde își află reședința; în permanență, este amenințat pe mai multe fronturi, imensitatea domeniilor lui fiind o slăbiciune. Fiecare parte din imperiul său ridică probleme dificile, necesită soluții și, implicit, călătorii istovitoare. Și totuși Carol Quintul are o preferință pentru regatul său spaniol, de care este din ce în ce mai atașat. Deși nu a ales niciodată o capitală permanentă — din motive absolut evidente! —, îl însărcinează pe strălucitul arhitect Alonso de

Covarrubias să transforme Toledo într-o citadelă maiestuoasă, cvasiimperială. Apoi, la Granada, în 1528, palatul împăratului, cu zidurile în nuanța nisipului, avea să reprezinte una dintre primele construcții spaniole concepute în stilul Renașterii italiene.

Din cauza lui Francisc I, împăratul trebuie să atace flota otomană

1534. Carol Quintul este în Castilia. Din Mediterana, sosesc vești îngrijorătoare. Un șef al piraților, creștin la origine, dar convertit la islam sub numele de Khair ad-Din, poreclit Barbarossa[42] în lumea apuseană a vremii, amenință coastele Spaniei. Provenind dintr-o familie de marinari din insula Lesbos, instalat la Djerba, a fost numit mare amiral al flotei lui Soliman, pe care a reorganizat-o. Din 1518, acești berberi se recunoscuseră drept vasali ai turcilor, care, deși fuseseră împinși înapoi în josul Dunării, rămâneau amenințători. Până în acel moment, Carol Quintul nu purtase nicio bătălie maritimă în afara Europei; îi lipsește din palmares, dar și din griji. Va prelua comanda trupelor sale. În cea mai mare taină, împăratul pregătește o expediție spre Tunis. Este indispensabilă? Da, căci scumpul lui cumnat, Francisc I, incorigibil scandalagiu care își neagă promisiunile, nu a acceptat de fapt pacea de la Cambrai. Iar „cucoanele“ nu mai sunt în viață, ca să-i reamintească angajamentele luate. În timp ce pretinde, prin ordonanțe peste ordonanțe, că protejează „religia catolică, care este temelia regatului“, regele Franței nu are aceleași scrupule în alegerea aliaților săi. Așa se face că Barbarossa, emisarul lui Soliman, a fost primit somptuos la Paris. Apoi, un ambasador francez, Jean de La Forest, a fost trimis la Constantinopol pentru a expune în fața lui Soliman un

plan de-al regelui. Se punea problema, nici mai mult, nici mai puțin, să-și recapete teritoriile care, în opinia lui, îi fuseseră smulse la Cambrai. Un tratat comercial stipula că sultanul acorda Franței monopolul comerțului în Imperiul Otoman. Era straniu, dar admisibil. În schimb, instituirea unui protectorat moral asupra Locurilor Sfinte, garantând libertatea pelerinajelor, era un lucru periculos și intolerabil pentru un împărat catolic. Se impunea urgent o intervenție.

Carol Quintul precipită operațiunile. La 29 mai 1535, în fruntea unei flote de aproximativ o sută de vase, se îmbarcă la Barcelona, îndreptându-se spre Tunis.

Expediția, cu cei 12 000 de oameni, provizii și muniții, seamănă cu o cruciadă. În aceste vremuri de trădări și piruete politice, trebuie să subliniem că unul dintre cei mai prestigioși căpitani ai flotei imperiale este nimeni altul decât genovezul Andrea Doria; îl bătuse pe Carol Quintul pe coastele din Provence, în urmă cu unsprezece ani, însă dezamăgit de Francisc I, se pusese definitiv în slujba împăratului. Strategia lui Andrea Doria este abilă, mai ales că genovezul are multă experiență în confruntările cu berberii și câteva victorii asupra lor. Pe 15 iunie, trupele imperiale sunt în fața portului fortificat La Goulette, care protejează orașul Tunis, apărat de 3 000 de turci și tot atâția mauri. După ce a studiat minuțios situația și a organizat un asediu de trei săptămâni, Carol Quintul lansează asaltul pe 14 iulie. Pentru el, acesta este adevăratul botez al focului. Și ce cuptor! Temperatura este estimată la 50^0 C și nu există apă. Surorii sale, Maria, împăratul îi va scrie: „Muream cu toții de sete și de căldură.“ Când calul său este rănit, împăratul preia comanda tunarilor care, din lipsă de atelaje, trebuie să tragă artileria cu forța brațelor. Răzvrătiți împotriva stăpânilor lor, sclavii creștini sunt cei care deschid porțile Tunisului. Carol Quintul îi eliberează — erau 20 000 de suflete

—, ceea ce reprezintă o mare realizare, fiind pentru prima oară când păgânii erau bătuți pe propriul teren, în Mediterana. Împăratul își sporește triumful, reinstalându-l pe tron pe beiul Mulai Hassan, ceea ce va fi pe placul lui Soliman. Cele optzeci și două de vase ale lui Barbarossa sunt scufundate sau capturate, iar spaniolii au surpriza de a descoperi la bordul lor tunuri decorate cu floarea de crin… Un cadou de la Francisc I! Alianța franco-turcă era, așadar, și militară. Această victorie are un răsunet imens. Și, într-un viitor apropiat, planurile și vicleniile regelui Franței sunt date în vileag.

Între regele de Valois și împăratul de Habsburg, situația este bizară. În spatele unor amabilități de rigoare, dublate de un minimum de respect și considerație, rivalitatea dintre ei duce la supralicitări de ambiții, la capcane și la provocări, pentru a testa rezistența și a ghici reacția celuilalt. Francisc și Carol sunt doi cumnați inamici, iar soțiile lor n-au nici dispoziția și nici anvergura de a se amesteca în aceste treburi. Eleonora s-a retras de la curtea Franței, unde nu joacă niciun rol și nu îi va aduce pe lume niciun copil lui Francisc I. Cu picioarele ei foarte scurte, care o fac să pară diformă, sora lui Carol Quintul nu poate rivaliza cu frumusețile feminine care jalonează viața personală a regelui. Față de soția lui, acesta nu manifestă decât o indiferență amabilă, iar această uniune nu va fi fost vreodată decât politică.

Triumful lui Carol Quintul la Tunis stârnește invidia lui Francisc I

După victoria de la Tunis, împăratul își petrece toamna în teritoriile sale italiene, la Palermo, la Messina și la Napoli; i se face o primire triumfală, ceea ce Francisc I nu poate suporta. În noiembrie 1535, regele găsește — ca de obicei! — un pretext,

atunci când află de decesul ducelui Francesco al II-lea Maria Sforza. Văr al celebrei Bianca de odinioară, acesta fusese susținut de Carol Quintul, apoi, după Pavia, fusese repus în drepturi la Milano. Iarăși și mereu, Milano! Francisc I este incapabil să renunțe la acest ținut, mai ales că, deoarece ducele murise fără a avea moștenitori, regele e de părere că ducatul ar trebui să-i revină fiului său, Henric, viitorul Henric al II-lea. Prefăcându-se că alege diplomația — pentru foarte scurt timp! —, încăpățânatul Valois își pune din nou armata în mișcare și tot în aceeași direcție, via Savoia și Piemont, pe care le cotropește și le ocupă fără dificultate. În trei săptămâni, cei 18 000 de soldați ai lui, dintre care 6 000 de pedestrași, sunt la Torino. Încă o dată, calea spre Milano este deschisă în fața unui rege francez încrezător.

La Roma, unde Carol Quintul își continuă voiajul prin Italia, ajunge la urechile lui ultima cutezanță a lui Francisc I. Împăratul este furios. Îl convoacă pe ambasadorul cumnatului său pe lângă noul papă, Paul al III-lea. Semn de mare mânie la cel care este și regele Spaniei, spaniola — împăratul a mai făcut niște progrese — este limba în care Carol Quintul rostește un discurs solemn, dar mai ales foarte aspru. Îi cere lui Francisc I să evacueze Savoia în termen de douăzeci de zile și să curme relațiile ambigue cu Poarta Otomană. În caz de refuz, va izbucni războiul, doar dacă regele nu acceptă să se bată în duel. Dar, așa cum se întâmplase și în 1528, ideea unei asemenea înfruntări este atât de elucubrantă, încât se renunță imediat la ea. Francisc I se declară gata să reia ostilitățile, însă, posibil sub efectul combinat al experienței și al maturității, îi lasă cumnatului său inițiativa. Carol Quintul invadează Provence în iulie. Bărbat puternic în slujba lui Francisc I, conetabilul de Montmorency — prizonier alături de el după Pavia, riscase dizgrația preconizând pacea! — practică tehnica pământului

pârjolit. În fața trupelor imperiale, Provence se așterne ca un pustiu; recolte arse, cirezi și turme dispărute, apa puțurilor spurcată — iată un dezastru care îl obligă pe Carol Quintul să bată în retragere, „lăsând drumurile presărate cu morți și bolnavi“, cum se exprima Martin du Bellay, al cărui frate fusese și el prizonierul lui Carol Quintul, după înfrângerea de la Pavia. În acest răstimp, adversarul francez, bine hrănit și ferit de neplăcerile luptei, campează lângă Avignon și își consolidează fortărețele de pe valea Ronului. Din nou, situația este imprecisă, confuză, greu de înțeles, însă, în mod evident, Francisc I nu poate rezista multă vreme tentației pe care o reprezintă Italia, și nici nu se poate încumeta să rupă bunele relații cu Soliman. Iar situația lui Montmorency ilustrează întocmai eternul conflict care demarează, se oprește, se reia după trecerea iernii, ca și cum o mașinărie plăsmuită de Leonardo da Vinci ar fi acționată de diavol. Astfel, conetabilul, care nu contenește să propovăduiască reconcilierea, îl slujește pe Francisc I, dar îi este și întru totul devotat reginei Eleonora.

Când revine în Spania la sfârșitul anului 1536, Carol Quintul află, cu îngrijorare, că tânărul teolog Jean Calvin, un om destul de timid, rezervat, dar energic, adept al noilor idei religioase, s-a refugiat la Basel, unde își publică în latină lucrarea *Învățătura religiei creștine (Institutio Christianae Religionis)*, pe care o va traduce el însuși în franceză. Împăratul se teme — și are dreptate — că acest nou curent al protestantismului ar putea consolida revoluția spirituală declanșată de Luther. Dar s-ar putea, de asemenea, ca Jean Calvin să îl oblige pe Francisc I să pună capăt „relelor lui apucături“ cu Soliman, deoarece creștinismul este deja în pericol din cauza scindărilor interne. Montmorency, care consideră scandaloasă orice alianță cu turcii, îl împinge pe rege să nu persevereze pe această cale. Vrea Francisc I încă un război? N-are decât să-l atace pe Carol

Quintul în Țările de Jos! Așa, ca o schimbare! Ofensiva se oprește la hotare și un nou armistițiu este stabilit pe 31 iulie. Soliman, sătul de tergiversările francezilor, lansează o nouă armată în Europa Centrală. De data asta, pentru împăratul amenințat pe două fronturi, un acord solid cu cumnatul său este imperios. Cei doi suverani nu s-au mai văzut de doisprezece ani! Și doar o pace familială va face posibilă unirea creștinilor într-o nouă cruciadă.

Atunci când, pe 8 februarie 1538, împăratul, papa și Veneția alcătuiesc o ligă catolică, poziția Franței devine din ce în ce mai delicată. Montmorency se ocupă intens de tratative și pregătiri pentru o întâlnire indispensabilă. Aceasta va avea loc, pe 14 iulie, în căldura umedă din micul port Aigues-Mortes, un simbol puternic, știut fiind că de-aici s-a îmbarcat Sfântul Ludovic când a pornit în a opta cruciadă. Regina Eleonora sosește pe o corabie, fericită să-și vadă fratele, însoțită de marile doamne de la curte, printre care se numără ducesa d’Etampes, amantă a regelui când avea șaptesprezece ani, și Caterina de Medici, soție a prințului moștenitor, nepoată a papei Clement al VII-lea, care s-a măritat cu viitorul Henric al II-lea și pe care Francisc I o apreciază, fiindcă îi place vânătoarea și trage cu arbaleta. Împăratul nu vrea să-și părăsească corabia. Se amenajează un mare pod de lemn, care se prăbușește sub greutatea somptuosului cortegiu al Eleonorei. Vrând să o salveze, fratele ei se repede, cade în apă și comentează scena astfel: „Să fi văzut atunci gentilomi, nespus de dornici să le servească pe doamne, cum s-au aruncat în mare, cum le-au ridicat în aer și le-au scos din apă. Într-adevăr, multe doamne se muiaseră bine în mare, chiar până deasupra brâului.“

Acesta este însă singurul moment vesel al zilei. Într-adevăr, ținând seama de fregatele și galerele ticsite de tunuri, în mod limpede circumspecția este ceea ce caracterizează această

restabilire forțată a relațiilor. Ce poate să iasă din asemenea complezențe verbale? Nu mare lucru, decât faptul că armistițiul se prelungește cu zece ani. Și cei doi suverani evită să facă angajamente. Carol Quintul nu vrea, în continuare, să audă vorbindu-se despre retrocedarea ținului Milano în favoarea cumnatului său, care refuză să semneze o scrisoare în care ar promite să lupte împotriva turcilor. Tema esențială a contenciosului nu a fost abordată.

La Roma, papa îi împacă pe cei doi cumnați inamici

Trebuie să se meargă, așadar, mai departe, la Roma. Papa Paul al III-lea este un personaj impresionant. Născut sub numele de Alessandro Farnese în una dintre cele mai ilustre familii romane, papa Paul al III-lea, chiar dacă este un mecena grandios care l-a încurajat pe Michelangelo să continue lucrările la bazilica Sfântul Petru, chiar dacă, la fel ca alți prelați, are gustul fastului și al desfătărilor, totuși a înțeles repede că, în fața propagării Reformei, Biserica trebuia să-și recapete autoritatea, prin virtute și rigoare. Iar reconcilierea dintre Carol Quintul și Francisc I nu mai poate aștepta. Îl vedem, așadar, pe Paul al III-lea, cuprinzându-i cu brațele pe cei doi dușmani care își strâng mâna. O scenă memorabilă! Apoi împăratul pleacă în pripă spre Spania, unde se confruntă cu grave probleme financiare. Împrumută bani, iarăși și iarăși; goana după subsidii este fără sfârșit. La 1 mai 1539, regina Isabela, soție și verișoară a lui Carol Quintul, moare în chinurile facerii, la palatul Alcázar din Toledo, în vârstă de treizeci și șase de ani. Nou-născutul nu a supraviețuit. Soțul ei este distrus sufletește și suferă, spune el, „incredibil“. Amintirea Isabelei va rămâne mereu vie în inima Habsburgului. Peste zece ani, când

Tițian va picta un nou portret al lui Carol Quintul, tot în veșminte de doliu, împăratul văduv nu va conteni să contemple un tablou înfățișând-o pe soția lui, decedată de zece ani, însă în splendoarea tinereții. Împăratului, Isabela i-a adus pe lume trei copii: Filip, Maria și Ioana, născută în 1537. În viață mai sunt, la acea dată, un singur fiu legitim și o fiică nelegitimă, Margareta de Parma, născută la Oudenaarde, în Flandra, în 1522.

Să fie acesta efectul binecuvântării papale? Sau dorința de a se smulge din gheara unor gânduri sumbre? Sau, mai simplu, curiozitatea? Aflându-se pe atunci la Compiègne, Francisc I, care suferă din cauza unui abces la perineu, este foarte surprins când primește de la Carol Quintul o rugăminte amabilă, gaj al prieteniei lor. Cumnatul său îi cere permisiunea de a traversa Franța pentru a ajunge în statele lui din Flandra, aflate în plină rebeliune fiscală. Situația de-acolo are cumva o conotație ironică, din moment ce burghezii din Gent refuză să îi transfere regentei Maria sumele fixate inițial pentru a lupta contra mașinațiilor francezilor! Dar suntem în iarnă și voiajul pe mare, plecând din Spania, ar fi lung și periculos. Francisc I îi propusese această soluție terestră împăratului, dar nu se aștepta ca acesta să accepte. Însă, constrâns de împrejurări, cumnatul său imperial a luat o decizie de bun-simț, după ce ezitase îndelung. Pe 27 noiembrie, la Saint-Jean-de-Luz, cel care îl întâmpină pe invitatul tatălui său regele este tânărul duce Carol de Orléans. Și, glumind, îi spune râzând cu gura până la urechi, că îl ia prizonier. Carol Quintul izbutește să schițeze un surâs. La Bayonne, prințul Henric, moștenitorul tronului — fost captiv al împăratului, împreună cu fratele său Francisc —, este cel care îl primește, cu mai puțin entuziasm, însă la ordinea zilei este acum optimismul fratern.[43]

Cortegiul imperial, încetinit prin nenumărate primiri și discursuri solemne, face două săptămâni până ajunge pe Valea

Loarei. Vineri, 12 decembrie 1539, orașul Loches, cu străzile drapate în imense tapiserii, arată festiv în onoarea ilustrului său musafir. Francisc I, care nu s-a însănătoșit complet — de fapt, lucrul acesta nu se va întâmpla niciodată —, s-a îmbrăcat în veșminte din satin roșu. Eleonora este lângă el. Carol Quintul, mai spaniol decât oricând, este în negru. Invitația lansată de rege are drept scop și dorința de a etala minunățiile și splendoarea Renașterii în Franța. Dacă nu a putut să se impună în Italia — oricum, nu a renunțat la idee! —, Francisc I a adus de-acolo un gust rafinat și artiști talentați care îi vor asigura Văii Loarei o faimă mondială. Adevăratul — și singurul — succes al războaielor italiene.

Intendența acestei călătorii este covârșitoare, căci Carol Quintul este însoțit de o mie de persoane, care trebuie cazate și hrănite, spre marele câștig al măcelarilor și al birtașilor locali. A doua zi, la Amboise, unde a fost prevăzută o serbare nocturnă, se evită în ultimul moment o catastrofă, când din cauza unei torțe ia foc o tapiserie de pe splendida balustradă a turnului Hurtault. Fumul este atât de gros, încât, cum spunea poetul Joachim du Bellay, altfel decât în sonetele lui de dragoste, lumea s-a temut „să nu se sufoce împăratul“... Oaspetelui său, regele i-a rezervat o surpriză, descoperirea unei capodopere unice, Chambord. Început în urmă cu douăzeci de ani, castelul este încă în construcție, însă turnurile, terasele și zidurile principale, pentru care a fost nevoie de 1 800 de lucrători, sunt terminate. Întrucât castelul era nemobilat, a trebuit ca o adevărată caravană încărcată cu lăzi și cufere să aducă paturi, pânzeturi, capre de lemn pentru amenajarea unor mese provizorii. Dar ce spectacol! Donjonul alb este uluitor, tapiseriile, care au fost întinse special, arată splendid. Un stol de femei tinere iese în întâmpinarea împăratului și-i presară flori în cale. Regele rostește încântat: „Să mergem la mine!“,

conducându-și musafirul, care se declară fermecat, apoi uimit. Elogiile sale îl măgulesc pe rege. Dar iată stupefianta bijuterie, faimoasa scară în dublă spirală, înfășurată în jurul unui ax invizibil, străpuns de deschizături. Ajungi în vârf, după ce urci o sută cincizeci de trepte, întâlnind sculpturi cu motive animaliere (salamandra, atât de dragă regelui), vegetale și omenești sau monstruoase, care alternează cu repertoriul ornamental italienizant.

Invitat în Franța, împăratul este uluit de Chambord… și invidios!

Carol Quintul rămâne, efectiv, cu gura căscată. Vegetațiile nazale îi îngreunează respirația și, cum este „frig mare“, Maiestatea Sa are guturai de când a ajuns în Franța. Burgundul are nasul înfundat și se smiorcăie tot timpul! Dar, uluit de o asemenea minune arhitecturală, împăratul își învinge disconfortul nazal și declară: „Iată chintesența a ceea ce poate zămisli măiestria omenească.“

Se poate spune că, atunci când cei doi suverani urcă, apoi coboară treptele grandioasei scări, studiindu-se fără să se întâlnească, scena este o ilustrare simbolică a relațiilor lor. Două monologuri, în loc de un dialog. Ne putem imagina, de asemenea, mândria lui Francisc I în această zi de 15 decembrie 1539. De optsprezece ani, s-a luptat cu Carol Quintul în patru războaie, a trăit umilința de a fi prizonierul lui, însă a-l ului acum este un regal cu adevărat *regal*. O revanșă prin artă, poate mai satisfăcătoare decât salvele de tun și miile de victime. Sora regelui, distinsa Margareta de Navarra, va spune despre Chambord că este „un Ierusalim ceresc“, iar împăratul va încerca să facă rost, pe furiș, de planurile castelului — al căror autor nu este nici azi cunoscut —, pentru a făuri același miraj la

Bruxelles! Și, așa, din partide de vânătoare în banchete, Carol Quintul se apropie de Paris, trecând din uimiri în uluiri nemărginite. Iată-l la Fontainebleau. I-au fost lăudate tablourile pline de senzualitate ale școlii italiene, cum ar fi îndrăzneața pictură numită *Toaleta lui Venus*, sala de bal splendid rânduită, cu cele cinci ferestre dinspre grădină și tot atâtea înspre o curte, cu ambrazuri groase de trei metri, superbele tavane cu stucaturi, heleșteul cu crapi… Viitoarea elegantă galerie Francisc I este ornamentată de către Rosso Fiorentino. În mod limpede, Francisc I face tot posibilul pentru ca sejurul împăratului să fie de neuitat și acompaniat de un mesaj: noi iubim Italia și pentru artiștii ei, iar acest palat va fi un omagiu adus Italiei *noastre* la porțile Parisului. Pe umerii săi lați, regele de Valois poartă încă visul său transalpin.

Când palatul i se dezvăluie privirii, Carol Quintul rămâne mirat de agitația insolită din pădure. Se pregătește o vânătoare? Cele 15 000 de hectare nu duc lipsă de vânat. Apar niște comedianți, costumați în zei și zeițe. Încă un divertisment mitologic! Precis, sunt congelați de frig cu toții, fiindcă e 24 decembrie, dar nu, căci „în sunete de oboaie, interpretează dansuri populare“. Apoi alaiul împărătesc asistă la un turnir între prințul moștenitor și fratele său Carol. După aceea, regele a poruncit să se înalțe un arc de triumf ornat cu picturi, înfățișându-i pe cei doi monarhi încadrați de două alegorii: Pacea și Concordia. Războaiele au fost date uitării? Capcanele perfide, trădările și minciunile sunt de domeniul trecutului? Așa s-ar dori… însă regele nu poate uita că decizia sa, din 28 aprilie 1528, de a edifica în locul vechii fortărețe medievale de dinainte de Carol al VII-lea un palat rafinat, după modelul celor pe care zăbovise să le admire în cavalcadele lui prin Italia, a fost luată exact la întoarcerea sa din captivitatea din Spania.

Instalat într-o aripă a palatului, împăratul este impresionat

de decorația tavanului, special pictat cu acvile negre austriece. Sobele duduie, burdușite de lemne, pentru a încerca să dea căldură în camerele musafirului, în continuare răcit. Câte atenții!

La Fontainebleau, Francisc I îi arată musafirului comorile sale italiene

Om cultivat, regele este un ghid prevenitor cu oaspetele său. Își etalează gusturile, cunoștințele, comenzile și achizițiile. Pe o simeză, *Gioconda* schițează surâsul ei deja celebru, în timp ce un *Hercule*, datorat daltei și forței lui Michelangelo, șterpelit din palatul Strozzi în 1529, își etalează impresionanta musculatură. Împăratul nu are reputația de a fi așa de galant ca regele, a cărui curte este preponderent feminină. Totuși, când din greșeală scapă pe jos un inel pe care îl ridică ducesa d'Etampes, împăratul îi spune: „Doamnă, potrivit cutumei, ceea ce cade din mâna regilor și a duhovnicilor nu le mai revine acestora. Păstrați inelul, sunt nespus de fericit să împodobesc cu el o mână atât de frumoasă."

„Galanteriile lui Francisc sunt contagioase!", constată André Castelot.[44] Din nefericire, regele, care suferă rău din cauza fistulei de la perineu, nu poate urmări vânătoarea decât de departe, din litieră. Pe 30 decembrie, cei doi monarhi își reiau fastuoasa călătorie prin Franța, navigând pe Sena. Pe 1 ianuarie 1540, Carol Quintul își face intrarea în Paris fără rege, care a vrut, spune el, să îi lase „fratelui" gloria acestei apoteoze, însă, în realitate, chirurgii i-au recomandat să se menajeze, fiindcă are rană deschisă. O mulțime considerabilă ocupă strada Saint-Antoine, unde fațadele caselor au fost acoperite cu draperii și tapiserii. Arcașii regelui reușesc cu greu să îi țină departe pe parizienii adunați în calea cortegiului. În frunte, căpitanul

gărzilor, maestru de ceremonii, urmat de marele comandant al jandarmeriei călare, comandantul Parisului, secretarii regelui, trupele elvețiene — garanți ai unei *păci perpetue* semnate cu Franța la 29 septembrie 1516, după bătălia de la Marignano —, cancelarul, marele șambelan și șapte cardinali, fără a mai pune la socoteală numeroșii gentilomi, sutele de călugări franciscani și benedictini.

Carol Quintul, pe un cal negru, în doliu parcă și el, călărește sub un baldachin ornat cu armoariile lui și având deasupra o acvilă imperială. Bubuie tunurile de la Bastilia, opt sute de salve fac să tremure geamurile. Din balconul palatului lui Montmorency, împăratul asistă la spectacolul unui mister medieval, jucat pe o scenă foarte înaltă. Cei doi suverani se întâlnesc apoi la palat, pe Île de la Cité, unde la cererea regelui a fost adunată o galerie de statui înfățișând împărați și regi. Statuia lui Carol cel Mare este impozantă. Visul unui imperiu, pentru cel care l-a moștenit și pentru cel căruia i-a scăpat printre degete… Începe banchetul, în fața unei mese imense, acoperită cu țesături din fir de aur. Atunci când mănâncă, dintr-o veselă de argint aurit, Carol Quintul oferă un spectacol mai degrabă dezgustător, din cauza fălcii alungite. Barba scurtată (și părul tuns) subliniază gura cu buze groase. Înfulecă mâncarea ținând farfuria sub bărbie. Uneori, mestecă îndelung, alteori înghite totul deodată. În Spania și în Germania, bea bere. Valuri de vinuri de Loara și de Rin — Francisc I i-a dat să guste și un vin negru de Cahors — fac să alunece pe gât aceste mormane de bucate. Rafinamentele curții de Valois, unde furculița, venită din Italia, începe din fericire să fie folosită, sunt din păcate uitate aici. Obiectiv vorbind, trebuie spus că italienii așezați la masa regelui sunt îngroziți, adesea, de proasta creștere a francezilor. Împăratul este un mare mâncău, aceasta fiind una dintre puținele lui plăceri. Nu sunt de mirare,

așadar, crizele de gută care devin frecvente acum; se plânge din cauza articulațiilor inflamate și a furnicăturilor dureroase.

Carol Quintul se tratează de gută… mâncând ca un căpcăun!

Acest „regim“, dacă se poate spune așa, îl disperă pe stolnicul Maiestății Sale, spaniolul Luis de Quijada, care îi repetă zadarnic: „Sire, guta se tratează închizând gura!“ Și majordomul pândește zadarnic o reacție cât de mică din partea stăpânului său.

Carol Quintul nu are chef să se trateze. Și îi e atât de frig, în ciuda blănurilor de pe el, încât Maiestatea Sa trebuie să-și recapete forțele, fiindcă acest program este epuizant. Cortegii, aclamații și „chiolhanuri“ se succed neîntrerupt. Această bulimie nu este întreruptă decât vinerea, zi fără carne, adesea chiar din ajun, și bineînțeles în timpul Postului Mare.

Într-o joi seară, împăratul preferă să renunțe la cârnații care i s-au trimis — ar fi un păcat —, pentru a gusta, cu plăcere, stridii, păstrăvi și anșoa din Portugalia.

În Franța, contrastul dintre cei doi bărbați este cel mai evident, atunci când Francisc I îl invită pe cumnatul său să viziteze mormintele din necropola regală de la Saint-Denis. În ciuda suferinței sale, regele — înalt, glumeț — este mereu vioi, înveșmântat în nuanțe de auriu și oranj. Împăratul, evident în negru, dacă exceptăm gulerul alb și colanul Lânii de Aur, pare pipernicit, bolnăvicios și, mai ales, bănuitor, poate și agasat de atâtea festivități în timpul acestei săptămâni la Paris. Pe 6 ianuarie, la Chantilly, recepția organizată de conetabilul Montmorency, de unsprezece luni noul șef al armatei, este cea mai simbolică. Doar nu degeaba el a fost cel care a acționat neobosit pentru reconcilierea celor doi suverani! După Villers-

Cotterêts, unde regele, printr-un edict semnat cu șapte luni în urmă, a instituit folosirea obligatorie a limbii franceze în actele oficiale, Francisc I, prea suferind, nu poate să îl însoțească pe Habsburg până la frontiera picardă. În locul său, pe 24 ianuarie, îi trimite pe fiii lui, Henric, prinț moștenitor, și Carol de Orléans, care îl întâmpinaseră pe împărat la intrarea sa pe pământul Franței. Aceștia îi cer să confirme promisiunile făcute tatălui lor. Carol Quintul rămâne evaziv, asigurându-i că „îl va mulțumi pe rege". Uimit, un ambasador venețian aduce la cunoștința Serenisimei Republici că „este o mare stupefacție, care depășește înțelegerea omenească, să îi vezi pe acești doi eterni dușmani dându-și reciproc o dovadă de încredere atât de mare".

Cei doi cumnați nu se vor mai revedea.

În două luni, împăratul a putut descoperi Franța, împotriva căreia luptase atât de des. Regatul este bogat, cel puțin pe timp de pace, foarte populat, numărând între cincisprezece și optsprezece milioane de locuitori, în timp ce statele germane din Imperiu nu depășesc cincisprezece milioane de locuitori, statele din Italia — douăsprezece, iar Spania aproximativ opt milioane de locuitori. Dar ceea ce i-a reținut atenția lui Carol Quintul a fost mai ales unitatea socială, chiar și grav știrbită de scindările religioase. Acestea sunt mult mai critice în Germania și dăunează prestigiului imperiului.

Când ajunge în sfârșit la Gent, orașul său natal, împăratul consideră că revolta fiscală nu poate fi tolerată. Par departe vremurile când Maiestatea Sa spunea cu mândrie: „Voi pune Parisul în Gentul meu!" Represiunea este atroce, cei cinci mii de pedestrași se comportă ca niște brute. Ce-i drept, de aproape un secol locuitorii orașului Gent și-au manifestat cu regularitate refuzul de a plăti impozitele, împotriva lui Filip cel Bun în 1452, împotriva lui Carol Temerarul în 1469, împotriva Mariei de

Burgundia în 1477. Noua răzvrătire nu este acceptată de Carol Quintul, deoarece, chiar dacă industria țesăturilor a cunoscut un declin, Gent, odată ce a devenit principalul depozit european de cereale, și-a asigurat o nouă prosperitate. Orașul nu este sărac, trebuie să plătească taxe, dar s-a săturat să mai suporte, ca și Țările de Jos, ponderea principală a cheltuielilor. Meșteșugari, calfe, consilieri municipali și burghezi — toți sunt învățați minte. Și umiliți: în negru, cu creștetul descoperit, în picioarele goale, cu o funie în jurul gâtului (ștreangul de spânzurătoare), sfârșesc prin a îngenunchea în țărână, în fața stăpânului lor.

La Gent, represiunea contra răsculaților este nemiloasă

Conducătorii revoltei, între nouă și douăzeci și șase de oameni, nu se știe exact, sunt decapitați. Mânia imperială se exercită pretutindeni. Până și clopotul mare din turnul de apărare este redus la tăcere, negreșit fiindcă le servise răzvrătiților drept inspirație pentru o lozincă instigatoare: „Clopotul acesta se numește Roeland; când se cutremură, seamănă furtună în țară.“ Dar asta nu e tot. Împăratul poruncește să fie dărâmată abația Saint-Bavon, iar în locul ei să se construiască o nouă citadelă care se va numi, în derâdere, Castelul Spaniolilor. În fine, Carol Quintul suprimă vechile privilegii ale orașului și promulgă ceea ce s-ar putea numi o Constituție, „concesiunea carolină“. Revolta impozitelor este zdrobită.

Trec câteva luni și se poate pune întrebarea: oare pacea dintre împărat și rege este durabilă? Împăratul de Habsburg îi promisese regelui de Valois că va studia tot ce s-ar putea avea în vedere pentru a face ca armele să amuțească definitiv. Își ține făgăduiala, oferind ducelui de Orléans, fiul cel mic al regelui,

mâna fiicei sale, Maria, în vârstă de doisprezece ani. Zestrea ei se va compune din Țările de Jos, Franche-Comté și Charolais. În contrapartidă, regele va trebui să dea înapoi Savoia și Piemont. Francisc I refuză, convins că împăratul nu va renunța niciodată la Milano. Regele intuia corect, căci, exasperat, află că la Bruxelles, pe 11 octombrie, Carol Quintul l-a numit pe fiul său, Filip, duce de Milano, deși se angajase să încredințeze ducatul unui prinț francez. Milano! Unicul obiect al resentimentului lui Francisc I… Întregul edificiu fragil al păcii se va prăbuși, nu mai există nicio speranță. În această situație deznădăjduită, regele nu vede decât un vinovat, pe Montmorency, ceea ce este nedrept. Prea încrezător, conetabilul afirmase că ținutul Milano va deveni francez. Din nefericire pentru acest strălucit căpitan, ducesa d’Etampes uneltește împotriva lui, îl influențează pe rege prin remarci dezagreabile și insinuări perfide. În plus, sora regelui, Margareta de Navarra, o femeie extraordinar de cultivată și spirituală — vorbește șapte limbi! — și care are o mare influență asupra lui Francisc I, la care ține foarte mult, nu-l suferă nici ea pe Montmorency. Cât de departe suntem de Cambrai! Iată războiul doamnelor, război de palat, desigur, însă clica triumfă pe culoarele puterii, iar conetabilul, victimă a dizgrației pe lângă care trecuse atât de des din cauza promisiunilor sale optimiste, se retrage pe domeniile lui din Chantilly.

Astfel, Franscisc I, a cărui dispoziție sufletească este atât de înnegurată din cauza suferințelor, se privează în felul acesta de serviciile unui oștean strălucit în înfruntarea cu viitorul său dușman, mereu același, căci știe acum că împăratul Carol Quintul nu avea de gând să-i facă pe plac. Este posibil ca voiajul în Franța să-l fi indispus, până la urmă, pe împărat. La fel ca pe Camp du Drap d’or, unde Francisc I și Henric al VIII-lea încercaseră să se epateze reciproc, nici de data asta nu se

stabilise nimic concret. Pe 5 martie 1541, regele se află la Blois, exact în locul unde s-a născut visul lui italian; a înfrumusețat castelul cu o galerie superbă care îi poartă numele, cu logii în stil italian. În urmă cu patruzeci de ani, predecesorul său, Ludovic al XII-lea, îi primise la Blois pe Filip cel Frumos și pe Ioana de Castilia, care nu era încă nebună, părinții lui Carol Quintul. Astăzi, regele îl primește în audiență pe ambasadorul său pe lângă Poarta Otomană. Stabilirea acestor relații diplomatice șocase Europa, însă Francisc I le prezentase drept un mijloc de a slăbi puterea lui Carol Quintul. Dar, raportează ambasadorul, Soliman este furios din cauza reconcilierii lui Francisc I cu împăratul. În mânia lui, a ajuns chiar să-l amenințe pe trimisul regelui cu tăierea capului! Plecând de la Blois, diplomatul poate fi liniștit, Soliman se va calma aflând că animozitatea dintre împărat și rege s-a trezit din nou la viață. Oricum, nu era decât adormită! Constantinopolul poate să se bucure, conflictul va reîncepe și îi va slăbi pe creștini.

Capcană de moarte pentru ambasadorul lui Francisc I, în drum spre Constantinopol

Pe lungul drum spre Bosfor, traversând Lombardia, ambasadorul este informat că împăratul Carol Quintul ar fi ordonat o ambuscadă împotriva lui, căci acest diplomat, trupeșul Antonio Rincon, este un fost căpitan spaniol. Faptul că a trecut în slujba regelui Franței — și cu ce rang! — face din el un trădător, ceea ce împăratul detestă profund. Vrea să se răzbune. În timp ce traversează fluviul Pad cu barca, ambasadorul și tovarășul lui de drum, genovezul Cesare Fregoso, ambasadorul Franței la Veneția, sunt masacrați la începutul lui iulie 1541, în apropiere de… Pavia. În spatele

micului grup de spadasini, toată Europa recunoaște mâna împăratului. Carol Quintul protestează, încearcă să se disculpe, promite să îi pedepsească pe asasini, dar nu convinge pe nimeni și nu face nimic. Incidentul provoacă o mânie dublă: mânia lui Francisc I, deoarece cumnatul său a pus să fie uciși doi împuterniciți de-ai săi, dar și mânia lui Carol Quintul, fiindcă unul dintre agenții lui nu a reușit să pună mâna pe depeșele regale destinate lui Soliman, depeșe pe care Rincon, îngrijorat, le încredințase la Rivoli unei persoane sigure, exact înainte de atacul ucigașilor... dar care nu putea fi găsită. Care era conținutul mesajelor? Regele va jura că în scrisorile lui îl ruga pe sultanul turc să nu cotropească creștinătatea și să nu își trimită armatele spre Ungaria. Carol Quintul, convins că, dimpotrivă, aceste documente dovedeau înțelegerea secretă dintre rege și turc, pune să se întocmească niște depeșe false, compromițătoare pentru cumnatul său. Totul este, așadar, organizat pentru ca relațiile dintre cei doi ambițioși să se învenineze, trecându-se de la provocări la bănuieli, de la minciuni la capcane ucigașe. Oare acești doi bărbați nu știu decât să se bată în războaie?

Acuzându-l în mod public pe Carol Quintul că e un asasin de ambasadori, regele desfășoară, totodată, o intensă activitate diplomatică, căutând noi aliați pentru a-și relua operațiunile militare în ținutul Milano! Și de ce să nu procedeze ca Habsburgul, regizând căsătorii care să avantajeze Franța?! Câteva alianțe vor fi încheiate cu personalități germane, ducele de Saxonia și principele elector din Mainz, la sfârșitul anului 1541, dar, chiar dacă îl agasează pe Carol Quintul, acestea nu aduc o mare susținere lui Francisc I, care nu contenește să vizeze răzbunarea asasinării ambasadorilor săi. Și-a trimis un nou reprezentant pe lângă Soliman, pentru a strânge relațiile dintre ei, care se răciseră după ultimele evenimente. Planul

regelui este ca el însuși să atace pe uscat Flandra, în timp ce Soliman, pe care regele, care cunoaște arta lingușirii, preferă să-l numească „Magnificul“, va ataca Austria și Viena (pentru a treia oară), urmând ca flotele celor două puteri să se întâlnească în Mediterana, pentru a debarca în Spania. Această ultimă operațiune este amânată, deoarece împăratul, abia întors de la dieta din Regensburg, atacă Algerul, pe 25 octombrie. Va repeta oare victoria de la Tunis? Protejat de un dig și de metereze solide, orașul Alger este populat de berberi, andaluzi, turci și greci evadați din închisorile otomane. O armată pestriță. Dar, în acest anotimp, marea este foarte tumultuoasă. Furtuna împrăștie navele imperiale, în timp ce Carol Quintul tocmai a reușit să debarce cu trupele sale. În ciocnirile cu Barbarossa, pierde teren, nu complet, dar pierde. Înfrângerea lui este asimilată rapid cu un dezastru, făcând să pălească triumful repurtat la Tunis. Împăratul nu zăbovește și, înciudat, se întoarce în Spania pe 23 noiembrie, în momentul în care Ignațiu de Loyola, fondator al Ordinului Compania lui Isus, pe care papa l-a confirmat în urmă cu doi ani, devine primul general al iezuiților și se consacră organizării ordinului său. Pentru Carol Quintul, necazurile și dificultățile se adună. Are o stare de spirit sumbră. Eșecul de la Alger, disensiunile confesionale din Germania, asasinarea ambasadorului regelui și reactivarea alianței franco-turce îl plasează într-o situație de inferioritate, căci dispersarea geografică este deopotrivă o cauză și o consecință a necazurilor lui.

Este exact ce aștepta Francisc I, pentru a decide o nouă campanie militară.

Când Carol Quintul este copleșit de probleme, regele pornește iarăși

războiul

Războiul izbucnește pe 10 iulie 1542. Regatul este anunțat cu sunete de trâmbiță, până în cele mai retrase cătune. Pentru împărat, coșmarul este pretutindeni. Deja, ducele de Hessen a pus stăpânire pe Württemberg, cu ajutorul Franței. O armată otomană este în Austria, ducele de Clèves invadează Brabantul, iar fiul cel mare al regelui Franței, Henric, duce de Bretania și viitor Henric al II-lea, sprijinit de amiralul d'Annebaut (nostim poreclit „Ane-Bo"!), care l-a înlocuit pe Montmorency, se năpustește spre Roussillon, în timp ce ducele de Guise, alături de Carol, duce de Orléans, fiul cel mic al regelui, cucerește Luxemburgul. Atacând aceste două puncte extreme ale regatului, Francisc I pare sigur de planul său. Totuși, detestabilul obicei al francezilor de a ezita, apoi de a-și schimba brutal obiectivul, îl va salva pe împărat. Într-adevăr, spre (fericita) surprindere a trupelor imperiale, în loc să desăvârșească ocuparea Luxemburgului, Carol de Orléans, impulsiv, decide să pornească spre Roussillon, ca să lupte acolo alături de fratele său, poate pentru a-i răpi victoria prințului moștenitor, pe care este invidios. Rezultatul este catastrofal, căci, atunci când ajunge la Perpignan, fratele său Henric ordonase deja retragerea, orașul fiind apărat de o artilerie prea puternică. Cu noile tunuri, războiul s-a schimbat definitiv. Francisc I trebuie să îl cheme în ajutor pe Soliman.

Când Barbarossa se prezintă la Toulon cu 30 000 de turci, populația, care îi primește cu mari onoruri, rămâne repede stupefiată de comportamentul acestor aliați, care se dovedesc o adevărată năpastă. Jefuiesc rezervele agricole ale satelor, transformă orașul în cetate musulmană, se duc la rugăciuni la chemarea muezinilor și pustiesc coastele, pentru a-și lua noi sclavi. Această ocupație durează opt luni și îl costă pe regele

Franței 800 000 de scuzi de aur; doar cu acest preț consimte Barbarossa să se retragă, în mai 1544. Timp de trei zile, treizeci și doi de trezorieri transferă monedele din cuferele vistieriei statului în saci pentru Barbarossa. Și regele este obligat să mai adauge 30 000 de livre în folosul locuitorilor, pentru a-i despăgubi de greaua ocupație îndurată. Bilanțul acestei campanii este de două ori negativ. Pe de o parte, a costat 5 milioane de livre din monetăria regală, și asta degeaba, din moment ce cuceririle au fost abandonate; pe de altă parte, atitudinea turcilor în Provence, mai degrabă jefuitori decât tovarăși de luptă, a șocat poporul. Ce-i cu aliatul acesta, care pune să fluture pe case stindarde cu o semilună? Toulon nu este Constantinopol!

Împăratul, reîntors în Spania, ascultă doleanțele lui Las Casas în privința sorții indienilor, în continuare maltratați. După aprige controverse între teologi, în care dominicanii sunt favorabili indienilor, o serie de *leyes nuevas* („noi legi“) pun capăt abuzurilor practicate de *encomienda*, care propovăduia sclavia. Principiul privilegiilor este suprimat, iar împăratul îl trimite pe Las Casas, numit episcop în Mexic, pentru a verifica la fața locului aplicarea acestei curajoase reforme. Desigur, măsura i se datorează lui Carol Quintul. Meritul îi revine lui, indirect, dar incontestabil. Desigur, miniștrii lui se supun unor considerente pe care noi le-am numi umanitare. Nu trebuie să uităm însă că instituirea viceregatelor în Lumea Nouă și a unui nou cod, măsuri progresiste, se petrec destul de târziu după actele de violență comise. Iar interesul împăratului este, de asemenea, de a păstra o sursă de venituri comodă. Anual, America îi trimite aproximativ 67 de tone de aur, 1 200 de tone de argint, plus 250 000 de ducați.

Vântul de război care suflă atunci în Europa se întoarce în favoarea lui Carol Quintul. La 6 mai 1543, împăratul pleacă din

Spania, după ce i-a încredințat regența fiului său Filip, în vârstă de șaisprezece ani. Încă un periplu extenuant din Catalonia la Genova, apoi trece prin Pavia (din superstiție?), Cremona, Trento și Ulm, după care recucerește o provincie din Țările de Jos, Geldern, ocupată de ducele de Clèves, ceea ce privează Reforma de o importantă poziție strategică în valea Rinului inferior.

Surpriză urâtă pentru rege: Henric al VIII-lea se aliază cu Carol Quintul!

Un sol îl informează pe împărat despre un eveniment extrem de grav pentru Franța: Henric al VIII-lea, rupând șaptesprezece ani de pace franco-engleză, se aliază cu Carol Quintul! Să fie oare aceasta o întoarcere la alianța urzită de Louise de Savoia în 1526 și care amenințase regatul? Există un motiv personal pentru acest reviriment, reprezentantul dinastiei Tudor având ciudă pe reprezentantul Casei de Valois fiindcă nu l-a susținut pe lângă papă în cererea lui de divorț, dar și un motiv politic, deoarece același Francisc I își permisese să sprijine revendicările scoțienilor, contrare intereselor englezilor. Să mai adăugăm și un motiv de ordin financiar, englezul estimând că francezul îi datorează încă niște recompense, promise, dar niciodată plătite. Pe scurt, Henric al VIII-lea era vexat. În cel mai mare secret, pe 11 februarie 1543, a fost încheiată noua înțelegere.

Nebănuind nimic, Francisc I își face socoteala că poate ataca o serie de poziții de-ale lui Carol Quintul în Flandra, în timp ce ducele de Clèves, plin de zel, ar face prăpăd în Țările de Jos. Ne putem imagina stupoarea și consternarea lui Francisc I atunci când primește un ultimatum de la împărat și de la regele Angliei, uniți contra lui! Apoi își recapătă cumpătul, continuă

ofensiva în Luxemburg, îi promite întăriri lui Clèves și pleacă la vânătoare!

Carol Quintul, căruia nu-i stă în fire să se distreze când merge la luptă, înaintează metodic. Pe 24 august, zdrobește armata ducelui de Clèves, care, bineînțeles, nu primise întăririle promise. Împăratul revine la Speyer, unde dieta s-a întrunit, sperând că suveranul nu va cere bani. De ce regele Franței are încă încredere în steaua lui? Fiindcă pe 14 aprilie 1544, în Piemont, în apropiere de Coni, contele François d'Enghien, ajutat de un gascon sclipitor, Blaise de Montluc, a repurtat o victorie strălucită, după lungi lupte sângeroase. Locul se numește Cerisole. Pierderile suferite de împărat sunt înspăimântătoare, 15 000 de morți… Faptul că acest rezultat a fost obținut în lunea mare, de Paști, este pentru o persoană atât de credincioasă ca Maiestatea Sa un semn divin. Faptul că localitatea Cerisole se află, ca din întâmplare, pe drumul spre Milano, reprezintă un alt semn. Pentru rege, odată cu Cerisole, au revenit vremurile bune de la Marignano. În sfârșit!

Sunt de înțeles speranțele francezilor de a-și fi luat revanșa în acea parte a Italiei care le scapă mereu, dar această euforie este de scurtă durată, deoarece trupele franceze trebuie rechemate în nord. Grație neobositei solicitudini a bancherilor Fugger, 40 000 de ostași ai împăratului își așteaptă vrăjmașii pe drumul de întoarcere. Pe cât de încrezători, organizați și abili sunt acești bancheri, pe atât de încăpățânați, arțăgoși și chiar un pic inconștienți în avântul lor sunt cei doi suverani. Cerisole este o iluzie, realitatea este foarte îngrijorătoare. Astfel, Carol Quintul a traversat ușor râul Meuse și a cotropit Champagne, în timp ce Henric al VIII-lea, care a debarcat la Calais, se amuză să terorizeze Picardia. Aproape 100 000 de soldați au pătruns în Franța și înaintează spre Paris. Ce pot să mai facă învingătorii de la Cerisole? La 8 iulie 1544, Habsburgul, în fruntea

infanteriștilor germani și spanioli care nu se înțeleg deloc între ei, a preluat comanda armatei imperiale; în această formație, ajung în fața cetății Saint-Dizier, în actualul departament Haute-Marne, la numai cincizeci de leghe de capitală.[45] În spatele meterezelor care au fost fortificate, nu se află decât 3 000 de francezi, conduși de contele de Sancerre și dotați cu o artilerie solidă. Împotrivirea lor este demnă de laudă, Saint-Dizier rezistă în fața atacului timp de peste o lună, un eroic sprijin adus regatului, ceea ce stârnește admirația lui Francisc I, pe atunci aflat la Villers-Cotterêts, chinuit de abcesul său. Subit, deși acțiunea trupelor imperiale este nesigură, Sancerre poruncește să se deschidă porțile, pe 17 august. De ce această predare prematură a cetății? Se pare că Sancerre ar fi vrut să îi transmită ducelui de Guise un mesaj codificat. Dar mesajul a fost interceptat și decriptat. Cancelarul împăratului redactează un răspuns fals: „Sancerre să se predea.“ Dar de unde a putut cunoaște codul textului? Fără dovezi concludente, s-a vorbit despre actul de trădare al ducesei d’Etampes, însă aceasta era o persoană atât de detestată, încât e limpede că dușmanii ei au fost foarte încântați să poată răspândi o asemenea calomnie. Distrus, regele ordonă Parlamentului de la Paris o procesiune solemnă la Notre-Dame. Apoi revine la Luvru, cerând să se accelereze lucrările de fortificație, pentru apărarea orașului. Lanțuri grele de fier sunt întinse de la Turnul Nesle până la Turnul de la Luvru, așezate pe corăbii amarate de pari. În amonte, alte lanțuri leagă Tournelle de Île Saint-Louis. Se ridică metereze de pământ, se sapă tranșee, deși prezența artileriei face ca acest dispozitiv să pară derizoriu și depășit. Vremea vikingilor înaintând pe firul Senei este departe… Pantagruel va ironiza lucrările de apărare: „Dintr-un pârț, o vacă ar dărâma pe puțin șase brațe lungime [din valul de pământ]!“ Parizienii nu au încredere; unii invocă numele Sfintei Genoveva,

chemând-o în ajutor, ca de obicei, alții își îngrămădesc lucrurile în căruțe și fug înspre Loara, tot ca de obicei.

Dar ce se întâmplă? Henric al VIII-lea nu înaintează spre Paris pentru a face joncțiunea cu Carol Quintul, fiindcă împăratul rămâne în Champagne. Soldații lui, sleiți de puteri, hămesiți și neplătiți, pustiesc regiunea, dar prada lor e slabă; trupele lui „sunt năpăstuite de cea mai cruntă penurie“, căci francezii au ars tot; dezertările se înmulțesc. Doar la Epernay și Château-Thierry se mai găsesc încă provizii pentru a putea supraviețui. În acest moment, în mod paradoxal, Francisc I este în avantaj, din moment ce inamicul este în imposibilitatea de a-și valorifica victoria. Dar regele mai știe, totodată, că țara s-a săturat de acest război perpetuu, în care înfrângerile anulează victoriile, iar fiecare pace, niciodată respectată cu adevărat, devine sursa unor noi conflicte. Cel mai exasperant lucru este să cedezi teritorii sau locuri pe care le-ai cucerit cu atâta pasiune. Ce-i drept însă înverșunarea cu care și unii, și ceilalți se distrug reciproc, se aliază, se trădează și, mai ales, se istovesc, este consternantă.

În vara anului 1544, războiul se încheie cu planuri de căsătorie

Francisc I alege compromisul. La ce bun să se lupte în continuare? Regele se teme pentru Paris. Chinuit de spectrul ocupației engleze din timpul Războiului de 100 de Ani, Francisc I are, așadar, o comportare rațională. Și Carol Quintul, ale cărui domenii austriece rămân sub amenințare otomană, este îngrijorat de indisciplina mercenarilor săi fără simbrie. Oare și bancherii Fugger să se fi săturat să îi mai dea fonduri? După tratative, se semnează un tratat de pace la Crépy-en-Laonnois, pe 18 septembrie. Burgundul Carol Quintul renunță la

emblematicul său ducat de Burgundia, în schimbul renunțării lui Francisc I la Flandra, Artois, Neapole, Aragón și ducatul Milano, acest veșnic miraj. O listă întreagă de restituiri. Noutatea ține de planurile matrimoniale — regele le-a prins gustul — care, chiar dacă strâng legăturile, nu împiedică niciodată un conflict. Se stabilește, așadar, ca fiul cel mic al regelui, Carol, duce de Orléans, să se însoare fie cu fiica lui Carol Quintul, infanta Maria, fie cu una dintre nepoatele sale, fiica fratelui său Ferdinand. Soții ar urma să primească drept zestre câteva ducate (Angoulême, Châtellerault, Bourbon). Precizăm că această uniune fusese deja propusă de împărat regelui Franței, care o refuzase. Dar, dacă tot reia acum această idee, soluția nu poate fi decât atrăgătoare. În fine, alianța franco-turcă, ale cărei efecte nefaste au fost evidente, este denunțată de către Francisc I, care îi promite cumnatului său aproape 10 000 de soldați pentru a-l ataca pe Soliman… „Furiosul“, atunci când va afla noua trădare a regelui Francisc. Fără îndoială, în acest aranjament matrimonial, Carol Quintul este sincer, dornic să se ocupe de treburile statelor germane; nu rămâne decât să fie aleasă logodnica, fiica sau nepoata lui. În schimb, de partea franceză, prințul moștenitor și acoliții lui, instigați de Diane de Poitiers, nu sunt mulțumiți: această dotă nu este, în opinia lor, decât o modalitate de a rupe din moștenirea viitorului rege, în folosul fratelui său mai mic. Diferendul dintre cei doi frați, deja intens, devine grav. Fatalitatea va interveni peste un an, măturând previziunile și resentimentele omenești. Pe 8 septembrie 1545, prințul Carol vizitează niște bolnavi de tuberculoză, fără să își ia precauțiile necesare, și moare. Copleșit de tragedie, tatăl său leșină. Prin urmare, mariajul Valois-Habsburg nu va mai avea loc. În consecință, dincolo de această decepție, Tratatul de la Crépy-en-Laonnois poate fi oare pus sub semnul întrebării?

Carol Quintul se grăbește să ajungă în statele sale, unde situația Bisericii Catolice a devenit critică. Suveranul urmează opera de „rugăciune și de acțiune“ promovată de Ignațiu de Loyola, ai cărui companioni — vor fi o mie pe timpul vieții lui — au fost trimiși de papă în misiune în țările unde Reforma a câștigat teren. Tot iezuiții au traversat mările pentru a-i evangheliza pe băștinași. Și, adesea, pe baza relatărilor lor, împăratul sancționează crimele reprezentanților săi care se cred invulnerabili, din cauza depărtării, cum s-a întâmplat cu unul dintre frații Pizzaro, guvernatorul cetății Cuzco din Peru, care, din ordinul lui Carol Quintul, va fi întemnițat în Spania. Să menționăm că burgundul le interzice iezuiților să se instaleze în Țările de Jos.

Așa cum îi ceruse papei și cum acesta îi promisese, un conciliu este convocat la Trento, pentru a face față expansiunii protestantismului. Adunarea, la care participă episcopi și teologi, își deschide lucrările pe 13 decembrie 1545. Dezbaterile se vor întinde pe o perioadă de… optsprezece ani, în trei perioade și douăzeci și cinci de sesiuni. O adevărată mașină de război contra Reformei, conciliul examinează toate punctele fundamentale ale doctrinei catolice. Dacă, la timpul lor, papii Leon al X-lea și Clement al VII-lea ar fi avut cutezanța de a întruni un conciliu înaintea condamnării tezelor lui Luther, schisma ar fi fost poate evitată sau, cel puțin, discuțiile i-ar fi îmbărbătat pe credincioșii ezitanți. În 1545, este prea târziu, prăpastia este prea adâncă pentru a mai restabili unitatea, iar moartea lui Luther nu slăbește curentul protestant; ștafeta a fost predată. Singurul rezultat real al Conciliului de la Trento este înnoirea instituțiilor Bisericii, ceea ce fortifică comunitatea catolică. Din cumplita criză religioasă care a traumatizat Renașterea va apărea Contrareforma.

Carol Quintul, exasperat de lentoarea cu care se desfășoară

lucrările conciliului, nu așteaptă. Se duce pe 10 aprilie 1546 la Regensburg, unde se ține dieta perpetuă. Unii principi protestanți au declinat convocarea, alții nu se prezintă decât după două luni. Două sfidări la adresa autorității Habsburgului. Împăratul ar trebui să fie supărat de dezinvoltura lor, însă, dimpotrivă, nu manifestă niciun fel de iritare. Doar se plânge că nu este ajutat să amelioreze ceea ce ar trebui să fie ameliorat. Anturajul lui se întreabă și află că bolnavul de gută se simte mai bine, un nou tratament având efectul de a răriri crizele. „Carol, temporar vindecat, simte că redevine dacă nu tânăr ca odinioară, cel puțin un bărbat încă tânăr.“[46]

După o aventură amoroasă la Regensburg, amanta împăratului aduce pe lume un fiu

Metamorfoza împăratului este spectaculoasă. Văduvul sinistru, bolnăvicios și obosit de altădată îi însoțește acum pe curteni la băile care fuseseră create de împăratul roman Marc Aureliu pentru legiunile lui. De când murise scumpa lui soție Isabela, se pare că împăratul nu se mai atinsese de nicio femeie. Cineva are îndrăzneala de a-i prezenta o făptură fermecătoare și, mai ales, de moravuri ușoare, o oarecare Barbara Blomberg, fiica unui meșteșugar din oraș. Au o aventură amoroasă, scurtă, lipsită de romantism, căci împăratul nu e un bărbat dedat plăcerilor. Frumoasa, bine răsplătită, se consolează repede în brațele gentilomilor de la curte. Această destrăbălare nu îl va împiedica pe Carol Quintul să îl considere drept fiul său pe copilul născut de Barbara Blomberg pe 24 februarie 1547, viitorul Don Juan de Austria, care va fi eroul bătăliei de la Lepanto și ultimul lui copil. Nou-născutul este luat de la această mamă denaturată, fiind încredințat lui Don Luis de Quijada,

neprețuitul majordom care încearcă, cu obstinație, să domolească apetitul gargantuesc al Maiestății Sale. Și, ca prin minune, i se găsește mamei o ascendență nobilă, iar tatăl ei nu mai este un obscur meșteșugar, ci primar de vază! Ca să se răzbune, tânăra va afirma, mult mai târziu, că Don Juan nu este fiul împăratului, ci al unui rândaș la cai. Inima ei avea valențe multiple, asta e cert, însă defăimarea lansată nu va avea niciun efect. Iar Carol Quintul, mereu îmbrăcat în negru, va rămâne în mod oficial tatăl unui frate vitreg de-al fiului său Filip. Un copil din flori care, deocamdată, poartă ciudatul prenume de Geronimo.[47]

La scurt timp după această naștere și după moartea lui Henric al VIII-lea, Francisc I este victima unei infecții generalizate. Totuși, grație constituției sale robuste, continuă să meargă la vânătoare în litieră. Delirează cumva din cauza febrei? Nu, de vină este vechea lui idee fixă. Inspectând fortărețele hotarelor sale, anunță că are nevoie de bani pentru un nou război! Nimic nu stă în calea fantasmei lui. În martie, țintuit la pat în castelul Rambouillet, este înconjurat de oameni care au pierdut orice speranță. La fel, și el. Îl cheamă pe prințul moștenitor și îi oferă niște sfaturi, punându-l în gardă în privința influenței femeilor, o dificultate pe care o cunoscuse și el adesea. Primind ultimele sacramente, murmură: „Doamne, cât de grea este această coroană, pe care credeam că mi-ai dăruit-o ca pe un har!“

Își dă duhul pe 31 martie, la vârsta de cincizeci și trei de ani, cu trupul măcinat de boală, neavând parte de prezența reginei Eleonora, aflată la Poissy, după o domnie de treizeci și doi de ani — cu un bilanț discutabil, dacă nu luăm în considerare comorile arhitecturale și artistice pe care le-a edificat. Cel mai încăpățânat dintre dușmanii lui Francisc I nu poate uita că noul rege al Franței este fostul său prizonier de la Madrid, Henric al

II-lea, în vârstă de douăzeci și opt de ani. Informat de moartea cumnatului său, împăratul își deschide inima și spune, în loc de orice orațiune funebră: „Era un mare rege…“ Era, mai ales, singurul adversar pe măsura lui.

Carol Quintul nu mai are rival, dar are în continuare opozanți: protestanții. Vrea să termine cu Liga de la Schmalkalden, cu care se războiește de luni de zile. Îl neutralizează pe conducătorul ligii, Philipp von Hessen, acuzându-l de bigamie. Pe 24 aprilie 1547, la Mühlberg, pe malul Elbei, împăratul zdrobește armata principilor germani reformați, comandată de electorul de Saxonia, Johann-Friedrich I von Saschen, pe care îl ia prizonier. Liga nu mai există, iar învingătorul are motive să creadă în înăbușirea protestantismului. Tițian primește comandă pentru un tablou care să comemoreze aceste fapte de vitejie; pânza va fi pictată peste un an, cu prilejul unui sejur al împăratului la Augsburg. Carol Quintul este înfățișat cu o cască pe cap și o eșarfă roșie purtată de-a curmezișul peste armură, stând în șa pe un cal negru cu valtrap roșu și ținând în mână o lance. Este dârz, gata de luptă. În fundal, cerul roșiatic anunță iminența tragediei. Poziția corpului amintește de o celebră statuie ecvestră a împăratului Marc Aureliu. Habsburgul este prezentat ca un învingător, în seara uneia dintre cele mai importante zile din viața sa. Comparând această operă cu un alt tablou pictat de Tițian în aceeași epocă, constatăm o mare diferență! Împăratul, cu o beretă pe cap, stă așezat pe un jilț, având în spate un decor reprezentând o coloană și o imagine din natură, cu un râu. De data asta, pe chipul suveranului, redat din profil, intuim un zâmbet în barbă, dincolo de aerul de mefiență. În mâna dreaptă, Carol Quintul ține o mănușă.

Chiar dacă împăratul acceptă să facă o serie de concesii luteranilor, compromisul pe care îl propune nu le acordă niciun

favor calviniștilor. Și Conciliul de la Trento? Lucrările Conciliului, care nu avansau deloc, sunt întrerupte de reacția papei; Paul al III-lea este înspăimântat de consecințele victoriei de la Mülhberg. Îi poruncește reprezentantului său să se declare bolnav — o epidemie imaginară! — și, invocând absența principilor protestanți, să mute conciliul la Bologna, teritoriu aflat în jurisdicția papalității. Carol Quintul, care suspectează o capcană, poate chiar formarea unei ligi contra lui, refuză această deplasare dubioasă, la care se opun și cardinalii lui spanioli. Bologna? Este chiar orașul unde a fost uns împărat, deoarece Roma era distrusă pe atunci din vina lui. Dar papa își menține decizia și ceilalți cardinali o aprobă. Rar mânia împăratului s-a manifestat atât de violent în public. Suveranul, îmbătrânit prematur și chinuit în continuare de boală, îi scrie fratelui său Ferdinand că, dacă Paul al III-lea nu renunță, el, împăratul, va convoca un alt conciliu și va transforma Biserica fără avizul acestuia. Scindat în două facțiuni, Conciliul își suspendă dezbaterile. Urmează crize după crize, agravând divizările în Germania. Atunci, Carol Quintul nu-l mai menajează pe papă, îi adresează cuvinte insolente și scandalizează intenționat nunțiul papal.

Interimatul de la Augsburg îi nemulțumește pe catolici și pe protestanți

Renunțând însă să prezideze un conciliu, împăratul organizează la Augsburg o dietă în vara anului 1548. Între două crize de gută și două fierbințeli, Carol Quintul încearcă încă să recupereze treizeci de ani de întârziere. Se înconjoară de umaniști, teologi și episcopi. La 30 iunie, este publicat un text, respectând esența doctrinei catolice, dar apropiindu-se de

luteranism, prin acceptarea căsătoriei preoților și împărtășania sub cele două specii euharistice. Prin acest text, împăratul, autoritate laică, își permite să uzurpe prerogativele unui conciliu. Eforturile lui de a restabili o coeziune religioasă sunt impresionante. Novicele din 1520, care îl înfruntase pe Luther cu lejeritate și inconștiență, a devenit un om experimentat care încearcă imposibilul, cu stângăcie negreșit, dar căutând măcar să unifice spiritele, ceea ce nu fac nici papa, nici teologii, nici principii. Lupta lui, care corespunde evident unei dorințe de pacificare politică, are ceva din bravura unei ariergărzi disperate. Textul final însă, numit Interimatul de la Augsburg, îi nemulțumește îndeosebi pe catolici; unii protestanți îl acceptă. Acest compromis nu se va aplica decât în unele regiuni din sudul Germaniei. Chiar dacă principiul cultului catolic este restabilit în Imperiu, puterea de rezistență a protestanților este neașteptată. O semivictorie pentru împărat, o capitulare pentru papă.

Tot la Augsburg, Carol Quintul își redactează testamentul politic, vizându-l pe fiul său Filip. Fără îndoială, a venit timpul să pregătească detaliile succesiunii sale, chiar dacă, în ordine dinastică, l-a ales deja pe fratele său, Ferdinand, pentru a primi coroana imperială după el. Guta îl chinuie, dar și niște dureri de stomac și indigestii. În plus, are crize de astm. Pe corabia care coboară pe Rin, în 1549, vedem un suveran ursuz, în drum spre Țările de Jos, la care ține atât de mult, locul unde sora lui, văduva lui Francisc I, a preferat să se retragă; va rămâne acolo un an, pesemne obosit să mai fie un împărat rătăcitor, cetățean al unei lumi prea vaste. Călătoria fluvială lină are un imens avantaj; i se pot trata cu ierburi de leac, plante și pomezi hemoroizii de care suferă, asemenea multor bărbați din acea vreme. Zilele nesfârșite în șaua calului, miile de kilometri străbătuți în cavalcade tumultuoase fac din aceste deplasări

adevărate suplicii. Francisc I suferise și el de acest rău, dar, se știe, din alte cauze. În timpul acestei lungi șederi pe teritoriul flamand, una dintre bucuriile burgundului este ceremonia anuală, *Ommegang*, organizată de magistrații municipali din Bruxelles pentru împărat și succesorul său.[48]

Moartea lui Francisc I modificase cumva relațiile dintre Franța și Carol Quintul? Noul rege, Henric al II-lea, avea zece ani când, eliberat din temnițele regelui Spaniei, educația lui îi fusese încredințată lui Diane de Poitiers; băiatul se atașase de ea, aceasta inițiindu-l în ale amorului și devenindu-i amantă. Fiind cu douăzeci de ani mai mare decât el, Diane de Poitiers exercită un puternic ascendent asupra acestui bărbat, sportiv ca tatăl său, dar taciturn ca împăratul. Prin urmare, fără niciun entuziasm, a trebuit să se însoare cu Caterina de Medici, în 1533. Spre deosebire de tatăl său, care se înconjura de artiști și scriitori, curtea lui Henric al II-lea este populată de clerici și războinici; în acest cadru, ducele de Guise rivalizează ca influență cu conetabilul de Montmorency, care și-a părăsit de bunăvoie reședința de la Chantilly, unde se retrăsese. La fel ca Francisc I, Henric al II-lea are două pasiuni politice, statul francez și ura împotriva Habsburgilor, stimulată cu precădere de detestabilele amintiri din perioada captivității. Aceste pasiuni se unesc în convingerea că diversitatea religioasă nu poate duce decât la șubrezirea regatului; Imperiul oferă, în acest sens, un trist exemplu, consideră el. Aidoma tatălui său, tânărul monarh nu suportă nici el încercuirea regatului.

La fel ca tatăl său, Henric al II-lea îi declară război lui Carol Quintul

Carol Quintul este informat, așadar, că regele Franței, asemenea lui, îi urăște pe protestanți, ceea ce se concretizează

însă printr-o prigoană înfiorătoare, neîntâlnită în Germania. În Imperiu, Habsburgul este un arbitru, în Franța regele de Valois se comportă ca un casap înverșunat împotriva ereticilor, dând amploare autodaféurilor, arderilor pe rug și spânzurărilor. Carol Quintul speră că martiriul protestanților francezi îi va determina pe principii luterani să nu se mai alieze cu regele Franței. Cum s-ar mai putea ei încumeta să fie alături de un monarh care înființează un „tribunal de foc“ (condamnând ereticii la arderea pe rug), întâi la Paris, apoi în parlamentul fiecărei provincii? În 1550, aflând de decesul preascrupulosului papă, Carol Quintul răsuflă ușurat. Alegerea lui Iuliu al III-lea, irascibil și amator de festinuri, este o veste bună; chiar dacă acest prelat ordonase transferarea conciliului la Bologna, pe vremea când era cardinal, ulterior devenise favorabil împăratului, fiind impresionat de eforturile lui neobosite „de a aduna oile rătăcite“. Conciliul se reia, așadar, la Trento, în prezența a numeroși luterani.

Întrucât cauze identice produc efecte identice, Henric al II-lea acționează ca răposatul său tată. Deși continuă politica represivă contra protestanților din regatul său, împboldit de dorința de a se răzbuna nu pregetă să negocieze cu principii reformați germani. Ducele de Saxonia, Moritz von Sachsen, este cel mai influent; fusese de partea împăratului, acum trece în cealaltă tabără. Informat de fiica sa, Maria, lui Carol Quintul nu-i vine să creadă că a fost posibilă o asemenea trădare, atât de surprinzătoare chiar și într-o epocă plină de infidelități. Ducele de Saxonia îi propune regelui să ocupe orașele libere Metz, Toul și Verdun, precum și Cambrai, cu titlul de vicar imperial, în schimbul unui ajutor contra lui Carol Quintul.

Regele acceptă. În plus față de resentimentul cauzat de captivitatea sa, Henric al II-lea s-a simțit umilit când, invitându-l — era o provocare! — pe Carol Quintul la încoronarea sa,

acesta a răspuns că, dacă ar mai reveni în Franța, ar fi doar în fruntea unei armate de 50 000 de oameni! Iată un răspuns pe care tânărul monarh nu poate să-l uite și, cu atât mai puțin, să îl ierte. La 15 ianuarie 1552, încheie o alianță cu principii protestanți, care îi predau ducatul Lorena și episcopatele aferente în schimbul sumei de 240 000 de scuzi de aur… pentru început. Acesta este singurul tratat care a fost semnat vreodată la Chambord. Consecințele lui se măsoară încă și astăzi, așa cum a subliniat arhiducele Otto de Habsburg: „A fost pentru prima oară când un document internațional aducea drept argument dreptul naționalităților. Sfântul Imperiu urma, astfel, să își piardă rațiunea de a exista."

Ca efect imediat, această îndrăzneață înțelegere îl obligă pe rege să-și trimită intendentul la Paris, la Monetăria Regală, ca să predea vesela de argint a nobilimii pentru a fi topită și transformată în monede menite să alimenteze bugetul de război.

Apoi Henric al II-lea, rege al Franței transformat în vicar imperial, se îndreaptă spre propriile sale episcopii. Marșul armatei începe bine, Toul își deschide porțile, Metz este luat prin surprindere și ocupat; localnicii par fericiți să fie eliberați de sub tutela imperială. Dar această „expediție în Austrasia", regatul din est numit asfel prin referire la epoca merovingiană, ia o întorsătură proastă de îndată ce se ajunge la Strasbourg. Situația se înrăutățește după trecerea Rinului, când frigul devine potrivnic înaintării. Regele face cale întoarsă și, trecând prin Luxemburg, cum procedase și tatăl său, se îndreaptă spre Metz. Între timp, Moritz von Sachsen, care conferă trădării dimensiuni shakespeariene, pune la cale un atac-surpriză asupra Innsbruckului, unde se află Carol Quintul. Acesta este copleșit, epuizat, stupefiat că Henric al II-lea poate fi la fel de răzbunător ca Francisc I. Pe 6 aprilie, la miezul nopții,

împăratul, cuprins de panică, fuge din Hofburg, vast ansamblu arhitectonic compozit, ridicat de strămoșii lui, și care va fi transformat în secolul al XVIII-lea de Maria Tereza. Pe poarta secretă, se strecoară în negura nopții șase siluete: Carol Quintul, doi șambelani și trei servitori. Ceva mai încolo, în întunericul brăzdat de ninsoare, suveranul trebuie săltat în șaua calului. Împăratul e ca paralizat, incapabil să stea drept, posibil victimă a unei boli pe atunci complet necunoscute, diabetul. În drumul spre Brenner, grupul nu se întâlnește cu oamenii lui Moritz von Sachsen, face apoi stânga-mprejur și se întoarce la Innsbruck. Cel mai uimitor este faptul că nimeni nu a sesizat fuga lui Carol Quintul. Maiestatea Sa se odihnea! Puțin lipsise ca Moritz von Sachsen să îl ia prizonier pe împărat. Ce revanșă ar fi fost pentru Henric al II-lea!

Și acum? Mai nimic, deoarece, din nou, nu are nervul războiului, iar pedestrașii sunt ca elvețienii, nu se bat decât dacă își primesc simbria. Aici, în inima Austriei, Ferdinand, fratele lui Carol Quintul, care nu este totuși în cei mai buni termeni cu el, profită de situație. Discută cu infamul Moritz von Sachsen, deși știe prea bine că acesta a încercat să îl captureze pe împărat.

În două rânduri, la Innsbruck, Carol Quintul nu este prins de protestanți

Rămâi surprins de lentoarea discuțiilor și a altor negocieri legate de aceste chestiuni, ca și de perioadele de acalmie dintre beligeranți, survenite adesea în timpul iernii. Nu doar lipsa de bani îi imobilizează pe oameni; este vorba și despre duritatea condițiilor de viață într-o campanie militară, ceea ce nu se va schimba până în secolul al XIX-lea. Cu toții sunt epuizați, prinți și simpli mercenari deopotrivă. Pe de altă parte, medicina și

chirurgia sunt foarte rudimentare încă, iar echipamentele sumare. Indiscutabil, cei care supraviețuiesc sunt de o rezistență nemaiauzită, îndurând boli diverse și prea puțin precupați de suferințele lor. Acesta este, țin să reamintesc, și cazul lui Carol Quintul. Asemenea unui vulpoi, miroase că vorbăria dintre principele saxon și fratele său nu are alt scop decât să strângă ochiurile plasei. Ca într-un foileton de Alexandre Dumas, fuge din nou, dar este nevoit să meargă mai departe, până în Carintia, în sudul Austriei. Debusolat, se refugiază pe domeniile fratelui său. Întrucât situația nu are ieșire, îl însărcinează cu reticență pe Ferdinand să negocieze un acord la Passau, la confluența Dunării cu râurile Inn și Ilz. La 15 august 1552, Ferdinand semnează în numele fratelui său un acord, prin care sunt recunoscute libertățile principilor germani, altfel spus luteranii sunt câștigători, având dreptul să își practice cultul, asemenea credincioșilor catolici. În consecință, principii germani pot să uite de aliații lor francezi, chiar dacă le-au risipit deja toate plocoanele.

Carol Quintul nu poate accepta pierderea orașelor sale, îndeosebi Metz, care permite ruperea Flandrei de ținutul Franche-Comté și slăbirea posibilităților de apărare a Țărilor de Jos. Împăratul se organizează, în ciuda dojenilor surorii lui, Maria, regentă a Țărilor de Jos. Nu vrea să o asculte și afirmă că va prelua comanda personal. Regenta are de două ori motive să fie neliniștită: fratele ei suferă cumplit din cauza gutei, iar iarna este propice dezertărilor. Dar împăratul poate să se bizuie pe un spaniol, ducele de Alba, mare om de arme, care l-a ajutat în victoria de la Mühlberg. Iată-i în fața orașului Metz, vechi centru al Renașterii carolingiene. Ducele de Guise, însărcinat cu apărarea cetății, a primit ajutorul unei rude apropiate de-a Caterinei de Medici, inginerul Strozzi, specialist în fortificații. Orașul și-a făcut provizii de alimente și muniții. Un adevărat

depozit, dublat de o magazie cu praf de pușcă. Pentru asediu, trupele imperiale au o artilerie puternică. În șase săptămâni, tunurile lor trag 15 000 de ghiulele, dar de fiecare dată când apare o spărtură în metereze, ducele de Guise și Strozzi ordonă imediat refacerea construcției. Ca prin minune, ziduri noi se înalță după fiecare salvă. Pe 20 noiembrie, iarna preschimbă solul în noroi înghețat; atacanții stau mult mai rău decât asediații. Carol Quintul, slăbit, se retrage la Thionville. Dar, când i se spune că vitejia soldaților lasă de dorit, revine să conducă operațiunile din litiera în care stă, ordonând un atac general. Strănepotul lui Carol Temerarul nu se dezminte, fiind la fel de încăpățânat, răzbunător și turbat ca strămoșul său, într-un amestec de curaj și inconștiență. Până la capăt, evită spectrul retragerii, care este însă inevitabilă. Pe 1 ianuarie 1553, Carol Quintul este nevoit să abandoneze lupta, după ce a pierdut deja trei sferturi din efectivele sale. Supraviețuitorii sunt înfometați, dârdâie de frig. Cu un gest elegant, ducele de Guise, care a eliberat orașul Metz, trimite un chirurg pentru a-i îngriji pe răniții care zac de-a lungul zidurilor, un „oarecare" Ambroise Paré. Este omul care a salvat de la o moarte sigură numeroși oameni cu membre amputate, reintroducând procedeul ligaturii arterelor în locul cauterizării cu fierul înroșit în foc. Plin de amărăciune, împăratul pleacă. Mare pungășie, cu această citadelă care i s-a împotrivit!

„Șansa este de sex feminin", declară el. „Și nu iubește bătrânii."

Chiar dacă își ia revanșa în câteva lupte ulterioare, consecințele retragerii din fața orașului Metz sunt enorme, iar întemeierea așezării Hesdin, în Pas-de-Calais, nu poate șterge rușinea acestui eșec. Ducele de Guise este un erou, catolicii îl celebrează, iar Henric al II-lea și-a răzbunat tatăl. Și totuși, regele Franței ar avea motive de îngrijorare. După moartea

prematură a regelui Angliei, Eduard al VI-lea, sora vitregă a acestuia, Maria Tudor (crâncena catolică Mary, viitoarea *Bloody Mary*, „Maria Sângeroasa“), ajunge regina Angliei. Fiică a lui Henric al VIII-lea și a Caterinei de Aragón, Maria îi fusese promisă, din 1522 până în 1525, lui... Francisc I, apoi lui Carol Quintul, care rupsese logodna și se căia. Trei săptămâni mai târziu, împăratul vrea să o mărite cu fiul său, Filip, rămas văduv după Maria de Portugalia. Lui Filip i-ar fi plăcut să se însoare cu una dintre cumnatele lui, însă zestrea acesteia, după spusele împăratului, era jalnică! Maria ezită câteva săptămâni, cântărind argumentele pro și contra. Este cu unsprezece ani mai mare decât Filip, are o voce masculină, gura severă, talia mică și subțire, plus o fire încăpățânată, moștenită negreșit de la bunica ei, Isabela Catolica. Cu subtilitate, ambasadorul Veneției consideră că la ea frumusețea sufletului este mai remarcabilă decât frumusețea fizică! De altfel, Maria nu pregetă să anunțe: „Mai bine pierd zece coroane regești decât să-mi pun sufletul în pericol.“

Ea, care a fost atât de umilită, atât de amenințată, restabilește relațiile cu papalitatea și restaurează religia catolică. Maria i-a iubit dintotdeauna pe spanioli, ceea ce șoca anturajul ei. Măritându-se cu Filip, își regăsea patria maternă.

O căsătorie anglo-spaniolă foarte îngrijorătoare pentru Franța

După semnarea contractului nupțial la Londra, pe 12 ianuarie 1554, căsătoria este celebrată pe 25 iulie la Winchester. Carol Quintul este euforic și aproape uită de gută, care nu-l mai uită însă deloc. În această căsătorie, vede o capodoperă fără seamăn, inimaginabilă. Reapropierea dintre Imperiu și Anglia creează un pod imens, de la Marea Mânecii, prin Oceanul

Atlantic, până la coloniile și viceregatele spaniole. S-ar putea întinde un fir continuu pe oricare dintre globurile pământești care îi fac să viseze pe navigatori: Anvers–Londra–Augsburg–Milano–Napoli–Toledo–Lima! Categoric, doar mariajele, și nu războaiele, pot făuri o asemenea putere. Strategia alianțelor matrimoniale are întotdeauna prioritate la Habsburgi și, în situația de față, împăratul este mai imaginativ decât în fața orașului Metz. Să mai adăugăm că alianța dintre dinastiile de Habsburg și Tudor înviorează comerțul Țărilor de Jos. Agasat, Henric al II-lea și conetabilul pornesc să atace Bruxelles. Carol Quintul, tremurând de frig în plină vară, cu părul și barba albite, face un efort supraomenesc pentru a respinge inamicul. Pentru ultima oară, împăratul este în fruntea armatei sale. După lupte confuze, francezii sunt opriți la Namur, ceea ce era esențial.

Germania întunecă dispoziția împăratului, deoarece persistă amenințarea unei divizări religioase și politice. Așa cum se angajase pentru a confirma Convenția de la Passau, convoacă dieta la Augsburg, dar refuză să o prezideze, căci organismul lui cere să fie menajat. E prea mult pentru spiritul lui, prea mult pentru trupul lui. Îl deleagă pe fratele său. Pe 25 septembrie 1555, prin pacea de la Augsburg, Ferdinand I se înțelege cu electorii germani pentru a acorda luteranilor libertatea de conștiință, cu condiția ca aceștia să renunțe la beneficiile lor. Principii sunt cei care vor alege cultul religios al supușilor lor, în virtutea adagiului *cujus regio, ejus religio.* Un sacrificiu și un eșec pentru Carol Quintul. Ca și cum nu putea suporta ideea că trădase visul lui Carol cel Mare, pe 25 octombrie împăratul decide să abdice.

Vestea stârnește uimire. Desigur, împăratul este îmbătrânit, epuizat și deprimat. Doar mâncarea îi mai trezește cumva interesul. În realitate, abdicarea lui e de domeniul foiletonului,

derulându-se în episoade. Își va lepăda titlurile și puterea, încetul cu încetul, pe calea renunțării totale. Ca un veșmânt croit din mai multe bucăți, le va abandona una câte una. Niciodată nu a existat o asemenea regie de adio. Transmiterea autorității sale este fără echivalent. Un rămas-bun pentru totdeauna? Da, dar un rămas-bun care se va întinde pe trei ani, progresiv și ireversibil.

Pe 25 octombrie, așadar, împăratul renunță la suveranitatea Țărilor de Jos, ținutul copilăriei sale, în favoarea lui Filip, care a devenit regele Neapolelui prin căsătorie. Scena se desfășoară la Bruxelles, în Palatul Ducal. Carol Quintul își încheie emoționat discursul: „Dacă mă las copleșit de lacrimi în fața voastră, Domnilor, nu este fiindcă mă pregătesc să pun capăt domniei mele aici, ci fiindcă va trebui să părăsesc aceste meleaguri unde am văzut lumina zilei și să mă despart de toți vasalii fideli pe care îi las în urmă."

Tot la Bruxelles, pe 16 ianuarie 1556, renunță la coroana de rege al Spaniei, dar își păstrează titlul de împărat. La 5 februarie, ratifică fragila pace — încă un armistițiu! — de la abația Vaucelles, lângă Cambrai, după opt luni de înfruntări în Italia între francezi, trupele imperiale și spanioli. O pace cu Franța lui Henric al II-lea, care este, totodată, ultimul act politic al lui Carol Quintul, nu pare ceva simbolic? Și derizoriu, din moment ce nu era încheiată decât pe cinci ani…

Împăratul se retrage într-o căsuță: două camere, o sobă

Începând cu jumătatea lunii septembrie, își pregătește întoarcerea definitivă în Spania. Emoția pe care o resimte are un motiv special: mama lui, nefericita Ioana cea Nebună, a murit la Tordesillas, unde era întemnițată. Ea era adevărata

suverană a Castiliei, el era mandatarul ei. Domnea doar în numele ei, și lucrul acesta îl deranja, chiar dacă semna documentele cu formula *„Yo, el Rey“*. Pentru biata femeie, moartea vine ca o ușurare, după atâtea decenii de rătăcire mintală și suferință fizică. Dar și ca un semn: odată ce Ioana dispare, fiul ei poate dispărea și el. Ea îl reținea. La începutul anului 1557, Carol Quintul se oprește la Valladolid, unde ultima lui fiică, purtând tot prenumele de Ioana, asigură regența în absența fratelui său, Filip, care este în Anglia. În fine, împăratul — nu mai are decât acest titlu — sosește în Extremadura, patria multora dintre conchistadorii care au colonizat în numele lui și l-au mânjit adesea cu sângele indienilor. Pe 3 februarie, intră la mânăstirea Yuste, din provincia Cáceres. În liniștea bisericii și a așezării monahale din secolele al XV-lea și al XVI-lea, fostul suveran universal se pliază regulilor călugărilor ieronimiți, un ordin întemeiat în Spania și în Italia, care îl luase drept patron pe Sfântul Ieronim. Habsburgul se instalează într-o căsuță izolată din fundul unui parc. Cel care avusese la dispoziția sa unele dintre cele mai frumoase castele și palate din Europa a pus să fie construită această locuință modestă, cu două odăi încălzite de o sobă dublă, în care focul arde permanent, deoarece locatarul este friguros. Lucrează aici, adnotându-și documentele, răspunzând la sfaturile cerute de fiul lui, rugându-se mult. O singură plăcere: bucatele! Până la sfârșit, cu o puternică poftă de dulciuri… O specialitate pe care o apreciază la desert este un punci fierbinte, cu pepene galben foarte proaspăt. Are medici care îl îngrijesc, dar mai sunt tratamentele eficiente încă? Chiar dacă împăratul a renunțat la cavalcadele lui europene, suferințele bolilor nu-i dau pace.

Dar, pentru un om ca el, nu este așa de ușor să se eschiveze de la îndatoriri și să dispară, ca prin farmec, din treburile acestei lumi. Și, într-adevăr, de-abia instalat în noua sa

existență din ermitajul pe care și l-a amenajat, Carol Quintul este vizitat de unul dintre cei mai importanți sfetnici ai fiului său, Ruy Gómez de Silva, care îi aduce o veste cumplită: Filip al II-lea, de un an rege al Spaniei, și-a târât țara în faliment total. Un război, mereu același de la începutul acelui veac, a golit vistieriile regatului. Henric al II-lea este hărțuit de exilații italieni, care îi cer să debaraseze peninsula de ingerința spaniolă. Iar François de Guise arde de nerăbdare să se acopere de glorie, la Napoli, unde ducele de Alba are titlul de vicerege. Regele Franței a încălcat armistițiul de la Vaucelles și a trimis o armată în Italia, sub pretextul de a-l susține pe papă. Prin urmare, la începutul anului 1557 se dau lupte atât la Napoli, unde expediția militară a ducelui de Guise este inutilă, cât și în nordul Franței. Provincia Artois este în pericol.

Ce poate face Carol Quintul? Timp de două zile, emisarul lui Filip al II-lea enumeră argumentele, îl imploră să reapară pe scena politică. Văzându-l, lumea ar crede într-un miracol. Prezența lui ar stimula soldații și i-ar determina să lupte, în ciuda soldelor neachitate. Dar unde este Filip al II-lea, de fapt? În Anglia, unde încearcă să-și convingă soția și să determine Parlamentul Angliei să ajute Spania. Carol Quintul acceptă doar să facă chetă, de la distanță, apelând la cler și la orașe. Împăratul cerșetor trimite soli. Spania îi datorează mult; și Spania se achită de o datorie morală și politică, deoarece împăratul, care nu s-a simțit niciodată atât de spaniol, a ales să-și sfârșească zilele pe acest pământ, ceea ce este o onoare pentru țară. Toledo trimite 400 000 de ducați la Valladolid, Cordoba 100 000, Sevilla 50 000. Carol Quintul trăiește o senzație nouă: nu mai este actorul obligat să se implice nemijlocit în înfruntări armate, ci observatorul atent al evenimentelor.

Maria Tudor — se anunțase că așteaptă un copil, dar nu era

însărcinată — trimite un contingent englez, care să li se alăture spaniolilor în lupta contra francezilor. În toiul verii, pe 27 iulie 1557, spaniolii asediază Saint-Quentin, cetate apărată de Gaspard de Coligny, amiral al Franței din anul 1552. Cu el sunt 700 de soldați cărora Montmorency, care comandă grosul trupelor regale, vrea să le aducă întăriri pe o latură slab păzită a incintei, din cauza luncii mlăștinoase a fluviului Somme. Dar navele transportând merinde și muniții se împotmolesc în noroaie și, în dimineața zilei de 10 august, cavaleria spaniolă dă năvală în galop și zdrobește trupele conetabilului sub zidurile citadelei Saint-Quentin. În nici cinci ceasuri, dezastrul este total, dar orașul rezistă încă, grație lui Coligny. Cifrele sunt dezolante, 3 000 de morți, 5 000 de răniți din cauza manevrei greșite a lui Montmorency. Ducele de Savoia, care a trecut în serviciul lui Filip al II-lea, propune să se înainteze spre Paris, din moment ce Henric al II-lea nu mai are armată, însă regele preferă să lichideze Saint-Quentin. Citadela mai rezistă încă două săptămâni. După un ultim asalt, este cucerită pe 27 august și, timp de trei zile, cade pradă jafurilor, violurilor și masacrelor. După aceea, dar numai după aceea, Filip al II-lea își face o intrare solemnă în orașul pustiit. Nu ar fi putut birui, fără prima fază a victoriei din 10 august. Cum în acea zi este sărbătoarea Sfântului Laurențiu, Filip al II-lea decide, în semn de mulțumire lui Dumnezeu, să construiască în Spania o mânăstire care să aibă formă de grătar, amintind de instrumentul de tortură pe care a fost martirizat sfântul. Așa se va naște El Escorial…

Dar, la Yuste, bucuria pe care i-o provoacă împăratului victoria de la Saint-Quentin se preschimbă imediat în mânie când acesta află că fiul său nu a fost prezent pe câmpul de luptă. Ce greșeală! Filip al II-lea este la Bruxelles, circumspect din cauza dorinței de răzbunare a francezilor, care vor căuta să

ștergă rușinea de la Saint-Quentin. Ducele de Guise se îndreaptă spre Calais, o posesiune engleză de două secole, mai exact de la Războiul de 100 de Ani, păzită de două forturi, dar cu garnizoane puțin numeroase, mai ales pe partea dinspre mare. Guise profită de mareea joasă pentru a-și instala tunurile în mijlocul dunelor. Pe 6 ianuarie 1558, atacul-surpriză reușește din plin, fără să distrugă nimic. Englezii capitulează, francezii se limitează să îi expedieze de cealaltă parte a Mării Mânecii. Această lovitură de fulger trezește Franța din amorțire: orașul Calais este liber, după două sute doisprezece ani de când fusese ocupat de Eduard al III-lea în 1346! Înfrângerea portului Calais are ecouri ample în toată Europa. Carol Quintul trăiește „cea mai mare amărăciune din viața lui", iar nora sa, Maria Tudor, este atât de îndurerată, încât lumea se teme pentru sănătatea ei mintală. Înainte de a muri, Maria Tudor va spune: „Dacă cineva mi-ar desface inima, în ea ar găsi gravat numele Calais…"

Pe 3 mai 1558, Carol Quintul e liber: nu mai este împărat

Iarna este ucigașă pentru împărat. Sora lui, Eleonora, văduva lui Francisc I, retrasă și ea în Spania de doi ani, moare pe 18 februarie. Iar pe 24 aprilie, Henric al II-lea celebrează căsătoria fiului său, Francisc, prințul moștenitor, cu Maria Stuart. Carol Quintul știe că, neîndoielnic, aceasta va fi o alianță împotriva Spaniei. Din fericire, pe 3 mai, dieta din Frankfurt acceptă abdicarea finală, renunțarea lui la Imperiu, în favoarea fratelui său, Ferdinand. Se rupe, astfel, ultima lui legătură cu povara puterii, Carol Quintul devenind, potrivit unora, călugărul Carlos, căruia îi place să mănânce la soare. Are fierbințeli, îi e frig, dar mai ales îl frământă viața de apoi. „În acest moment, pesemne", cum remarcă Philippe Erlanger în strălucitorul său

studiu[49], „se situează episodul, dacă nu cel mai fantastic, cu certitudine cel mai controversat din lunga sa carieră.“ Astfel — dar încă se mai discută pe această temă —, fostul suveran ar fi cerut o repetiție a funeraliilor sale; pe 30 august, ar fi asistat, de fapt, la propria-i liturghie funebră, în fața unui catafalc înconjurat de făclii, în prezența servitorilor săi în ținută de mare doliu. Și s-ar fi rugat pentru propriu-i suflet. De la un asemenea personaj ne putem oare aștepta la un final banal? În orice caz, a pus să se oficieze slujbe de pomenire pentru ai săi și, negreșit, pentru sine, deopotrivă.

Miercuri, 21 septembrie, după ce a primit sfântul maslu de la arhiepiscopul de Toledo, cel care va rămâne, la fel ca Filip al II-lea, cel mai spaniol dintre Habsburgi, este vegheat de călugărul Francisco de Villalba. După un ultim sfat destinat fiului său și după alegerea rugăciunilor pentru adevărata lui înmormântare, la ora 2 noaptea Carol Quintul își dă duhul. Pe 3 februarie 1557, pe pământul bătătorit din fața bisericii mânăstirii, la ora 5 dimineața, cei nouăzeci și nouă de halebardieri din ultima sa escortă își aruncă armele sau le frâng, în semn de rămas-bun de la împărat. După o existență incredibilă, în care cutreierase Europa în permanență, dar nu pusese piciorul niciodată pe pământurile lui din America, Carol Quintul a murit de epuizare și de boală, firește, dar și de lasitudine, din cauza eșecurilor și a greșelilor lui, cea mai mare fiind aceea de a nu fi intuit importanța Reformei. Ca o ironie a acestei gigantice schisme, cu câteva luni înainte de a se prăpădi, Carol Quintul, omul care nu-l înțelesese pe Luther, afla că niște luterani se ascundeau la Valladolid! Erezia în Spania! Carol Quintul este ultimul suveran al Evului Mediu într-o eră cu forțe politice noi. A dat Casei de Austria o putere nemaiîntâlnită până atunci și a permis un paradox: el, burgundul, a devenit spaniol, în timp ce fratele său, Ferdinand, spaniolul, a devenit austriac.

Visul lui Carol Quintul, acela al unui imperiu creștin universal, nu a putut reuși din cauza unei noi idei răspândite de adversarul său, Francisc I: statul-națiune. Acest duel al titanilor a fost și duelul dintre două epoci. Succesiunea sa la tron este revelatoare: fratele lui este împărat, fără a fi rege al Spaniei, fiul lui este rege al Spaniei, fără a fi împărat. A divizat puterile și competențele, fiindcă pătimise prea mult din cauza teritoriilor nemărginite. Nu-și petrecuse el aproape toată viața galopând dintr-un loc în altul? Carol Quintul este un caz unic. Așa cum ar fi zis, poate, regele Franței, Francisc I, dacă ar mai fi trăit ca să-și îngroape cumnatul: „Ce mare împărat!“

---

[38] Conferință rostită în spaniolă, pe 6 mai 1958, la Universitatea din Salamanca și intitulată *„El Imperador“*.

[39] Convorbire între Pierre Chaunu, membru al Institut de France, și François Dosse, *L'Instant éclaté*, Aubier, 1994.

[40] Henry Bogdan, *op. cit.*

[41] Mari latifundii, unde se practică sclavia.

[42] A nu se confunda cu Frederic I Barbarossa (1122–1190), împărat romano-german din familia de Hohenstaufen, contemporan cu Henric al II-lea Plantagenet.

[43] Când prințul Henric era închis în Spania, împreună cu fratele său, Francisc, purta numele de duce de Orléans. Francisc a murit în 1536.

[44] În foarte frumoasa sa carte *François Ier* (Perrin, 1983). Aduc un omagiu acestui minunat povestitor, care a încurajat primele mele lucrări și le-a publicat în colecția pe care o coordona.

[45] Aproximativ două sute de kilometri.

[46] Philippe Erlanger, *Charles Quint*, Perrin, 1980, reeditare „Tempus“, 2004.

[47] Carol Quintul are deja o fiică din flori, Margareta de Parma, născută în 1522 și, reamintim, trei copii legitimi cu Isabela de Portugalia. Unul dintre ei, Juana, regina Portugaliei și regentă a Spaniei, a fost singura femeie membră a Companiei lui Isus.

[48] *Ommegang*: „procesiune circulară“. În 1348, sub domnia ducelui Ioan al III-lea de Brabant, o femeie credincioasă, Beatrijs Soetkens, văduva unui țesător, a avut o viziune: se făcea că Fecioara Maria îi cerea să aducă la Bruxelles o statuie de-a ei, căreia locuitorii din Anvers nu-i prea dădeau atenție. Femeia aceasta a reușit să-i paralizeze pe paznici, a avut vânt propice pe corabia cu care a călătorit, debarcând la Bruxelles, în apropiere de Sablon. Stupefiați, arbaletrierii au văzut în această aventură un miracol. Cu timpul, cortegiul a mobilizat toate breslele și a devenit somptuos. În 1930, cu prilejul centenarului Belgiei, Elisabeta, regina foarte iubită a belgienilor, a reluat această frumoasă tradiție.

[49] *Op. cit.*

5

Filip al II-lea, un Habsburg auster în Spania (1556–1598)

Moartea împăratului stârnește, desigur, cea mai intensă emoție în Țările de Jos, însă toată Europa Habsburgilor organizează ceremonii funerare în memoria lui. La Valladolid, la Toledo, la Viena, dar și la Roma sau Bologna, lumea se roagă pentru defunct. Reacția este pe măsura Imperiului. Filip al II-lea este foarte abătut din cauza celor două decese: al tatălui și al mătușii lui, Maria. Noul rege al Spaniei s-a retras într-o abație de lângă Bruxelles. Nu iese dintre zidurile lăcașului decât joi, 28 decembrie 1558, și intră în oraș în toiul nopții. Orașul Bruxelles este împietrit de durere, recules în tăcere; doar dangătul lugubru al clopotelor răsună de trei ori pe zi, în timp ce toate serbările prevăzute pentru sfârșitul de an au fost anulate. A fost decretat un doliu de patruzeci de zile. În vinerea și sâmbăta din săptămâna următoare, Filip al II-lea participă personal la câteva slujbe în catedrala Sainte-Gudule (astăzi Saint-Michel), „navă ancorată în inima orașului Bruxelles“ pe o colină, un splendid monument gotic din Brabant, a cărui construcție fusese începută în veacul al XIII-lea. Filip al II-lea este sub privirile familiei sale, înfățișată pe niște vitralii remarcabile; la nord, părinții lui, Carol Quintul și Isabela de Portugalia; la sud, Ludovic al II-lea, rege al Ungariei, și soția sa, Maria, sora împăratului. Și tot sub bolțile acestei catedrale, Carol Quintul

fusese încoronat rege al Castiliei și al Aragónului, cu patruzeci și doi de ani în urmă, în 1516.

Trei mii de făclii revarsă o lumină deopotrivă caldă și tremurândă asupra catafalcului gol. Sceptrul, globul și coroana care au fost depuse erau cele de la încoronarea lui; sabia este pe altar. Dar ceea ce trebuie să reținem în mod special, imaginându-ne insolitul momentului, este prezența în catedrală a douăzeci și patru de cai, fiecare ținut de căpăstru de câte un gentilom. Împodobiți cu valtrapuri, caii poartă armoariile diverselor posesiuni imperiale: „Detaliu emoționant: în momentul în care ultimul cal — cel care se numea „calul de doliu“, înveșmântat până la copite în catifea neagră însemnată cu o cruce roșie — a trecut prin fața șirurilor de cavaleri ai Lânii de Aur, unul dintre ei, contele de Boussu, care fusese marele comis al grajdurilor împăratului, a căzut în genunchi și a rămas prosternat așa, plângând în hohote, un sfert de ceas […].[50]

O scenă grandioasă, impresionantă și semnificativă, ținând seama că împăratul Carol Quintul își petrecuse viața încălecat pe cal. Fiind mai tot timpul plecat, nu avusese posibilitatea de a se ocupa îndeaproape de educația și instruirea fiului său. Lui Filip al II-lea, născut la Valladolid în 1527 și crescut în Castilia, i-a repugnat întotdeauna ideea de a părăsi Spania. Va fi foarte circumspect în privința influențelor străine. Va fi iubit de către supușii săi spanioli, dar nu va avea capacitatea de a-i înțelege sau de a-i aprecia pe oamenii veniți de pe alte meleaguri, cu moravuri diferite de ale lui. Cum spunea un ambasador, „italienii nu-l prea iubeau, olandezii nu-l iubeau deloc, iar germanii îl considerau odios“.

Tatăl lui era un om distant, misterios, neimpresionabil, strivit de o misiune herculeană și constrâns la călătorii extenuante, îndepărtate și continue, însă era omul care se

decidea repede. În galop. Timpul, dar și distanțele de străbătut în goana calului erau inamicul lui. Păstrând toate proporțiile, în comparație cu el Filip al II-lea va fi mai sedentar, însă, la cererea tatălui său, întreprinsese un lung periplu de trei ani în Italia, Germania și Țările de Jos, înainte de a descoperi Anglia în 1554. Supușii lui spanioli îl vor porecli *„el rey papelero“* („regele hârțogar“), din cauză că ține morțiș să examineze personal documentele emise de imensa birocrație instituită sub domnia complexă și centralizatoare a lui Carol Quintul. Foarte diligent, acest rege birocrat este suspicios cu sfetnicii lui și, mai ales, cu favoriții, care ar putea face jocul curților europene. Lent, aproape timorat, preferă să își asume studierea dosarelor cu o meticulozitate aproape maniacă, zăbovind asupra unor detalii fără importanță, fiindcă se știe că „dracul în detalii se ascunde“. Aparatul administrativ este lent, croit după imaginea lui. Regele nu ia decizii decât după ce a reflectat la toate consecințele posibile, cântărind îndelung toate argumentele pro și contra. Indiferent dacă aprobă sau dezaprobă deznodământul unei controverse dintre miniștrii săi (zece la doisprezece), chestiunea așteaptă multă vreme pe birou său până să primească semnătura *„Yo, el Rey“*, aceeași formulă folosită și de tatăl său. Criticând atitudinea lui indecisă, contemporanii săi îl vor mai împopoțona cu o poreclă, „Filip cel Prudent“, care nu va mai fi însă justificată începând din 1580, când regele va face dovadă de o energie subită. Se teme că nu-l va putea egala pe tatăl său, care în toată tinerețea fiului său fusese o umbră deopotrivă distantă și apăsătoare. Având prea puțină încredere în el însuși, își găsește refugiul în aplicarea riguroasă a principiilor, ceea ce va avea adesea rezultate îmbucurătoare. Rațiunea de stat este religia lui politică. Însă, lipsindu-i aplombul și imaginația, va fi vulnerabil la intrigi; astfel, secretarul lui particular, Antonio Pérez, va profita de funcția sa,

vânzând secrete de stat, punând la cale asasinarea unuia dintre rivalii săi și compromițând coroana Spaniei în succesiunea la tronul Portugaliei.

Fără îndoială, regele este pătruns de caracterul divin al misiunii sale de a asigura triumful credinței catolice și, implicit, de a lupta contra ereziei, iar asta prin intermediul unei puteri absolute. Treptat, odată cu abdicările succesive ale tatălui său, Filip devine suveranul Spaniei și al coloniilor ei americane, al posesiunilor aragoneze din Italia, în special Neapole și Sicilia, al foarte disputatei succesiuni burgunde (Țările de Jos și Franche-Comté). Din 1554, prin căsătorie, devine rege al Angliei și al Irlandei, iar în 1580, rege al Portugaliei. Acestor demnități regale, li se mai adaugă, începând din 1540, faimosul ducat Milano și, desigur, titlul de arhiduce al Austriei, primit la naștere. Înseamnă mult, dar el nu este împărat, pe când Carol Quintul deținea… șaptesprezece coroane! În multe domenii, tatăl său dăduse greș în visul său de a deveni „cârmuitorul Universului“. În schimb, Filip al II-lea este cu adevărat șeful Casei de Habsburg. Iar Spania este domeniul lui.

Filip al II-lea va avea patru căsătorii și… patru înmormântări

În portretul pictat de Tițian în 1553, în care Filip este înfățișat în picioare — la vârsta de douăzeci și șase de ani —, monarhul are fața prelungă, desigur, dar nu atât de deformată ca a tatălui său, iar gura, cu buze cărnoase, apare închisă. Nu este un bărbat senzual. Mânecile mantoului, scurt, sunt brodate cu fir de aur. De altfel, poartă veșminte bogate, adesea aurite, ce atenuează strălucirea colanului Ordinului Lâna de Aur, în cadrul căruia are rangul de mare maestru. În viața personală, unde mizele politice erau pe primul plan, fiul lui Carol Quintul

este copleșit de ghinioane și grele încercări. În treizeci și cinci de ani, va fi văduv de patru ori. Cele patru mariaje reflectă tradiționalele combinații matrimoniale ale Habsburgilor. Va avea, așadar, soții simbolizând înțelegeri, alianțe și ambiții succesive, ba chiar contradictorii uneori. Regele va fi soțul unei portugheze, al unei englezoaice, al unei franțuzoaice și al unei austriece! Neputând să conducă lumea, strânge în brațe Europa.

După o copilărie austeră, fusese însurat la vâsta de șaisprezece ani, în 1543, cu infanta Maria a Portugaliei, verișoara lui primară. Uniunea lor matrimonială este curmată în 1545, prin decesul prematur al Mariei. Pe această amărăciune se grefează suferințele pe care i le va aduce fiul lor, Don Carlos, prinț al Asturiilor, născut pe 8 iulie 1545 la Valladoid, altfel spus crucea pe care Filip al II-lea o va purta toată viața. Bătut de soartă, nefericitul băiat este gângav, scălâmb și rahitic, pesemne consecințe ale căsătoriilor consangvine. Violent din fire, cu crize de epilepsie, înclinații sadice și gusturi homosexuale, este prea puțin dotat pentru studiu; destinul lui este o tragedie răscolitoare, lovind ca o armă cu repetiție, ce va inspira câteva opere literare, piese de teatru și o operă.[51] Filip al II-lea, dezolat de nenumăratele tare ale fiului său, îl declară pe Don Carlos inapt să domnească, sperând să mai aibă alți copii legitimi în viitor. Filip al II-lea se recăsătorește cu Maria Tudor, în 1554, pe când trăia încă împăratul Carol Quintul, care s-a bucurat de această alianță. Fiică a lui Henric al VIII-lea și a Caterinei de Aragón, reamintesc, aceasta îi fusese promisă odinioară unui fiu de-al lui Francisc I, apoi lui… Carol Quintul însuși! Maria Tudor, de multă vreme bolnavă, devenise foarte nepopulară din cauza intoleranței religioase pe care o manifesta. Execuția, din ordinul ei, a trei sute de protestanți era impardonabilă; moare, după patru ani de căsnicie, fără să-i fi făcut vreun copil regelui.

În cuplu, neînțelegerile se succedau discuțiilor furtunoase. Moștenitorul lui Carol Quintul era plin de amărăciune la gândul de a nu avea un fiu care să poată consolida uniunea dintre regatul Spaniei și cel al Angliei; odată cu moartea Mariei Tudor, acest proiect era abandonat, căci defuncta o desemnase ca succesoare pe sora ei vitregă, Elisabeta, foarte ostilă catolicismului sângeros al Mariei. Prin urmare, Filip al II-lea nu mai poate conta pe sprijinul englezilor. Se vede nevoit, atunci, să reflecteze la două probleme și să le găsească o soluție: cu cine se va însura a treia oară, pe de o parte, și ce să facă totuși cu Don Carlos, moștenitorul lui incapabil, care nu poate fi un urmaș la tron, pe de altă parte? Urmarea evenimentelor este sfâșietoare. Filip se găsește în miezul unei conjuncturi care ar încânta un dramaturg, căci s-a însurat cu moștenitoarea tronului Angliei și al Irlandei, care fusese logodită inițial cu tatăl său! Ce înseamnă spiritul de familie! Iar acum, după ce se gândise să îl însoare pe Don Carlos cu prințesa Elisabeta a Franței, fiica regelui Henric al II-lea, regele Spaniei o găsește pe gustul lui și i se va substitui bietului său fiu, pe care îl respinge! Luând locul lui Don Carlos în viitoarea alianță matrimonială, Filip al II-lea îl umilește și mai mult pe acest prinț nesociabil și perfid, care nu va urmări decât să se răzbune din cauza handicapurilor sale. În realitate, acest mariaj este consecința unui deznodământ ce părea de neconceput în istoria europeană: după șaizeci și șapte de ani de conflicte, sfârșitul infernalului ciclu de războaie duse în Italia de Casa de Habsburg și Casa de Valois. Tratativele scoseseră în evidență lipsa de bani, atât în ce-l privea pe regele Spaniei, cât și pe regele Franței. Filip al II-lea, la capătul resurselor, trebuie să recurgă la numeroase expediente, în special la împrumuturi împovărătoare de la bancheri din Lyon și Italia. Era timpul, așadar, de a îngropa toate resentimentele din trecut, războaiele,

trădările, cotropirile și restituirile de teritorii, care, neservind la nimic, se soldaseră în schimb cu zeci de mii de victime, săpaseră abisuri de datorii și întreținuseră un conflict între Franța și Casa de Austria, care de altfel, din acalmii în crize, alternativ, se va continua până în 1918.

Pe 2 aprilie 1559, la Cateau-Cambrésis, în nordul Franței, se semna un prim tratat între monarhia franceză și cea engleză. Henric al II-lea păstra Calais, reușind astfel „să-i arunce pe englezi afară din regat“. Costul plătit era de 500 000 de scuzi de aur, din tezaurul Franței, ce trebuiau achitați în termen de opt ani, altminteri englezii luând înapoi Calais. Franța își consolida avantajul în nord și în est, păstrând Saint-Quentin și celebrele trei episcopate Metz, Toul și Verdun, metereze solide împotriva unei eventuale invazii a trupelor imperiale. Lucrul acesta nu era stipulat explicit în acord, însă împăratul Ferdinand I, într-o situație dificilă în acel moment din cauza principilor germani și a turcilor, nu avea cum să ridice vreo obiecție. În schimb, Franța pierdea Savoia și principalele orașe din Piemont. Și adio Italia franceză! A doua zi, pe 3 aprilie, s-a stabilit ca ducele de Savoia să se însoare cu Margareta, sora lui Henric al II-lea și, de asemenea, Filip al II-lea să o ia de soție pe Elisabeta de Valois, fiica lui Henric al II-lea și a Caterinei de Medici.

Trebuie subliniat că renunțarea la visul italian a fost criticată în Franța, în special de către ducele de Guise, furios din cauza prea marilor concesii acordate foștilor săi adversari din Italia. Dar regele s-a ținut tare… Se poate admira, la Siena, o superbă alegorie a Tratatelor de la Cateau-Cambrésis, unde, pe un covor roșu, cei doi suverani, purtând fiecare coroana pe cap, se strâng în brațe. Dar, în realitate, această îmbrățișare este o ficțiune, întrucât nici Filip al II-lea, nici Henric al II-lea nu au asistat la ceremonia care „dintr-o trăsătură de peniță anula niște cuceriri de peste treizeci de ani“. De atunci înainte,

imaginea, un formidabil instrument de propagandă, nu va conteni să influențeze politica și mentalitățile.

Turnir fatal la Paris: Henric al II-lea moare, răpus de o lovitură de lance în ochi

Pentru a sărbători cum se cuvine pacea și cele două nunți, Henric al II-lea organizează serbări superbe la Paris. Filip al II-lea va fi reprezentat de ducele de Alba, însă ducele de Savoia va asista personal la festivități. Pe 22 iunie, prin procură, regele Spaniei (treizeci și doi de ani) o ia de nevastă pe Elisabeta a Franței (paisprezece ani), la Notre-Dame, după care spectacolele curg. Turnirurile cu lancea, pe strada Saint-Antoine, unde Carol Quintul fusese întâmpinat fastuos, atrag o mulțime de oameni. Pe 30 iunie, la al treilea turnir, lancea contelui de Montgomery se rupe lovind platoșa și, alunecând violent sub viziera regelui, îi intră acestuia adânc în ochi până la creier. Timp de câteva zile, chirurgul Ambroise Paré și confratele său Andreas Vesalius, anatomist renumit trimis de la Bruxelles de Filip al II-lea, încearcă să extragă așchiile din plagă, însă leziunea este prea adâncă. Lucidă, preocupată să pregătească regența, Caterina de Medici nu anunță moartea soțului ei decât pe 10 iulie. Rămâne la căpătâiul lui, în castelul Tournelles. Înconjurat de cardinalul de Lorena și de conetabilul de Montmorency, regele își dă duhul, în mod oficial, la ora unu după-amiaza; agonia sa, se spune, a durat zece zile, negreșit mai puțin însă. În paralel, căsătoria surorii regelui, Margareta, cu ducele de Savoia fusese binecuvântată, dar fără niciun fel de fast, într-o simplă cameră a palatului.

După doisprezece ani de domnie, Henric al II-lea își condusese bine politica externă; Habsburgii, acești inamici

moșteniți din generație în generație, deveniseră rude și aliați. Când moare regele Franței, în vara anului 1559, țara nu mai are dușmani în exterior. În interior, în schimb, Reforma câștigă din ce în ce mai mulți adepți, de la curteni cu rang înalt până la mediile rurale. Există aproximativ 400 000 de protestanți și peste 1 400 de biserici pentru cultul lor. Vrând „să epureze țara de erezie", aprinzând ruguri și intensificând represiunea, Henric al II-lea dăduse greș. La fel ca împăratul Carol Quintul. Este de temut o revoltă împotriva autorității regale. Asupra regatului apasă greu pericolul unui război religios, putând degenera oricând în război civil.

Filip al II-lea urmărește cu îngrijorare antagonismele din Franța. Are îndoieli în privința capacităților noului rege, Francisc al II-lea, un pirpiriu de paisprezece ani, însurat în pripă cu Maria Stuart, o tânără înaltă și cu pielea translucidă. La cei șaisprezece ani ai ei, această regină a Franței este și regina Scoției. Din fericire, socotește Filip al II-lea, prea tânărul monarh, deși major din punct de vedere legal, lasă guvernarea pe seama altora: mama sa („Madame Catherine"), cardinalul de Lorena și, mai ales, ducele de Guise, un catolic convins și rudă cu Maria Stuart.

În Spania, alarmată de zvonurile unei infiltrări calviniste, Inchiziția înăsprește cenzura. Tot în 1559, cu sprijinul opiniei publice, se ordonă distrugerea multor opere considerate eretice. Regele este un fervent apărător al catolicismului, în țara unde această religie a atras cei mai înfocați credincioși. Motivațiile regelui se bizuie și pe considerente geografice: islamul la sud și amenințarea crescândă a protestantismului la nord fac din el un apărător și mai ferm al unei credințe inviolabile. Bine măcar că pacea asigură hegemonia spaniolă în Italia. Dar iată că, departe de Spania, noi tulburări agită Țările de Jos. Aristocrația locală se simte amenințată în privilegiile

sale de către regentă, Margareta de Parma (sau de Austria), sora vitregă a lui Filip al II-lea. Fratele ei i-a încredințat de curând regența Țărilor de Jos; de fapt, o plasează sub tutela unui fel de consiliu secret, *Consulta*, alcătuit din trei bărbați, printre care burgundul Granvelle, adevăratul stăpân al țării. Doar o mică parte din nobilime este calvinistă, iar unii dintre cei mai importanți nobili, cum ar fi Wilhelm de Orania, își pun întrebări în privința noii religii, însă prezența garnizoanei spaniole nu face decât să incite spiritele.

*

La Viena și în Austria, Ferdinand I consolidează Imperiul

O serie de împrejurări, ținând atât de familie, cât și de politică, vor conduce la drama finală. Chiar dacă, în ce-i privește pe Habsburgi, personalitatea și rangul lui Filip al II-lea situează Spania în centrul preocupărilor și al forței lor, nu trebuie să uităm de ramura mai tânără a dinastiei, reprezentată prin fratele lui Carol Quintul, împăratul Ferdinand I, unchiul lui Filip al II-lea, care domnește în Austria. Chiar dacă are buza de jos groasă și răsfrântă — celebra gură bosumflată a Habsburgilor —, Ferdinand este mai vesel decât fratele lui, plăcându-i muzica și lectura, și manifestă curiozitate pentru orice lucru. Unii dintre apropiații lui îl compară cu un „butoi de pulbere“, fiindcă, în entuziasmul lui, e în stare să explodeze. Pasionat, a umplut Biblioteca Imperială din Viena cu prețioase manuscrise grecești, le-a oferit vienezilor prilejul de a admira șase cămile, confiscate de la turci, și a expus primele lalele și primele flori de liliac care s-au văzut vreodată în lumea apuseană. Acest temperament senin și vesel pare o reacție la copilăria sinistră și morbidă de care avusese parte. Și el pășise

în urma sicriului tatălui său, rătăcind într-o procesiune penibilă prin Spania, cum cerea mama lui, care își pierduse mințile; și el o văzuse cufundându-se în demență și meritându-și porecla de Ioana cea Nebună. Și când el, care se născuse în Spania și fusese educat acolo, a trebuit să cedeze locul fratelui său mai mare și să plece în Țările de Jos, șocul trăit fusese dur, lăsându-i un sentiment de nedreptate.

După multe tergiversări, Carol Quintul, simțind că i se apropie sfârșitul, îi transmisese titlul de împărat, cu misiunea de a supraveghea Europa Centrală, veșnic râvnită de turci, cu sprijinul duplicitarului Francisc I. Exclus să uite de primul său titlu, emblematic, de arhiduce al Austriei, nici de cel de rege al Stiriei, Carintiei, Carniolei, Boemiei și Ungariei. Pe drumul care vine de la Constantinopol, Ferdinand I este, așadar, vigilentul gardian al lumii creștine. Dacă, pentru posteritate, amintirea lui este mai ștearsă decât cea a lui Filip al II-lea, împăratul care i-a urmat la tron lui Carol Quintul are tot atâtea responsabilități ca regele Spaniei, iar situarea sa geografică, la Viena, implică mai multe pericole decât cea a fratelui său. Filip al II-lea se luptă cu contestații interne în statele lui, Ferdinand I este amenințat la hotarele de răsărit ale imperiului. Și i-a trebuit o energie tenace pentru a nu mai fi un prinț spaniol vorbind prost germană și a deveni un austriac acceptat de toți. Aceeași problemă, deși invers privită, cu care se confruntase fratele lui, Carol Quintul. Ferdinand și soția lui, Ana, bat toate recordurile în materie de progenituri în curțile din Europa: au cincisprezece copii, dintre care doisprezece vor rămâne în viață. Prin mama lor, de sânge străin, francez și polonez, combinația cu sângele Habsburgilor este de bun augur. Ferdinand și Ana sunt foarte uniți și vizibil fericiți. La fel ca fratele său, ca Francisc I, ca Henric al VIII-lea, Ferdinand e veșnic în criză de bani. Iar dacă îi are, îi cheltuie pentru soția lui. Unui consilier care îi reproșează această

generozitate conjugală, Ferdinand I îi răspunde: „Mai bine să cheltuiești bani pentru femeia ta legitimă decât să umbli după prostituate.“[52]

Confruntat cu exigențele reformatoare ale lui Luther, Ferdinand I putuse să înțeleagă mult mai bine de ce vânzarea de indulgențe, supervizată de Roma, șoca spiritele și tulbura conștiințele. Și, mai mult decât fratele său, putuse să evalueze pericolul politic al Reformei: dacă principii germani susțineau atât de fățiș sciziunea, era și pentru a diminua mai mult autoritatea imperială. Iar interesul intens manifestat de fiul său, Maximilian, pentru noua religie provocase o gravă criză între tată și fiu, până când acesta renunță în mod oficial să susțină erezia. Trei dintre surorile lui, persoane evlavioase, se rugaseră cu fervoare, negreșit, pentru a-l întoarce pe calea cea dreaptă, iar Filip al II-lea răsuflase ușurat și el. La 25 iulie 1564, Ferdinand I, răpus de o ftizie pe care medicii săi nu fuseseră capabili să o diagnosticheze, se sfârșește din viață, încredințându-și sufletul lui Dumnezeu, pe care l-a slujit mereu. Înainte de a muri, dispusese ca splendidele sale opere de artă și obiectele colecționate de el să rămână definitiv la Viena, în palatul Hofburg, fără a putea fi vreodată divizate sau transferate altundeva. Noul împărat este fiul său cel mare, Maximilian al II-lea, în vârstă de treizeci și șapte de ani, care s-a însurat cu una dintre verișoarele lui, Maria, penultima fiică a lui Carol Quintul. Murind, Ferdinand I lasă în bună ordine partea răsăriteană a Imperiului Habsburgic.

Degeneratul Don Carlos uneltește împotriva tatălui său, Filip al II-lea

Între Filip al II-lea și fiul său dezechilibrat, Don Carlos, încep să se producă incidente devastatoare. Regele este exasperat

văzând că pe acesta nu-l interesează decât un singur lucru… mâncarea! Leit bunicul său, Carol Quintul! Nici nu s-a ridicat bine de la masă, și iar începe să mănânce, organismul lui fiind, probabil, infestat cu vreun vierme solitar, spun gurile rele. Are o voce din ce în ce mai feminină, se bâlbâie tot mai rău, iar piciorul drept este vizibil mai scurt decât stângul. Cu pieptul umflat, șchiopătatul lui pare oribil. Toate îngrijirile și educația pe care tatăl lui a vrut să i le asigure n-au servit la nimic. În plus, într-o noapte, în timp ce se furișa pe o scară întunecoasă la o întâlnire, bârfește lumea, cu fata unui grădinar, căreia nu-i repugna pesemne să fie astfel onorată de atențiile prințului, Don Carlos a căzut, și-a spart țeasta și, practic, și-a pierdut vederea. Chemat în pripă, chirurgul Andreas Vesalius, pe care regele îl trimisese și la căpătâiul lui Henric al II-lea, răpus în turnirul ce i-a fost fatal, își mărturisește neputința. Don Carlos acumulează „dezavantaje“, cum se exprima pudic un franciscan, aflat la căpătâiul lui, alături de niște spițeri. Cum Don Carlos devine amenințător cu pumnalul lui, tatăl său e cuprins de o ură atroce. Delirant, fiul său se amuză bătându-și valeții și caii… Ce să facă regele totuși cu acest rebut uman? Cine ar putea accepta să îl ia de bărbat, fără a mai pomeni de consecințele unei ipotetice — și funeste — paternități? Pentru a-și sfida tatăl, Don Carlos anunță că se va însura cu verișoara lui, Ana, una dintre fiicele lui Maximilian al II-lea. Îngrozit, Filip al II-lea se opune. „Logodnicul“, din ce în ce mai tulburat la minte, înțelege că tatăl lui vrea să îl elimine de la succesiune. Și atunci, omul acesta pocit, ajuns la vârsta de douăzeci și unu de ani, vrea să *existe*, indiferent prin ce mijloc, așa că se apucă să uneltească împotriva tatălui său, susținându-i pe răzvrătiții din Țările de Jos. Acolo, situația s-a deteriorat de când regele i-a poruncit regentei Margareta să înăsprească pedepsirea ereticilor. Pe 5 aprilie 1566, o delegație compusă din peste două

sute de nobili olandezi, catolici și protestanți laolaltă se prezintă la palatul din Bruxelles pentru a cere abrogarea Inchiziției în țară. Regenta nu îi primește și, ceea ce agravează și mai mult situația, unul dintre sfetnicii ei îi alungă, insultându-i și numindu-i „cerșetori“. Cuvântul, din nefericire, se va impune, căci, prevalându-se de acest epitet jignitor, aristocrații vor incita la revoltă împotriva puterii spaniole. De ce să mai existe acolo o garnizoană spaniolă, din moment ce războiul contra Franței s-a încheiat? De ce să crească taxele necontenit? Iată câte măsuri șocante! În toiul verii, rebeliunea devine mai dură, iar atitudinea de opoziție capătă și o dimensiune politică: mii de oameni înfometați atacă bisericile și simbolurile catolice, care susțin un cler străin — spaniol —, și prin urmare detestat. După o lungă chibzuință, Filip al II-lea trimite, în 1567, o armată de 9 000 de oameni, sub comanda ducelui de Alba, care jucase un rol major în victoria lui Carol Quintul la Mühlberg. Don Carlos încearcă să fugă în Țările de Jos, se împrumută cu bani și solicită chiar sprijinul fratelui vitreg al tatălui său, Don Juan de Austria. La Bruxelles, represiunea instituită de ducele de Alba este sângeroasă. În Piața Mare, acesta poruncește să se înalțe un eșafod, unde, sub ochii mulțimii, îi va decapita pe contele de Horn și pe ruda acestuia, contele de Egmont, în ciuda intervenției de grațiere a împăratului Maximilian al II-lea.[53] Baia de sânge continuă cu condamnarea, de către un tribunal extraordinar, supranumit „Tribunalul Sângelui“, a peste 9 000 de persoane, dintre care o mie au fost executate în Flandra și Brabant. Din cauza acestor persecuții, numeroși olandezi vor fi constrânși să se refugieze în străinătate, sub stindardul lui Wilhelm de Orania, conducător al mișcării de rezistență împotriva terorii și care se va converti la calvinism.

A vrut într-adevăr Filip al II-lea moartea fiului său și a reginei?

Tragedia politică devine o dramă familială, în împrejurări rămase tulburi, incerte, poluate de zvonuri și bănuieli, ale căror fundamente sunt neverificabile. Întrebarea este dublă: a vrut Don Carlos să atenteze la viața tatălui său? A poruncit Filip al II-lea asasinarea fiului său? Într-o noapte din luna ianuarie a anului 1568, regele, însoțit de Marele Inchizitor, cardinalul Espinosa, intră în camera unde se odihnește Don Carlos. Pâlpâirea torțelor conferă scenei dimensiunea unei înfiorătoare mașinații. În timp ce niște servitori bat în cuie ferestrele, acoperindu-le cu panouri de lemn, nefericitul fiu al regelui Spaniei cade în genunchi în fața tatălui său, îl întreabă dacă îl va ucide și încearcă să se arunce în focul din șemineu. Camera lui Don Carlos este metamorfozată în închisoare. Nu era o vizită, ci o arestare făcută de regele însuși. Într-o scrisoare, Filip al II-lea îl informează pe papă despre decizia sa tristă: „[…] Întrucât, pentru păcatele mele, Domnul a vrut ca acest prinț să aibă atâtea defecte și atât de mari, în parte mintale, în parte datorate condiției fizice, lipsindu-l total de atributele necesare pentru a putea domni, am ales să înfrunt riscurile imense care ar fi apărut, dacă mi-ar fi urmat la tron.“

În mod evident, o explicație de bun-simț. Dar pe urmă? Maximilian al II-lea, din celălalt capăt al Europei, întristat de veste, dar prins cu diverse treburi care îl rețin la Viena, regretă că „nu poate ajunge degrabă în Spania, pentru a-l vizita pe rege și a-i vorbi în persoană“. Oricum, ar fi ajuns prea târziu…

Vara anului 1568, în Spania, este un cuptor. Prizonierul pune să se arunce găleți de apă pe jos și se întinde deasupra, gol complet. Devorează fructe și bea litri întregi de apă rece. La mijlocul lui iulie, ingurgitează „un pateu imens, foarte

condimentat, făcut din patru potârnichi, pe care îl înfulecă tot“. Ultima lui masă. Sfârșitul lui este cumplit: febră, frisoane, indigestie, vomită ostia ultimelor sacramente și cere să îl vadă, dacă se poate spune așa, pe tatăl său. În zadar. Distrus, ajuns ca o epavă, moare la 24 iulie, oficial „ca urmare a propriilor sale excese“, ceea ce nu este imposibil. Totuși, lumea vorbește de otrăvire, iar Wilhelm de Orania preia zvonul și îl răspândește, insistând asupra brutalității cu care fusese tratat infantele. Otrăvire criminală? Sau intoxicație accidentală, ba chiar ineluctabilă, dacă ne gândim la bulimia lui fenomenală? Regele este învinuit. Desigur, intenția lui de a-l trimite în judecată pe fiul său este un cap de acuzare, dar această confruntare nu a avut loc niciodată. Nimic nu demonstrează că Filip al II-lea ar fi poruncit moartea fiului său, care, ce-i drept, de atâția ani devenise o povară de coșmar. Și nimic nu dovedește că, prin susținerea acordată insurgenților din Țările de Jos, Don Carlos ar fi vrut să atenteze la viața tatălui său. Regele rămâne claustrat într-o tăcere impresionantă. Nimic nu demonstrează, de asemenea, așa cum s-a insinuat, că Don Carlos ar fi avut o legătură cu mama lui vitregă, regina Elisabeta. Această suspiciune capătă proporții însă, peste trei luni, în octombrie, când fiica lui Henric al II-lea, gravidă în câteva luni, se simte foarte rău. Leșină tot timpul și nu contenește să plângă moartea fiului său vitreg. Exasperat, regele îi interzice să mai verse lacrimi! Medicii o chinuie cu sângerări. Situația se înrăutățește: regina naște prematur și moare, la vârsta de douăzeci și trei de ani; copilul, o fată, nu supraviețuiește. Decesul reginei pare, și el, suspect. O nouă clevetire câștigă teren: regele, în realitate gelos pe fiul său, ar fi fost autorul moral al morții tinerei soții necredincioase… În zece ani de căsătorie, Elisabeta de Valois, blajină și inteligentă, nu găsise la curtea lui Filip al II-lea tihna sufletească și stima la care se putea aștepta conform rangului

ei. Îi dăruise regelui două fiice, dar nu fiul care ar fi atenuat repulsia permanentă pe care o provoca năpăstuitul de Don Carlos, escortat de spectrul rușinos al bunicii sale, Ioana cea Nebună. Foarte îndrăgită de poeți, regina defunctă inspiră elogii cu prilejul funeraliilor. Printre tinerii autori, necunoscuți deocamdată, care o jelesc pe Elisabeta de Valois, se menționează numele unui oarecare Miguel de Cervantes Saavedra, care compune un sonet și o elegie pe tema morții premature a Maiestății Sale. Pentru a treia oară, Filip al II-lea este văduv. Învăluit într-o neagră legendă, este el oare un rege blestemat?

Escorialul sau splendorile austerității

Deși Carol Quintul a poruncit aici reconstruirea Alcázar-ului arab și extinderea cetății fortificate în 1537, prezidând, totodată, și câteva *Cortes*, Madridul nu își dobândește definitiv însemnătatea decât odată cu Filip al II-lea. La Viena, chiar dacă, din rațiuni financiare, meterezele contra turcilor au avut prioritate în fața edificiilor Renașterii, verii lui își au reședința într-o capitală a Sfântului Imperiu; este indispensabil, așadar, să doteze și el regatul Spaniei cu un oraș demn de puterea regală. Nu se putea concepe ca Habsburgii iberici să nu fie la fel de bine instalați ca aceia din Austria. Toledo este, prin urmare, neglijat, iar în 1561 regele transferă curtea în centrul podișului Meseta — și centrul țării, totodată —, ceea ce va face din Madrid cea mai înaltă capitală din Europa, cu o altitudine de aproape șase sute cincizeci de metri. Cetatea medievală, cu străduțe întortocheate ce se păstrează și astăzi în jurul viitoarei Plaza Mayor, va crește, iar populația se va tripla. Totuși, spiritul domniei lui Filip al II-lea este cel mai bine reprezentat la circa patruzeci de kilometri înspre nord-vest. Și, din castelul unde

locuiește, regele poate supraveghea cu o lunetă lucrările pe care le-a poruncit pe versantul sudic al munților Sierra de Guadarrama.

Nu este o fantezie, ci rezultatul unui legământ. În amintirea istoricei bătălii de la Saint-Quentin, câștigată la 10 august 1557, data sărbătorii Sfântului Laurențiu, regele jurase să ridice o mânăstire comemorând martiriul sfântului, torturat pe un grătar încins cu flăcări. Planul mânăstirii urma să aibă, așadar, forma unui grătar uriaș, lung de două sute șase metri și lat de o sută șaizeci și unu de metri. Dacă contemplăm acest extraordinar ansamblu arhitectonic (mânăstire, palat, mausoleu și biserică), nu putem decât să admirăm rapiditatea lucrărilor, executate de o mie cinci sute de muncitori, în decurs de numai douăzeci și unu de ani, din 1563 până în 1584, o realizare extraordinară pentru acea epocă, de unde și excepționala unitate de stil a edificiului, ascetic prin materialul de construcție ales, granitul cenușiu. Sever în viață, regele este la fel și în respectarea promisiunii sacre pe care a făcut-o. Filip al II-lea a ales proiectul arhitectului Juan de Toledo, care, după moartea sa în 1567, va fi urmat, cu foarte puține modificări, de către succesorul său, Juan de Herrera. Regele apreciază sobrietatea liniilor maiestuoase, opusul gustului foarte încărcat și ornamentat, care era la modă sub domnia tatălui său. Filip al II-lea inspectează adesea șantierul, amplasat la poalele muntelui Abantos, unde se cuibărește Escorialul. Vrând să crească numărul de călugări prevăzut inițial, comanditarul îl obligă pe al doilea șef al lucrărilor să supraînalțe edificiul. Prin spațierea asimetrică a ferestrelor, reușește să confere o oarecare eleganță perspectivelor orizontale. Pe fațadă, deasupra armoariilor lui Filip al II-lea, se înalță o monumentală statuie a Sfântului Laurențiu. În impresionanta Sală a Bătăliilor, suveranul pune să se picteze o frescă imensă, lungă de cincizeci

de metri, ilustrând, la sud, victoria lui Juan al II-lea de Castilia asupra maurilor, la Higueruela, în 1431, și, la sud, victoria sa, la Saint-Quentin, aflată la originea legământului făcut. Regele este satisfăcut, Escorial are grandoarea unui palat și austeritatea unei mânăstiri. Va trăi aici ca un călugăr, în niște odăițe ornamentate doar cu ceramică de Talavera, în Extremadura, la baza zidurilor; în camera sa, grație unei uși prin care se intră în biserică, acest singuratic poate să urmărească din pat slujbele religioase.

În timpul lucrărilor la ansamblul Escorial, Filip al II-lea își concentrează acțiunea pe trei fronturi, unul chiar în Spania, al doilea în Țările de Jos, ultimul în Mediterana. Punctul comun al celor trei fronturi este amenințarea la adresa supremației europene a Habsburgilor și a catolicismului. La Granada, musulmanii spanioli convertiți cu forța și oficial creștini din 1499, (*los moriscos*) și-au păstrat și diversele obiceiuri arabe. Aceștia constituie o importantă minoritate etnică și religioasă, care niciodată n-a vrut — sau nu a putut — să se integreze complet în restul populației. Temându-se ca maurii creștinați să nu înlesnească o debarcare pe pământul iberic, în special la Sevilla, unde sosesc metalele prețioase din America, regele aprobă măsuri represive; acestea nu fac decât să provoace o răscoală și, timp de doi ani, provincia Granada este devastată de lupte violente, până în munți. Filip al II-lea îl însărcinează pe Don Juan de Austria, fratele său vitreg și nelegitim, care pare înzestrat pentru arta militară, să înăbușe revoltele prin deportări masive în tot teritoriul. Apoi evreii convertiți la creștinism sunt supuși unor discriminări odioase, însă în ochii intransigentului rege s-a obținut esențialul: protestantismul este extirpat din Spania. În Țările de Jos, „revolta cerșetorilor“ se intensifică; insurgenții olandezi ocupă portul Brielle, în extremitatea sudică a Olandei. Comandant al „cerșetorilor“,

Wilhelm de Lumey jurase să-și lase să crească părul și unghiile până la această primă victorie. Degeaba repetă ducele de Alba că este vorba despre un eveniment „insignifiant“, regele, furios, vede în înfrângere o „rană nevindecabilă“; și nu se înșală, acest eșec va avea consecințe grele. Regenta Margareta de Parma, născută la Gent, frumoasă și cultivată, care îi înțelegea pe flamanzi, militase pentru conciliere. Dezaprobând represiunea, se retrăsese la sosirea trupelor spaniole trimise ca întăriri; această fiică nelegitimă a lui Carol Quintul refuza să își asume responsabilitatea masacrului. O pictură satirică îl înfățișează pe Filip al II-lea călare pe o vacă simbolizând statele sale răzvrătite; ducele de Alba, reprezentantul său, mulge animalul; ducele d’Alençon, fratele lui Henric al III-lea, favorabil hughenoților și întruchipând Franța, trage vaca de coadă; regina Elisabeta îi dă fân, în timp ce Wilhelm de Orania mângâie vaca, pentru a o liniști! Întreaga Europă se amestecă în treburile, rentabile ce-i drept, ale Țărilor de Jos.

Totuși, în mintea lui Filip al II-lea, cel mai mare pericol rămâne înaintarea turcilor. În ciuda morții lui Soliman în 1566, în cursul unui asediu în Ungaria, asalturile otomane se înmulțesc de-a lungul Dunării. La Viena, împăratul se teme că un val musulman ar putea înghiți Europa Centrală. Ce e de făcut? O soluție ar fi declanșarea unei bătălii pe mare, departe de Austria și de Spania, organizând o Ligă Sfântă compusă din puteri maritime eficiente. Artizanul principal al acestei coaliții este al 225-lea papă, Pius al V-lea, un italian care instaurează o austeritate spaniolă la Roma. După publicarea unui *Catehism roman*, întocmit laborios de Conciliul de la Trento, a unui breviar și a unei cărți de rugăciuni, Pius al V-lea a reafirmat autoritatea Sfântului Părinte asupra monarhilor. Astfel se face că în 1570 o excomunică pe regina Angliei, Elisabeta I, ca urmare a întemnițării Mariei Stuart. Fără vreun rezultat

notoriu… Chiar dacă dă greș în încercarea de a reuni numeroși principi, obține totuși participarea Spaniei, care este esențială, a Veneției și chiar a suzeranului de Monaco, în constituirea unei flote. Proiectul necesită o pregătire minuțioasă. Filip al II-lea profită de răgaz pentru a se recăsători în același an cu nepoata lui, Ana, fiica surorii lui, Maria, și a împăratului Maximilian al II-lea. O căsătorie stranie, dacă ne amitim că arhiducesa fusese, inițial, râvnită de iresponsabilul Don Carlos. Încă o dată, de fapt, tatăl îi lua locul fiului. Dar mult mai grave sunt ravagiile previzibile ale consangvinității în cazul acestei legături matrimoniale „[…] pe care Biserica nu ar fi tolerat-o la niște muritori de rând. Ea strângea desigur relațiile cu Viena, însă inaugura, totodată, niște practici supărătoare, care aveau să se înmulțească în secolul următor […]“[54], ducând la dezastre genetice. Filip al II-lea respinge obiecțiile și minimalizează riscurile; are vârsta de patruzeci de ani, îi trebuie neapărat un moștenitor legitim pe linie bărbătească, așa că papa Pius al V-lea îi acordă binecuvântarea sa cu reticență, din vârful buzelor.

În după-amiaza zilei de 17 noiembrie 1570, nobila citadelă castiliană Segovia se bucură și sărbătorește. În jurul catedralei, rar vestigiu al stilului gotic în plină Renaștere — edificiul fusese ridicat de Carol Quintul după revolta orașelor libere (*comuneros)*, înăbușită în 1511 —, lumea ovaționează sosirea unei caleșți și a unei escorte de ostași. Înăuntru, Filip al II-lea și cea care va deveni a patra lui soție, Ana de Austria.[55] Tânăra (are douăzeci și trei de ani) tremură de frig, în ciuda mantoului ei de hermină. Segovia este cocoțată pe o stâncă triunghiulară, într-un loc inedit, la o altitudine de o mie de metri. „[Ana] nu vede nimic din mulțimea strălucitoare care îi înconjoară și nu se uită decât la acest rege care o conduce, acest bărbat pe care până acum îl admira și pe care se simte gata să-l iubească. Sub expresia sobră a soțului ei, citește bucurie și multă tandrețe. În

ajun, seara, nu i-a spus el și nu i-a repetat cât de emoționat era de frumusețea ei și cât de fericit se simțea la gândul de a o avea alături toată viața?“[56]

Împovărat de drame, copleșit de griji, tată și văduv bănuit de cele mai rele nelegiuiri, Filip al II-lea nu se poate sustrage obligației dinastice de a-și asigura descendența. Este o constrângere politică pentru orice rege, așa cum s-a exprimat împăratul Maximilian al II-lea: „Aș fi foarte fericit să rămân în starea în care mă aflu; dar, atunci, nu mi-aș îndeplini datoria ce îmi revine față de Dumnezeu și față de supușii mei, pe care o plasez întotdeauna înaintea satisfacțiilor personale.“[57]

Această obligație, povară a monarhiilor, poate oare să îi aducă, într-un târziu, fericirea care l-a ocolit toată viața?

La patruzeci de ani, regele se recăsătorește cu o nepoată. Fericirea, în cele din urmă?

Pentru Filip al II-lea, grelele încercări prin care a trecut nu se pot șterge; se îmbracă în negru, din respect pentru memoria soției precedente (primele două neveste nu au dreptul la acest gând). Aflând acest lucru, Ana își aduce cea mai frumoasă rochie… de doliu. În catifea neagră, subțire la trup și bine făcută, cu ochi cenușii-albaștri și păr lung auriu, nepoata, sosită de la Praga după o călătorie de peste patru luni, face o reverență în fața unchiului ei. El o ridică imediat, din moment ce urmează să-i devină soție. A patra. Ana depășește momentul dificil al întâlnirii cu cele două fiice vitrege ale ei, infanta Isabela Clara Eugenia, cea mare, și Caterina Michelle, pe care Filip al II-lea le-a avut cu Elisabeta de Valois. De la înălțimea celor patru ani ai ei, Isabela Clara Eugenia exclamă dezamăgită: „Doamna aceasta nu este mama mea, are părul blond.“ Ana le

ia în brațe pe cele două surori, le sărută și le spune: „Deși nu sunt mama voastră, vă voi iubi ca și cum aș fi.“

Pe chipul regelui, pe care atâtea necazuri și-au lăsat amprenta, se poate constata o mare liniște, ba chiar bucurie. Filip al II-lea, pesimist și anxios până nu demult, nu se mai dezlipește de Ana și vorbește despre „marea dragoste care este între noi“. Încetul cu încetul, amintirea Elisabetei se estompează. Influența franceză, în uzanțele de la curte, nu mai are putere. Regele repune în practică un protocol vechi de treizeci de ani, de pe vremea mamei lui, regina Isabela, născută infantă a Portugaliei, ceea ce face ca eticheta să fie extrem de riguroasă. Întâmpinată în cele din urmă la Madrid, primită cu focuri de artificii, arcuri de triumf, fântâni arteziene și muzicieni pretutindeni, vede oare regina Ana realitatea, mai puțin plăcută, potrivit unui gentilom din suita ei, consternat că nimerise în „cel mai murdar și cel mai jegos dintre orașele Spaniei. După ora zece seara, nu mai era nicidecum amuzant să te plimbi pe stradă, fiindcă auzeai cum se golesc oalele de noapte și cum se aruncă gunoaiele“. Sincer vorbind, în secolul al XVI-lea, Madrid nu este singura capitală care să tolereze aceste neplăceri!

Aflând că Ana este însărcinată, regele se arată deopotrivă fericit și îngrijorat, ceea ce pare de înțeles: a pierdut deja două soții, moarte în chinurile facerii. Plin de solicitudine, își face griji din cauza căldurii sufocante din odăile reginei, amenajate în interiorul vechiului Alcázar arab, pe care îl reconstruise Carol Quintul. Se încumetă chiar la o extraordinară încălcare a convenientelor, exprimându-și dorința ca regina „să nu mai doarmă de acum înainte decât în camera mea, unde noaptea este răcoare“.

La Lepanto, flota turcă este nimicită

de Liga Sfântă

Ceasul înfruntării cu turcii a venit după ce sultanul Selim atacase Ciprul și pusese stăpânire pe Nicosia. De ce Serenissima republică a Veneției se aliase cu regele Spaniei? Fiindcă pirații berberi, protejați de otomani, compromit negoțul maritim al venețienilor. Iar în Italia, posesiunile lui Filip al II-lea sunt atacate cu regularitate. Trebuie să se intervină, așadar, în Mediterana. Locul ales este Lepanto, în apropiere de Patras, la intrarea în golful Corint, un oraș fortificat de Veneția încă din 1417 și care rezistă tentativelor turcilor de a-l ocupa. Coaliția luptă sub comanda lui Don Juan de Austria, Spania fiind principalul contribuabil la operațiuni. Pe 9 octombrie 1571, în largul orașului Lepanto, corăbiile Ligii Sfinte distrug cea mai mare parte a flotei lui Ali Pașa și eliberează peste 10 000 de sclavi creștini. Luptele au durat trei ore. Marile galere venețiene, adevărate garnizoane plutitoare, supraîncărcate cu artilerie, sunt comandate de Agostino Barbarigo. Acesta moare în bătălie, trădat poate de amiralul genovez Andrea Doria, care luptă sub pavilion spaniol.

Printre răniții grav, un poet-soldat de douăzeci și patru de ani, care luptase în Italia și în Cipru, a primit trei lovituri de archebuză, două în piept, a treia în brațul stâng. Este Cervantes, poreclit repede „ciungul de la Lepanto“.[58]

Această bătălie are o dublă importanță. Din punct de vedere tehnic, a fost ultima luptă din istoria occidentală în care s-au folosit corăbii cu vâsle. De acum înainte, artileria cu bătaie lungă va necesita nave mai ușor de manevrat, doar cu pânze. Din punct de vedere politic, această victorie a Ligii Sfinte are un imens răsunet pozitiv la Madrid, Viena, în Ungaria și în regiunile dunărene. Creștinătatea află cu bucurie că invincibilitatea flotei turce a rămas doar o veche legendă. În

Țările de Jos, reacția este inversă, firește, represiunea spaniolă fiind intensificată; mii de supuși olandezi încep să se refugieze în străinătate. În mod ciudat, victoria de la Lepanto nu schimbă nimic în viitorul apropiat, ca și cum aliații, după această demonstrație de forță creștină unită, nu ar ști cum să își valorifice succesul. Don Juan de Austria, devenit eroul de la Lepanto, își ia revanșa pentru toate umilințele îndurate prin statutul său de fiu bastard al lui Carol Quintul, în ciuda faptului că, în 1554, tatăl său îl recunoscuse drept fiu legitim prin testament. Dezvăluindu-și ambiția, entuziastul învingător visează, o clipă, să își creeze un imperiu personal, folosind teritoriile luate de la otomani, apoi să invadeze Anglia și să se însoare cu Maria Stuart. Două proiecte smintite, două eșecuri… și niciun sprijin de la fratele său în aceste chestiuni. Unii curteni îl poreclesc, prin opoziție cu regele, „prințul imprudent".

Madrid, 4 decembrie 1571. De peste șase ceasuri, Filip al II-lea este la căpătâiul soției sale. La două noaptea, Ana naște un băiat. Ce sentiment de ușurare! Viitorul dinastiei este, în fine, asigurat. Copilului i se dă prenumele de Ferdinand, ca un omagiu adus străbunicului său, întemeietorul regatului Spaniei unificate. În zori, vestea bună este salutată cum se cuvine: o sută de lovituri de tun îi trezesc din somn pe madrileni, iar în orașele importante sunt trimiși soli călare. Toate clopotele bat în cadență vie. La două luni după victoria de la Lepanto, Dumnezeu pare să îi binecuvânteze, în fine, pe Habsburgii din Spania. Dar, pe la vârsta de un an, infantele se îmbolnăvește; roșu la față, plânge neîncetat. Medicii par depășiți, ca de obicei. Filip al II-lea nu se mai dezlipește de fiul său, regina îl veghează, înspăimântată. Abia după patru zile, moștenitorul reușește să adoarmă normal. Se aduc mulțumiri Cerului. Alarma a trecut și familia se reîntoarce la Escorial, unde

lucrările continuă, sub atenta supraveghere a regelui. Atmosfera nu este veselă, dacă îi dăm crezare ambasadorului Franței, care compară edificiul cu „o mânăstire de călugărițe“. Așa s-a vrut, Excelență!

Prințesa de Eboli, chioară, este amanta regelui și a unui ministru…

Dar această sanctificare cvasipermanentă, care învăluie o armonie conjugală la care nimeni nu mai îndrăznea să spere, nu împiedică zvonul care circulă între Madrid și Escorial. Iată cum niște personaje înăcrite, negreșit în dizgrație, reîncep să clevetească despre o anumită prințesă de Eboli, în vârstă de vreo treizeci de ani, a cărei existență este ruptă parcă din cărți. Fiică a unui vicerege din Peru, s-a făcut remarcată inițial fiindcă este chioară ca un pirat — a pierdut ochiul drept, când era mică —, însă ochiul stâng, se povestește, pare nespus de frumos, iar ovalul feței ei este perfect, în ciuda benzii de pânză, purtată ca un șarm suplimentar. Apoi se spune că ar fi fost amanta lui Filip al II-lea, atunci când nu avea nici cincisprezece ani, adică pe timpul mariajului scurt, agitat și sterp al regelui cu Maria Tudor. Concomitent, se pare că și-ar fi acordat favorurile și unui personaj privilegiat la curte, secretarul de stat al regelui, bătrânul Don Antonio Pérez. Devenind prințesă prin căsătorie, cea care se născuse Anna de Mendoza y la Cerda naște un fiu care seamănă — mereu, gura lumii! — cu Maiestatea Sa Catolică regele Spaniei, de unde și o anumită influență a acestei femei malefice la curtea încorsetată a Habsburgului spaniol… Pe urmă, zvonul se pierde; va reveni însă… și mai picant!

Filip al II-lea lucrează în special dimineața, efectuând o muncă administrativă considerabilă, care poate să pună la pământ nouăsprezece secretari. Măcar așa nu îl deranjează

miniștrii și nenumărații curieri care vin cu jalbe. Iar reginei îi place pădurea învecinată, unde merge la vânătoare cu arcul și arbaleta. Cuplul își petrece ore în șir ocupându-se cu studiul istoriei, geografiei și științelor. Avidă de noi cunoștințe, Ana are un profesor care îi transmite din cultura lui generală, fără ca ea să se plictisească vreodată. În această ambianță senină — regina este însărcinată din nou —, un mesager sosit din Franța îi aduce regelui vestea înfiorătoare a masacrului din Noaptea Sfântului Bartolomeu, săvârșit contra protestanților, la 24 august 1572. Cum a fost posibilă o asemenea grozăvie în Franța? Și ce consecințe sunt de temut, în special din partea protestanților din Țările de Jos și din statele germane?

De câtva timp, relațiile franco-spaniole se răciseră. Regina-mamă, Caterina de Medici, refuzase să îi permită ducelui de Alba să traverseze Franța pentru a ajunge în cel mai scurt timp din Spania în Flandra, unde revolta se extindea. Filip al II-lea considerase acest refuz drept foarte ostil. Această atitudine se adăuga celuilalt refuz formulat de „Madame Catherine“ în privința participării la Liga Sfântă. Sporind prestigiul Spaniei în lumea creștină, victoria de la Lepanto punea în evidență lipsa unui sprijin din partea reginei originare din Florența. De zece ani, „Madame Catherine“, urmărind să atenueze antagonismele religioase, încercase o pacificare internă, acordând edicte împăciuitoare. Această politică eșuase însă, odată cu masacrul protestanților în 1572, urmat de abuzurile comise de catolici. Amnistierea rebelilor hughenoți nu era altceva decât „pacea diavolului“, cum spunea ambasadorul lui Filip al II-lea. Războiul religios devenise un război civil permanent, sub aparențele de conciliere și iertare; ura dintre partida catolică, sub conducerea familiei de Guise, și partida religiei reformate, reprezentată de Coligny, era definitivă. În plus, amiralul de Coligny, al cărui destin se confundă cu cel al partidei

hughenote, se apropiase în mod periculos de tânărul rege Carol al IX-lea (cu ajutorul unui cadou de 150 000 de livre, plus 20 000 de livre din veniturile unei abații...) și obținuse un loc în Consiliu, ceea ce era și mai grav. Influența lui Coligny asupra regelui o neliniștește pe mama acestuia; în ochii Caterinei de Medici, acest amiral care a semănat teroarea în sudul regatului este un om periculos.

Între timp, regina-regentă, socotind că Franța era izolată și în primejdie, se apropiase de Casa de Austria, cu scopul de a disipa „neînțelegerile“. În 1570, reușise să îl căsătorească pe fragilul Carol al IX-lea cu a doua fiică a împăratului Maximilian al II-lea, blânda, binevoitoarea și austera Elisabeta de Austria. Faptul că o Habsburgă, născută la Viena, devine regina Franței nu putea decât să contribuie la buna înțelegere dintre Luvru și Hofburg. Tânăra are șaisprezece ani, Carol al IX-lea — douăzeci și doi. Regele acceptă să renunțe la relația sa, care data de ceva vreme, cu o oarecare Marie Touchet, dar putea oare acest om, de doi ani bolnav de tuberculoză, să se împotrivească intransigentei sale mame? Cu siguranță, nu, politica matrimonială făcând și ea parte din arsenalul descendenței bancherilor florentini, care fac eforturi de a menține echilibrul șubred al monarhiei franceze. Arhiducesa Elisabeta va fi o suverană ștearsă și nu va juca niciun rol la curte, unde rigoarea comportamentului ei va contrasta cu moravurile franceze, croite după moda toscană. Se pare că regreta Viena și, rămasă văduvă, se va grăbi să se întoarcă acolo.

Un angrenaj infernal provoacă grozăvia din Noaptea Sfântului Bartolomeu

În mod spectaculos reintrat în grații, Coligny dorea să vină în

ajutorul „revoltei cerșetorilor“ (o poreclă de care flamanzii erau atât de mândri) și promisese să îl sprijine pe Ludovic de Nassau, trimis în Franța de fratele său, Wilhelm de Orania. Amiralul susținea că un conflict dincolo de frontiere i-ar uni pe francezi împotriva inamicului comun, Spania. „Ori război civil, ori război cu străinii“, îi repeta Coligny regelui, care se lăsa convins, spunându-i „tată“, ceea ce o exaspera pe Caterina. Era decisă să nu se lupte cu Spania, considerând că un asemenea război era inoportun și riscant. Ideea unei „cruciade protestante“ a francezilor în Țările de Jos nu putea decât să declanșeze o violentă reacție din partea catolicilor. În ciuda dezaprobării mamei lui, Carol al IX-lea dăduse curs cererii lui Coligny, care trimisese 4 000 de protestanți la Mons, oraș asediat de Ludovic de Nassau. A fost un dezastru: francezii au fost zdrobiți la Quiévrain, în Hainaut, iar spaniolii au fost necruțători cu acești beligeranți veniți din exterior și care se amestecaseră în treburi ce nu-i priveau. În plus, regina Elisabeta I a Angliei, protestantă, a făcut cunoscut faptul că nu va admite ca francezii să cotropească Flandra.

Acestor complicații internaționale, care implicau Spania, li se adăugase o criză la Luvru. Henric de Bourbon, rege al Navarrei, protestant, urma să o ia de soție pe Margareta de Valois, catolică. Perspectiva acestui mariaj „mixt“ îl șoca pe papă, care amâna să își dea consimțământul. Filip al II-lea se folosise de acest pretext și de cel al tentativei franceze de a-i ajuta pe „cerșetori“, pentru a amenința cu intrarea în război contra Franței. Urmarea se cunoaște: uciderea amiralului de Coligny, slăbiciunea, pe cât de vinovată, pe atât de ipocrită, manifestată de Carol al IX-lea, mereu sub influența mamei lui, rolul tulbure jucat de aceasta și masacrele din 24 august. Un traumatism național.

La Escorial, lanțul provocărilor și baia de sânge din Noaptea

Sfântului Bartolomeu îl înmărmuresc pe Filip al II-lea. Ordonă să fie celebrate câteva *Te Deum*, în timp ce împăratul Maximilian al II-lea, catolic, se declară consternat și mâhnit. Hughenoții din Elveția și din Țările de Jos distribuie pamflete virulente contra Casei de Valois. Ultimul fiu al Caterinei de Medici, ducele d'Alençon, reia ideea cotropirii Țărilor de Jos, afirmând o surprinzătoare simpatie față de calviniști. În realitate, este furios că nu a fost numit mare general al regatului, se pierde în intrigi de curte și, cu sprijinul Angliei, urzește comploturi, care sunt toate dejucate. Pentru regele Spaniei, Franța se face vinovată de tragica dezordine care perturbă profund Europa, alimentând din plin revolta protestanților. Un butoi cu pulbere… Pe 12 august 1573, regina pleacă de la Escorial, pentru a naște la Madrid. Însă hurducăturile din timpul călătoriei precipită termenul prevăzut de natură, așa că, în toiul nopții, înainte de a ajunge la castelul din Madrid, Ana aduce pe lume un al doilea fiu. Va avea prenumele de Carlos Lorenzo, cu referire la Carol Quintul și la ansamblul Escorial, departe de a fi terminat.

Prințesa de Eboli reintră în scenă… spre răul tuturor!

În același an, prințesa de Eboli, văduvă, este dezamăgită de viața monastică. De altfel, nimeni nu și-ar fi imaginat-o devenind dintr-odată o persoană contemplativă, departe de lumea bărbaților… Jocul ei ambiguu este descoperit de un sfetnic al lui Don Juan de Austria, de la Bruxelles, Escobedo. Acesta vine la Madrid pentru a-l informa pe Filip al II-lea. Ministrul Pérez contraatacă: reușește să îl convingă pe rege că Escobedo este un om neloial, care trebuie eliminat. În realitate, înnebunit, Pérez face tot ce poate pentru a nu se afla de

legătura lui cu exuberanta prințesă. Mai rău însă: prințesa de Eboli a fost și amanta lui Don Juan de Austria! Încă o dată, potrivit acestor zvonuri, Filip al II-lea constată că eroul de la Lepanto nu e capabil să pună frâu diverselor lui apetituri, atât personale, cât și politice. Regele îi poruncește lui Pérez să se descotorosească de Escobedo, care nu a avut decât vina de a descoperi un scandal supărător pentru curte. Pe 3 martie 1578, acesta cade răpus de șase spadasini. Se spune că prințesa ar fi avut un amestec în uciderea lui. Ceea ce urmează e de domeniul foiletonului: văduva lui Escobedo spală dezonoarea soțului ei, în timp ce Pérez, dat în vileag drept mincinos și acuzat de fraudă, este supus la tortură și condamnat la moarte. Grație unor favoruri, prințesa evită să fie convocată la proces, însă, din ordinul regelui, va fi încarcerată în 1579, în fortăreața Pinto. Pérez, într-un final grațiat de Filip al II-lea, dar întemnițat, va evada, fugind în Aragón, iar apoi în Franța. Din porunca lui Filip al II-lea, prințesa de Eboli va fi închisă în propria-i reședință din Pastrana, sfârșindu-și viața, așa cum o începuse, în desfrâu. Va rămâne acolo paisprezece ani după această dramă și se va stinge din viață la vârsta de cincizeci și doi de ani, înconjurată de cei zece copii ai săi. S-a afirmat, cu toată seriozitatea, că fusese o mamă bună…[59]

Pe 23 mai 1575, la Escorial, Filip al II-lea își sărbătorește cea de-a patruzeci și opta aniversare a nașterii. Regina a organizat o reuniune de familie, însă evenimentul ce trebuie reținut este inaugurarea bibliotecii, la etajul al doilea, una dintre cele mai frumoase biblioteci din Europa. Sala, cu o lungime de cincizeci și patru de metri, are etajere din lemn prețios, care primiseră, la acea dată, peste 4 000 de volume și manuscrise foarte rare, atât ebraice, cât și arabe.[60] Regele, urmând exemplul lui Francisc I, care creasе depozitul legal de carte în Franța, a cerut ca un exemplar din fiecare carte publicată în regat să fie depus

în această bibliotecă. Decorarea sălii este o capodoperă renascentistă, în special tavanul care elogiază artele liberale și, în cele două extremități, Filosofia și Teologia. Diverse portrete ale Habsburgilor din Spania vor fi expuse aici mai târziu, dar Carol Quintul figurează deja în galeria de tablouri a bibliotecii. Regele, cum era obiceiul său, joacă rolul unui ghid luminat pentru soția sa, din nou însărcinată. Este prevenitor, delicat, iar atențiile lui față de Ana sunt înduioșătoare. Un ambasador al Veneției notează: „Regele o vizitează pe regină de trei ori în fiecare zi: dimineața înaintea liturghiei, în timpul zilei înainte să se apuce de lucru și seara, înainte de culcare. Regele și regina se culcă în două paturi joase despărțite de un paravan de lemn, dar, întrucât acestea sunt acoperite cu o draperie mare, s-ar zice că nu este decât unul singur. Regele manifestă multă tandrețe față de regină."

Filip al II-lea și-a găsit în sfârșit fericirea conjugală, purificată de extravaganțele amoroase ale prințesei de Eboli. Dacă la Escorial regina organizează serbări câmpenești (cu ritualul tunderii oilor de către ciobani), la Madrid încurajează spectacolele de teatru, în special piesele vesele. „Ne-am distrat foarte bine, în apartamentele prințesei Ioana, urmărind o comedie pusă în scenă din porunca reginei. La ora 4 după-amiaza, doamnele infante au venit la Maiestatea Sa și s-au amuzat de reprezentația teatrală, ca și cum ar fi avut douăzeci de ani, iar prinții la fel", ne relatează arhiducesa Catharina de Habsburg.[61] Câțiva ani mai târziu, în 1583, pe locul unde se află actualul Teatro Español, repertoriul național va începe să fie jucat la Corral del Principe. Tot la Madrid, pe 14 aprilie 1578, regina dă naștere celui de-al patrulea fiu al său, Filip. Între timp, născuse un al treilea fiu, Diego. Viitorul dinastiei nu mai este un motiv de angoasă. După nici doi ani, se va naște și prima ei fiică, Maria.

Acest prunc a slăbit-o într-atât de mult pe mama ei, încât regele, nebun de îngrijorare, pune să fie adus un preot cu vocație de vindecător. O forțează pe regină să înghită... o potârniche cu felii de slănină rumenite! Biata regină putea să moară sufocată. A fost salvată, negreșit grație *magnificatului* cântat de călugări, pentru a acompania rețeta întremătoare!

În Portugalia, Filip al II-lea înfăptuiește visul reginei Isabela Catolica

Străbunica lui dorise acest lucru, la care se gândea și el de mai mulți ani. Prilejul se ivește în vara anului 1580, când regele Sebastian al Portugaliei, nepot al lui Filip al II-lea, este ucis la Ksar-el-Kebir, în Maroc, în timpul unei dezastruoase campanii împotriva maurilor (18 000 de victime, doar o sută de supraviețuitori), fără ca dinastia portugheză să aibă moștenitor. Dintre toți pretendenții la coroană, Filip al II-lea este din punct de vedere geografic cel mai apropiat, chiar dacă legăturile lui cu dinastia de Aviz sunt îndepărtate, și asta în ciuda faptului că este nepotul regelui Manuel I și, în această calitate, beneficiază de prestigiul ilustrului său strămoș. Bizuindu-se pe o armată comandată de ducele de Alba, regele Spaniei n-are niciun fel de dificultate în a convinge aristocrația portugheză de legitimitatea drepturilor sale. În schimb — și cu totul neașteptat —, marile familii ale negoțului spaniol se opun acestei anexări a Portugaliei, temându-se de concurența economică lusitană. Filip al II-lea le face promisiuni tuturor: nu vor exista reprezentanți spanioli în instituțiile judiciare și legislative; portugheza va rămâne limba oficială; domeniile și bunurile portugheze nu vor fi transmisibile unor spanioli (și nici altor străini) și coloniile portugheze, cum ar fi Brazilia, nu vor deveni

spaniole. Trebuie să remarcăm că, în esență, aceste angajamente vor fi respectate și că, până la urmă, finanțele precare ale Portugaliei vor avea de câștigat din această uniune iberică.

Filip al II-lea pornește, așadar, spre Lisabona, aflând în scurt timp că, din cauza unei epidemii, amplificată de căldură, în Portugalia au murit aproape 6 000 de persoane. Regele se oprește, împreună cu cei 47 000 de oameni care îl însoțeau, înainte de frontieră. Regina, cu copiii ei și cele două fiice vitrege, veneau în urma acestei caravane. Dar, vai, cum epidemia nu știe de frontieră sau de precauții, apar numeroase victime chiar în jurul palatului Escorial. Și, subit, regele s-a molipsit. Valdès, medicul său personal, scrie în *Memoriile* sale cum regina înfruntă orice risc, considerând că nu sănătatea ei contează, ci binele regelui: „Temându-se pentru viața soțului ei, cufundându-se în rugăciuni fierbinți, regina îi oferă lui Dumnezeu viața ei, pentru ca regele să nu o piardă pe a sa și să nu părăsească regatul și Biserica Spaniei, de o importanță atât de decisivă pentru întreaga lume.“[62]

Regele supraviețuiește, dar se îmbolnăvește regina, care are febră, pete roșii pe tot trupul, o respirație anevoioasă. Este din nou însărcinată, în șase luni. Îngrijirile care i se dau sunt ineficiente. În zorii zilei de 26 octombrie 1580, regina moare, la vârsta de treizeci și unu de ani, iar pruncul la fel. Este posibil ca, epuizată de perioadele de sarcină repetate, regina să nu fi avut puterea să reziste în fața flagelului, a cărui natură a rămas necunoscută. Lasă în urmă un soț distrus, neconsolabil, care o înhumează la Escorial, unde trăiseră fericiți și uniți, în ceea ce va deveni un Saint-Denis al regilor Spaniei. Durerea îl doboară pe Filip al II-lea, care nu se mai gândește decât să ajungă și el lângă cea pe care a iubit-o atât de mult. Jură că nu se va mai recăsători niciodată. Va rămâne văduv. Și totuși, calvarul lui

abia a început…

Trebuie să analizăm cu atenție ambiția monarhului de a avea și Portugalia. În anul următor, nu fără dificultate, obține de la *Cortes* acordul de a fi înscăunat drept regele Filip I al Portugaliei. În realitate, această unire forțată, care avea să lipsească Portugalia de independență timp de șaizeci de ani, are o altă motivație. Anexarea ar avea menirea de a atenua gravul eșec al spaniolilor în Țările de Jos. Astfel, „revolta cerșetorilor“ care făcea ravagii de ani de zile în cele șapte provincii din nord (printre care Olanda, Zeeland, Frizia, Geldern și Groningen), majoritar calviniste, se răspândise și în provinciile din sud. Dar excesele calviniștilor indispuseseră repede aceste provincii majoritar catolice. Acestea se apropiaseră de Spania formând, în 1579, Uniunea de la Arras, incluzând regiunile Artois și Hainaut, fidele lui Filip al II-lea. Anterior, disidenții din nord constituiseră Provinciile Unite, un stat federal aspirând la un regim republican. În momentul campaniei sale în Portugalia, regele Spaniei a pierdut, așadar, o mare parte din Țările de Jos, ceea ce înseamnă o catastrofă. Spania, și prin urmare Habsburgii, ar putea oare să piardă și mai mult în această parte a Europei? Va fi nevoie de întreaga abilitate militară și diplomatică a fiului Margaretei de Parma, Alessandro Farnese, pentru a reface situația în 1585. Crescut în Spania, acest guvernator general al Țărilor de Jos este unul dintre cei mai tineri războinici ai veacului al XVI-lea. Se bate cu protestanții și recucerește treptat orașele meridionale, în special Anvers, care luase avânt după declinul orașului Bruges și fondase, încă din 1460, prima bursă de comerț europeană. Revenirea Anversului sub stăpânire spaniolă i se datorează în primul rând lui Alessandro Farnese. Un sentiment de ușurare pentru solitarul de la Escorial, a cărui haină neagră scurtă contrastează cu peretele văruit în alb al cabinetului său de lucru, aproape o

chilie monahală. Îmbătrânit, obosit, ținuta vestimentară a suveranului nu este luminată decât de minusculul berbec al Lânii de Aur, care îi atârnă pe piept. Iar spiritul său nu se înveselește decât prin prezența copiilor lui, în special a fiicei sale Isabela Clara Eugenia, prima născută din căsătoria lui cu Elisabeta de Valois. Ea este principalul sprijin al tatălui ei, începând să se ocupe și de copiii Anei, atunci când el se afla în Portugalia pentru a se impune ca suveran.

După executarea Mariei Stuart, regele vrea să invadeze Anglia

Încoronarea reginei Elisabeta a Angliei fusese prost primită de Casa de Austria. Circulau nenumărate zvonuri despre o posibilă asasinare a acestei suverane, care îi susținea pe protestanții din Țările de Jos contra Spaniei lui Filip al II-lea, dar și pe protestanții din Franța lui Henric al III-lea. Agil, entuziast și renumit pentru manierele lui elegante, Don Juan de Austria, fratele vitreg al regelui Spaniei, era, ca și acesta, un om evlavios, angajat în apărarea religiei catolice. Proiectul lui de a invada Anglia și de a se însura cu deja legendara Maria Stuart rămăsese o utopie. Și, de atunci, eroul de la Lepanto, cu capul plin de himere, luptase contra răsculaților din Țările de Jos, dar fără resurse prea mari. După câteva victorii, murise de o boală contagioasă, în 1578, lângă Namur.

Filip al II-lea este foarte îngrijorat de situația Mariei Stuart, deopotrivă curajoasă și inconștientă în convingerile ei catolice. Un ambasador al regelui, Bernardino de Mendoza, reușește să intre în contact cu ea. Există un schimb secret de scrisori. Regina Scoției se declară gata să îl dezmoștenească pe fiul ei eretic, Iacob, în favoarea lui Filip al II-lea. Dar un complot, pus la cale de catolicul englez Babington, îl implică pe ambasadorul

Mendoza. Jocul spaniolilor este dat în vileag în 1586, Maria Stuart este condamnată de verișoara ei. După trei luni de ezitare ipocrită, inflexibila Elisabeta I semnează ordinul de decapitare a acestei catolice fervente. Execuția seducătoarei regine rebele (care fusese târâtă din închisoare în închisoare timp de nouăsprezece ani), la 8 februarie 1587, servește drept pretext lui Filip al II-lea pentru a organiza o debarcare în Anglia. De fapt, acest proiect i-a fost propus în câteva rânduri, ultima oară în 1585, atunci când comerțul dintre cele două țări practic încetase. Iar de treizeci de ani, adică de la urcarea pe tron a suveranilor respectivi, relațiile anglo-hispanice fuseseră plasate sub semnul ostilității. Chiar și ciudatul mariaj al lui Filip cu Maria Tudor nu fusese bine primit de opinia publică engleză, șocată de o căsătorie între catolici într-o țară protestantă. La supeul care urmase, favoriții reginei își manifestaseră dezaprobarea, servind mâncarea pentru Maria Tudor pe un platou de aur, iar pe cea pentru Filip, pe un platou de argint… Uniunea lor începea prost; se știe că nici nu a durat. Filip, catolic și de altă naționalitate, a fost pe nedrept acuzat de masacrarea protestanților poruncită de „Maria Sângeroasa“. Nu trebuie uitat niciun alt element al contenciosului; este vorba despre rivalitatea din Marea Antilelor. Filip al II-lea considera că dispunea de un monopol comercial în aceste insule, însă energicul și tenacele sir John Hawkins nu contenea să atace vasele regelui Spaniei, ajutat de unul dintre tinerii săi veri, un personaj promițător, viitorul corsar al reginei, sir Francis Drake.

Colosala întreprindere cunoscută sub numele de Invincibila Armada nu este primită favorabil de către cel mai renumit amiral spaniol, Santa Cruz. Acesta estimează că trebuie adunate cel puțin cinci sute de nave, altfel spus o cheltuială de peste patru milioane de ducați, o sumă imposibil de acoperit din

trezoreria de la Madrid, care deja se alimentează din finanțele Portugaliei. Este limpede că trebuie să fie păstrate vase în porturile spaniole și la Lisabona, atât pentru război, cât și pentru negoț. Prin urmare, Filip al II-lea trebuie să se rezume la un compromis; o flotă mai puțin numeroasă va părăsi Portugalia pentru a se alătura armatei lui Alessandro Farnese în Țările de Jos, aflate parțial sub controlul spaniolilor. De acolo, trupele ar urma să fie transportate în Anglia, sub protecția navelor spaniole. La palatul Escorial, unde lucrările s-au încheiat în sfârșit, regele, care și-ar fi dorit atât de mult să îi arate scumpei lui Ana toate tainele acestui ansamblu arhitectonic, lucrează la planul său într-o odăiță fără ferestre; acesta este biroul lui. Imensa fortăreață-mânăstire cuprinde 4 000 de încăperi, 86 de scări și zeci de kilometri de culoare, însă din această chilie își expediază ordinele Filip al II-lea. Aici îi primește pe miniștri și aici ia masa, ca să nu piardă timp. Invincibila Armadă îi ocupă toate gândurile. Santa Cruz, care tot nu s-a convins de viabilitatea proiectului, amână plecarea în câteva rânduri, estimând că flota nu este suficient pregătită. În 1587, o amânare neașteptată se datorează chiar englezilor, când Drake distruge sau capturează, în portul Cádiz, peste douăzeci de vase spaniole și o mare cantitate de praf de pușcă destinată tunurilor Armadei. Această faptă de o formidabilă îndrăzneală ar fi trebuit să îl facă pe Filip al II-lea să înțeleagă că Anglia se așteaptă în permanență să înfrunte o debarcare; Elisabeta nu poate uita că pe timpul domniei tatălui ei, Henric al VIII-lea, în două rânduri francezii încercaseră această operațiune. Când i se transmite lista pierderilor suferite în portul Cádiz, estimată la 172 000 de ducați, regele Filip al II-lea răspunde: „Pierderea nu este prea mare, însă îndrăzneala tentativei, da, a fost foarte mare…“

Chiar așa! Sau cum se amuza să repete Drake prin taverne,

unde era bine primit: „I-am ars barba regelui!“

Este un semn, minimalizat de rege, dar care nu poate fi ignorat de religie și superstiții…

Dar secretarului reginei Angliei, aventurosul Drake îi mărturisește că atacul lui fulgerător i-a permis să vadă de aproape flota de care dispune Filip al II-lea, într-un singur port. Și Drake, deși mândru de isprava lui, este neliniștit: „Aproape că nu îndrăznesc să scriu ceea ce am aflat noi despre forțele considerabile de care dispune regele Spaniei. Să ne pregătim viguros în Anglia, și în primul rând pe mare.“

Toată lumea se pregătește. Provizii, muniții și armament sunt aduse de la Napoli, din Sicilia, Milano, Barcelona și Cartagina, cu destinația Lisabona. Dar pentru astrologi și alți clarvăzători, anul 1588 începe sub auspicii funeste. Toți prezic fenomene naturale de o amploare rar întâlnită și, în curând, căderea unui mare regat. Spania, deținând cele mai vaste teritorii, este desemnată cu ușurință, ceea ce provoacă îngrijorare în rândul marinarilor recrutați pentru Armadă; mulți își părăsesc postul, ba chiar și vasul. Filip al II-lea reacționează, cerând Bisericii să condamne toate formele de profeție și vrăjitorie. Adevărul ne obligă să spunem că Anglia, amenințată de calamități și mai rele, reacționează în același mod, publicând un pamflet prin care demonstrează falsitatea prezicerilor.

O expediție sub protecția divină, dar foarte prost pregătită

Totuși, la începutul lunii ianuarie 1588, lumea trebuie să admită că nu era totul fals în aceste prorociri; nimeni nu mai pomenise vreodată în acest anotimp al anului asemenea furtuni și ploi diluviene. Toarnă cu găleata la Lisabona pe 9 februarie, ziua

morții amiralului Santa Cruz, care era ostil expediției. Încă un semn… Și plouă la fel, peste trei săptămâni, cu prilejul sosirii succesorului său, ducele de Medina Sidonia, promovat la rangul de căpitan general al Armadei. Dar bărbatul acesta de treizeci și opt de ani, mic de statură, dar lat în umeri, care deține livezi de portocali în Andaluzia și controlează o parte a pescuitului de ton, a văzut și a făcut multe la viața lui… dar niciodată n-a avut comanda vreunei escadre maritime, și nici nu a asistat vreodată la o bătălie navală!

Ba, încă și mai neobișnuit, acest soldat i-a scris regelui: „[…] Din modesta mea experiență, am putut afla că sufăr de rău de mare și că răcesc ușor […].“ Filip al II-lea rămăsese surd la aceste argumente, convins că, prin numele său răsunător, ducele se va face respectat de căpitanii sperioși. Să mai adăugăm că, potrivit uzanței, ducele trebuia să contribuie cu mărinimie la finanțarea expediției, ceea ce a și făcut, după ce încercase să sublinieze că avea deja contractată o datorie de 900 000 de ducați. Onoarea de a fi numit în fruntea Armadei merita un efort!

În mod ciudat, printr-un fel de lasitudine combinată cu fatalitate, regele pusese capăt obiecțiilor formulate de duce, astfel: „Dacă este scris să dați greș, veți da greș.“ Oare Filip al II-lea este conștient de situație? A fost informat, bunăoară, că la sosirea lui Medina Sidonia la Lisabona, în martie 1588, lucrurile stagnau, fiindcă de la moartea lui Santa Cruz nu se mai făcuse nimic? Proviziile de tot felul zac pe jos, merindele s-au stricat parțial și apa nu este potabilă. Majoritatea oamenilor care au fost recrutați nu au primit soldă, și nici îmbrăcăminte adecvată. Din totalul prevăzut de 22 000 de oameni, aproape 20% sunt bolnavi, morți sau au dezertat. Metodic, ducele reorganizează tot. Când o iscoadă obține informații despre puterea tehnicii de luptă a inamicului, Medina Sidonia solicită să fie fabricate, în

trei luni, la arsenalul din Madrid și, respectiv, Lisabona, șaizeci și șase de tunuri din bronz; modifică repartizarea pieselor de artilerie, căci, dacă unele vase au tunuri, altele nu au deloc, iar acelea care sunt înarmate n-au nici praf de pușcă, nici ghiulele! Pe tot parcursul acestei primăveri ploioase, regele îl presează pe duce, îl copleșește cu sfaturi, încurajări și instrucțiuni, pentru a pleca pe mare cât mai repede: „Asigurați-vă de prezența unor cârmaci experimentați pentru a vă ghida în Marea Mânecii. Navigați aproape de coasta engleză, astfel încât să evitați pragurile și bancurile de nisip, care există de-a lungul coastei franceze și flamande. Păstrați flota grupată [...].“

Urmează ordine în caz de dispersare, pentru trimiterea de mesaje ducelui de Parma, care, doar el, trebuie să debarce trupe pe solul englez. Ultima recomandare din partea regelui vizează viața spirituală pe timpul navigării Armadei. Plasând expediția sa sub semnul Atotputernicului, Filip al II-lea precizează că rugăciunile trebuie rostite de două ori pe zi de către preoții și călugării prezenți la bordul navelor. Și, mai ales, fără dame la bord! Se descoperă atunci că există șase sute de femei deja instalate, în văzul lumii, pe corăbii. Scandalizat, ducele poruncește să fie expulzate de pe flotă și chiar din Lisabona, ceea ce dezlănțuie protestele bărbaților. Calmul revine, cumva, odată cu promisiunea de a găsi în Anglia fete „vesele și planturoase“!

În fine, în ciuda unei evidente lipse de pregătire, „cea mai mare forță navală care a plutit vreodată pe mările lumii“ pornește în larg, cu toate pânzele sus, la 9 mai 1588. Flota e compusă din 130 de vase, majoritatea spaniole și portugheze, cu echipaje vorbind toate limbile cunoscute în Europa catolică. Cu aproape 28 000 de oameni, 2 431 de tunuri, 123 790 de ghiulele, 280 de tone din cel mai bun praf de pușcă, 60 de tone de fitiluri, 7 000 de archebuze, 10 000 de sulițe sau halebarde, 40 de

furgoane trase de catâri, 85 de chirurgi, 19 judecători și 5 administratori pentru prima etapă a ocupației, merinde pentru șase luni, Filip al II-lea este încrezător. Regele a stabilit chiar și meniurile încredințate fiecărui căpitan: brânză miercurea și sâmbăta, 180 de grame de pește vinerea, 180 de grame de carne duminica, luni și marți fiind zile de abstinență. În plus, 147 000 de buți cu vin și 12 000 de butoaie cu apă dulce, fără a uita cele câteva tone de aur, au fost îmbarcate pe nave, de asemenea. Este o cruciadă maritimă titanică, menită să încununeze un veac de victorii spaniole asupra sarazinilor și turcilor. *Felicissima Armada* („cea mai fericită armată navală"), laborios asamblată în două săptămâni, binecuvântată de episcopul Lisabonei, pornește pe mare sub briza primăverii. Este puternică, impresionantă. Foarte mândri, spaniolii o cred „invincibilă"...

Invincibila Armadă este nimicită de furtuni

Ceea ce nu știu ei este că, tot lăudându-se cu Armada lor și tot furnizând, de-a lungul săptămânilor, detalii atât despre vasele lor, cât și despre pedepsele aspre pregătite ereticilor, toată Anglia și chiar diverse țări din Europa au avut timp să analizeze minuțios dedesubturile expediției, punctele ei tari, dar și punctele slabe. O broșură londoneză, tipărită pe Fleet Street — care va deveni, mai târziu, strada pe care își vor avea sediul cele mai mari ziare —, dezvăluie atât regulamentul de bord, punctele de întâlnire, cât și repartizarea merindelor, precum și multe alte informații. Nu numai că Anglia se pregătea pentru această tentativă de invazie (de doi ani, cu siguranță), dar în plus știa și totul despre inamic. Cu orgoliul și naivitatea lor, ibericii furnizaseră involuntar adversarului informații atât de

prețioase, încât se enumerau în hanurile regatului. Or, ceea ce nimeni nu putea să prevadă, dezastrul nu avea să se datoreze aproape deloc artei războiului maritim. Capriciile vânturilor, devastatoare pentru spanioli, favorabile pentru englezi, au decis deznodământul, adăugându-se totalei lipse de experiență a ducelui de Medina Sidonia, care, printre alte greșeli grosolane, nu a ținut cont de maree…

Încă de la prima întâlnire cu inamicul, la începutul lui august, flota spaniolă este dispersată, apoi împinsă de rafalele violente de vânt până în nordul Scoției. Timp de câteva zile, furtuna lovește cu înverșunare galioanele, corăbiile de război, caracele, galerele, bastimentele cu artilerie și vasele de transport cu pavilioane roșii decorate cu fir auriu, ale lui Filip al II-lea. Când flota spaniolă poate în fine să își reia drumul spre sud, jumătate din navele ei naufragiază pe coastele Irlandei și ale Scoției. Dezastrul este pe măsura ambiției nebunești a fiului lui Carol Quintul, adică ireparabil. Unul dintre cele mai sugestive episoade ale acestei catastrofe este momentul când Pedro de Valdès, comandantul corabiei *Nueva Señora del Rosario*, se predă lui Francis Drake, îmbrăcat în alb, la bordul vasului lui numit pe drept cuvânt *Revenge* („Răzbunare“). Valdès, „decis să moară luptând“, nu vede nicio dezonoare în gestul de a-și preda sabia în mâinile celui mai mare marinar al vremii. Cu catargul de la prora prăbușit pe etravă, corabia spaniolă fusese remorcată spre coasta engleză. Era prima și cea mai frumoasă captură din escadra spaniolă. În acea vară memorabilă, Dumnezeu nu era spaniol.

Deruta Armadei, învinsă și sfâșiată, coincide cu a treizecea aniversare a încoronării Elisabetei I. La 10 decembrie, în cinstea acestor două evenimente, regina pune să fie celebrat la Londra un serviciu religios solemn pentru a mulțumi divinității. Pe străzi, triumful ei amintește de Roma antică. Singură într-o

caleașcă acoperită de un baldachin și trasă de doi cai albi, suverana triumfătoare este urmată de un cortegiu de demnitari. În catedrală, Elisabeta ascultă cum un predicator glorifică înțelepciunea divină, care se plasase de partea englezilor. Apoi aude un imn, ale cărui cuvinte le-a compus chiar ea:

> *Cel care a făcut să se ridice vântul și marea*
> *Pentru a-i împrăștia pe dușmanii mei.*

S-a vorbit despre „vântul lui Dumnezeu“, pentru a privilegia rolul destinului în detrimentul geniului oamenilor. Regina va poza apoi pentru un portret glorificator, în care cu mâna dreaptă mângâie dominatoare un glob pământesc. În spatele ei, două tablouri mai mici slăvesc vântul bun trimis din Ceruri. Ansamblul anunță stăpânirea mărilor de către Anglia. Războiul naval s-a modificat astfel pentru trei secole. Pentru prima oară, o bătălie, dacă lăsăm deoparte neprețuitul concurs al vânturilor, a fost purtată doar de nave și artileria lor, fără înfruntări cu lovituri de sabie și spadă în lupte corp la corp.

La Escorial, Filip al II-lea primește vestea într-o tăcere apăsătoare și demnă. Acceptă deznodământul ca pe o pedeapsă divină, cu marea dârzenie sufletească atât de caracteristică. Îmbătrânit, suferind de gută ca tatăl său, a albit complet și e pământiu la față. Ia imediat măsurile pe care i le dictează compasiunea ce o resimte, instalând spitale pentru răniții scăpați din bătălie, alocând pensii văduvelor și orfanilor. În biserică, se rostesc rugăciuni pentru supraviețuitori și un *Requiem* este intonat pentru cei morți. Oare Filip al II-lea conștientizează pe deplin consecințele politice ale acestei înfrângeri? Nu este sigur, dacă luăm în considerare o remarcă surprinzătoare care i se atribuie: „Eu mi-am trimis corăbiile împotriva unor oameni, nu împotriva vântului și a furtunii.“

Regele nu e marinar, dar, ceva mai târziu, va face dovadă

de smerenie și resemnare, scriind unui arhiepiscop: „Se știe prea bine că operațiunile navale sunt supuse incertitudinii."

În timp ce întreaga Spanie aruncă răspunderea înfrângerii asupra lui Medina Sidonia, regele se mulțumește să îl scutească de orice obligații ulterioare și îl trimite acasă, la Sanlúcar, unde își va sfârși zilele în mijlocul livezilor lui cu portocali. Singurul ofițer de rang înalt sancționat pentru obstinația și incompetența lui este Valdès, condamnat la închisoare. Cine știe, poate că regele, deși se încrede în deciziile Providenței, nu înseamnă că nu este vigilent.

Dar nu renunță la ideea de a invada Anglia. În trei rânduri, va lansa noi expediții, dintre care ultima își va atinge parțial scopul: timp de trei luni, spaniolii, care au debarcat la Kinsale, pe coasta sudică a Irlandei, vor rămâne stăpâni pe teren, până când o armată engleză îi expediază înapoi fără represalii, într-un gest cavaleresc. Anglia va rămâne, așadar, o obsesie pentru Filip al II-lea, aproape până la sfârșitul vieții. Un călugăr a povestit cum regele, după ce s-a rugat în capela sa privată din Escorial, a luat apoi un sfeșnic de argint de pe altar și a jurat să-l dea la topit pentru a contribui la costurile unei noi flote. Regele Spaniei este atât de încăpățânat, încât ar fi meritat să fie regele Angliei.

Visul lui Filip al II-lea era, în caz de victorie, să reinstaureze catolicismul în regatul Elisabetei I și să desăvârșească încercuirea Franței. Se vede nevoit să accepte realitatea: religia reformată nu a contenit să se extindă sau să provoace scindări tragice. Diverse evenimente îl îngrijoraseră pe regele Spaniei. După Noaptea Sfântului Bartolomeu, protestanții germani interveniseră în războaiele religioase care însângerau Franța. La capătul unor lungi negocieri, prințul Henric de Condé, șef al partidei hughenote, îi promisese fiului electorului palatin, Ioan-Cazimir, funcția de guvernator la Metz, Toul și Verdun. Acesta

intrase în Franța în fruntea unei armate de 4 000 de oameni, dintre care 2 000 de pedestrași, și i se alăturase lui Condé, la 8 decembrie 1576, între Strasbourg și râul Moselle. În acest timp, Imperiul Habsburgilor era prins între persecuții și represalii. Apoi, pe 19 februarie 1582, François de Valois, duce de Anjou, frate cu Henric al III-lea și fiul al patrulea al Caterinei de Medici, intrase în Anvers, pur și simplu pe podul mobil al cetății. Susținut de Elisabeta a Angliei — pe care se căznise, zadarnic, să o ia de soție —, fiul cel mic al lui Henric al II-lea complotase cu Wilhelm de Orania, apoi se proclamase duce de Brabant și conte de Flandra. Dar prezența acestui prinț catolic fără resurse, pipernicit și pocit, dotat cu o ambiție care îl depășea, indispusese populația protestantă. „Nebunia" lui cu Anversul se transformase într-o fugă jalnică, inclusiv a lui, lăsând în urmă aproape o mie de morți pe străzile orașului. Tuberculoza îl răpusese pe acest conspirator turbulent și fără scrupule, în 1584, la vârsta de patruzeci de ani. Odată cu el se stinsese ramura dinastiei Valois, căci fratele său, regele Henric al III-lea, nu avea niciun fiu. Coroana trecuse, așadar, pe creștetul lui Henric de Bourbon, rege al Navarrei. Acest prinț protestant devenise moștenitorul tronului Franței. Or, mama lui, Jeanne d'Albert, era o hughenotă înfocată, iar Henric însuși se convertise doar forțat la catolicism, sub amenințarea cu moartea, în timpul Nopții Sfântului Bartolomeu, apoi se întorsese în Navarra lui, unde revenise la protestantism. Recidivase, recăzuse în erezia care tulbura Europa. Din odăile de la Escorial, Filip al II-lea se întreba: oare francezii catolici, conduși de clanul de Guise și de Ligă, ar accepta să aibă într-o bună zi un rege protestant, oricât de mare ar fi popularitatea lui? Această eventualitate sporește neliniștea Maiestății Sale catolice.

Singura consolare a regelui este fiica sa, Isabela Clara Eugenia

După nici două săptămâni de la triumful oficial al Elisabetei I asupra dezastruoasei Armade, Henric al III-lea, care se temea să nu fie detronat de membrii Ligii Sfinte, decide să îl omoare pe Henri de Guise. Asasinarea ducelui de Guise, la Blois, ca într-o scenă de teatru, șase luni mai târziu, urmată de uciderea regelui care o poruncise, săvârșită din răzbunare de călugărul fanatic Jacques Clément, modifică perspectiva. Știind că partida catolică nu iertase moartea conducătorului Ligii Sfinte, Filip al II-lea întrevede posibilitatea unei uniuni avantajoase între Habsburgi și Franța sfâșiată de lupte. Îl însărcinează pe unul dintre ambasadorii săi să propună căsătoria fiicei lui, Isabela Clara Eugenia, cu un prinț francez de rangul ei, de confesiune catolică, evident. Pentru regele Spaniei, ar fi o modalitate de a-l îndepărta pe succesorul hughenot al lui Henric al III-lea sau de a-i periclita poziția. Doar nu degeaba ultima recomandare transmisă de Carol Quintul fiului său, Filip al II-lea, fusese în mod explicit: „Să păstrezi religia catolică în toată puritatea ei!“ O strânsă relație îl leagă pe Filip al II-lea de fiica lui cea mare, care îndeplinește sarcini în mod normal rezervate reginei, însă nu va mai exista regină și nici o a cincea soție. Odată cu anii, mai ales după instalarea aproape permanentă a regelui la Escorial, și la cererea tatălui ei, Isabela participă la consiliile de stat. Isabela are douăzeci și doi de ani și, după cum se dovedește, este înzestrată cu solide aptitudini politice. Monarhul, atât de închis în el însuși, îi încredințează cele mai secrete documente, precum și corespondența diplomatică, pentru a beneficia de părerea ei. Filip al II-lea și infanta stau împreună ore în șir, discutând, examinând problemele și analizând soluțiile posibile. Este un spectacol insolit să-l vezi pe

fiul lui Carol Quintul plimbându-se agale cu fiica sa în Patio de los Evangelistas. Isabela, nevrând să lase impresia că merge în urma tatălui ei care înaintează anevoios din cauza durerilor, preferă să pășească în față, ca să îl audă mai bine; într-o cutiuță de abanos, are o trusă de scris, pentru a nota tot ce trebuie reținut, studiat, respins, aprobat. O fiică, o confidentă, o consilieră de guvernământ, învăluită de atmosfera mistică a locului, a liturghiei matinale alături de tatăl ei, până la binecuvântarea cinei, după vecernie. Impresionată de aptitudinile ei, regele vrea să îi încredințeze funcțiile de guvernator în Țările de Jos și în Franche-Comté. Totuși, proximitatea permanentă dintre tată și fiică are o rațiune dramatică. Din cei cinci copii, dintre care trei fii, pe care îi avusese cu ultima lui soție, Ana, patru au murit… Urgia lui Dumnezeu se înverșunase asupra descendenței lui Filip al II-lea, cu o rigoare tragică. Dar este posibil ca regele însuși să o fi molipsit cu sifilis pe soția sa, acea „boală lumească“ sau „malafranță“ (unii considerând că venea din Franța, alții din Napoli!). O tară adesea congenitală, a cărei origine nu este întotdeauna ușor de determinat…

Pierderea celor trei băieți îl doborâse pe rege; nu-i mai rămânea decât un moștenitor pe linie bărbătească, Filip, în vârstă de douăzeci de ani, care părea prea puțin preocupat de treburile politice. Fatalitatea sau mânia divină avea să lovească din nou? Va fi capabil Filip să domnească? Tatăl lui este îngrijorat. Așadar, după ce a măritat-o pe fiica mezină, Caterina Michelle, din căsătoria lui cu Elisabeta de Valois, nu-i rămâne decât să o inițieze pe Isabela Clara Eugenia în politica internă și externă a Spaniei, pentru a compensa astfel slăbiciunile fiului său. O complicitate duioasă unește tatăl și fiica. Dar, cum nimic nu este niciodată simplu, fiind acum în permanență lângă Filip al II-lea, căruia îi dă sfaturi competente, Isabela Clara Eugenia

nu este într-o situație tocmai favorabilă unei căsătorii, de unde și planul tatălui ei, vizând Franța. Catolicii francezi sunt favorabili acestei tinere, pe care o consideră frumoasă, inteligentă, amazoană elegantă, pasionată de vânătoare și o catolică ferventă, din moment ce, prin mama ei, este nepoata lui Henric al II-lea. Cu o asemenea pretendentă, de ce găsirea unui prinț francez merge atât de lent? De ce regele Spaniei, el însuși inițiatorul acestei soluții, nu o susține cu mai mult elan? Se pot găsi două explicații pentru lipsa de entuziasm din partea palatului Escorial. Având în vedere că prințul moștenitor, Filip, nu este „un succesor stabilit ferm", potrivit formulării delicate a ambasadorului Veneției, regele a preferat să o păstreze pe fiica lui alături de el. Subit, nu mai este urgent ca Isabela să se mărite cu un prinț francez. Să mai adăugăm că ambasadorul Spaniei la curtea Franței a comis, negreșit, o gafă diplomatică, lăsând să se înțeleagă că regele Spaniei ar fi căutat și alți soți pentru fiica lui. La Luvru, unde lumea se confrunta cu drame înspăimântătoare, această subită dezinvoltură displăcuse profund. De la întoarcerea supraviețuitorilor Armadei, găsirea unui ginere îl preocupase mult pe Filip al II-lea. În cele din urmă, se oprise la arhiducele Albrecht, fratele ultimei lui soții, Ana. Un nepot, foarte îndrăgit, care să devină ginerele regelui? Înrudirea strânsă dintre ei ar fi trebuit să constituie un obstacol în calea acestei uniuni matrimoniale, însă regele fusese cucerit de seriozitatea lui Albrecht și de înalta lui spiritualitate, care îi adusese pălăria de cardinal, la care ar trebui să renunțe. Unchiul său a apreciat într-atât de mult comportamentul nepotului în campania pentru cucerirea Portugaliei, încât i-a încredințat titlul de vicerege, plasând astfel un Habsburg din Austria în extremitatea Peninsulei Iberice, întru totul supusă coroanei Spaniei.

Escorialul, mormântul unei ambiții

La începutul anului 1598, Filip al II-lea se preocupă să constituie zestrea fiicei lui, ceea ce este delicat. Realitatea care provocase eșecul lui Carol Quintul, adică dispersarea geografică a teritoriilor care făcea ca suveranul lor să fie, fizic, invizibil, l-a ajuns din urmă și pe fiul acestuia. Punctul slab al tuturor imperiilor este mereu același: depărtarea. Din cauza miilor de kilometri care separă Madrid de Viena sau Anvers de Napoli, a fost posibil ca protestantismul, greșit evaluat inițial și prost înțeles, să se întindă și, printr-o succesiune de greșeli catastrofale, să se transforme în forță politică de opoziție, cu prețul atâtor vărsări de sânge. Nu se poate guverna eficient asupra unor asemenea distanțe, când se știe că e nevoie de săptămâni întregi de călătorit călare, ba chiar luni de zile de voiaj pe mare, pentru a ajunge să evaluezi la fața locului o situație dificilă. Reacția este întotdeauna în întârziere în raport cu urgența momentului. Unul dintre bătrânii sfetnici ai lui Filip al II-lea, Don Cristóbal de Moura, rezumă perfect problema, propunând o soluție: „Nici tot aurul din Peru, nici toți soldații din Spania, Italia, Germania nu ar fi de ajuns pentru a-i birui pe rebelii din Flandra. Doar un prinț trăind printre ei ar reuși să îi cârmuiască. Plasați aici un om apropiat, dându-i titlul de suveran; astfel, Spania nu va mai deține Flandra, care va rămâne Casei de Austria, iar uniunea care a existat dintotdeauna între cele două ramuri ale ei va aduce Spaniei nenumărate beneficii.“[63]

Problema Țărilor de Jos sub stăpânire spaniolă este, așadar, în continuare mărul discordiei. Regele Spaniei, foarte slăbit din cauza gutei și a zbuciumului său de natură confesională, încearcă să pună capăt crizei permanente. Face un gest, ajutat enorm de atitudinea lui Henric al IV-lea, care, recunoscând că

„Parisul merită o liturghie“, a revenit la catolicism… după ce de șase ori trecuse de la o confesiune la cealaltă. Pe 13 aprilie 1598, prin faimosul Edict de la Nantes, regele Franței și al Navarrei a confirmat pentru protestanți libertatea cultului și a recunoscut catolicismul drept religie de stat. Astfel, Războaiele Religioase iau sfârșit în Franța. Pentru regele Spaniei, era timpul să procedeze la fel în teritoriile conduse de el. Pe 2 mai, la Vervins, astăzi Aisne, Filip al II-lea semnează pacea cu Franța, restabilind clauzele Tratatului de la Cateau-Cambrésis din 1559, și pune capăt ingerințelor Madridului în politica regelui de Bourbon. De douăzeci de ani, secesiunea Provinciilor Unite era o realitate. Cu o regretabilă întârziere de douăzeci de ani, Filip al II-lea acordă independența Țărilor de Jos și o numește la conducere pe fiica sa Isabela Clara Eugenia, cum plănuise. O suveranitate parțială, însă Spania păstrează regiunea burgundă Franche-Comté și ținutul Charolais. Infanta și arhiducele, redevenit laic, vor putea să se căsătorească.

În afara acestor considerente, adevărul este că Filip al II-lea nu mai are posibilitatea de a se implica în vreun conflict. Cu trupul plin de ulcerații, regele nu mai iese din Escorial. Retragerea sa, definitivă și demnă, este întunecată de situația deplorabilă a economiei din regatul său. În 1596, a fost împins pentru a treia oară la faliment. Din 1590, prosperitatea Castiliei se prăbușise. În loc să fi fost investite în Spania, bogățiile din Lumea Nouă, în majoritatea lor, umpluseră seifurile bancherilor germani, austrieci și italieni, prin rambursarea unor datorii colosale, printre care cheltuielile de război. Inflația era un alt factor de ruinare a țăranilor; mulți își părăsiseră pământurile, agricultura regională era distrusă. Creșterea prețurilor, estimată la 400%, paraliza exportul produselor manufacturate. În fine, impozitele, de care nobilimea era scutită, constituiau o sursă de nemulțumiri îndreptățite.

Situația lăsată de Carol Quintul nu făcuse decât să se înrăutățească. Spania se mărise teritorial — niște insule asiatice se numeau Filipine —, dar, totodată, forța ei slăbise.

Simțind că îi vine sfârșitul, Filip al II-lea, așezat la fereastra odăiței sale, asistă la pregătirile propriilor funeralii. Uneori, durerile îi smulg un țipăt. Pe 13 septembrie 1598, înconjurat de principalii săi consilieri spirituali și de relicvele lui sfinte, strângând în mâinile descărnate crucifixul tatălui său, regele se stinge din viață, la vârsta de șaptezeci și unu de ani. Cea mai mare suferință a lui nu era nici eșecul nesăbuitei Armade, nici renunțarea forțată la o parte din Țările de Jos. Era frustrarea de a nu avea un fiu vrednic să îi urmeze la tron, un sentiment cu atât mai dureros, cu cât în patru căsnicii, din care avusese nouă copii, cinci dintre cei pe care îi procrease cu ultima sa soție nu supraviețuiseră, iar amintirea lui Don Carlos, unul dintre fiii săi care nu murise la o vârstă fragedă, rămăsese un coșmar complicat, un chin și, poate, o culpabilitate. Multă vreme, i s-a reproșat lui Filip al II-lea că nu purtase doliu după acest nenorocit, o atitudine șocantă, care nu putuse decât să întrețină îndoielile în cazul unui om atât de legat de religie. Era secretul lui, negreșit cel mai groaznic. Doar cele două fiice de la Elisabeta de Valois îi îndulciseră bătrânețile și îi aduseseră un strop de bucurie fiului lui Carol Quintul. Filip al II-lea lasă după el amintirea unui suveran a cărui adevărată personalitate a fost denaturată de ceea ce cunoaștem despre Escorial, acest uimitor amestec de austeritate și somptuoasă ornamentație interioară. O devoțiune meticuloasă, crime perfide, un atașament fanatic față de protocol, dorința înduioșătoare pentru o intimitate în familie, pasiunea pentru flori, păsări și câteva piese de mobilier frumoase, un ritual de monah, ceea ce nu face din el un sfânt, și niciun crud tiran. Fără geniu, a vrut, se pare, să își egaleze tatăl, dar era suficient de inteligent pentru a-și cunoaște limitările.

Istoria și-a asumat misiunea de a i le aminti.

---

[50] Pierre Chaunu, membru al Institut de France, și Michèle Escamilla, *Charles Quint*, Fayard, 2000.

[51] Îndeosebi *Don Carlos*, dramă în cinci acte, în versuri, de Schiller (1801) și *Don Carlos* (sau *Don Carlo* în italiană), o operă de Verdi (1867, o primă versiune în franceză, apoi, în 1884, într-o nouă versiune revizuită, în italiană). Cei doi autori și-au luat libertatea de a transforma un personaj monstruos într-un tânăr strălucit. Verdi va mărturisi, într-o scrisoare adresată editorului său, Giulio Ricordi: „Nu există în această dramă nimic care să țină cu adevărat de istorie…“

[52] Jane de Jongh, *Mary of Hungary, Second Regent of the Netherlands,* New York, Norton and Co., 1953.

[53] Contele de Egmont, căpitan strălucit, avusese o conduită exemplară în bătălia de la Saint-Quentin. Deși catolic, acesta se apropiase de protestanți, în special de Wilhelm de Orania-Nassau, zis Taciturnul, pentru a stabili un compromis în favoarea toleranței. Memoria lui Egmont a fost onorată printr-o tragedie în proză, scrisă de Goethe (1787), pentru care Beethoven va compune o muzică de scenă cu accente eroice (1810), a cărei uvertură este celebră.

[54] Jean Béranger, autorul cărții *Histoire de l'empire des Habsbourg, 1273–1918,* Fayard, 1990.

[55] Evident, această arhiducesă de Habsburg nu trebuie confundată cu persoana pe care o vom cunoaște tot sub numele de Ana de Austria, soția lui Ludovic al XIII-lea, în 1615.

[56] Catharina de Habsburg, *Ces Autrichiennes nées pour régner*, traducere în franceză, din limba spaniolă, de François Rosso, Michel de Maule, 2006. Un studiu foarte original, acoperind o lacună, despre zece prințese de Habsburg care au fost suverane ale Europei. Autoarea este o nepoată a ultimului cuplu imperial al Austro-Ungariei, Carol și Zita.

[57] *Op. cit.* și H. Kamen, *Felipe de España*, Madrid, Siglo XXI Editores, 1998.

[58] Ulterior, în 1575, Cervantes, la bordul unei galere în largul comunei Saintes-Maries-de-la-Mer, este capturat de turci, dus la Alger, unde rămâne întemnițat ca sclav timp

de cinci ani. Încercând de nenumărate ori să evadeze, suferă represalii. Îi va scrie lui Mateo Vásquez, secretarul lui Filip al II-lea, cu rugămintea de a interveni în favoarea lui și de a plăti răscumpărarea cerută. Fără succes…

[59] În *Don Carlos* de Schiller și *Don Carlos* (sau *Don Carlo*) de Verdi, acești autori îi vor da un rol, luându-și amândoi o serie de libertăți față de adevărul istoric.

[60] La moartea lui Filip al II-lea, vor exista în bibliotecă peste 10 000 de volume, dintre care multe vor fi distruse în incendiul din 1671 sau vor dispărea în timpul războaielor napoleoniene. Astăzi, biblioteca de la Escorial numără peste 40 000 de volume și peste 2 700 de manuscrise, datând din secolul al V-lea până în secolul al XVIII-lea.

[61] *Op. cit.*

[62] F. Susarte, *Bodas y Partos de las reinas de España*, Alicante, Instituto Alicantino de Cultura Juan Gil-Albert, 2000, și *op. cit.*

[63] Ruth Betegon, *Diez Isabel Clara Eugenia*, Barcelona, Plaza y Janes, 2004, și Catharina de Habsburg, *op. cit.*

6

Rudolf al II-lea, împăratul alchimist (1576–1612)

Paradoxul nu este neglijabil: de la moartea lui Carol Quintul și divizarea Casei de Austria în două ramificații, ramura cadetă este cea care a păstrat titlul imperial, dar tot ea este cea despre care se vorbește mai puțin. Acești veri Habsburgi, începând cu împăratul, au fost nevoiți să se mulțumească, dacă se poate spune așa, cu Alsacia, ducatele din Suabia și Austria, Boemia și ceea ce mai rămânea din Ungaria necotropită de turci. O lume în mare parte germanică, limba germană și dialectele ei constituind un liant la Habsburgii din Europa Centrală. Aceștia au un mare avantaj față de rudele lor din Spania; teritoriile lor sunt, cu mici excepții, nefragmentate. Lucrul acesta nu înlesnește neapărat comunicațiile, în special iarna, însă absența unei dispersări geografice nu îl obligă pe împărat, bunăoară, să ceară de la regele Franței un drept de liberă trecere, adesea aleatoriu, pe pământurile lui. Există, așadar, o adevărată unitate geografică în ceea ce, cu excepția Elveției, rămâne prin definiție leagănul dinastiei și al primelor ei cuceriri. Ceea ce înseamnă o forță. Iar după Carol Quintul, niciunul dintre verii iberici nu va mai purta coroana de aur a Sfântului Imperiu Roman de Națiune Germană, acest privilegiu aparținând ramurii austriece.

Pentru a ajunge la Pirinei, venind de la Rin sau de la

Dunăre, e nevoie de săptămâni sau luni de zile, în funcție de împrejurări. A merge în vizită la familia din Spania este o expediție. Este recomandabil, de aceea, să faci un sejur lung, pentru a amortiza oboseala și costurile unei asemenea deplasări. Motive existau. La sfârșitul anului 1567, împăratul Maximilian al II-lea, care se însurase cu fiica mai mare a lui Carol Quintul, fusese alertat în privința comportamentului din ce în ce mai nesăbuit al lui Don Carlos, la Valladolid. Oare chiar era nebun? Voia să-și ucidă tatăl? Ce complota cu Țările de Jos? Rapoartele predate lui Maximilian al II-lea erau îngrijorătoare. Cât din ele erau zvonuri și bârfe? Dar situația părea și mai gravă, știut fiind că propria fiică a lui Maximilian al II-lea, Ana, era cumva promisă drept soție lui Don Carlos! Acest mariaj austro-spaniol, din inițiativa lui Filip al II-lea, era în sine tot o nebunie, din fericire repede abandonată. Ana nu avea să se mărite cu acest văr ghebos, cu ochi de lup, ci cu regele Filip al II-lea. Pentru a se convinge că nu fusese mințit în privința sănătății mintale și fizice a nepotului său, împăratul trimisese în Spania pe doi dintre fiii săi, frați cu Ana, fiul cel mare, arhiducele Rudolf, în vârstă de șaisprezece ani, și fratele acestuia, Ernest, mai mic decât el cu un an. Băieții fuseseră martorii degradării vărului lor și ai încarcerării lui. Și pășiseră în urma sicriului acestuia, la înmormântare. Bănuielile, insinuările și chiar tăcerile profunde care învăluiau moartea enigmatică a lui Don Carlos îi șocaseră profund. Răceala și strictețea protocolului de la curtea spaniolă îi schimbaseră, ceea ce i-a dat de gândit împăratului când se întorseseră în fine din sejurul lor în Spania. Și, i se spunea împăratului, prin faptul că Filip al II-lea îl pusese să jure pe arhiducele moștenitor Rudolf că va rămâne întotdeauna un bun catolic și că va trebui „să persecute erezia cu toate forțele lui“, chiar și după moartea tatălui său, se dovedea că regele nu cunoștea de fapt situația de

la Viena și Praga. Astfel, dacă Filip al II-lea se lupta cu protestanții și turcii departe de Spania, în statele germanice (în sens larg) opoziția religioasă se făcea cu arbaleta în mână. Spre deosebire de Spania, pericolul se găsea în interior. Cu finețe, Maximilian al II-lea, exprimându-se în mai multe limbi, printre care franceza și puțin ceha, preconizase toleranța, revenirea la calm, dialogul în Austria și în Boemia. Era o atitudine de bun-simț: Reforma pornise din Saxonia și fusese bine primită de mulți principi deveniți protestanți. El însuși, sensibil la ideile reformatoare, voia să fie împăciuitor, pentru a evita baia de sânge care făcea ravagii în Franța. Miile de morți din Noaptea Sfântului Bartolomeu îl oripilau și, de aceea, înfiera exemplul ce trebuia absolut evitat. Imperiul era creștin, iar a lăsa cale liberă divizărilor era un gest sinucigaș; singurul lui cuvânt de ordine recomanda să se facă un front comun în fața unicei primejdii autentice: otomanii, care cotropiseră Ungaria în 1566 și cărora, în ciuda unei păci oficiale, împăratul fusese constrâns să le plătească un tribut anual și să le facă față numărului mare de incursiuni. Într-o scrisoare adresată dogelui, un ambasador al Veneției scrie: „Aici [în Austria], oamenii s-au înțeles să se tolereze unii pe alții. În comunitățile mixte, rar se pune întrebarea pentru a se vedea dacă o persoană este catolică sau protestantă... Protestanții și catolicii se căsătoresc între ei, fără a se isca nici cel mai mic scandal și fără niciun fel de comentariu."

Împăratul propovăduiește menținerea unui echilibru, în amintirea politicii tatălui său, Ferdinand I, fără a înceta însă să fie fidel religiei romano-catolice; el lăsa să se dezvolte Contrareforma, promovată de iezuiți. Prin atitudinea sa, Maximilian al II-lea își atrăsese critici severe. Fusese acuzat că practică un joc dublu, că este indecis, iar din cauza înclinațiilor sale pentru Reformă, fusese la un pas de a fi îndepărtat de la

tronul imperial, înainte de a fi fost înscăunat. Crescut la curtea Spaniei, se distanțase de exigențele ei și nu-l plăcea deloc pe nepotul său, Filip al II-lea, un om prea tranșant, rămas blocat într-o închistare psihologică.

În vara anului 1576, de față cu soția și patru dintre cei șase copii ai lor, se simte foarte rău după o masă. Să-i fi căzut greu un pește nu prea proaspăt? Niște fructe nespălate suficient? Un vin unguresc prea tare? Inițial, pare să îi fie mai bine, dar pe urmă starea lui se agravează. Nu are decât patruzeci și nouă de ani când moare, nu se știe exact din ce cauză, dar, poate, potrivit unor anatomiști, ca urmare a unei crize de inimă. Succesorul lui, Rudolf al II-lea, va da Europei Centrale o nouă strălucire, în detrimentul Spaniei, al cărei prestigiu pălea. Aceasta va fi uluitoarea revanșă pe care Praga și-o va lua asupra Vienei și Madridului.

Rudolf al II-lea transferă capitala Imperiului de la Viena la Praga

La douăzeci și patru de ani, noul împărat este un personaj original, complex, cu o fire fantezistă și schimbătoare. Pesimist, suspicios, bizar, se folosește drept pretext de un cutremur de pământ la Viena, pentru a transfera la Praga capitala Imperiului, în 1582. Vrea, din punct de vedere intelectual, să întemeieze acolo un nou oraș, contrar voinței tatălui său, care, în urmă cu zece ani, înființase la Viena Școala Spaniolă de Echitație, care avea să dobândească o celebritate nedezmințită vreodată până în ziua de azi. Cum să nu consideri drept o insultă instalarea unor superbi cai spanioli în grajdurile pragheze? Ne putem imagina consternarea și amărăciunea vienezilor, neglijați de un monarh inteligent, rafinat și vizionar. Înscăunarea Habsburgilor pe tronul Boemiei, care data din

1526, fusese marcată de încoronarea lui Ferdinand I în catedrala Sfântul Vitus, în ziua de 24 octombrie a aceluiași an. Dar ideea de a fixa aici reședința imperială fusese abandonată a doua zi după incendiul care distrusese cartierul Mala Strana, pe 2 iunie 1541. Reconstruit, castelul poate găzdui lucrările dietei sub un tavan cu uriașe nervuri gotice, sfidând legea gravitației. Noul împărat are proiecte mai ample decât predecesorii lui. La Praga, Rudolf al II-lea atrage cele mai mari spirite din timpul său și, grație lui, capitala Boemiei devine un far al civilizației occidentale. Mecena, pasionat de astrologie și chimie, cum era moda pe-atunci, împăratul Rudolf al II-lea îl susține pe astronomul Johannes Kepler, pe care îl instalează într-un observator, pe muzicianul Philippe de Monte și pe un pictor italian, milanezul Giuseppe Arcimboldo, care cu talentul său original îi amuzase deja pe Ferdinand I și pe Maximilian al II-lea la Viena. Tablourile lui fantastice sunt adesea „capete compozite“, asamblaje surprinzătoare de fructe, legume, animale și obiecte. În alegoriile lui, artistul manifestă o imaginație debordantă, deopotrivă caraghioasă și incomodă, care îi va încânta mai târziu pe suprarealiști. În același timp, suveranul aduce tablouri de Tițian, de Rafael și de Da Vinci, le cumpără împrumutând bani, și el, de la bancherii Fugger, și comandă unor ebeniști să meșterească niște cabinete de curiozități pline de capcane și sertare secrete. Praga devine un centru înfloritor al manierismului, iar suveranul se mândrește cu anturajul său, o adevărată societate internațională de cunoaștere și cercetare în toate domeniile. Se poate vorbi deja despre o școală de la Praga; vin specialiști din Anvers, Köln, Basel, Amsterdam, căci împăratul are o curiozitate insațiabilă. Micul râu Vltava, modest afluent al fluviului Elba, capătă brusc aere danubiene. Viena, abandonată de curtea Habsburgilor, se simte victima unui exil interior nedrept. Pedeapsa va dura

douăzeci și opt de ani.

Clădit pe colina care domină Praga, vechiul palat regal din incinta castelului (din cartierul Hradčany), unde își are reședința Rudolf al II-lea, se îmbogățește de tezaure în care sunt colecționate, în patru săli imense, cărți rare, manuscrise și instrumente stranii, adesea foarte frumoase, dar cu o utilizare delicată și o utilitate incertă. Locuitorii orașului sunt intrigați de activitatea din palat. Împăratul este înconjurat de personaje versate în științele oculte, unii confecționând un elixir al vieții, alții în căutarea legendarei pietre filosofale. Unii magicieni susțin că într-o oglindă de-a lor se poate citi viitorul, iar în alta pot fi ghicite gândurile oamenilor. Un englez pretinde că poate fabrica aur din nimic. Împăratul este inițial interesat, căci are țicnelile lui și o curiozitate nesățioasă. Dar pe mulți dintre cei care pretind să aibă soluție la toate dificultățile și să rezolve toate suferințele îi suspectează de șarlatanie. Când acest străin, după câteva experimente obscure, nu reușește să scoată aur și nu prezintă, în mod lamentabil, decât plumb, împăratul îl azvârle în închisoare.

Aur se găsește însă în căsuțele reconstruite după incendiul din 1541, pe o stradă îngustă și în pantă, care coboară de la castel. Se numește „Străduța de Aur“. După arcașii din gardă care trăiau acolo, vin să se instaleze diverși meșteșugari și artizani. Legenda — Boemia abundă în povestiri supranaturale și basme — spune că este locul unde lucrează alchimiștii împăratului. Ezoterismul bântuie cartierul, iar când se află că unii ucenici încearcă să prindă „raze de Lună“ pentru a extrage din ele o otravă (!), lumea e sigură că diavolul și-a băgat acoliții în „Străduța de Aur“. Praga dobândește astfel o reputație demonică, precum și faima de bârlog al magiei negre. Abracadabra!

Absorbit de experimentele lui, străbătând febril

coridoarele, mergând de la un laborator la altul, ca un dascăl supraveghindu-și discipolii și nefrecventând decât societatea unor „savanți universali“, împăratul trăiește într-o lume artistică și științifică un pic confuză, dar fascinantă, ale cărei aporturi rămân incontestabile. Fața lui, lungă și puhavă deopotrivă, pare strangulată în colereta plisată și apretată, lansată la modă de familia de Medici și preluată în vestimentația lor atât de bărbați, cât și de femei. În cazul suveranului Habsburg, s-ar zice că acest guleraș tare a fost conceput pentru a-i susține bărbia proeminentă, semnătura morfologică a familiei. Urâțenia fizică nu îi răpește un farmec liniștitor, însă împăratul râde foarte puțin, se exaltează pentru o idee, apoi revine la realitate, apatic, abătut. La el, timiditatea este compensată prin furii brutale, decizii bruște. Rudolf al II-lea nu își încântă contemporanii, ci îi tulbură, iar adesea îi neliniștește. Ambasadorul Veneției notează că „părul lui frumos și barba ondulată, ochii mari privind împrejur cu o anumită răbdare făceau o impresie extraordinară asupra tuturor celor care îl întâlneau“.

Împăratul este înconjurat de magi, astronomi și alchimiști

Nedespărțiți de familia de Medici și de prinții florentini, astrologii au invadat curțile Europei, aducându-și cu ei renumele și hărțile celeste. La Praga, astrologul lui Rudolf al II-lea este un astronom danez pe nume Tycho Brahe. Timp de douăzeci de ani, acest personaj cu o cultură enciclopedică remarcabilă studiase cerul dintr-un observator astronomic de pe o insulă, pe care i-o alocase regele Danemarcei, Frederic al II-lea. Acumulând însă munți de datorii, căzuse în dizgrație și i se suprimase renta. Reputația unui suveran ca Rudolf al II-lea,

amator de cosmografie și angoasat de viitorul său, îl incitase să își încerce norocul la Praga. Demonstrând, pentru prima oară, fenomenul refracției luminii și enumerând un catalog de 777 de stele, danezul îl fermecase pe împărat. Devenit protejatul acestuia, lucrează cu germanul Kepler, un protestant victimă a Contrareformei, ale cărui faimoase legi vor dovedi mișcarea planetelor în jurul Soarelui. Kepler va publica și un tratat, căruia îi va da numele protectorului său imperial, *Tabulae Rudolphinae*, și va fi unul dintre părinții astronomiei moderne. Proscriși, cei doi erudiți sunt instalați într-un elegant pavilion de vară, în stil italienesc, Belvedere, care introdusese la Praga estetica Renașterii. Tycho Brahe, devenit indispensabil — tratează acum până și guta ereditară a lui Rudolf al II-lea —, își propune să determine destinul suveranului, bazându-se pe influențele astrale care se exercită asupra lui din ceasul nașterii, studiind aspectul cerului și al astrelor din acel moment precis. Horoscopul anunță două predicții neliniștitoare: o rudă apropiată de-a împăratului va încerca să-l asasineze; și ar fi rezonabil să nu se însoare. Or, cu prilejul sejurului său în Spania, arhiducele Rudolf se logodise cu verișoara lui, infanta Isabela Clara Eugenia, fiica mai mare a lui Filip al II-lea. Dar timpul trece, împăratul refuză căsătoria și, în final, anulează proiectul care nu îl entuziasma nicidecum. Infanta, căreia i se făcuse lehamite să tot aștepte de optsprezece ani ca Rudolf să se decidă, ajunsă acum la vârsta de treizeci și trei de ani, s-a măritat, așa cum s-a văzut, cu arhiducele Albrecht, alături de care avea să domnească asupra acelei părți din Țările de Jos care rămăsese sub stăpânirea Spaniei. Împăratul se consolează în brațele fiicei anticarului său oficial, cu care va avea nenumărați copii nelegitimi anormali, și, de asemenea, se spune, în ale unei italience dintr-o familie burgheză stabilită la Praga. Rămâne spaima de a fi ucis de un criminal care s-ar afla,

se pare, printre persoanele apropiate monarhului. Cumva vreunul dintre oaspeții săi, ale cărui cercetări erau sterile sau ascundeau o șarlatanie? Vreun valet sătul să servească la banchete nocturne într-o atmosferă cabalistică? Vreun bucătar, căruia i-ar plăcea ca aurul promis să fie folosit pentru a cumpăra orătănii grase, bune de mâncare, căci în castelul acesta unde nu există viață de curte, supa nu e grasă…

Vrăjitorii, magicienii, alchimiștii și aeropagul de oameni talentați (mulți recunoscuți, câțiva impostori) îl cufundă pe împărat într-un univers fantastic, aproape ireal, dar niciunul dintre protejații săi, dispuși totuși să îi prezică viitorul, nu este capabil să îi arate realitatea imediată, la poalele colinei castelului. Ar fi suficient să coboare pe „Străduța de Aur“, să asculte ce spun magistrații muncipali, să citească atent corespondența diplomatică sosită de la Viena, pentru a afla ce se urzește. Dacă, în loc să fie doar un personaj original, Rudolf al II-lea ar fi fost și un adevărat om de stat, ar fi ținut seama de convulsiile de natură spirituală și de nemulțumirile survenite în teritoriile Habsburgilor, *ale sale*, din moment ce era rege al Ungariei din 1572 și rege al Boemiei, precum și al Germaniei din 1575. Rudolf al II-lea nu visează decât la o coabitare pașnică între catolici și protestanți, dar nu este conștient de consecințele distanțării de Viena; această atitudine îi aduce împăratului simpatia cehilor, dar și ostilitatea germanilor și a ungurilor. Aceștia nu îl iartă pentru disprețul cu care sunt tratați. Înrudindu-se cu doctorul Faust, a căruia poveste tocmai a fost publicată, împăratul se arată mai atras de Diavol decât de politică; are astfel dificultăți în a menține coeziunea statelor lui. O răscoală țărănească aprinde Austria Superioară și Inferioară, dar mișcarea se preschimbă în haos și debandadă din cauza Contrareformei. Ordinele monahale și iezuiții au drept misiune să redea Vienei rolul de odinioară, acum eclipsat. Aceștia

răspund apelului unui viitor cardinal, arhiepiscopul Vienei, monseniorul Melchior Khlesl, care condamnă vehement ceea ce el numește încă „erezie“. În 1590, prelatul află cu stupoare că 80% dintre vienezi sunt protestanți. Un decret de expulzare îi lovește dur pe aceștia și câteva congregații își împart terenul pentru misiunea de recucerire spirituală, care se va baza pe lucrările unor arhitecți italieni; acești artiști vor face să dispară liniile subțiri și zvelte, practic verticale, ale goticului, în beneficiul unor curbe ce șerpuiesc și se împletesc în biserici, în jurul unor statui de îngerași durdulii. Primul stil baroc, prin volutele sale, ornamentele poleite cu aur și stilul monumental supraîncărcat, are drept misiune să seducă sufletele rebele. Suveranul, neliniștit de ascensiunea protestantismului, favorizează Contrareforma. Cu forța armelor, impune un guvernământ catolic în orașul liber Aix-la-Chapelle, care, din 1562, a fost înlocuit cu Frankfurt pentru procesul electiv al principilor germani. În 1583, adoptă calendarul gregorian recent instituit de papa Grigore al XIII-lea, scurtând anul cu unsprezece zile, în comparație cu calendarul iulian. Procedând astfel, Rudolf al II-lea oferă Romei un gaj de conformitate la doctrina catolică…

Rudolf al II-lea pierde toate coroanele, în afară de titlul de împărat

În 1597, sănătatea împăratului se deteriorează. Mizantrop, nu mai iese deloc din palat, supraveghind minuțios munca orfevrilor lui, admirându-și colecțiile și refuzând să-i primească pe ambasadorii străini. Melancolia lui paralizează activitatea miniștrilor. În caz de urgență, nu primește în audiență decât în grajdurile imperiale. Incapacitatea de a lua măsuri raționale

suscită opoziția fraților săi, îndeosebi a arhiducelui Matia, căruia trebuie să îi cedeze tronul Austriei în 1608. Din ce în ce mai însingurat și ursuz, monarhul nu poate împiedica secesiunea statelor din Boemia în 1609, deși le acordase la data de 9 iulie, printr-un celebru document numit Scrisoarea de Maiestate, libertatea religioasă pentru confesiunile necatolice. Această concesie scoate în evidență eșecul suveranului care voise să le interzică pastorilor să-și rostească predicile. În realitate, renunțările forțate corespund cu o abdicare fără exil, în condițiile în care Matia este proclamat șef al Casei de Habsburg. Rudolf al II-lea se stinge din viață pe 20 ianuarie 1612, în vârstă de șaizeci de ani, în castelul său din Hradčany, unde avusese dreptul să rămână. Nu are niciun fel de posteritate legitimă. Valetul tocmai îi pusese împăratului o cămașă curată, când acesta s-a prăbușit la pământ. Diverse legende colorează aceste ultime clipe. Se spune că n-ar fi suportat, în ajun, moartea bătrânului său leu credincios — care teroriza gărzile — și a celor doi vulturi preferați; întotdeauna, îi hrănise cu mâna lui. Treptat, Rudolf al II-lea pierduse toate coroanele, în afară de aceea „care nu stătea în puterea nimănui să i-o ia: coroana imperială“[64]. Perioada lui de domnie, așa tulburată cum a fost timp de treizeci și șase de ani, lasă în conștiința cehilor o imagine pozitivă; grație ideilor lui fanteziste și a gustului său luminat, Praga a exercitat o influență culturală excepțională în Europa.

Viena nu aștepta decât sfârșitul acestui împărat, care nu era cioplit din marmura marilor oameni politici, pentru a-și lua revanșa și a-și însuși unele dintre cele mai frumoase comori ale lui.

[64] Dorothy Gies McGuigan, *op. cit.*

7

De la Filip al III-lea la Carol al II-lea, paradoxurile Secolului de Aur (1598–1700)

A moștenit părul roșcat și fizicul zvelt al tatălui său, dar nu și voința politică a acestuia, și nici simțul subtil al autorității statului. Atunci când Filip al III-lea, în vârstă de douăzeci de ani și cu obrazul imberb, îi urmează la tron lui Filip al II-lea, noul rege al Spaniei are deja o reputație favorabilă, însă în realitate nu prea măgulitoare. Unii curteni îl consideră foarte religios, amabil, conștiincios și preocupat de dorința de a fi un monarh capabil; alții, mai bine informați, știu că sub lustrul bunelor maniere, noul rege este un om fără un orizont prea larg, refractar în privința treburilor publice, dar pasionat de artă și arhitectură. Filip al III-lea s-a născut la 14 aprilie 1578, în centrul nervos al Imperiului, supranumit pe atunci *„El Madrid de los Austrias“* („Madridul austriecilor“), care azi a devenit vechiul Madrid. Se știe că, sub Filip al II-lea, orașul ajunsese de la 20 000 de locuitori la peste 60 000, cincizeci de ani mai târziu. Începând cu perioada domniei lui, amprenta Habsburgilor este vizibilă, mânăstirile și palatele s-au înmulțit, iar fiul lui vrea în continuare să facă din Madrid un oraș care să rivalizeze cu Viena și Praga. Prinț al Asturiilor din 1582, a devenit, de asemenea, regele Portugaliei — unde jugul Madridului va fi mai

apăsător —, al Neapolelui, al Sardiniei și al Siciliei, suveran al Țărilor de Jos, al ținuturilor Franche-Comté și Charolais. Capătă repede și o poreclă; fiindcă este cucernic, sub galeriile palatului i se spune „Piosul“, și asta nu fără temei. Atitudinea evlavioasă este una dintre rarele trăsături comune pe care le are cu părintele său. Dar regelui îi plac mult și serbările, ce-i drept adesea de inspirație religioasă.

Răsuflând ușurați, miniștrii săi constată repede că monarhul este indiferent față de problemele guvernării și nu are absolut niciun chef să continue efortul tatălui său. Simțul datoriei îi dă ghes să se achite de obligații, fără abatere, dar și fără zel. Pentru guvernământul central, regele se bizuie întru totul pe omul lui de încredere, Francisco Gómez de Sandoval y Rojas, duce de Lerma. Acest curtean, favorit al regelui, ține să continue politica pacifistă a Spaniei de la sfârșitul domniei precedente, o revenire la calm ce fusese impusă de lipsa resurselor. Guvernul nu are de ales. Într-adevăr, chiar dacă regatul este încă imens, războaiele necontenite timp de șaptezeci de ani și construcțiile grandioase, cum ar fi Escorialul, au grevat vistieriile statului, în ciuda bogățiilor din America. Cantitățile de bani care vin de acolo nu mai sunt la fel de însemnate ca înainte, coloniile trecând încetul cu încetul la agricultură, iar capitalurile sunt cel mai adesea investite la fața locului, spre profitul industriilor locale.

Alți trei apropiați ai regelui sunt desemnați să se ocupe de treburile posesiunilor din Italia. Ducele de Osuna este viceregele Neapolelui, marchizul de Villafranca este guvernatorul Lombardiei și Alfonso de la Cueva este ambasador la Veneția. Așa începe o schimbare revoluționară în Spania, „domnia favoriților“, o situație de neconceput sub Filip al II-lea. Un an după urcarea pe tron, Filip al III-lea se însoară cu verișoara lui, Margareta de Stiria, fiica arhiducelui Carol, de

la care va avea opt copii.[65]

În 1601, considerând că viața la Madrid este prea scumpă, regele transferă capitala la Valladolid. Acest exil nu va avea nicio utilitate; devalorizările și creșterea prețurilor generează una dintre cele mai grele sărăcii prin care regatul trecuse vreodată. În 1607, Madridul, care își arătase nemulțumirea, își va recăpăta rolul de capitală. Este începutul unor inițiative, unele poate incoerente, care demonstrează declinul Spaniei. Astfel, ducele de Lerma își amintește că în Irlanda, în 1595, conții de Ulster îi propuseseră lui Filip al II-lea coroana Irlandei. Demersul, care trecea drept extravagant, viza o alianță cu spaniolii, pentru a-i leza și mai mult pe englezi.[66] În 1604, după ce a încercat, fără succes, să susțină niște rebeli irlandezi, printre care O'Donnell și Tyrone, regele semnează cu succesorul la tron al Elisabetei I un tratat care pune capăt ostilităților cu Anglia; era preferabil, într-adevăr, să fie alungat spectrul Armadei.[67] În 1609, două decizii au efecte contrare, unul pozitiv, celălalt catastrofal. Un armistițiu de doisprezece ani este semnat cu Țările de Jos, unde amintirea abuzurilor sângeroase ale ducelui de Alba, care se purtase ca un casap turbat, este greu de uitat. În schimb, când Filip al III-lea, la sfaturile insistente ale ducelui de Lerma, semnează decretul de expulzare a maurilor creștinați, plecarea unui număr de 275 000 de bărbați, femei și copii este o greșeală politică foarte gravă, dublată de un nonsens economic. Dincolo de aspectul uman, consecințele sunt grele, deoarece maurii creștinați sunt o mână de lucru foarte pricepută în agricultură, îndeosebi în irigarea zonelor aride. Țara se vede lipsită de lucrătorii ei cei mai activi. Din cauza plecării lor, economia spaniolă va avea de suferit și sărăcia se va extinde. Țăranii părăsesc zonele rurale, sperând să poată supraviețui în orașele deja suprapopulate și murdare. O altă măsură, motivată de cele mai bune intenții,

este, de asemenea, nefastă. În scop caritabil, regele le dă posibilitatea indienilor să lucreze fie pe marile latifundii din America, fie în orașe. Această autorizație duce la ruinarea totală a Spaniei de dincolo de ocean, iar în cele din urmă Filip al III-lea trebuie să renunțe la decizia sa.

Fiica lui Filip al III-lea, Ana de Austria, se mărită cu Ludovic al XIII-lea

Spania, de la Filip al III-lea până la Carol al II-lea, este țara unde averi colosale se învecinează cu cea mai înspăimântătoare sărăcie. Prăbușirea resurselor urbane atrage după sine dispariția a ceea ce am putea numi clasa mijlocie; numărul persoanelor fără niciun ajutor atinge un prag critic. *Hidalgos*, fii ai micii nobilimi, își dispută funcții în Biserică, instituția ecleziastică fiind puternică și bogată, în armată și în administrație, singurele sectoare unde pare posibil să obții venituri cât de cât regulate. În viața de familie, femeia, fie ea mamă, soție sau fiică, trăiește retrasă, prizonieră a unui cadru foarte strict, moștenit în mare parte de la civilizația arabă.

Secolul al XVII-lea spaniol este o epocă de splendoare artistică și mizerie umană. Aceasta, în mod spectaculos comparată cu fastul regal, va servi drept temă câtorva pictori, care vor fi oglinzile Secolului de Aur pentru unii, dar ale „secolului de tină“ pentru alții. Velázquez și Murillo vor fixa magistral momente de viață, atât de la curte, cât și din popor. Paletei primului îi va răspunde maniera de a picta a celuilalt. Ambii sunt martori ai unei somptuoase decăderi. Singura adevărată reușită diplomatică din domnia lui Filip al III-lea are loc în 1611, atunci când acesta pecetluiește o alianță cu Franța tânărului rege Ludovic al XIII-lea, declarat suveran la moartea

lui Henric al IV-lea, deși nu era încă major. Regatul acestuia se întinde, aproximativ, în nord până la fluviul Somme, iar în est până la Meuse și Saône. Franche-Comté aparține Spaniei, Savoia este a ducelui ei, Avignon și Comtat Venaissin aparțin papei. Această Franță, așa redusă, numără aproximativ șaisprezece milioane de locuitori. Cu puțin timp înainte de a fi asasinat, Henric al IV-lea pregătise o expediție dincolo de Rin, pentru a-i ajuta pe doi principi reformați germani să recupereze moștenirea ducelui de Clèves și de Juliers, ruda lor, deși la Viena împăratul pusese sechestru pe ducatul pe care îl hărăzea unui prinț catolic. Spera, în acest fel, să își sporească influența în regiunea renană, ceea ce constituia o amenințare pentru Franța, care ar fi fost astfel prinsă strâns între cele două puteri, imperială și spaniolă. Bunul rege Henric îl împinsese, de asemenea, pe aliatul său Charles-Emmanuel de Savoia, sprijinit de trupe franceze venite din Dauphiné, să pornească o ofensivă contra spaniolilor din ținutul Milano. După câteva încăierări, luptele nu mai continuaseră, iar ducele de Savoia, trezindu-se de unul singur, a fost constrâns să se supună regelui Spaniei. Pentru Franța, părea periculos ca, în timpul unei regențe, în speță cea a Mariei de Medici, să declanșeze un nou război european. Se decide, prin urmare, ca Filip al III-lea să-și mărite fiica, infanta Ana de Austria (o infantă austriacă: în mod evident, ținutul de origine al puterii Habsburgilor își continuă imersiunea în Peninsula Iberică), cu Ludovic al XIII-lea, în timp ce întâia născută dintre surorile acestuia, Elisabeta, îi va fi promisă ca logodnică prințului Asturiilor, viitorul Filip al IV-lea. Aceste două mariaje fuseseră deja avute în vedere de Henric al IV-lea. Prietenia regăsită dintre cele două tronuri catolice îi este supusă Mariei de Medici, a cărei trupeșie prematură (savuroasa bucătărie italiană!) nu îi dăunează prestanței; or, ea nu are nicio obiecție. Acordul cu Madridul trebuia să rămână secret,

dar până la urmă nu se întâmplă așa, ceea ce îi îngrijorează pe hughenoți, care se tem de noi persecuții. Schimbul de prințese are loc, potrivit unui protocol minuțios, într-un pavilion dublu, montat pe stâlpi bătuți pe fundul apei în mijlocul fluviului Bidasoa. Rubens imortalizează scena într-un tablou expus la Luvru. Căsătoria lui Ludovic al XIII-lea, recunoscut pentru atitudinea sa demnă, dar tristă, cu Ana de Austria, se celebrează la 28 noiembrie 1615. Pirineii nu mai sunt un obstacol în calea bunei înțelegeri dintre cele două monarhii.

Guvernul lui Filip al III-lea este, prin urmare, liber să acționeze în Italia (războaiele contra ducatului Savoia, între 1614 și 1617, și contra Veneției, între 1613 și 1617) și mai ales în Imperiu, cu promisiunea cedării posesiunilor austriece din Alsacia. În acest răstimp, regele Spaniei poruncește, în 1617, începerea unor mari lucrări de construcție la Madrid. Pe amplasamentul unei vechi piețe renumite prin măcelăriile și brutăriile ei, arhitectul Juan Gómez de Mora, inspirându-se din stilul auster, dar mai îndulcit al Escorialului, construiește splendida Plaza Mayor. Cu acoperișurile înclinate, balcoanele din fier forjat, arcadele și turnulețele ornamentale, Plaza Mayor oferă un decor de teatru castilian. În centru, este instalată o statuie ecvestră a lui Filip al III-lea, începută de Giovanni Bologna și terminată de unul dintre elevii lui. Și Velázquez îl înfățișează pe monarh în postura unui magnific cavaler pe un armăsar nărăvaș. Contemplând această pictură, la Prado, nu ai cum să ghicești că Filip al III-lea este un suveran mediocru, care se supune permanent ideilor principalului său ministru, ducele de Lerma, nici că regele este stăpânul unei lumi în declin. Dar în anumite locuri din Madrid, iluzia puterii a îmbrăcat alte forme. În cartierul Huertas, după o viață foarte aventuroasă, Cervantes a terminat prima parte din *Don Quijote*, acest cavaler chinuit de visurile lui de grandoare. Mulți cititori se recunosc în

eroul care își frânge lancea luptându-se cu morile de vânt. În taverne (există aproape opt sute la Madrid!), Cervantes își întâlnește rivalul, ca notorietate, un dramaturg cu talent prolific, Felix Lope de Vega. Astfel, literatura a conferit capitalei, pentru prima oară, un rol predominant în viața culturală; cartierul va căpăta mai târziu numele de *barrio de los Literatos* („cartierul scriitorilor“).

În 1618, printr-o revoluție de palat, suveranul este nevoit să îl demită pe ducele de Lerma. O tresărire de voință? Nici măcar, din moment ce favoritul este înlocuit cu fiul lui, ducele de Uceda, într-un moment când se ivesc niște complicații internaționale care ar fi necesitat conducători eficienți la cârma Spaniei. Vor fi depășiți de evenimente. Filip al III-lea află de ce se temea Europa: reapariția urii religioase. Totul începe în Boemia, la curtea împăratului Matia, fratele lui Rudolf al II-lea.

Războiul de 30 de Ani începe în Boemia

La Praga, după ce construcția unor capele protestante este oprită, iar cultul reformat este interzis în oraș, rebelii intră cu forța în Palatul Regal. Un grup de cehi protestanți atacă doi guvernatori catolici și un secretar, toți reprezentând puterea imperială. În acea zi de 23 mai 1618, cei trei demnitari sunt aruncați afară pe fereastra cancelariei Boemiei. Chiar dacă niciunul nu moare, incidentul, considerat foarte grav și cunoscut ulterior sub denumirea de Defenestrația de la Praga, este primul act al Războiului de 30 de Ani. Conflictul mocnea de când Matia impusese alegerea drept rege în Boemia, apoi în Ungaria, a nepotului său Ferdinand de Stiria, un vechi discipol al iezuiților, care dorea cu înverșunare restabilirea credinței catolice în Europa. După moartea lui Matia, Ferdinand ajunsese

împărat, dar cehii, refuzând să îl recunoască drept suveran, îl chemaseră pe tronul Boemiei pe electorul palatin Frederic al V-lea, un calvinist, șef al Uniunii Evanghelice și ginere al regelui Angliei, Iacob I. Ostilitățile dintre catolici și protestanți se vor relua, așadar, încă o dată. Spre marea nenorocire a Europei. Ce va face Spania Habsburgilor? Filip al III-lea nu se poate sustrage de la o alianță cu vărul său Ferdinand al II-lea, nici cu arhiducele Albrecht, stăpân la Bruxelles, nici cu regele Poloniei și, cu atât mai puțin, cu ducele Maximilian I al Bavariei, care a format Liga Sfântă Catolică Germană. Înfruntarea are loc la 8 noiembrie 1620, pe o colină din vestul orașului Praga. În fața armatei protestante a regelui Boemiei — o armată destul de eteroclită, scindată în trei tronsoane —, în doar un ceas, armata catolică iese învingătoare. Această bătălie de la Muntele Alb face să înceteze eforturile reformaților de a se elibera de sub tutela Habsburgilor. Dar războiul va continua. Cei treizeci de ani de masacre, jafuri, furturi, violuri, fără a mai pomeni de foamete și de molime, vor însemna pentru statele germane o pierdere de 40% din populația rurală și 30% din populația citadină. Europa va ieși traumatizată din acest război religios la scară continentală. Tragedia din Franța nu servise, așadar, drept lecție nimănui?

Filip al III-lea face din Plaza Mayor centrul Madridului. Cu regularitate, cuplul regal asistă aici la distracții de tot felul, curse de tauri, turniruri și autodaféuri. În 1621, în urma unei noi revoluții de palat, este executat în Plaza Mayor Rodrigo Calderón, secretarul ducelui de Lerma, fostul favorit al regelui. Populația Madridului îl urăște pe condamnat, care era prea înfumurat, dar atitudinea acestuia în fața călăului este atât de curajoasă, încât și astăzi se mai folosește expresia: „mai orgolios decât Don Rodrigo pe eșafod“… Filip al III-lea se stinge din viață pe 31 martie 1621, la patruzeci și trei de ani. În favoarea sa,

rămân bunele relații cu Franța și opera de înfrumusețare a Madridului. În defavoarea sa, activitatea lui personală a fost de o dezolantă mediocritate, iar în interiorul regatului criza este profundă. Totuși, în ciuda eșecurilor, a lăsat fiului său cel mare, Filip al IV-lea, o moștenire teritorială intactă și speranța de a recăpăta controlul asupra Țărilor de Jos în întregime.

Noul suveran are șaisprezece ani. Acest om pasionat de etichetă, care a avut parte de o educație foarte atentă, reprezintă un amestec ciudat: este deopotrivă desfrânat și de o pioșenie sinceră. Urmează exemplul prost al tatălui său, lăsându-l să guverneze pe favoritul lui, numit prim-ministru, contele de Olivares, care va secătui Spania impunând eforturi de care țara nu mai este capabilă. Tresărirea apare prea târziu. Desigur, sarcina lui Olivares nu este simplă, din moment ce este vorba de a restabili ordinea și de a însănătoși finanțele. Purtând titlul de mare șambelan și de cancelar al Indiilor, Olivares, născut la Roma și fiu al marelui trezorier al Castiliei, are ambiția să încredințeze unei *junte* misiunea de a verifica toate conturile începând din… 1592! Adoptă măsuri menite să pună capăt cheltuielilor extravagante de la curte, combate luxul și introduce o taxă de timbru. Familia regală, care cunoscuse opulența sub domnia severului Filip al II-lea, nu privește cu ochi buni ideea de a reduce fastul. În plus, curtea de la Madrid este populată de o nobilime pretențioasă, care nu mai poate face față nevoilor ei din cauza prăbușirii economice. Curtenii murmură supărați, se lamentează, se provoacă la duel pentru un *punto de honor*. Ce de nemulțumiți! Pentru a-i calma, Olivares găsește în mod miraculos niște bani, pe care îi risipește în somptuozități de fațadă, fără a uita de propriul său profit. Cinstit la început, cade victimă beției de putere. Politica lui centralizatoare, extinzând legile din Castilia în tot regatul, provoacă insurecții. Aceste revolte se acutizează din cauza

obligației impuse diverselor *Cortes* din provincii de a contribui cu noi subsidii, în special pentru participarea Spaniei la Războiul de 30 de Ani. În 1631, Biscaya se răscoală, urmată de Catalonia, care — o, ce provocare! — se va plasa sub protectoratul Franței. Și mai gravă este situația în Portugalia. Trupele lusitane sunt forțate să lupte în Războiul de 30 de Ani, deci nevoia de noi taxe; Spania devine tot mai nepopulară și rezistența împotriva Madridului crește în mod constant. Revolta este întreținută pe furiș de Franța, care trimite iscoade pe malurile fluviului Tajo, pentru a slăbi puterea Spaniei angajate în Războiul de 30 de Ani. Dincolo de mare, olandezii și englezii se folosesc de aceste dificultăți pentru a sparge monopolul maritim al Lisabonei; locuitori din Amsterdam se stabilesc în nordul Braziliei, alții în Ceylon. Cum aceștia sunt toți protestanți, cruciada pentru credința catolică suferă o înfrângere în colonii. La Lisabona, marile familii, negustorii și micii meșteșugari împărtășesc același sentiment: regii Spaniei sunt tot mai puțin tolerabili. Și tot mai puțin acceptați. După încoronarea sa ca rege, Filip al II-lea nu mai revenise niciodată în Portugalia. Dispreț? Omisiune regretabilă! Filip al III-lea nesocotise garanțiile date de bunicul său. Imprudență? Inconștiență! La 1 decembrie 1640, o răscoală dublată de asasinarea reprezentantului lui Filip al IV-lea, Vasconcellos, care exploatase Portugalia, consacră înscăunarea dinastiei de Bragança, cu primul ei monarh, în mod ciudat purtând titlul de João… al IV-lea! Situația este bizară: nici Anglia, nici Franța, nici Provinciile Unite, nici papa nu recunosc independența Portugaliei. Doar Spania, împotmolită în alte chestiuni dificile și ținută la distanță, pe frontieră, de portughezii eroici, recunoaște provizoriu această restaurație. Dar Filip al IV-lea este vexat. Îl face răspunzător pe Olivares de această catastrofă și, potrivit legii ce se aplică favoriților, îl destituie pe puternicul ministru

care a condus țara autoritar timp de douăzeci și doi de ani. Negreșit, regina, Isabela de Bourbon, este cea care a urzit izgonirea acestui personaj mai puternic decât regele și de o stângăcie derutantă. Ministrul afirma că iubește Literele și Artele, dar punea să fie arestați cei care îl ridiculizau în operele lor. Obținuse condamnarea unui autor cu limbă ascuțită, Francisco de Quevedo y Villegas, care îl atacase într-o piesă satirică. Lucru și mai grav chiar, această diatribă fusese găsită… sub șervetul regelui! Olivares a înregistrat eșec după eșec. Ruperea armistițiului cu Provinciile Unite, smulgerea regiunii Valtellina de la elvețieni ca apoi să fie obligat să o dea înapoi, conspirațiile contra lui Richelieu și intrarea în Războiul de 30 de Ani au șubrezit și mai mult Spania. Olivares moare disperat la gândul că nu mai este decât un proscris. Este înlocuit de unul dintre nepoții lui. Poziția unui favorit este instabilă, dar se moștenește.

Velázquez este regizorul Secolului de Aur

Nu ar trebui să deducem că Filip al IV-lea își ocupă tot timpul făcând bastarzi cu amantele lui, pentru a-i înlocui pe copiii săi legitimi care mor aproape toți. Spre deosebire de tatăl lui, pe el îl interesează regatul și urmărește treburile statului, dar cu intermitențe. În unele momente, lucrează mult, adnotează dosare, se informează mai bine și decide, fiindcă este bine sfătuit, în special de către o călugăriță, Maria de Agreda. Brusc însă, chestiunile politice îl plictisesc; atunci reapare la el moștenirea psihologică din partea tatălui, indiferența, inerția, tronul gol. Noul favorit, Luis de Haro, instalat în ianuarie 1643, vine în cel mai rău moment. Pe 16 mai, în Ardeni, orașul fortificat Rocroi este ocupat de spanioli, care consideră că

Franța este slăbită după moartea lui Richelieu. Ducele d'Enghien, în vârstă de douăzeci și trei de ani și viitor Grand Condé, decide să elibereze fortăreața. După ce a trecut cu armata sa printr-un defileu, dă năvală pe câmpie și seamănă deruta printre adversari, printr-o glorioasă șarjă a cavaleriei. Infanteria lui Filip al IV-lea, considerată drept invincibilă (iarăși!), mănâncă bătaie. Bătălia de la Rocroi demonstrează rolul hotărâtor al cavaleriei și decăderea militară a Spaniei. Aceasta va trebui să recunoască independența Provinciilor Unite, prin Tratatul de la Münster, în 1648, apoi, peste unsprezece ani, să renunțe la Roussillon și Artois, în favoarea Franței conduse de Ludovic al XIV-lea, prin aplicarea Tratatului Pirineilor. Căsătorindu-și fiica, Maria Tereza, cu Regele Soare, Filip al IV-lea intră pe orbita franceză. Pirineii sunt încă la locul lor, iar regele Franței privește adesea în această direcție.

Dintre toți Habsburgii care au domnit în Spania, Filip al IV-lea este, fără îndoială, cel mai marcat din punct de vedere fizic. Pricăjit, desfigurat de enorma lui mandibulă, place totuși femeilor. Este rege… Prima lui soție, Elisabeta de Bourbon, i-a făcut un singur fiu, Baltasar Carlos, decedat în 1646. A doua nevastă, Mariana de Austria, i-a adus pe lume trei băieți. Fericire? Nenorocire: unul singur supraviețuiește, născut în 1661, bolnăviciosul Don Carlos, cu prenume blestemat. Și, colecționar de legături sentimentale, regele are copii din flori, dintre care unul va fi mai cunoscut decât ceilalți, Don Juan José de Austria, născut la Madrid, în 1629. Vicerege al Țărilor de Jos, acesta va fi învins în Bătălia Dunelor, în 1658, și va unelti după moartea lui Filip al IV-lea contra reginei regente Mariana, îndeletnicire pentru care are aptitudini…

Adevăratul suveran din timpul domniei lui Filip al IV-lea este Velázquez, căci el este regizorul vremurilor. Născut în 1599, într-o familie bogată din Sevilla, dar dintr-un tată portughez,

Diego Rodriguez de Silva y Velázquez este regele Secolului de Aur în domeniul picturii. Monarhul din Madrid, fin cunoscător, îl cheamă la curte pe acest artist care debutase cu subiecte religioase, înainte de a înfățișa în tablourile sale viața cotidiană a celor umili. Pictându-l pe Filip al IV-lea în 1623 (și pe ministrul acestuia, Olivares, în același an!), Velázquez obține, firește, funcția de pictor al regelui. Are douăzeci și patru de ani. Originalitatea sa constă în a reda subiecte oficiale, nu solemn, ci simplu. Zugrăvită de el, viața de la curte seamănă cu viața poporului; Velázquez pictează toată Spania, ilustră și anonimă deopotrivă. Regele nu este înfățișat doar călare pe cal sau în costum de vânătoare; îl vedem și rugându-se evlavios. *Las Meninas* (*Domnișoarele de onoare*), neîndoielnic cea mai renumită operă a lui Velázquez, realizată în 1656, ni-l înfățișează pe pictor lucrând, având în prim-plan un grup format din infanta Margarita Teresa, în vârstă de cinci ani, și domnișoarele ei de onoare, dintre care două sunt pitice. Ce evoluție față de perioada când tânărul Velázquez picta scene de război foarte realiste, *bodegones* („hanuri“), prezentând *Bătrâna bucătăreasă* sau *Sacagiul* cu un realism impresionant!

Mai uimitoare este cealaltă misiune pe care monarhul i-o încredințează artistului: aceea de curtier. Velázquez cumpără pentru colecțiile regale inestimabile tablouri ale unor pictori francezi, italieni și flamanzi, care vor orna palatul Buen Retiro, pe care regele l-a construit la Madrid, între 1630 și 1640. Parcul palatului, pe atunci rezervat familiei regale, adăpostește un lac artificial unde sunt organizate reconstituiri ale unor bătălii navale. Poate pentru a răzbuna, în miniatură, dezastrul Armadei…

De la căsătoria lui Ludovic al XIV-lea cu Maria Tereza de Austria în 1659 — o necesitate politică —, relațiile franco-spaniole au evoluat. În Franța, regele își începe domnia

personală la moartea lui Mazarin. Cum Fouquet a fost sacrificat din rațiuni de stat, Ludovic al XIV-lea vrea să facă știut faptul că el este cel mai mare suveran al Europei și că epoca Frondei este revolută. O întâmplare, de mică importanță, ilustrează modul în care regele Franței înțelege să fie stăpân la el acasă și să își facă respectată autoritatea, inclusiv în ochii Spaniei. La 10 octombrie 1661, când contele d'Estrades, ambasadorul regelui Franței la Londra, începe să se certe cu baronul de Watteville, ambasadorul lui Filip al IV-lea, pe tema întâietății de rang, Ludovic al XIV-lea provoacă un scandal. De la socrul lui, regele Spaniei, obține o declarație oficială, potrivit căreia diplomații spanioli ar trebui de atunci înainte să dea prioritate diplomaților francezi. Monarhia franceză este absolută, protocolul este imaginea ei. O chestiune de amor-propriu, fără consecințe planetare, dar care trebuie văzută din perspectiva evenimentelor ulterioare. În fapt, în ciuda decăderii ei și a eșecurilor suferite, Spania rămâne cea mai mare putere europeană, iar dacă a prins periculos în strânsoare teritoriile Franței, primejdia nu mai vine dinspre Pirinei, căci provincia Roussillon a devenit franceză. În schimb, la est, ținutul spaniol Franche-Comté face din Langres și Dijon localități de frontieră; la nord, situația este mai îngrijorătoare, deoarece nu există niciun obstacol natural însemnat; la mai puțin de două sute de kilometri de Paris, Flandra face parte în continuare din Țările de Jos, aflate sub stăpânire spaniolă. Din perspectiva Imperiului, dacă prin Tratatele de pace din Westfalia (1648) i se transferaseră regelui Franței toate drepturile de care se bucura împăratul în Alsacia, clauzele stipulate erau totuși ambigue, iar Alsacia, oricum, nu avea niciun contact direct cu teritoriul francez: Lorena și Franche-Comté o separau de Franța. Pentru a permite trupelor regelui Franței să ajungă în Alsacia, prin pacea de la Vincennes, încheiată în 1661, li se rezervă acestora

trasee prin Lorena, unde există, să ne amintim, importante enclave franceze legate de cele trei faimoase episcopate: Metz, Toul și Verdun. Iată o adevărată marchetărie teritorială; frontiera este mai degrabă o zonă vagă decât o linie precisă.

Zvonuri la Madrid: regele Spaniei ar fi avut treizeci și doi de copii naturali!

Sfârșitul domniei lui Filip al IV-lea este deosebit de trist. Când monarhul moare la Madrid, în 1665, la tron îi urmează fiul său Carol al II-lea, în vârstă de patru ani, unicul supraviețuitor legitim pe linie bărbătească dintr-o dezolantă serie de decese; răposatului rege, despre care se spune că ar fi avut treizeci și doi (!) de copii născuți în afara căsătoriei, i-au murit… cincisprezece copii legitimi. Ce se întâmplase? Prima lui soție, fiica lui Henric al IV-lea, murise în 1644, aducând pe lume o fiică; a doua soție, Mariana, fiica lui Ferdinand al III-lea, este o nepoată de-a lui Filip al IV-lea, pe care regele a cerut-o în căsătorie în 1647. Aceasta sosește la curtea de la Madrid doi ani mai târziu și, îngrozită, descoperă că o regină a Spaniei nu are niciodată dreptul să râdă în public! De altfel, cum ar putea ea să se simtă atrasă de acest soț cvadragenar care, sub pretextul de a se întâlni cu poeți și a-i asculta cum declamă versuri sub clar de lună, se destrăbălează nopțile în Madrid, iar ziua se întreține cu diverse călugărițe în speranța unei iertări divine?! Totuși, știe că mariajul ei nu are decât un scop: să îi dea un moștenitor regelui Spaniei. După ce a pierdut un prim fiu, regina naște, în 1661, un al doilea băiat, Carol. Prin nu se știe ce aberație, pruncul voinic stârnește admirația întregii curți, dar se știe că sinceritatea nu este principala trăsătură de caracter a curtenilor. Într-adevăr, doi ani mai târziu, cu prilejul

ceremoniei de prezentare a viitorului rege al Spaniei de către tatăl său, curtenii și marii nobili ai Spaniei (*Grandes de España*) — care au privilegiul de a rămâne cu creștetul acoperit în prezența lui Filip al IV-lea — constată că tânărul prinț al Asturiilor este un avorton rahitic, care abia se ține pe picioare. Trec patru ani, și băiatul încă trebuie ajutat să nu cadă. Portretele infantelui, întâi foarte idealizate, vor face loc, spre vârsta de doisprezece ani, sub penelul lui Juan Carreño de Miranda, figurii mai realiste a unui adolescent. Carol are privirea stinsă, chipul prelung și de o îngustime rar întâlnită; se spune că nu știe să citească, nici să scrie. Viitorul rege al Spaniei este infirm din multiple puncte de vedere. Cu o sănătate foarte șubredă, suferă de tulburări digestive, leșinuri și erupții subite. Dramatic nu este faptul că nu are capacitatea de a domni, ci faptul că el este singurul moștenitor legitim al suveranului Spaniei. Un coșmar pentru Casa de Habsburg.

Precauțiile lui Filip al IV-lea pentru a salva integritatea monarhiei vor fi pe cât de inutile, pe atât de deșarte. Sub regența mamei sale, Carol al II-lea (care este și Carol al V-lea al Siciliei) este martorul inconștient al unui deceniu dezastruos. Puterea este în mâinile nepricepute ale iezuitului Nithard și ale aventurierului Valenzuela, doi favoriți fără anvergură. Mai grav, aceștia acționează în numele unui copil atât de pipernicit, încât nicio curte europeană nu poate să se îndoiască de moartea lui iminentă, ceea ce ar deschide succesiunea la tronul Spaniei. Ludovic al XIV-lea poate pretinde coroana Spaniei, având în vedere că s-a însurat cu infanta Maria Tereza, care, în absența legii salice, poate urca pe tron. Întrucât Maria Tereza nu a renunțat la drepturile ei decât contra achitării, de către Spania, a unei dote de 500 000 de scuzi de aur, care n-au fost niciodată plătiți, regele Franței se poate simți liber să acționeze. La vremea lui, Mazarin, care era foarte informat, știuse că

monarhia ruinată a lui Filip al IV-lea era incapabilă să depună banii promiși. Madridul presimte pericolul. Pentru a echilibra eventualele pretenții, ce-i drept întemeiate, ale regelui Franței, o soră mai mică de-a Mariei Tereza, infanta Margarita Teresa, se mărită cu împăratul Leopold I, în vârstă de cincisprezece ani, în 1666, la puțin timp după decesul lui Filip al IV-lea. Prin contractul de căsătorie — care era pregătit de trei ani —, regele Franței și suveranul Sfântului Imperiu Roman de Națiune Germană, deja veri primari, din moment ce mamele lor erau surori cu defunctul Filip al IV-lea, ajung aproape la egalitate în succesiunea la tronul Spaniei, de care se preocupă întreaga Europă. Ludovic al XIV-lea are un ușor avantaj, deoarece mama lui, Ana de Austria, și soția lui, Maria Tereza, sunt amândouă fiice întâi născute ale unor regi ai Spaniei.

De altfel, încă de la moartea lui Filip al IV-lea, în septembrie 1665, Franța își întocmise dosarul, sub denumirea de *Tratatul drepturilor Reginei foarte creștine*. Argumentele se bazau, în principal, pe dreptul de devoluțiune, o veche cutumă din Brabant potrivit căreia, pentru o moștenire, copiii dintr-o primă căsătorie aveau o poziție privilegiată în raport cu cei născuți dintr-o a doua căsătorie. Maria Tereza este, așadar, singura moștenitoare, Carol al II-lea nu are niciun drept. Madridul a obiectat, spunând că această uzanță nu se referea decât la persoane particulare și că nu fusese niciodată aplicată în cazul unei familii regale.

Va primi Ludovic al XIV-lea cei 500 000 de ducați de aur datorați de Spania?

S-a mai argumentat, de asemenea, că Maria Tereza renunțase la toate drepturile ei. Dar, din partea franceză, s-a ripostat că dota,

legată juridic de această renunțare, nefiind niciodată achitată, devenise caducă. Poate oare izbucni un conflict sub pretextul, foarte oficial, că regele Spaniei are în continuare o datorie la regele Franței de 500 000 de scuzi de aur? Acesta ar fi, atunci, adevăratul preț al războiului.

Să mai precizăm că niciunul dintre cei doi pretendenți nu își propune să revendice totalitatea moștenirii spaniole și că, în consecință, sunt elaborate planuri de partaj.

Aceste socoteli nu țineau seama însă de rolul destinului, care avea să bulverseze totul. Chiar dacă regele Carol al II-lea nu este cruțat de nicio boală, contrar estimărilor diplomatice el va rămâne în viață! Cu o sănătate foarte precară, desigur, dar rămâne în viață! În aceste condiții, de ce nu i s-ar aranja o însurătoare? Madridul caută o viitoare regină, care să nu se sperie de un soț atât de dezagreabil; ar trebui făcut un efort de generozitate față de mireasă!

Grija pentru prestigiul Franței în exterior, dublat de propriul prestigiu al lui Ludovic al XIV-lea sunt la baza războiului franco-spaniol din 1667. La începutul lunii mai, regele Bourbon trimite la Madrid *Tratatul drepturilor Reginei*, în același timp cu intrarea trupelor sale în Flandra. Acest război, numit „de Devoluțiune“, este aproape o paradă militară, o serie de asedii desfășurate rapid. Pe 2 iunie, Turenne, nepot, pe linie maternă, al lui Wilhelm Taciturnul, cucerește Charleroi. Pe 21 iunie, regele Franței, care ține să fie prezent fizic în mijlocul trupelor sale, se prezintă în fața cetății Tournai; prima circumvalațiune de asediu este amenajată a doua zi, orașul este cucerit pe 25 iunie, iar castelul se predă francezilor pe 26 iunie. La Courtrai, Ludovic al XIV-lea conduce o armată în dezordine, fiindcă reformele lui Louvois nu și-au făcut efectul pe deplin, însă orașe ca Douai și Ath sunt cucerite la rândul lor. Doar Lille cutează să reziste șaptesprezece zile, dar nu mai mult, ținând

seama de asediul metodic condus de Vauban, a cărui faimă va crește atât printre atacatori, cât și printre asediați. În februarie 1668, Condé pune stăpânire pe Franche-Comté. Pe cât de prudent și tenace este Turenne în pregătirea meticuloasă a campaniilor sale, pe atât de genial este Condé în improvizații de tot felul. Dole, focar al rezistenței spaniole, cade la capătul unui asediu de patru zile, iar orașul Besançon, ascuns într-un cot al râului Doubs și protejat de citadela sa, pierde forturile Chaudanne și Brégille, care încap pe mâinile francezilor. Viena va reacționa oare? E cu putință ca Habsburgul imperial să îl abandoneze pe Habsburgul regal?

La Madrid, anunțarea acestor victorii este amplificată de abilitatea diplomatică a lui Ludovic al XIV-lea, care a împiedicat o intervenție a împăratului. Ambasadorul Franței la Viena, Grémonville, a reușit o capodoperă: l-a determinat pe Leopold I să păstreze neutralitatea, semnând cu el un proiect de partaj al posesiunilor spaniole. În ceea ce-l privește, împăratul recunoaște drepturile regelui Franței la succesiunea tronului Spaniei și efectul de nulitate al renunțării Mariei Tereza.[68] Și, dincolo de acest gest, Ludovic al XIV-lea capătă convingerea că împăratul, foarte preocupat de înaintarea turcilor, va abandona, mai devreme sau mai târziu, Țările de Jos spaniole. Regele Franței este victorios, dar în fața alianței dintre Olanda, Anglia și Suedia, negociază rapid Tratatul de la Aix-en-Provence, semnat la 2 mai 1668. Franța se retrage din provincia Franche-Comté, care le rămâne spaniolilor; Spania îi cedează lui Ludovic al XIV-lea douăsprezece localități pe frontiera de nord, printre care Lille și Douai, dar păstrează Maubeuge, Valenciennes, Cambrai și Saint-Omer, citadele care sunt mai mult sau mai puțin enclave pe teritoriul francez. Încă o marchetărie… provizorie!

În 1675, la paisprezece ani, Carol al II-lea devine major în

mod oficial, în continuare suferind, dar în continuare în viață, deși medici docți preziseseră că nu va depăși vârsta de zece ani… La oamenii nevolnici, o sănătate jalnică este o armură care permite uneori longevitatea. Ar fi trebuit să fie mort deja; spre stupoarea generală, acest avorton va mai trăi încă douăzeci și cinci de ani, „în echilibru instabil pe marginea mormântului“, cum scrie Philippe Erlanger.[69] Venirea la putere a fratelui său natural, Don Juan de Austria, între 1677 și 1679, nu permite Spaniei să evite pierderea ținuturilor Franche-Comté și Artois, conform păcii de la Nijmegen, din 17 septembrie 1678. Chiar dacă Franța renunță la Courtrai și Charleroi, dominația spaniolă a luat sfârșit. Nu s-au scurs decât treizeci și cinci de ani de la victoria în bătălia de la Rocroi. Franța este de acum înainte cea mai mare putere europeană și orașul Paris îl salută pe Ludovic al XIV-lea cu titlul de Ludovic cel Mare. Un nou astru luminează deasupra Europei.

În 1679, întrucât Carol al II-lea scapă cu viață din orice boală, Madridul se gândește să îl însoare, sperând că acesta va fi în stare să procreeze… I se alege o prințesă foarte drăguță, Maria Luiza de Orléans, fiica mai mare a lui Monsieur, fratele regelui Franței, și sora mai mare a ducesei de Savoia. Nefericita, deja înspăimântată de portretul — chiar și ameliorat! — al lui Carol al II-lea, este de-a dreptul îngrozită când ajunge să îi fie prezentată acestui individ, neputincios la trup și la minte. Culmea e că el o place mult! Tânăra reușește să îl înveselească; între două crize de epilepsie, devine aproape normal. Așteaptă de la ea să îi dăruiască urmași, dar toate speranțele lui sunt deșarte.

Ludovic al XIV-lea, care era deja vărul primar și cumnatul lui Carol al II-lea, a devenit de asemenea, prin acest mariaj, unchiul acestuia; așadar, urmărește cu mare atenție cum timpul trece și Maria Luiza nu rămâne însărcinată. Acesteia,

Carol al II-lea îi reproșează curând că e stearpă. Pentru ca regina să poată aduce pe lume un copil, soțul ei acceptă ca diverși exorciști să vină în număr mare ca să alunge cu apă sfințită diavolul din patul nupțial, căci doar Necuratul poate contraria natura… Incantațiile și transele extatice ale exorciștilor (care seamănă mai degrabă cu niște vrăjitori) n-au decât un singur efect: regina este înnebunită de această curte paralelă care rivalizează, prin excentricități, cu piticii și bufonii Maiestăților Lor. După nenumărate ședințe, Maria Luiza tot nu așteaptă un moștenitor. La douăzeci și opt de ani, moare. Se șușotește că partida austriacă, foarte vexată de eșecurile ei în materie de maternitate, ar fi otrăvit-o… iar Carol al II-lea, în schimb, supraviețuiește și acestei amărăciuni!

În timp ce i se caută o nouă nevastă — candidatele nu dau buluc —, împăratul Leopold I se confruntă cu dificultăți la Viena, în primul rând din cauza unei noi epidemii de ciumă, care lovește aproape 10 000 de persoane, în al doilea rând din cauza pericolului turcesc. Trebuie precizat că ambasadorul Regelui Soare pe lângă Poarta Otomană i-a dat sultanului asigurări că regele Franței nu l-ar susține pe împărat, în cazul în care o armată turcească s-ar prezenta în fața Vienei. Așadar, Ludovic al XIV-lea a trecut în altă tabără și, prin decizia sa, devine instigatorul indirect al acestei noi campanii.

Împăratul Leopold I este învingătorul oficial al turcilor la Viena

Campania armată durează trei luni, la capătul cărora Viena este pe punctul de a cădea în mâinile otomanilor. Când, la 12 septembrie 1683, în bătălia de la Kahlenberg — niște coline ce domină pădurea vieneză —, cei 310 000 de turci renunță să mai cucerească Viena, acest lucru se datorează în mare parte vitejiei

regelui Poloniei, Ioan Sobieski. Dar prestigiul spectaculoasei victorii catolice se răsfrânge pozitiv asupra împăratului Leopold I și Sfântului Imperiu. Monarhia austriacă, inima Imperiului, devine o mare putere, iar coșmarul amenințării venite dinspre păgâni, care dura de peste un veac, se îndepărtează. O constatare amară pentru Ludovic al XIV-lea, obligat să accepte asemuirea, în materie de glorie, cu un Habsburg, atât de puțin dotat pentru arta militară! Este adevărat că apărarea creștinătății a profitat de dezordinile existente la conducerea armatei turce. Și, susținut de providență, Leopold I va trece la recucerirea Ungariei, împingându-și trupele chiar până la Belgrad. În consecință, Ludovic al XIV-lea se păcălise; în primul rând, profitase de faptul că Viena era în pericol, pentru a anexa, în plină pace, o serie de teritorii imperiale odinioară franceze. Pentru asta, avea ciudă în special pe Olanda, o „Republică de negustori și de brânzeturi“, cum spunea caustic Colbert. Prin revocarea Edictului de la Nantes, regele Franței se păcălise încă o dată, deoarece nu estimase că această decizie catastrofală îi va îndepărta pe cei mai mulți dintre aliații săi protestanți, cum ar fi Brandenburg și Suedia. Iar Olanda, înăbușindu-și resentimentele față de Wilhelm de Orania, îl susține; acesta devine William al III-lea, regele Angliei. Monarhia engleză este aproape singurul stat european care nu s-a ridicat împotriva Franței. Războiul care urmează îl determină pe Carol al II-lea să se alăture Ligii de la Augsburg, luptele încheindu-se printr-o pace semnată într-un sătuc la sud de Haga, Ryswick, între septembrie și octombrie 1697. Tentativele de hegemonie franceză în Europa au eșuat. Chiar dacă, la Ryswick, Ludovic al XIV-lea păstrează Strasbourg, trebuie totuși să restituie toate teritoriile primite la Nijmegen. În fața unei Europe coalizate, Franța a rezistat bine. Nu a dat înapoi, dar nici nu mai

avansează. Tratatul de la Ryswick a fost considerat drept o „pace albă“, deoarece, în realitate, starea sănătății regelui Spaniei era atât de alarmantă, încât ar fi fost periculos ca succesiunea la tronul Spaniei să se deschidă într-o Europă aflată în război.

De la Versailles, regele privește din nou în direcția Madridului, căci Carol al II-lea nu a renunțat la ideea de a procrea; nu are decât douăzeci și cinci de ani și, chiar dacă la înfățișare rămâne infantil și pocit, cum să nu se simtă el totuși umilit de memoria tatălui său care lăsase gravide atâtea femei? În 1690, Carol al II-lea se recăsătorește cu Maria Anna de Bavaria-Neuburg. Frumoasă, intrigantă, prințesa bavareză, ajunsă regină a Spaniei, procedează ca regele, soțul ei: are o favorită! Maria Anna îndrăznește să fie prietenă foarte apropiată cu o baroană germană protestantă, din cauza căreia catolicii o vor acuza de deturnare de fonduri.[70] Dar, după patru luni, zvonul despre impotența lui Carol al II-lea, care circula deja de ceva vreme, se răspândește la curte și în toată Spania. Diverse satire, epigrame și pamflete trec, pe furiș, din mână în mână; se face bășcălie, comentariile picante stârnesc râsul poporului și curtenilor avizi de confidențe culese de prin alcovuri și baldachine. Acest catren, deopotrivă ironic și resemnat, cunoaște un mare succes:

> *Există trei virgine la Madrid:*
> *Biblioteca marelui cardinal,*
> *Sabia ducelui de Medina*
> *Și suverana noastră, regina.*[71]

Astfel, adevăratul vinovat de inexistența unui moștenitor să fie oare regele însuși? În 1698, după ce liturghiile, pelerinajele și poțiunile fortifiante nu au avut niciun succes, nu se mai poate ignora problema succesiunii la tronul Spaniei, adică problema acelei ramuri a Habsurbilor care se trage din fiul întâi născut și

care nu are moștenitor. În competiție intră regele Franței și împăratul, amândoi fii și, respectiv, soți ai unor prințese spaniole. Împăratul Leopold I respinge orice partaj, pretinzând întreaga moștenire pentru fiul său mezin, arhiducele Carol, care nu are încă cincisprezece ani. Dar această reunire a Marii Spanii, inclusiv coloniile, cu domeniile din Europa Centrală ar duce negreșit la ruperea echilibrului european în folosul Casei de Habsburg. Puterile maritime, cum ar fi Anglia și Olanda, nu ar putea accepta o reconstituire a universului lui Carol Quintul. Cu acestea, Ludovic al XIV-lea începe negocieri, în care se arată moderat; nu cere decât o parte din moștenirea spaniolă. Cel mai uimitor lucru în asemenea combinații diplomatice este faptul că, printr-o tocmeală progresivă, niște state europene își împart tortul spaniol, fără a ține seama de părerea principalului interesat, poporul! În plus, și îndeosebi la Madrid, străinii, francezi și austrieci, sunt considerați indezirabili, alternativ sau simultan, vinovați de a se amesteca în treburi care nu-i privesc. Pentru spanioli, intrigile de la Versailles și de la Viena sunt la fel de indecente și unele, și celelalte; fiecare parte își trimite agenți, fie diplomați, fie clerici, cu misiunea de a convinge. În anturajul său de la Madrid, Carol al II-lea este asaltat de personaje influente, care vor să-l împingă să păstreze intactă vechea monarhie. Toți acești curteni întrețin încă o iluzie patetică; Spania este secătuită într-un asemenea hal, încât la țară oamenii fac troc cu mărfuri, pentru a putea subzista. Banii lipsesc de pe piață, iar majoritatea monedelor de aramă aflate în circulație sunt false. La Madrid, marile familii nobiliare trebuie să garanteze cu mobilierul, apoi să-l vândă, pentru a avea din ce să trăiască. Cumpărătorii sunt străini, ceea ce îi face pe spanioli să se ridice împotriva lor. Marchizul de Villars, ambasadorul Franței, care fusese la post la Viena în timpul asediului din 1683, relatează că, în urma unei noi devalorizări

monetare, însuși regele este privat de veniturile sale! După grandoare, decăderea, dar adesea cu mândrie, chiar aroganță, în incredibila atmosferă a unei țări retrase în ea însăși.

Cum se poate salva moștenirea spaniolă, care, cu toată mizeria socială, letargia administrativă, corupția funcționarilor, lenea elitelor, pierderea câtorva provincii și a Portugaliei, se întinde încă pe o parte din Țările de Jos, ținutul Milano, cele două Sicilii, Mexic, Peru, Indiile Orientale și Occidentale? Care poate fi viitorul acestei monarhii care cuprinde douăzeci și trei de regate, fără a mai socoti „împărăția“ în expansiune a cerșetorilor care au invadat străzile, și al cărei suveran, cumplit de înjosit, nu a putut asigura o descendență legitimă? Chiar și în cavourile din Escorial, unde a căutat un ajutor, implorând sufletul părinților săi și ai primei soții, regele nu a întâmpinat decât o tăcere ostilă. Panteonul Regilor, terminat în 1654, unde s-a recules Carol al II-lea, este o sală octogonală îmbrăcată în jasp, unde se odihnesc, începând cu Carol Quintul, aproape toți suveranii spanioli. În stânga altarului sunt suprapuse sarcofagele monarhilor, iar în dreapta, cele ale soțiilor lor care au asigurat o succesiune la tron. Din această impresionantă necropolă, Carol al II-lea se întoarce abătut. Unora a ajuns să le fie milă de bietul Carol al II-lea, pe care îl numesc „martirul“, și nu este o exagerare: nicicând destinul nu s-a înverșunat atât de rău împotriva unui Habsburg. Iar toată Europa pândește să își împartă rămășițele pământești ale puterii spaniole, începând cu Franța, știut fiind că Ludovic al XIV-lea încă nu și-a primit cei 500 000 de ducați de aur. În aceste vremuri în care banii falși spanioli abundă, dacă, printr-un miracol, s-ar întâmpla ca Maiestatea Sa să fie în cele din urmă despăgubită, bine ar fi să verifice plata, monedă cu monedă!

Carol al II-lea, fără copii, refuză să

împartă moștenirea sa spaniolă

La Viena, Leopold I urmărește vigilent combinațiile lui Ludovic al XIV-lea, care, încă din 1698, apoi la începutul verii lui 1699, se arăta favorabil unui partaj. Prințul moștenitor al Franței ar urma să primească Neapole, Sicilia și provincia bască Guipúzcoa. Atunci când ajunge la urechile lor, ideea acestei sfârtecări îi oripilează pe Carol al II-lea și pe Maria Anna. Cum povestea Voltaire: „Când acest nou afront a ajuns de notorietate la curtea din Madrid, regele a fost la un pas de a muri de durere, iar regina, soția lui, a fost cuprinsă de o furie atât de mare, încât a spart toate mobilele din camerele ei, dar mai ales oglinzile și celelalte ornamente care proveneau din Franța: o dovadă că patimile sunt aceleași, indiferent de rang."

Pe 3 și 25 martie 1700, regele Franței semnează două noi tratate, unul cu William al III-lea al Angliei, celălalt cu Provinciile Unite. De data asta, arhiducele Carol ar dispune de Spania, de coloniile ei și de teritoriile din Țările de Jos, care nu ar putea niciodată să fie reunificate cu fiefurile austriece. Într-un acces de lăcomie politică, Ludovic al XIV-lea își va adjudeca ținutul Milano, numai pentru a-l da la schimb de îndată ce avea să fie posibil, pentru a lua Lorena. Tot la fel, Sicilia, întâi însușită, apoi cedată, ar permite ca ducatul de Savoia și comitatul de Nisa să devină franceze. Potrivit acestui plan, amestecându-se în succesiunea la tronul Spaniei, Ludovic al XIV-lea caută să contureze mai clar frontierele Franței.

La Madrid, după nenumărate calcule și o ultimă întrunire a Consiliului de coroană, se pare că soluția optimă este de a transmite coroana Spaniei unui singur prinț, cu condiția ca acesta să dispună de suficiente forțe pentru a menține coeziunea. În ciuda ranchiunelor contra Franței și ținând seama de nepopularitatea austriecilor la Madrid, Carol al II-lea

recunoaște că doar regele Franței este îndeajuns de puternic pentru a se opune dezmembrării monarhiei. Și, în ciuda războaielor ghinioniste și păguboase pe care le-a purtat, Franța are structurile și resursele necesare pentru a susține o Spanie care riscă să se stingă în lipsa unui prinț moștenitor. Carol al II-lea, din ce în ce mai neputincios, ezită. Și solicită opinia papei.

La 16 iulie 1700, Inocențiu al XII-lea îi confirmă regelui, în continuare perplex, că interesul Spaniei și cel al creștinătății cer să acorde „preferință monarhiei din Franța". Voltaire, din nou, opinează glumeț că „papa a tratat acest caz de conștiință al unui suveran ca pe o afacere de stat, în timp ce regele Spaniei făcea din această afacere de stat un caz de conștiință".

După două testamente, Carol al II-lea redactează un al treilea. Se pronunță în favoarea unui prinț francez, căruia nu pare să i se solicite neapărat să urce pe tron, ducele Filip de Anjou, al doilea fiu al Marelui Delfin, sau, în lipsa acestuia, ducele de Berry, fratele lui mai mic. Dacă acești doi nepoți ai lui Ludovic al XIV-lea se eschivau, s-ar apela la ramura austriacă, în persoana arhiducelui Carol. Lucrul cel mai important este că, indiferent de situație, orice partaj și orice cumul de coroane sunt excluse. Acest testament este secret și puțini sunt cei care cunosc prevederile stipulate în text. Carol al II-lea semnează ultimele sale dorințe la 2 octombrie 1700. Plânge și, în fața eșecului vieții sale, oftează: „Singur Dumnezeu dă regatele, fiindcă lui îi aparțin. Deja, eu nu mai sunt nimic!"

Carol al II-lea, care a lăsat Europa în așteptare timp de patruzeci de ani, este ultimul suveran Habsburg al Spaniei. Și alege un Bourbon pentru a-i urma la tronul de la Madrid. Își dădea el seama că nici Anglia, nici Provinciile Unite, nici mai ales Imperiul nu ar tolera o asemenea mărire a puterii franceze? Credea cumva că, lăsând Marea Spanie în mâinile Franței, care fusese dușmanul ereditar al Casei de Austria,

împăratul Leopold I nu va reacționa? Pedro Calderón de la Barca, ultimul mare poet al Secolului de Aur, mort în 1681, zugrăvise, în *Viața e vis*, un prinț captiv, căruia îi repugnă să înfrunte realitățile vieții. Se refugia în vise, fiindcă nimic nu poate întuneca strălucirea lor. Calderón îi repetase lui Carol al II-lea, mort la 1 noiembrie 1700: „Toată viața este un vis.“ Pentru Habsburgi, visul devenise un coșmar.

Această alianță între Franța și Spania este cel mai vechi vis al lui Ludovic al XIV-lea, care acum are șaizeci și doi de ani. Pe 16 noiembrie 1700, regele Franței, arbitru al popoarelor și al națiunilor, i-l prezintă ambasadorului Spaniei pe ducele de Anjou, „regele pe care Spania îl cere“, ceea ce este surprinzătorul adevăr. Și Ludovic al XIV-lea îi recomandă diplomatului să se încline în fața suveranului, punând un genunchi în pământ. În *Memoriile* sale, marchizul de Sourches, care nu are reticențele răposatului Saint-Simon, scrie: „În ziua aceea, s-a întâmplat la Versailles cea mai măreață și extraordinară scenă din câte se petrecuseră vreodată în Europa.“ Regele poruncește să se deschidă toate ușile cabinetului său, unde se află acum cu nepotul său, și, în fața curții febrile, anunță: „Domnilor, acesta este regele Spaniei.“

Ducele de Anjou a devenit Filip al V-lea. Subterfugiul cifrei nu poate întreține iluzia: pe tronul lui Filip al II-lea va domni un Bourbon, iar Bourbonii au o coroană regală în plus. Fără îndoială că, din cauza nenumăratelor mariaje consangvine, dinastia Habsburgilor a ajuns să plătească acum politica matrimonială pe care a dus-o secole întregi. Dacă Ludovic al XIV-lea ar fi refuzat testamentul lui Carol al II-lea, arhiducele Carol, fiul împăratului, ar fi devenit rege al Spaniei. A permite ca Franța să fie încercuită de alte puteri, coșmarul lui Francisc I, era de neconceput. Acceptând alegerea făcută de Habsburgul defunct, Ludovic al XIV-lea, care reflectase timp de opt zile,

avea să ridice toată Europa contra Franței. Era inevitabil. Pentru a-l apăra pe Filip al V-lea, bunicul său va fi obligat, așadar, să declare război Imperiului și Spaniei…

Războiul de Succesiune la Tronul Spaniei bulversează întreaga Europă

Acest război va dura din 1702 până în 1714. Sub denumirea de Războiul de Succesiune la Tronul Spaniei, conflictul armat este uriaș, întrucât Casa de Austria primește sprijinul Angliei și al Provinciilor Unite, exasperate de ideea ca un prinț francez să domnească la Madrid. Este un război dificil și costisitor, plin de revirimente și schimbări bruște, iar consecințele lui sunt uneori neașteptate. Pe 1 februarie 1701, Parlamentul din Paris înregistrează o diplomă regală, prin care se precizează că Filip al V-lea, regele Spaniei, își păstrează drepturile de succesiune la coroana Franței, și asta exact în timp ce, la Madrid, noul suveran primește omagiul supușilor săi spanioli… Prințul Eugen de Savoia, care odinioară îi ceruse, în zadar, lui Ludovic al XIV-lea un regiment, trecuse din 1683 în slujba Austriei; cu timpul, devine unul dintre cei mai redutabili adversari ai Franței și un colecționar de artă fără egal la Viena, ceea ce este de două ori regretabil pentru Ludovic al XIV-lea. O altă surpriză, Spania, prost apărată de Franța, pierde Gibraltarul la 1 august 1704 și, timp de peste trei sute de ani, Madridul va cere insistent Londrei să returneze statului spaniol această stâncă legendară. Fără succes, până în prezent…

La două luni de la desemnarea ducelui de Anjou ca rege al Spaniei, arhiducele Carol, al doilea fiu al împăratului Leopold I, sosit în Spania prin Portugalia, cucerește Barcelona și se instalează la Madrid, unde, moștenitor incontestabil al Casei de Austria, se proclamă rege al Spaniei sub numele de Carol al III-

lea! Există simultan doi regi ai Spaniei, un Bourbon și un Habsburg! Primul trebuie să fugă.

Este aceasta o revenire a Habsburgilor, cu ramura cadetă luând locul ramurii descinse din Carol Quintul, dar rămasă acum fără urmași? Înfrângerile militare suferite de Franța compromit visul lui Ludovic al XIV-lea. Orașul Dunkerque este distrus, Lille și Maubeuge au fost ocupate de olandezi, iar Strasbourg a căzut sub stăpânirea Imperiului. Forțele coalizate vor să îl alunge pe Filip al V-lea. Foametea, un ger atât de năprasnic, în iarna din 1709, încât regelui îi îngheață vinul în pahar la Versailles, și lipsa de bani fac ca șansele Franței să fie tot mai precare. Coroana Spaniei costă foarte mult. Dar Ludovic al XIV-lea, lup bătrân, știe încă să se apere. Negreșit, sub influența doamnei de Maintenon, care l-a determinat să renunțe la frivolități și a urmărit îndeaproape întreaga chestiune spaniolă, regele dă exemplu: poruncește ca vesela sa de aur să fie topită și, spre rușinea curtenilor, Maiestatea Sa mănâncă acum din farfurii „ordinare“. Regele „a trecut la faianță“, se strigă la Versailles. Cu resursele care au fost obținute astfel nu se pot plăti totuși decât niște trupe slab pregătite, prost hrănite și nu prea motivate, dar care vor să se bată. După un ultim efort, două victorii, Malplaquet (1709) și Denain (1712), unde oamenii lui Villars au atacat cu baioneta în mână, salvează Franța de la pericolul cotropirii. În același timp, Ludovic al XIV-lea, care refuzase să revină asupra alegerii sale și declarase că prefera „să se lupte cu dușmanii decât cu copiii săi“, trimite o armată în ajutorul nepotului său. Trebuie spus că Filip al V-lea și tânăra lui soție (optsprezece ani) înduioșaseră inimile poporului spaniol prin curajul de care dădeau dovadă, fiind izgoniți de două ori din Madrid. Pe 10 decembrie 1710, ducele de Vendôme, comandând o armată franco-spaniolă alături de Filip al V-lea, repurtează o victorie decisivă asupra

forțelor anglo-imperiale. Bătălia de la Villaviciosa consolidează definitiv poziția regelui Bourbon pe tronul Spaniei. La Viena, împăratul Carol al VI-lea pierde orice speranță de a mai domni în Spania. Este singurul monarh care refuză să semneze tratatul negociat în perioada dintre 29 ianuarie 1712 și 11 aprilie 1713 la primăria din Utrecht. Timp de doisprezece ani, Europa a fost în război fiindcă îl urmase pe împărat care rămânea consecvent vechilor principii și dreptului moștenit, negreșit fiindcă Leopold I a fost, până la moartea sa în 1705, un suveran autentic și din alte timpuri.

Recunoscut până la urmă de toți, Filip al V-lea renunță la orice pretenții asupra coroanei Franței. Printre numeroasele consecințe ale acestui anevoios Război de Succesiune la Tronul Spaniei, există și un efect imprevizibil, care privește îndeosebi Casa de Austria. Prin tratatul de pace semnat la Rastatt în 1714, Austria își mărește statele ereditare în detrimentul puterii ei imperiale, iar electorului de Brandenburg i se confirmă titlul de rege al Prusiei. Familia Hohenzollern stăpânește de acum înainte în Germania de Nord, devenind un rival periculos pentru Casa de Habsburg. Categoric, Spania nu mai este la modă.

---

[65] Numită și Margareta de Austria, aceasta nu joacă niciun rol și nu trebuie confundată cu două dintre omonimele sale de dinaintea ei, cea care obținuse „Pacea Doamnelor“ și cea care era fiica naturală a lui Carol Quintul.

[66] A se vedea, în privința acestui aspect insuficient cunoscut al relațiilor hispano-irlandeze, Pierre Joannon, *Histoire de l’Irlande et des Irlandais,* Perrin, 2006, reeditare „Tempus“, 2009.

[67] Dinastia Tudor se stinsese odată cu moartea reginei Elisabeta I. Cel care a urcat pe

tron este fiul Mariei Stuart, devenit rege al Angliei sub numele de Iacob I și rege al Scoției sub numele de Iacob al VI-lea.

[68] A se vedea Joëlle Chevé, *Marie-Thérèse d'Autriche, épouse de Louis XIV*, Pygmalion, 2008.

[69] În *Philippe V d'Espagne*, Perrin, 1978.

[70] A doua soție a lui Carol al II-lea i-a servit drept sursă de inspirație lui Victor Hugo, pentru piesa sa *Ruy Blas* (1838). Regăsim personajul unei fermecătoare regine de origine bavareză la curtea Spaniei în comedia lui Gérard Oury, *La Folie des grandeurs* (1971). Parodie amuzantă despre dragostea valetului Ruy Blas pentru suverana lui, pelicula este un exemplu perfect și extrem de rar de film comic în costume de epocă, savuros și foarte bine făcut.

[71] John Langdon-Davies, *Carlos, The King Who Would Not Die*, Englewood Cliffs, New Jersey, Prentice Hall, 1963, și Dorothy Gies McGuigan, *op. cit.*

8

Carol al VI-lea sau refuzul fatalității (1711–1740)

Născut la Viena în 1685, la doi ani după ultimul asediu, arhiducele Carol este educat într-o ambianță ce păstrează vie în memorie amenințarea otomană. În anul nașterii lui, Camera Imperială și Regală, altfel spus cabinetul Maiestății Sale Leopold I, le dă autorizație hangiilor vienezi „să prepare sub formă de cafea băutura turcească“. Așa apare obiceiul de a degusta cafeaua într-un loc purtând un nume adecvat; deprinderea de a bea cafea va deveni un fundament al vieții vieneze, de unde va cuceri Europa. Savurând cafeaua și croasanții, amintiri dintr-un alt asediu mai vechi, Viena le datorează mult turcilor…

Carol de Habsburg nu are o adolescență ușoară. Are optsprezece ani în 1703, când tatăl său, împăratul Leopold I, sub presiunea Angliei și a Olandei, îl trimite în Spania pentru a-l alunga de pe tron pe nepotul lui Ludovic al XIV-lea, instalat ca rege de doi ani. Un uzurpator, acest Bourbon! Prin căsătoria cu verișoara sa, Margarita Teresa de Spania, Leopold consolidase considerabil pretențiile îndreptățite ale Habsburgilor la tronul de la Madrid. Din ordinul său, fiul lui, Carol, așa cum am văzut, s-a proclamat rege al Spaniei, sub numele de Carol al III-lea, venind la Madrid, dar nu s-a putut menține pe tron. Spania era în plină confuzie, iar bătrânul rege al Franței încercase chiar să pună stăpânire pe tronul Imperiului. Un Bourbon împărat?

Ludovic al XIV-lea se gândise serios la asta; era singurul căruia să-i fi venit în minte o asemenea idee nebunească, iar candidatura sa ar fi încins spiritele în Europa, de la Marea Nordului la Marea Mediterană și de la Oceanul Atlantic la Marea Neagră. După moartea tatălui său în 1705, așadar, în timpul Războiului de Succesiune la Tronul Spaniei, fratele mai mare al lui Carol de Habsburg, Iosif I, născut în 1678, este cel care primește titlul de împărat. Acesta zgâlțâise efectiv Austria din lâncezeala în care căzuse, luptase contra încetinelii instituțiilor și confirmase poziția lui Eugen de Savoia ca mare conducător al armatelor. Cu concursul englezului Marlborough, Iosif I înregistrase succese frumoase: Habsburgii au ocupat Catalonia și Valencia, între 1706 și 1708, putând încă spera să pericliteze menținerea lui Filip al V-lea pe tronul Spaniei. Pe de altă parte, victoriile lor în ținutul Milano, în Regatul Neapolelui, în Sicilia și în Țările de Jos confirmau autoritatea biseculară de care se bucurau asupra Italiei, în afara teritoriilor papalității. Aceste vești îmbucurătoare erau contrabalansate de eșecuri sau dificultăți survenite pe alte fronturi, bunăoară în Transilvania, unde aristocrația maghiară, vrând să se elibereze de sub stăpânirea austriacă și să se alieze cu Franța, îl chemase în ajutor pe ungurul Francisc Rákóczi. Și să îl menționăm, de asemenea, pe regele Carol al XII-lea al Suediei, adversarul lui Petru cel Mare în chestiunea controlului asupra Mării Baltice. Suedezul, strateg genial, dar politician lamentabil (ceea ce nu-l împiedică pe Voltaire să îi laude faptele bune până la absurd), amenința să se alieze cu Ludovic al XIV-lea. Împăratul Iosif I fusese nevoit să semneze o convenție umilitoare, pentru a evita deschiderea unui front nordic în acel infernal Război de Succesiune la Tronul Spaniei. Ar fi putut negreșit să se impună în Europa, dacă Anglia, printr-o răsturnare politică internă, nu l-ar fi renegat pe Marlborough. Această desolidarizare capitală

survenea într-un moment când Iosif I înăbușise în fine revolta ungară. Nu avusese răgazul să savureze acea revenire la calm în pusta maghiară. Murise în 1711, la vârsta de numai treizeci și trei de ani; variola, care nu îl răpusese în copilărie, îi fusese fatală acum, în doar câteva zile. Ca descendenți, nu lăsa decât fete.

Urmându-i la tron, fratele său este proclamat împărat sub numele de Carol al VI-lea. Această cifră, inevitabil apropiată de Carol Quintul, lasă oare să se presupună că Habsburgii vor încerca în continuare să ia înapoi coroana Spaniei? E posibil să existe încă, la o sută cincizeci de ani de la moartea ilustrului strămoș, o nostalgie pentru imperiul nemărginit de odinioară? O provocare? S-ar putea crede așa, din moment ce Carol al VI-lea este singurul suveran care refuză să semneze Pacea de la Utrecht în 1713; totuși, în ciuda obiecțiilor și a eforturilor sale, noul împărat nu izbutește să repună în discuție încoronarea lui Filip al V-lea. Carol al VI-lea este nemulțumit, dar izolat. Peste un an, când beligeranții se întrunesc în superbul castel baroc al margrafului Ludovic de Baden, la Rastatt, în fața celor șapte semnatari, printre care mareșalul de Villars și prințul Eugen, Carol al VI-lea nu se mai poate eschiva. În monumentala sală, este nevoit să își pună semnătura pe documentul rămas în istorie sub numele de Tratatul de la Rastatt, pentru a putea primi fostele posesiuni italiene ale Spaniei (Neapole, Sardinia — pe care o va schimba contra Siciliei —, o parte din Toscana, precum și ținuturile sudice ale Țărilor de Jos). În schimb, nu mai contestă — cel puțin în gura mare! — ocuparea tronului spaniol de către Filip al V-lea. Carol al VI-lea este conștient că viitorul Habsburgilor și al Austriei este în centrul Europei, de o parte și de cealaltă a Dunării. De altfel, pentru stăpânul Sfântului Imperiu Roman de Națiune Germană nu este lipsit de semnificație faptul că această reuniune menită să regleze

definitiv dificila problemă spaniolă are loc într-un castel al cărui fost proprietar, obsedat de pericolul turcesc (fusese poreclit Ludovic Turcul!), se ferise deopotrivă și de politica volatilă a lui Ludovic al XIV-lea. Numeroasele campanii militare împotriva otomanilor adunați atât de aproape de Pădurea Neagră demonstrau că locuitorii ținutului Baden trăiseră mereu cu spaima unei cotropiri turcești.

Trec patru ani. Ludovic al XIV-lea a murit, nepotul său întărește influența centralizatoare franceză în Spania, iar Carol al VI-lea, grație victoriilor repurtate de prințul Eugen, consolidează poziția Habsburgilor în nordul Bosniei, în Serbia, la Belgrad și într-o parte din Valahia. Tratatul de la Passarowitz (1718) recunoaște că aceste teritorii sunt recucerite în detrimentul turcilor, însă Carol al VI-lea, un bun gospodar care știe să își chivernisească veniturile, a înțeles că Imperiul are tot interesul să facă negoț cu otomanii, foarte dornici de noi piețe de desfacere. La sfârșitul anului, monarhia austriacă guvernează cel mai vast și cel mai populat stat din Europa, dar, ca de obicei, lipsit de unitate.

Muzică, arhitectură, teatru: împăratul este un adevărat vienez!

Carol al VI-lea este un suveran deopotrivă organizat și plin de fantezie, un ciudat amestec de prevedere și improvizație. Respectă tipicul vieții oficiale, liturghia de dimineață, apoi Consiliul, după aceea audiențe, dineuri, supeuri cu frumoasa lui soție, dar în public, conform etichetei. La Hofburg, imediat ce a devenit împărat, la vârsta de douăzeci și șase de ani, a continuat obiceiurile tatălui său. În oraș și prin țară, poate să fie complet diferit, face farse, vorbește în dialect, ca să fie greu înțeles, și testează răbdarea funcționarilor, cărora le cere câte o

informație, se înfășoară într-o mantie largă, sub care santinelele nu-l mai recunosc. O atitudine venită din gustul pentru teatru, moștenit de la tatăl său. Adevărata lui pasiune este să iasă din palatul eteroclit modificat parțial de părintele său și să se bucure de atmosfera vieneză. După ce otomanii fuseseră puși pe fugă în 1683, aspectul orașului se schimbase rapid. Estetica încă medievală s-a topit rapid într-o proliferare a barocului, atât în arhitectură, cât și în sculptură sau pictură. Capitala servește drept cadru privilegiat pentru înflorirea spectacolelor și a muzicii; Habsburgii au fost dintotdeauna iubitori de muzică și, grație acestei dinastii, vienezii au fost răsfățați de timpuriu cu sunete nespus de melodioase. Străbătând orașul unde s-a născut, împăratul urmărește lucrările la diverse edificii și monumente, purtând adesea amprenta maeștrilor noului concept de frumos, arhitecții Fischer Von Erlach, tată și fiu. O semnătură de familie, un același nume pentru splendida biserică romano-catolică Karlskirche, monumentala Bibliotecă Imperială și manejul de iarnă, construit din 1719 până în 1735, unde și-a găsit, în fine, locul Școala de Echitație, fondată de Maximilian al II-lea în 1572 (un împărat protestant și ginere al lui Carol Quintul: o raritate!), pentru spectacolele de dresaj ale maiestuoșilor cai lipițani. În acest superb manej complet alb, înconjurat de două galerii și o colonadă, Viena continua — și continuă — să vorbească de Școala Spaniolă de Echitație, fiind știut că rasa cailor lipițani este o încrucișare de cai andaluzi și arabi.[72] Loja imperială, având deasupra un fronton triunghiular, înglobează un tablou cu Carol al VI-lea în șaua calului, pictat de doi artiști diferiți, Auerbach pentru suveran, Hamilton pentru armăsar. Împăratul are un aer foarte sever în platoșa lui cu articulații încrustate cu aur, arborând marele colan al Lânii de Aur. Trebuie să subliniem că armăsarul este, desigur, alb, iar șaua roșie,

culorile Austriei de-a lungul veacurilor și diverselor regimuri politice, de la arhiducat până la republică, trecând prin imperiu sub diferitele lui accepții. Carol al VI-lea este cel care va inaugura manejul. Instructorii de echitație, într-o ordine impecabilă, vor păstra obiceiul de a-l saluta pe împărat descoperindu-și creștetul. Și astăzi încă uzanța dictează ca maestrul de manej să își ia de pe cap bicornul în fața lojii oficiale. Continuându-și plimbarea prin podgorii, Carol al VI-lea poate, apoi, să admire cele două palate elegante clădite de prințul Eugen după ce a cucerit Belgradul — Belvedere de Jos și Belvedere de Sus. Acesta organizează aici serbări estivale uluitoare, care stârnesc cumva invidia, ușor caustică, a împăratului. Iar operele de artă adunate de prinț cu atâta gust sunt în competiție cu colecțiile coroanei…

Având relații de pace cu turcii și ungurii (meterezele ridicate contra lor în cartierele periferice sunt din alte vremuri), pe Carol al VI-lea nu îl frământă decât o singură grijă: nu are niciun fiu. În 1716, după opt ani de căsnicie fericită, împărăteasa, născută Elisabeta-Cristina de Brunswick-Wolfenbüttel, protestantă obligatoriu convertită, îi dăruise un băiat, Leopold. Fericire și bucurie mare. Din păcate, peste șase luni, pruncul moare. Medici și doici se acuzaseră reciproc pe tema alăptării arhiducelui și a momentului propice pentru înțărcarea lui; toate aceste invective penibile nu făcuseră decât să sporească mânia cuplului îndurerat. Distrus sufletește, împăratul era bântuit de o permanentă angoasă: oare dinastia Habsburgilor în Austria se va stinge sub ochii lui, așa cum ramura lor spaniolă pierise din cauza vărului său, Carol al II-lea? Circumstanțele nu erau identice, deoarece Carol al VI-lea și soția lui dovediseră că erau apți să procreeze, însă rezultatul putea fi același. Erau oare Habsburgii blestemați? Erau ei condamnați să dispară chiar în leagănul destinului lor? În

realitate, monarhul luase deja două decizii spectaculoase, care trebuiau, considera el, să înlăture fatalitatea. Trăind experiența amară a catastrofei spaniole, pe care nu putea să o uite, Carol al VI-lea convocase Consiliul, pe 19 aprilie 1713, pentru a anunța, în primul rând, că statele monarhiei erau „indivizibile și inseparabile“. Nicio împărțire nu va fi admisă în momentul succesiunii sale. Apoi — și asta era o atitudine mult mai îndrăzneață — lua în considerare cazul în care ar avea unul sau doi moștenitori pe linie bărbătească, dar și ipoteza în care soția lui nu ar aduce pe lume decât fete; acestea ar urma să moștenească prin dreptul de primogenitură, la fel ca băieții. În fine, dacă murea fără să fi avut copii, coroana le-ar reveni nepoatelor lui, fiicele fratelui său Iosif I. Era un testament politic revoluționar, depus legal la notarul Maiestății Sale, sub titlul de „Pragmatica Sancțiune“. Prin urmare, împăratul prevăzuse totul pe un frumos pergament. Dar supușii săi, în complexa lor diversitate, erau dispuși oare să ratifice această succesiune inedită la Habsburgii din Austria? Știut fiind că în statele germanice nu se aplica decât legea salică, ce se va întâmpla totuși? Să remarcăm ironia prudenței imperiale: ea se aseamănă cu legile coroanei Spaniei, care admit, de multă vreme, transmiterea puterii în mâinile unei femei. Modelul spaniol pentru Imperiu! Și care va fi reacția puterilor europene, mereu circumspecte față de descendenții lui Carol Quintul? Esențial era să se păstreze integral unitatea, fără a dispersa nimic, iar acest ansamblu intact să fie moștenit de un membru al dinastiei Habsburgilor, fie el bărbat sau femeie. Instalarea unui Bourbon pe tronul de la Madrid rămânea traumatizantă. Și va constitui o excepție. Remarcabil, de asemenea, în cazul Pragmaticei Sancțiuni, era data întocmirii documentului. În 1713, împăratul nu avea decât douăzeci și opt de ani, iar soția sa douăzeci și doi. Așadar, nu era urgent ca împărăteasa să

rămână însărcinată, chiar dacă ar fi fost de dorit. De fapt, căsătoriți de cinci ani și foarte îndrăgostiți unul de celălalt, cei doi nu erau încă părinți. Carol al VI-lea procedase înțelept, presimțind viitorul.

Stupoare în Europa: Carol al VI-lea dorește ca fiica lui cea mare să îi urmeze la tron

Ca și cum providența ar fi vrut să pună la încercare precauțiile împăratului, la un an după moartea fiului lor, Carol al VI-lea și soția lui au o fiică, arhiducesa Maria Tereza, născută în ziua de 13 mai 1717. S-ar fi zis că Pragmatica Sancțiune fusese gândită pentru ea. Negreșit, Carol al VI-lea ar fi preferat un fiu. Cuplul imperial respectase recomandările medicilor, Carol al VI-lea ingurgitând vinuri ungurești foarte alcoolizate, iar împărăteasa, licori misterioase „care nu avuseseră efect decât asupra tenului ei de crin și roze, care se colorase într-un roșu aprins“, ceea ce era păcat, deoarece era deosebit de frumoasă, cu păr blond și ochi foarte albaștri. Încercând să își atragă norocul de partea lor, suveranii întreprinseseră chiar și pelerinaje tradiționale și cure, mergând la băi la Karlsbad (Karlovy Vary, în cehă). Nicio superstiție nu era de ignorat. Călătoria până la Praga și colinele din Boemia, extrem de obositoare, au fost o încercare politică, deoarece, de când cehii reformați fuseseră zdrobiți în bătălia de la Muntele Alb, în urmă cu un secol, animozitatea pe care le-o inspirau Habsburgii rămăsese vie. Dar vizita fusese calmă, vremea urâtă convingându-i poate pe cehi să renunțe la o atitudine fățiș ostilă.

Perioadele de graviditate ale împărătesei se succed și se aseamănă. Cu prețul unor infinite precauții, viteaza soție naște încă două fete, dintre care una va muri la cinci ani. Era ca și

cum Carol al VI-lea ar fi avut un presentiment, odraslele sale erau în exclusivitate de sex femeiesc. La vârsta de peste patruzeci de ani, șansele lui de a avea un fiu sunt din ce în ce mai firave; este inutil de acum înainte, în cazul în care soția lui, de treizeci și doi de ani, ar rămâne însărcinată din nou, să își mai decoreze încăperile cu tablouri și statui de bărbați timp de nouă luni, aceste opere de artă reprezentând figuri virile neavând nicio influență asupra sexului copilului dorit. În schimb, este urgent ca statele din Imperiu să fie informate că o femeie, mai precis Maria Tereza, va fi unica moștenitoare a tatălui său și, așadar, urmașa lui la tron. O situație fără precedent!

Împăratul începe să viziteze diferitele diete în 1720. După câteva reticențe, textul este aprobat de unguri, care ajung astfel să fie integrați juridic în fiefurile Habsburgilor, apoi în Croația și în Transilvania. În Saxonia și în Bavaria, Pragmatica Sancțiune este prost primită, ceea ce prevăzuse și Carol al VI-lea. Acești principi și duci electori consideră că au succesori (prea numeroși!) care să asume titlul imperial și drepturi (prea slabe!) ce trebuie respectate. În afara Imperiului, Marea Britanie consimte să accepte decizia lui Carol al VI-lea în 1731, cu condiția ca împăratul să dizolve Compania Imperială și Regală a Indiilor Orientale, cu sediul la Oostende, pe care o înființase în 1722 pentru a asocia Țările de Jos austriece cu coloniile spaniole și care, în mod evident, stânjenea comerțul maritim britanic. Londra era conciliantă, dar voia să se termine cu himerele habsburgice de edificare a unui imperiu universal. Și Spania, acest spin în inima împăratului? Un aranjament incredibil este urzit între Viena și Madrid. Clanul spaniol austriac, extrem de redus, își prezintă ultimele pretenții în ideea unui căsătorii între arhiducesa Maria Tereza și infantele Don Carlos, al doilea fiu al lui Filip al V-lea.[73]

Este delirant!

În timp ce urmărește să obțină aprobarea și sprijinul necesar, Carol al VI-lea este implicat într-un nou conflict european. În 1733, tronul Poloniei devine vacant la moartea lui August al II-lea, care era și elector de Saxonia. În Imperiu, acesta îi protejase pe luterani, dar pentru a domni în Polonia vecină se convertise la catolicism. Principe baroc cu gusturi fastuoase, lui i se datorează transformările din Dresda, care au făcut din oraș sclipitoarea capitală a Saxoniei, „Florența de pe Elba“.

Carol al VI-lea și Rusia susțin candidatura fiului acestuia, August al III-lea, în timp ce Franța lui Ludovic al XV-lea sprijină candidatura lui Stanislas Leszczyński, socrul preaiubitului rege francez, ales de dieta din Varșovia. Carol al VI-lea îi este favorabil lui August al III-lea din simplul motiv că vrea să obțină acordul acestuia pentru Pragmatica Sancțiune. Încă din 1734, Stanislas este alungat de pe tronul Poloniei de ruși, un exil de care avusese parte și în 1709, din ordinul lui Petru cel Mare. Tutela Rusiei asupra Poloniei se înăsprea.

Așa începe Războiul de Succesiune la Tronul Poloniei, la douăzeci de ani după Războiul de Succesiune la Tronul Spaniei. Deși mai scurt ca durată, consecințele acestui război sunt la fel de importante pentru Europa, care pare să se fi specializat în războaie civile duse pentru o coroană regală sau alta. Franța este aliată cu Spania, Sardinia și Bavaria; de cealaltă parte, Austria este aliată cu Rusia și Saxonia. După doi ani — luptele s-au purtat atât pe Rin, cât și în Italia, unde sarzii și spaniolii sperau să cucerească teritorii —, un francez, cardinalul de Fleury, reușește să oprească înfruntarea armată în 1735. Acest om de peste optzeci de ani fusese preceptorul lui Ludovic al XV-lea; regele l-a numit ministru de stat în 1726, iar cardinalul de Fleury s-a dovedit a fi un politician abil și un administrator

eficace. Și tot el, deși urmărea pacea, fusese cel care, în numele regelui Franței, îi declarase război împăratului pentru a-l susține pe regele Poloniei, pe atunci detronat. Dar, în spatele sprijinului pe care i-l acordă socrului său aflat la ananghie, Ludovic al XV-lea, perfect înțeles cu Fleury, joacă rolul de intermediar.

Dragostea este mobilul în Războiul de Succesiune la Tronul Poloniei

Într-adevăr, de câtva timp, arhiducesa Maria Tereza, care se apropie de vârsta de cincisprezece ani, este foarte îndrăgostită de tânărul duce Francisc Ștefan de Lorena, pe care l-a cunoscut la Praga. Între Casa de Austria și familia de Lorena există legături vechi și numeroase. Urcând înapoi în timp până la generația precedentă, bunicul ducelui, însurat cu o soră vitregă a împăratului Leopold I, a fost cel care a comandat armata imperială în 1683, în momentul victoriei împotriva turcilor. Și tatăl ducelui fusese foarte apropiat de Carol în tinerețe. Pe scurt, nobilul loren, care a moștenit ducatul la moartea tatălui său, în 1729, aproape că făcea parte din familie. Francisc Ștefan sosește la curtea Austriei — unde este primit cu multă deferență și considerație —, în momentul în care Carol al VI-lea este trist, fiindcă știe că nu va avea urmaș pe linie bărbătească. Ce-ar fi dacă ducele, care părea să îi placă atât de mult fiicei lui, ar deveni soțul ei? Și dacă, în calitate de soț al Mariei Tereza, moștenitoarea tronului, ar ajunge împărat, acest ginere ar fi, în fond, fiul pe care Carol al VI-lea sperase mereu să îl aibă, timp de peste douăzeci și cinci de ani. Cardinalul de Fleury joacă foarte fin, căci a înțeles amenințarea: aliată cu Austria, Lorena, așadar Imperiul, ar ajunge un pericol pentru Franța. Parisul s-ar afla la nici trei sute de kilometri de frontieră. La Saint-Denis,

Ludovic al XIV-lea s-ar răsuci în mormânt! Fleury acceptă până la urmă să intre în război contra unui schimb subtil și foarte riscant. Ludovic al XV-lea își va da acordul pentru Pragmatica Sancțiune, cu condiția ca ducele, ginere al împăratului, să îi cedeze Franței Lorena. Reunită cu Alsacia, Lorena ar însemna o mărire substanțială a teritoriului Franței, împingând, totodată, frontiera imperială spre Rin. Și, cum ducele ar trebui totuși despăgubit, i s-ar da un alt ducat, Toscana, unde ultimul Medici avea să moară fără moștenitor, în iunie 1737, la momentul potrivit. Câtă curtoazie! Având și Florența, Casa de Austria și-ar păstra astfel o poziție de invidiat în Italia.

În câteva săptămâni, miniștrii regelui Bourbon și ai împăratului Habsburg cad de acord, iar regele Stanislas, instalat în superbul castel de la Lunéville, nu mai este un obstacol în calea revenirii lui August al III-lea pe tronul Poloniei. Socrul lui Ludovic al XV-lea primește, cu titlu viager, ducatele Lorena și Bar (Bar-le-Duc), care, la moartea sa, îi vor reveni Franței. Principalul interesat, Francisc Ștefan, nu se va lăsa deposedat prea ușor de ducatul lui. Valsul coroanelor regale este lent. Când ambasadorul Franței îi prezintă actul de renunțare, un gest cu repercusiuni istorice considerabile, logodnicul Mariei Tereza ezită. Un secretar îi dă un toc; ducele îl ia, apoi îl pune jos. Negreșit, nemulțumirea mamei sale îi chinuie conștiința. Ia tocul din nou, îl pune jos la loc. Atunci, unul dintre miniștrii împăratului, baronul Bartenstein, socotind că și răbdarea lui avea limite, spune în franceză și deloc amabil: „Nu renunțare, nu arhiducesă…“

Cel care nu mai este duce de Lorena s-a decis din dragoste, un element incontrolabil care este o forță — sau o slăbiciune — și de care politica se slujește. În perioada în care, pentru a respecta convenientele, cei doi tineri fuseseră separați înainte de căsătorie, Francisc Ștefan răspunsese pe loc unei scrisori de

la Maria Tereza, datată cu trei zile în urmă: „[...] Pot să vă asigur că zilele îmi sunt insuportabile când nu am bucuria de a mă arunca la picioarele logodnicei mele preaiubite.“[74]

Arhiducesa este la fel de îndrăgostită, potrivit ambasadorului Angliei, sir Thomas Robinson, care îi scrisese ministrului său: „[...] În ciuda unei demne stăpâniri de sine în timpul zilei, [Maria Tereza] suspină și tânjește cu înfocare după ducele de Lorena toată noaptea. Când doarme, tot pe el îl visează; când se trezește, tot despre el îi vorbește doamnei de onoare. Astfel, este greu de crezut că îl uită vreo clipă pe bărbatul pentru care se crede născută. Și niciodată nu-i va ierta pe cei care ar pune-o în pericolul de a-l pierde.“

Amândoi tinerii sunt sinceri. Și nerăbdători. El are douăzeci și opt de ani, Maria Tereza cu nouă mai puțin. Această grabă le va permite să se căsătorească la 12 februarie 1736. Cardinalul de Fleury triumfă prin Pacea de la Viena (1738), care consolidează poziția Franței ca arbitru în Europa. Ministrul nu a contenit să cheme la un acord. La ce servește să stabilizezi moneda, să reduci cheltuielile și să asiguri, prin corvoada regală, tot ce este necesar pentru întreținerea drumurilor, lucruri care să permită dezvoltarea comerțului și a unei industrii incipiente, dacă trebuie mereu să te lupți? La Versailles, numeroșii opozanți ai Habsburgilor tac: regatul „*Celui Preaiubit*“ a ieșit mărit și întărit din război. De data asta, măcar, războiul fusese util.

Carol al VI-lea este un suveran îndrăgit. Statuete din fildeș sunt de vânzare în prăvăliile vieneze. Monarhul este înfățișat călare, întinzând un braț protector spre o țărancă într-un superb costum austriac, îngenuncheată, mulțumindu-i. Dar anul 1736 aduce cu sine moartea bătrânului prinț Eugen, ilustru companion și consilier al împăratului. La șaptezeci și trei de ani, fastuosul prinț Eugen era un adevărat mit al

Europei, căci trăise prea mult. Fusese comandantul armatelor Habsburgilor sub trei împărați; se amestecase în atâtea chestiuni (uneori cu talent, adesea fără competență), încât devenise indispensabil. Înaltele funcții deținute și influența sa erau atât de însemnate, încât fusese poreclit „împăratul din culise“. Era la curent cu tot ce mișca în lume. Oștean strălucit, diplomat care nutrea rezerve față de Franța (Ludovic al XIV-lea îl disprețuise), mecena inspirat construindu-și palatele vieneze pe drumul ales de turcii pe care îi zdrobise adesea, Războiul de Succesiune la Tronul Poloniei îl suise iarăși în șa; ținuse neapărat să meargă din nou la luptă. Din păcate, cum remarcă Jean Béranger: „[...] A oferit spectacolul dezolant al unui mare căpitan ramolit: trupele imperiale înregistrează înfrângere după înfrângere, revelând deopotrivă incapacitatea conducătorului lor și declinul rapid al unei armate care se dovedise a fi, odinioară, una dintre cele mai bune din Europa.“[75]

La moartea prințului, Carol al VI-lea cumpără cele două palate Belvedere, unde depozitează opere de artă. Apoi, peste un an, se împotmolește într-un conflict inutil și costisitor cu Imperiul Otoman. Acest nefericit război balcanic, în care Viena conta pe Sankt-Petersburg, constrânge Austria să cedeze majoritatea achizițiilor obținute prin Pacea de la Passarowitz, din urmă cu douăzeci de ani. Este umilitor să piardă Serbia și Belgradul; sultanul însuși este surprins de fuga haotică a austriecilor. Imperiul este slăbit și concesii neliniștitoare li s-au făcut Prusiei și Hanovrei. În 1740, europenii se pot întreba: Austria mai este o mare putere? A devenit fragilă. Finanțele statului sunt într-o stare jalnică, o mare parte din venituri neservind decât la ștergerea unor datorii nesfârșite. Cele mai multe domenii ale coroanei sunt ipotecate. Nu se mai poate pune bază pe armată, acum plătită prost și neinstruită corespunzător, deși odinioară, în ciuda diversității efectivelor

ei, demonstrase o extraordinară coeziune. Acest lamentabil război austro-turc îl îngropa a doua oară pe prințul Eugen. Totuși, chiar dacă împăratul Carol al VI-lea nu putuse să dea un fiu Imperiului, pusese bazele unității austriece și intuise ideea unui nou imperiu mai modest decât conglomeratul Sfânt, Roman și German, care se disloca.

În toamna anului 1740, împăratul e mult schimbat din punct de vedere fizic. Au reapărut punctele slabe ale dinastiei. Durerile de stomac și crizele de gută îl tortureaază pe acest om, ajuns la vârsta de cincizeci și cinci de ani. Merge încă la vânătoare, este una dintre cele două pasiuni care i-au mai rămas, cealaltă fiind muzica. La începutul lunii octombrie, împăratul se află la aproximativ șaizeci de kilometri sud-est de Viena, pe malul celui mai sărat lac din Europa, Neusiedl, unde și-a construit o vilă. Păsările abundă în această regiune de unde începe câmpia ungară. Afară e un frig cumplit. Carol al VI-lea, cu hainele ude, răcește. Trupul masiv îi șiroiește de apă. Transportat la Viena, moare la 20 octombrie. În toate necazurile, reușitele și greșelile lui, împăratul, care voise să reorganizeze totul, și-a păstrat până în ultimul ceas umorul cu care își descumpănea adesea interlocutorii. La căpătâiul lui, medicii, demni de o piesă de Molière, se pierdeau în discuții savante și sterile pentru a afla originea bolii împăratului. Se vorbea despre niște ciuperci otrăvitoare, dar acești domni nu se puneau de acord. Ca de obicei! Atunci, potrivit lui Ludwig Reiners, muribundul a întrerupt discuția împănată cu expresii latinești, un artificiu pe care medicii îl folosesc pentru a epata: „Și a sugerat ca unul dintre ei să se sacrifice, după autopsia sa, și să vină să-i spună și lui, în ceruri, din ce cauză a murit de fapt."[76]

Carol a revoluționat Casa de Austria nu numai prin succesiunea inedită pe care a instituit-o, ci și prin mariajul

Mariei Tereza. Născută Habsburg, aceasta a devenit Habsburg–Lorena. De acum, începe o altă istorie.

---

[72] Termenul de „lipițan“, utilizat mai ales începând cu secolul al XIX-lea, vine de la herghelia de origine, aflată la Lipizza, în Carniola, aproape de Trieste, care, în veacul al XVI-lea, face parte din teritoriile Casei de Austria. După 1918, Lipizza fiind situată într-o regiune cedată Italiei, apoi, în 1947, Iugoslaviei, armăsarii și iepele de prăsilă s-au împărțit între aceste țări. După 1920, Austria a înființat o nouă crescătorie de cai lipițani în sud, la Peeburg, (Piber), în Stiria. Între 1942 și 1952, caii, a căror creștere și înmulțire fusese subordonată Wehrmachtului, au fost transferați la Hostau, în Austria Superioară, înainte de a ajunge înapoi în Stiria. La sfârșitul lunii aprilie 1945, în luptele dintre trupele germane și sovietice, caii lipițani sunt evacuați cu trenul. Operațiunea, desfășurată sub protecția armatei americane, îi oferă un regal de echitație generalului Patton, el însuși fost călăreț sportiv, participant la probele de dresaj din cadrul Jocurilor Olimpice de la Stockholm, în 1912. După destrămarea Iugoslaviei comuniste în 1991, Lipizza, devenită Lipica, se găsește azi pe teritoriul Sloveniei, unde sunt crescuți în continuare cai albi minunați.

[73] Acest Don Carlos va deveni, în 1759, regele Spaniei, Carol al III-lea.

[74] Corespondența Mariei Tereza, 9–12 februarie 1736. Text citat de Jean-Paul Bled în *Marie-Thérèse d’Autriche*, Fayard, 2001.

[75] Jean Béranger, *op. cit.*

[76] Citat reluat de Dorothy Gies McGuigan, *op. cit.*

9

Lumea Mariei Tereza (1740–1780)

Și astăzi încă, în cantonul elvețian Aargau, leagăn revendicat al dinastiei Habsburgilor, tinerele cupluri vor să se căsătorească sub portretul ei. Este o tradiție care poartă noroc. Maria Tereza și soțul ei întruchipează, într-adevăr, o legendă a istoriei, în care se întrețes în permanență viața privată și exercitarea puterii. Căsnicia lor, clădită pe dragoste și rațiuni de stat, vădește o mare originalitate. Arhiducesă a Austriei, în vârstă de douăzeci și trei de ani la moartea tatălui ei, împăratul Carol al VI-lea, Maria Tereza s-a măritat cu un prinț integru, soldat ghinionist în ultimul și dezastruosul război austro-turc lansat de socrul său, administrator fără geniu, dar onorabil.

Ce reprezintă el? Un mare nume, dar pe care nu mai are dreptul să îl poarte doar el, deoarece a schimbat ducatul său de Lorena și Bar contra Toscanei, ridicată la rangul de mare ducat și oferind implicit un nou titlu nobiliar; această negociere îi lasă gustul amar al unei renunțări forțate. Francisc Ștefan nu se simte moștenitorul familiei de Medici, nici măcar înlocuitorul acesteia. Nu va veni decât o singură dată la Florența, cu soția lui, la începutul anului 1739. Nu va mai fi văzut niciodată acolo, unde se va guverna în numele lui, din ordinul lui, dar de la distanță. De altfel, deși Parma și Piacenza fac parte, de asemenea, din despăgubirea primită, Casa de Austria pierzând Neapole și Sicilia în beneficiul Spaniei, Italia prezintă mai

puține atracții. Zestrea lui Francisc Ștefan era numele său; i l-a conferit soției, dând naștere unui nou patronim, Habsburg–Lorena (și nu invers…), o asociere insolită între Casa de Austria și cea de Bourbon, inamici cvasiperpetui ai Habsburgilor, dar care devin aliați prin această căsătorie, deoarece, pe termen scurt, Lorena trebuia să fie integrată în regatul Franței. Până atunci, singura reușită a regelui detronat al Poloniei, Stanislas, ale cărui necazuri se află la originea acestei uniuni matrimoniale, va fi înfrumusețarea orașului Nancy cu admirabila piață Stanislas, magnific restaurată.

Ce reprezintă Maria Tereza? O sfidare la adresa Europei. Prin multiplele eforturi — și concesii — făcute de tatăl ei, această tânără a putut fi considerată bărbat pentru a moșteni legitim o succesiune dinastică prestigioasă. Niciodată Imperiul nu a fost condus de o femeie. Mulți consideră că este ceva imposibil. Ce îi aduce ea soțului său? Un mozaic de popoare, cel puțin vreo zece, unde coexistă, printre alții, germani, cehi, români, sârbi, unguri și ucraineni… În total, sunt aproximativ 14 milioane de oameni, risipiți în jurul unui nucleu central, Austria în sensul lărgit al noțiunii, adică incluzând Boemia și Ungaria. Prin urmare, în momentul când Maria Tereza trebuie să îi succeadă la tron tatălui ei, situația politică și teritorială este complexă. Se cuvine să o reamintim. Exact de trei veacuri, adică de la Frederic al III-lea, Habsburgii au deținut fără întrerupere titlul imperial. Dar, chiar dacă sunt împărați ai Sfântului Imperiu Romano-German, nu toate posesiunile lor fac parte din Imperiu, cum ar fi bunăoară Țările de Jos, Ungaria, Transilvania, mici porțiuni din Italia și din Balcani. A identifica, așadar, teritoriile Imperiului cu teritoriile Habsburgilor ar fi o gravă eroare. Jean-Paul Bled amintește acest lucru în mod oportun: „Trebuie spus că destinul monarahiei austriece nu se confundă cu cel al Sfântului Imperiu. Ceea ce nu înseamnă însă

că Imperiul nu continuă să fie una dintre sferele politice unde Habsburgii își exercită influența, fiind absolut hotărâți să nu se lase deposedați de teritoriile aferente. De fiecare dată când Casa de Valois sau Casa de Bourbon au căutat să îi lipsească de titlul imperial, Habsburgii au lucrat și au manevrat pentru a-l păstra cu demnitate."[77]

Moștenirea Mariei Tereza este un puzzle uriaș de circa trei sute de state, unele fiind principate minuscule, altele orașe libere. Politica dusă de aceste state nu merge obligatoriu în direcția dorită de împărat, așa cum au demonstrat dramatic înfruntările religioase, printre care se numără și Războiul de 30 de Ani. State ca Saxonia, Bavaria și Hanovra caută să se emancipeze. Faptul că unele teritorii aparent izolate, cum ar fi Friburg im Brisgau sau ducatul Baden, sunt sub controlul Habsburgilor îi dă posibilitate Imperiului să își exercite influența asupra acestei regiuni renane. În fine, dacă de o sută douăzeci de ani cancelaria Imperiului își are sediul la Viena, există de acum înainte și o cancelarie a Austriei, de asemenea vieneză, dar separată de prima. Stăpânind domenii care se restrânseseră, Carol al VI-lea s-a străduit să întărească autoritatea habsburgică, concentrată asupra unei Austrii mari.

Căsătoria Mariei Tereza și statutul ei de moștenitoare constituie o tranziție spectaculoasă de la vechea Europă la o lume redesenată. Consfințind sfârșitul domniilor în exclusivitate masculine și suprimarea independenței Lorenei, această uniune matrimonială consolidează feminizarea puterii occidentale într-un secol în care vor exista câteva împărătese în Rusia, cea mai celebră fiind Ecaterina a II-a, și anunță, totodată, extinderea teritoriului francez, cu efecte liniștitoare. Prin urmare, Maria Tereza îi aduce multe avantaje lui Francisc Ștefan, care se poate spune că a avut noroc. Așa cum subliniază și un dicton german: „Căsătoria e bună dacă zestrea femeii este

importantă...“ Prea importantă! Încă de la urcarea sa pe tron, fiica lui Carol al VI-lea dezlănțuie invidii, trădări și chiar sperjururi. Vina ei? Nu doar faptul de a fi femeie, ci și de a fi o femeie care îndrăznește să își asume funcțiile imperiale. Între statutul de moștenitoare, anunțat deja, și venirea ei la tron, Pragmatica Sancțiune adesea acceptată din vârful buzelor, avea să intre în vigoare din iarna anului 1740. Cu prilejul căsătoriei ei, în urmă cu patru ani, mulți speraseră în taină că soțul Mariei Tereza va restabili echilibrul grație funcțiilor sale. Fusese primit la întrunirea secretă, Consiliul împăratului, pe care urma să îl conducă în absența acestuia. Carol al VI-lea îl numise guvernator general al Țărilor de Jos, ceea ce nu era o sinecură, și îi acordase gradul de comandant general al armatei. Era mult. Era prea mult pentru aptitudinile militare limitate ale ginerelui Maiestății Sale. Generalii îl disprețuiseră pe acest comandant suprem neexperimentat și, vexat din cauză că nu putuse să strălucească în luptă, lui Francisc Ștefan îi era rușine. Statul-major, vinovat el însuși de o proastă organizare, îl considerase pe duce un incapabil. În realitate, în această chestiune, cu sau fără el, războiul austro-turc era pierdut dinainte. Și nici nu se putea da vina pe vârsta prințului Eugen în această a nouăsprezecea bătălie: prințul murise după ce luptase, jalnic, în cea de-a optsprezecea...

La douăzeci și trei de ani, Maria Tereza nu are niciun fel de experiență politică

Europa se uită la Maria Tereza. O cercetează ca pe un animal ciudat. Diplomații trimit corespondențe după corespondențe stăpânilor lor. Unul dintre ei, contele Podewils, ambasador al regelui Prusiei la Viena, este deosebit de perspicace. De altfel,

Frederic al II-lea, care a urcat pe tronul Hohenzollernilor cu șase luni înainte de înscăunarea Mariei Tereza, a suferit profund văzând Prusia eclipsată de Austria. Fără îndoială, acesta caută să inverseze raportul de forțe, iar interesul lui foarte măsurat pentru femei îl îndeamnă să demonstreze rapid că deține supremația. Întrucât, cu precădere, imaginea consacrată a Mariei Tereza ne-o înfățișează la o vârstă mai înaintată, ca mamă a unei numeroase familii, portretul pe care i-l creionează ministrul prusac, după intrarea pe scena politică a tinerei care intrigă toate curțile europene, este instructiv. Se poate presupune că nu era *a priori* favorabil: „Maria Tereza are un mers dezinvolt și o ținută maiestuoasă, silueta ei este impozantă, fața rotundă și plină, părul blond cu o nuanță roșcată, ochii foarte mari, plini de viață și blândețe, de un albastru-închis, impresionează. Nasul proporționat ca formă nu este nici coroiat, nici turtit. Dantura albă se dezgolește nespus de fermecător atunci când râde. Deși mare, gura ei este mai degrabă frumoasă. Are ceafa și pieptul bine făcute, iar mâinile ei sunt delicioase.“

O descriere foarte amănunțită! Pe scurt, tânăra Maria Tereza este mai degrabă o persoană arătoasă și are farmec, arma absolută. Ba și-a păstrat chiar și prospețimea de la vârsta de zece ani. Scrie și vorbește o germană caraghioasă, o franceză pocită, apreciază italiana — și tot ce vine din Italia — și se exprimă, de asemenea, în latină, o limbă foarte juridică. Nu cunoaște celelalte limbi din Babelul dunărean.

Între 1737 și 1740, adusese pe lume trei fete. Tatăl ei nu putea decât să se felicite pentru ideea pe care o avusese cu Pragmatica Sancțiune. Va fi însă capabilă fiica lui să îi dăruiască totuși un nepot? Oare chiar nu mai există băieți în această dinastie? Revenea sindromul spaniol, dar împăratul prevăzuse totul. În iulie 1740, fiica mai mare a arhiducesei moștenitoare,

Maria-Elisabeta, murea la vârsta de trei ani. Un an de dureri sufletești, fiindcă și tatăl arhiducesei avea să se prăpădească peste trei luni. Conform atitudinii pe care o vedem adesea la curțile regale în secolul al XVIII-lea, oscilând între compasiune și curaj, mama greu încercată face front comun cu soțul ei, care o iubește și o protejează. Habsburgii respectă un cult al morților în Cripta Capucinilor; începând din 1633, potrivit dorinței împăratului Matia I, decedat în 1619, și a soției sale Ana, trupurile neînsuflețite ale familiei imperiale își găsesc odihna veșnică în cripta sobrei biserici a acestui ordin monahal auster. Prezentarea aici este deja teatrală: mormintele părinților Mariei Tereza, Carol al VI-lea și, mai târziu, Elisabeta Cristina, vor fi păzite de capete de mort încoronate.

Din punct de vedere politic, deși Carol al VI-lea a avut grijă să își pregătească abil succesiunea, pe plan intern a lăsat o situație catastrofală, o datorie publică abisală și, cu o mică excepție, consilieri bătrâni a căror singură inițiativă este să nu mai facă nimic. Abia dacă mai au putere să își aștepte moartea, iar curajul lor a rămas de domeniul trecutului. Arhiducesa, prea tânără și prea frumoasă, îi agasează pe acești septuagenari. Unii dintre foștii consilieri ai tatălui ei îndrăznească să regrete, fără discreție, că arhiducesa nu e bărbat, deoarece, cred ei, toate calitățile se pierd la o femeie. I se recunosc aptitudinile deosebite, dar ce să facă ea cu ele? Maria Tereza este înconjurată de câțiva incapabili, înguști la minte și înfumurați, cu atât mai ostili cu cât ea știe foarte bine care sunt cei corupți… Dar cel mai grav este că împăratul nu a instruit-o nicidecum pe fiica sa în privința realității și a secretelor ei; chiar dacă a avut parte de o educație completă, iar din 1732 — când avea cincisprezece ani — asista deja, de formă, la Consiliu, Maria Tereza nu a fost informată asupra niciunei probleme de anvergură. Instruirea ei politică este egală cu zero.

Cum să se descurce atunci în această nebuloasă numită Imperiu? Cum să obțină recunoașterea entității austriece în lume și cum să o apere? Și, mai ales, într-un viitor apropiat, cum să impună respectarea drepturilor ei, pentru a evita orice fărâmițare a domeniului Habsburgilor? Monarhiile sunt stupefiate că această lege organică redactată de Carol al VI-lea a dobândit valoarea unui articol din dreptul european. Moștenitoarei îi lipsește tot, în afară de inteligență și energie. Cea care nu poate fi numită împărăteasă — fiindcă nu este — poate deveni o pradă ușoară în ghearele unei coaliții conduse cu dibăcie. Celălalt pericol nu este doar simbolic: exista riscul ca Habsburgii să piardă coroana imperială, ceea ce nu se mai întâmplase din anul 1440. Pentru a împiedica acest afront, Maria Tereza va propune candidatura soțului ei.

În realitate, Maria Tereza va fi foarte repede victima unui șantaj. Tânărul rege al Prusiei (cu cinci ani mai mare decât ea) este un mare ipocrit, însetat de răzbunare, deoarece tatăl lui fusese umilit de tatăl Mariei Tereza. Imediat ce aflaseră de moartea lui Carol al VI-lea, Frederic al II-lea și curtea prusacă intraseră în doliu. Curtoazia nu e de durată, fiind doar o amăgeală. Peste opt săptămâni, la 16 decembrie 1740, trupele prusace pătrund în Silezia, fără o declarație de război prealabilă. O surpriză totală. Cum este posibilă o asemenea perfidie din partea unui principe cultivat și pasionat de muzică, un spirit fin, receptiv la raționalism? Frederic al II-lea acționează astfel din trei motive. Silezia, de două secole sub stăpânire habsburgică, este un ținut bogat — de aici provine aproape un sfert din veniturile Habsburgilor —, iar o parte a populației este protestantă sau convertită la catolicism fără convingere. Nu ar fi nevoie de prea mult pentru a reaprinde fervoarea luterană. Apoi, armata prusacă, formată și pregătită de tatăl său, celebrul „Rege Sergent“ Frederic Wilhelm, și care

numără impresionanta cifră de 80 000 de oameni, are nevoie de puțin exercițiu. Nimic nu e mai nimerit decât o anexare fără avertizare pentru a ridica moralul soldaților. În fine, Frederic al II-lea nu are niciun scrupul, iar misoginismul îl împinge să provoace o femeie, tânără și novice, în momentul când se află într-o situație dificilă. Este convins că îi va fi ușor să smulgă un teritoriu de la această fermecătoare arhiducesă lipsită de experiență.

Un inamic viclean, avid și fără scrupule: Frederic al II-lea al Prusiei

Cinic, tânărul rege îi cere Mariei Tereza să îi cedeze această provincie pe care a cotropit-o în numele unor drepturi foarte vechi, dar și foarte discutabile. În schimb, Frederic al II-lea ar urma să îl voteze pe Francisc Ștefan cu prilejul alegerilor imperiale. Prusacul e sigur de manevra lui, iar Maria Tereza este nevoită să accepte.

Este prima greșeală psihologică a agresorului și prima înfruntare dintre două puteri, viitoare rivale în lumea germanică; Europa va ieși profund afectată din acest conflict. Indignată, Maria Tereza îi răspunde trimisului regelui Hohenzollern că preferă „să piară decât să trateze cu el“. Tânăra dă dovadă de o energie virilă, consideră lumea. Este indignată, iar cei 23 000 de soldați ai fățarnicului Frederic al II-lea nu o neliniștesc, esențial este să nu cedeze, altminteri moștenirea tatălui său va fi sfârtecată. Șiret, cotropitorul, chipurile amabil, propune o concesie. Degeaba. Potrivit lui Eugen Guglia, Maria Tereza, din nou însărcinată și rugându-se lui Dumnezeu să îi dăruiască un băiat, dă dovadă de o fermitate admirabilă: „Mai bine să vină turcii la porțile Vienei, mai bine să îi cedăm Franței Țările de Jos, mai bine să facem concesiuni

Bavariei și Saxoniei decât să renunțăm la Silezia.“[78]

Prusia, așadar, este adversarul declarat al Austriei. În lipsa unei inițieri teoretice în politică, fiica lui Carol al VI-lea va ajunge repede să îi cunoască pe oamenii aflați la putere. Va fi mai inflexibilă decât cei mai mulți dintre ei, „niciodată intimidată, niciodată zdruncinată, niciodată descurajată“, va spune admirativ ducele de Broglie. Deopotrivă amuzat și nu neapărat surprins, regele Prusiei așteaptă armata austriacă în Silezia, aproape 15 000 de ostași cu greu adunați, fiindcă erau dispersați și a trebuit să fie aduși din diverse regiuni, conduși prost și demoralizați de înfrângerile precedente. Doar cavaleria mai poate încă să dea speranțe. Din moment ce se consideră deja la el acasă, Frederic al II-lea alege terenul de luptă, la Mollwitz.[79] Ciocnirea armată are loc pe 19 aprilie 1741. Chiar dacă, pentru istorie, austriecii sunt înfrânți, nici Frederic al II-lea nu este învingătorul glorios care ar fi dorit să fie. I s-a făcut frică și s-a refugiat într-o moară, foarte departe de canonada tunurilor! Unul dintre mareșalii săi, contele de Schwerin, a fost cel care a semănat deruta în rândurile oamenilor Habsburgilor. Dar, pentru Europa, această înfrângere este o încurajare. Astfel, toți cei care semnaseră Pragmatica Sancțiune și îi juraseră lui Carol al VI-lea că nu se vor atinge de moștenirea fiicei lui nu așteptau decât ca Maria Tereza să fie învinsă pe câmpul de luptă pentru a-i contesta drepturile. Fără doar și poate, o victorie a generalilor Mariei Tereza i-ar fi făcut mai reținuți pe cei avizi de pradă. Dar, dacă armele au decis așa, lașitatea este colectivă, iar regele Prusiei nu este singurul care mizează pe vulnerabilitatea aparentă a tinerei moștenitoare. Electorul din Bavaria își manifestă apetitul pentru Boemia, iar Franța, încălcându-și și ea promisiunea, intenționează să îl susțină, ceea ce le convine Spaniei și Savoiei. În două luni, o coaliție antihabsburgică se ridică împotriva Mariei Tereza, care vede cu

amărăciune cum Frederic al II-lea se aliază cu Ludovic al XV-lea contra ei. Un război pentru Silezia? Cei care credeau, inclusiv soțul ei, că acest teritoriu nu merita atâta rezistență se înșală. Moștenitoarea nu va ceda. Poate să fie bătută în luptă, dar nu va abandona, și declară că nu „își va prostitua onoarea“ și nici pierde „respectul Europei“. Chiar dacă i se răpește Silezia, ea nu va capitula. Și, din zori până noaptea, lucrează, fiind pivotul unui stat pe punctul de a fi dezmembrat.

Ceea ce n-au înțeles dușmanii ei este că Dumnezeu, foarte avar în lunile din urmă, îi oferise Mariei Tereza darul la care Habsburgii năzuiau de douăzeci și cinci de ani, un fiu! Un băiat voinic, botezat Iosif, născut cu o lună înainte de bătălia de la Mollwitz. Venirea lui pe lume în primăvara anului 1741 va mai atenua din suferințele și întristările oribilei ierni a dezamăgirii. După trei fiice, dintre care două în viață, mândria îi va da putere Mariei Tereza pentru a rezista în fața înfrângerilor, a infamiilor, a feloniei. Și lumea va trebui să se învețe cu asta, fiindcă, la cei douăzeci și patru de ani ai săi, robusta Maria Tereza naște la fel de ușor cum rămâne gravidă. La șase ore după ce a născut, anunță, jubilând, că ar fi fericită să fie din nou însărcinată în șase luni! Este gata să o ia de la capăt, se va ține de cuvânt, aducând pe lume șaisprezece copii!

La Versailles, cardinalul de Fleury îl anunțase pe rege, după bătălia de la Mollwitz: „Sire, Casa de Austria nu mai există…“

De data asta însă abilul prelat și ministru era neinspirat. Monarhia austriacă este foarte slăbită, dar stăpâna ei este foarte puternică. Acum îi numără pe cei care nu au trădat-o. Calculul este rapid, doar ungurii o pot susține, chiar dacă a existat un contencios acut cu Viena. Maria Tereza nu are nimic de pierdut întorcându-se spre Ungaria, care beneficiază de un fel de autonomie internă, ce permite protejarea anumitor libertăți. Climatul insurecțional, întreținut în urmă cu treizeci

de ani de Rákóczi, dispăruse. Și lumea nu uita că acel rebel se refugiase la regele Franței, ceea ce le displăcuse maghiarilor. Carol al VI-lea fusese abil cu ungurii, mereu gata să se împotrivească unei puteri externe. Fiica lui decide să se încoroneze la Pressburg[80], care este la acea vreme capitala Ungariei, teritoriu asociat coroanei Austriei. În realitate, sub aparențele unei ceremonii, Maria Tereza se refugiază în singura regiune unde se simte în siguranță. Își face intrarea în oraș la 20 iunie 1741, îmbrăcată în costum popular ungar, pe un cal alb. Din mâinile primatului Ungariei, arhiepiscopul de Esztergom, unde se află o gigantică bazilică pe malul Dunării, modificată ulterior în secolul al XIX-lea, Maria Tereza primește coroana Sfântului Ștefan. Demnitarii strigă: *„Rex noster!“* Printr-o agreabilă fabulație, acest „Regele nostru!“ rostit în latină lasă să se înțeleagă că arhiducesa de Habsburg ar fi bărbat… Nici nu contează, „regele Maria Tereza“ va domni asupra Ungariei, apărându-i privilegiile. Are dreptul să o facă deoarece a participat, potrivit uzanței, la repararea mantiei zdrențuite purtate de Sfântul Ștefan. Nicio încoronare în Ungaria nu poate fi validată fără participarea la peticirea veșmântului, lucrând cu ac și ață, împreună cu doamnele din nobilime. Apoi — și doar apoi —, monarhul învârte sabia deasupra capului și demonstrează, îndreptând tăișul spre cele patru puncte cardinale, că va apăra Ungaria. Este, totodată, un avertisment la adresa puterilor statale care amenințau succesiunea lui Carol al VI-lea, indiferent de poziția lor geografică; o modalitate de a declara că nu există pe lume doar trădători și hapsâni… Trebuie să adăugăm și finețea noii suverane a maghiarilor, care, pentru a nu-i provoca, a venit neacompaniată de soțul ei. Marele duce este un străin, or, au existat destui ca el pe tronul ungar, prinți de Anjou, apoi de Luxemburg, fără a mai pomeni de turci, care omorâseră 22 000

de unguri în bătălia de la Mohács, nici de jefuirea cetății Buda, care spulberase independența maghiarilor.

Trădată și în pericol, Maria Tereza îi cheamă în ajutor pe unguri

Înțelept, Francisc Ștefan rămâne în umbră. Se va face acceptat mai târziu. Apoi, după trei luni, din nou la Pressburg, „regele Maria Tereza“ se adresează dietei ungare, în latină, potrivit uzanței, ceea ce o ajută să nu dezvăluie faptul că nu știe ungurește… Este îmbrăcată în negru — tatăl ei murise de nici un an —, și, oricum, momentul este dramatic; foarte palidă, stă în picioare și le vorbește urmașilor victimelor Războiului de 30 de Ani. Au putut ei să ierte? Momentul este crucial. Tânăra suverană trebuie să se facă înțeleasă, în ciuda emoției care îi gâtuie vocea. Va chema Ungaria în ajutor. Este ultima ei speranță: „Este vorba despre regatul Ungariei și de persoana noastră, de copiii noștri, de coroană. Abandonată de toți, căutăm unicul și singurul nostru refugiu în fidelitatea ungurilor și în curajul lor de străvechi renume. În cumplita primejdie în care se află persoana noastră, copiii noștri, coroana și Imperiul, implorăm statele să ne dea un ajutor eficace și fără zăbavă. Pentru noi, misiunea noastră este să readucem Ungaria și poporul ei la vechea prosperitate și glorie a numelui lor. Fidelele state ale Ungariei vor resimți în toate domeniile efectele binevoitoarei noastre afecțiuni.“

La această ultimă promisiune, Maria Tereza, epuizată, izbucnește în lacrimi. Nu joacă teatru și nici nu a recurs la vreun tertip menit să atragă compasiunea, ci trăiește cu adevărat o mare durere. Dacă ungurii nu îi vin în ajutor, e pierdută, și Casa de Austria odată cu ea. Bătrânul conte Pálffy, purtător al unui nume ilustru și foarte apropiat de Maria

Tereza, va povesti reacția adunării: „Ne-am ridicat toți dintr-un salt, animați parcă de un singur suflet, am tras săbiile și am strigat (tot în latină): «Viața și sângele nostru pentru Maiestatea Voastră.» Am plâns, ca regina, în hohote, lacrimi de loialitate, de afecțiune și de indignare."

Discursul suveranei de douăzeci și patru de ani, atât de slăbită după decesul tatălui său, este remarcabil. Ținând seama de complexitatea relațiilor dintre Habsburgi și unguri, de rănile și ranchiunele din trecut, se poate spune că fiica lui Carol al VI-lea reușește o extraordinară răsturnare a situației. Era și timpul: în același moment, electorul Bavariei, Carol Albert, ajutat de trupele franceze ale mareșalului Belle-Isle, nepot al lui Fouquet, și sub presiunea unei opinii publice în mod tradițional antiaustriacă, intră în Linz, în Austria Superioară. Spre uimirea locuitorilor, nervosul bavarez este proclamat... arhiduce al Austriei! Ce provocare în acest oraș dunărean, al cărui castel fusese reședința împăratului Frederic al III-lea, un Habsburg, în urmă cu trei veacuri! În piața mare, Coloana Trinității, recent construită, amintește că Linz a scăpat de ravagiile ciumei, de incendii și de turci. Orașul va deveni acum obiectul presiunilor unui nou conflict european, Războiul de Succesiune la Tronul Austriei, al treilea război de acest fel în decurs de patruzeci de ani?

Este război, într-adevăr. Dieta ungară votează recrutarea unei armate de 40 000 de oameni, dintre care 21 600 de pedestrași și 14 400 de călăreți. Chiar dacă ar fi fost nevoie de un număr dublu de soldați, chiar dacă vor fi necesare peste cinci luni pentru a aduna aceste trupe, evenimentul dobândește o însemnătate imensă: este prima intervenție „spontană" (în schimbul unor privilegii) a unei armate ungare pentru apărarea unor state aparținând Habsburgilor. Maghiarii au jurat să își apere „regele Maria Tereza", foarte dezavantajată în

comparație cu Frederic al II-lea, care dispune de o armată regulată și operațională imediat. La puțin timp după aceea, în noiembrie, trupele franco-bavareze cuceresc Praga, iar Carol Albert este recunoscut rege al Boemiei de dieta cehă. Maria Tereza este tulburată: din 1526 încoace, cei nouă împărați Habsburgi fuseseră încoronați la Praga. Schimbarea este periculoasă? Nu atât de mult cum se temea ea, căci așa cum Frederic al II-lea o contrariase pe tânăra suverană cu armata lui prusacă, nesperatele ajutoare ungare care i-au fost promise îl obligă pe regele Prusiei să își revizuiască planurile. De altfel, mărturisește că nu-l interesează decât Silezia. Maria Tereza, bine sfătuită, folosește ocazia pentru a încheia o pace cu prusacul, ceea ce îi ia de pe suflet povara unei amenințări permanente. Trebuie să câștige timp, prin urmare, îi cedează Silezia lui Frederic al II-lea. Este o strategie efemeră, impusă de o criză urgentă, căci situația în Boemia este catastrofală. În cazul în care Carol Albert și francezii continuă să înainteze, există riscul ca următorul împărat să fie un Wittelsbach. Pentru a slăbi forțele inamicului, Maria Tereza urmărește să spargă coaliția. Încă din vremea Greciei antice, învrăjbirea aliaților s-a dovedit eficace. Într-un an de zile, moștenitoarea lui Carol al VI-lea și-a făcut ucenicia. Încă o dată, adună în jurul ei toți factorii de decizie. Trebuie citită minunata scrisoare pe care i-o trimite cancelarului Boemiei, contele Kinsky, reprezentantul ei: „Praga este, așadar, pierdută, iar consecințele vor fi poate și mai grave dacă nu se poate asigura pâine (pentru armata Boemiei) cel puțin trei luni, căci nu se poate aștepta nimic de la Austria, iar de la Ungaria, nimic înainte de trei luni. Da, Kinsky, este momentul să aveți curaj pentru a vă salva patria și regina. Altminteri, aș fi o biată prințesă. Decizia mea este luată: trebuie pus în joc totul pentru a salva Boemia. Impuneți-vă să porniți de la acest deziderat și luați măsurile cuvenite. […] Încă o dată,

este momentul critic; nu cruțați țara, trebuie să o salvăm. Cu oamenii voștri, ajutați cum veți putea, pentru ca soldatul să fie mulțumit și să nu-i lipsească nimic. Știți mai bine decât mine cât de multe lucruri depind de asta. Stați alături de soțul meu, care nu precupețește niciun efort pentru trupele sale și pentru țară, care recunoaște că oamenii fac ce pot și că situația este dureroasă, dar că, dacă nu se poate obține de la țară necesarul, atunci trebuie să îi fie luat cu forța. Veți spune că sunt crudă, dar știu că toate actele de cruzime pe care le pot săvârși acum pentru a salva țara vor fi reparate însutit, și eu le voi repara, dar, deocamdată, îmi ferec inima în fața milei. Am încredere în dumnevoastră, știți acest lucru, la fel cum știți cât de multă plăcere îmi face că îmi sunteți credincios, or, am iluzia că acest lucru nu va fi în zadar și că, după câte nefericiri mi-au fost date până acum, Dumnezeu îmi va acorda în final binecuvântarea sa. Vă compătimesc pe toți cei cărora le provoc necazuri. Este una dintre cele mai mari suferințe pe care le am, dar pentru asta veți găsi întotdeauna în mine o inimă recunoscătoare."[81]

Nu este deopotrivă ordinul unui general de armată, dar și o confesiune directă? Maria Tereza este soldat, dar rămâne femeie, hotărâtă, dar sensibilă. De la moartea tatălui ei, n-a avut nicio clipă de răgaz, mai ales că, tânără soție și foarte fericită în dragoste, este mai tot timpul însărcinată sau îl alăptează pe ultimul prunc născut, între două consilii de guvern, în situații urgente și în momente de angoasă.

Maria Tereza, gravidă încontinuu, este maica popoarelor

Este o mamă care își hrănește pruncii la sân, dar este și maica ocrotitoare a popoarelor ei disparate. Își va rezuma, mult mai târziu, filosofia scriind în testamentul ei politic: „Deși îmi iubesc

familia și copiii, n-aș fi pregetat să fiu înainte de toate maica tuturor statelor mele și să le dau întâietate, dacă acest lucru ar fi fost necesar."

Chiar dacă se știe că atmosfera la curtea din Viena este foarte familiară și că secolul al XVIII-lea nu are pudorile afișate de epocile următoare, Maria Tereza le oferă consilierilor ei un spectacol uimitor. O manevră diplomatică? În primul rând, un copil de alăptat! Trebuie găsiți bani pentru soldații ei? Da, dacă i se poate înlătura îngrijorarea pe care i-o provoacă boala unuia dintre copii. Chiar dacă îi încredințează unei guvernante responsabilitatea de a veghea asupra copiilor ei (șapte se vor naște între 1737 și 1745, dintre care doi băieți), mama pretinde să fie informată fără întârziere despre sănătatea lor. Afirmă că este pregătită să înfrunte orice spaimă în această privință, dând instrucțiuni astfel: „Nu trebuie să vă fie teamă să nu mă speriați cu vreo veste proastă. M-am învățat să fiu pregătită pentru tot felul de evenimente, care, după cum e mersul vieții, lovesc prea adesea persoanele de toate vârstele și de toate condițiile."

Maria Tereza și soțul ei vor fi foarte afectați de mortalitatea infantilă, aflată la o cotă ridicată în acea vreme. Din șaisprezece copii, vor pierde șase. Și în aceste grele încercări, fiica lui Carol al VI-lea reacționează cu mult curaj, susținută de credința în Dumnezeu. Pentru ea, responsabilitățile se împletesc strâns cu viața personală. Necontenit, trece de la leagăn la masa acoperită de hărți, unde, stupefiați de dinamismul ei, generalii armatei își spun opinia. Consiliul de stat trăiește în ritmul îndatoririlor materne, și viceversa. Ca mamă, nu are decât regretul de a nu putea participa la campaniile militare alături de soldații ei, atunci când este însărcinată. Frederic al II-lea, în schimb, este mereu pe teren. Ce-i drept, nici nu este prea deranjat de copii. Pe câmpul de luptă, Francisc Ștefan o înlocuiește pe soția sa cu suficient discernământ, astfel încât să

încredințeze comanda armatei unor ofițeri cu experiență. Candidatura sa la tronul imperial a devenit mai precară odată cu eșecurile militare și dificultățile întâmpinate de moștenitoare. Lucrul de care aceasta se temea se petrece pe 24 ianuarie 1742. Dieta, reunită la Frankfurt, optează pentru Carol Albert de Wittelsbach. Astfel, un bavarez este ales împărat sub numele de Carol al VII-lea. Ca în cazul lui Filip al V-lea în Spania, Maria Tereza suferă afrontul, printr-o comedie burlescă a cifrelor. Carol al VI-lea, tatăl ei, era un Habsburg; nu este legitim să îi succeadă un Wittelsbach; prin urmare, acest Carol al VII-lea este un impostor. Maria Tereza își justifică mânia amintind, pe drept cuvânt, că electorul de Boemia nu a putut participa la vot. Prin urmare, rezultatul nu are valoare. Dar nimeni nu o ascultă pe această femeie de douăzeci și cinci de ani, care respinge zgomotos un lucru evident. Care au fost argumentele în virtutea cărora bavarezul a ajuns la tronul imperial? Născut la Bruxelles, în vârstă acum de patruzeci și cinci de ani, foarte amabil, jucător de cărți, uneori cam greoi asemenea stilului rococo pe care îl agreează, s-a căsătorit cu una dintre fiicele împăratului Iosif I, prin urmare o nepoată a răposatului Carol al VI-lea. Provocând-o pe Maria Tereza și negând conținutul Pragmaticei Sancțiuni, și-a inventat subit statutul de moștenitor pe linie bărbătească, prin alianță. El este cel care a declanșat, de fapt, Războiul de Succesiune la Tronul Austriei.

La început, Carol Albert are noroc și beneficiază de sprijinul Franței, Ludovic al XV-lea și Fleury întreținând relații bune cu Bavaria. Dar acest nou împărat nu are anvergura unui om de stat, fiind lipsit de orice viziune politică, fie și pe termen mediu. A jucat, a câștigat, va pierde. Într-adevăr, nici nu a fost bine recunoscut împărat, când trupele Mariei Tereza recuceresc Boemia și ocupă orașul München. La trei săptămâni după ce a

devenit împărat, bavarezul nu se mai poate plimba prin capitala sa! Situația lui este mai mult ridicolă decât paradoxală. O altă veste proastă, aceiași austrieci recuceresc orașul Linz, după ce Maria Tereza i-a încredințat operațiunea militară unui venerabil și fidel mareșal, fost camarad al prințului Eugen. L-a înduioșat, scriindu-i că se simțea ca „o regină abandonată de lumea întreagă cu moștenitorul său“. Oștean de cuvânt, mareșalul a citit această scrisoare în statul-major. Și, într-un strigăt, ofițerii au jurat în latină: „Vom muri pentru Maria Tereza!“ De fiecare dată când are nevoie de armată, neobosita moștenitoare dă la o parte orice ezitare și risipește îndoielile celor din jur; știe să găsească întotdeauna cuvinte care să tulbure. În acest univers masculin, este o femeie singură, căreia Dumnezeu i-a încredințat o misiune. Și, cu inteligență, le reamintește indecișilor că își face datoria, impunând respectarea voinței tatălui ei și reîmprospătând memoria celor care îi juraseră supunere. Marele ei talent — îl va avea până la capăt — este să fie personajul pe care trebuie să îl întruchipeze și la care nimeni nu se aștepta. Împrejurările i-au dat aerul unei eroine de tragedie antică. Fermitatea ei nu exclude eșecurile, înfrângerile suferite în conflictul cu Frederic al II-lea, uluitor strateg și tactician, așteptările între două negocieri, falsele acalmii și reacțiile străinătății. Dintre acestea, menționăm sprijinul englezilor. În 1742, venirea unui nou premier la Londra îi permite regelui George al II-lea, sub presiunea unei opinii publice războinice, să încurajeze o politică de expansiune în exterior. Pretextul este bine găsit, din moment ce regele Marii Britanii și al Irlandei, născut la Hanovra, este și elector de Hanovra. La fel ca tatăl său, se preocupă mai mult de electoratul său german decât de afacerile externe ale propriului regat; în mintea lui, Războiul de Succesiune la Tronul Austriei îl privește direct și, mai mult, este un excelent motiv de a declara

război Franței, din moment ce aceasta este contra Austriei. Cabinetul Maiestății Sale de dincolo de Marea Mânecii îi trimite un ajutor financiar Mariei Tereza, recomandându-i să nu își irosească forțele în lupta împotriva Prusiei. Moștenitoarea este conștientă că, pentru a se putea întoarce împotriva coaliției franco-bavareze, are nevoie de sprijinul Londrei. Atunci, deoarece Frederic al II-lea ține atât de mult la Silezia, Maria Tereza se resemnează, căci important este să recucerească Praga. Și, dacă regele Prusiei, satisfăcut că a încântat sau a contrariat Europa Centrală prin demonstrații de disciplină, o lasă în pace pe Maria Tereza, orice ezitare dispare. La 28 iulie 1742, Tratatul de la Berlin, care continuă preliminariile de la Breslau, îi acordă Prusiei aproape întregul teritoriu al Sileziei, cu bogățiile și populația ei de peste un milion de locuitori. Pentru moștenitoarea dinastiei de Habsburg, această cedare forțată este o mare decepție. Totul începuse de aici! Își jurase ca mai degrabă să piară decât să lase Silezia pe mâinile unui intelectual ipocrit, cum era regele Prusiei. Neîmpăcată, își promite în sinea ei să își ia revanșa. Până atunci, are mâinile libere pentru a se îndrepta contra alianței franco-bavareze; este urgent să refacă unitatea statelor ereditare. Forțele austro-ungare, în formație de luptă acum (sunt primele cazuri din istorie), pornesc spre Praga, unde mareșalul Belle-Isle, amenințat cu încercuirea, alege să se întoarcă în Franța, în decembrie, abandonând 6 000 de soldați, răniți și bolnavi, incapabili să mai lupte.

1743. Încetul cu încetul, soarta pare să îi surâdă Mariei Tereza. La 2 ianuarie, ziua în care Carol Albert are tupeul de a accepta să fie încoronat la Frankfurt, Maria Tereza își pregătește pe îndelete întoarcerea la Praga, fiind convinsă de pericolul reprezentat de noile mari puteri, Prusia și Anglia. La fel ca Potsdam, orașul-cazarmă drag lui Frederic al II-lea,

Londra se interesează mult de evenimentele dunărene. Așteptând să pornească spre Praga, suverana sărbătorește la Viena plecarea francezilor și a prusacilor la încheierea războiului din Silezia. Se organizează o paradă de cavalerie în manejul de iarnă. Membrii de elită ai societății se adună între înaltele coloane albe. Maria Tereza, strălucitoare la cei douăzeci și cinci de ani ai săi, conduce demonstrația de echitație. Această paradă ecvestră, originară din Italia, cu o tradiție de la începutul veacului precedent, aduce în competiție grupuri de cavaleri, conform unor figuri de dresaj impuse și codificate. Având o lungime de 55 de metri și o lățime de 17 metri, manejul este plin. Din vastele grajduri care pot adăposti până la 600 de cai, intendentul manejului a selecționat niște armăsari superbi. Opt trăsuri decorate somptuos, trase fiecare de câte doi cai, sunt conduse de bărbați. Sub privirile mamei sale, împărăteasa văduvă Elisabeta Cristina, Maria Tereza, cu o alură masculină, călărește un cal lipițan, născut cu piele închisă la culoare, dar care a început să pălească acum, la vârsta de șase ani. Pentru o femeie căreia bărbații încoronați îi contestă autoritatea, echitația savantă este un mod de a se afirma. Un minunat tablou al acestui eveniment, *Caruselul doamnelor*, pictat douăzeci și doi de ani mai târziu de Martin Van Meytens, este expus și azi într-un salon din Schönbrunn.

„Trăiască Maria Tereza! Trăiască regele Boemiei!“

Maria Tereza a înțeles repede că eșichierul european nu mai este cel pe care îl știa tatăl său, ceea ce constituie acum un motiv în plus pentru a consolida fundamentele Casei de Austria. La 12 mai, „regele Ungariei“ este încoronat și „rege al Boemiei“, la Praga, într-o atmosferă de sărbătoare. Pentru cea care a

trebuit să sacrifice Silezia, promisiunea de a menține „vechile drepturi și privilegii ale statelor din Boemia“ este amară, negreșit, însă trebuie continuată acțiunea de îndepărtare a coaliției franco-bavareze. În iunie, la Dettingen, o armată compusă din trupe aliate din Marea Britanie și Hanovra îi învinge pe francezii conduși de mareșalul de Noailles. Maria Tereza se bucură; remarcase că, de șase luni și odată cu moartea cardinalului de Fleury, linia ascendentă a Franței se curbase. Era poate momentul de a profita de ocazie pentru a încerca o nebunie, să ia înapoi Alsacia și... Lorena scumpului ei soț!

Dar, în 1744, succesele militare ale Austriei îl exasperează pe Frederic al II-lea. Cum adică? Maria Tereza, această maternitate permanentă, se încăpățânează? Dacă ea vrea să ia înapoi Silezia, atunci și Prusia își va lua înapoi Boemia! Numai că acești doi inamici nu mai sunt singurii care își dispută „bucatele alese“ ale Europei Centrale. Iată o șansă pentru cea care flutură stindardul Habsburgilor, fiindcă nu mai este izolată. Anglia, Provinciile Unite, Savoia și Rusia sunt alături de ea. De cealaltă parte, Franța, Bavaria, Spania și Suedia. Războiul de Succesiune la Tronul Austriei implică acum zece state.

În timp ce fiica lui Carol al VI-lea încearcă, încă o dată, să ia înapoi Silezia, inexistentul împărat Carol al VII-lea, marionetă a evenimentelor, cum fusese și la ciudata lui alegere, se îmbolnăvește. Moare la începutul lunii ianuarie 1745, în reședința de vară a ducilor de Bavaria, castelul Nymphenburg, la porțile orașului München, unde se întorsese până la urmă plin de rușine. În trei ani, Carol Albert nu a fost decât un împărat fantomatic și a desconsiderat titlul imperial. Calea este liberă pentru Francisc Ștefan, în sfârșit!

Fiul bavarezului defunct, electorul Maximilian-Joseph, se precipită, în aprilie, să trateze cu Maria Tereza. În schimbul

Bavariei, care îi va fi restituită, Wittelsbach se angajează să voteze pentru cel pe care lumea continuă să îl numească ducele de Lorena. Mai mult chiar: nu va mai ataca moștenirea Habsburgilor. După cinci ani de haos, Pragmatica Sancțiune dobândește valoare juridică din partea ducatului care o contestase primul. La scurt timp după aceea, conflictul regional, uneori local, care fusese Războiul de Succesiune la Tronul Austriei se deplasează, trecând pe planul al doilea, la 11 mai 1745, cu prilejul celebrei bătălii de la Fontenoy.

Maria Tereza ține să îi demonstreze lui Ludovic al XV-lea că Austria știe să se facă respectată. Netrimițând decât 8 000 de oameni la Fontenoy, urmărește în primul rând să îl facă să înțeleagă pe D'Argenson, secretar de stat pentru afacerile externe sub Ludovic al XV-lea, cât de mult îi displăcuse ei candidatura la tronul imperial a electorului de Saxonia, August al III-lea. Așa cum s-a spus, Maria Tereza are pretendentul „ei"! August al III-lea, prudent sau elegant, nu voise să i se opună moștenitoarei Casei de Habsburg, a cărei reputație de femeie încăpățânată nu era o minciună. Faptul că Austria participă la bătălia de la Fontenoy corespunde și luptei împotriva stăpânirii franceze în Țările de Jos. Maria Tereza nu va regreta că nu a fost la Fontenoy, unde s-ar fi întâlnit cu Ludovic al XV-lea. Lipsind de la locul bătăliei, nu a văzut dezastrul trupelor engleze, care făcuseră greșeala de a deschide focul primele. Nu-și vedea capul de treabă la Viena, unde își bombarda doicile cu instrucțiuni, consilierii cu ordine, ambasadorii cu recomandări, totul cu niște greșeli de ortografie și de sintaxă, astfel încât te îndoiai că fusese școlită vreodată. Și, pe urmă, Mariei Tereza îi place să danseze până noaptea târziu, să lucreze din zori de zi, să asculte cu lăcomie sau îngrijorare raportul iscoadelor ei într-o odăiță octogonală capitonată. Astfel, fiica lui Carol al VI-lea s-a impus printr-o inepuizabilă rezistență fizică și prin fenomenala

ei capacitate de muncă. Bucurie supremă, Francisc Ștefan este ales împărat la 13 septembrie 1745. Nu avea niciun rival la acest titlu, însă Frederic al II-lea, furios, a refuzat să îl voteze. Cincisprezece zile mai târziu, ținându-se de cuvânt, regele Prusiei îl înfrânge pe câmpul de luptă din Boemia pe cumnatul Mariei Tereza, Carol de Lorena, în continuare la fel de mediocru în intervențiile lui. Pare imposibil să învingi această armată organizată de cel care făcuse din Potsdam un Versailles prusac un oraș locuit în proporție de trei sferturi de militari. Din fericire, această veste tristă ajunge la urechile Mariei Tereza abia după ceremonia imperială. Francisc Ștefan este încoronat la Frankfurt pe data de 4 octombrie, de ziua Sfântului Francisc. În istorie, a devenit împăratul Francisc I. Se spune că, văzându-l în ținuta de gală, Maria Tereza ar fi izbucnit în hohote de râs, ceea ce Goethe, care nu se născuse pe atunci, va explica scriind că Maria Tereza crezuse că îi apăruse… „fantoma lui Carol cel Mare“! Exceptând colanul ordinului Lâna de Aur, care nu exista în perioada carolingiană. Împăratul Francisc I nu e din dinastia Habsburgilor, dar asta contează prea puțin, din moment ce o are soție pe urmașa Habsburgilor, fiica lui Carol al VI-lea. Dublul patronim Habsburg–Lorena este un sfârșit și un început.[82] De acum înainte, soția lui Francisc I este împărăteasă, dar se știe deja că adevăratul suveran poartă prenumele Maria Tereza. Ea nu are nevoie de încoronare.

Una dintre plăcerile ei este să locuiască la Schönbrunn. De la moara din veacul al XIV-lea și micul conac din veacul al XV-lea, această reședință de vară, pe atunci în plin ținut rural, a trecut prin nenumărate nenorociri, de la castelul de vânătoare devastat de unguri la cel reconstruit, apoi incendiat de turci, până la lucrările de restaurare din timpul domniei lui Carol al VI-lea. Fiica acestuia le-a reluat în urmă cu un an, adăugând diverse proiecte, grădina, chioșcul cu verdeață, instalat sus pe

colina din spatele castelului modificat de arhitectul italian Pacassi. Intenționează să instaleze, de asemenea, o menajerie și să termine, în fine, apartamentele. Războiul contra Prusiei nu se mai termină odată? Frederic al II-lea este viclean. Deși pretinde că ar fi opusul lui Machiavelli, în realitate are perfidia, șiretenia și spiritul calculat al acestuia. Maria Tereza are însă o fire complet diferită: este generoasă, senină și nu nutrește invidii politice. Dar Silezia rămâne obsesia ei! Și slăbiciunea ei. Din înfrângeri în incertitudini, Maria Tereza semnează Tratatul de la Dresda din 21 decembrie 1745. Chiar dacă acest acord pune capăt, în mod oficial, ostilităților dintre Prusia și Austria, Frederic al II-lea nu-și face iluzii. Să o creadă pe cuvânt pe această femeie imposibilă? Exclus! În schimb, degeaba își închipuie că e abil anunțând că recunoaște drept corectă alegerea lui Francisc I la conducerea Imperiului. Nici n-ar fi putut să facă altfel…

Până și Maria Tereza „a lucrat pentru regele Prusiei“!

Urmarea Războiului de Succesiune la Tronul Austriei nu mai privește direct teritoriile austriece ale Habsburgilor. Operațiunile importante au loc în afara Germaniei, însă toți protagoniștii, epuizați și ruinați, aspiră la pace. Aceste războaie, chipurile „în dantele“, sunt inutile și costisitoare. Aix-la-Chapelle (iarăși Carol cel Mare…) este locul unde se întâlnesc plenipotențiarii în aprilie 1748. Tratatul nu este semnat aici decât în 28 octombrie. Maria Tereza este recunoscută definitiv drept stăpână a statelor Habsburgilor, din care au fost rupte Silezia, dată pe mâna celui mai tare inamic al ei, o mică parte din ținutul Milano, oferită regelui Sardiniei, precum și ducatele de Parma și Piacenza, predate Spaniei. Era puțin, din moment

ce împărăteasa salvase esențialul, și mai ales Ungaria și Boemia. Pragmatica Sancțiune nu se va mai discuta niciodată. Dar, prin ambasadorul ei la Versailles, îi parvine un zvon ce rezumă tot ce se întâmplase de la venirea ei la tron. Chiar dacă, în Franța, pacea a fost primită inițial cu satisfacție, nemulțumirea cuprinde repede poporul atunci când se află că Ludovic al XV-lea, detestând „tocmeala“, renunțase la Țările de Jos, pe care le cucerise anterior. Poporul este derutat. Cum adică, să pierzi ceea ce ai câștigat? La Paris, circulă un pamflet intitulat *Nasol ca pacea.* Și toată lumea se plânge, repetând: „Am lucrat pentru regele Prusiei“, expresie care va rămâne celebră. Și așa este. Pacea nu a reglementat nimic, iar adevăratul beneficiar al nesfârșitului și catastrofalului Război de Succesiune la Tronul Austriei este Frederic al II-lea. Prusia nu renunță la obsesia de a pune în umbră Casa de Austria. Prusia este dușmanul Austriei.

A venit vremea să fie pusă ordine și în treburile interne, care adesea nu corespund cu viziunea pe care o au cei instalați la Viena. Maria Tereza trage învățături din experiențele recente. Anunță reforme care trebuie să țină seama de diversitatea statelor ei, având grijă să nu lezeze nicio susceptibilitate. Domeniul coroanei număra pe atunci 22 de milioane de locuitori, distribuiți în statele ereditare (ducatele Austria, Stiria, Carintia, Carniola și Tirol), regatele Ungaria și Boemia, posesiunile italiene (Lombardia, Istria) și flamande (Luxemburg, Brabant, Flandra). Fiecare dintre aceste teritorii — fără limbă comună, nici religie — are instituții proprii, dispunând de o dietă și de administrații specifice, într-un sistem de inspirație feudală. Acestea sunt libertăți de care împărăteasa nu se poate atinge; volumul lui Montesquieu *Despre spiritul legilor*, care tocmai a apărut, este citit și comentat și la Viena.

În 1749, cancelarul-conte Haugwitz, fost administrator al Sileziei pe timpul lui Carol al VI-lea, se ocupă de organizarea

Cancelariei de Stat, a curții Supreme de Apel, a unei prime forme a Ministerului de Război, ce gestionează o armată permanentă de cel puțin 100 000 de oameni, și a unui fel de consiliu însărcinat cu treburile financiare ale Boemiei și Ungariei. În spatele acestor măsuri, Maria Tereza, conștientă de caracterul greoi al mecanismelor administrative, vrea să reia și să continue opera de unificare a predecesorilor ei, simplificând organele puterii centrale. Instituind primul cadastru, pentru a repartiza impozitul funciar, ameliorează încasările fiscale; însănătoșirea finanțelor nu mai poate fi amânată, însă situația materială va rămâne precară în primele două treimi din perioada domniei sale. O oarecare redresare economică va fi opera lui Francisc Ștefan, împăratul, mult mai competent în administrația financiară și în organizarea manufacturilor decât în politică și în arta militară.

Atunci când împărăteasa, prevenită că are nevoie de miniștri cu idei noi, își întreabă Consiliul personal în privința orientării pe care ar trebui să o aibă politica austriacă, îi răspunde cel mai tânăr membru al adunării, contele Wenzel von Kaunitz, în vârstă de treizeci și opt de ani. Provenind din nobilimea Boemiei, fusese ambasador al Imperiului în Țările de Jos, timp de doi ani, și un foarte abil negociator austriac la Aix-la-Chapelle. Spre marea uimire, dar și marea plăcere a suveranei, contele preconizează o alianță decisivă cu Franța, până atunci principalul adversar al monarhiei Habsburgilor, și o luptă necruțătoare contra insuportabilului ei inamic, Prusia. Această ultimă recomandare are drept scop recucerirea Sileziei! Cu asemenea argumente, Kaunitz se face remarcat și își atrage, evident, simpatia împărătesei. În anul următor, aceasta îl trimite amabasador la Versailles. Aici, contele știe să câștige încrederea doamnei de Pompadour. Inteligenta marchiză îl însărcinează pe unul dintre protejații săi, abatele de Bernis, să

pregătească acordul dintre împărăteasă și regele Franței. Timp de aproape trei ani, Kaunitz și Bernis elaborează un plan, fără a face însă progrese reale. Rechemat la Viena, Kaunitz o poate anunța pe suverană că nu mai lipsește decât un act de ostilitate din partea lui Frederic al II-lea împotriva Franței pentru ca acordul negociat să fie pus în aplicare. Numit cancelar de stat la vârsta de patruzeci și doi de ani, Kaunitz instituie în 1754, în vederea conflictului pe care îl dorește contra Prusiei, înrolarea în armată pe baza unor efective fixe pentru fiecare provincie. Împărăteasa are, în sfârșit, o armată permanentă. Kaunitz lucrează în aripa palatului Hofburg clădită între 1717 și 1719. Funcția deținută de el va da numele acestei părți a palatului. Și astăzi încă, birourile cancelarului și ale guvernului austriac sunt instalate în această aripă, numită Cancelarie.

Răspunzând, totodată, de diplomație, strălucitul Kaunitz pândește „greșeala“ lui Frederic al II-lea. Cum aceasta întârzie să apară, se semnează un tratat la Versailles la data de 1 mai 1756. Rod al unor intrigi meticuloase, tratatul consacră „răsturnarea alianțelor“. Franța și Austria încheie o alianță defensivă, angajându-se să se ajute reciproc în caz de agresiune. La 11 ianuarie 1757, acordul este extins pentru a include și Rusia; țarina Elisabeta obține consimțământul lui Ludovic al XV-lea pentru a traversa Polonia. În Franța, această bulversare contrariază opinia publică, prin tradiție ostilă Casei de Austria și plină de simpatie față de Frederic al II-lea, „despotul luminat“ apreciat de filosofi. Voltaire a stat aproape trei ani la Potsdam, găzduit în una dintre cele patru camere de oaspeți. În 1750, academicianul francez fusese numit șambelan al Maiestății Sale regele Prusiei. Având nevoie atât de susținere, cât și de recunoașterea meritelor sale, Voltaire căuta un mecena pe măsura sa. „Îmi trebuie o împărăteasă conformă cu interesele mele“, îi mărturisea el, fără jenă, contelui D’Argental.

Maria Tereza ducea o viață prea simplă pentru cinismul voltairian. Frederic al II-lea este cel care corespunsese pretențiilor lui. Cinele servite pe o masă rotundă fuseseră splendide. Dar, din flatări în supărări, oaspetele ajunsese să se certe cu stăpânul de la Sans-Souci, a cărui dispoziție nu fusese îndulcită de interpretările la flaut oferite de musafir. Măcar conversațiile lor, uneori cu replici caustice, se desfășurau într-o frumoasă limbă franceză, din care nu lipseau vorbele de duh. Furios, Frederic al II-lea poruncise ca Voltaire să fie sechestrat câteva zile!

Alianța franco-austro-rusă se completează prin aderarea Suediei, a principalilor principi germani și a electorului de Saxonia la acest pact de apărare. Kaunitz a lucrat minunat, a reunit o coaliție a cărei țintă principală — ca să nu spunem unică — este, evident, Prusia. În fața unei asemenea ostilități, era de neconceput ca Frederic al II-lea să nu cadă în capcană. La 2 august, el adresează un ultimatum Mariei Tereza. Ea îl ignoră, el se năpustește asupra Saxoniei. Această subită incursiune armată declanșează un nou conflict, Războiul de 7 Ani, care începe, în octombrie, printr-o înfrângere a austriecilor la Lobositz. Ceea ce nu-l împiedică pe Kaunitz să anunțe inevitabila înfrângere a Prusiei deoarece, în fața unei puternice coaliții europene, Frederic al II-lea nu este susținut decât de englezi. Dar, de fapt, va fi un dublu război. Un război, care va afecta doar în mică măsură teritoriul Habsburgilor, care opune Prusia forțelor coalizate și se desfășoară în principal în Prusia, Boemia, Saxonia și (bineînțeles!) în Silezia; celălalt război este pe mare, iar în el se înfruntă coloniile franceze și engleze din America de Nord.

Rapid, Frederic al II-lea este privat de fondurile venite din Anglia, care este obligată acum să își consacre toate forțele războiului maritim. Prusacul, în fruntea unei armate de

aproximativ 150 000 de oameni, încearcă să împiedice joncțiunea dintre trupele Mariei Tereza și cele ale electorului de Saxonia. Timp de aproape doi ani, din vara lui 1757 până în vara anului 1759, regele Prusiei este într-o situație dificilă, pe trei fronturi, în fața a trei armate care converg spre Berlin. Forțele coalizate strâng rândurile. În 12 august 1759, austriecii și rușii îi bat pe prusaci la Kunersdorf. Peste patru zile — doar patru zile! —, un mesager sosește la curtea de onoare de la Schönbrunn aducând vestea victoriei. Împărăteasa Maria Tereza este în balcon și răsuflă ușurată. Bernardo Bellotto a pictat scena, într-o dominantă de culoarea mierii, în armonie cu tenta castelului și a construcțiilor auxiliare, acel faimos „galben Maria Tereza“, pe care îl vom regăsi în toată Europa Centrală, îndeosebi la Praga și la Buda. În sfârșit, austriecii ocupă Silezia!

Înfrângerea Mariei Tereza asigură gloria lui Frederic al II-lea

Ce sentiment de ușurare la Viena! Într-o ambianță de mare veselie, orașul serbează intrarea Isabelei de Parma, infanta Spaniei, hărăzită soție arhiducelui moștenitor Iosif. După trei fete, el este primul băiat al Mariei Tereza, născut în 1741. Pentru fiul ei, Maria Tereza depășește prin fast tradiționalele recepții ale unor familii princiare, la care Habsburgii s-au dovedit maeștri începând din Renaștere. Este suficient să privim extraordinarul tablou pe care pictorii din atelierul lui Van Meytens l-au încastrat într-un perete din palatul Schönbrunn. Scena se petrece pe 5 octombrie 1760, în fața palatului Hofburg și a Bisericii Augustinilor, parohia curții. Burghezii vienezi, purtând armuri insolite, sunt așezați pe două rânduri. La fiecare colț de stradă, dragoni călare, tot în armură, stau de gardă. În fața ușilor și a ferestrelor, muzicanți cântă

melodii austriece și spaniole, mariajul pece-tluind reconcilierea dintre cele două coroane. Bogați și săraci se contopesc în bucuria unui adevărat spectacol pus în scenă cu o meticulozitate grandioasă. După parada regimentului imperial, iată peste o sută douăzeci de calești la care sunt înhămați câte patru sau șase cai. În fața acestui alai, mulțimea rămâne ca înlemnită, cum nu se mai întâmplase vreodată la Viena, scena fiind demnă de catastrofalele „neplăceri din Paris“, care dezlănțuiseră sarcasmul lui Boileau. Curtea, care numără acum aproape două mii de persoane, ia înfățișarea unei gigantice caravane. După ceremonia religioasă, Viena este atât de plină de lumini, încât un martor de origine maghiară, Georg Rettegi, afirmă că „nicăieri în Europa nu se mai văzuse până atunci așa ceva“. Peste trei mii de lampioane se reflectă în vitraliile catedralei Sfântul Ștefan și aruncă lumini pâlpâinde până la etajul patru al clădirilor. În curtea palatului Hofburg, nenumărate făclii și sfeșnice luminează o îmbulzeală plină de veselie. Toată Viena dansează, căci această căsătorie este și o poveste de dragoste, ceea ce nici nu îndrăzniseră să spere diplomații în negocierile lor. Mirii au fiecare nouăsprezece ani, Isabela este melancolică și romantică, Iosif este cam necizelat și timid. Banchetul de nuntă, servit a doua zi cu tacâmuri de aur, și concertele din Sala Redutei, din 10 octombrie, fac obiectul unei corespondențe minuțioase trimise tuturor curților europene. Un portret al Mariei Tereza singură, arborând însemnele imperiale, reamintește că ea este suverana. Și suverana așteaptă vești liniștitoare de la soldații săi care au intrat în Prusia.

Dar destinul, acest comandant suprem care apare întotdeauna fără să fie așteptat, vine în ajutorul lui Frederic al II-lea, aflat într-o situație critică, în ciuda vocației de războinic și a imensei bravuri a oștașilor lui. La 6 ianuarie 1762, țarina

Elisabeta I a Rusiei, fiica lui Petru cel Mare, moare inopinat. Pentru prima oară, trupele ei și cele ale Mariei Tereza urmau să intre în Berlin și, neîndoielnic, ar fi pus frâu expansiunii puterii prusace. Frederic al II-lea jubilează. Cele două suverane, Habsburg și Romanov, îi erau la fel de nesuferite. Celei decedate acum îi dedică un epitaf rafinat, în eleganta limbă a lui Voltaire, pe care o apreciază atât de mult și care este și limba diplomației: „*La bête est crevée!*“ („Fiara a crăpat!“)

După această veste minunată, Frederic al II-lea are satisfacția de a-l întâlni imediat pe urmașul Elisabetei Romanov, nepotul ei, un tânăr duce devenit țarul Petru al III-lea. Luteran născut la Kiel, german până în vârful degetelor, acesta are o admirație oarbă față de Frederic al II-lea și nu e pasionat decât de exercițiile militare. Spre furia rușilor, a introdus sistemul prusac la Sankt-Petersburg, obligând armata să poarte uniforma prusacă. Se grăbește, așadar, să semneze o pace separată cu mentorul său, la 5 mai, și îi înapoiază tot ceea ce cuceriseră rușii de la începutul războiului; de data asta, ei au fost cei care „au lucrat pentru regele Prusiei“[83]!

Scăpând de atacurile cazacilor sau ale soldaților suedezi, Frederic al II-lea poate reveni la un război ofensiv. Trecuse prin încercări grele și, se spune, se gândise chiar să se sinucidă, dar, în ultimă instanță, extraordinara lui capacitate de adaptare și tăria de caracter l-au salvat din ghearele disperării.

La 21 iulie 1762, odată cu victoria de la Burkersdorf, eterna luptă pentru Silezia ia o întorsătură favorabilă lui. Este o zi tristă pentru Maria Tereza, constrânsă să ordone emisiunea unor bani de hârtie, pentru a face față crizei financiare legate de cheltuielile de război. Austria este privată de ajutorul rusesc, iar cei 100 000 de francezi care luptă în Westfalia contra prusacilor nu pot compensa plecarea forțelor aliate. Pe de altă parte, eșecurile suferite în luptele din colonii îl împing pe

Ludovic al XV-lea să negocieze o pace nu prea onorabilă, „nici bună, nici glorioasă“, cum spunea regele, din ce în ce mai puțin „Preaiubit“. Acesta este Tratatul de la Paris din 10 februarie 1763. Cinci zile mai târziu, Maria Tereza și Frederic al II-lea semnează, între ei, Pacea de la Hubertusburg. Prin acest tratat, se confirmă stăpânirea Prusiei asupra Sileziei, ceea ce pentru monarhia franceză a însemnat pieirea în luptă a 200 000 de oameni. Aceștia au murit pentru Silezia, adică pentru nimic. Se poate înțelege de ce Bernis, secretar de stat al afacerilor externe, destituit de rege pentru că revendicase pacea, subliniase nebunia acestui război, mărturisind că „rolul nostru a fost extravagant și rușinos“. În cele din urmă, capcana concepută de Kaunitz s-a întors împotriva Austriei. Popularitatea lui Frederic al II-lea este la apogeu, toată Europa salută prestigiul de care se bucură. Diavolul travestit în apostol al toleranței. Printre multiplele consecințe ale Războiului de 7 Ani, în timp ce Franța, aliată cu Maria Tereza, se împotmolea în Prusia, Anglia continua, aproape fără opreliști, să-și extindă imperiul colonial. Cât despre statele germane, acestea au revenit la situația din 1748.

Biata împărăteasă Maria Tereza! Din învingătoare aureolată de spiritul Iluminismului, abia dacă mai obține acum o promisiune: Frederic al II-lea va vota pentru fiul acestei înverșunate suverane de Habsburg–Lorena, în cazul în care tronul imperial ar rămâne vacant, altfel spus, dacă s-ar întâmpla ca soțul ei, împăratul cu o figură atât de ștearsă, să se prăpădească. Un asemenea angajament nu costă nimic. Frederic al II-lea, acest măreț personaj adept al loviturilor de forță și respectând prea puțin uzanțele juridice, rămâne în primul rând și conform principiilor lui „cel dintâi slujitor al statului“. Statul *său*. Nu cel întruchipat de Imperiu…

Regimul Mariei Tereza: muncă, festinuri, distracții

Maria Tereza este foarte reprezentativă pentru epoca ei, Secolul Luminilor, dar cu flexibilitate și pragmatism. Totul la ea este echilibrat. Dornică să consolideze autoritatea statului prin centralizarea și dezvoltarea unei administrații eficiente, l-a îndepărtat repede pe excelentul ei soț de la frâiele puterii reale. Îl iubește, îl însoțește la vânătoare, apreciază faptul că se ocupă de educația copiilor lor (ultimul, Maximilian Francisc, s-a născut în 1756, la un an după Antonia, viitoarea Maria Antoaneta), îi încurajează lucrările în domeniul științelor naturii — o pasiune la Habsburgi — și are inteligența de a fi indulgentă față de escapadele lui discrete. Cele șaisprezece perioade de gravidie prin care a trecut, munca la fel de neobosită, ca și disponibilitatea pentru distracții epuizante, la masa de joc, la bal, la operă (italiană, de preferință), precum și un copios apetit i-au conferit acea siluetă învăluită în reflexele veșmintelor de tafta, pe care pictorii, și istoria implicit, o vor reține. Frederic al II-lea îl întrebase pe ambasadorul său despre transformarea fizică a adversarei lui, căutând să deslușească eventualele semne de slăbiciune sau boală pe care să le poată exploata. Era același diplomat care, cu ani în urmă, îi făcuse un portret măgulitor: „Nu-și face griji în privința frumuseții și, aproape la fel de puțin, în privința vestimentației; în afara zilelor de gală, se îmbracă foarte simplu, iar curtenii îi urmează exemplul.“

În 1744, Maria Tereza dispusese deschiderea unei farmacii imperiale în partea de nord a grajdurilor palatului Hofburg.[84] Lucrările au fost supervizate de medicul său personal, olandezul Gerard Van Swieten. Acest ciudat medic practician este cel care i-ar fi indicat soțului Mariei Tereza rețeta

infailibilă pentru a avea copii. În mod vizibil, rețeta era bună! Dar, pentru a o face pe ilustra lui pacientă să nu mai mănânce atât de mult, elaborase și o rețetă de alt tip. În timp ce suverana își refăcea forțele, înfruptându-se confortabil la masă ca toți oamenii care se scoală foarte devreme și muncesc mult, Swieten se așază lângă Maiestatea Sa. Pe măsură ce aceasta ingurgitează alimentele, el ia aceleași cantități, din aceleași bucate, și le amestecă într-o găleată de aur, pentru ca suverana să poată înțelege ce se întâmplă în stomacul ei! În ciuda acestei demonstrații deloc apetisante, medicul cu idei noi va da greș. Maria Tereza nu respectă decât un singur regim — muncă, familie, distracții, totul potrivit unui orar precis și foarte bine organizat. Vârsta, nașterile (în medie la fiecare cincisprezece luni) și un temperament contrar cochetăriei, frecventă totuși la curțile princiare în secolul al XVIII-lea, fac din ea prototipul „mamei tutelare“ pentru familia și pentru popoarele ei, care nu sunt decât milioane de alte familii. În toate cazurile, suverana este, fizic sau spiritual vorbind, în mijlocul acestor cercuri intime pe care le îndrăgește. Bucuria de a fi împreună cu persoanele iubite este evidentă la balul mascat pe care îl organizează pentru căsătoria surorii sale, Maria Anna, mai mică decât ea cu un an, dar care avea să moară la vârsta de douăzeci și doi de ani. Din nou, manejul de iarnă servește drept cadru pentru această serbare, o feerie luminată de o sută treizeci de candelabre imense și cincizeci și două de oglinzi. Pe lângă rolul de a multiplica efectul luminilor, oglinzile dau posibilitatea de a verifica ținuta unui cal în timpul unui salt. Opt mii de oaspeți se îngrămădesc la petrecere. Unele jocuri au drept țintă „capete de turci“, o răzbunare banală contra otomanilor, după un nou război pierdut împotriva lor. Foarte econoamă în ce o privește personal, împărăteasa cheltuie fără să țină vreo socoteală atunci când e vorba de prestigiul

imperial.

Creștină înfocată, Maria Tereza adoptă o politică de intoleranță religioasă contra evreilor, protestanților și chiar, uneori, contra catolicilor prea infatuați de privilegiile lor. Aversiunea ei față de comunitatea evreiască se exercită, în special, la Praga, unde, în opinia ei, membrii comunității s-au făcut vinovați de o atitudine conciliantă față de inamicii succesivi ai Habsburgilor, îndeosebi bavarezii și prusacii. Maria Tereza poate ierta, dar nu uită. Adesea dezamăgită de poziția Bisericii catolice și a papei, suverana diminuează autonomia clerului și autoritatea Romei. În domeniul educației, care o preocupă cu precădere — este foarte severă în instruirea copiilor săi și îi pedepsește pe leneși —, acceptă crearea unui colegiu al iezuiților la Viena, începând cu anul 1746, clădit de un arhitect venit din Lorena. De la începutul secolului al XVII-lea și deoarece îi permiseseră lui Ferdinand al II-lea să îi elimine pe protestanții din Viena, iezuiții beneficiază de monopolul învățământului filosofic și teologic la universitate. Maria Tereza are două motive pentru a subscrie la fondarea colegiului. În primul rând, învățământul se desfășoară, în cea mai mare parte, în limba germană, or, pentru unificarea unor popoare diferite, nimic nu poate avea mai multă eficacitate decât o limbă în care să se exprime toți. Din ce în ce mai mult, germana este vorbită cu accent cehesc, unguresc, slav din sud și chiar cu intonații italienești sau spaniole.

Prin urmare, în acest Turn Babel danubian care este Imperiul, germana va sluji ca reper. În al doilea rând, iezuiții predau o istorie în care studiul Antichității este secundar, în timp ce Europa din timpurile moderne și Imperiul sunt favorizate; Maria Tereza ține ca elevii să cunoască lumea în care vor trăi. Limbile vii, arta, arhitectura și dreptul sunt bine tratate, ceea ce va duce la formarea unei elite civile, militare și

comerciale. Împărăteasa și-a însușit remarca lui Petru cel Mare: „Nu există stat fără slujitori bine instruiți.“ Totuși, influența intelectuală a iezuiților asupra spiritelor tinere va sfârși prin a o agasa pe împărăteasă. După ce a aprobat o serie de reforme privind funcționarea colegiului, în 1761, suverana va îmbrățișa părerea cancelarului ei, considerând că prea mulți tineri, care ar putea fi utili în treburile publice, se închid în mânăstiri. Împărăteasa va avea nevoie de multă abilitate pentru a nu face din iezuiți o nouă categorie persecutată. Până la urmă, va accepta expulzarea Companiei lui Isus în 1773; această decizie, pe care nu ea a inițiat-o, pune capăt unui „stat în stat“. Viena a păstrat însă simbolul Contrareformei și al aplicării ei artistice, barocul maiestuos, cu proliferarea baldachinelor, a draperiilor false pictate pe pereți, a tribunelor suprapuse, a nișelor, totul supraîncărcat de aurării și culori dulci, care conferă bisericilor aspectul de teatru. Este interesant să subliniem că această destrăbălare ornamentală este complet diferită de simplitatea gusturilor personale ale suveranei. În palatul imperial de la Hofburg, aripa numită leopoldină, clădită în urmă cu trei veacuri, nu oferă nicidecum confort. Maria Tereza își stabilește aici reședința principală, dar fără prea multă plăcere. Totul e întunecos, îmbâcsit și vetust. Nesuportând ambianța din aceste încăperi sufocante, suverana locuiește și lucrează aici doar în anotimpurile cu vreme urâtă. Palatul Schönbrunn este limanul ei. Aici se simte ea bine.[85]

Relațiile bune cu Spania continuă cu logodna celui de-al doilea fiu al ei, Leopold, născut în 1747, cu infanta Maria Luiza. Apoi, din păcate, în timp ce suita ei se află la Innsbruck, capitala Tirolului, în dimineața zilei de 18 august 1765, împăratul nu se simte deloc bine. Respiră greu și se plânge de dureri de burtă. Pe parcursul zilei, pare să își mai revină, dar împărăteasa rămâne îngrijorată. La sfârșitul după-amiezii, Francisc Ștefan

cade din picioare și își dă duhul după câteva minute. Avea cincizeci și șapte de ani. Șocul este cumplit pentru Maria Tereza. O moarte atât de brutală, atât de neașteptată… Împărăteasa plânge în hohote, nu e în stare să vorbească. Celei de-a noua fiice (al doisprezecelea copil), Maria Josepha, împărăteasa îi scrie: „Pierzi un tată neasemuit și eu un soț, un prieten, singura mea iubire. De patruzeci și doi de ani, inimile noastre, sentimentele noastre n-au avut decât același unic scop; am crescut împreună; tot nenorocul meu, de-a lungul unei perioade de douăzeci și cinci de ani, mi s-a părut suportabil doar fiindcă el mi-a fost un sprijin de nădejde.“

Anturajul împărătesei se teme că s-ar putea ca această femeie, atât de puternică din punct de vedere fizic și moral, să se gândească să abdice. Viața ei ca femeie s-a încheiat. Văduvă, va mai putea oare să-și continue opera politică? Armonia care îi diriguia viața personală este distrusă. Nu va mai fi văzută decât în negru, cu fața nepudrată, fără nicio podoabă. Rochiile și bijuteriile le donează, unele — femeilor care o slujesc, celelalte, fiicelor ei. S-a comentat mult pe tema inexistenței ca politician a defunctului, soț aproape fără reproș, companion infailibil, dar absent de la masa Consiliului.

Chiar dacă, așa cum estimează Jean Béranger, „pentru restul Europei era împărat, dar pentru monarhia austriacă rămânea un prinț consort“, deznădejdea Mariei Tereza în fața acestui vid subit marchează, negreșit, prima ei grea încercare ca femeie, după necazurile care o loviseră ca mamă, când îi muriseră câțiva copii. În mod oficial, soțul ei ocupase o poziție mai retrasă, ceea ce îl făcuse cu atât mai prezent în viața ei.

După moartea soțului adorat, va

abdica oare împărăteasa?

Deocamdată, după câteva zile de disperare și reflecție, împărăteasa decide ca fiul ei, Iosif, să îi urmeze la tron tatălui lui cu titlul de împărat. Dar, cunoscându-l bine pe succesorul desemnat, în vârstă de douăzeci și patru de ani, cunoscându-i ambiția politică, nerăbdarea imperioasă de a acționa și înclinația spre raționalism de care dăduse dovadă în petițiile deja adresate Consiliului de Stat, suverana îl numește coregent al teritoriilor ereditare ale Habsburgilor. Situația este inedită: împăratul domnește singur, suveranul austriac este asociat la guvernarea nucleului central. Asociat și supravegheat, căci mama sa are rezerve în privința ideilor pe care acesta le profesează, susținând că el este un „despot luminat“ și că regimul existent trebuie schimbat radical. Exemplul lui Frederic al II-lea este dezastruos. Pe scurt, cum să împaci prestigiul imperial cu constrângerile monarhice? În niciun caz, socotește Maria Tereza, disprețuind oamenii, înjosindu-i pe cei onești și colportând jocuri de cuvinte, care nu fac decât să îi umilească pe cei mai devotați slujitori ai statului. Mama și fiul se vor înfrunta în privința organizării administrative, iar nefericitul cancelar Kaunitz va fi prins la mijloc. Amenințările cu demisia alternează cu momente de acalmie, climatul general păstrând conotația de discordie, care nu poate fi atribuită doar unui conflict între generații. În 1772, are loc un eveniment major — ale cărui consecințe au lăsat urme palpabile —, împărțirea Poloniei, prima, după cum se știe. Prusia, Rusia și Austria își taie bucăți din mantia poloneză; în ciuda scrupulelor Mariei Tereza, Galiția le revine Habsburgilor, cu excepția Cracoviei, în timp ce nordul, exceptând Danzigul, devine teritoriu prusac, iar Lituania trece sub jugul Sankt-Petersburgului.

Spre deosebire de mama lui, care se înhămase fără abatere la o reorganizare urgentă, Iosif călătorește mult în Europa, în orice caz mult mai mult decât ar fi fost necesar pentru vizitele uzuale obligatorii la suveranii vecini. Astfel, are ocazia să își rafineze cultura și intelectul, asimilând date, informații și observații prețioase despre această Europă agitată de idei noi. Însă nu este așteptat întotdeauna cu bucurie: cele două tentative de a-l vizita pe Frederic al II-lea rămân zadarnice, transformându-se chiar într-o înfruntare. Nimic nou sub soare!

Una dintre cele mai importante călătorii este în Franța, în 1777. Dintr-o rațiune imperioasă: sora lui, arhiducesa Antonia, mai mică decât el cu paisprezece ani, a devenit regina Franței, Maria Antoaneta.

Din rațiuni de stat și cu preocuparea de a întări alianța dintre Austria și Franța — ceea ce displăcuse enorm la Versailles și nu numai —, Choiseul, ministru al afacerilor externe, organizase căsătoria Marelui Delfin Ludovic cu cea mai mică dintre fiicele Mariei Tereza. Măsura aceasta îi permitea, totodată, să contrabalanseze influența doamnei du Barry, noua favorită a lui Ludovic al XV-lea, care nu-l agrea. „Împărăteasa nu o lăsa să plece pe fiica ei cea mai mică la curtea Franței fără o oarecare temere“, amintește Evelyne Lever în pasionanta sa analiză a corespondenței Mariei Antoaneta[86]: „Dar cum să o fi putut modela după chipul ei pe această copilă înduioșătoare, frumoasă, sensibilă și spontană? Maria Antoaneta avea arta de a plăcea, dar nicio altă dorință decât să se distreze. Refuza să își îndrepte atenția asupra lucrurilor serioase și nu se pricepea deloc la politică. Maria Tereza cunoștea defectele acestei micuțe fermecătoare, care nu asculta decât de fantezia ei.“

În aceste condiții, cum și de ce consimte împărăteasa la această căsătorie a Antoniei, care nu are decât cincisprezece

ani, cu nepotul lui Ludovic al XV-lea, care nu are nici el decât șaisprezece ani? Tot pentru a aplica vechea strategie a alianțelor matrimoniale, care, așa cum s-a văzut, nu dăduse întotdeauna numai rezultate fericite. Destinul Austriei, sub autoritatea Habsburgilor, este cel care determină această opțiune. În cazul de față, această alegere este propusă de Franța. „Preocupată de viitorul statelor sale“, continuă Evelyne Lever, „suverana considera că destinul copiilor ei era să slujească dinastia. Fiecare, după mijloacele lui, trebuia să contribuie la consolidarea operei împărătesei. Prin căsătoriile lor, arhiducesele erau sacrificate relațiilor diplomatice întreținute de ea. Prea puțină importanță avea personalitatea soțului pe care li-l hărăzea; nu conta decât rangul acestuia pe eșichierul european.“ Este uimitor că Maria Tereza, ea însăși obiectul unei mize esențiale la momentul căsătoriei, dar cunoscând, totodată, importanța unei relații de dragoste, nu ezită acum să își jertfească fiicele în numele lucidei rațiuni de stat. Câte riscuri! Și, apropo de destinul unei alte fiice, cea mare, Maria Josepha, logodită cu „regele Neapolelui, Ferdinand al IV-lea, care trecea drept imbecil, când Maria Josepha a murit de variolă, sora ei, Maria Carolina, i-a luat locul în acest mariaj: prințesele erau interschimbabile“. Nu mai sunt copii, ci pioni, iar împărăteasa are mai mulți astfel de pioni în joc. Fericirea, care odată cu Revoluția Franceză va fi considerată „o idee nouă în Europa“, nu era o condiție prevăzută și, mai ales, nici indispensabilă. „Să-și facă datoria față de Dumnezeu și de soțul ei, să își mântuiască sufletul, chiar dacă ar trăi nefericită, pentru mine este de ajuns și voi fi mulțumită“, scrie, fără sentimentalisme, împărăteasa. Această uniune matrimonială dintre arhiducesă, o adolescentă zvăpăiată și poznașă, și Marele Delfin, un tânăr cucernic și pasionat de o viață simplă, este, așadar, precizează Evelyne Lever, „o garanție a alianței franco-

austriece din 1756, pivotul politicii externe a Habsburgilor".

În fiecare lună, Maria Antoaneta și mama ei își scriu pe furiș

Dar Maria Tereza este conștientă, de fapt, de defectele fiicei ei, ca și de defectele tuturor odraslelor sale. *Augustissima* mamă știe că Antonia este prea superficială în raport cu ponderea misiunii ce îi revine ca viitoare regină a Franței. Calitățile native ale arhiducesei nu sunt suficiente; va avea nevoie de sfaturi în permanență, de unde și corespondența dintre mamă și fiică. Mama trebuie să își protejeze și să își îndrume fiica la această curte de la Versailles, „sălaș al perfidiilor", cum se exprima ambasadorul împărătesei, Mercy-Argenteau, discipol și succesor al lui Kaunitz, într-o scrisoare din 16 aprilie 1771. În fiecare lună, Maria Tereza îi va scrie fiicei sale, în secret, recomandându-i să rupă scrisorile; ea va proceda la fel cu scrisorile pe care i le va trimite Maria Antoaneta. Împărăteasa știe că această corespondență este periculoasă. Scrisorile vor fi încredințate unui trimis special, care trece prin Bruxelles la fiecare început de lună, ajunge la Versailles după vreo zece zile și pleacă pe 15 ale lunii înapoi la Viena, tot prin Bruxelles, o rută sigură pentru a scăpa de toate iscoadele. Dar aceste precauții vor fi inutile: la Versailles, viitoarea regină este supravegheată de oameni care sunt plătiți de ambasadorul mamei ei. Unii ar fi vrut ca Maria Antoaneta, potrivit protocolului, să devină, în trup și suflet, franțuzoaică. Alții ar dori de la ea să nu uite interesele Austriei, în numele alianței… O poziție ambiguă. Maria Tereza nu vrea să își asume niciun risc cu cea pe care soțul ei ajunge să o numească repede „flușturatică", din cauza inconsecvențelor ei, a înclinației pentru diverse coterii, precum și a delicioasei, dar

insuportabilei inconstanțe.

Inițial, arhiducesa plăcuse la curte. În ciuda frunții cam bombate și a buzelor prea groase, avea un ten atât de proaspăt și de luminos, încât farmecul îi era incontestabil. Îl sedusese până și pe Ludovic al XV-lea. Grație tinereții, lumea îi trecea cumva cu vederea defectele firii, caracterul nestatornic, neliniștitoarea incapacitate de a se concentra la lucruri serioase și — ceea ce este și mai grav — lenea ei. Dar prima greșeală a Mariei Antoaneta, care se înțelegea bine cu „Doamnele“, fiicele lui Ludovic al XV-lea, a fost disprețul față de favorita regelui, doamna du Barry. Ca o scuză pentru ea, se știe că la curtea din Viena nu existau „favorite“.

La 16 mai 1770, când s-a celebrat căsătoria, serbările populare au fost îndoliate de izbucnirea incendiului din piața Ludovic al XV-lea (Place de la Concorde) în timpul focurilor de artificii. Panica produsă în mulțime a provocat sute de morți și de răniți. Unii au văzut un semn în asta. Alții au adăugat că mireasa purta ghinion, deoarece „era născută în Ziua Morților“… Călătoria la Paris a fratelui ei Iosif, la trei ani după ce ea a devenit regină, are mai multe motive. Unul dintre ele, foarte delicat, este de a se informa în privința relațiilor intime ale surorii lui cu Ludovic al XVI-lea. A fost nevoie să treacă șase ani până ca perechea regală să poată avea raporturi fizice considerate normale, iar sub acest aspect au fost formulate tot felul de ipoteze și explicații. Ne vom limita, aici, să relevăm neliniștea împărătesei în fața comportamentului fiicei sale, care îndrăznește să scrie că, dacă soțul ei este foarte interesat de funcționarea unei forje, nu înseamnă că ea e dispusă să joace rolul lui Vulcan! Și pasiunea regelui pentru lăcătușerie începe să stârnească râsete prin primele pamflete. Bietul om o fi pierdut cheia nevesti-sii? Maria Tereza, din ce în ce mai îngrijorată, o somează pe fiica ei să aibă o viață conjugală

împlinită. Dar regina îi răspunde, într-o scrisoare din 10 septembrie 1777, că „regelui nu-i place să se culce în doi“. Împărăteasa o pune în gardă pe soția frustrată. Dacă nu face copii, poate fi repudiată, ceea ce ar fi o catastrofă pentru Casa de Austria. „O modificare a alianței noastre m-ar băga în mormânt, iubindu-te atât de duios“, scrie Maria Tereza la 1 februarie 1778. La scurt timp după aceea, mama și fratele îi cer Mariei Antoaneta să intervină pe plan politic. Iosif al II-lea intenționează să pună stăpânire pe Bavaria, o veche fantasmă a Habsburgilor, cu prilejul succesiunii dinastiei Wittelsbach. E mai mult ca sigur că Frederic al II-lea va reacționa abil, apărând principiul libertăților germane împotriva împăratului. Prin scrisorile ei, Maria Tereza își îndoctrinează fiica. Iar ambasadorul ei are sarcina de a completa prezentarea problemei, pentru ca Ludovic al XVI-lea să intervină alături de aliatul său austriac. Or, regele, despre care se spune mereu că e slab și cedează la toate capriciile soției lui, refuză să angajeze Franța în campania din Bavaria, fiindcă prezintă riscul de a se extinde la toată Germania. „Dar de data asta“, remarcă Evelyne Lever, „este vorba despre o chestiune de stat, și nu de un capriciu. Răspunsul lui este sec și ponderat. Regele nu va ceda.“ Chiar dacă tentativa de manipulare exercitată asupra lui Ludovic al XVI-lea a eșuat, partizanatul reginei angajate în politica Habsburgilor îi va dăuna mult. Va fi acuzată prompt că a rămas „austriacă“ și că reprezintă interesele împărătesei la curtea de la Versailles. Putem sublinia, în sfârșit, că reputația de timiditate și incompetență a regelui a fost mult caricaturizată. Ludovic al XVI-lea nu voia să își susțină necondiționat soacra și cumnatul. În plus, tocmai angajase Franța în Războiul de Independență din America. Confruntată cu atâtea necazuri și decepții, împărăteasa va avea parte, în sfârșit, de o bucurie — luându-i-se și o piatră de pe inimă — atunci când cuplului regal

i se va naște un copil, la 19 decembrie 1778. Este o fată, „Madame Royale“, spre dezamăgirea multora, printre care Maria Tereza, chiar dacă, subit, după opt ani de bârfe, legenda impotenței sau a malformației regelui își pierde din actualitate.

Împărăteasa are dreptul la aceleași onoruri ca bărbații

Viena, 20 noiembrie 1780. Împărăteasa este vegheată de ai săi. Nu mai există speranță, dar marea doamnă este perfect conștientă. Spovedită și împărtășită, Maiestatea Sa este cu conștiința împăcată. După ce și-a primit copiii unul câte unul, manifestă o seninătate impresionantă. Spre ora nouă seara, vrea să se ridice, dar se prăbușește imediat pe o canapea. Iosif al II-lea, care de cinci zile a rămas mereu lângă ea, se încumetă să îi spună: „Maiestatea Voastră nu este întinsă comod…“

Ea îi răspunde, stoică: „Da, dar suficient pentru a muri.“

La scurt timp după aceea, se stinge din viață, la vârsta de șaizeci și trei de ani. În cei patruzeci, cât a domnit, o perioadă deopotrivă dificilă și strălucită, Maria Tereza a jucat toate rolurile pentru Casa de Austria. S-a arătat, rând pe rând, patetică și încăpățânată în duelarea cu Frederic al II-lea, uluită și maternă atunci când l-a luat în poală pe micuțul Mozart, care încântase curtea la Schönbrunn, aspră cu copiii ei atunci când o dezamăgeau, generoasă atunci când a deschis parcul Prater pentru distracția vienezilor, vizionară când a prevăzut transformarea capitalei, care s-a dezvoltat de la 88 000 de locuitori la 175 000, devenind, printre altele, o metropolă a spectacolelor și inaugurând astfel o minunată tradiție. Jean-Paul Bled scrie pe drept cuvânt: „Maria Tereza ocupă un loc binemeritat în panteonul monarhiilor europene.“ Dacă o comparăm cu alte suverane care au marcat istoria, cum este ea

percepută? Elisabeta I a Angliei este crudă, Ecaterina a II-lea a Rusiei este admirabilă, dar desfrânată, Caterina de Medici este fascinantă, dar sângeroasă cu dușmanii, Isabela Catolica impune admirație, dar se face vinovată de intoleranță. Maria Tereza are defecte, desigur, dar, se pare, niciun viciu, poate doar o mare poftă de viață. Prin simțul autorității creștine, ea reprezintă tradiția Habsburgilor, iar prin construcția unui stat modern, anunță vremurile ce vor veni, adică viitorul Imperiu Austriac ce se va naște din cenușa Sfântului Imperiu Roman de Națiune Germană. Maria Tereza a personificat evoluția fără revoluție. A fost o femeie într-o lume a bărbaților. Inamicii și adepții au luptat contra ei sau au susținut-o, însă, fără deosebire, toți au respectat-o. În 1888, sub domnia lui Franz Joseph, după doisprezece ani de lucrări care aveau să transforme, încă o dată, Viena, un monument a fost inaugurat în piața Maria Tereza, între Muzeul de Artă și Muzeul de Științe ale Naturii. Cu o înălțime de douăzeci de metri, opera sculptorului german Caspar von Zumbusch o înfățișează pe împărăteasă așezată pe tron, având la picioare trei categorii de bărbați: patru generali, patru cancelari, dintre care Kaunitz și un Liechtenstein, precum și șaisprezece celebrități întruchipând diverse vocații artistice, printre care Mozart și Haydn. Dar nici măcar o singură femeie! Împărăteasa a avut puține rivale. Nereușind să repurteze victorii împotriva regelui Prusiei, a abolit multe frontiere sociologice. Este revelator faptul că Napoleon, într-o tăcere respectuoasă, și-a dezvelit creștetul și s-a recules în fața a două monumente funerare, mormântul lui Frederic al II-lea la Potsdam și spectaculosul mormânt al Mariei Tereza și al soțului ei, așezați pe pat și privindu-se, în Cripa Capucinilor de la Viena. Pentru împăratul victorios și dușmanul care a fost, un moment, stăpânul Austriei (distrugând Sfântul Imperiu Roman de Națiune Germană),

Maria Tereza a reprezentat un mare monarh. Fiică a ultimului suveran de sex masculin din dinastia Habsburgilor, contestată la început fiindcă era femeie, dar știind să fie femeie, Maria Tereza merita pentru totdeauna aceleași onoruri ca bărbații.

---

[77] Jean-Paul Bled, *Marie Thérèse d'Autriche, op. cit.*

[78] *Maria Theresia. Ihr Leben und Ihre Regierung*, München/Berlin, 1917.

[79] La sud de Breslau, azi Wrocław, în Polonia.

[80] Este denumirea germană, cea maghiară fiind Pozsony. Astăzi, Bratislava, capitala Slovaciei.

[81] Eugen Guglia, *op. cit.*

[82] În acea vreme, în Franța, se spunea adesea „Casa de Lorena din Austria" sau Lorena Habsburg, în special, evident, în Lorena.

[83] Acest comportament proprusac, care devine delirant, ajunge să suscite în regimentele rusești o opoziție fatală față de Petru al III-lea. La 10 iulie 1762, acesta este constrâns să abdice. În 1745, se căsătorise cu o prințesă germană, Sophie de Anhalt-Zerbst, viitoarea Ecaterina a II-a, care va fi foarte compromisă în asasinarea soțului ei după arestare. A se vedea, de același autor, *La Saga des Romanov*, Plon, 2008, reeditare Pocket, 2010.

[84] Închisă în 1995, fosta farmacie a curții, care din fericire și-a păstrat stilul baroc, adăpostește un interesant muzeu al cailor lipițani.

[85] A se vedea, de același autor, *Le Roman de Vienne*, reeditare „Tempus", 2008.

[86] *Marie-Antoinette, correspondance (1770–1793),* ediție întocmită, prezentată și adnotată de Evelyne Lever, Tallandier, 2005. A se vedea de asemenea, de aceeași autoare, volumul exhaustiv *Marie-Antoinette*, Fayard, 2001, precum și contribuția sa la colocviul *Marie-Antoinette face à l'histoire*, pe care l-am moderat la Sorbona, pe 30 septembrie 2006. Documente publicate de Editions François-Xavier de Guibert, 2008.

10

De la Iosif al II-lea la Francisc al II-lea, de la Sfântul Imperiu la Imperiul Austriac (1780–1804)

Acum, Iosif al II-lea poate să exercite nemijlocit puterea. Are treizeci și nouă de ani. Deja recunoscut ca rege al romanilor, în 1764, alegerea sa în fruntea Sfântului Imperiu este o formalitate, dar, ca reacție împotriva uzanțelor respectate de părinții săi, refuză să fie încoronat. Maria Tereza era o reformatoare, el va fi un suveran revoluționar. Și asta din rațiuni atât personale, cât și filosofice. Această atitudine își are originea în anii copilăriei severe pe care a avut-o, știut fiind că mama sa îl crescuse fără menajamente, nepregetând să-l bată cu propria-i mână atunci când considera că băiatul avea o conduită inacceptabilă. La fel ca în cazul multor bărbați care au avut o mamă impozantă, moartea acesteia este o eliberare. Iosif al II-lea a trăit într-un mediu în care se mișcau multe femei, chiar prea multe pentru gustul lui. Un jug pe care îl azvârle imediat. Una dintre primele măsuri este de a se debarasa de acest gineceu stânjenitor, inutil și care îi evocă, negreșit, umbra împărătesei-mamă, matroană absolută și exigentă. El acordă un termen de șase luni „republicii feminine“, cum o numea în derâdere, pentru a evacua palatul Hofburg. Ordinul de surghiun se referă atât la fostele guvernante și la văduvele unor

curteni, cât și la surorile împăratului, care sunt invitate să se retragă în mânăstiri sau în alte așezăminte similare, departe de Viena, în Tirol sau Carintia, unde se vor putea ruga pentru familie… „Plânsete și lacrimi din belșug, dar mie nu-mi pasă deloc“, îi scrie el fratelui său Leopold. Acesta, urmărind metamorfozarea vieții în palatul imperial, îi spune unuia dintre prietenii săi: „Iosif nu suportă nici cea mai mică critică. Este plin de principii absolut arbitrare și tiranice.“

Considerând că metodele Mariei Tereza erau demodate, decide să procedeze exact invers, așa cum va face și țarul Pavel I, când îi va urma la tron mamei sale, Ecaterina a II-a. O analiză minuțioasă a conturilor monarhiei îi furnizează pretextul de a acționa astfel. Cu toate cele trei războaie și nenumăratele combinații diplomatice hazardate (cu Franța, îndeosebi), lumea se distrase bine la Viena în timpul domniei Mariei Tereza, iar orașul cunoscuse un fel de încununare a vieții intelectuale și artistice. Însă această înflorire ruinase statul. Datoria publică se adâncise și mai mult. În schimb — ce paradox! —, situația personală a Habsburgilor nu mai are nimic de-a face cu strâmtorarea pe care Maria Tereza o cunoscuse în copilărie. Soțul ei, discretul Francisc Ștefan, primise din partea Franței o sumă frumoasă pentru cedarea ducatului său; o investise judicios, făcând speculații financiare moderate și susținând câteva activități economice preindustriale promițătoare, ca de pildă ameliorarea drumurilor proaste. Grație lui, la moartea împărătesei, dinastia Habsburg–Lorena dispunea de resurse bănești cum nu avusese niciodată și pe care le va păstra până la prăbușirea statelor ei, la sfârșitul Primului Război Mondial.

Însă patina veacurilor, educația și obișnuința de a avea puterea impun în mod firesc decență în mânuirea afacerilor financiare; Iosif al II-lea donează statului secătuit de mijloace suma de 22 de milioane de florini, averea personală pe care o

moștenise de la tatăl său. Ceea ce nu se schimbă, odată cu preluarea titlului de împărat, este stilul său de viață. Își păstrează apartamentul foarte modest din aripa leopoldină, care data din timpul străbunicului său, dar care fusese restaurată în secolul al XVII-lea în stil baroc. Aici, niciun fel de fast. Ca pe vremea Mariei Tereza, Iosif al II-lea locuiește în trei camere modeste, cu mobilier simplu și lumină puțină. Strălucirea „despoților luminați“ din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea vine din interior. Neputând revoluționa genetica, Iosif al II-lea este și un om foarte muncitor, leit mama lui. Doarme pe un fel de pat de campanie ciudat, din moment ce a declarat război statului aflat în pericol.

Din locuința lui austeră, comunică ușor cu cealaltă aripă a palatului, unde se află Cancelaria. Ca să nu irosească timpul prețios necesar examinării dosarelor (aceeași obsesie ca a mamei lui și a Ecaterinei a II-a), pune să i se instaleze „un fel de lift de serviciu cu care documentele ajungeau până la masa lui de lucru, de unde plecau înapoi în același mod.“[87] Vara, împăratul e în picioare la cinci dimineața, iarna — la șase dimineața. La fel ca mama lui… Rar se întâmplă să se culce după ora unsprezece seara și întotdeauna trece întâi prin birou, pentru eventualitatea în care ar fi apărut vreo urgență necesitând avizul sau semnătura sa. Valetul său și secretarul de serviciu (are șase secretari) nu se vor odihni atâta timp cât lumânarea din sfeșnicul de cositor arde încă. Maiestatea Sa destestă încetineala, înfierează guvernul și funcționarii care se moșmondesc, totul trebuie să meargă repede. Preferă să ia o decizie seara, ca să poată fi aplicată chiar de a doua zi.

Este ritmul unui om singur. Lui Iosif al II-lea i-a murit soția, Isabela, în 1763, după numai trei ani de căsnicie fericită. A fost victima unei epidemii de vărsat de vânt, care a lovit familia imperială și a făcut prăpăd la mai multe curți. Disperat de

diagnostic, a vegheat încontinuu la căpătâiul muribundei. Rămas văduv și fără copii, Iosif nu reușea să treacă peste această profundă durere. Mamei lui îi scria: „Nu-mi găsesc alinare decât în clipa când mă aflu singur în camera mea, când contemplu portretul scumpei mele soții și citesc ce a scris ea. [...] Adesea, parcă o văd aievea în fața mea; îi vorbesc [...]. Am păstrat până și cele mai mici petice de hârtie care mi-au rămas de la ea."

Inconsolabil, Iosif n-a putut să scape de mania matrimonială a mamei sale, care caută o a doua soție pentru fiul ei și, desigur, nădăjduiește să poată avea un nepot.

De două ori văduv, Iosif al II-lea va rămâne celibatar

Maria Tereza se gândise la sora defunctei, Luiza de Parma. Dar Iosif nu se arătase nicidecum încântat de ideea de a se însura cu energica lui cumnată. Proiectul eșuase rapid, deoarece prințesa era logodită cu prințul Asturiilor, viitorul rege al Spaniei Carol al IV-lea. Trecând în revistă candidatele, împărăteasa s-a oprit apoi la Josepha de Bavaria. O căsătorie a împăratului cu ea putea ameliora relațiile dintre dinastia de Habsburg și dinastia de Wittelsbach. Din punct de vedere politic era un avantaj, și singurul de altfel, din moment ce „Iosif, păstrând vie în suflet amintirea Isabelei, o detestă de la bun început pe tânăra pretendentă. Mai mult chiar, i se pare că are un fizic lipsit de grație. După prima lor întâlnire, o descrie spunând că este dezavantajată mult de talia scundă, de corpolența deloc atrăgătoare, de petele roșii pe față și dantura stricată".[88]

Dar, la Maria Tereza, o alegere nupțială era mai grea decât o declarație de război, de la care te mai puteai eschiva! La un an după moartea Isabelei, hărțuit de mama sa și de cancelarul

Kaunitz, Iosif se însurase cu Josepha, dar similitudinea prenumelor nu a fost prielnică și unei apropieri a celor doi. Nu formau un cuplu, nici măcar un parteneriat; totul între ei era indiferență și absență.

Împărăteasa, foarte contrariată de manierele urâte ale fiului ei, îi recomanda să-i scrie Josephei atunci când trebuia să plece. El i-a ripostat: „Mai bine îi scriu Marelui Han al mongolilor; oricum, m-ar deranja mai puțin.“[89] Este dificil să determinăm ce pondere avea în atitudinea lui, pe de o parte, reacția de împotrivire față de obligațiile impuse de mama sa și, pe de altă parte, repulsia sinceră pe care i-o insufla cea de-a doua soție, pe care n-o putea suferi. După nici trei ani însă bavareza moare și ea, tot de vărsat de vânt; în acele momente triste, Iosif al II-lea a dat dovadă de aceeași lipsă de tact: nu a vegheat la căpătâiul năpăstuitei femei, lăsând această sarcină în seama Mariei Tereza, soacră dezolată de situație și îngrijorată că fiul ei nu avea copii. Obrajii ciupiți de vărsat stăteau mărturie pentru devotamentul de mare doamnă.

De două ori văduv, noul împărat va rămâne celibatar. Nu se cunoaște să fi avut vreo amantă și nu era nicidecum un bărbat sentimental; potrivit ambasadorului lui Ludovic al XVI-lea, o relație pur fizică și rapidă cu fiica unui grădinar îi va fi de ajuns, nefiind din fire un om pretențios. Spre deosebire de mama lui, nu întâlnim la el nici pasiunea de a se înfrupta din bucate gustoase; mănâncă și bea puțin, limitând această pauză la strictul necesar, pentru a nu își răpi din timpul rezervat muncii. Dejunul, servit adesea în cabinetul de lucru, este compus din cinci feluri de mâncare — totuși! — aduse deodată de valeții lui din îndepărtatele bucătării ale palatului, străbătând lungi culoare. Întrucât Maiestatea Sa este absorbită de ceea ce citește, farfuriile sunt îngrămădite pe o plită, ca să stea la cald.

În partea de nord a Vienei, aproape de Dunăre, în parcul Augarten pe care l-a deschis publicului larg, precum Praterul în 1775, suveranului îi place să stea într-un mic pavilion construit de un arhitect italian, și care a fost renovat la dispoziția lui. „Cinez singur în grădina mea cu o plăcere imensă. Liniștea domnește aici.“ Acest ermitaj se află în apropiere de celebra manufactură de porțelanuri care s-a dezvoltat sub domnia Mariei Tereza; fără a face concurență porțelanurilor de Sèvres, nici celor celebre de la Meissen, din Saxonia, monograma ei, în formă de stup, devenise totuși renumită la mijlocul secolului. Cât privește aspectul său fizic, Iosif al II-lea s-a îngrășat. Are fața alungită, dar nu deformată cum o aveau strămoșii lui — ce-i drept, tatăl loren moderase cumva buza de jos groasă și protuberantă a Habsburgilor — și fruntea foarte înaltă, fiind deja pleșuv. Declarând că filosofia „dicta legea în imperiul său“, își uimește supușii purtând îndeobște o uniformă militară, cam ponosită, sau un veston, mai degrabă urât, dar întotdeauna barat transversal peste piept de marea eșarfă roșu-alb-roșu, care îi dă un aer marțial. Îmbrăcând pentru prima oară uniforma de conducător al armatei, Iosif al II-lea spune amuzat: „Marele șambelan o să leșine văzându-mă așa!“[90]

Șambelanul are alte motive de supărare din cauza acestei simplificări a protocolului. Reverența este suprimată, la fel și sărutarea mâinii, o curtoazie rezervată în Europa suveranilor de sex masculin, papei și demnitarilor Bisericii. Serbările, acele recepții grandioase și gale care îi plăceau Mariei Tereza, dispar, frivolitatea rămâne de domeniul trecutului. Doar Balul de Anul Nou scapă de rigorile împăratului.[91] Totuși, contrastând cu tristețea ce prevala la curtea lipsită de distracții, viața în Viena este animată și strălucitoare. Orașul cunoaște o perioadă înfloritoare a istoriei lui muzicale. Epicurianul Gluck, fiu al unui paznic de vânătoare devenit un compozitor bogat,

sărbătorit și apreciat la Paris, unde îl chemase fosta lui elevă, Maria Antoaneta, a revenit la Viena în ultimul an de domnie a Mariei Tereza. Admirator al operei italiene, Gluck pregătește publicul germanic pentru opera germană. Haydn, fiu al unui rotar meloman și fost corist la catedrala Sfântul Ștefan, a fost treizeci de ani în slujba a trei prinți unguri din familia Esterházy, la Eisenstadt, dar a rămas în contact cu Viena; simfoniile și muzica sa de cameră l-au făcut celebru până la Londra. În fine, Mozart, eliberat de statutul de servitor prin șutul în fund pe care i-l trage arhiepiscopul de Salzburg, monseniorul Colloredo, sosește la Viena în primul an de domnie a lui Iosif al II-lea. Putea oare împăratul să uite că, în urmă cu douăzeci de ani, tânărul Wolfgang patina pe parchetul lustruit de la Schönbrunn, o săruta pe arhiducesa Antonia, viitoare regină a Franței, promițându-i să o ia de nevastă, și stupefia o curte întâi circumspectă și bănuitoare, apoi fermecată de virtuozitatea lui la clavecin?! Maria Tereza, făcându-le o onoare excepțională, îl primise pe Mozart, împreună cu tatăl și sora lui în Sala Oglinzilor, locul unde miniștrii depuneau jurământul. Când, la începutul domniei lui Iosif al II-lea, Mozart se instalează în capitală, unde își va compune capodoperele și va trăi într-o strâmtorare financiară chinuitoare (în zece ani se va muta de optsprezece ori), Viena are deja reputația de a fi nemiloasă față de cei pe care îi aplaudă. Adult, Amadeus nu mai este minunea saloanelor. Un invidios îl pune în gardă: „După un timp, vienezii vor iarăși ceva nou…“[92]

Iosif al II-lea aduce Iluminismul la curtea monarhiei danubiene

„Are prea mult geniu pentru a fi pe placul celorlalți“, vor spune dușmanii lui numeroși, din moment ce împăratul are și darul

de a agasa! Și de a-i provoca pe cei care muncesc din greu prin aparenta lui ușurință în a rezolva lucrurile. Ca tuturor Habsburgilor, și lui Iosif al II-lea îi place muzica. Are un talent deosebit? Nu în mod special, însă cântă bucuros la pian și la violoncel. Se spune chiar că ar fi compus. Și, când începe să cânte la flaut, vrea să nu fie deranjat, căci „nicio chestiune de stat, fie ea și urgentă, nu merită să sacrifici o oră de muzică pe zi“. Împăratul este văzut la concerte, la operă și la Burgtheater, înființat de mama lui în 1741, în piața Sfântul Mihail, în fața palatului Hofburg. După spectacol, mai zăbovește. De ce acest suveran, care a suferit, desigur, din cauza unei împărțiri — false, de fapt — a puterii cu mama sa, este atât de dur, rigid și rece? Fiindcă spiritul lui s-a hrănit din lectura filosofilor francezi; împăratul crede că, reformând statul, va reforma societatea. Dacă se poate spune că Iosif al II-lea a adus Iluminismul la curtea monarhiei danubiene, cert este, totodată, că mama lui avusese de fapt această inițiativă. Maria Tereza se înconjura de oameni pasionați de ideea de justiție și cultură, ca juristul Von Sonnenfels, care preconiza abolirea torturii, sau ca medicul ei personal, încăpățânatul Van Swieten, renovator al Universității și al învățământului medical, dacă tot nu reușise să o oprească pe împărăteasă să devină obeză și aproape neputincioasă. Dar, esențialmente catolică, împărăteasa nu contestase anumite dogme și principii. Fiul ei este profund anticlerical și admirator al monarhiilor absolute, atunci când acestea știu să elibereze clerul de sub autoritatea Romei. Unul dintre mentorii lui este un oarecare Febronius, pseudonim latinizat sub care se ascunde monseniorul de Hontheim, episcop adjunct al arhiepiscopului de Trier. Sistemul religios dorit de Iosif al II-lea capătă, firește, numele de iozefinism și poate fi comparat cu galicanismul englez. Împărătul dorește o întoarcere la cutumele primelor veacuri, făcând din cler un

instrument în slujba statului. Dar, așa cum detestă să piardă vremea la masă, Iosif al II-lea vrea să accelereze și reformele. Schimbă brusc tradițiile și datinile. Biserica este supravegheată și controlată. Astfel, confiscă numeroase mânăstiri, dar în locul lor mărește numărul parohiilor rurale și al școlilor primare. În 1781, semnează edictul de toleranță (Toleranzpatent), care, aplicat succesiv în diferitele state ereditare, acordă libertate de cult necatolicilor, luterani, calviniști și ortodocși; în cinci ani, numărul protestanților crește de la 75 000 la 157 000. În fiecare sat, apar afișe alegorice în care împăratul, înfățișat lângă Cristos răstignit pe cruce, explică esența creștinismului. Se schimbă perspectiva asupra religiei catolice, liant al monarhiei, se suprimă numeroase sărbători și procesiuni. Învățământul este laic, iar cenzura ecleziastică este abrogată. Împăratul, cu harta în mână, modifică circumscripțiile diocezelor și ale parohiilor. Acest intervenționism spiritual îi aduce o poreclă ironică din partea lui Frederic al II-lea, care îl numește pe Maiestatea Sa Imperială „fratele meu țârcovnic“!

Iosif al II-lea adoptă încă o măsură spectaculoasă abolind șerbia „în numele rațiunii și al omeniei“. Oricât de normală ni se pare astăzi o asemenea decizie, nu înseamnă că la vremea respectivă nu a avut și motivații de ordin economic. Permițându-le țăranilor să devină de atunci înainte proprietari ai pământului lor și să se deplaseze liber în Europa, în special pentru a se căsători pe alte meleaguri, împăratul speră să înlesnească îmbogățirea țărănimii, care constituie majoritatea covârșitoare a populației.

Tuturor supușilor săi, Iosif al II-lea le fixează un impozit identic (30%) pe venit, pentru a mări încasările statului menit să fie generos. Măsura nu este întotdeauna bine înțeleasă! În același timp, desființează corvoada, acea muncă obligatorie și neremunerată a țăranilor, și supune nobilimea și clerul la plata

unui impozit funciar. Negoțul cu grâne și industria sunt încurajate prin desființarea barierelor vamale în interiorul Imperiului; din punct de vedere economic, aceasta este cea mai importantă măsură, deoarece circulația persoanelor și a mărfurilor era paralizată de numeroase controale costisitoare. Drumurile continuă să fie îmbunătățite. Familia Mozart fusese ascultată când povestea despre călătoria dificilă până la Viena și despre întârzierile cauzate de schimbarea cailor de poștă. Încredințat prin monopol în Imperiu familiei Thurn și Taxis, serviciul poștal, deja eficient, va fi perfecționat, în special în triunghiul Viena–Praga–Buda, centrul nervos al nebuloasei Habsburg–Lorena.

În 1782, papa se duce la Iosif al II-lea, în încercarea de a curma atitudinea împăratului, pe care o consideră șocantă și absurdă față de Biserică. Pius al VI-lea, un spaniol ales pe vremea Mariei Tereza, este foarte îngrijorat de ideile promovate de fiul acesteia. Venirea unui papă într-o țară de limbă germană este un eveniment important; este prima vizită papală după trei secole și jumătate. Împăratul îl întâmpină pe Pius al VI-lea la aproximativ o sută de kilometri de Viena și îl găzduiește personal la palatul Hofburg. Este o vizită bizară deoarece, pretutindeni, mulțimea se înghesuie să primească binecuvântarea papei, dovadă a atașamentului austriecilor față de valorile Bisericii Romano-Catolice. Or, papa s-a invitat singur la un monarh care îi interzice clerului să meargă să studieze la Collegium Germanicum din Roma, să trimită milostenii Sfântului Părinte și să ia cunoștință de bulele Sfântului Scaun, dacă nu beneficiază de autorizația statului. De asemenea, plecând înapoi spre Roma, Pius al VI-lea se oprește în Stiria, la Mariazell, unde din 1157 cultul Fecioarei Maria a conferit pelerinajului local un renume deosebit în rândul credincioșilor. În timpul Mariei Tereza, în 1757, biserica de aici atrăsese

aproape 400 000 de pelerini. Împăratul își ia rămas-bun de la oaspetele său oferindu-i un crucifix ornat cu nestemate și o trăsură de drum, cu suspensii bune, pentru călătoriile Sanctității Sale. Dar, la scurt timp după aceea, mânăstirea pe care papa o vizitase este închisă din ordinul împăratului. Contradicție? Incoerență? Ipocrizie?

Împăratul are nevoie de susținerea catolicilor, dar cu prețul unor reorganizări și al unei bruscheți care descumpănesc. Faptul că statul intervine peste tot nu este de natură să liniștească spiritele. Vizita lui Pius al VI-lea nu modifică, așadar, programul îndrăzneț al lui Iosif al II-lea. Vaticanul, aidoma supușilor din Imperiu, va mai avea parte de surprize. Iată că Maiestatea Sa vinde titluri de noblețe! Statul are nevoie de bani și se pare că suveranul are o părere deplorabilă despre marile nume care îl înconjoară și au slujit familia veacuri la rând. Printr-un fel de surprinzătoare scoatere la licitație, Iosif al II-lea distribuie titluri nobiliare, tarifate conform importanței: baron (cel mai modest, cu 6 000 de florini), suma maximă atingând 500 000 de florini dacă vrei să te numești „prinț". Există titluri pentru toate orgoliile și toate buzunarele! Frumoasele palate vieneze sunt cuprinse atunci de indignare. Cum e posibil? Orice negustor îmbogățit să ajungă la înălțimea unei familii care a apărat Imperiul contra turcilor? Ne putem imagina disprețul vechii aristocrații față de ceea ce ea numește, pe un ton sarcastic, dar într-o franceză frumoasă, *„la noblesse de bagatelle*"... În plus, vechile familii, fidele coroanei, își văd subminate privilegiile, în timp ce le sunt denunțate proastele obiceiuri; astfel, de acum înainte, când purtătorul unui nume prestigios va face un copil unei fete sărace, el va fi obligat să se ocupe de educația copilului. Ce revoluție!

Fratele Mariei Antoaneta are ideea

fixă a reformelor

Iosif al II-lea este foarte preocupat de sănătatea publică, iar moartea lui Ludovic al XV-lea, răpus de varicelă, l-a îngrijorat profund. Împăratul, urmând aici exemplul mamei sale, înființează un spital militar, unde medici care au dobândit experiență pe câmpul de luptă îi vor putea învăța pe alții cum să îngrijească și să opereze pacienții. Clădirea, numită Josephinum, este construită în partea de nord-vest a Vienei, după modelul edificiului Hôtel-Dieu de la Paris, pe care fratele Mariei Antoaneta îl vizitase. Această construcție, în stilul barocului târziu, este dotată cu o bibliotecă impunătoare. Însă curiozitatea acestei Școli de Medicină este colecția ei de figuri de ceară, pe care și-a dorit-o Iosif al II-lea. Amintindu-și cum Petru cel Mare, în veacul precedent, făcuse educație poporului rus arătându-i specimene umane conservate în alcool, împăratul a ales și el să îi ajute pe medici. Cu prilejul unei călătorii în Italia în 1769, vizitase Muzeul de Anatomie de la Bologna, apoi admirase la Florența reproducerile unor trupuri din ceară. Îl aduce la Viena pe autorul sculpturilor, Paolo Mascagni, și îi comandă o mie de figurine de ceară. Este posibil ca publicarea cu peripeții, în Franța, a celor unsprezece volume cu planșe ale *Enciclopediei* să îl fi influențat pe Iosif al II-lea prin imensa ei valoare pedagogică. Ansamblul vienez primește numele de Anatomia Plastica și devine repede celebru. La intrarea în acest muzeu, în spatele nudului de ceară al unui bărbat lungit pe jos, cu venele și arterele scoase în evidență, un bust al lui Iosif al II-lea, în stil antic, onorează memoria fondatorului. De altfel, cartierul va lua numele lui: Josefstadt.

Monarhul, având ideea fixă a reformelor, continuă să își pună în practică viziunea despre o societate evoluată. În 1783, transformă cununia religioasă în căsătorie civilă, autorizează

căsătoria catolicilor cu necatolici și recunoaște divorțul. În seminarii, procesul de învățământ se desfășoară conform unor noi instrucțiuni. Un an mai târziu, germana este impusă ca limbă oficială. Acesta este momentul când apar primele reacții ostile la valurile de transformări brutale impuse de împărat. Sub conducerea unui țăran, populația din Transilvania se răscoală pentru a-și apăra identitatea lingvistică maghiară. Și, după ce a refuzat în continuare să fie încoronat în Boemia și în Ungaria, împăratul comite o gravă eroare politică, transferând de la Pressburg la Viena coroana Sfântului Ștefan, simbol al naționalismului maghiar. Prin această decizie, care se va dovedi funestă, suveranul pune capăt statutului privilegiat al Ungariei, care o salvase pe Maria Tereza de la dezastru. În 1785, sunt autorizate instituțiile masonice, deși împărăteasa proscrisese lojele; fiul ei, interesat de umanism, pune să fie supravegheați inițiații, în primul rând din cauza știrilor îngrijorătoare pe care le primește din Franța. Evreii obțin permisiunea de a frecventa universitatea și pot practica medicina în perfectă legalitate. Peste câteva luni, este publicat un adevărat cod civil, început în timpul Mariei Tereza. Unele măsuri sunt bine primite, dar altele, prost explicate sau ridicole, nu sunt acceptate sau înțelese. În paralel cu aceste idei grandioase și generoase, Iosif al II-lea devine, din păcate, tot mai maniac și tipicar cu cele mai mărunte detalii, ceea ce se dovedește infernal și dăunează bunelor sale intenții. El nu vede capacana reformei permanente, care îi dezorientează pe cei supuși autorităților administrative. Mai rău, efectul este de descurajare. Este dezolant cum suveranul se coboară la lucruri derizorii, cum ar fi interzicerea corsetului la fetițe, fiind nociv dezvoltării lor, sau interzicerea turtei dulci, care ar fi cauza unor tulburări digestive. Și în Rusia se va atinge o culme a grotescului când soțul viitoarei Ecaterina cea Mare va dori să reglementeze...

viteza vântului! Mozart însuși este amenințat cu cenzura, *Nunta lui Figaro* criticând aristocrația și, implicit, monarhia.

În 1787, oponenții tornadei reformatoare strâng rândurile. Neînțelegerile interne se grefează pe o politică externă prost inspirată, care scoate în evidență pierderea progresivă a influenței cancelarului Kaunitz. Acest fidel slujitor al statului austriac făcuse o mutare greșită atunci când îi sugerase lui Iosif al II-lea să se recăsătorească cu o rudă de-a lui Ludovic al XVI-lea. Aceasta era faimoasă pentru corpolența ei. Împăratul, care o întâlnise, rămăsese stupefiat de inimaginabila ei masivitate. Și fugise! Cum să se însoare cu persoana care era poreclită la Versailles „Gros-Madame“ — „Cucoana grasă“?… La 7 decembrie 1787, Iosif al II-lea, care recunoscuse în sfârșit că Mozart avea geniu, deși punea „prea multe note în muzica lui“, semnează decretul prin care îl numește pe Amadeus muzician al Camerei Imperiale și Regale, altfel spus compozitor oficial al curții, în locul lui Gluck, care murise. Împăratul econom își desface baierele pungii, însă onorariul bietului Mozart va fi inferior celui pe care îl primea Gluck. Iosif al II-lea remunerează geniul la prețul talentului. Este mai ieftin așa…

În ciuda bunelor intenții, împăratul va eșua aproape peste tot

Când Iosif al II-lea se aliază cu Rusia într-un război contra turcilor în 1788, Ungaria refuză să îi pună la dispoziție un contingent armat. Austriecii mănâncă bătaie, fiindcă uitaseră de caniculă și de molime; turcii cotropesc Transilvania. Încă un război inutil, care secătuiește vistieriile Imperiului. Iosif al II-lea ar fi trebuit să-și aducă aminte cum îi reproșa mamei sale veșnicele ei războaie păguboase. Tulburări sociale agită Stiria, Carniola și Ungaria. Ideea de a da la schimb Țările de Jos

austriece contra Bavariei învecinate nu este nicidecum mai inspirată. Dimpotrivă, impopularitatea ei este cu atât mai mare cu cât reformele politice și religioase, care aduseseră tulburări radicale, nu au fost acceptate de Bruxelles. Statele Brabantului preiau conducerea mișcării de revoltă, de unde și numele de Revoluția din Brabant, și îi bat pe austrieci. Fiecare provincie își proclamă independența, formându-se astfel o confederație a „statelor belgiene unite". Vechiul vis nordic al Habsburgilor se destramă și mai mult. În fine, deși favorabil idealurilor Revoluției Franceze, amenințările la adresa familiei regale și, implicit, a surorii lui, Maria Antoaneta, îl neliniștesc pe Iosif al II-lea. Nu contenise totuși să o îndemne pe regină să fie ireproșabilă, serioasă, generoasă… Desființarea privilegiilor? Iosif al II-lea aprobă măsura. A aplicat-o deja în Austria, care a deschis calea transformărilor. Pentru acest spirit impregnat de raționalism pare de dorit ca regele Franței să nu mai dețină puterea de la Dumnezeu, ci de la națiune. Nu a fost el, Iosif al II-lea, timp de zece ani, un „Habsburg revoluționar", așa cum a arătat atât de bine François Fejtö?[93] Nu este jignitor să nu fii înțeles la tine în țară, atunci când aplici principii venite de aiurea? Dar tulburările din Franța, primii morți în jurul Bastiliei, întoarcerea forțată a familiei regale la Paris, cu „brutăreasa", în acele zile din octombrie, nu înseamnă ceva periculos?

Ultimii trei ani din viața lui Iosif al II-lea acumulează noi eșecuri, decepții și renunțări. Cât de trist e să constați că popoarele, până la urmă, se feresc de reformatori, mai ales când aceștia vor să schimbe totul! La început, promisiunile încântă. Apoi avalanșa noutăților și lipsa de adaptare la anumite specificități devin catastrofale. Cu amărăciune, împăratul reamintește bunele lui intenții. Nu revendicase decât un rol, acela de a fi „împăratul oamenilor sărmani". A fost

împăratul celor nemulțumiți. Subtilitatea și nuanțele, calități pe care le avusese mama sa, i-au lipsit, iar regimul social existent s-a răzbunat. Faptul că a fost constrâns să le înapoieze ungurilor coroana Sfântului Ștefan reprezintă poate cea mai gravă sancționare a erorilor sale. În fine, începe să îl lase și sănătatea. Șubrezit de o tuse rebelă, pe care o tratează bând lapte de măgăriță, de o iritație la ochi și de aceleași abcese, rău plasate, care îi chinuiseră pe Carol Quintul și pe Francisc I, împăratul Iosif al II-lea cade la pat la începutul lunii februarie 1790. Suferințele lui sunt multiple. Moare în zorii zilei de 20 februarie, după ce începuse tratative de pace cu turcii.

Niciodată un suveran al dinastiei Habsburgilor nu mersese atât de departe pe calea reformelor. Niciodată un împărat nu eșuase atât de mult în programul său, chiar dacă avusese inițiative excelente, care meritau să fie salutate. Dar niciodată, de asemenea, vreun suveran nu fusese mai sever cu el însuși. A cerut ca pe mormântul lui să fie gravată o inscripție necruțătoare, al cărei autor era chiar el și pe care niciunul dintre detractorii săi nu ar fi putut să o imagineze: „Aici zace Iosif al II-lea, care a dat greș în tot ce a vrut să facă.“

Această judecată asupra lui însuși este cumplită și parțial falsă. Pe termen scurt, împăratul defunct a avut reușite cel puțin în două domenii esențiale, a consolidat finanțele și armata, care — fără să fie prevăzut — avea să joace curând un rol de prim-plan împotriva Franței revoluționare. Pe termen lung, a introdus inovații care vor fi pilonii puterii Habsburgilor, întemeiate pe o doctrină numită iozefinism. Anticlericală, doctrina a introdus căsătoria civilă în 1783; astfel, noțiunea de Biserică națională era menită să asigure o bază mai solidă religiei și permitea organizarea unui stat birocratic și centralizat. Dar, în acea zi de 20 februarie 1790, situația Austriei și a Imperiului este deosebit de delicată. Succesorul lui Iosif al

II-lea este fratele acestuia, Leopold al II-lea, al doilea fiu al Mariei Tereza, născut în 1747. Mare duce al Toscanei din 1765, acest arhiduce de Austria este un alt adept al despotismului luminat, un liberal care l-a citit pe Montesquieu, care înțelege ca poporul să voteze nemijlocit impozitările sale și guvernul să dea socoteală pentru ceea ce întreprinde. Poate fiindcă este mai tânăr decât fratele său, Leopold al II-lea este deja favorabil ideii de monarhie constituțională. Dar, din vremea când fusese la Florența, unde domnise dând dovadă de o toleranță cumpătată și de un spirit deschis, care îl făcuseră popular, Leopold al II-lea rămăsese sceptic în privința efectelor furiei reformatoare a fratelui său. Stângaci, prea rapid, prea sistematic, prea dogmatic. Nu l-a surprins, așadar, starea de nemulțumire aproape generală.

Leopold al II-lea se confruntă cu un bilanț greu, grevat de dificultăți interioare și exterioare. La nord, este amenințat de Prusia, deși aceasta se schimbase odată cu moartea lui Frederic al II-lea, din moment ce nepotul acestuia, Frederic Wilhelm al II-lea, care nu are aceleași gusturi ca unchiul său, întreține amante la curtea din Potsdam. Nu se mai pomenise așa ceva! Grație spiritului său conciliant, Leopold al II-lea atenuează fricțiunile. Cei doi adversari sunt conștienți că rivalitatea lor trebuie dată la o parte, ținând seama de incertitudinile create de situația din Franța; de urgență, trebuie să ajungă la o înțelegere. În 27 iulie 1790, prin Convenția de la Reichenbach, amenințarea prusacă este eliminată. La est de Viena, în Ungaria, Leopold al II-lea profită de neliniștile provocate de reforma agrară din Franța pentru a-i calma pe latifundari, promițându-le să respecte legile și uzanțele maghiarilor; împăratul, rege al Ungariei și al Boemiei, se angajează, de asemenea, să le facă unele concesii protestanților. În fine, în august 1791, Leopold al II-lea semnează Tratatul de Pace de la

Sistova, care pune capăt războiului cu turcii și aduce Austriei doar câteva rectificări ale frontierei. Într-un an și jumătate, succesorul lui Iosif al II-lea a putut să îndrepte principalele erori ale fratelui său și, mai ales, să evite dispersarea forțelor armate, atunci când situația se agravează în Franța, după jalnica fugă la Varennes, care a ridicat opinia publică împotriva familiei regale. Împăratul primește mesaje de la sora lui, care îl imploră să intervină pentru a-l ajuta pe bietul Ludovic al XVI-lea. Inițial, Leopold al II-lea a avut aceeași atitudine ca fratele său față Revoluția Franceză, simpatizând cu ideile mișcării revoluționare, însă destul de repede a devenit rezervat văzând evoluția evenimentelor din Franța.

Leopold al II-lea refuză să intervină pentru sora lui, Maria Antoaneta

Om de o mare finețe și foarte bun diplomat, monarhul austriac observă, convins de multă vreme, că monarhia absolută nu va mai putea fi acceptată din nou în Franța. Cererile de ajutor venite de la Maria Antoaneta se înmulțesc. Regina primește un răspuns implacabil, rece, model de autoritate și distanțare în aceste vremuri tulburi: „Noi avem o soră, regina Franței. Însă Sfântul Imperiu nu are nicio soră, iar Austria nici atât. Eu nu pot acționa decât pentru a proteja interesele popoarelor mele, nu ale familiei mele.“

Originea familială nu este un motiv pentru ca „austriaca“ să fie salvată. Se impune prudență. Totuși, la două luni după eșecul de la Varennes, Leopold al II-lea începe să se teamă pentru siguranța surorii lui. Împreună cu regele Prusiei, împăratul semnează Declarația de la Pillnitz, la 27 august 1791. Acest text, parafat într-un castel din Saxonia, la aproximativ cincisprezece kilometri de Dresda, pe malul drept al fluviului

Elba, îi incită pe suveranii din Europa, la nevoie cu forța, să susțină monarhia franceză. Două consecințe sunt de reținut: pe de o parte, emigranții, deja numeroși la Koblenz, la Worms cu trupele lui Condé și la Viena, se simt întăriți. Li se promite o armată, dar ei nu știu că o clauză restrictivă anulează această promisiune. Pe de altă parte, opinia publică franceză se dezlănțuie contra acestor principi „germani", care pretind să dicteze calea de urmat pentru Revoluție și care îi adăpostesc pe „trădătorii patriei". La Clubul Iacobinilor este lansat cuvântul de ordine „Jos cu Leopold!", în ideea că un război împotriva Austriei ar fi cel mai bun mijloc de a trezi energia poporului și de a da un nou avânt mișcării revoluționare. La Tuileries, Maria Antoaneta dorește și ea intrarea Franței în război, socotind că, în caz de succes, autoritatea regelui ar fi întărită și că, în caz de eșec, înaintarea austriecilor ar restabili o monarhie consolidată. La 9 noiembrie, un decret al Adunării Legislative îl declară suspect de conjurație pe orice emigrant care nu se va fi întors în Franța până la 1 ianuarie 1792, însă Ludovic al XVI-lea se opune prin veto. În ziua de 14 decembrie, se lansează un ultimatum la adresa unuia dintre principii renani, electorul de Trier, prin care se cere imperios expulzarea emigranților francezi de pe teritoriul său. Furia se dezlănțuie contra unui presupus „comitet austriac" la Tuileries.

1792. Nu se va ști niciodată exact care ar fi fost comportamentul lui Leopold al II-lea, căci, la sfârșitul lui februarie, după ce fusese încheiat un tratat cu Prusia, împăratul se îmbolnăvește brusc. Timp de două zile, plângându-se de „fluxuri la burtă" — potrivit medicilor, „colici stomacale" — și tratat cu optsprezece (!) clisme, Leopold al II-lea moare, în chinuri cumplite, probabil din cauza unei peritonite. Disperată, Maria Antoaneta va rămâne convinsă — fără vreo dovadă — că fratele ei a fost otrăvit. Oare, dacă ar fi trăit, ar fi declarat într-

adevăr război Franței, atunci când ar fi putut să restabilească, nu fără dificultăți, autoritatea Habsburgilor asupra teritoriilor lor? Ar fi încercat oare să își salveze sora? Este puțin probabil, deoarece el era în favoarea unei alianțe defensive cu Prusia după ce Franța atacase Alsacia, unde diverși principi germani, instalați pe malul stâng al Rinului, continuau să fie vasali ai regelui Franței.

Cel care îi succede la tron tatălui său, Leopold al II-lea, este un tânăr de douăzeci și patru de ani, arhiducele Francisc. Monarhul dispărut, soțul Mariei Luiza a Spaniei, o egalase pe mama lui, Maria Tereza, în procreare: avusese și el tot șaisprezece copii, iar Francisc era cel mai mare. Unchiul său Iosif al II-lea îl supraveghease, îl instruise cu duritate, neezitând să-i inventarieze defectele, fiindcă nu accepta să fie dezamăgit de nepotul său. Acesta fusese lovit de o cumplită nenorocire; căsătorit foarte de timpuriu, soția îi murise aducând pe lume un copil exact în momentul când se prăpădea și unchiul său, Iosif al II-lea. În aceeași zi, fusese văzut pășind în urma sicriului împăratului, apoi conducându-și pe ultimul drum soția, care murise născând o fetiță cu malformații, decedată și ea ulterior, la vârsta de șase luni. Se recăsătorise peste șapte luni cu una dintre nepoatele sale, fiica surorii lui, Maria Carolina, regina Neapolelui. Încă o dată, se ceruse și se obținuse o dispensă de la papalitate.

Pe umerii acestui bărbat cu fața prelungă, cu ochii pali, cu buza de jos protuberantă, avea să fie pusă responsabilitatea titlului imperial. Lipsit de experiență, melancolic, mereu calm, el nu zâmbește niciodată; nici nu va avea ocazia prea mult… Sub numele de Francisc al II-lea, el este cel care primește declarația de război din partea Franței. Această declarație este foarte precisă: nu se adresează decât „regelui Boemiei și al Ungariei“, și asta din două motive. În primul rând, fiindcă noul

împărat nu poate să fie încoronat decât după trei luni de la decesul predecesorului său, adică la 1 iunie. În al doilea rând, neatacând prin declarație decât Austria, Adunarea Legislativă evită o înfruntare cu Imperiul, căci tribunii ei știu că, dezorganizate cum sunt prin plecarea ofițerilor în exil, trupele franceze sunt lipsite de coeziune și de disciplină. În interminabilul contencios franco-austriac, se cuvine să amintim că agresorul din 20 aprilie 1792 este Franța revoluționară, și nu Casa de Habsburg–Lorena, cum s-a vrut să se creadă. În schimb, încă de la primele pierderi suferite de armata franceză pe teritoriul actual al Belgiei și al Olandei, bănuielile de trădare îndreptate împotriva „comitetului austriac“ de la Tuileries sunt fondate; dar nu se știa pe atunci că regina, inconștientă, îi comunicase chiar ea ambasadorului nepotului ei planurile de atac ale francezilor. „Austriaca“… Dar ceea ce nimeni nu putea să prevadă este că Franța urma să se lanseze într-un conflict care avea să dureze douăzeci și trei de ani, să bulverseze pe termen lung Europa și pe toți cei implicați în el și să lase urme definitive, toate aceste războaie și coaliții externe neluând sfârșit decât pe 18 iunie 1815. La Waterloo.

Manifestul austro-prusac al generalului Brunswick amenință Parisul

La 25 iulie 1792, sub presiunea Mariei Antoaneta, un emigrant refugiat la Koblenz întocmește un text semnat de ducele de Brunswick, comandant suprem al armatelor prusace și austriece coalizate împotriva Franței. Acest manifest amenință populația Parisului. Documentul prevede că, „dacă se va produce fie și cel mai mărunt ultragiu la adresa familei regale și dacă nu se vor lua imediat măsuri de siguranță, Maiestățile Lor

imperiale și regale vor institui la Paris un regim de dictatură militară și vor proceda la răsturnarea radicală a ordinii de stat“. Această proclamație, făcută publică la Paris pe 1 august, are un efect invers decât cel scontat. În loc de a-i intimida pe revoluționarii patrioți, manifestul lui Brunswick înnebunește populația și demonstrează că „patria este în pericol“ de trei săptămâni deja. La 10 august, mulțimea se revarsă pe străzile Parisului spre Tuileries; palatul este apărat de aproximativ o mie de elvețieni. La prânz, Ludovic al XVI-lea le poruncește să depună armele. Este ultimul său ordin în calitate de rege al francezilor. Elvețienii, în uniformele lor roșii, sunt masacrați, monarhia este doborâtă. În ziua de 13 august, familia regală este transferată la închisoarea Temple. La 19 august, armata lui Brunswick intră în Lorena; bizuindu-se pe informații furnizate de emigranții care îl însoțesc, comandantul suprem al armatelor este convins că lorenii, rămași monarhiști, îl vor primi ca pe un eliberator. Este surprins de rezistența lor, dar cucerește Longwy, apoi Verdun. Parisul se teme de o invazie în Champagne, prin defileurile din pădurea Argonne. Urmează grozăvia „masacrelor din septembrie“, cum au rămas în istorie, desfășurate în închisorile pariziene timp de patru zile. Împăratul Francisc al II-lea, răbdător, sperând în vești bune în ciuda dizenteriei care îi slăbește armata și a ploilor torențiale care desfundă drumurile și le înnămolesc, află cu stupoare că printre cele 1 500 de victime ale masacrelor din Paris sunt și femei de stradă. De ce? Ce este cu această revoluție care se scaldă într-un asemenea șuvoi de sânge?

În ziua de 20 septembrie, pe colina Valmy, unde se ridică o moară de vânt, generalii Dumouriez și Kellermann se înfruntă cu Brunswick. Acesta nu ține să ia inițiativa luptei, însă regele Prusiei, Frederic Wilhelm al II-lea, este grăbit să încheie conflictul ca să se poată ocupa de o nouă împărțire a Poloniei

între Prusia și Rusia. După o tentativă de negociere (dubioasă) cu Dumouriez (care îl împinsese pe Ludovic al XVI-lea să declare război Austriei), Brunswick este gata de atac. Artileria franceză, deși înzestrată doar cu vechile tunuri Gribeauval, domină infanteria prusacă, renumită ca invincibilă încă din timpul lui Frederic al II-lea. Brunswick bate în retragere, negreșit în urma unor tratative secrete cu Dumouriez. Victorie militară surprinzătoare, bătălia de la Valmy a însemnat mai ales o victorie morală, împiedicând întoarcerea Vechiului Regim. Goethe, care urmărea trupele invadatoare, își rezumă impresia într-o formulă ce va deveni celebră: „Cu începere de astăzi, și din acest loc, se deschide o eră nouă în istoria lumii.“[94]

La Viena, tânărul împărat primește o avalanșă de vești proaste. În euforia de la Valmy, Convenția abolește monarhia și proclamă republica. Ce soartă le va fi rezervată regelui și reginei, prizonieri în închisoarea Temple? Dumouriez intră ca învingător în Bruxelles, pe 14 noiembrie. Inițial eliberatoare de principi asupritori, Franța ajunge să lupte în numele libertății. Pe 20 noiembrie, se descoperă la Tuileries un „dulap de fier“ (în realitate, o cămară închisă cu o ușă de fier) unde Ludovic al XVI-lea încuiase documente secrete, din care reiese complicitatea regelui cu unele puteri străine, printre care Austria. Procesul lui „Ludovic Capet“ devine inevitabil. Execuția lui Ludovic al XVI-lea declanșează o undă de șoc în Europa, care se coalizează contra Republicii regicide. Se formează o alianță pentru a împiedica exportul de Revoluție, iar Francisc al II-lea instituie un regim sever menit să oprească difuzarea ideilor periculoase. El se vede nevoit să lupte împotriva unei revigorări a iozefinismului, în special în Ungaria, unde propaganda iacobină își găsește susținători. Împăratul devine circumspect, bănuitor; mărește numărul polițiștilor și citește amănunțit rapoartele informatorilor săi.

Cotropirea Belgiei și abuzurile francezilor la Bruxelles întorc opinia publică împotriva Convenției. Pe 5 aprilie 1793, Dumouriez trece în slujba Austriei. Francisc al II-lea descoperă un complot iacobin la Viena și capătă o aversiune crâncenă față de ideile revoluționare. În capitala austriacă mișună agenți regaliști, dar și personaje cu rol incert. Se înăsprește cenzura. Când află de execuția mătușii lui, Maria Antoaneta, împăratul este îngrozit. Progresiv, Casa de Austria se trezește izolată în lupta sa contra Franței, care s-a afundat în Teroare, fiind sfâșiată de revolta din Vendée, de foamete și de inflație. Victoria generalului Jourdan la Fleurus, la 26 iunie 1794, îi permite Franței să reocupe Belgia. Războiul pare interminabil, iar Prusia ajunge să se sature. Frederic Wilhelm al II-lea consideră mult mai util să organizeze o nouă împărțire a Poloniei, cea de-a treia. Austria primește Cracovia, Lublin și Galiția apuseană. Prin Tratatul de la Basel, din 5 aprilie 1795, Prusia se retrage din coaliție și abandonează malul stâng al Rinului în favoarea Franței. Olanda și Spania semnează tratate avantajoase pentru Republică. Dislocarea coaliției consolidează poziția Franței. Austria, cu două armate care veghează pe malul drept al Rinului, se trezește singură în fața Revoluției. Francisc al II-lea strânge legăturile cu Anglia.

În primăvara anului 1796, este conceput un vast plan de acțiune pentru a-i lovi pe austrieci și pe englezi pe teritoriul lor. Francezii ar urma să înainteze cu trupele spre Viena, pe valea râului Main și a Dunării, în timp ce armata din Italia, intrând în câmpia Padului, i-ar împinge pe austrieci afară din ținutul Milano. Pe mare, o escadră franceză ar ajunge în Irlanda, unde împreună cu insurgenții irlandezi ar lupta contra englezilor. Înaintarea francezilor îi forțează pe micii principi germani, cum ar fi cei din Baden, Württemberg și Saxonia, să iasă din coaliție, ceea ce lipsește Imperiul de o parte din teritoriul său.

Francisc al II-lea ripostează. Contra francezilor, îl trimite pe cel mai bun strateg al său, fratele cel mic al arhiducelui Carol. Născut la Florența, sub numele de Francisc al II-lea, Carol de Habsburg este numit feldmareșal la vârsta de douăzeci și cinci de ani. Misiunea lui este de a proteja Austria și Viena, oprindu-i pe cotropitorii care i-au asasinat mătușa.

Profitând de victoriile repurtate în Italia, Bonaparte se impune în fața împăratului

La 19 septembrie, la Altenkirchen, în apropiere de Koblenz, Carol de Habsburg respinge trupele generalilor Jourdan și Marceau, cel de-al doilea fiind rănit mortal. Francezii trebuie să treacă înapoi Rinul. Austria respiră. În Marea Irlandei, Hoche nu este învins de englezi, ci de un viscol năprasnic; este constrâns să pornească înapoi spre Franța, fără să fi luptat. Londra răsuflă ușurată. În schimb, fulgerătoarea campanie din Italia dezvăluie lumii geniul militar al comandatului armatei. În treizeci și trei de zile, micul artilerist cu ten smead, obraji supți și accent bolovănos și-a fascinat soldații prost hrăniți, prost îmbrăcați și prost încălțați. Zburând din victorie în victorie, Bonaparte intră în Milano, pe 15 mai 1796, și le promite independența popoarelor din Italia. El se impune în fața Austriei. S-a născut un cuceritor. Stendhal va imortaliza acest triumf și această intrare în istorie la începutul romanului *Mânăstirea din Parma*, unde descrie cum lumea aflase „că după atâtea veacuri, Cezar și Alexandru aveau un urmaș“.

Regele Sardiniei, aliat al împăratului, ceruse un armistițiu pentru a proteja Torino, capitala sa, așa că generalul corsican nu mai are drept adversar decât armatele Habsburgilor. La Castiglione, pe 5 august, garnizoana austriacă învinsă îl salută

pe învingător! Pe malurile lacului Garda, Joséphine de Beauharnais, pe care Bonaparte a luat-o de soție în ajunul plecării în Italia, este amenințată; trăsura și escorta îi sunt atacate de tirul canonierelor austriece, în timp ce ea reușise să se adăpostească. Soțul ei stupefiază Franța, Habsburgii și Europa, repurtând o nouă victorie — în curând legendară — la podul de la Arcole, cu numai 15 000 de oameni contra 40 000 de austrieci, după trei zile de lupte în mlaștini, pe 17 noiembrie. La Rivoli, în ziua de 14 ianuarie 1797, diviziile franceze zdrobesc corpurile de armată austriece. Mantova nu mai poate decât să capituleze, iar Viena e nevoită să ceară un armistițiu. În mod curajos, vienezii nu se lasă pradă defetismului; dimpotrivă, își susțin monarhul. Și nimic nu poate trezi mai bine patriotismul decât muzica. Din 1792, în Franța, *Cântecul de război pentru armata Rinului* mobiliza spiritele, devenind *Marseilleza*. Ca răspuns la cântecul național francez, Joseph Haydn compune un imn de glorie închinat suveranului său, celebrul *Gott erhalte Franz den Kaiser*, (*Dumnezeu să-l ocrotească pe împăratul Francisc*). Textul lui Lorenz Leopold Haschka este o adevărată versiune monarhică a *Marseillezei*. Este interpretat la Burgtheater, pe 12 februarie, în prezența împăratului, care împlinea douăzeci și nouă de ani. „În aceeași zi, este reluat în toate sălile de teatru și de operă din cele mai mari orașe de pe cuprinsul monarhiei.“[95]

Bonaparte are un alt obiectiv decât cucerirea Italiei, chiar dacă există o corelație evidentă: vrea să îl îngenuncheze pe împărat. Și să nu le lase această mândrie generalilor săi, care se îndreaptă spre Viena. La jumătatea lunii aprilie, Bonaparte se află la numai o sută de kilometri de capitala austriacă. Incredibil! Omul acesta e Diavolul! Dar, în același moment, se semnează preliminariile Păcii de la Leoben, în Stiria, la castelul Eggenwald. Iată-l, pentru prima oară, pe Bonaparte față în față

cu un Habsburg, arhiducele Carol, pentru a discuta despre o pace între Franța și Austria. Totul îi desparte pe acești comandanți de armată, însă talentul lor de strategi îi va plasa pe poziții opuse și îi va reconcilia până în 1809. Bonaparte este victorios și obligă Casa de Austria să îi accepte ordinele. Potrivit unei gravuri germane, fratele împăratului și generalul trimis de Directorat, care și-au păstrat săbiile lateral, își strâng mâna. Preliminariile de pace vin la timp pentru francezi, căci în această regiune muntoasă oamenii care și-au asumat execuția Mariei Antoaneta sunt foarte prost văzuți, izolați și departe de bazele lor. Dar, din moment ce Vienei i s-a făcut frică, Bonaparte, fără să mai aștepte aprobarea Directoratului, este decis să vorbească de pe poziția stăpânului. El obține ca Austria să renunțe la Țările de Jos, Veneția, malul stâng al Rinului și Lombardia; în compensație, Francisc al II-lea primește partea răsăriteană a regiunii Veneto, Istria și Dalmația. Este singura provincie austriacă pe care împăratul o mai are în Italia, și aceasta fiindcă i-o lasă Bonaparte… cu titlu provizoriu. Tratatul de la Campo Formio, din 18 octombrie 1797, confirmă armistițiul și recunoaște înființarea Republicii Cisalpine în țintul Milano. Jucând primul rol contra moștenitorului Revoluției Franceze, Austria pierde multe teritorii externe, dar a reușit să protejeze integritatea frontierelor sale interne.

Întrucât aplicarea acordurilor de la Campo Formio este un proces delicat, se convoacă un congres la Rastatt, locul unde se încheiase Războiul de Succesiune la Tronul Spaniei. Bonaparte reprezintă aici Franța. Având în vedere că Austria imperială și Directoratul Republicii nu mai sunt în război, un ambasador este trimis la Viena pe 8 februarie 1798. Este vorba despre generalul Bernadotte, care nu are niciun pic de diplomație. Năbădăiosul general, orginar din Béarn, are maniere urâte, în special mania de a organiza recepții înainte de a-și fi prezentat

scrisorile de acreditare și de a arbora drapelul tricolor la balconul ambasadei sale, ceea ce nu se obișnuia pe atunci. Ambele comportamente sunt inacceptabile și șochează Viena. Francezii care îl însoțesc pe acest ambasador gălăgios și scandalos sunt considerați insuportabili. Cu o întârziere de trei săptămâni, Bernadotte este primit de împărat la palatul Hofburg, iar imediat după aceea emisarul Directoratului, arzând de nerăbdare, începe să îi vâneze pe aristocrații francezi emigrați. La nouă săptămâni de la sosirea lui la Viena și după un scandal care s-a transformat în răscoală din cauza drapelului pe care a refuzat să îl dea jos, Bernadotte este constrâns să plece din capitala Austriei, furios, vexat, umilit.[96]

Plăcându-i să ducă o existență ordonată și tihnită, Francisc al II-lea izbutește să se reculeagă izolat, în ciuda vremurilor dificile și a extradordinarei ascensiuni a „corsicanului cu părul lins“. Îndemânatic din fire, împăratul construiește colivii pentru păsări în atelierul lui, își aranjează biblioteca și organizează baluri, pentru a-i face plăcere celei de-a doua soții, Maria Tereza de Neapole, care este înnebunită după distracții de tot felul și adoră să se deghizeze. Imediat ce situația îi permite, împăratul renunță la comportamentul serios, arătându-și adevărata fire, aceea de soț atent, tandru, de tată afectuos în fruntea unui trib vesel, care va număra doisprezece copii în șaisprezece ani de căsătorie. Francisc al II-lea și soția lui sunt foarte uniți, cuplul imperial oferindu-le o imagine liniștitoare vienezilor, care se tem să nu fie cotropiți. Din cauza unei indispoziții, Maria Tereza de Neapole trebuie să rămână în camera ei, iar soțul nu are voie să se apropie de ea. Foarte nefericit, împăratul îi adresează o scrisoare, amenințând să forțeze ușa:

Scumpa mea soție,
Îți scriu aceste rânduri pentru a-ți spune cât de bucuros am fost când am

aflat că te simți mai bine… Nu puteam să mai dorm, fiind nespus de agitat și îngrijorat, iar acum mă doare rău în gât. A fi separat de tine în acest fel este pentru mine cea mai rea privațiune cu putință și abia aștept să te revăd. Încearcă să afli cam cât ar urma să mai dureze această despărțire a noastră și spune-mi repede și mie, căci, dacă situația va mai continua mult timp așa, eu voi veni la tine orice ar spune medicii…
La revedere, și crede-mă, pentru totdeauna,
Francisc al tău care te iubește
P.S. Fă tot posibilul ca să pot veni la tine cât mai curând.[97]

Imperiul Austriei îi succede Sfântului Imperiu Roman de Națiune Germană

În septembrie 1798, profitând de înfrângerea lui Napoleon în bătălia navală de la Abukir, Anglia lansează a Doua Coaliție împotriva Franței. În noua Coaliție intră Rusia, Imperiul Otoman (din cauza expediției în Egipt), cele Două Sicilii, Suedia, câțiva principi germani și Austria, sub comanda arhiducelui Carol. În Germania și în Italia, fratele împăratului câștigă teren în absența lui Napoleon. La 25 martie 1799, Jourdan este învins în satul Stockach, din Tirol, unde resentimentul față de francezi este foarte intens. Chiar dacă se înregistrează astfel câteva succese în Italia, întoarcerea lui Napoleon răstoarnă situația. În ziua de 14 iunie 1800, în Lombardia, bătălia de la Marengo, pierdută inițial la miezul zilei și câștigată apoi seara grație unei șarje năvalnice a cavaleriei, îi dă Franței un nou avantaj în Italia. Pe 3 decembrie, Moreau îl învinge pe arhiducele Johann, care are doar optsprezece ani, la Hohenlinden, și pornește să cucerească Viena. Când francezii mai au doar douăzeci și cinci de kilometri până la capitală, Francisc al II-lea cere un armistițiu pentru a salva orașul. Prin Pacea de la Lunéville, semnată la 9 februarie 1801, Austria confirmă că va ceda Franței Belgia, malul stâng al Rinului și toate posesiunile ei din Italia, cu excepția Veneției. Chiar dacă pe continent domnește în

sfârșit pacea, autoritatea Habsburgilor este amenințată, deoarece prezența francezilor pe Rin este în detrimentul Sfântului Imperiu. Câteva mici state sunt absorbite de Franța, care poate să intervină astfel în Imperiu, ceea ce era și ambiția lui Bonaparte. La 25 februarie 1803, dieta de la Regensburg și Francisc al II-lea reorganizează și simplifică Sfântul Imperiu, făcând să dispară unele principate ecleziastice și laice, precum și o serie de orașe libere. Prusia, Bavaria și Württembergul domină noua structură. În ziua de 24 martie, împăratul semnează, fără tragere de inimă, actul prin care dieta își consemna deciziile înainte ca electorii să se retragă. Influența Austriei este redusă considerabil în lumea germană.

Francisc al II-lea a sesizat foarte bine manevra Primului Consul. Având deja puteri depline, acesta pregătește dispariția Sfântului Imperiu, în timp ce ideea unui Imperiu Francez, care ar însemna confirmarea juridică a victoriilor militare, se conturează clar în iarna 1803–1804. În mod evident, vechiul Imperiu Habsburgic este vlăguit. În timp ce instituirea regimului imperial francez este adoptată pe 3 mai la Paris, fiind confirmată apoi printr-un decret al Senatului la 18 mai, Francisc al II-lea, la Viena, anticipând evenimentele, ia măsuri din timp. Preocupat să salveze și să asigure succesiunea ereditară a familiei lui la tronul imperiului și dată fiind importanța statelor sale, suveranul Habsburg își reunește toate posesiunile transmisibile sub o nouă formă. Pe 11 august 1804, el creează Imperiul Austriac și devine, totodată, primul suveran al acestuia, sub numele de Francisc I. Prin acest act curajos și inteligent, împăratul evită dispariția familiei sale odată cu dizolvarea vechiului imperiu, care nu mai era prea sfânt, nu mai depindea de Roma și lăsa să pătrundă noi puteri germane. Dar, mai ales, Imperiul Austriac îl plasează pe Francisc I ca egal al lui Bonaparte, care îndrăznește totul și reușește orice își

propune. Noul suveran Habsburg nu mai este ales de principi, ci are o succesiune ce curge de la sine, schimbând doar cifra, întrucât devoluțiunea succesorală a coroanei sale este deja prevăzută. Casa de Austria, a cărei putere este limitată, se identifică acum mai bine; nu mai face parte dintr-un ansamblu german și, în special, se diferențiază în raport cu Prusia. După nouă veacuri de existență și trei sute de ani sub tutela Habsburgilor, Sfântul Imperiu Roman de Națiune Germană își trăiește acum ultimele clipe. Un poet, dramaturg și călător celebru observă această fantastică dispariție a uneia dintre cele mai originale organizări politice care a existat vreodată, fascinantă, totodată, și prin lunga ei durată. Acesta este Goethe, născut la Frankfurt în 1749, orașul care înlocuise Aix-la-Chapelle în 1562 ca loc de încoronare a împăraților. În 1764, Johann Wolfgang von Goethe, care avea cincisprezece ani și al cărui tată era consilier imperial, asista la ceremoniile fastuoase și la serbările prilejuite de încoronarea lui Iosif al II-lea. O apoteoză pentru Habsburgi. Nu avea să se mai vadă vreodată un asemenea ritual. Peste patruzeci de ani, Goethe se întreabă în scris: „Oare cum se face că Sfântul Imperiu Roman nu se destramă și rezistă încă?"

Imperiul nu mai rezistă, agonia lui a fost accelerată de Bonaparte, care l-a golit de rațiunea de a exista, pentru a-l sufoca definitiv. Habsburgii își salvează dinastia, însă Napoleon se va încorona cu de la sine putere. Carol cel Mare are un nou urmaș.

---

[87] Dorothy Gies McGuigan, *op. cit.*

[88] Jean-Paul Bled, *op. cit.*

[89] *Ibid.*

[90] Karl Eduard Vehse, *Memoirs of the Court, Aristocracy and Diplomacy*, traducere în engleză de Franz Demmler, Londra, H.S. Nichols, 1896.

[91] Respectând această tradiție, și astăzi, în fiecare an de 31 decembrie, Balul Împăratului, la Hofburg, cunoaște un mare succes și deschide sezonul balurilor.

[92] A se vedea, de același autor, *Sur les pas de Mozart*, cu fotografii de Jérôme da Cunha, Perrin, 1991, reeditare în 2006.

[93] François Fejtö, *Joseph II, un Habsbourg révolutionnaire*, Plon, 1953, reeditare Perrin, 2000.

[94] Personaj aventuros, foarte capabil și implicat în diverse intrigi politice, militare și amoroase, Dumouriez fusese însărcinat cu diverse misiuni secrete de către Ludovic al XVI-lea. Învingându-i pe austrieci la Jemmapes, în apropiere de Mons (în 6 noiembrie 1792), apoi învins la Neerwinden, în Belgia (18 martie 1793), Dumouriez intră în relație, din inițiativa lui, cu ducele de Saxa-Coburg și se gândește să cucerească Parisul. Acuzat de trădare, trece de partea inamicului și își sfârșește viața în exil, în Anglia, unde guvernul îi asigură o pensie, în schimbul unor informații despre Napoleon.

[95] Jean-Paul Bled, *Histoire de Vienne, op. cit.*, și Henry Bogdan, *Histoire des Habsbourg, op. cit.* După 1866, melodia lui Haydn va fi folosită, cu alte versuri, pentru imnul național german.

[96] În amintirea acestui incident și a șederii dezonorante a lui Bernadotte la Viena, strada unde se afla palatul, care există și azi, a fost numită *Fahnengasse* („Strada Drapelului"). A se vedea, de același autor, *Le Roman de Vienne, op. cit.*

[97] Walter Consuelo Langsam, *Francis the Good, the Education of an Emperor*, New York, Macmillan & Co., 1949.

11

De la Austerlitz la Waterloo, dușmani în familie (1804–1815)

În cursul anului 1804, situația Habsburgilor față de Napoleon este fără precedent. Și incredibilă. De o parte, un suveran dintr-o familie care a ocupat o poziție dominantă în Europa timp de secole și care, din prudență, s-a retras în nucleul ei fondator. Micșorând întinderea puterii sale imperiale, Francisc al II-lea, din împărat al Sfântului Imperiu, l-a plăsmuit pe Francisc I al Austriei, monarh al unui singur stat. Dar el rămâne, în 1804, împărat electiv al Germaniei. De cealaltă parte, un general strălucit, energic, înfocat, cu succese militare uluitoare, moștenitor al Revoluției Franceze, își propune să fie lichidatorul ei. Va accepta ca, pentru el, idealul republican reprezentat atunci de Consulat să transforme regimul în monarhie ereditară. La Viena, lumea este siderată! Cum adică? După ce a zdrobit comploturile regaliste, după ce i-a executat pe șefii acestora, printre care pe herculeanul Cadoudal, după ce l-a răpit pe tânărul duce d'Enghien în ținutul Baden și a ordonat împușcarea unui tânăr prinț nevinovat, nepot al prințului de Condé, în tranșeele din Vincennes, da, cum îndrăznea acum Napoleon să impună Franței un regim de sorginte monarhică și ereditară? „Sunt furtuni care au rolul de a întări rădăcinile unui guvernământ“, asigură corsicanul, iar această remarcă este foarte comentată la curtea din Austria. Culmea era că la

palatul Saint-Cloud senatorii îl proclamaseră pe Napoleon împărat al francezilor „prin grația lui Dumnezeu și Constituția Republicii“! Casei de Austria nu îi venea să creadă. Și pe drept cuvânt: modelul imperial nu face parte din tradiția statului francez. Și cum să creezi un imperiu, păstrând în același timp pe monede cuvintele „Republica Franceză“? Fouché, redutabil ministru al poliției, îndepărtat în 1802, dar care își recapătă postul pe 10 iulie 1804, îndrăznește chiar, cu buzele lui livide, să îl invite pe Napoleon să „își desăvârșească opera, făcând-o nemuritoare precum gloria sa“… Era de necrezut.

În ceea ce privește esența problemei, se poate înțelege nedumerirea Habsburgilor. Iar cât despre formă, există motive de uimire și chiar de șoc. Astfel, căutând stema simbolică pentru acest nou imperiu, după ce a dat la o parte cocoșul galic, „prea orătanie de curte“, și leul în repaus, Napoleon alege „vulturul cu aripile desfăcute“, veche emblemă a legiunilor romane, dar care amintea și de vulturul de aur al lui Carol cel Mare și al unora dintre membrii Sfântului Imperiu. Și această pasăre răpitoare care se năpustește asupra prăzii simbolizează perfect rapiditatea cu care împăratul ia decizii, își deplasează armatele și își surprinde adversarii.

La Viena, în timpul verii, lumea știe deja că Napoleon vrea nu numai să distrugă Sfântul Imperiu, ci și să îl înlocuiască cu Imperiul Francez! Apoi, considerând că pe bărbați îi momești cu iluzii, Napolon distribuie la Hôtel des Invalides, clădit de Ludovic al XIV-lea, primele însemne ale Legiunii de Onoare. Și, din septembrie până în octombrie, întreprinde cu împărăteasa Joséphine un turneu triumfal în departamentele de pe malul stâng al Rinului, oprindu-se cu precădere la Köln și la Aix-la-Chapelle. Și, acolo, în Capela Palatină a „ilustrului său predecesor Carol Cel Mare“, noul Cezar primește recunoașterea noului Imperiu Francez de către suveranul Habsburg. Francisc

al II-lea se resemnase deja la gândul de a nu mai fi, dacă se poate spune așa, decât împărat ereditar al Austriei, un statut ratificat imediat de curțile europene.

Suprema cutezanță a francezului este să se facă recunoscut de Biserica Catolică și să fondeze o dinastie. Vrea să-i șteargă din istorie pe Bourboni, așa cum Carol cel Mare i-a șters pe merovingieni. Și, pentru a-și afirma legitimitatea, vrea să fie uns împărat de către papă. Nu la Roma, ca odinioară Carol cel Mare sau un împărat Habsburg, ci la Paris! Suveranul austriac primește curieri care descriu confuzia pe care o suscită ideea de a-l aduce pe papă în capitala Franței. Republicanii, anticlericalii, revoluționarii, deja șocați de megalomania lui Bonaparte, își manifestă dezaprobarea. Răspuns neașteptat din partea unui soldat care, până atunci, nu făcuse prea mare caz de religie: „Tot ceea ce tinde să îl înscăuneze oficial pe cel care cârmuiește este un mare bine.“ Și argumentul următor, dovedind că era vorba doar despre politică: „Trebuie să evaluăm avantajul pe care îl vom obține, judecând prin prisma supărării pe care o vor resimți din acest motiv dușmanii noștri: ce vor spune Bourbonii?“

Dar Habsburgii? Aceștia rămân muți! Să-i ceri lui Pius al VII-lea, bătrân și bolnav, să vină de la Roma la Paris pentru a încorona un soldat apărut în timpul grozăviilor Revoluției Franceze depășește capacitatea imaginativă a vienezilor.

În ziua de 1 decembrie, aflând că Joséphine îi mărturisise Sfântului Părinte că era măritată doar civil cu Napoleon, acesta, stăpânindu-și furia, îl cheamă pe unchiul său, cardinalul Fesch, care, chiar în aceeași seară, într-o cameră din palatul Tuileries și fără martori, binecuvântează căsătoria suveranilor. Joséphine a fost foarte abilă. Înscăunarea din 2 decembrie, considerată un sacrilegiu, stârnește indignarea Europei conservatoare. În exil, frații lui Ludovic al XVI-lea, contele de

Provence și contele d’Artois, protestează contra acestei „uzurpări“. Sfântul Părinte, complice al acestei mascarade, nu este nici el cruțat. „Fărădelegile unui Alexandru Borgia sunt mai puțin revoltătoare decât hidoasa apostazie a palidului său succesor“, tună și fulgeră catolicul Joseph de Maistre. La Viena, Francisc I de Habsburg–Lorena, căruia îi sunt relatate toate detaliile ceremoniei, se întreabă: va trebui oare să îl considere pe Napoleon egalul său și frate al monarhiilor europene de drept divin? Reflectând mai bine, un asemenea tratament este imposibil. De altfel, țarul Aleksandru I este foarte ostil celui pe care îl numește, în derâdere, „Maiestatea Sa corsicană“. Sigur de victoriile repurtate și încrezător în aptitudinile lui de strateg, împăratul francezilor își permite orice.

În ziua de 17 martie 1805, creând Regatul Italiei și, fără niciun scrupul, proclamându-se suveran al acestuia, Napoleon își împlinește un vechi vis, acela de a se plasa în postura de moștenitor zelos al Cezarilor. Și, firește, în conglomeratul pe care îl întruchipează Sfântul Imperiu muribund, titlul de „Rege al Romanilor“, care îi permitea să acceadă la titlul imperial și care fusese purtat de Habsburgi, era ceea ce conta cel mai mult. Tot în acest scop, Bonaparte creasе Republica Cisalpină și surorile ei. În Italia, unde fuseseră aclamate victoriile lui, dobândise și gloria. Acum, anexând Republica Ligurică și ducatul de Parma, Napoleon indispune Europa. În aprilie, Anglia, Rusia, Suedia, Bourbonii din Neapole și Austria formează a Treia Coaliție, pentru a lupta contra extinderii dominației franceze în Italia și în câteva state germane. Faptul că Napoleon și-a pus pe frunte, la Milano, coroana de fier și că a transformat orașul Lucca în principat, spre folosul surorii lui mai mari, Elisa, este o provocare în plus. Oare Bonaparte acesta chiar se crede peste tot la el acasă?

Calea spre Viena este deschisă. Habsburgii fug…

Generalul Mack, cel mai bun comandant de oști austriac, alături de arhiducele Carol, primește ordin să cotropească Bavaria, devenită de puțin timp aliata Franței. Operațiunea se desfășoară fără declarație de război, întrucât „Uzurpatorul“ este un parvenit care nu cunoaște bunele maniere. În timp ce Napoleon poartă tratative cu electorul de Baden și cu cel de Württemberg, șapte corpuri de armată („șapte torenți“, potrivit autorului manevrei) trec Rinul, înaintează în susul Dunării și, prin lupte reușite, împresoară orașul Ulm. Napoleon îl însărcinează pe Ney să cucerească Elchingen, pe malul stâng al fluviului, și, la 14 octombrie, îi respinge pe austrieci și ia 3 000 de prizonieri. Mack, blocat în Ulm și rupt de restul armatei, este constrâns să capituleze cu cei 33 000 de soldați ai săi pe 20 octombrie. Cinci ceasuri la rând, Napoleon asistă la procesiunea învinșilor, care își aruncă armele la picioarele învingătorului. În câteva săptămâni, aproape 100 000 de adversari ai Franței au fost scoși din luptă. Împăratul Francisc este la pământ: a cerut un armistițiu, dar Napoleon a refuzat, iar acum blestematul de francez înaintează spre Viena cu o siguranță derutantă. Totuși, Austria are încă posibilitatea să își regrupeze diviziile, iar aliatele acestora, forțele rusești, nu au fost nici ele învinse. Prusia, care îi promisese francezului că va rămâne neutră, ar putea, eventual, să intre în conflict contra lui Napoleon. Aflat în trecere prin Potsdam, țarul Aleksandru se întreține cu Frederic Wilhelm al III-lea și, mai ales, cu foarte frumoasa regină Luiza, deosebit de sensibilă la farmecul nepotului împărătesei Ecaterina cea Mare și, în special, inamică înverșunată a lui Napoleon, pe care nu-l poate suferi.[98] Regele Prusiei ezită, apoi încheie o alianță cu țarul. Prevenit de un spion și simțind

pericolul, Napoleon precipită lucrurile. Drumul spre Viena este perfect liber și avangarda lui Murat înaintează în marș forțat. La începutul lunii noiembrie, împăratul Francisc I, refuzând să cadă prizonier în mâinile lui Napoleon în propria-i capitală, decide să se adăpostească în siguranță în spatele zidurilor înalte ale fortăreței din Olmütz, în Moravia, unde țarul se află deja.[99] Spectacolul familiei imperiale care fuge cu arhive, colecții de artă datând de câteva veacuri, opere valoroase nu este nicidecum strălucit. Dar atitudinea vienezilor este și mai jenantă. Sunt luni de zile de când tot au auzit vorbindu-se despre acest francez, care răstoarnă cu forța armelor ceea ce Revoluția contestase întâi prin ideile promovate. De turci le fusese frică. În câteva rânduri. Invazia napoleoniană declanșează, desigur, ostilitate, dar și curiozitate, care devine mai puternică decât ura și mișcările de rezistență. După ce pune stăpânire pe suburbii, Murat preia controlul podurilor. Viena este incapabilă să se apere; în ziua de 13 noiembrie, francezii pătrund în oraș, pe porțile deschise. A doua zi, Napoleon primește (simbolic) cheile orașului, însă preferă să își instaleze cartierul general la palatul Schönbrunn, un Versailles al Habsburgilor. Nu este el pe picior de egalitate cu împăratul care a fugit? Să fie stăpân acasă la Habsburgi, ce bucurie! Apoi continuă să înainteze spre nord, pentru a înfrunta trupele austriece și rusești. La 13 noiembrie, în apropiere de Znaim, primește o depeșă din care află despre dezastrul de la Trafalgar, survenit în 21 octombrie. Faptul că amiralul Nelson a murit răpus de un glonț nu atenuează înfrângerea evaluată la optsprezece nave capturate sau scufundate, dintr-un total de treizeci și trei, plus 7 000 de marinari francezi și spanioli care au fost uciși sau au pierit înecați. Este rușinos că amiralul Villeneuve a căzut prizonier. Din aceste eșecuri, Napoleon trage repede concluzia că puterea maritimă a Franței este anihilată

pentru multă vreme și că nu se mai poate pune problema de a invada Anglia. Doar o victorie pe teritoriul austriac va șterge ceea ce împăratul, care nu are noroc cu forțele sale navale, califică drept „o luptă angajată cu nesăbuință“, referindu-se la Bătălia de la Trafalgar. Revanșa se numește Austerlitz.[100] Triumful repurtat aici, rămas celebru în istorie, îl ridică pe Napoleon la cel mai înalt nivel european, având în vedere că în bătălie au fost implicați trei împărați, el fiind unul dintre ei. Împăratul francez i-a înfruntat pe împăratul Austriei și pe țarul Rusiei, doi suverani cu filiații vechi de câteva secole și lăudându-se cu figuri însemnate în familie, precum Maria Tereza și Petru cel Mare. Învingerea armatelor acestora, la 2 decembrie 1805, îi oferă împăratului francezilor privilegiul unei noi consfințiri; s-a impus ca o figură istorică de talia celor mai mari suverani. Cu austriecii se înfruntase de mai multe ori, însă armata rusă era un adversar inedit pentru el. Cu toate acestea a reușit să își determine dușmanii să efectueze o manevră care — așa cum prevedea — avea să le aducă înfrângerea pe câmpul de luptă. În jurul orei 16.30, spre asfințit, împăratul Francisc și țarul Aleksandru se retrag la Olmütz. Bilanțul este impresionant: dacă francezii n-au pierdut decât 8 000 de oameni, trupele austriece și rusești au fost secerate: 37 000 de morți și 30 000 de prizonieri. În stilul său concis și pătrunzător, Chateaubriand scria: „Subjugat de propriile lui biruințe, Napoleon s-a lăsat purtat pe urmele lor până în centrul Moraviei.“ Mult mai puțin liric în scris, împăratul Francisc I îi comunică soției sale, Maria Tereza, vestea înfrângerii cu o frumoasă economie de cuvinte și emoții:

> *A avut loc o bătălie astăzi, care nu a luat o turnură favorabilă. Te rog, de aceea, să te retragi de la Olmütz la Teschen, cu tot ceea ce ne aparține. Eu sunt bine.*
> *Cu toată tandrețea mea, Francisc*

La 4 decembrie, după ce răniții au fost evacuați spre Viena, într-o moară de la Samtschitz, aproape de Austerlitz, se desfășoară prima întâlnire a celor trei împărați. Niciunul dintre ei nu putea presupune că, peste cinci ani și nenumărate dezastre, învinsul austriac va fi devenit socrul învingătorului și că între ei vor exista relații de familie. Deocamdată, Aleksandru și Francisc, îmbrăcați în alb și roșu, se prezintă în fața lui Napoleon, care este foarte amabil; cei trei bărbați, jos pălăria, sunt prevenitori, întrevederea este plină de curtoazie. Învingătorul se înclină adânc în fața suveranului Habsburg și îi spune: „Regret, Sire, că mă văd obligat să vă primesc aici. Este singurul palat în care am pus piciorul de două luni încoace…“

Ceea ce este fals: în urmă cu nici trei săptămâni, Napoleon ocupase Schönbrunn, ce-i drept, însă, fără a zăbovi.

Austriacul răspunde pe un ton sec: „Reședința actuală, Sire, vă este atât de avantajoasă, încât sunt convins că nu are cum să nu vă placă“.

Va fi nevoie de aproape trei săptămâni pentru ca tratativele, începute la Brünn (Brno), să se concretizeze în Tratatul semnat la Pressburg, la 26 decembrie. Clauzele documentului sunt catastrofale pentru Austria.

Confederația Rinului are pretenția de a fi succesoarea Sfântului Imperiu Roman de Națiune Germană

Casa de Habsburg trebuie să cedeze Franței provincia Veneto, anexată la Regatul Italiei, Istria (minus Trieste) și Dalmația, alipite Imperiului Francez. De asemenea, Austria trebuie să renunțe la Tirol, Vorarlberg și Trentino, preluate de Bavaria. În plus, Bavaria și Württemberg devin regate suverane, conform unei diplomații matrimoniale, foarte bine pusă la punct. Astfel,

Napoleon își însoară fiul vitreg adoptiv, Eugène de Beauharnais, cu prințesa Augusta de Wittelsbach, fiica noului rege, iar pe Stéphanie de Beauharnais, verișoara lui Joséphine, o mărită cu viitorul mare duce de Baden. Împărțind coroane de suveran unor persoane apropiate și unor rude, Napoleon face să dispară, de fapt, cea mai prestigioasă dintre toate coroanele, aceea a Sfântului Imperiu Roman de Națiune Germană. Germania este complet reorganizată, în special partea de sud, iar Austria este eliminată din joc. La 12 iulie 1806, Confederația Rinului îi adună laolaltă pe principalii principi germani, cărora le vine ideea judicioasă de a-i cere lui Napoleon să fie protectorul lor, de fapt suzeranul lor. Prin acest acord de înființare a Confederației Rinului, semnat la Paris, fiecare stat trebuie să notifice dietei de la Frankfurt despărțirea lui de Sfântul Imperiu, care încetează să mai existe. La Viena, în Biserica Celor Nouă Coruri de Îngeri, cum a fost supranumită, în piața Am Hof, crainici sunând maiestuos din trâmbițe proclamă dizolvarea Sfântului Imperiu Roman de Națiune Germană și nașterea Imperiului Austriac. În acest loc situat în inima vechiului oraș, se afla prima reședință a ducilor de Austria, atunci când făcuseră din Viena capitala lor. Apoi, în Sala Tezaurului din palatul Hofburg, Francisc I depune coroana de aur în ziua de 6 august. El fusese ultimul suveran care o purtase. Era omul care prevăzuse dispariția acestui titlu imperial. De acum înainte, Francisc I domnește în Austria, Boemia, Ungaria și Galiția. Esența succesiunii este salvată.

Vijelia napoleoniană continuă fără a-i atinge pe Habsburgi. Timp de trei ani, aceștia se reculeg, își pansează rănile, își repară pierderile suferite și asistă, de la distanță și fără să participe, la formarea celei de-a patra coaliții puse la cale de Prusia, dar foarte ostilă noii Germanii, împreună cu Rusia și Anglia. Exaltarea sentimentului național reface coeziunea

poporului în jurul Habsburgilor. Se pregătește o coaliție sociodinastică. Arhiducele Carol, ministru de Război, își reconstituie armata, întărește granițele, organizează o miliție teritorială de rezervă, în timp ce un aristocrat de orgine renană, ambasador la Paris în 1806, Metternich, pregătește o ciudată revanșă împreună cu ministrul său, contele Stadion. În saloanele vieneze, aristocrația rămâne încrezătoare în misiunea istorică a Habsburgilor, așa cum proclamă baronul Hormayer, membru al cercului literar promovat de Karoline Pichler, o naționalistă a cărei mamă fusese foarte apropiată de împărăteasa Maria Tereza.

Împăratul Francisc I are un comportament demn de urmat, dând dovadă de răbdare și încredere în viitor. În mai 1807, scumpa lui soție este însărcinată pentru a douăsprezecea oară. Bolnavă de pneumonie, consideră medicii, împărăteasa naște prematur și moare, lăsând un soț distrus sufletește, care trebuie smuls cu forța de lângă trupul rece al defunctei. Durerea suveranului este evidentă, însă doliul va fi de scurtă durată, din moment ce se recăsătorește peste opt luni. Noua împărăteasă, Maria Ludovica, fiica ducelui de Modena, este una dintre verișoarele lui. Foarte frumoasă, cu un ten de porțelan, are douăzeci de ani, fiind doar cu patru ani mai mare decât prima fiică a monarhului văduv; el are patruzeci de ani și nu este încă dispus să rămână celibatar. A treia căsătorie a împăratului reprezintă un eveniment important în viața locuitorilor Vienei, deoarece odată cu nunta se inaugurează în cartierul Schottenfeld un imens templu al dansului ce se va numi *Apollo*. Luxos, de un gust discutabil, amintind cumva de stilul „întoarcerea din Egipt“, cu o statuie a lui Apollo în mijlocul unor stânci, acest palat al vârtejului amețitor în trei timpi poate primi în câteva săli aproape zece mii de dansatori. O modă nouă face furori: valsul. Medicii nu recomandă acești pași de

dans, afirmând în *Enciclopedia exercițiilor corpului* că „încă de la intrarea în sala de dans, omul înzestrat cu un simț al ritmului este deranjat de rapiditatea excesivă a valsului. Aceste mișcări dezordonate, aceste salturi primitive provin, neîndoielnic, nu din caracterul specific al valsului, ci din propriul vertij al dansatorilor“.

O gimnastică periculoasă care avea să sucească mințile la Viena, în Austria și în lume. Din păcate, a treia nevastă a împăratului suferă de ftizie. Din această cauză, nu are voie să danseze, și nici să meargă la vânătoare sau la călărie, fiindu-i interzise excursiile la munte și chiar și plimbările liniștite în parcul castelului Laxenburg, situat la porțile Vienei, unde soțul ei a poruncit să se construiască o imitație de forțăreață medievală, care o amuză mult. Maria Ludovica este constrânsă să meargă la cure termale, cu speranța să se întremeze, să se îngrașe și să se vindece, dar tânărul mire, bărbat viguros, suferă singur și nefericit. Se consolează în brațele altor femei; cuceririle lui au porecle, ceea ce o face pe soția sa să îi trimită scrisori tandre, dar pline de gelozie și umor: „Și ai primi două săruturi, ba chiar trei dacă aș putea face asta, însă nu sper să te revăd prea repede. Pe de o parte, e mai bine așa, negreșit, căci, cu mina pe care o am astăzi, ai fi în stare să mă vinzi la talcioc și să îi acorzi favorurile tale lui Spitin în locul meu. Voi încerca să mă fac durdulie și să eclipsez nurii colțuroși ai lui Spitin. Te-ai mai văzut cu ea, ștrengarule?“[101]

În primăvara anului 1809, dificultățile întâmpinate de Napoleon în Spania și primele sale eșecuri militare îi incită pe austrieci să ridice capul. În Tirolul anexat de Bavaria, hangiul Andreas Hofer îi instigă să se răscoale pe muntenii rămași fideli Habsburgilor. La 27 martie, a Cincea Coaliție, formată doar din Austria și Anglia, este gata de război împotriva Imperiului Francez. Andreas Hofer, „șuanul din Tirol“, pune stăpânire pe

localitățile din munți, amenință zonele de repliere ale Marii Armate, precum și liniile de comunicații cu Italia. Napoleon este constrâns să trimită trupe pentru a-l elimina.[102] La 10 aprilie, trupele austriece intră în război. Țarul, care de la tratatele de la Tilsit rămâne în principiu aliatul lui Napoleon, îl previne în taină pe împăratul Francisc I că el nu va participa la ofensiva contra francezilor, deoarece Blocada Continentală la care aderase ruinează economia rusă. Lăsându-l pe fratele lui, Joseph, în Spania, Napoleon anunță: „[…] Plec singur la Viena, cu recruții mei și cu cizmele mele lungi“. Cu rapiditatea lui obișnuită, eliberează Bavaria, care fusese cotropită de Austria. În 21 aprilie, garnizoana franceză de la Regensburg capitulează, însă arhiducele Carol nu rămâne stăpân pe situație decât treizeci și șase de ore. În ziua de 23 aprilie, este învins la Eckmühl, însă poate să bată în retragere. Din nou, ca în 1805, calea spre Viena este deschisă. Pe 10 mai, ajuns la Schönbrunn, Napoleon dă ordin să fie bombardate cartierele Graben și Köhlmarkt, precum și vechile ziduri care, în urmă cu două veacuri, aveau rolul să îi oprească pe turci. Izbucnesc numeroase incendii, aprinzând zările unde se profilează fleșa catedralei Sfântul Ștefan. În ziua de 13 mai, la ora 2 după prânz, împietrită și șocată de un potop de 2 000 de ghiulele și un bombardament de douăzeci și patru de ore, Viena capitulează.

Victoria francezilor la Wagram îi descurajează pe austrieci

Dar războiul continuă. La nord de Dunăre, arhiducele Carol a distrus podurile. Napoleon le înlocuiește cu poduri de vase, care sunt luate de apele fluviului ce se umflă brusc. Austriecii sunt amenințători. După Essling (Aspern pentru austrieci), neputând să pună piciorul pe malul stâng al fluviului, francezii

concentrează în două luni peste 180 000 de oameni. Lupta finală se desfășoară în apropiere de podișul Wagram, la nord-est de Viena, în 5 și 6 iulie. Bătălia este uriașă, lungă și foarte sângeroasă. Din vârful unei coline și înarmat cu o lunetă, împăratul Austriei asistă la înfrângerea armatelor sale și ale fratelui său. Comentariul lui este laconic, ca de obicei: „Părerea mea este că nu ne mai rămâne decât să plecăm acasă".[103]

Arhiducele Carol pierde 50 000 de oameni, dar poate să se retragă în bună ordine spre Boemia; Napoleon pierde 34 000 de oameni. Pentru prima oară, victoria lui este dobândită cu un preț mare, însă austriecii sunt descurajați. Francisc I cere un armistițiu, care va fi încheiat la 12 iulie. Dintre toate Coalițiile, cea de-a Cincea este, așadar, cea mai restrânsă, cea mai rapid dislocată și cea mai catastrofală pentru Austria. Pacea de la Viena, semnată la Schönbrunn în ziua de 14 octombrie 1809, amputează o bună parte din teritoriul ei. Monarhia Habsburgilor renunță la Salzburg (dat Bavariei), la Galiția (cedată marelui ducat al Varșoviei), Carintia, Villach, Trieste, Istria și Dalmația, care sunt grupate în Provinciile Ilirice, depinzând de Imperiul Francez. Francisc I pierde trei milioane și jumătate de supuși, iar Austria nu mai are nicio ieșire la Marea Adriatică, ceea ce este grav pentru economia ei. În fine, țara învinsă și ocupată trebuie să plătească o indemnizație de război fixată la 75 de milioane franci-aur. Împăratul Francisc îl numește pe Metternich cancelar și ministru al afacerilor externe. Nu fusese ușor pentru împărat să îl vadă pe Napoleon coborând pe scara în formă de potcoavă din Schönbrunn în ovațiile soldaților lui. Trupele franceze ocupă castelul până la 19 noiembrie. Golesc de tablouri galeria din Belvedere și le expediază în Franța. Napoleon nu vizitează Viena decât seara. La lumina torțelor, intră în Cripta Capucinilor, unde se reculege în fața mormântului spectaculos și surprinzător în care

odihnesc Maria Tereza și soțul ei. Este timpul să reacționeze. Atunci intervine o incredibilă poveste romanțioasă, cu conotații politice și dinastice extrem de abile, ce va modifica destinul Habsburgilor. Și soarta a zeci de milioane de oameni.

Împreună cu familia lui, Napoleon domină jumătate din Europa. Îi lipsește o asigurare pentru viitor: un moștenitor legitim. Multă vreme, și-a făcut griji la gândul că nu ar putea procrea. În 1806, nașterea unui fiu natural, rod al unei aventuri trecătoare cu o doamnă din anturajul surorii lui, Caroline, îi risipise neliniștile, așa cum se va întâmpla și când contesa Maria Walewska îi va dărui un alt fiu. Un al doilea mariaj i-ar da posibilitatea de a fonda o dinastie. Desigur, Joséphine se bucura de popularitate, el o iubește încă, dar lipsa unui fiu a devenit insuportabilă. Mai mult, pe 12 octombrie, cu două zile înainte de semnarea Tratatului de la Viena, un student saxon, Frederic Staps, încercase să îl ucidă pe Napoleon la Schönbrunn. Refuzând să fie grațiat, acesta a fost împușcat. Imperiul era fragil, știindu-se, totodată, că niciunul dintre frații împăratului nu i-ar putea urma la tron. În ziua de 30 noiembrie 1809, cu prilejul unei cine în doi, soțul o anunță pe Joséphine că intenționează să divorțeze, pentru ca numele său să poată fi transmis, fără a lua în calcul nepoții săi. Se spune că împărateasa ar fi leșinat, dar se știe cât era de curajoasă în momente de restriște. Potrivit legendei, foarte emoționat totuși, Napoleon trebuie să îl cheme pe administratorul palatului ca să-l ajute să o transporte în camera ei. Despre cea pe care o va părăsi, Napoleon va spune mai târziu: „Am iubit-o cu adevărat; nu o stimam, era prea mincinoasă“. La 14 decembrie, la Tuileries, împărăteasa repudiată trebuie să citească actul prin care își acceptă soarta. Frații și surorile lui Napoleon abia izbutesc să-și disimuleze satisfacția, fiindcă nu o iubeau deloc. Anularea cununiei religioase, indispensabilă în cazul unei a

doua căsătorii cu o prințesă catolică, este soluționată, motivându-se că avusese loc fără martorii de rigoare, clandestin, ceea ce însemna că Napoleon fusese constrâns să accepte o ceremonie pe care nu și-o dorea. Deși specios, argumentul este acceptat. Cine ar îndrăzni să îl contrarieze pe stăpânul lumii occidentale, care este admirat până și de otomani?

Iată-l, așadar, liber să se însoare din nou. Dar cu cine? Au fost reținute optsprezece nume de prințese, dintre care trei sunt remarcabile. După Tilsit, dornic să consolideze alianța cu Rusia, Napoleon îi expusese deja țarului Aleksandru intenția de a se despărți de Joséphine și se gândise să o ia în căsătorie pe una dintre surorile noului său aliat. Marea ducesă Ecaterina, sora cea mare, sau sora cea mai mică, Ana, oricum francezul nu era decis, însă cert rămânea că o Romanov l-ar fi aranjat perfect. Țarul, a cărui familie avea o părere proastă despre „parvenitul corsican", se grăbise să o mărite pe Ecaterina cu un prinț german. Și tărăgănase cu bună știință negocierile privitoare la Ana, sub pretextul că era prea tânără și de altă religie decât pretendentul imperial. În realitate, Aleksandru I îl accepta pe Napoleon ca adversar sau aliat, dar nicidecum în postura de cumnat! Mai rămâne un nume, cel al fiicei mai mari a împăratului Francisc I de Habsburg, învinsul de la Austerlitz și de la Wagram: arhiducesa Maria Luiza! O ipoteză nebunească, dacă ne gândim că se propune ca o prințesă de nouăsprezece ani să fie lăsată pradă unui bărbat înspăimântător, inamicul nedezmințit al familiei, al patriei și al religiei ei. Acest cuceritor pe frontul de luptă l-a umilit pe tatăl ei în două înfrângeri usturătoare și l-a obligat să fugă din Viena de două ori. În fine, acest om, care este moștenitorul Revoluției Franceze, este prin urmare cel care a continuat politica asasinilor mătușii ei ghilotinate, Maria Antoaneta. Pe scurt, Napoleon este un

monstru. Și cu un asemenea ins vor ei să o mărite? Napoleon, ginerele unui Habsburg? *A priori*, nefericita tânără ar trebui să se sinucidă sau să se călugărească, doar dacă nu simte că ar avea cumva vocație de Ifigenie a Europei Centrale.

Pusă la curent cu situația, Maria Luiza îi răspunde lui Metternich, purtătorul cererii în căsătorie: „Nu vreau decât ceea ce datoria îmi dictează să vreau. Când este vorba de interesul Imperiului[104], el trebuie să fie consultat, și nu dorința mea. Roagă-l pe tatăl meu să nu asculte decât de îndatoririle sale de suveran și să nu le subordoneze interesului meu personal".

Fără entuziasm, doar aplicarea unui calcul politic care o depășește, resemnarea în fața rațiunii de stat. Cine, de fapt, a avut ideea acestei căsătorii? Metternich și Talleyrand erau favorabili acestei alianțe. Austria, învinsă și amenințată cu dezmembrarea de către Napoleon, care nu izbutise să-i incite pe unguri la revoltă, nu era în postura de a disprețui propunerea, cum făcuse țarul. Odată cu semnatea Tratatului de la Schönbrunn, împăratul Francisc I a înțeles că era în interesul țării lui să se apropie de învingător, ceea ce, pe termen scurt, putea rupe definitiv alianța franco-rusă.

Talleyrand susține ideea căsătoriei lui Napoleon cu Maria Luiza

În *Memoriile* sale, Talleyrand povestește cum a pledat pentru o alianță matrimonială cu Habsburgii încă din ianuarie 1810: „[…] Eram pe terenul meu. Am putut susține cu argumente excelente că o uniune cu austriecii ar fi preferabilă pentru Franța. Motivul meu secret era că menținerea statutului Austriei depindea de atitudinea pe care o va adopta împăratul, însă nu trebuia să fi spus asta."

Așa cum scrie Jean Tulard: „Căsătoria cu o austriacă nu putea decât să îl deturneze pe Napoleon de la un proiect pe care Talleyrand îl combătea în numele echilibrului european. Pentru a smulge adeziunea lui Napoleon, mai adaugă: «M-am adresat împăratului cerându-i ca o prințesă austriacă să apară în mijlocul nostru pentru ca, în ochii Europei și în propriii săi ochi, Franța să fie absolvită de o crimă care nu era a sa, ci aparținea unei facțiuni». E posibil ca remarca să nu fi fost pe placul lui Fouché. Însă ideea unei reconcilieri europene prin acest mariaj a făcut impresie asupra membrilor consiliului."[105]

Vizionar, Talleyrand vrea să îl împiedice pe Napoleon să distrugă Austria, chiar dacă aceasta îl exasperase prin participarea la patru coaliții din cinci. De asemenea, caută să reducă responsabilitatea Franței la o „facțiune" (câțiva membri ai Convenției) în execuția Mariei Antoaneta, pentru a încerca să obțină iertarea din partea familiei acesteia. În fine, o mare alianță cu imperiul său nu poate decât să consolideze poziția lui Napoleon în Europa. În februarie 1810, acesta poate savura, cu orgoliu, legătura pe care o va contracta cu una dintre cele mai vechi și cele mai ilustre dinastii europene.

Pentru a formula oficial cererea în căsătorie, Napoleon îl trimite urgent pe mareșalul Berthier la Viena, unde acesta ajunge după o călătorie de douăsprezece zile. Berthier, în vârstă de cincizeci și șapte de ani, este un militar foarte curajos, care s-a năpustit de multe ori în focul luptelor. Deja prinț de Neuchâtel, de curând primise și titlul de prinț de Wagram, ceea ce nu poate decât să îi indispună pe vienezi! Dar aceștia — și curtea deopotrivă — știu de asemenea că în iulie 1789, pe când era comandant al gărzii naționale de la Versailles, el a fost cel care a protejat familia regală, iar, în 1791, tot el le-a ajutat să fugă pe doamna Adélaïde și pe doamna Victoire, mătuși prin alianță ale Mariei Antoaneta. Mai mult, fusese chiar dat afară

din armată atunci când monarhia se prăbușise. În fine, grație unei firi ponderate, a putut îndeplini câteva misiuni delicate. Nu, efectiv, nu are nimic comun cu bădăranul de Bernadotte și merită să fie un ambasador extraordinar pentru o chestiune deloc banală. Berthier sosește la Viena ca mesager al păcii. În sfârșit! Un cronicar, uluit de entuziasmul rezervat unui trimis al lui Napoleon la numai cinci luni după Bătălia de la Wagram, scrie că Berthier înaintează „[...] în mijlocul unor aclamații nemaiauzite din partea marilor seniori și a mulțimii adunate. Toată curtea ieșise să îl întâmpine cu echipajele coroanei, care urmau să îl transporte la palat. Locuitorii Vienei, într-un exces de fericire, voiau să deshame caii de la trăsura lui pentru a o trage cu mâinile lor, fiind nevoie de multe eforturi pentru a curma această manifestare tumultuoasă“.

Respectând uzanțele, mareșalul se prezintă la palatul Hofburg în 7 martie, la ora 18:00. Protocolul este riguros. În fața împăratului Francisc, declară: „Politica suveranului meu este în armonie cu dorința sufletului său. Această uniune a două familii puternice va da celor două nobile națiuni noi asigurări de liniște și fericire“.

Familia Bonaparte și familia Habsburg sunt prezentate la aceeași înălțime. Nu este sigur că tatăl arhiducesei împărtășește această opinie, însă nu are mijloace să obiecteze. Intră Maria Luiza. Berthier îi înmânează o scrisoare de la Napoleon și un portret al acestuia, pe care ea și-l prinde de corsaj. O atenție delicată; arhiducesa face tot ce trebuie pentru a șterge — sau a încerca să șteargă — un trecut tragic și dureros. La 9 martie, renunță la drepturile ei asupra coroanei Austriei. După două zile de festivități, căsătoria prin procură se desfășoară în Biserica Augustinilor, parohia curții. Ceremonia reia ritualul de cununie, tot prin procură, prin care trecuse și Maria Antoaneta. Ca omagiu adus de învingător învinsului, Napoleon a dorit ca

arhiducele Carol, adversarul său, să fie cel care să îl reprezinte. Cum nu se cunoaște circumferința degetului împăratului, arhiepiscopul Vienei binecuvântează, din precauție, douăsprezece verighete de diametre diferite. Maria Luiza le va lua cu ea la Paris. Plecarea ei este stabilită pentru data de 13 martie; luându-și rămas-bun de la familie, arhiducesa împarte bijuterii și diamante fraților și surorilor ei. Dar cum arată ea, de fapt? Medalioanele sunt atât de înșelătoare! Berthier, care a pornit spre Franța cu douăzeci și patru de ore înaintea ei, îi scrie lui Napoleon: „Cu cât o cunosc mai bine pe împărăteasă, Sire, cu atât sunt mai convins că, fără să poată fi considerată o femeie frumoasă, are tot ce trebuie pentru a garanta fericirea Maiestății Voastre.“

Împăratul, conciliant și optimist, răspunde: „În fine, dacă e bună la suflet și-mi face băieți dolofani, o voi iubi ca pe cea mai frumoasă.“

Încă din 21 martie, contele de Clary, șambelan al împăratului Austriei, care l-a trimis în Franța cu o scrisoare pentru ginerele său, inspectează camerele Mariei Luiza și îi scrie soției lui cât sunt de frumoase.

Napoleon a fost întotdeauna grăbit. Nerăbdător ca un tânăr îndrăgostit, ignoră protocolul și, în loc să își aștepte viitoarea soție la Compiègne, cum era prevăzut, în ziua de 28 martie, împăratul se urcă într-un poștalion și poruncește să fie dus în galop în întâmpinarea Mariei Luiza. Întâlnirea lor are loc la Courcelles-sur-Vesle, în Champagne, pe o ploaie deasă. Ca și cum o știa dintotdeauna, ca și cum nu era o tânără austriacă, ci o rudă apropiată pe care nu o mai văzuse de multă vreme, împăratul își sărută noua soție pe amândoi obrajii. Recepția prevăzută la Soissons este anulată, iar cortegiul neprevăzut în protocolul imperial sosește la Compiègne în 27 martie, pe la ora 21:30. „Împăratul ar fi trebuit să se culce la Hôtel de la

Chancellerie, iar Maria Luiza la castel, eticheta stabilind că, până la căsătoria oficială, cei doi miri nu puteau dormi sub același acoperiș“, subliniază Jean Tulard. „Pentru a învinge scrupulele celei care nu era încă soția lui decât prin procură, împăratul l-a întrebat pe unchiul său, cardinalul Fesch: «— Nu-i așa că suntem, de fapt, căsătoriți? — Da, Sire, răspunse prelatul, conform legilor civile». Noaptea nunții a avut loc, așadar, cu anticipație, în seara aceea, la Compiègne.“[106]

Dar cum este Maria Luiza? „În toată strălucirea tinereții ei“, potrivit lui Méneval, secretarul lui Napoleon: „Un păr șaten-deschis, fin și bogat, încadra un chip proaspăt, cu obraji plini, pe care niște ochi duioși răspândeau o expresie fermecătoare.“

La muzeul municipal din Viena, se poate vedea și astăzi o tabacheră rotundă din abanos, acoperită cu o placă de cupru aurită. Sunt înfățișate aici trei persoane, împăratul Francisc, care poartă colanul Lânii de Aur, Napoleon, care poartă emblemele Legiunii de Onoare, iar între ei încântătoarea Maria Luiza, cu o diademă pe cap și bustul foarte dezgolit. Pe vremea lui Ludovic al XIV-lea, Saint-Simon ar fi scris că arhiducesa de nouăsprezece ani este „foarte etalată“! Maria Luiza îl domină pe soțul ei cu jumătate de cap, ceea ce nu-l deranjează nicidecum pe cuceritorul cvadragenar. Dimpotrivă…

Noua împărăteasă a francezilor are doar nouăsprezece ani

Peste două zile, familia imperială este convocată pentru a o cunoaște pe noua împărăteasă, apoi alaiul se deplasează la Saint-Cloud, unde se desfășoară căsătoria civilă, sub egida lui Cambacérès, arhicancelar al imperiului. În 2 aprilie, treizeci și două de calești pleacă de la palatul Saint-Cloud. Cea mai somptuoasă caleașcă, ornată cu oglinzi și în întregime aurită,

este trasă de opt cai andaluzi. Înăuntru, sunt Napoleon și Maria Luiza, el în costum de satin alb brodat cu aur, ea în rochie cu trenă din tul cu fir de argint. Aclamat de garda imperială care formează un lung cordon de onoare, cortegiul intră în Jardin des Tuileries, după ce a traversat Place de la Concorde unde, în 16 octombrie 1793, fusese decapitată Maria Antoaneta. Să fie oare Maria Luiza o nouă „austriacă“? Pentru ea, situația este de două ori dificilă. A fi o Habsburg–Lorena nu constituie, *a priori*, un avantaj. Dar a lua locul lui Joséphine este și mai delicat. Aceasta este încă foarte populară, deoarece opinia publică nu cunoaște încă infidelitățile, malversațiile, abilitatea ei față de unii regaliști. Lumea nu știe nici că Joséphine cutezase să îi propună împăratului ca acesta să facă un copil cu una dintre domnișoarele de onoare, pe care ea să îl prezinte drept al ei. Napoleon refuzase, „fiindcă nu se cade să păcălești poporul“ și, oricum, înșelătoria era fără rost; Joséphine depășise vârsta la care ar mai fi putut să devină mamă.

Prin urmare, Maria Luiza trebuie să răspundă unei provocări complexe, aceea de a se face acceptată. Ceremonia religioasă are loc în salonul Carré din Luvru, transformat în capelă. Nepoata Mariei Antoaneta este acum măritată cu moștenitorul Revoluției Franceze. Cum spunea prințul de Ligne, „o frumoasă juncă“ este lăsată pradă Minotaurului de un tată preocupat să își salveze imperiul. Pasquier, pe atunci consilier de stat, își spune impresiile: „Când împăratul a trecut prin fața noastră, am fost frapați de aerul triumfător care îi impregna întreaga persoană. Fizionomia lui, în mod firesc gravă, radia de fericire și bucurie. Ceremonia, oficiată de cardinalul Fesch, mare preot, nu a fost lungă, dar nespusă a fost mirarea noastră când am văzut la întoarcere această fizionomie, adineauri atât de radioasă, acum sumbră și amenințătoare. Ce se întâmplase oare în acest scurt interval de timp?“

În apropiere de altar, treisprezece fotolii au rămas goale. Nu au venit cei treisprezece episcopi și cardinali numiți de Napoleon, dar cărora papa Pius al VII-lea, prizonier la Savona, lângă Genova, a refuzat să le dea învestitura canonică. Aceștia i-au rămas leali Sfântului Părinte, care nu fusese consultat pentru anularea primei căsătorii. Mirele este jignit profund. Deși Roma este anexată la imperiul său, niște prelați au îndrăznit să i se împotrivească. Acești răzvrătiți vor fi surghiuniți în diverse orașe de provincie, cu interdicția de a mai purta de atunci înainte titlul de cardinal. Vor fi porecliți „cardinalii negri“.

Un nou sejur la Compiègne îi permite cuplului imperial să se destindă, Napoleon scurtând ca de obicei serbările prevăzute. Au loc totuși o vânătoare cu gonaci și o reprezentație cu *Fedra*, tragedie ce descrie ravagiile unei pasiuni oarbe. Împăratul a poruncit ca odăile Mariei Luiza să fie decorate cu mobile de diverse proveniențe. Aici, un scrin superb pentru bijuterii, care aparținuse Mariei Antoaneta, este adus de la Saint-Cloud. Acolo, o masă de toaletă pleacă de la Fointainebleau pentru șase luni. O mică pendulă de noapte și de călătorie este livrată special pentru camera împărătesei. Așteptând să i se instaleze propria masă de biliard în salonul de muzică în 1811, Maria Luiza, care obișnuiește să joace biliard cu doamnele ei de onoare, trebuie să se mulțumească totuși cu masa care se află în anticameră. Dar, în graba mare, nu au fost îndepărtate toate obiectele care puteau să-i amintească Mariei Luiza de prezența lui Joséphine: „Cornul abundenței în formă de «J» brodat în relief pe fiecare scaun din salonul al treilea nu a șocat pe nimeni, nu s-a crezut necesar să fie înlăturat.“[107]

În ziua de 27 aprilie, la ora 7 dimineața, suveranii pleacă în Belgia, mai precis la Anvers. Era oare indispensabilă această călătorie în fostele Țări de Jos austriece? Cel puțin pentru Maria

Luiza, lansarea vasului *Friedland* comemorează o victorie a francezilor asupra rușilor, în urmă cu trei ani, și nu o înfrângere a armatei tatălui și unchiului ei! Totul pare să îi reușească lui Napoleon. La sfârșitul anului 1810 și începutul lui 1811, Imperiul este la apogeu cu 130 de departamente, de la Hamburg la Roma, și cu state vasale. Scop unic al noii căsătorii a lui Napoleon, nașterea fiului său, la 20 martie 1811, anunțată cu o sută una lovituri de tun trase de la Invalides, prevestește o lungă eră de pace. Când mamoșul, prudent, îl întrebase pe împărat ce decizie ar trebui să ia dacă ar fi să aleagă între viața pruncului și viața mamei, tatăl nu ezitase: „Salvați-o pe mamă!“

Un ordin mai elegant decât atunci când îi recomandase inițial mamoșului să procedeze ca în cazul „oricărei femei din cartierul Saint-Denis!“

Incredibil, dar adevărat: o prințesă de Habsburg–Lorena a adus pe lume un Bonaparte! La Viena, niciun comentariu oficial. Curtea suferă din cauză că Napoleon consideră Austria un vasal în mare strâmtorare financiară și chiar în situație de faliment. Se fac economii în orice domeniu, chiar și la nivel de reacții și sentimente; disprețul rămâne tăcut. Mii de parizieni ovaționează nașterea moștenitorului. Copilul poartă titlul de rege al Romei, pentru a demonstra clar că „Orașul Etern“ nu mai este posesiunea Sfântului Scaun. Și să mai amintim că titlul de rege al romanilor, asemănător ca rezonanță, era rezervat moștenitorului Sfântului Imperiu Roman de Națiune Germană. Ca o consecință a acestei nașteri, creatoare a unei noi dinastii franceze, autoritarismul lui Napoleon se va accentua; având un moștenitor, nu mai are nevoie atât de mult de frații săi. Îi consideră teribil de incapabili sau recalcitranți și se gândește, în permanență, cum să le ia tronurile pe care li le dăduse.

Odată cu venirea Mariei Luiza, protocolul curții imperiale devine mai riguros decât pe vremea lui Joséphine. Aceasta avea

un tact înnăscut, o dezinvoltură și un farmec irezistibile. Cea care îi urmează, timidă din fire, este adesea rigidă și artificială. La Joséphine, lumea venea să se distreze; la Maria Luiza, lumea se plictisește. Cu mania lui de a codifica tot, împăratul a poruncit să fie întocmită o nouă etichetă cu 819 articole, unde se spune răspicat că nu trebuie confundat un taburet cu un fotoliu și nici nu trebuie înhămați la trăsură șase cai, dacă sunt prevăzuți doar patru. Prin comparație, uzanțele Habsburgilor (ceva mai vetuste!) sunt grandioase în simplitatea lor.

Demna Maria Luiza nu este la fel de populară ca Joséphine

La sfârșitul anului 1811, mariajul austriac se dovedește a fi o mare eroare politică. În ciuda eforturilor sale, Maria Luiza, „fată bună“ și nu atât de proastă cum pretindeau cumnatele ei, nu izbutește să fie populară, nici să stingă litigiile care opun cele două țări, victorii contra înfrângeri, execuții contra coaliții. Nefericita împărăteasă nu are nicio vină, mai ales că și-a jucat perfect rolul impus, de femeie supusă, care are datoria de a face copii. „Ostatică a lui Napoleon“, cum spunea într-o formulare inspirată Geneviève Chastenet[108], ea este, totodată, și prizoniera eșecurilor țării sale care, în realitate, face un joc dublu. Cancelaria vieneză anunță în secret guvernele de la Londra și Berlin că nu putuse să se eschiveze și că acest mariaj nu era, în fond, decât un sacrificiu, care trebuia răzbunat cât mai repede. La curtea de la Viena, tupeul „Căpcăunului corsican“ nu putea fi tolerat. Bunica Mariei Luiza, fosta regină Maria Carolina a Neapolelui, exclamase indignată : „Pentru a pune capac tuturor nenorocirilor mele, nu mai lipsea decât să ajung și bunica diavolului!“

În Franța, această căsătorie stârnise zâmbete sau zeflemele

la adresa insațiabilului apetit de grandoare și tradiții nobiliare manifestat de Napoleon. Dar această uniune matrimonială contribuise substanțial la deteriorarea relațiilor franco-ruse. Deja țarul nu fusese deloc încântat de crearea marelui ducat al Varșoviei, bănuind, pe nedrept, că Napoleon ar fi vrut să reînvie vechiul regat al Poloniei în detrimentul Rusiei. Aleksandru I era, de asemenea, indignat că așa-zisul său aliat anexase litoralul german al Mării Nordului, orașele hanseatice, precum și marele ducat Oldenburg, posesiune a soțului surorii sale, Ecaterina, una dintre marile ducese avute în vedere de Napoleon ca posibilă soție. Strângând menghina blocadei economice în Europa de Nord, țarul intenționa să lezeze comercial Anglia, din moment ce nu putuse să facă acest lucru în Spania. În fine, țarul se supărase că Napoleon se însurase, până la urmă, cu o arhiducesă austriacă. Dar, în această privință, Aleksandru I nu putea decât să își recunoască vina, știut fiind că el fusese cel care îndepărtase candidatura celor două surori ale sale.

La toate aceste aspecte care au dus la răcirea relațiilor dintre cei doi împărați, să adăugăm, în ultimii doi ani, nerespectarea de către țar a prevederilor Blocadei Continentale, având în vedere că rușii își reluaseră relațiile comerciale cu englezii. Iată tot atâtea motive de enervare pentru împăratul francez. Tânărul și minunatul suveran de la Tilsit nu mai era, în opinia lui, decât un om perfid, „un grec din Imperiul Roman târziu“! La Sankt Petersburg, aristocrația se ofuscase de alegerea unui mareșal francez, Bernadotte, ca prinț regal al Suediei, la 21 august 1811. Aleksandru îl bănuia pe Napoleon de a nu fi consimțit la această ciudată succesiune decât pentru a împresura Rusia; instalându-se în locul reginei Christina, mareșalul din Béarn nu ar avea cum să omită să îl slujească pe împăratul francezilor. Însă Bernadotte devenise suedez, iar

geografic vorbind era apropiat de Rusia. Era înăcrit, vanitos și se arăta foarte sensibil la interesele Maiestății Sale, țarul tuturor Rusiilor, nepotul favorit al împărătesei Ecaterina cea Mare.

Din iritări în susceptibilități, se caută pretexte, se găsesc destule și, în fiecare tabără, se fac pregătiri de război. Este adevărat că Napoleon încearcă să amâne conflictul. Îi mai trebuie câteva luni de pace și dorește să îi invite pe reprezentanții imensului său imperiu la botezul fiului său.

Dar evenimentele se precipită. În ziua de 5 aprilie 1812, țarul încheie o alianță cu Bernadotte „Suedezul“, căruia îi promite Norvegia. Alianța este, totodată, un răspuns la pregătirile francezilor. Napoleon poate conta pe concursul suveranilor germani încoronați de el în Bavaria, Württemberg, Westfalia și Saxonia. În Prusia, Frederic Wilhelm al II-lea, învinsul de la Jena, este nevoit să semneze un acord prin care promite Franței 20 000 de oameni. Și Austria? Împăratul Francisc pune la dispoziția ginerelui său un corp de armată de 30 000 de oameni care, în realitate, va fi redus aproape la jumătate, sub ordinele prințului Schwarzenberg. La 8 aprilie, țarul îi adresează un ultimatum lui Napoleon, somându-l să evacueze Prusia și Pomerania suedeză, dar și să își retragă trupele de pe malul stâng al Elbei. Napoleon refuză, iar peste o lună pleacă de la Saint-Cloud, însoțit de Maria Luiza, îndreptându-se spre Dresda. Aici îi prezintă „o mare sală plină de regi“, amintind de cei reuniți la Erfurt, în onoarea sa. Chateaubriand va scrie că acest sejur în „Florența de pe Elba“, din 16 până în 29 mai, a fost „una dintre ultimele reprezentații ale gloriei sale“. Maria Luiza este prezentă și pentru că dorește să-și revadă tatăl. Soacra sa, foarte slăbită, este transportată în lectică în interiorul castelului. Napoleon, galant, pășește lângă ea. În schimb, uită uzanțele când ajunge în sala banchetului și

are îndrăzneala să treacă înaintea socrului său, împăratul Austriei. Francezul intră primul, se așază în capul mesei pentru a prezida și rămâne cu pălăria pe cap, aidoma granzilor de Spania. Francisc I de Habsburg–Lorena este consternat de această lipsă de educație. Cu glas răsunător, spune: „Ce băiat necioplit!“

Nimeni nu îl contrazice. Este doar a doua oară când cei doi suverani se întâlnesc, dar, totodată, și ultima. Peste o lună, Napoleon și Marea Armată trec râul Neman. Așa începe campania din Rusia.

Cambacérès face parte dintre apropiații împăratului, el fiind cel care, în urmă cu doi ani, ar fi preferat o căsătorie cu o soră de-a țarului, acesta fiind foarte susceptibil. Poreclit, de cei care își băteau joc de moravurile lui, Arhinebunul sau Fetița Penală, Cambacérès nu își făcea nicio iluzie; de altfel, prevăzuse viitorul, spunând: „Sunt sigur că, în nici doi ani, vom purta război cu aceea dintre cele două puteri cu a cărei fată împăratul nu se va fi însurat.“

Erorile strategice ale lui Napoleon, care nu a sesizat nici caracterul și temperamentul țarului, nici imensitatea teritoriului rus sau dezastruoasa retragere din Rusia, fac să se clatine alianțele. Contingentul austriac dezertează și, în 30 ianuarie 1813, Schwarzenberg își dă acordul pentru semnarea unui armistițiu cu mareșalii lui Aleksandru I. La 17 martie 1813, treisprezece luni după ce încheiase un pact cu Franța, Prusia îi declară război. În fața pericolului, Napoleon înființează în 30 martie un consiliu de regență în favoarea Mariei Luiza. Totuși, puterile regentei sunt limitate. Acest reviriment are un ecou imens în statele germane, dar o enigmă se păstrează încă: Ce va face Austria? Negreșit, aceasta rămâne legată de Napoleon prin acorduri mai vechi, împăratul francez, la rândul său, fiind convins de buna-credință a socrului său.

Dar soțul Mariei Luiza nu ține seama suficient de Metternich, diplomat din vechiul regim, dar cinic și realist din fire, cosmetizând rațiunea de stat cu principii și metode. Aflat în fruntea politicii externe austriece încă din 1809, el a sacrificat-o pe arhiducesă ținând cont de raportul de forțe, pe atunci prea puțin favorabil Habsburgilor învinși. A menținut statul austriac printr-o politică de „tergiversări, eschivări și măguliri", pregătind în același timp posibilitatea unei rezistențe fățișe. Un joc dublu savant. Cu șiretenie — și contra părerii împăratului Francisc —, a impus participarea austriecilor la campania lui Napoleon, dar a tratat în același timp în secret cu țarul. Metternich era pregătit să înfrunte orice situație.

Diplomat, Metternich face un joc dublu pentru a câștiga timp

Succesele francezilor în Germania îl neliniștesc, chiar dacă lipsa unei cavalerii îl împiedică pe Napoleon să le transforme în victorii decisive. Metternich îl presează să acorde un armistițiu la 4 iunie, în vigoare începând din 20 iulie. În loc de a intra imediat în a Șasea Coaliție, cancelarul face un joc complex, care îi permite să își asigure o poziție diplomatică dominantă. Propune să medieze el conflictul. Este o manevră foarte abilă, căci în felul acesta câștigă timp, având în vedere că se teme atât de înaintarea colosului rus în Europa Centrală, cât și de interesele prusacilor în statele germane. Și, cunoscând carențele armatei austriece, știe că are nevoie de câteva săptămâni pentru a duce la bun sfârșit reînarmarea trupelor. La Dresda, în ziua de 26 iunie, Napoleon și Metternich au o întrevedere istorică, fără martori, în palatul Marcolini. Reprezentantul împăratului Francisc se străduiește — în aparență — să ușureze situația ginerelui acestuia propunându-i

să confirme regența Mariei Luiza și să revină la granițele din 1792. Napoleon este cuprins de o furie violentă, își aruncă pălăria pe jos și anunță că nu va ceda nimic forțelor de coaliție. Și, potrivit lui Metternich, împăratului îi scapă o mărturisire teribilă: „Totul îmi confirmă că am făcut o greșeală de neiertat însurându-mă cu o arhiducesă a Austriei.“

Era o capcană! Atrăgătoare, inedită și bine intenționată, dar o capcană oricum, care îi permisese Austriei să se refacă atunci când Napoleon dorise să o aservească. Biata Maria Luiza! Dresată să fie supusă, nevinovata sacrificată devenea vinovată, instrumentul unei răzbunări pregătite din 1809. Metternich, „subtil, fals și evaziv“, este deja hotărât să adere la coaliție. De fapt, diplomatul austriac este prim-ministru al coaliției. Cu amărăciune, Napoleon înțelege prea târziu că Metternich este cel care dirijează mașinațiile contra lui. La 15 august, Austria îi declară război Franței. Cancelarul a câștigat peste opt săptămâni și a contracarat în același timp atât veleitățile de independență ale Gemaniei de Sud, cât și ambițiile prusacilor.

În fața celor trei armate (cel puțin 500 000 de oameni) aliniate de adversari, Napoleon nu mai este ginerele împăratului Austriei. A redevenit dușmanul ereditar, în special în ochii prințului Schwarzenberg, care comandă armata Boemiei compusă din austrieci, ruși și prusaci. Napoleon este învingător la Dresda pe 27 august, dar eșecul locotenenților săi în nord și la est îl împiedică să pornească pe urmele inamicului. Așadar, Schwarzenberg are răgazul să își regrupeze trupele.

Marea înfruntare are loc la Leipzig. Durează trei zile și primește, pentru istorie, supranumele de „Bătălia Națiunilor“. Faptul că împăratul francez se trezește în față cu toate forțele coalizate (adică 160 000 de francezi contra 300 000 de austrieci, ruși, prusaci și suedezi) nu este surprinzător. Dar ca Austria să fie maestrul de ceremonii al înfrângerii francezilor este greu de

admis. În seara de 19 octombrie 1813, prințul Karl Philipp von Schwarzenberg, comandant suprem al armatelor coalizate, îmbrăcat într-o uniformă albă imaculată, își descoperă creștetul și vine să îl anunțe pe suveranul său, împăratul Francisc I, aflat călare, că ginerele său, lipsit de întăriri, este bătut. Apoi, înconjurat de țarul Aleksandru I și de regele Prusiei, Frederic Wilhelm al III-lea, socrul lui Napoleon pornește spre imensa piață din Leipzig, înconjurată de edificii renascentiste. Cei trei monarhi își trec în revistă trupele victorioase. Germania, așa cum o concepea împăratul francezilor, s-a prăbușit. Iar Austria conduce balul independențelor. Adevărata reușită a lui Napoleon este aceea de a fi grupat laolaltă popoare dezbinate și rivale. În ziua de 9 noiembrie, la Tuileries, în fața senatorilor, Napoleon nu mai ascunde adevărul: „Acum un an, toată Europa mergea cu noi. Astăzi, toată Europa merge contra noastră“.

Napoleon știe, trei armate se vor năpusti asupra Franței, printre care armata lui Schwarzenberg, care, violând frontiera elvețiană, pătrunde într-o regiune nu atât de bine apărată ca malul Rinului și ajunge la Langres. Categoric, austriecii sunt de nerecunoscut. Când reușise să o mărite pe arhiducesă cu Napoleon, contele de Metternich îi scrisese soției sale: „Pentru asta, voi primi Lâna de Aur“. În octombrie, împăratul îi conferă titlul nobiliar de prinț.

Dar Maria Luiza? Demnitatea ei este admirabilă; comportamentul ei nu vădește nimic suspect, dimpotrivă. Chiar dacă nu are o poziție de invidiat, este totuși mama regelui Romei. La sfârșitul anului 1813, i se face o onoare fără precedent, contingentul tinerilor recruți primind numele ei. Acești soldați trebuie să înlocuiască acum trupele pe care țara le-a pierdut în ultimele bătălii. Dar tinerii abia dacă au învățat să încarce o pușcă și, de altfel, nici nu au arme, muniții, șei, și nici chiar îmbrăcăminte. Ostașii aceștia nepregătiți, care poartă

numele împărătesei, sunt însă curajoși; soldații din vechea gardă îi admiră.[109]

În timp ce Franța cade pradă unei stări de plictis și oboseală, iar admonestările și chemările la pace se înmulțesc, Napoleon îi apostrofează dur pe senatorii defetiști: „Eu sunt cel care poate salva țara, nu voi. Veți avea pacea în trei luni sau eu voi dispărea."

La 25 ianuarie, împăratul pleacă din Paris, îndreptându-se spre Champagne. I-a lăsat regența Mariei Luiza; încrederea lui în împărăteasă este totală. Garda națională veghează asupra fiului lor. În ciuda câtorva succese, campania militară a Franței nu izbutește să înfrâneze înaintarea aliaților. Parisul este amenințat. În 29 martie, aplicând ordinele împăratului, fratele acestuia, Joseph, care îl reprezintă din capitală, aranjează ca Maria Luiza și regele Romei să plece la castelul din Blois. În istoria Franței, ideea de a căuta adăpost în preajma Loarei a fost întotdeauna o soluție îngrijorătoare. Imediat ce această fugă este cunoscută, moralul parizienilor se prăbușește. La 31 martie, după ce capitularea fusese semnată în timpul nopții, suveranii aliați intră în Paris prin bariera Pantin. În dreapta țarului, Schwarzenberg îl reprezintă pe împăratul Austriei, negreșit cel mai discret, dar, totodată, cel mai tenace și viclean învingător din cea de-a șasea coaliție. Umilințele de la Wagram și Schönbrunn sunt șterse prin jocul subtil al lui Metternich. Omologul său în Franța — și egal cu el în materie de combinații secrete —, Talleyrand, având mereu grijă să menajeze Austria, obține ca la abdicarea lui Napoleon în favoarea regelui Romei, la 4 aprilie, să i se recunoască Mariei Luiza drepturile de regentă. În ziua de 11 aprilie, Tratatul de la Fontainebleau, prin care Napoleon este exilat în insula Elba, îi acordă împărătesei ducatele Parma, Piacenza și Guastalla. Țarul vine lângă ea și îi spune, pe un ton de candoare falsă: „Totuși, ei te-au măritat cu

Napoleon! Și acum tot dumneata plătești pentru asta!“

Napoleon, amenințat, se ascunde sub o uniformă austriacă

Peste patru zile, împăratul Francisc I sosește, în sfârșit, la Paris. Este ultimul dintre cei trei suverani învingători veniți să îl salute pe Ludovic al XVIII-lea și, odată cu el, revenirea Bourbonilor. Amuzat, află că, în drum spre Fréjus, ginerele său a fost amenințat. Locuitorii din Provence erau atât de regaliști și atât de plini de ură împotriva surghiunitului, încât lui Napoleon i s-a făcut frică și s-a ascuns îmbrăcând uniforma unuia dintre ofițerii străini care primiseră ordinul să îl însoțească. Era uniforma unui comisar austriac! Napoleon fugise din Franța legitimistă sub stindardul Habsburgilor. Aceștia, prin Tratatul de la Paris din 30 mai, își recapătă toate teritoriile pierdute.

Schönbrunn, vara anului 1814. Împăratul Francisc I se plimbă în familie prin grădini. Poporul, care nu prea înghițise căsătoria fiicei sale, îl sărbătorește ca pe un erou, „un fel de Sfânt Gheorghe la scară redusă, care reușise să răpună balaurul corsican“, consideră Dorothy Gies McGuigan.[110] Situația nu este banală, știut fiind că Maria Luiza a venit din Franța într-o trăsură purtând în continuare stema Imperiului și și-a păstrat titlul de împărăteasă a francezilor; mai mult chiar, a rămas singura împărăteasă de când Joséphine murise la Malmaison. Micuțul rege al Romei — are trei ani — atrage privirile tuturor și este subiectul tuturor șușotelilor. Cu cine seamănă de fapt? Este blond cu ochi albaștri, ca un Habsburg, dar privirea lui păstrează vioiciunea din ochii tatălui său. Nu vorbește decât franțuzește (mama lui veghease la asta), dar repetă, în germană, câteva grosolănii de cazarmă, pe care le-a învățat de

la unchiul său, arhiducele Francisc Carol, de doisprezece ani, cu capacități intelectuale limitate și dornic mereu să scandalizeze familia.[111] În această societate care amintește de Vechiul Regim, întâlnirea cea mai uimitoare îi pune față în față pe un copil cu sânge de Habsburg-Bonaparte și pe străbunica lui, fosta regină Maria Carolina a Neapolelui. Dintre toți copiii împărătesei Maria Tereza, doar ea mai este în viață acum.

Născută în 1752, femeie energică și bună creștină, suferind martiriul de a fi fost măritată cu un bărbat urât și grosolan, Maria Carolina a Neapolelui nu a putut să-l sufere niciodată pe Napoleon. Fugind din Neapole, se refugiase în Sicilia, de unde condusese rezistența împotriva familiei Bonaparte. De fiecare dată când își face apariția în loja imperială a unuia dintre teatrele vieneze, această femeie „îndoită de spate și încovoiată de amărăciuni și doliuri“, cum spunea una dintre vechile ei prietene, este aplaudată de public. O preocupă mult strănepoții. Cincizeci și doi de ani o despart de Maria Luiza, dar parcă ar fi două veacuri, opuse sau unite, de Revoluția Franceză și de Napoleon. Mai mult în glumă decât în serios, bătrâna regină o sfătuiește pe împărăteasă să facă noduri la cearșafuri, să se deghizeze în cameristă și să iasă noaptea pe furiș din Schönbrunn, „fiindcă odată ce te-ai măritat, măritată rămâi toată viața“. Și acum, când Napoleon este învins și surghiunit, ar trebui să se ducă după el. Nici ea nu își suportase trista condiție decât cu ajutorul religiei și grație unui curaj neclintit, altminteri s-ar fi sinucis de mult; se spunea că întruchipa perfect portretul moral al mamei ei, Maria Tereza.

Familia vede cum bătrâna doamnă din alte timpuri se joacă veselă cu regele Romei, cum îi cumpără jucării și îi oferă dulciuri. Băiețelul nu are nicio vină în acest imbroglio absurd, care a făcut din el prizonierul bunicului său și un fiu lipsit pe veci de tată. Bătrâna regină nu îl consideră un fiu al diavolului,

îl felicită pentru că știe să își salte pălăria de pe cap atunci când este salutat și îl numește „micuțul meu Domn“. La un moment dat, spre sfârșitul verii, regina Maria Carolina îi cere guvernantei copilului, doamna de Montesquiou, poreclită „Mama Quiou“: „Adu-l pe strănepotul meu la mine mâine-dimineață. Am ceva amuzant pentru el.“

A doua zi, când au venit să o trezească, era moartă. În același moment, în acel început de septembrie 1814, Maria Walewska și fiul ei debarcă în insula Elba. Maria Luiza ar putea oare să procedeze la fel și să urmeze sfatul binevoitoarei sale bunici? Împărăteasa rămâne indiferentă, sentimentele ei față de Napoleon nefiind niciodată prea profunde.

La 18 septembrie, când se deschide legendarul Congres de la Viena, orașul devine capitala viitoarei Europe. Viena a detronat Parisul din momentul în care austriecii au ocupat orașul în martie. Împăratul Francisc I este amfitrionul care prezidează întrunirile ce prefigurează epoca postnapoleoniană, deși continuă să fie socrul exilatului. Această „conferință generală a statelor europene“ (denumirea oficială) își propune să instituie „un regim de echilibru real și durabil în Europa“ (acesta este scopul urmărit). De față sunt țarul, regele Prusiei, diverși suverani, 216 șefi de misiuni diplomatice și 500 de delegați; Francisc I de Habsburg–Lorena, în vârstă de patruzeci și cinci de ani, își organizează încoronarea diplomatică în centrul unei lumi răvășite de douăzeci și cinci de ani de catastrofe și miracole. Împăratul Austriei, care intră călare, împreună cu oaspeții săi, în curtea palatului Hofburg, este gazda reuniunii. Așa cum Franța ajunsese să se sature de o glorie sângeroasă și costisitoare, Austria pare să fie la rândul ei, cu acest extraordinar congres, paradisul regăsit al păcii și al artei de a trăi. Împăratul este într-o dispoziție excelentă, povestind cum ginerele său, care putea cândva să pretindă

orice, poruncise ca manufactura de porțelan de la Augarten să creeze pentru el un serviciu de masă special, faimoasa „veselă Schönbrunn“. Un capriciu.

Suveranii nu participă direct la discuții, tocmeli și negocieri. Ambasadorii, miniștrii și emisarii lor sunt cei care pun la cale noua Europă, pe care Metternich ar vrea să o croiască după imaginea celei vechi. Prințul cancelar își savurează strategia. Considerase tot timpul că trebuia să se alieze cu învingătorul din 1809 pentru a-i provoca mai bine căderea. Ca diplomat rafinat, nu îl întrece decât Talleyrand, reprezentantul lui Ludovic al XVIII-lea. După nenumărate trădări, jurăminte, combinații, acte de corupție și matrapazlâcuri, „Diavolul șchiop“ pare mai indispensabil decât oricând. Nu a fost credincios decât propriilor sale interese care, adesea, erau și interesele Franței. Trebuia să fii Talleyrand pentru a-l sluji pe Napoleon, a-l trăda, a-l sluji din nou și, în fine, a fi desemnat de fratele lui Ludovic al XVI-lea pentru a reprezenta monarhia legitimă la Viena. Metternich și Talleyrand au un punct comun, amantele lor joacă și rolul de informatori politici.

Congresul de la Viena reorganizează Europa fără Napoleon

Evocând Congresul de la Viena, cu distracțiile oferite, vorbele de duh ale prințului de Ligne, idilele deloc discrete ale ducelui de Gotha, concursurile de dans, rivalitățile culinare, concertele, printre care și cel în care nefericitul Beethoven se preface că dirijează orchestra în versiunea definitivă a operei *Fidelio*, și dificultățile legate de protocol, dar și caleștile, caii, certurile, farsele, supărările, prețul indecent al lemnelor de foc, uităm adesea rolul jucat de împăratul Austriei și, mai ales, de soția sa, fragila Maria Ludovica. Măcinată de tuberculoză, împărăteasa

rezistă în ciuda febrei, a descurajării, a epuizării. Tinerețea și farmecul ei induc în eroare. Chiar dacă este lividă la față și ochii îi strălucesc de fierbințeală când privește în jur, împărăteasa se ocupă de toate, baluri, supeuri, partide de vânătoare, pantomime, însă nu este lângă soțul ei când, în dimineața zilei lui de naștere, țarul și regele Prusiei vin neanunțați, în timp ce el se îmbrăca, și îi oferă în dar un halat de casă căptușit cu blană de zibelină, un bol de argint și o cană din porțelan de Berlin. Epuizată, împărăteasa încearcă să-și refacă forțele.[112]

Fin gastronom (spre deosebire de Napoleon), Talleyrand se teme să nu facă o „indigestie“ din cauza prea multor suverani, coroane și pretenții. Un hangiu punctează, cu umor, rolul fiecăruia: „Țarul face dragoste pentru toți, regele Danemarcei vorbește pentru toți, regele Prusiei gândește pentru toți, regele din Württemberg mănâncă pentru toți și împăratul Austriei... plătește pentru toți“.

Adică, potrivit lui Talleyrand, care se pricepe, în medie 220 000 de florini pe zi.

Congresul care reorganizează Europa, dar fără Napoleon, nu prea reușește totuși să îl uite. Cu prilejul unui fastuos dineu oferit de Metternich, monseniorul Severoli, nunțiu apostolic la Viena, se amuză remarcând că argintăria este inscripționată cu blazonul lui Bonaparte! Pe fiecare masă, pentru o sută cincizeci de invitați, surprind farfuriile, supierele, platourile și tacâmurile, toate de argint și fin lucrate. Acest serviciu de masă imperial pare cumva strident la ministrul-cancelar. Un pic jenat, acesta spune că este vorba despre un cadou pe care împăratul francezilor l-a făcut socrului său, vinovat de a fi uneltit „holocaustul noii Ifigenii“. Prințul de Ligne, pe care toți abia așteaptă să-l audă rostind câte o butadă, îi șoptește lui Metternich: „E serviciu contra serviciu.“

De altfel, Maria Luiza nu e departe. La Schönbrunn, locuiește împreună cu fiul său sub protecția — mai degrabă supravegherea — tatălui ei. Rămasă fidelă soțului, nu va mai avea dreptul să îl revadă. Nici măcar să se gândească la el, or, tatăl ei are planuri pentru ea. Fac parte din revanșa lui. La Viena, unde numele lui Bonaparte este înfierat, Eugène de Beauharnais, fiul lui Joséphine din prima căsătorie și fiu adoptiv, foarte atent, al lui Napoleon, este un personaj monden. Dar nimeni nu l-a invitat. Este un intrus, pe care împăratul Francisc îl desconsideră. Regele Bavariei, socrul său, țarul și, mai discret, Metternich intervin pentru a atenua această strictețe. Până la urmă, i se acordă câteva onoruri, însă nicio santinelă nu face de gardă în fața ușii lui, ceea ce este foarte jignitor. Împăratul Francisc repetă: galaxia Bonaparte nu trebuie să mai sperie pe nimeni. Tot atunci, Eugène și țarul se plimbă adesea împreună, braț la braț, amintindu-și amândoi de Joséphine, pe care țarul a vegheat-o până la moarte și căreia a poruncit să i se dea onorul, o atenție foarte apreciată de bonapartiști. Aleksandru I și Eugène sunt în civil, primul fiindcă se simte mai în largul lui așa, mai ales pentru a-și mări cuceririle amoroase, al doilea fiindcă nu știe ce uniformă să poarte. Poliția austriacă îl urmărește, suspectând că discuțiile lui cu Maria Luiza ar ascunde vreun complot, de ce nu chiar răpirea micuțului moștenitor, Vulturașul, cum era supranumit! Considerat însă un spion viclean și mincinos, Eugène de Beauharnais este evitat.

5 martie 1815. Pe malurile Dunării, este îngropat Maiestatea Sa Carnavalul, după o ultimă serbare încheind două luni de petreceri și veselie. Amorțită, Viena se trezește în strictețea Postului Mare. În zori, împăratul Francisc și cancelarul au fost treziți din somn de valeții lor. Napoleon a evadat din insula Elba! Și au trecut deja cinci zile de când a debarcat în portul

Golfe-Juan. În cabinetul său de lucru, împăratul Francisc își păstrează calmul. O deprindere care frizează plictisul. Lui Metternich, îi declară: „Se pare că lui Napoleon îi plac aventurile, e treaba lui. Treaba noastră este să asigurăm lumii odihna tulburată de el timp de atâția ani. Mergi degrabă să vorbești cu împăratul Rusiei și cu regele Prusiei. Spune-le că sunt dispus să dau ordin armatei mele să pornească imediat spre Franța. Nu am niciun dubiu că acești doi suverani nu vor fi de acord cu mine“.

Și împăratul nu pregetă să înfiereze Tratatul de la Fontainebleau (care nu făcea din ginerele lui un prizonier, ci un exilat), precum și pe Ludovic al XVIII-lea, care nu i-a achitat lui Napoleon suma de două milioane pe care acesta trebuia să o primească. „Generalul Bonaparte“, cum insistă englezii să îl numească, avea în asta un pretext. Regele Bourbon îl trădase!

Împărăteasa Maria Ludovica rămâne la pat. Ieri-seară încă organizase o serată de teatru. Și iată cum toată viața vieneză a acestei interminabile conferințe de pace era acum suspendată. Din precauție, bunicul regelui Romei îl aduce pe nepotul său la Hofburg. Se teme de o răpire, întrucât agenții bonapartiști au ridicat capul odată cu „zborul Vulturului“. Și împăratul Francisc îi alungă pe francezi din anturajul băiețelului. Nu este decât un început. Cel mai emoționant — și cel mai uitat — rezultat al congresului se referă la un băiat de cinci ani. Fiul lui Napoleon este vienez. Așteptând să devină austriac.

Talleyrand îl liniștește pe împărat: „Sire, deznodământul nu va întârzia să apară în nici trei luni“.

Habsburgii sunt câștigătorii Congresului de la Viena

La 9 iunie 1815, cu nouă zile înainte de Waterloo, dar după trei

luni de lucrări în fine debarasate de mondenități, congresul se încheie, restabilind, cu câteva mari excepții, vechea ordine. Austria este marea învingătoare; după o jumătate de veac de lupte, Habsburgii au biruit Franța revoluționară și imperială. Își recapătă provinciile pierdute, în afară de Țările de Jos, Suabia, o parte din Graubünden. Li se dau înapoi ținutul Milano, Veneto și Iliria, li se acordă Salzburgul și Tirolul. Teritoriul Austriei se mărește de la 640 000 kilometri pătrați la 668 000 kilometri pătrați, iar numărul supușilor urcă de la 24 000 000 la 28 000 000. Francisc I nu renunță la o hegemonie cu care familia lui era obișnuită. Statele germane înlocuiesc vechiul imperiu electiv cu o Confederație Germană. Chiar dacă această nouă instituție dispune de o dietă federală la Frankfurt, împăratul Austriei o prezidează, domnind, cu titlu ereditar, peste treizeci și nouă de state.

Toamna anului 1815. Lăsând în urmă serele din Schönbrunn, unde există plante și păsări exotice, împăratul Francisc I decide să își viziteze domeniile din Italia, pentru care s-au purtat nenumărate lupte. La balul organizat în onoarea cuplului imperial la Veneția, tânăra împărăteasă arată superb într-o rochie de brocart, strălucind de perle și diamante. Este radioasă, cu o pieptănătură înaltă punându-i în valoare frumosul păr negru. Dar asta este o iluzie, căci fardurile doar mai dau culoare obrajilor palizi, iar dacă tușește mereu seara, nu este din cauza umidității lagunei. Starea ei se agravează. Împărăteasa își revede familia reinstalată pe tronul din Modena. Tânăra aceasta, care luminase Viena cu frumusețea ei, își dă duhul în aprilie 1816. Împăratul este văduv pentru a treia oară, distrus de amărăciune, ca la fiecare doliu. Cerea prea mult dacă și-ar fi dorit ca fericirea personală să fie în armonie cu gloria regăsită?

Semnând abdicarea definitivă, în ziua de 22 iunie 1815 la

Élysée — unde fusese aclamat —, Napoleon acționase în favoarea fiului său, Napoleon al II-lea, știind prea bine că această formulare de rutină în textul oficial nu se va materializa. Așa cum Maria Luiza fusese ostatica lui Bonaparte, și fiul lor era acum ostaticul Habsburgilor.

---

[98] Nu trebuie să o confundăm pe regina Luiza a Prusiei, superba soție a lui Frederic Wilhelm al II-lea, cu Luiza-Ulrique a Prusiei (1720–1782), demnă soră a lui Frederic al II-lea și soție a regelui Suediei, Adolf Frederik.

[99] Astăzi, Olomouc, în Republica Cehă.

[100] Astăzi Slavkov la est de Brno (înainte, Brünn), în Republica Cehă.

[101] Din Arhivele curții, ale Statului, Arhivele Naționale, Viena.

[102] Capturat, Andreas Hofer va fi împușcat la Mantova, la 20 februarie 1810, și va deveni eroul național al Tirolului. A se vedea cartea lui Jean Sévillia *Le Chouan du Tyrol, Andrea Hofer contre Napoléon*, Perrin, 1991, reeditare „Tempus“, 2010.

[103] Walter Tritsch, *Metternich und sein Monarch*, Darmstadt, Im Holle Verlag, 1952.

[104] Imperiul Austriac, firește.

[105] Jean Tulard, membru al Institut de France, în catalogul expoziției *Napoléon Ier et Marie-Louise à Compiègne, la politique d'amour*, organizată la Muzeul Național al Palatului Imperial din Compiègne (28 martie–19 iulie 2010), editat de Reuniunea Muzeelor Naționale. Expoziția și catalogul au acoperit, în cele din urmă, un mare vid în cunoașterea acestui eveniment și a contextului său, atât politic, cât și artistic.

[106] *Op. cit.*

[107] Jean-Pierre Samoyault, „Les aménagements mobiliers réalisés en 1810 dans les palais des Tuileries, de Saint-Cloud et de Compiègne“. Catalogul expoziției *Napoleon și Maria Luiza la Compiègne, op. cit.*

[108] Geneviève Chastenet, *Marie-Louise, l'impératrice oubliée*, Lattès, 1985, reeditare sub titlul *Marie-Louise, l'otage de Napoléon,* Perrin, 2005.

[109] „Maria Luiza“ sunt recruții din contingentele 1814 și 1815, chemați sub arme cu anticipație, din ianuarie până în octombrie 1813.

[110] *Op. cit.*

[111] Arhiducele Francisc Carol (1802–1878) este al doilea fiu al împăratului Austriei și tatăl viitorului împărat Franz Joseph.

[112] A se vedea de același autor, *Le Roman de Vienne, op. cit.*

12

De la despotismul familial la deșteptarea naționalităților (1815–1848)

Era omul care regizase Congresul de la Viena. Până și Talleyrand aplaudase inițiativa. Spectacolul care va urma este tot opera lui și corespunde cu apogeul prestigiului austriac: Metternich este cu adevărat arbitrul Europei timp de peste douăzeci de ani. Pentru a ne convinge de acest lucru, este suficient să privim cu atenție o gravură expusă la Muzeul Municipal din Viena. Este creația lui Godefroy și se inspiră dintr-un tablou de Isabey, intitulat *Congresul de la Viena*, prezentând o ședință atemporală a acestor lucrări diplomatice. Isabey, inițial pictor principal al lui Joséphine, fusese însărcinat, în 1810, să o învețe pe Maria Luiza arta acuarelei. Venise la Viena în bagajele lui Talleyrand, cum s-ar spune. În mijlocul celor douăzeci și trei de plenipotențiari, dintre care nouă stau pe scaune și fotolii, se remarcă figura șefului Casei de Habsburg. Un detaliu este esențial: artistul l-a înfățișat pe împăratul Francisc I nu ca suveran austriac, ci ca președinte al Confederației Germane. Germane! Cuvântul „german“ este din nou la mare cinste, ca înainte de 1806, ca și cum Napoleon nici n-ar fi existat, deși în acele momente personajele adunate acolo discută exact despre viitorul efemerelor sale cuceriri teritoriale.

Prințul Metternich beneficiază simultan de autoritatea datorată funcției sale de cancelar al unui important imperiu și de prerogativele care îi conferă stăpânului său, împăratul, titlul de monarh germanic. Pe scurt, Metternich, probabil cel mai subtil adversar politic al lui Napoleon, este organizatorul Europei care s-a descotorosit de Bonaparte. Prințul se poate mândri cu faptul că l-a păcălit pe Uzurpator, ademenindu-l cu o căsătorie care avea să asigure intrarea insulei Corsica în cercul prestigios al dinastiilor respectabile, făurite de veacuri de istorie.

Prin vocea cancelarului său, împăratul Francisc I întruchipează conservatismul triumfător, înăbușirea aspirațiilor liberale, precum și un anumit echilibru, înfrânând Prusia și Rusia. Ceea ce se va numi „regimul Metternich“ instituie o concertare permanentă și sistematică a puterilor, ce prefigurează organismele care vor uni națiunile, începând cu secolul al XX-lea. Statele, născute sau resuscitate în 1815, nu vor să mai fie luate prin surprindere, ci țin să fie informate, în cel mai scurt timp, cu privire la orice tentativă a „forțelor de subversiune“ constatate la vecinii lor. Se dorește îngrădirea procesului de contaminare cu „idei nocive“. Dacă socrul lui Napoleon (căci este în continuare socrul acestuia!) joacă rolul unui jandarm european favorizând prevenția, dar neexcluzând represiunea, cancelarul este cel care veghează, căci el este „cel mai leal dintre slujitorii mei și bunul meu prieten“, cum spunea suveranul.

De ce asemenea precauții? Aliații se tem de fragilitatea monarhiei Bourbonilor și de reluarea unei politici de cuceriri. Încă din 26 septembrie 1815, din inițiativa lui Aleksandru I, un tratat, numit Sfânta Alianță, consfințește formarea unei coaliții între țarul Rusiei, împăratul Austriei și regele Prusiei. Cei trei suverani (de confesiune, respectiv, ortodoxă, catolică și protestantă) se angajau, „în numele Sfintei Treimi“, să respecte

între ei reguli de iubire creștinească și să își vină în ajutor. Metternich, care putea să își permită orice, socotea că această convenție era un neant diplomatic. Avusese și o expresie disprețuitoare: alianța era un „nimic sonor“! Și, după două luni de tergiversări, se născuse la 20 noiembrie Cvadrupla Alianță, incluzând și Anglia. Indiciu special: este îndreptată împotriva Franței. Restaurația este sub supraveghere.

Revenirea stabilității pe continent îi permite lui Francisc I de Hab-sburg-Lorena să se gândească, o ultimă oară, la fericirea personală. La sfârșitul anului 1816, la vârsta de patruzeci și opt de ani, împăratul-președinte se pregătește de a patra nuntă. În ciuda tuturor eforturilor, nu poate trăi singur. Tânăra mireasă, care are exact jumătate din vârsta lui, poartă prenumele Charlotte și este o prințesă din Bavaria. Și ea dorește o revanșă, deoarece prima căsătorie, cu prințul moștenitor din Württemberg, fusese anulată pe motiv de neconsumare a actului nupțial. Este foarte urâtă, dar simpatică, și mai ales dotată cu o robustețe de țărancă bavareză. O calitate prețioasă pentru văduvul cu trei soții bolnăvicioase. Privindu-și noua soție, Maiestatea Sa imperială îi șoptește aghiotantului, pe un ton încrezător: „Măcar lângă asta nu mă voi trezi cu un cadavru în brațe peste câțiva ani!“

Era un compliment imens! Intrând prin alianță matrimonială în dinastia de Habsburg–Lorena, Charlotte acceptă să își schimbe prenumele în Caroline, dovedind astfel cât era de fericită să îi fie pe plac soțului. Foarte repede, lumea laudă înțelepciunea și bunătatea noii împărătese.

Dar ce se mai întâmplă cu Maria Luiza? Prima născută dintre cei șapte copii ai lui Francisc I deranjează curtea, ca și cum ar fi un reproș apăsător la adresa manevrelor lui Metternich, aprobate de împărat, cu șase ani în urmă. Nefericita suverană a francezilor — care se conformase unei

capcane politice — nu va rămâne la Viena. Se va stabili în statele pe care i le-a atribuit Congresul de la Viena, ducatele Parma și Piacenza, acesta aparținându-i de pe vremea unei decizii a papei Paul al III-lea, din familia Farnese, în 1545. Ducatele se află în mijlocul Italiei de Nord, care se aseamănă cu un protectorat austriac. Învingătorii din 1814 nu doriseră ca împărăteasa să plece în insula Elba. Dar chiar a fost împiedică cu adevărat să facă acest pas? Napoleon sperase să o vadă lângă el. Poruncise să fie adus pe insulă, printre cei zece cai preferați ai lui, și cel pe care îl alesese în Spania, *Cordoue*, un armăsar pursânge destinat Mariei Luiza. Când, la 1 septembrie 1814, Maria Walewska debarcarse în insula Elba, ascunzându-l pe micuțul Alexandre și repetând „E fiul meu“, aceasta nu mințea, însă populația crezuse că era vorba despre Maria Luiza și moștenitorul la tron, ceea ce Napoleon, dezamăgit, a lăsat să se creadă câteva ceasuri.[113] Ceruse să fie pregătit un apartament pentru Maria Luiza. Aceasta nu a venit niciodată, pretextând, în diverse scrisori care îl exasperau pe împăratul exilat, că sănătatea și vremea urâtă nu îi permiteau să facă o asemenea călătorie. Lui Napoleon puteai să-i vorbești despre orice, numai nu de sănătate și de condițiile meteorologice! Dar în special despărțirea de regele Romei fusese dureroasă pentru tatăl acestuia. Într-un raport din 16 februarie 1815, comisarul englez care îl supraveghea pe ilustrul exilat scria despre resentimentele împăratului detronat, care îi spusese: „Mi-a fost luat fiul, ca odinioară copiii învinșilor, pentru a fi dați învingătorilor. Nu se poate cita, în timpurile moderne, o asemenea barbarie“.

Era cu puțin timp înainte de evadarea din insula Elba și, chiar dacă este vorba despre un motiv secundar al fugii, nu se poate să ignorăm atitudinea „bietului tată“. După Waterloo, învingătorii din 1815 nu au nevoie să insiste pe lângă împăratul

bunic și tată ca să se evite orice neclaritate, Napoleon nu își va mai revedea nici fiul, nici pe cea care era în continuare soția lui. Aceasta acceptă să fie separată de copilul ei.

Maria Luiza, în continuare soția lui Napoleon, are un amant secret

Maria Luiza, căreia nu-i stă în fire să se împotrivească deciziilor tatălui său, pleacă docilă spre ducatul de Parma fără fiul ei. În ochii guvernului austriac și conform dorinței Bourbonilor din Franța, ar fi fost riscant să se reconstituie la Parma o mică suită bonapartistă susceptibilă de a atrage nostalgicii. Pe lângă tristețea acestei despărțiri, Maria Luiza trăiește o nouă angoasă: unii prelați o asigură că, întrucât divorțul lui Napoleon nu fusese înregistrat în mod oficial, acesta nu avusese dreptul să se recăsătorească, atât din punct de vedere legal, cât și din punct de vedere religios. Pe scurt, conform acestei logici, Maria Luiza nu fusese niciodată măritată și cu atât mai puțin împărăteasă a francezilor! Tatăl ei și Metternich, furioși că manevra lor suscitase asemenea suspiciuni, consultă alte autorități religioase și civile, care să poată confirma valabilitatea mariajului franco-austriac. În caz contrar, cei doi agenți matrimoniali ar ajunge de râsul lumii!

De la sine înțeles, Maria Luiza este foarte dezorientată. În această stare de confuzie, pe cine să mai creadă? Singura certitudine este titlul ei de ducesă de Parma. Și o întrebare: când va putea să își revadă fiul, forțat să rămână la Schönbrunn? Ales personal de cancelar pentru a o escorta în calitate de aghiotant, contele Adam de Neipperg este un husar elegant. Rămas chior în urma unei lovituri de sabie, contele are farmec și place femeilor. De la Viena la Parma este cale lungă. Într-o seară, alaiul ducesei trebuie să se adăpostească din cauza

furtunii. Cerul brăzdat de fulgere și tunetele sunt de partea aghiotantului; acesta se grăbește să o liniștească pe tânăra ducesă solitară, care a trecut prin atâtea încercări dificile. Fără să fie neapărat frumoasă, însă senzuală, cu forme împlinite, aceasta devine amanta contelui Neipperg. Va avea doi copii cu el, dar secretul va fi bine păstrat. Nu se va mărita cu elegantul conte, avansat la gradul de feldmareșal, decât după moartea lui Napoleon, în septembrie 1821, dar nu va dezvălui această căsătorie morganatică decât la dispariția lui Neipperg în 1829. Abia atunci Maria Luiza i se destăinuie tatălui ei. Împăratul îi răspunde cu indulgență: „Îmi este imposibil să îți ascund durerea profundă pe care mi-o provoacă această situație, care nu mai poate fi schimbată cu nimic, dar care n-ar fi trebuit să existe niciodată în fața lui Dumnezeu și a oamenilor… Indulgența manifestată de părinți pentru greșelile copiilor lor este întotdeauna mai mare decât îngăduința acestora față de părinții lor… Pentru a încheia, trebuie să îți spun că sunt îndurerat profund, dar, fiindcă sunt tatăl tău și țin la tine, te iert și te absolv de orice vină.“

Francisc I înțelesese în fine că, sacrificându-și fiica, nici el nu se comportase ireproșabil. Ultima lui soție, blajina Caroline, o susținuse în taină pe Maria Luiza, înțelegându-i disperarea și rătăcirile; îi recomandase să nu lase să se afle de existența celor doi copii, înainte de a nu fi sigură că fusese eliminat riscul „unor calcule jenante“. Curtea de la Viena era plină de scorpii, care n-ar fi ratat prilejul de a număra lunile și de a determina, cu un zâmbet răzbunător, datele zămislirii!

Maria Luiza se va mărita apoi cu contele Charles de Bombelles, șambelan al curții de la Viena, în 1834. În ciuda acestor două mariaje, nu va uita prima căsătorie, din moment ce în ducatele Parma, Piacenza și în teritoriile aferente va păstra uzanțele Codului Civil Napoleonian. Iubind muzica,

asemenea majorității austriecilor, Maria Luiza dispune să se construiască, între 1821 și 1829, un teatru cu fațadă clasică, dotat cu o bună acustică. Ducesa domnitoare va inaugura sala cu o operă de Bellini, *Zaira.* Dacă în memoria ducatului Parma Maria Luiza a rămas o suverană înțeleaptă și receptivă la arte, judecata istoriei a înfierat-o pentru că nu i s-a alăturat lui Napoleon în insula Elba și nici nu a împărtășit exilul acestuia în insula Sfânta Elena. Lumea uită însă că Maria Luiza își făcuse datoria din plin. A doua zi după nunta cu Maria Luiza, împăratul, glumeț, îi spusese unuia dintre apropiații săi următoarele cuvinte surprinzătoare: „Dragul meu, însoară-te cu o nemțoaică, sunt cele mai bune femei din lume!“ La Viena, în noua criptă a Capucinilor amenajată în 1961, vizitatorii nu se înghesuie să îi vadă mormântul. Acest sarcofag paralelipipedic din bronz, decorat cu cununi de iederă, este ornat, în capete, de câte un leu ținând în bot un inel. Cu regularitate, buchete de violete sunt depuse pe sicriul Mariei Luiza, unde se observă o cruce latină simplă și o inscripție indicând identitatea defunctei. Orașul Parma, recunoscător pentru binefacerile aduse de ea, a cerut de mai multe ori strămutarea rămășițelor ei pământești. Deocamdată, nu poate decât să acopere cu flori mormântul singurei arhiducese de Habsburg care s-a măritat cu un Bonaparte, decedată la Parma, în 1847.

Relațiile ei cu fiul său François nu aveau cum să fie simple, ținând seama de faptul că împăratul hotărâse să îl țină pe nepotul său la Schönbrunn, sub o supraveghere foarte atentă. Pentru a șterge orice amintire legată de tatăl lui, regele Romei este numit întâi prinț de Parma. Apoi, în 1818, împăratul îi conferă titlul de duce de Reichstadt. Germanizând numele fiului lui Napoleon (ce revanșă!), le interzice slujitorilor să îi vorbească în franceză. De acum înainte, lumea nu i se va mai adresa decât în germană și cu numele oficial de „prințul

François“; i se interzice accesul la toate publicațiile, gazetele, jurnalele și cărțile în franceză. Universul lui este întru totul german.

Dar asta înseamnă oare că bunicul nu îl iubește pe unicul său nepot? Dimpotrivă, fiul Mariei Luiza este, cum spun copiii împăratului, „scumpul lui tăticu’“, dar doar în anturajul Habsburgilor. Francisc I îi comandă o uniformă austriacă. Prima uniformă pe care o purtase — în 1813, când tinerii recruți erau desemnați cu prenumele mamei lui — era de husar francez. Oricum, micul prinț este atât de fermecător, încât toată Casa de Habsburg îl adoră. Arhiducii și arhiducesele îl răsfață. Este un copil ager, poznaș și se joacă mereu cu soldățeii de plumb ai bunicului, într-un colț al cabinetului de lucru al împăratului. Sora mai mică a Mariei Luiza, Leopoldina, o persoană foarte afectuoasă, stă ore întregi cu el. Îl numește „odorul meu“. Preceptorul „prințului François“ îi scrie mamei acestuia: „[...] Ce poate fi mai ciudat și mai amuzant decât să-l vezi printre unchii și mătușile lui, ba pășind cu un aer solemn, ba năpustindu-se între ei ca să le facă vreo ghidușie nevinovată“.

Grație unei complicități — emanând poate de la mătușa Leopoldina înainte de plecarea ei în Brazilia —, ducele de Reichstadt beneficiază de privilegiul de a avea acces, în mod clandestin, la o abundentă literatură napoleoniană, făcând un cult pentru tatăl său. Dar, crescând, „prințul François“ are o nouă aliată la curte, pe arhiducesa Sophie, măritată din 1824 cu Francisc Carol, fiul mezin al împăratului. Bavareză, aceasta este soră vitregă cu împărăteasa Caroline și cumnată cu Maria Luiza. Soțul lui Sophie nu e deloc sclipitor; energică și organizată, soția este motorul cuplului. Ea are capacitățile intelectuale care îi lipsesc arhiducelui. Tremură când se gândește ce inepții și aberații poate să debiteze bietul ei soț în

timpul unor discursuri interminabile. Ca să se distreze, merge adesea la teatru și obține dreptul de a fi însoțită de ducele de Reichstadt, aflat și el sub o strictă supraveghere. Teama de a nu fi răpit nu a dispărut. În Franța, guvernul lui Ludovic al XVIII-lea, apoi cel al lui Carol al X-lea au sugerat Habsburgilor să îl trimită pe fiul lui Napoleon la mânăstire, pentru a stinge orice veleități bonapartiste.

Sophie este doar cu șase ani mai mare decât „prințul François“, care a devenit un tânăr plin de farmec. El este înduioșat de soarta acestei tinere, care a făcut o căsătorie proastă în numele politicii. Când „prințul François“ se îmbolnăvește — ceea ce se întâmplă din ce în ce mai des —, ea îl îngrijește, vine să îi dea doctoriile, se neliniștește când are febră și e foarte palid. Când tânărul se însănătoșește și sunt zile calde de primăvară, cei doi se plimbă, cu o escortă vigilentă, în pădurea vieneză din apropiere de Schönbrunn, uneori până la Mayerling, locul care avea să simbolizeze, peste șaizeci de ani, o tragedie și o enigmă răsunătoare… Îi unește o tandră afecțiune, el, prizonierul inteligent care nu va putea niciodată să domnească în Franța, dar nici în Austria, și ea, arhiducesa autoritară, dar prevenitoare, care nici după cinci ani de căsnicie nu are copii; trăiește în deznădejde lângă un soț neajutorat, timid, lipsit de caracter, dar pe care a reușit să îl bage în Consiliu, ca să pară că are și el o ocupație. La începutul anului 1830, Sophie este în sfârșit însărcinată. În ziua de 18 octombrie, într-o cameră tapetată în catifea roșie din aripa dreaptă a palatului Schönbrunn, arhiducesa aduce pe lume un băiat. Este viitorul Franz Joseph, care vede lumina zilei sub un baldachin brodat cu aproximativ 250 kilograme de fir de argint.

Fiul lui Napoleon moare în camera

unde stătuse și tatăl său

În noaptea de 21 spre 22 iulie 1832, ducele de Reichstadt se simte foarte rău. Un medic de la curte, mai incompetent decât cei din piesele lui Molière, l-a tratat pentru o boală de ficat, deși el suferea de tuberculoză. În camera lui — aceeași încăpere unde tatăl său, victorios, dormise în 1805 și în 1809, și care îi aparținuse și Mariei Tereza —, mama sa și unchiul său Francisc îi sunt la căpătâi. Maria Luiza este îngenuncheată lângă un scaun, la picioarele patului în care zace arhiducele. Mai în spate și lateral, aghiotantul prințului, un medic, un preot, un paracliser, un general, un șambelan. Și mai încolo, se află personalul casei princiare. Tânărul (are douăzeci și unu de ani) primește ultima împărtășanie. Peste câteva minute, muribundul mișcă de două ori din cap, fără să poată articula vreun cuvânt. La ora 5 dimineața, într-o atmosferă sufocantă, se stinge din viață. Lângă el, potrivit legendei, o mică ciocârlie moțată îl înveselise. Deși soarele aruncă deja lumină gălbuie în încăpere, sfeșnicele sunt încă aprinse. Un valet stinge lumânările. Ducele de Reichstadt este îmbălsămat. Sculptorul Franz Klein, autor al unui bust al lui Beethoven, sculptează în marmură masca mortuară a prințului; chipul defunctului este de un realism impresionant, cu obraji supți și ofiliți, pomeți proeminenți, mușchi crispați.[114]

La anunțarea morții scumpului ei „prinț François“, arhiducesa Sophie cade într-o stare de prostrație. Din toată curtea, ea este vizibil cea mai afectată persoană, dacă o exceptăm pe Maria Luiza, acuzată pe nedrept că și-ar fi neglijat fiul. Soția lui Francisc Carol plânge și se lamentează necontenit. Cu cincisprezece zile în urmă, la 6 iulie, născuse un al doilea fiu, Maximilian, viitorul împărat ghinionist al Mexicului. În mod ciudat, în timp ce îl alăpta, i-a secat laptele. Săptămâni întregi,

arhiducesa este de nerecunoscut, amorfă, distrusă. Straniul ei comportament, care a fost considerat deplasat, a stârnit zvonuri deranjante.[115] Îl numea pe dispărut cu același diminutiv pe care îl folosea pentru fiul ei cel mare, Franzi.

Încăpută pe mâinile experte ale lui Metternich, liga prinților creștini este o unealtă de represiune eficace contra aspirațiilor naționale și liberale în Germania și în Italia. Dar această înțelegere menită să prevină dezordinea în Europa este subminată de câteva evenimente. Retragerea Angliei din coaliție, în 1825, este urmată de răzvrătirea grecilor împotriva Imperiului Otoman, în 1827, și de intervenția marilor puteri, la care Austria nu ia parte. Pe scena internațională, Austria sub Francisc I pierde din influență, în comparație cu Franța, Rusia și Anglia, dar este adevărat, totodată, că, după Congresul de la Viena, își exercită puterea cu precădere în Germania și Italia. La Revoluția din 1830, când Bourbonii sunt alungați de pe tronul Franței, Habsburgii văd în succesorul lor Ludovic Filip un monarh burghez, în stil Biedermeier, care dă prioritate confortului și simplității vieții familiale. Mobilierul și decorațiunile dau tonul. La Viena, împăratul simplifică protocolul, primindu-și supușii miercurea, cu prilejul unor audiențe terne. Curtea și orașul par pe punctul de a ațipi, delectându-se cu moca, ciocolată și produse de patiserie. Totul se desfășoară ca și cum capitala, epuizată de interminabilul ei congres, ar fi într-o convalescență cumpătată. Un sigur lucru îi trezește pe vienezi, vrăjindu-i parcă: valsul. Nu există vals fără Strauss tatăl și, apoi, fiul, această dinastie de muzicieni care îi acompaniază pe Habsburgi și le va supraviețui. Până la apariția valsului, dansul era o succesiune de figuri, adesea foarte dificile. Menuetul este o pedeapsă, cadrilul, o traversare a salonului, iar galopul, o șarjă a cavaleriei fără cai. După mondenitățile distante, plictisitoare, repetitive și obligatoriu în

grup, valsul — care nu poate fi decât vienez — oferă un spectacol nemaipomenit. Un bărbat și o femeie vor avea dreptul să se îmbrățișeze, să se privească în ochi și să plutească, foarte apropiați fizic unul de celălalt, în același vârtej. Incredibil, un bărbat să îndrăznească să prindă de talie o femeie! De necrezut, o femeie să își pună mâna înmănușată în palma cavalerului ei! Valsul este prima revoluție vieneză din secolul al XIX-lea. Împăratul poruncește ca valsul să deschidă și să închidă toate balurile de la curte. Valsul este imperial, fără a înceta să fie popular. Inventat de Joseph Lanner, înaintea Congresului de la Viena, valsul a debutat efectiv în lume cu acest prilej. Grație valsului, participanții la Congres s-au amuzat și au dansat. De atunci, extraordinarul Johann Strauss tatăl l-a sublimat și a făcut din el un formidabil mijloc de fuziune socială, strecurându-și încântătoarele melodii în toate mediile, pentru toate vârstele, la fel de antrenante la pian, ca și sub coardele a zeci de arcușuri.

În spatele acestei arte de a trăi, care avea să devină legendară, împăratul se confruntă cu drama succesiunii sale la tron. Fiul cel mare, Ferdinand, născut la doi ani după Maria Luiza, este epileptic. Ba își vâră capul enorm într-un coș de hârtii sau se tăvălește pe jos, ba rămâne ore în șir la fereastra biroului său unde, teoretic, este regele Boemiei și al Ungariei. Sărac cu duhul și bâlbâit, și-a adus la disperare preceptorii și aghiotanții. Deși nicidecum pervers sau rău din fire, condamnat, prin opinia medicilor, să rămână celibatar și să nu procreeze, arhiducele este incapabil să asigure funcția monarhică. Aceasta este, cel puțin, părerea tatălui său, care consideră că doar fiul mezin, Francisc Carol, este capabil să asigure viitorul, din moment ce are deja doi fii, Franz Joseph și Maximilian, și a cărui soție, Sophie, și-a recăpătat cumpătul și simțul practic după cumplitul traumatism psihic cauzat de

moartea ducelui de Reichstadt. Dar, în această țară unde avea să se răspândească fascinantul gen muzical numit operetă, dragostea și imitațiile ei înșelătoare (rațiunea de stat, interesul) nu aveau cum să nu intervină. Apăruseră deja de câteva luni, mascate de calculele lui Metternich.

Arbitru al Europei, Metternich rămâne un agent matrimonial

Atotputernicul cancelar are dușmani, în special pe cei doi frați ai împăratului, arhiducii Carol și Johann, născuți în 1771 și respectiv în 1782. Ținând seama de incapacitatea nepoților lor, aceștia ar putea fi chemați la consiliul de regență, debarasându-se astfel de Metternich. Pentru a evita această dizgrație și spre uimirea generală, acesta propune ca Ferdinand să se căsătorească. Având alături o soție, ar face o impresie mai bună decât de unul singur printre servitori. Iar Metternich, așa cum face de peste douăzeci de ani, ar continua să fie indispensabil unei guvernări eficiente.

Având deprinderea de a descoperi diverse prințese dispuse să se jertfească, prințul agenților matrimoniali propune candidatura Mariei Ana de Savoia. Lipsită de farmec și foarte virtuoasă, nu i se cere părerea. În ziua de 31 decembrie 1831, la un dineu în familie în jurul cuplului imperial[116], miniatura chipului ei, care trece de la un mesean la altul, provoacă o asemenea ilaritate și comentarii atât de grosolane din partea fraților împăratului Francisc, încât arhiducesa Sophie „se înroșește până în vârful urechilor“. Nefericita logodnică tremură toată când se uită la Ferdinand și când vorbește. Cu prilejul ceremoniei nupțiale, împăratul, conștient de dezastru, nu are decât forța să spună: „Doamne, milostivește-te de noi!“

Starea lui Ferdinand se tot înrăutățește; la fiecare criză de

epilepsie — o boală încă necunoscută pe atunci —, lumea îl crede cu un picior în groapă, însă el supraviețuiește. Dar Ferdinand, din păcate, este conștient de starea lui și se teme, de fapt, să nu se dea în spectacol. Din pudoare, rămâne mai tot timpul închis în camerele lui, rezervându-și, dacă se poate spune, cea mai mare parte a rătăcirilor mentale ale bietei Maria Ana. Să menționăm și mariajul romantic al arhiducelui Johann — unul dintre oamenii pe care cancelarul îi detesta —, pe care Metternich a încercat să-l împiedice. Al treisprezecelea copil al lui Leopold al II-lea și al patrulea frate al lui Francisc I, arhiducele Johann primise importante misiuni de comandă în coalițiile contra Franței și se luptase cu Napoleon. Apoi se stabilise în Stiria. La Bad Aussee, se îndrăgostise de fermecătoarea Anna Plochl, fiica dirigentului serviciului de poștalioane. Împăratul se opune căsătoriei lor, spre marea supărare a celor doi îndrăgostiți; populația îl susține pe arhiduce, care se însoară cu Anna, aproape clandestin, în 1827, în pavilionul de vânătoare pe care îl amenajase la Brandhof. Fratele lui îi atrage atenția că este vorba despre o căsătorie morganatică, iar copiii care ar rezulta din ea nu vor fi dinastici. Apoi, cedând farmecului cumnatei lui, îi dă titlul de contesă de Merano. Ea este încântată, cu atât mai mult când naște primul copil având celebra buză de jos groasă a Habsburgilor, ceea ce o face să repete necontenit: „Măcar, *asta* sigur a moștenit de la taică-său!“[117]

În fine, ceea ce era scris să se întâmple s-a întâmplat: tot aranjând căsătoriile prinților săi, Metternich cade și el în capcană. Dând un exemplu prost! Pe când nu era încă regele neîncoronat al Austriei, Klemens Wenzel Nepomuck Lothar se însurase, grație vicleșugurilor mamei sale, cu nepoata lui Kaunitz, cancelarul Mariei Tereza. La douăzeci și doi de ani, acest mariaj îi dăduse posibilitatea aristocratului renan născut

la Koblenz, căruia tâlharii de sanculoți îi confiscaseră averea, să acceadă la o poziție mai favorabilă. Dota Mariei Eleonora, de nouăsprezece ani, făcea din ea soția ideală pentru o însănătoșire financiară. Banii compensau lipsa frumuseții, deschizându-i soțului ei ușile strâmte ale înaltei societăți vieneze. Deși calitățile lui de diplomat cultivat și de funcționar ostil haosului revoluționar erau remarcabile, căsătoria încheiată nu dăunase nici ea lungii sale cariere. În 1827, rămas văduv la cincizeci și patru de ani, cancelarul imperial se recăsătorise cu o oarecare Antonia Leykam, fiica unei dansatoare de la Operă. Vienezii, caustici din fire, îl luaseră în zeflemea pe acest specialist în a da lecții altora, care nu vibra decât la numele de Gotha. Mariajul nu durase decât cincisprezece luni, Antonia murind în chinurile facerii. Ca și pe împăratul său în circumstanțe similare, durerea îl doborâse pe prinț, dar nu într-atât de mult încât să nu se însoare și a treia oară. Noua sa soție, anterior contesa Mélanie Zichy, cunoștea întreaga Vienă, Praga și Buda, ceea ce putea fi oricând util. Atunci, prefigurând aventurile galante ale aristocrației vieneze de la sfârșitul secolului al XIX-lea ilustrate de piesele lui Arthur Schnitzler, cabinetul de lucru al Excelenței Sale a devenit teatrul unei comedii acerbe. Cancelarul păstrase, pe peretele din fața lui, un portret al celei de-a doua neveste, îmbrăcată într-o rochie albă și cu un buchețel de violete în mână. „Noua prințesă de Metternich a cerut să i se picteze portretul în rochie de bal, cu toate nestematele la vedere, și a poruncit ca tabloul să fie atârnat pe peretele din spatele mesei de lucru. Într-o zi când soțul ei era plecat, a cerut să se schimbe locul portretelor. Imediat ce s-a întors, Metternich a revenit la aranjamentul anterior."[118]

În toate domeniile, cancelarul detesta dezordinea!

1835. O iarnă foarte rece. La șaptezeci și șapte de ani, suveranul moare din cauza unei pneumonii.[119] Destinul lui Francisc I nu este banal, din moment ce a fost de două ori împărat, ultimul suveran al Sfântului Imperiu Roman de Națiune Germană și primul suveran al Imperiului Austriac. O butadă — dar nu o glumă — circulase prin Viena. La scurt timp după Congres, împăratul, care suferă de bronșită, este examinat de medicul său. Acesta, vrând să-l liniștească, îi explică împăratului că are „o bună constituție“. Monarhul se enervase teribil când auzise cuvântul „constituție“. „Eu nu am constituție și nici nu voi avea vreodată!“ A domnit ca un monarh absolut, instituind o birocrație stufoasă, o supraveghere polițienească și o cenzură în presă. După părerea lui, acestea au avut rolul de a elimina pericolul ca austriecii să se molipsească de la urmările revoluțiilor din Paris și Bruxelles din 1830. Francisc I a restaurat alianța dintre tron și altar. Șicanările administrative nu au putut împiedica o primă atitudine de conștientizare a identităților naționale în sânul statelor din Imperiu. Astfel, în 1833, Ungaria a obținut aprobarea ca limba maghiară să fie folosită în dezbaterile parlamentare. Controlul statului în multe sectoare nu a putut împiedica dezvoltarea economică și culturală; artele, științele și inovațiile tehnice au fost încurajate, cum ar fi căile ferate, navigația cu vapoare pe Dunăre și primele felinare cu gaz pe străzile din Viena. Când i se propusese Maiestății Sale iluminarea cu gaz a Criptei Capucinilor, împăratul refuzase. Pentru niște spirite, chiar și ilustre, lumânările erau suficiente. În schimb, din dorința ca Austria să fie domeniul privilegiat al austriecilor, împăratul nu evaluase corect importanța uniunii vamale germane (*Zollverein*) instituite sub conducerea Prusiei în 1834. Eboșă a unei uniuni economice și precursoare a unei uniuni politice, aceasta funcționează fără Austria. Casa de Habsburg–Lorena nu

face parte din acea uniune. Pacea după douăzeci și cinci de ani de război și dezvoltarea, pentru unii, imobilismul și stagnarea, pentru ceilalți. În timpul lui Metternich, legitimitatea prevala asupra naționalităților, însă Austria, din nou, exista. Își luase revanșa.

Ferdinand I, incapabil, lasă puterea redutabilului cancelar

I se spune Ferdinand cel Bun, ceea ce este o dovadă de bunăvoință. Ferdinand *Debilul* ar fi fost mai exact. Trebuie să ne imaginăm modul în care noul suveran reprezintă dinastia. În familie, acest bărbat de patruzeci și doi de ani este fermecător, amuzându-și nepoții și întotdeauna binevoitor între două crize. Atunci, lucid și conștient de tarele lui, înțelege că este aproape un avorton. Câteodată, curajul său e lăudabil. Astfel, calm, se duce singur — cel puțin, așa crede el — în Prater. Fără escortă, vrea să treacă drept un hoinar sau un amator de muzică, rămânând însă foarte atent la salutul celor care se plimbă și o recunosc pe Maiestatea Sa. Este urmat însă de infirmieri îmbrăcați în valeți. Dar în îndatoririle oficiale și în ceremonii, atunci când are convulsii și tremură din cauza unei crize de epilepsie, două sau trei persoane îl ajută să stea în picioare, să urce sau să coboare scările și să se așeze. Ca să se ridice, nefericitul, cuprins de bâlbâială, se cramponează de aghiotanții lui.

Fratele lui mai mic, Francisc Carol, ar fi oferit un spectacol mai puțin penibil și degradant pentru familie, însă Metternich insistase să fie respectată succesiunea prin primogenitură masculină. Accesele și crizele împăratului îi permiteau să dirijeze consiliul de regență, deoarece, prin testamentul său, Francisc I instituise alți doi regenți, arhiducele Ludovic,

penultimul frate al defunctului, și contele Kolowrat. Altfel spus, doi adversari ai cancelarului, mai ales în domeniul politicii interne, însă esențialul rămânea neschimbat: „regimul Metternich“ își dovedise eficacitatea. Remedia carențele monarhului.

Oricum, cert este că, tot propovăduind imobilismul, cancelarul se împotmolește în el. Apărarea regimului existent își pierde eficiența într-un mediu european în efervescență, față de care Austria este din ce în ce mai receptivă. În 1845, opoziția ungară se ridică împotriva reformei care tinde să transforme comitatele în simple angrenaje administrative. În februarie 1846, țăranii ruteni se răscoală contra moșierilor polonezi. În noiembrie, Imperiul Austriac anexează republica Cracovia, un ultim vestigiu al Poloniei independente. Sub influența unor aristocrați cu idei liberale, cum ar fi Deák, Széchenyi, fondator al Academiei din Pesta în 1825, baronul Eötvös și Kossuth, creatorul *Gazetei de Pesta* în 1841, se produce o renaștere maghiară. Există, de asemenea, o renaștere croată, datorată lui Gaj, precum și o renaștere cehă, odată cu istoricul Palacký, filologul Šafárik și poetul Kollár. În 1847, dieta ungară prezintă un program liberal opus absolutismului de la Viena. Rând pe rând, sârbii și românii își conștientizează identitatea națională; toate aceste mișcări sunt ajutate de crearea unor numeroase societăți savante consacrate studierii culturilor tradiționale și elaborării unor limbi literare moderne, vehiculate printr-o presă în curs de dezvoltare. În toate statele din componența Imperiului, exaltarea sentimentului patriotic apare drept cel mai bun mijloc de a suscita o adeziune populară la toate formele de rezistență față de puterea centrală. Metternich este scutul Habsburgilor. În fața acestor revendicări, ar fi fost nevoie de un suveran atent, deschis, bine informat și, într-un cuvânt, prezentabil. Problema Austriei este în primul rând o

problemă de familie. Or, cu Ferdinand „Depășitul“ la putere, prestigiul imperial este lezat, iar rețetele bucătarului Metternich au gustul amar al orbirii. În momentul când intră în viața politică în calitate de deputat în landtagul din Prusia, Bismarck, care va analiza abilitatea lui Metternich, notează că acesta „tăia popoarele în bucățele, ca pe o halcă de carne bătrână“.

Este dificil să estimăm ce ar fi putut să se întâmple la Viena, la Praga, la Buda, fără revoluția pariziană. Când se răspândește vestea abdicării lui Ludovic Filip — regele Franței fuge într-o trăsură în ziua de 24 februarie 1848 —, ecoul este constatat întâi în Ungaria. Pe 3 martie, Kossuth cere un guvern responsabil și determină dieta să voteze un program de revendicări. Apoi, la Praga, în 11 martie, scriitori și unversitari cer egalitatea cehilor cu germanii, precum și reconstituirea regatului Boemei. Peste două zile, pe 13 martie, febra revoluționară ajunge la Viena, unde se înalță baricade. Metternich este luat prin surprindere, incredibila revoluție izbucnește. Se cere demisia lui. Confruntat cu revolta populară, cancelarul trebuie să fugă în Anglia, înainte de a se instala la Bruxelles.

Se cuvine să precizăm că, exact în acest moment, insurecția nu este îndreptată în principal contra Habsburgilor sau a monarhiei. Insurecția îl vizează pe omul inflexibil și obtuz aflat în fruntea guvernului. Numele său concentrează toate nemulțumirile. Studenții sunt revoluționari cultivați; cererea de demisie este formulată în latină: *„Pereat Metternich“* („Metternich să dispară“)! La intrarea în catedrala Sfântul Ștefan, un afiș chema populația: „Vienezi, eliberați-l pe bunul vostru împărat Ferdinand din lanțurile dușmanilor săi!“[120]

Care este vina omului care a guvernat Europa, Imperiul Austriac și sfera sa de influență? Uzura puterii (aproape treizeci

de ani) nu poate fi singura explicație. Acest reprezentant al culturii europene prerevoluționare nu a ținut cont de transformările economice și sociale, deoarece erau străine sistemului său de gândire. A ignorat irumperea unei forțe noi și incontrolabile, opinia publică, precum și începuturile unei ere a comunicațiilor, cum s-ar putea numi, în toate sensurile termenului, de la telegraf la căile ferate. Fostul cancelar nu a putut decât să constate cât de ingrată era burghezia din Viena, care dorise liberalismul, uitând de binefacerile unei păci confortabile. La două zile după plecarea precipitată a cancelarului, în ziua de 15 martie, împăratul Ferdinand, dintr-odată prezent după ce fusese atât de „absent“, acordă libertate presei și înființează garda națională, promițând, totodată, o Constituție a Austriei. Monarhul profită de sentimentul de ușurare trăit de popor după îndepărtarea lui Metternich. Împreună cu fratele său Francisc Carol și cu nepotul său Franz Joseph, în vârstă de optsprezece ani, împăratul apare pe străzile Vienei, este aclamat, salută și îi mulțumește poporului între două hohote de plâns. Se poate vedea chiar o scenă foarte rară, rezervată învingătorilor în marile bătălii, când niște vienezi deshamă caii de la caleașca imperială, pe care o trag cu brațele până la Hofburg, intonând imnul național: „Dumnezeu să-l ocrotească pe împăratul nostru“.

Revoluția instalează un împărat de optsprezece ani, Franz Joseph

Dar nu era decât un respiro. Monarhul neputincios este repede copleșit de valul revendicărilor, inclusiv dincolo de Alpi. În 18 martie, regatul lombardo-venețian se răscoală contra ocupației austriece; la 22 martie, cu acordul Vienei, contele Batthyány alcătuiește și conduce, pe 7 aprilie, primul guvern cu adevărat

ungar care, în 11 aprilie, îi dă Ungariei o Constituție. În această stare de efervescență, ungurii nu cer autonomie, deoarece au nevoie de sprijinul austriac pentru a ține sub control minoritățile nemaghiare. În ziua de 23 aprilie, după modelul Constituției belgiene, statelor neungurești din imperiu li se acordă o Constituție. Dar oare aceste concesii instituționale pot fi suficiente pentru a domoli tensiunile din Europa Centrală? Nu, căci ecoul celei de-a doua revoluții din 1848 în Franța, cea din iunie, este imens. Și, ca la Paris, armata reprimă insurecția. La Praga, generalul Windischgrätz, guvernator militar al Boemiei, nu este cunoscut ca liberal. Acest strălucit militar — era ofițer de lăncieri la douăzeci și șapte de ani și a luptat împotriva lui Napoleon — a fost scandalizat de demisia (forțată) și, apoi, de fuga lui Metternich. A văzut în aceasta o pată pe onoarea Austriei și pe prestigiul Habsburgilor. Este gata să personifice contrarevoluția. „Dacă nu e prin grația lui Dumnezeu, atunci să fie prin forța tunurilor“, zice el. Și se ține de cuvânt. În 17 iunie, generalul bombardează Praga, unde se ținea un congres panslavist, imediat dizolvat; Comitetul național este înlăturat, revoluția din Boemia este înăbușită, însă, în haosul creat, soția lui Windischgrätz, născută Eleonora de Schwarzenberg, moare. La 12 iulie, Kossuth cere adunării legislative ungare crearea unei armate naționale. Peste zece zile, la Viena, se deschide un Parlament constituant. Cuvântul le amintește Habsburgilor de Constituantă și de Revoluția Franceză; familia imperială se sperie și se refugiază la Innsbruck, căci Tirolul este esențialmente monarhist și atașat de dinastie de veacuri întregi. Această plecare este prost interpretată. În Viena, care număra aproximativ 220 000 de locuitori (și 70 de fabricanți de piane), o petiție adună peste 80 000 de semnături, rugându-l pe Ferdinand să vină înapoi în capitală.[121] Întrucât Windischgrätz dă asigurări că în Viena

domnește ordinea, Habsburgii se întorc. În cursul acestei veri agitate, Austria oscilează dramatic între două curente. Trebuie oare să fie „germană“, unită cu Prusia, în virtutea unității lor lingvistice, sau, dimpotrivă, în exclusivitate „austriacă“, unită cu toate popoarele dunărene legate de Habsburgi? Pe scurt, care va fi identitatea acestei Europe de mijloc, *Mitteleuropa*, rând pe rând culoar de cotropiri și de cuceriri sau frână a imperialismelor refractare?

Agitația continuă. La 26 iulie, ungurii rup relațiile cu Viena și organizează lupta contra Austriei. Dar simulacrul de guvernământ austriac profită de disensiunile dintre diferitele etnii care trăiesc în Ungaria, slavi, germani și maghiari. Arhiducele Franz Joseph observă atent adversitățile dintre minorități, coșmarul imperial dintotdeauna. În septembrie, Kossuth preia conducerea unui Comitet de apărare; comisarul regal trimis de Ferdinand este asasinat la Pesta. La Viena, Parlamentul desființează sistemul feudal și declară că țăranii sunt proprietari ai pământurilor lor. În octombrie, întrucât răzvrătirile au reînceput în capitală, curtea fuge din nou, alegând pentru a se refugia solida fortăreață a arhiepiscopilor din Olmütz, al doilea oraș ca mărime din Moravia. La Viena, ministrul de Război, detestat de populație și simbol al cabinetului Metternich, este spânzurat de un felinar de stradă. Se vorbește despre „o revoluție democratică“. La sfârșitul lunii octombrie, Windischgrätz primește comanda tuturor forțelor armate, cu excepția Italiei, puteri depline și bastonul de mareșal. În 31 octombrie, după lupte încrâncenate, Windischgrätz intră în Viena, trece aici la o represiune energică și obține capitularea insurgenților. Atmosfera rămâne încordată, obligând Parlamentul austriac să își țină lucrările în reședința de vară a prinților-arhiepiscopi de Olmütz, la Kremsier, tot în Moravia.

Dar este imposibil să nu fie instituită o echipă care să se bucure de încrederea poporului și să fie respectată, în tradiția dinastică. La 21 noiembrie, Windischgrätz intervine pe lângă împărăteasă și obține ca prințul Felix Schwarzenberg, cumnatul său, să fie numit prim-ministru. Măsura se impunea de urgență. Rămâne apoi să se rezolve și chestiunea mai delicată legată de împărat. Eforturile lui Ferdinand și ale fratelui său Francisc Carol, care renunță la drepturile sale, au fost patetice, jalnice și periculoase pentru monarhie, în aceste vremuri de visuri republicane. Răscoala l-a izgonit pe Metternich, dar nu trebuie să-i alunge și pe Habsburgi. Francisc Carol acceptă să renunțe la drepturile sale. Acestea nu pot fi salvate decât prin înscăunarea lui Franz Joseph, un om tânăr, sănătos, solid, echilibrat.

O dimineață neguroasă. Familia imperială se adună în camerele lui Ferdinand. Maestră de ceremonii este cumnata lui, arhiducesa Sophie, soția lui Francisc Carol. Cei patru fii ai ei — ultimul, Ludovic Victor, nu are decât șase ani — sunt în uniformă. Energica Sophie, într-o superbă rochie de gală din moar alb, are o roză din diamante. În jurul gâtului, poartă colierul de turcoaze și diamante pe care l-a primit în dar de la soțul ei când li s-a născut primul copil, Franz Joseph, în 1830. Optsprezece ani și trei luni și jumătate mai târziu, el este unica speranță a familiei pentru salvarea dinastiei.

La ora opt dimineața, cu un glas gâtuit de emoție, împăratul citește actul de abdicare în favoarea acestui nepot pe care îl iubește mult. Franz Joseph este în genunchi. Ferdinand îl binecuvântează cu semnul crucii și punând amândouă mâinile pe capul lui. După această încoronare fără niciun fast, aproape clandestină și în exil, departe de Viena, noul împărat se ridică în picioare pentru a asculta acest sfat dat de Ferdinand cel Demn: „Poartă-te cuviincios, fii curajos, și Dumnezeu te va proteja“.

O liniște impresionantă se lasă după această recomandare. Franzi a devenit Franz Joseph. Foarte palid, îmbrățișându-și mama, împăratul a îmbătrânit brusc. În fața lui Sophie, foarte emoționată, dar și foarte mândră de această revanșă, Franz Joseph va rosti ca pentru sine: „Adio, tinerețe!“

Apoi, împărăteasa Caroline, foarte eficace în această situație penibilă, și Sophie îl îmbrățișează și îl sărută pe Franz Joseph. Sophie triumfă, căci de ani de zile considera că fiul ei era singurul în măsură să refacă prestigiul știrbit al familiei. A remarcat cumva cineva că tânărul împărat urca pe tron într-o zi de 2 decembrie? O dată imperială…

---

[113] În timpul celui de-al Doilea Imperiu Francez, Alexandre Walewski va fi ambasador la Londra, apoi ministru al afacerilor externe al lui Napoleon al III-lea, în perioada când au avut loc Războiul din Crimeea și Congresul de la Paris, în martie 1856.

[114] Porecla „Vulturașul“, pe care i-a dat-o Victor Hugo în 1835, a fost popularizată prin piesa lui Edmond Rostand *L'Aiglon* (*Vulturașul*), pusă în scenă în 1900.

[115] Părerile istoricilor sunt împărțite. Reacția mamei lui Franz Joseph și a lui Maximilian este atât de extraordinară, încât lumea s-a întrebat în privința cauzelor acestei suferințe. Oare l-a iubit și l-a inițiat pe ducele de Reichstadt? Oare acesta era tatăl lui Maximilian? O ipoteză nedovedită, dar nu și imposibilă, care ar presupune că fratele mezin al lui Franz Joseph ar avea sânge de Bonaparte. Până în ziua de azi, oficial, nu s-a făcut niciun test pentru a elucida această enigmă. Rămășițele fiului lui Napoleon au fost repatriate la Paris, la Hôtel des Invalides, din ordinul lui Hitler, la 15 decembrie 1940. Contrar teoriei susținute de Bernard-Henri Lévi în ziarul *Le Monde* de joi, 2 martie 2000, ducele de Reichstadt nu mai odihnește, așadar, în Cripta Capucinilor, la Viena, ci lângă tatăl său, pe malurile Senei. Pentru mai multe detalii, a se vedea, de același autor, *Le Roman de Vienne, op. cit.*

[116] Dortohy Gies McGuigan, *op. cit.*

[117] Amintirea arhiducelui Johann a rămas foarte vie în Stiria. La Bad Aussee, portretul

său este expus la loc de cinste în sala de căsătorii, statuia lui ornează parcul băilor termale, numele său a fost dat unui pod peste râul Traun, unde un medalion înfățișează cuplul princiar. La Graz, o altă statuie, în piața mare, amintește de inițiativele fericite ale arhiducelui îndrăgostit: instalarea unor ferme-model, avântul industrial și științific al regiunii, construirea a treizeci de kilometri de cale ferată în direcția Carintia. O școală superioară tehnică îi poartă numele.

[118] Karl Eduard Vehse, *op. cit.*

[119] Soția lui, împărăteasa Caroline, a mai trăit până în 1873.

[120] Edward Crankshaw, *La Chute des Habsbourg*, Gallimard, 1966.

[121] Priscilla Robertson, *Revolutions of 1848, A Social History,* Princeton University Press, New Jersey, 1952.

13

Franz Joseph, suveran din datorie (1848–1916)

Februarie 1849. La două luni după înscăunarea fiului ei ca împărat al Austriei, arhiducesa Sophie i se confesează poetului tirolez Walpurga Schindl: „Îi încredințez lui Dumnezeu zbuciumul unei mame, căci să vezi cum pe umerii unui fiu de numai nouăsprezece ani apasă imensa povară a unui imperiu nu este o încercare minoră pentru inima unei mame.“

Scurta și — vai! — cât de modesta ceremonie îi provocase o migrenă tenace și vărsături noaptea, însă orgoliul său, în fine satisfăcut, fusese cel mai eficace remediu. Scrisoarea venită de la țarul Nicolae I îi alina sufletul de fiecare dată când o citea: „Situația este într-adevăr dificilă, puțini prinți au fost nevoiți să înceapă în condiții atât de critice. Dar, din câte am auzit, acest tânăr posedă calități care garantează că va ști să se arate la înălțimea cerințelor.“

Regele Prusiei, Frederic Wilhelm al IV-lea, nu era atât de cordial, ci mult mai politic în atitudinea sa atunci când scria: „Prusia și Austria trebuie să meargă mână în mână.“ Acești doi monarhi domnesc asupra unor state față de care tânărul împărat al Austriei va trebui să se impună, ca aliat sau adversar.

Luciditatea lui este reală: de acum înainte, are o misiune zdrobitoare, însă niciodată nu va putea uita condițiile

umilitoare în care a primit titlul imperial, doar în fața familiei și a servitorilor, departe de Viena. Poporul a lipsit de la încoronare. *In extremis*, sub presiunea evenimentelor, monarhia șubredă a Habsburgilor, într-o Europă în fierbere, este salvată; noul ei stăpîn va fi marcat, până la absurd, de ideea datoriei asumate. Nu este deloc plăcut să urmezi la tron după un unchi debil și să iei locul unui tată cu deficiențe. Dar curajul este armura lui Franz Joseph. Făcuse un legământ față de el însuși, în ziua de 18 august 1843, când împlinise treisprezece ani, scriind în *Jurnalul* său: „Astăzi, când am pășit spre vârsta de paisprezece ani și în calitate de ofițer, mă angajez ferm să nu mă mai arăt temător niciodată și să nu mai mint niciodată."

Toată viața sa, personală și publică, va face față cerințelor. Astfel începe o domnie comparabilă ca importanță și durată cu aceea a lui Ludovic al XIV-lea și a reginei Victoria, și ei la confluența dintre două veacuri. Când s-a născut Franz Joseph, la Schönbrunn, tatăl său a anunțat că, la fiecare ieșire în lume a arhiducelui, la trăsura lui vor fi înhămați cel puțin șase cai. Austria trăia vremuri de pace. Acum, aflat la conducerea unui stat în pragul prăbușirii, amenințat de diverse rebeliuni, împăratul trebuie să fie în permanență un soldat. Uniforma va fi ținuta sa favorită, aparițiile lui în haine civile vor fi excepții, dar va fi văzut până la o vârstă înaintată în costumul tradițional al muntenilor, pantaloni scurți din piele, surtuc de fetru, pămătuf la pălărie. A primit botezul focului contra sarzilor, cu aproximativ opt luni în urmă, pe 6 mai 1848, în bătălia de la Santa Lucia. Tunică albă înfrumusețată cu o panglică de mătase țesută din fir auriu și roșu, purtată diagonal pe piept, centură aurie, pantaloni roșii cu vipuști aurii, bicorn cu panaș verde, așa l-a redat într-un tablou Anton Einsle, pictorul curții. Când ne gândim la Franz Joseph, ni-l imaginăm

întotdeauna ca pe un împărat îmbătrânit parcă prematur, cu favoriți albi înfoiați, cu țeasta pleșuvă, ușor încovoiat de povara dramelor trăite. La începutul domniei, este un tânăr chipeș, zvelt și delicat, mai degrabă atrăgător decât seducător. Cu păr șaten, ochi mari albaștri, chip alungit, fin și, ca prin minune, scutit de prognatismul familiei, deși are buze voluptuoase, împăratul dă impresia unui bărbat robust și decis, întotdeauna stăpân pe emoțiile sale. A scăpat cu bine dintr-o epidemie de tifos, are un ritm de lucru stupefiant, iar energia lui, moștenită de la mamă, este uluitoare. Grație acestor trăsături, va câștiga stima poporului. De o inteligență medie, este din fire un om bun, orientat mai mult spre acțiune decât spre reflecție. Ocupând cea mai mare funcție în stat, tânărul suveran se sprijină pe cei doi stâlpi ai Imperiului — Armata și Biserica. Din punct de vedere istoric și geografic, Franz Joseph se află la răspântia unei Europe în gestație, ceea ce nu-i lasă timp de visat.

Tânărul vine la putere la sfârșitul unei perioade numite adesea *Vormärz* — epoca premergătoare revoluției din martie 1848. Vremurile tihnite, de somnolență socială, sunt de domeniul trecutului, situația politică și militară fiind complexă. Recrudescența naționalismelor tindea să dezmembreze Imperiul, cu riscul de a dezechilibra Europa punându-i în pericol securitatea. Din motive diferite, Franța, Anglia și Rusia consideră de comun acord, cum spunea Palmerston, prim-ministru al reginei Victoria, că „ar fi imposibil de înlocuit Austria cu niște state mici". Un Imperiu Austriac este o necesitate, însă nimeni nu conștientizează mai bine acest lucru decât Franz Joseph. A fost educat în acest spirit, pătruns de vocația sa de prinț „german" și de obligațiile sale față de popoarele din Imperiu. Timp de șaizeci și opt de ani, această misiune va avea întâietate pentru el.

Foarte repede, lustrul liberal al Primăverii popoarelor s-a șters și revendicările naționaliste s-au izbit de o cumplită represiune. Schwarzenberg a spus răspicat: „Vom fi clemenți mai târziu. Deocamdată, trebuie să mai spânzurăm puțin.“ Iar arhiepiscopul Vienei, monseniorul Rauscher, anunțase cu o milostivenie creștină foarte discutabilă: „Tăcerea morților și a spânzuraților este o garanție pentru dezvoltarea domniei.“ Răzvrătirile din Italia au fost înăbușite de un mareșal bătrân, Joseph Radetzky, provenind din nobilimea foarte veche a Boemiei. Smuls din viața de pensionar, la vârsta de optzeci și doi de ani, la 25 iulie 1848, mareșalul îl învinsese pe regele Carol Albert de Piemont-Sardinia la Custozza. Intrarea sa triumfală în Milano, glorificată de Johann Strauss tatăl în renumita sa compoziție *Marșul lui Radetzky*[122], a fost prima expresie a consolidării puterii imperiale contra forțelor revoluționare. Scriitorul Grillparzer i-a dedicat mareșalului câteva versuri rămase celebre: „Prin armata ta, dăinuie Austria!“

În ziua de 4 martie, împăratul promulgă o Constituție care stabilește unitatea indivizibilă a monarhiei. Nu există decât un singur stat, Austria, Ungaria este asociată în calitate de domeniu al coroanei, în timp ce Lombardia și Veneto sunt provincii. În practică, acest text utopic va fi destul de repede dat deoparte, din cauza dificultăților de aplicare. Se păstrează spiritul legii. La 12 martie, regele Carol Albert din Piemont, cedând presiunilor patrioților italieni, reia ostilitățile. Radetzky îl zdrobește la Novara, în 23 martie, ceea ce declanșează un haos în rândurile armatei piemonteze și le redă Habsburgilor, odată cu Lombardia-Veneto, poziția de forță în Italia de Nord. Ca reacție, Kossuth, refugiat la Debrețin, impune dietei din Pesta să voteze detronarea Habsburgilor și independența Ungariei, la 14 aprilie 1848. Același Kossuth refuză să

recunoască pretențiile naționale ale sârbilor, croaților și românilor aflați sub stăpânirea maghiarilor, o lipsă de generozitate de care se va folosi Casa de Habsburg. Ungaria este locul unde represiunea austriacă este cea mai dură. În mai, Schwarzenberg, socotind că are capacitatea de a menține ordinea de la Milano la Veneția și în statele germane care țin de autoritatea sa, îi cere lui Franz Joseph să accepte ajutorul țarului pentru supunerea răsculaților unguri. Dacă Nicolae I își oferă concursul, nu o face nicidecum din dragoste pentru Austria, ci fiindcă se teme că mișcarea revoluționară ar putea cuprinde și Polonia, unde Rusia, ca principal beneficiar al ultimei împărțiri din 1815, este foarte prezentă. Nedezmințindu-și porecla de „țar de fier“, Nicolae I trimite 150 000 de oameni.

La nouăsprezece ani, Franz Joseph este considerat călăul revoluționarilor

La rândul său, Windischgrätz poate conta pe banul Jellachich, care îi aduce sprijinul croaților. Prinși între armata austriacă și armata rusă, ungurii rezistă eroic, dar situația este disperată. Kossuth, mic nobil de țară, care trezise conștiința patriotică în rândul maghiarilor și ajunsese ministru de Finanțe, se refugiază în Turcia, iar Görgey capitulează la Világos, în ziua de 14 august. Batthyány, primul președinte al Consiliului ungar, este împușcat, în timp ce treisprezece generali agonizează în ștreang la Arad. Aflând de aceste execuții, țarul, care ceruse „o pedeapsă severă contra instigatorilor și indulgență față de dezertori, singura modalitate practică de a ajunge la o pace durabilă“, se declară ofensat de acest zel. Când ungurii se îndoiesc de sinceritatea lui, Nicolae I își confirmă indignarea,

declarând că „acele condamnări la moarte ale celor care s-au predat armatei noastre sunt o infamie și o insultă pentru noi“.

Franz Joseph, șocat și el, amintește că ordonase să se facă uz de dreptul la grațiere și orice condamnare la moarte să fie în prealabil aprobată de cabinetul său. Unii generali austrieci, uitând de această procedură fiindcă se considerau salvatorii monarhiei, sunt demiși imediat din funcții, cum a fost cazul generalului Haynau. Dar răul s-a produs, iar „Franz Joseph apare ca un călău când nu avea încă douăzeci de ani“.[123] Conștiincios, împăratul va dori să fie informat asupra celor mai mici detalii — aceasta va fi întotdeauna metoda sa —, însă la începutul domniei este nevoit să aibă încredere în anturajul său. Este un debutant deosebit de sârguincios, dar un *debutant*. Angrenajul infernal al represiunii din Italia și Ungaria se răsfrânge sumbru și asupra anului 1849. Sechestrări, confiscări, întemnițări, execuții, nimeni nu poate scăpa de furia contrarevoluției, nici măcar aristocrația care cutezase să sfideze Viena. Schwarzenberg, mare maestru al acestui maraton, presat să stingă pârjolul insurecțional, își rezumă sec politica: „Baza guvernării stă în forță, nu în idei.“ Puternica armată austriacă (600 000 de oameni) îi zdrobește pe toți cei care aveau prea multe idei sau, mai exact, o singură idee: să fie liberi. Fragila monarhie, reînnoită grație tinereții lui Franz Joseph, consideră că aceste focare de revoltă sunt prea numeroase pentru a fi spontane. Naționalismele nu sunt domolite, ci li se pune călușul în gură. Mai grav, fiecare minoritate nu vibrează decât pentru tradițiile și limba sa, chit că le deranjează pe celelalte. Un turn Babel în fierbere.

Totuși, situația din Imperiu este și o reflectare a evenimentelor exterioare. Pornită de la Paris, revoluția din Europa s-a curmat brusc. În Franța, a Doua Republică este muribundă, iar Ludovic Napoleon Bonaparte, vicleanul prinț-

președinte, slujește regimul înainte de a profita de el. Elanul a devenit o frână. Pentru unii, speranța a pierit din cauza reacțiunii, pentru alții, anarhia este potolită prin ordine. Existența Austriei a fost pusă în joc de Prusia, care, grație Uniunii Vamale germane grupând acum treizeci și cinci de state, se mândrește cu o situație economică bună. Franz Joseph încearcă să își recapete supremația asupra Berlinului, o inițiativă ce se manifestă într-un context familial. Într-adevăr, soția lui Frederic Wilhelm al IV-lea de Prusia este soră cu arhiducesa Sophie, prin urmare, mătușă a lui Franz Joseph. În toamna anului 1850, guvernul prusac ocupă regiunea Hesse, în apropiere de Rin. Pretextul este constituirea unei „uniuni restrânse“ a Germaniei de Nord, sub conducera Prusiei, care să înlocuiască Confederația Germană, căreia monarhul berlinez nu i-a putut fi președinte. Cu acordul lui Franz Joseph, Schwarzenberg lansează un ultimatum Prusiei. Discuțiile dintre reprezentantul Prusiei și cel al Austriei durează aproape o săptămână, din 22 până în 29 noiembrie, la Olmütz, exact în locul unde, cu doi ani în urmă, noul împărat a fost învestit în funcție. Într-un loc cu o asemenea încărcătură simbolică, Franz Joseph nu poate face o figură proastă. Ajutat de abilitatea și autoritatea premierului său, împăratul constrânge Prusia la „retragerea de la Olmütz“. Se reface vechea Confederație Germană, din nou prezidată de Austria, ca pe vremea când Metternich conducea în Europa Centrală. Această umilire, foarte dur resimțită în Prusia de cercurile militare și patriotice, conține germenii unei revanșe la care Berlinul aspiră. De acum înainte, între Casa de Hohenzollern și Casa de Habsburg circumspecția cedează locul ostilității. Din umbră, Bismarck, ales imediat din partea Prusiei în dieta de la Frankfurt, tună și fulgeră, se enervează, se indignează. El va fi artizanul schimbării, promotorul unei politici ostile față de Austria.

În ziua de 17 august 1851, în ajunul zilei când va împlini douăzeci și unu de ani, Franz Joseph, instalat în fine la Viena, conduce primul Consiliu de miniștri. Recunoscând imposibilitatea aplicării Constituției pe care o promulgase în urmă cu doi ani, împăratul acceptă că sunt necesare o serie de reforme pentru unitatea monarhiei și pentru satisfacerea nevoilor reale ale popoarelor sale. El insistă asupra unui punct capital: miniștrii nu trebuie să răspundă decât în fața lui. Peste nouă zile, la Schönbrunn, într-o cameră cu lambriuri albe și tapet din damasc roșu, îi scrie mamei lui: „[…] Austria are doar un singur stăpân. Dar acum trebuie să lucrez și mai mult."

Mai mult decât oricând, arhiducesa are o influență covârșitoare asupra fiului ei, în continuare celibatar. Mare organizatoare, ea se ocupă până și de plăcerile lui intime. Atitudinea ei, chiar dacă surprinzătoare, este logică: nu trebuie lăsat nimic la voia întâmplării, nici măcar alegerea unei aventuri sentimentale. Sophie dirijează toată viața personală a fiului ei, inclusiv amorurile și distracțiile. Imaginea unui Franz Joseph studios, ba chiar silitor, nedezlipit de dosarele lui și rob al treburilor de stat, este desigur exactă, însă se cuvine să o nuanțăm în perioada de început a domniei. Mama sa, de la care a preluat toate revanșele și resentimentele, este preocupată de starea de oboseală a tânărului monarh, care își impune să lucreze opt ore în șir în slujba coroanei. Asemenea unei guvernante, îi reduce plimbările și chiar partidele de vânătoare, singura lui plăcere reală. În odăile ei, organizează mici ceaiuri intime. Câțiva invitați, câteva invitate, toți aleși cu grijă. Împăratul vine aici să se destindă în secret și poate să danseze sub priviri tandre și binevoitoare, fără a fi, încă o dată, ca pe scenă. Pentru aceste distracții, arhiducesa îl aduce pe Johann Strauss fiul în persoană. Muzica acestuia va ridica valsul la perfecțiune. A valsa, a iubi, a bea și a cânta vor fi cele

patru porunci ale vienezului dornic de frivolități și ironie. Cu talentul și operetele sale, Strauss va transpune în muzică spumoasă domnia sobrului Franz Joseph.

Vigilentă, mama împăratului organizează legăturile sentimentale ale fiului ei

În cursul acestor *Kammerbälle* („baluri de cameră“), împăratul demonstrează că este un bun dansator. Vals? Evident, din moment ce la Viena a apărut. Dar și polca, și cadrilul, și mazurca poloneză. În iarna 1850–1851, în perioada interminabilului carnaval, la 3 noaptea, Sophie îi prezintă fiului său pe cele mai frumoase tinere din înalta societate, provenind din cele mai bune familii. Se servește un ceai cald, revigorant. Cine servește? Chiar aceste domnișoare emoționate, cu obrajii roșii asemenea catifelei ce tapetează pereții. Onoarea este dublată de un prețios exercițiu practic de bune maniere: cum să nu răstorni o cană de ceai, făcând o reverență, fie și discretă, în fața Maiestății Sale imperiale? Aceste persoane sunt istețe, fragede, rafinate. Contesa Czernin oferă cana, contesa Luidau oferă laptele, potrivit ritualului vienez. Veghind totul, Sophie strecoară printre aceste fete sfioase și gureșe câteva femei mai mature și mai inițiate, cu misiunea de a-l satisface pe impetuosul împărat. Aceste doamne sunt evident discrete, însă în scurt timp sunt poreclite, în franceză, „les comtesses hygiéniques“ („contesele igienice“), ceea ce nu mai are nevoie de niciun comentariu. Pentru arhiducesă, femeie strictă, dar fără fasoane în fața realităților vieții, există o vreme pentru orice, cu condiția ca aceste interludii să fie prevăzute, organizate și controlate. Nu își scapă fiul din mână nicio clipă, nici măcar, dacă se poate spune, în timpul îmbrățișărilor

programate pentru satisfacerea necesităților naturale. Lui Sophie nu-i plac surprizele. Și de aceea va suferi!

În această perioadă, la balurile de la curte, ceremonii oficiale, solemne, protocolare și plicticoase, împăratul nu dansează. Este în exercițiul funcțiunii și profită de ocazie pentru a strecura cuvinte amabile. Are un umor sec, mai degrabă cazon, dar cultivă o curtoazie și o disponibilitate cu care își dezarmează adversarii. Unui ofițer sard, care îi este prezentat, împăratul îi spune: „Lupți în cadrul artileriei? Frumoasă armă! Am remarcat-o și noi în ultimele două campanii.“

Aluzie clară la botezul focului primit în lupta contra trupelor din Sardinia, în urmă cu patru ani.

La 14 ianuarie 1852, după ce a abrogat Constituția neadecvată, întărind, totodată, regimul autoritar și confirmând desființarea drepturilor feudale, Franz Joseph apare la bal fără să fie așteptat și purtând uniforma husarilor din Ungaria. Și, surpriză suplimentară, ridică interdicția ceardașului, considerat emblema muzicală a revoltei maghiare. Suveranul își atrage imediat o simpatie până atunci inexistentă sau reticentă. „Împăratul nu mai este supărat pe noi“, anunță unii unguri, uimiți. În acest început de an, un soi de triumvirat conduce treburile statului austriac: Franz Joseph domnește, Schwarzenberg guvernează și Metternich, întors în fine la Viena, este primit de împărat, care nu-i solicită decât sfatul, ocazional. Fostul cancelar nu joacă niciun rol și este ținut departe de putere.[124] În ziua de 5 aprilie, când moare Schwarzenberg, împăratul îl înlocuiește cu ministrul de Interne, Bach. Acesta va trece la măsuri de germanizare a minorităților naționale, atât din dorința de unificare, cât și ca sfidare la adresa Prusiei. Urmează un val de nemulțumiri populare din partea celor vizați, în ciuda prosperității

economice datorate dezvoltării industriale și protejării comerțului debarasat, de doi ani, de taxele vamale interne.

Arhiducesa este obsedată acum de mariajul fiului ei, căci nimic nu se compară cu imaginea fericirii atunci când se pune problema de a consolida o monarhie, mai ales când aceasta este în convalescență. Sophie își oprește privirile asupra marilor familii din Europa, cu multă acuitate, fiindcă împăratul este îndrăgostit. Fără autorizația mamei sale! Și pentru prima oară, se pare. Tânăra se numește Elisabeta. Este una dintre verișoarele lui, fiica unui prinț ungur. O unguroaică? Exclus! Contenciosul sângeros nu se poate stinge prin surâsuri de conveniență. Cum ar putea austriecii să uite deja insurecția de la Budapesta și asasinatele comise? Cum să șteargă ungurii cu guma execuția contelui Batthyány, președinte al Consiliului de miniștri, care, după o tentativă de sinucidere, fusese împușcat pentru trădare din ordinul lui Franz Joseph? Ca să se răzbune, văduva lui proferase un blestem cumplit: „Să-l lovească Dumnezeu în toți cei pe care îi iubește, în tot neamul lui.“ Nu, acest mariaj era imposibil.

Sophie contează pe călătoriile fiului său. În august 1852, acesta se duce la Berlin, iar arhiducesa pune la cale un plan cu regina Prusiei, care e sora ei. În fața Franței, unde Ludovic Napoleon urzește reinstaurarea Imperiului, în fața Rusiei îndepărtate, dar din ce în ce mai stânjenitoare, o alianță cu Prusia i-ar putea aduce Austriei un plus de putere. Erodând printr-o căsătorie vechiul antagonism Hohenzollern–Habsburg, s-ar rezolva așa-numita „problemă germană“.

Așa cum prevăzuse Sophie, Franz Joseph este sedus de farmecul prințesei Anna, nepoata regelui. Aceasta are douăzeci și doi de ani, el o place, dar — și asta Sophie nu știa! — este deja logodită cu prințul Hesse-Cassel. Mama lui Franz Joseph nu e genul care să renunțe. Totuși, cele două surori se lovesc de

refuzul delegatului prusac la dieta de la Frankfurt, contele de Bismarck. Acesta nu uită afrontul de la Olmütz. Nu-și dorește decât să slăbească puterea Austriei și subliniază că este imposibil ca prințesa Anna să renunțe la religia protestantă. În trecere, să amintim de complimentele pe care Bismarck i le face lui Franz Joseph, pe care îl întâlnise în iunie; la tânărul împărat, Bismarck laudă „ardoarea, demnitatea, sângele-rece, căutătura, rectitudinea, sinceritatea, mai ales când râde".[125] Nu și nu! Lui Bismarck, omul care a trezit din somnolență dieta cu fumul țigării lui de foi, nu-i pasă nici cât negru sub unghie să trăiască în armonie cu Austria. Și atunci, o căsătorie…

Sophie este vexată și contrariată. O apasă acest eșec. Aflând că Napoleon al III-lea, împăratul apărut recent în Europa, tocmai se însurase cu fermecătoarea fiică a unui conte spaniol scăpătat, o oarecare Eugenia de Guzmán y Palafox, și că este vorba de un mariaj din dragoste sau, în orice caz, nicidecum de o alianță politică, Sophie freamătă la ideea de a proceda la fel. Nu se pune problema ca fiul ei să fie neapărat îndrăgostit de viitoarea soție, interesul dinastic și guvernamental având prioritate absolută. Atunci, firește, se uită înspre o altă soră de-a ei, Ludovika, soția ducelui de Bavaria, excelentul și blajinul Maximilian, un tip cam original, dar nu periculos. Un om fără prea multe idei în cap. Bavaria are două puncte comune cu Austria, este catolică și este amenințată de Prusia protestantă. Sophie își amintește de nepoata ei Elena, frumoasă și mai ales înțeleaptă: tânăra perfectă. Ar fi ideală ca noră și nu ar exista vreun risc să îi aducă vreun prejudiciu ei, lui Sophie, mătușa ei, care intenționează să rămână marea doamnă a familiei.

Atentat ratat contra împăratului: îl

salvează uniforma pe care o poartă!

Dar, pe când Sophie se pregătea să afle, așa, ca din întâmplare, ce mai făcea Elena (nostim poreclită în familie „Néné“), Viena trăiește șocul unui atentat contra împăratului. Pe 18 februarie 1853, la scurt timp după ora douăsprezece și jumătate la amiază, un om s-a năpustit asupra lui Franz Joseph, care stătea rezemat de un parapet, de unde urmărea instrucția militară a unor trupe. Țipătul unei femei care a văzut gestul agresorului l-a făcut pe suveran să miște capul; lama pumnalului alunecă între gulerul tunicii și o agrafă metalică. Câțiva centimetri mai aproape, și împăratul ar fi fost înjunghiat. Franz Joseph sângerează. Unui trecător curajos care, împreună cu aghiotantul împăratului, l-a imobilizat pe necunoscutul dezlănțuit, împăratul îi strigă: „Nu-l omorâți!“

Agresorul este un ungur, Janos Libenyi, fost croitor și fierar, care voia să răzbune moartea unor revoluționari. Așteptase cincisprezece zile, pândind venirile și plecările împăratului. Pe Franz Joseph l-a salvat uniforma pe care o purta. Ce simbol puternic! Rana nu este atât de gravă pe cât s-a presupus, dar nici atât de benignă pe cât s-a crezut. Din cauza ei, pe rând, arhiducesa Sophie leșină spectaculos, treizeci de buletine de sănătate sunt emise în zece zile și popularitatea împăratului cunoaște o creștere evidentă. Lumea își smulge din mâini edițiile speciale ale ziarelor. Primul atentat al unui om din popor contra unui Habsburg îi stupefiază pe vienezi. Peste două zile, rănitul, încă la pat, șocat și suferind din cauza ochilor, îi primește pe miniștri și lucrează la dosarele urgente, în special la centralizarea excesivă. Trec trei săptămâni și împăratul apare fără escortă — spre furia mamei lui — într-o trăsură descoperită, care îl duce la Prater. Diverși cântăreți, dansatori și cheflii îl recunosc pe Franz Joseph, îl aclamă. Fără nicio

îndoială, Dumnezeu l-a salvat pe împărat.[126]

Ocupat să pună la punct o birocrație la care visează și care va fi adesea mai mult devotată decât eficace, Franz Joseph nu este la curent cu un alt complot, de tip familial, care se urzește de mama și mătușa lui. Sophie, potolită, iar apoi mândră în rolul ei de mamă a unui monarh pe care Cerul l-a păzit de lovitura unui pumnal, o invită pe Ludovika să vină la Bad Ischl, în toiul verii, în fermecătoarea regiune Salzburg. Mama și mătușa au muștruluit-o bine pe Elena, învățând-o să se poarte frumos cu vărul ei, împăratul. Tânăra ducesă nu uită nici cele două evantaie, nici cărticica de rugăciuni. În ultimul moment, Ludovika decide ca sora mezină a Elenei, Elisabeta, să meargă cu ele. Fata nu este pregătită, nu are decât o rochie obișnuită, dar asta nu contează. Nu e decât o ștrengăriță sălbatică, iar o viață mondenă de familie îi va prinde foarte bine. Elisabeta are șaisprezece ani. În familie, e alintată cu numele Sisi.

În ziua de16 august 1853, cu o întârziere de pe puțin o oră și jumătate, berlina se oprește în fața hotelului *Austria*, o casă modestă și provincială, în apropierea băilor termale. Bavarezele abia au timp să-și schimbe toaletele, căci împăratul este de o punctualitate maniacă și, ghinionul lor, a sosit mai devreme decât trebuia, întrucât trăsura și escorta lui au parcurs în nici douăzeci de ore cei două sute de kilometri care despart Viena de Bad Ischl, în loc de treizeci de ore, cât durează îndeobște drumul. Un aghiotant vine să se asigure că mătușa împăratului a sosit într-adevăr și o informează că acesta este foarte bucuros să o revadă. Franz Joseph are nevoie să se destindă căci, de la moartea lui Schwarzenberg, când a suprimat Ministerul de Război, a preluat personal funcțiile de șef al armatei. Nu este el, în primul rând, un soldat?

Vechea chestiune a Orientului a dus recent la ruperea relațiilor diplomatice dintre Rusia și Turcia; pretextul îl

constituie supremația în Locurile Sfinte. Întrucât catolicii și-au extins influența, țarul vrea și el să îi protejeze pe creștinii ortodocși din Imperiul Otoman, iar protecția lui începe prin ocuparea principatelor dunărene Moldova și Țara Românească, unde ortodocșii sunt numeroși. Franz Joseph urmărește problema cu atenție, căci el este singurul factor de decizie în politica externă austriacă, din moment ce și-a ales drept ministru un personaj tern, contele de Buol. În acest context, sejurul la Bad Ischl este un interludiu în mijlocul atâtor griji. Orășelul balnear este cochet și liniștit, având un cazinou, un teatru și cafenele. Slavă Domnului, arhiducesa Sophie, care vrea să-și vadă fiul fericit, a aranjat reîntâlnirea familiei, fără ca el să fie obligat să joace vreun rol. Împăratul, care nu mai are timp de distracții, nu va trebui decât să urmeze sfaturile mamei sale, care i-a ales o logodnică. Este ora patru după-amiaza când Elena îi este prezentată oficial vărului ei. Reverența ei este ireproșabilă. Franz Joseph, în uniformă de general, o studiază, în timp ce mamele lor se sărută. Néné este o tânără foarte frumoasă, zveltă, înaltă, excesiv de timidă. Este educată și serioasă. Perfectă, cum spun mama și mătușa ei. Împăratul surâde, foarte politicos, dar nu prea interesat. Dacă se uită la Elena, nu o vede decât pe sora ei, Elisabeta. Reverența ei e cam stângace, dar ce deosebire față de sora ei! Sisi este copilăroasă la față, dar are un păr frumos, pieptănat cu cărare pe mijloc, care îi lasă fruntea liberă. Are ochi căprui catifelați. Și se înroșește. Timp de câteva secunde interminabile, simte cum se fâstâcește sub privirea insistentă a unui bărbat. Franz Joseph, care are obiceiul — și chiar mania — de a face inspecții și de a verifica toate detaliile, este uimit. Cât farmec! Mama lui i-a vorbit atât de mult despre Elena, încât se simte puțin dezamăgit acum, după ce a întâlnit-o. Dar de ce nu i-a pomenit nimic de Elisabeta, o ființă atât de tulburătoare, la vârsta vagă dintre

copil și femeie? Ce mult s-a schimbat de când a văzut-o ultima oară! Elisabeta l-a cucerit.

În tot acel du-te-vino de ceainice, farfurii și platouri de argint pline de prăjituri, arhiducesa nu știe deocamdată că pentru prima oară va pierde o bătălie. Nu poate influența destinul conjugal al fiului ei. Ceea ce două mame — două surori — complotaseră, alianța matrimonială privită cu bunăvoință de două cancelarii, se prăbușește în fața celei mai imprevizibile reacții: dragostea fulgerătoare. Cel de-al doilea frate al lui Franz Joseph a înțeles totul și, a doua zi, pe un ton triumfător, o anunță pe mama lui că Franzi o preferă pe Sisi în locul lui Néné. Sisi? Puștoaica asta? Imposibil! Franz Joseph, într-o dipoziție excelentă, îi spune mamei sale: „Sisi este adorabilă.“

Înmărmurită, arhiducesa ripostează cu o șarjă de argumente: e prea tânără, nu-i place decât natura, nu știe să se comporte în societate, nu e prea școlită, vorbește un dialect bavarez bolovănos, în timp ce Elena e matură, pregătită pentru misiunea ce o așteaptă și mult mai echilibrată decât sora ei. Arhiducesa insistă, își aruncă în joc autoritatea și experiența, dar obiecțiile ei sunt zadarnice. Împăratul se comportă ca un împărat: decide singur. Dragostea l-a transformat în nici douăzeci și patru de ore pe monarhul care serbează împlinirea vârstei de douăzeci și trei de ani. Prima consecință a intrării frumoasei Elisabeta în viața lui este un act de nesupunere față de mama sa. Sophie nu va uita, mai ales că fiul acesta *ei* îi datorează tronul. Recunoaște și el acest lucru, dar nu vrea să o asculte în privința alegerii soției. Biata Sophie! Degeaba tot repetă că nu e nevoie să se grăbească. „Nimeni nu îți cere să te logodești pe loc“, se încumetă ea să spună, deși ieri însurătoarea fiului ei era presantă. Dar nerăbdarea a schimbat tabăra, Franz Joseph nu concepe să mai aștepte. Pleacă în căutarea verișoarei lui, între hotel și vila închiriată de mama

lui. Se întâlnesc la dejun, însă Sophie a reacționat: a expediat-o pe Sisi în altă cameră decât sufrageria, sub autoritatea guvernantei ei, domnișoara Roedi, o scorpie care rostește mustrări glaciale despre felul cum trebuie să stea o domnișoară la masă, adică nemișcată.

Franz Joseph se îndrăgostește fulgerător: se va însura cu verișoara lui, Sisi

La masa festivă, împăratul nu observă imediat lipsa Elisabetei, care fusese îndepărtată fără voia ei; tocmai primise niște depeșe referitoare la pretențiile rușilor și la întâlnirile franco-britanice legate de criza diplomatică. Așteaptă comentariile ambasadorilor lui la Sankt Petersburg și la Constantinopol. Franz Joseph poartă o conversație anodină cu Elena, așezată la masă lângă el și cu mult schimbată în bine față de ziua precedentă; pesemne fusese aspru muștruluită de mama ei. Dându-și seama că Sisi nu e la masa festivă, aude brusc vociferări. Recunoaște glasul lui Sisi, care îi riposta supraveghetoarei ei. Elisabeta se simte ofensată de faptul că e tratată ca sora mezină, care face doar figurație. Intrigat, fără să se uite la mama lui, împăratul îi cere permisiunea mătușii sale de a o aduce la masa festivă și pe cealaltă fiică a ei. Este loc suficient. Eliberată și triumfătoare, prințesa intră, roșie de furie și ciudă, într-o tăcere pe care mesenii o deslușesc brusc. Nervoasă, Elisabeta face o reverență mecanică. Câtă impertinență! Dar ce încântare această privire nostalgică! O apariție de vis. I se iartă toanele.

Franz Joseph face încă un pas în nesupunerea față de familie, insistând pe lângă mătușa lui ca Elisabeta să participe la balul oferit de el în acea seară. La dineul dinaintea

cotilionului, chiar dacă Elena este încă așezată lângă vărul ei, nu mai este vorba decât de o curtoazie rece, o ultimă concesie făcută unui plan subminat de elanurile inimii. În seara aceasta, 17 august, sunt doborâte și ultimele aranjamente. Când Ludovika intră cu cele două fiice ale ei, Elena este maiestuoasă, Elisabeta este tulburătoare. Sora mai mare își pune în valoare minunata ei rochie din satin alb confecționată la München, în timp ce mezina s-a mulțumit cu o rochie de voal de culoarea piersicii, din moment ce, inițial, nici nu se punea problema să participe la bal. Dar toate privirile se îndreaptă spre ea, mai ales atunci când, în loc să facă o nouă reverență adâncă, dă mâna cu împăratul! El, foarte amuzat, dă semnalul și orchestra se dezlănțuie într-o polcă. Patruzeci și cinci de perechi se avântă într-un galop irezistibil. Franz Joseph, care nu dansează, îi șoptește la ureche aghiotantului său, baronul Hugo de Weckbecker: „Invit-o pe prințesa Elisabeta la a doua polcă."

Sisi, până atunci încordată, crispată, se simte brusc eliberată. La brațul ofițerului, parcă prinde aripi. De jur împrejur, comentariile se întețesc și, așa, se află că Maiestatea Sa a ales să danseze cotilionul final doar cu cea mai tânără ducesă bavareză. Aghiotantul îi spune unui alt ofițer: „Am impresia că tocmai am dansat cu viitoarea împărăteasă".

Cu puțin înainte de miezul nopții, împăratul o invită la dans pe verișoara lui. În seara aceasta, ultima persoană cu care dansează este și prima pe care a urmărit-o din priviri neîncetat, remarcând amuzat stângăciile ei la figurile de dans. Surâzând, îi șoptește ce are de făcut, fiindcă vede că încurcă pașii. Sisi trăiește la țară și nu a debutat încă în societate. În plus, Münchenul nu e Viena. Împăratul îi surprinde pe toți, oferindu-i lui Sisi buchetul de cotilion — o tradiție —, dar și toate celelalte buchete. Această încălcare a uzanțelor, prin care onorează în exclusivitate o singură domnișoară, ignorându-le

pe celelalte, nu poate avea decât un sens: o cerere în căsătorie. La ceaiul care urmează după bal, familia este puțin jenată. Un asemenea gest, în prezența Elenei... Sophie este exasperată, mașinația ei fiind definitiv zădărnicită. O ceartă pe sora ei, Ludovika, fiindcă a avut ideea nefastă de a o invita pe Sisi în această călătorie. Escorta observă că împăratul pare complet schimbat, vesel, fericit. Într-un cuvânt, împăratul e îndrăgostit. De când a urcat pe tron, nimeni nu l-a văzut vreodată atât de destins. Sisi nu a avut timp să se dumirească. Toate aceste flori, doar pentru ea? E mai degrabă jenată. S-a făcut târziu, e foarte cald și e obosită. Pe cerul nopții, norii groși se rup, revărsându-se în trombe de ploaie. O furtună de vară, violentă, înghite stațiunea Bad Ischl, iar tunetele fac să vibreze geamurile. Sisi nu are somn. Nici Franz Joseph nu doarme.

În dimineața zilei de 18 august, plouă în continuare și cerul este plumburiu. Vremea este la fel de mohorâtă ca starea de spirit din familie; o migrenă oportună țintuiește mame și fiice în camerele lor. Doar Franz Joseph, trezit în zori ca de obicei, afișează o veselie cuceritoare. Pentru el, a început o zi mare: are douăzeci și trei de ani și a decis să se însoare. Cuprins de beatitudine, învigorat de o noapte aproape albă, împăratul intră la mama lui. Aceasta face un efort imens pentru a-și masca decepția, însă până la urmă pare dispusă să accepte situația. Ce ar pierde, de fapt, prin această intervenție neașteptată a lui Cupidon? Nimic! Sophie a venit aici ca să-și mărite o nepoată. Nu fiica mai mare, ci mezina va fi împărăteasă. Un raționament acceptabil pentru prestigiul Casei de Wittelsbach, ramura cadetă, aceea a ducilor *din* Bavaria.[127] Dar, în realitate, reacția arhiducesei este un artificiu. Sisi va fi soția lui Franz Joseph, însă soacra și, totodată, mătușa ei va fi cea care va face o împărăteasă din această prințesă rustică și nemanierată. Și are multe să o învețe. Nu degeaba Bismarck, cu prilejul unei

întrevederi la Viena cu arhiducesa, remarcase: „În fond, ea e cea care trage sforile politicii.“

Seara, Sisi este consultată ultima. În fața celor două surori, mamă și mătușă, surprinderea ei se transformă în lacrimi de bucurie: „Dar, bineînțeles, îl iubesc pe împărat“, le liniștește ea. Apoi, cu o tristețe insolită și cu un fel de regret, adaugă: „Dar ce bine ar fi fost să nu fie împărat…“

O cuprinde o mare neliniște. „Eu sunt atât de tânără, atât de neînsemnată. Voi face totul pentru ca Franzi să fie fericit. Dar voi putea oare?“

Până acum două zile, era cea mai fericită prințesă din Bavaria ei iubită, vorbind cu caii și câinii, deslușind semnele de pe cer, culegând fructe și pătându-se pe rochițe, scriind poezii închinate vântului și norilor. Între ziua de joi și ziua de sâmbătă, se trezește examinată, cercetată, preferată și logodită. N-a avut răgazul să spună nu, dar nici da, de altfel. Un vârtej s-a abătut asupra ei.

Și Franz Joseph? În ciuda iuțelii cu care și-a declarat dragostea cât ai bate din palme, împăratul nu a încercat să o influențeze pe verișoara lui. Dimpotrivă, conștient de responsabilitatea sa, suspină în fața mamei lui, care e neliniștită: „Sarcina mea este atât de grea, Dumnezeu mi-e martor, nu e nicio plăcere să o împartă cu mine“.

Duminică, 19 august. Franz Joseph vrea să transmită vestea supușilor săi și lumii întregi. În Bad Ischl, sub un soare măreț, o prezintă pe Sisi aghiotanților și escortei sale, nicidecum uimiți, căci într-atât de benefică era transformarea suveranului. Vizitiii și rândașii duc vorba mai departe, încât află și bucătarii de la hanuri, apoi personalul de la băile termale, între două pahare cu apă, considerată a îmbunătăți capacitatea de a procrea. La liturghie, preotul, care nu știe mare lucru, pune să se cânte la orgă imnul imperial. Înainte de a ieși în fața mulțimii pline de

candoare, care va arunca flori, împăratul îi cere preotului o binecuvântare specială, spunând: „Aceasta este logodnica mea“.

Marcată de emoție, Sisi își ia de mână vărul. Pare fragilă, dar el este atât de fericit, încât are curaj pentru amândoi. Câteva persoane observă că Sophie preferă să fie discretă în fața ei. Arhiducesa lasă impresia că ar da întâietate viitoarei împărătese. Aceasta nu zâmbește, și rar dacă va fi văzută zâmbind. Arhiducesa a observat acest lucru și a găsit o explicație, pe care i-o dezvăluie fiului ei, pe un ton șuierător, de soacră vexată: „Da, e foarte frumoasă, dar are dinții galbeni!“

Nu contează, Elisabeta este înaltă — are 1,72 m —, are talia fină și atrage toate privirile. Sophie este stupefiată de metamorfoza fiului ei. Nu este incredibil? Împăratul pare să fi descoperit că dragostea este mai profitabilă decât puterea. „Eliberat de povara tuturor responsabilităților, respiră și trăiește numai prin iubire“, observă Karl Tschuppik.[128] Țarului, Franz Joseph îi scrie: „Vorbesc despre bucuria mea, căci sunt convins că logodnica mea posedă toate calitățile spirituale și sufletești menite să mă facă fericit“.

Sunt trimise telegrame la principalele ambasade.

Îndrăgostit, împăratul îi grațiază pe condamnații la moarte din Praga

Întors la Schönbrunn, în ziua de 7 septembrie, împăratul nu pregetă să îi transmită contelui Lerchenfeld, trimis al regelui Bavariei, mulțumirile sale adresate suveranului de la München, care și-a dat consimțământul atât de repede și atât de afectuos. Dar, pe biroul său, Franz Joseph găsește depeșe alarmante referitoare la tensiunile dintre Rusia și Imperiul Otoman; situația a devenit conflictuală. Acum, sultanul de la Constantinopol este susținut de Franța și de Anglia, dornică să

apere drumul spre Indii. Parisul vrea să protejeze interesele catolicilor în Orient, însă țarul, al cărui regim a fost cruțat de revoluțiile naționaliste, caută toate pretextele pentru a obține o ieșire la Mediterana, un vechi vis al rușilor încă din vremea Ecaterinei a II-a. Împăratul Austriei pledează pentru un compromis și cere să se redacteze un proiect de acord, menit să menajeze orgoliul hulpav al rușilor și susceptibilitatea apăsătoare a turcilor. Nu-l ascultă nimeni. În starea de euforie pe care i-o dă logodna, Franz Joseph semnează ridicarea stării de asediu la Viena, Graz și Praga, unde pedeapsa cu moartea pronunțată contra unui grup de opt tineri cehi de familie bună este comutată în muncă silnică pe viață. Sisi îndulcește indirect, însă incontestabil autocrația imperială. Cerul binecuvântează toleranța (relativă!) a monarhului, întrucât acesta este informat că, din fericire, coroana regală a Ungariei, care dispăruse în timpul rebeliunilor de la Buda și Pesta, fusese găsită. Un portret al logodnicei lui se află acum pe biroul suveranului. Este inutil, din acest moment, să mai fie convocate „contesele igienice" pentru a o distra pe Maiestatea Sa. Arhiducesa înregistrează defectele nepoatei și viitoarei ei nurori, deplângând faptul că „fetița asta nu știe nici măcar cum să țină paharul pentru un toast". Franz Joseph răspunde că se va ocupa el de aceste mici chestiuni. Un anunț care nu e de natură să îi convină mamei lui. Educația de curte pe care intenționează să i-o impună lui Sisi nu va fi decât un catalog de admonestări.

La 14 septembrie, Nicolae I al Rusiei sosește la Olmütz. Țarul este foarte iritat de faptul că Franz Joseph nu prea e dispus să îl susțină față de guvernul francez și guvernul britanic. Îi reamintește tânărului suveran sprijinul decisiv al trupelor rusești în Ungaria. Pentru a nu își ofensa oaspetele, împăratul îi rezervă onoruri militare excepționale, organizând un exercițiu la care participă 80 de batalioane, 74 de

escadroane și 24 de baterii. Un spectacol superb, urmat de un răspuns negativ din partea șefului Casei de Habsburg. Acesta a ascultat ce aveau de spus miniștrii săi. Nu îndrăznește să se angajeze în această operațiune, într-o perioadă când țara este în convalescență, iar problemele interne dintre comunități necesită răspunsuri adecvate. Nu, războiul nu este un dar de nuntă. Pe 4 octombrie, Turcia îi declară război Rusiei. Împăratul se felicită că a rămas în afara acestui contencios.

La începutul anului 1854, în perspectiva căsătoriei cu Sisi, Franz Joseph se preface că s-ar preocupa de înrudirea lor. Sunt veri primari, dar au sânge comun și prin tații lor, rude de gradul patru. Încă o dată, obstacolul medical prezentat de consangvinitate este dat la o parte.

Veștile din Turcia sunt îngrijorătoare. Împăratul Austriei încearcă să limiteze ambițiile imperialiste ale rușilor; îl imploră pe țar să nu treacă Dunărea. Dar, în guvernarea proprie, Franz Joseph trebuie să opună rezistență omului pe care l-a pus la *Ballhausplatz* (Afaceri Externe), un fost ambasador la Sankt Petersburg, care consideră că a fost tratat necorespunzător de către Nicolae I. Rusia a devenit inamica lui, acesta fiind motivul pentru care tună și fulgeră ca Viena să declare război. Imediat ce are posibilitatea, împăratul se ocupă de pregătirile pentru nuntă. O călătorie rapidă la München, pentru a o revedea pe Sisi după săptămâni întregi cât au stat despărțiți, cadouri și deja obligația penibilă de a arbitra fricțiunile dintre mama lui și viitoarea lui soție. Tutuind-o pe Sophie, tânăra credea că procedează bine. La München, relațiile sunt foarte familiare. Împăratul se vede nevoit să îi amintească lui Sisi că, indiferent dacă mătușa îi va fi soacră, ea are obligația să i se adreseze cu „dumneavoastră“, așa cum face și el. De fapt, suveranul se întoarce cu plăcere la dosarele și la ședințele lui de lucru; este mai ușor să stabilești un program politic decât să încerci să

împaci două generații de femei, una care a fost, *de facto*, prima doamnă a curții, iar cealaltă care a dobândit acest titlu, *de jure*, într-o lună. Între arhiducesă și împărăteasă, Franz Joseph va fi, ani de-a rândul, ca într-o menghină. Fiecare are dreptatea ei. Este odios!

Timp de aproape douăsprezece ore pe zi, guvernul de la Viena urmărește situația războiului turco-rus. Împăratul citește vrafuri de rapoarte diplomatice și militare ținute cu mâna dreaptă, în timp ce cu mâna stângă duce la gură litri de ceai. Pe 22 martie, își rezumă astfel opinia: „Domnilor, războiul cu Rusia poate veni, dar nu trebuie să vină."

În pripă, trimite un emisar la Berlin pentru a sonda intențiile Prusiei. Fără entuziasm, monarhul de Hohenzollern răspunde că Viena poate conta pe ajutorul prusacilor, iar foarte vag se prevede „o alianță defensivă și ofensivă". În ochii lui Bismarck, această condescendență este deplasată. Prietenia cu Rusia i se pare mai valoroasă decât o înțelegere cu Austria, pe care o suspectează că ar vrea să profite de haosul din Europa Centrală pentru a-și însuși gurile Dunării. Criza degenerează. În 27 martie 1854, când flota franceză și cea britanică se află deja de două luni în Marea Neagră, Londra și Parisul declară război Sankt Petersburgului și sprijină Poarta Otomană. La orizont, o peninsulă pare să se destrame în negură, Crimeea. Franz Joseph socotește că acest război nu este deloc „german" și se lasă absorbit de nunta lui. N-a avut încotro și a trebuit să o lase pe mama lui să se ocupe de lucrările de la Hofburg, pentru amenajarea apartamentelor lui. Sophie este în largul ei, alegând decorațiunile și mobilele. Dă ordin să se lustruiască parchetul și să fie repoleite lambriurile. Din spatele acestor ziduri austere, arhiducesa administrează unul dintre cele două domenii ale sale, celălalt fiind Schönbrunn. Și întrucât, în opinia ei, Sisi este lipsită de gust, decide ea și pentru nora-

nepoata ei. Între două consilii de miniștri, împăratul alege de la Biedermann, bijutierul curții, o coroană cu diamante pentru Sisi. Această podoabă minunată a fost restaurată contra sumei de 100 000 de florini. Expusă în fața familiei, bijuteria suscită numai complimente. O mătușă a lui Franz Joseph, împărăteasa Caroline-Augusta, a patra și ultima nevastă a lui Francisc I, se apleacă pentru a vedea mai bine splendidul giuvaier, când, dintr-odată o dantelă din mantilă i se agață de un diamant. Ridicându-se, împărăteasa văduvă trage după sine coroana, care cade pe jos. Consternare generală: firele de aur se strâmbă și două nestemate se desprind din montură. Mama împăratului vede în acest incident un semn de rău augur.

Joi, 20 aprilie. Într-o berlină trasă de șase cai, croindu-și drum prin mulțimea emoționată, ducesa Elisabeta din Bavaria, care a renunțat la drepturile ei (ipotetice) asupra coroanei dinastiei de Wittelsbach, își ia rămas-bun de la ținutul ei. Mândri, locuitorii orașului München aplaudă bucuroși; Sisi plânge tristă. Nostalgia nu o va mai părăsi niciodată. Călătoria ei va dura trei zile și două nopți, fiind încetinită prin popasuri în satele special împodobite cu flori. În aceeași seară, Franz Joseph se pregătește să părăsească Viena pentru a ieși în întâmpinarea logodnicei lui. Înainte de a pleca, a semnat tratatul de alianță austro-prusac. Cu condiția ca războiul să nu se extindă în Europa, nunta va avea loc peste patru zile!

Grație farmecului lui Sisi, opoziția își tempereazǎ criticile

Viitorii soți se întâlnesc la Linz. Sunetul clopotelor umple văzduhul. Flamuri și stindarde flutură în vânt, drapelele austriece se unduiesc laolaltă cu steagurile Habsburgilor, negru cu galben. Printre discursurile oficiale, în care tânăra mireasă

este pentru prima oară tratată ca împărăteasă, parada militară solemnă, cu torțe și fanfară, munții de trandafiri culeși în acea dimineață din parcul de la Schönbrunn pentru a transforma vaporul cu zbaturi *Franz Joseph* într-o grădină plutitoare, Sisi, amețită, emoționată, sărbătorită într-o chermeză neîntreruptă de-a lungul Dunării, reține că, pentru prima dată în viața ei, protocolul îi va impune un program. Infernal! De acum înainte, existența ei va fi prestabilită, organizată, cronometrată. Adio libertate...

Pe o distanță de 250 de kilometri, împăratul interzice navigația pe Dunăre. Doar vasul lui înaintează spre Viena. La Nussdorf, o suburbie unde Beethoven venise să găsească inspirația pentru muzica sa, Elisabeta își schimbă toaleta. Când o vede gătită cu o rochie de mătase roz cu crinolină, purtând un mantou și o pălărioară adorabilă pe cap, împăratul nu mai are răbdare să aștepte. Manevrele de acostare nu s-au încheiat încă, dar împăratul a și sărit la bordul navei, îmbrățișându-și strâns logodnica.

Dar cum percepe opinia publică din Austria acest mariaj? Mediile cele mai ostile, intelectuali, mari negustori și industriași, subliniaseră că, dintre toate câștigurile revoluționare din 1848, doar abolirea ultimelor vestigii de șerbie nu fusese pusă în discuție. De aceea, rămâneau circumspecți. Totuși, odată cu alegerea fermecătoarei ducese din Bavaria, o tânără atât de naturală, opoziția renunță la luptă. Desigur, conform unui pamflet, împăratul deține cele patru arme indispensabile absolutismului: „militarul în picioare, birocratul așezat pe scaun, preotul în genunchi și turnătorul târâș". El are de acum înainte un atu, care va elimina multe contestații. Împărăteasa va fi ea însăși cea dintâi opozantă din Imperiu în materie de protocol, viață mondenă, familie, relații conjugale, decizii materne și măsuri politice. Acum, în această

blândă noapte de aprilie, în timp ce lampioanele se unduiesc pe aleile palatului Schönbrunn asemenea unor mii de ochi scrutători, Sisi face eforturi să nu se prăbușească de oboseală. Nu mai poate să fie ea însăși. A devenit un model. Nu are voie să dezamăgească.

A început o luptă, războiul etichetei, pus în mișcare de arhiducesă. Prezentându-i-o împărătesei pe contesa Esterházy-Liechtenstein, care va fi doamna ei de onoare cu cel mai mare rang, Sophie impune supremația datoriei în detrimentul sentimentelor. Contesa stafidită și austeră, cu tenul gălbejit, are cincizeci și șase de ani, fiind cu patruzeci de ani mai mare decât Sisi. Când aceasta i se plânge împăratului că e nevoită să învețe pentru a doua zi un ceremonial de nouăsprezece pagini, Franz Joseph se grăbește să o liniștească: „Face parte și asta din funcția noastră.“

Prin urmare, Sisi nici nu a scăpat bine de guvernanta sa, că a și încăput pe mâna de fier a unei supraveghetoare severe. Și ce să mai spunem de acea duminică de 23 aprilie? Alte doamne de onoare, care dau socoteală celei cu rangul mai mare, urmăresc vigilente batalionul de cameriste și lenjerese, care, timp de patru ceasuri, se ocupă de zor de toaleta somptuoasă a împărătesei! Să ne gândim la șocul provocat de această lipsă de intimitate și de aceste ofense la adresa pudorii. Stupefiată de obligația de a se îmbăia sub atâtea priviri, Elisabeta va fi una dintre inițiatoarele unei igiene moderne la curte, impunând căzi de baie și dușuri flexibile pentru a se spăla fără să-și ude părul lung și bogat. În mintea lui Sophie, aceste spălări zilnice pe tot trupul vor fi un semn de anarhie. Nu încape îndoială, nora ei este o revoluționară! Îmbrăcat de gală, în uniformă de mareșal, Franz Joseph își conduce logodnica pentru prima oară prin Hofburg, acest oraș în oraș. Îi face onorurile apartamentelor lor, cuprinzând 26 de camere din cele 1 440 de

încăperi câte număra palatul pe atunci.[129]

Prevenitor, Franz Joseph întreabă: „Îți place? Spune-mi ce-ți dorești și vei avea imediat.“

În timp ce războiul contra Rusiei continuă în Crimeea, nunta împăratului îi redă Vienei o efervescență și o veselie pe care orașul nu le mai trăise de la marele congres. Sunt așteptați 75 000 de invitați din diverse categorii sociale, de la delegații trimise de toate curțile europene până la simpli țărani, care și-au lustruit nasturii de metal de la jiletcă și și-au pus ciorapii albi de sărbătoare. Este un spectacol extraordinar să vezi laolaltă munteni austrieci, soli din Alexandria, Salonic și Smirna care își etalează fastul oriental în mijlocul unei păduri de bicornuri, ceacăie cu pompon și coifuri cu panaș. În Biserica Augustinilor, Sisi, potrivit tradiției, are fața descoperită, cu voalul ridicat; în dreapta ei, Franz Joseph poartă pe piept marele colan al Lânii de Aur. Cardinalul Rauscher se întrece pe sine cu o predică interminabilă, de unde i se va trage porecla de *Plauscher* („vorbă-lungă“). În momentul când urmează să își dea unul celuilalt consimțământul, Franz Joseph se uită la părinții lui. În semn de încuviințare a acestei căsătorii, aceștia înclină discret din cap. Împăratul rostește un *da* energic și răsunător. Răspunsul lui Sisi e doar un murmur stins. Un sărut, lacrimi, iată-i căsătoriți. El are douăzeci și patru de ani, ea are șaptesprezece. Împăratul nu mai este singur, Austria are o nouă împărăteasă. ASR Elisabeta, Amelia, Eugenia, ducesă din Bavaria, pleacă de la altar la brațul unui bărbat care va domni asupra a 52 de milioane de supuși și va deține titluri impresionante, chiar dacă unele sunt teoretice. Este deopotrivă rege al Croației, dar și al Ierusalimului, mare duce de Cracovia, dar și de Toscana, duce de Carintia, dar și de Lorena, mare prinț de Transilvania, dar și mare voievod al Serbiei, margraf al regiunii Lausitz-de-Sus și, respectiv, Lausitz-de-Jos. În total,

patruzeci și șapte de titluri, care, rostite la rând, constituie un surprinzător repertoriu geografic și istoric. După ceasuri întregi de aclamații, o paradă somptuoasă pe străzile pavoazate cu flori și un supeu, la ora 10 seara, tinerii miri rămân aproape singuri, după ce Sophie l-a căutat pe fiul ei ca să îl conducă până la camera unde Sisi pare „o păsăruică speriată în cuibul ei". În noaptea vieneză în care poporul continuă să se distreze, Sophie și Ludovika își savurează revanșa de soții frustrate și mame părăsite. Sisi este împărăteasă![130]

Treburile de stat nu așteaptă, dar după nuntă prezența Elisabetei la nenumărate evenimente oficiale le conferă o notă mai umană. Fără nicio legătură cu nostalgia și pudorile prea tinerei sale soții, Franz Joseph decretează o amnistie generală, deosebit de bine primită în Ungaria. O delegație maghiară vine la Viena. La primirea delegaților, împăratul poartă uniformă ungară, iar împărăteasa îmbracă pentru prima oară portul popular de la Buda, un gest de o valoare imensă. Apariția cuplului imperial suscită o fervoare reală în rândul delegaților. În limba acestora, Franz Joseph anunță: „Dumnezeu să vă binecuvânteze! Vă voi aduce în curând regina voastră în Ungaria și sper că o veți primi frumos".

Ceva mai târziu, împăratul, care nu citește decât rapoarte, depeșe, note ministeriale și anuarul ofițerilor (ca să se distreze!), decide să îl constrângă pe țar să evacueze principatele dunărene. Corpuri întregi de armată se deplasează spre Carpați. O desfășurare de forțe cu 300 000 de oameni, austriecii fiind susținuți de prusaci. Această demonstrație de forță provoacă mânia lui Nicolae I. De furie, țarul îi dă valetului său de cameră bustul lui Franz Joseph care se afla pe biroul său. Nu l-a spart, știut fiind că diplomația putea oricând să fie inversată. Atitudinea ambiguă a împăratului Austriei uimește. Are cutezanță și pare să nutrească un vis oriental. Dacă soția lui

este măcinată de neurastenie și suferă din cauza rigorilor protocolare care îi interzic să fie singură, soțul ei, în schimb, își afișează dezinvolt buna dispoziție și optimismul. Ochii lui albaștri au acum o privire caldă, mustața incipientă îi modifică figura. În luna mai a acelui an, ducele Ernest de Saxa-Coburg-Gotha, cumnat al reginei Victoria, scrie după o audiență: „Împăratul mi se pare schimbat extraordinar de mult în bine, fiind mai energic, mai vioi și mai hotărât în mișcări. În ciuda unei situații politice nicidecum îmbucurătoare, remarci la el un antren și un fel de trezire la viață. Fericirea conjugală pare să se răsfrângă cum nu se poate mai benefic asupra temperamentului său.“

La prima ei călătorie oficială, împărăteasa cucerește inimile cehilor

Boemia și Moravia sunt ținta primei călătorii a cuplului imperial. O deplasare departe de Sophie și de contesa Esterházy, care, simțindu-se prea bătrână, se lasă înlocuită de a treia doamnă de onoare din suita împărătesei. În fața mamei lui, care voia ca Franz Joseph să plece singur (ceea ce ar fi fost o gravă eroare politică), împăratul nu s-a lăsat înduplecat. Atât din dragoste, cât și din strategie, teritoriile Imperiului trebuie să își cunoască suverana. Prezența acesteia este foarte apreciată de o populație care susținuse totuși revolta contra Habsburgilor. Sisi pare sigură de sine, cucerește inimile și intră pe curba ascendentă a popularității de care se va bucura toată viața; va fi adorată de Europa Centrală, dar neiubită și criticată la Viena. Semnificativ este faptul că, în onoarea ei, cehii și comunitățiile germane se întrec în omagii. După cincisprezece zile, obosită și simțindu-se adesea rău, revine la Viena. O veste proastă: încape din nou pe mâinile autoritare ale „reginei-

mamă“. O veste bună: Sisi este însărcinată; o depeșă îl anunță pe împărat, care și-a continuat călătoria spre Cracovia, pentru a inspecta dispozitivul amplasat la fața locului, cu scopul de a-l incomoda pe țar.

La sfârșitul lunii iulie, un protocol, numit al celor „patru garanții“, anulează protectoratul rusesc asupra Moldovei și Țării Românești. Nu fără reticență, Austria se raliază la el pentru a fi pe placul Angliei și al Franței. Turbat de furie și fioros, Nicolae I vorbește despre „o perfidie fără seamăn“ și își varsă nervii într-o scrisoare adresată regelui Prusiei, cumnatul său, în 25 august: „Prin comportamentul său nedemn față de Rusia, care l-a salvat, împăratul Austriei nu mai are dreptul să aștepte ca eu să dau credit asigurărilor lui. Dacă ar fi să revină la sentimente mai bune, la idei mai juste, mai nobile, ar trebui să o dovedească prin fapte de netăgăduit. [...] Executant supus al toanelor franco-engleze, prieten zelos al Turciei, împăratul apostolic a devenit sluga Semilunei. Halal ispravă!“

Deși nu are o sarcină ușoară, împărăteasa pare și mai frumoasă, dar Franz Joseph trebuie să țină piept nemulțumirii acute a bătrânilor săi mareșali Radetzky și Windischgrätz, care apreciaseră pozitiv sprijinul rusesc din 1848. Spre stupefacția lor, împăratul merge și mai departe. La 2 decembrie (încă o aniversare!), semnează un tratat cu Franța și Anglia, punând capăt definitiv Sfintei Alianțe, din care făcea parte și Rusia.

Populația este foarte sensibilă în Prusia, unde Bismarck întreține abil furia micilor state germane. Tot ce e rău pentru Viena e bun pentru Berlin.

Data de 2 martie 1855. Moare țarul Nicolae I. Lumea șușotește că l-a băgat în mormânt ingratitudinea lui Franz Joseph. Este recunoscut faptul că absența din luptă a trupelor austriece a slăbit grav armata rusă. Cu o curtoazie înnăscută — și o mare doză de ipocrizie! —, Franz Joseph poruncește un

doliu de patru săptămâni la Hofburg și trimite la Sankt Petersburg o scrisoare personală de condoleanțe. Motivul pentru care nu merge la funeraliile acestui Romanov autocrat este iminența nașterii copilului său. În ziua de 5 martie, la ora 7 dimineața, împăratul o informează pe mama lui că travaliul a început. La ora 11, foarte excitat, fumează un trabuc și sporovăiește cu fratele său Maximilian. Sisi e tristă, fiindcă mama ei nu e lângă ea. Arhiducesa se instalează lângă pat, brodează mecanic în tăcere și își privește fiul, care își ține soția de mână. La ora două după-amiaza, copilul vine pe lume. Este o fată. Decepția pare imensă. Fără a consulta pe cineva, Sophie profită de ocazie pentru a alege propriul prenume; nepoata ei nu se poate numi decât Sophie! Și, bineînțeles, ea va fi nașa fetiței. Sisi se va răzbuna peste șase săptămâni, urcându-se pe cal. Este o plăcere pe care și-o permite cu prilejul sărbătoririi unui an de căsătorie. La botezul micuței Sophie, absența ambasadorului noului țar Aleksandru al II-lea nu uimește pe nimeni; este singurul diplomat care a primit instrucțiuni precise de a nu se prezenta la această sărbătoare dinastică.

La 18 august, Franz Joseph semnează un nou concordat, prin care acordă Bisericii o poziție privilegiată. Concordatele din secolul al XIX-lea, îndeosebit cel din Bavaria din 1817, decurgeau toate din Concordatul semnat în 1801 de papa Pius al VII-lea și Bonaparte, pe atunci prim consul. În mod ciudat, împăratul, care nu concepe să împartă puterea cu nimeni, renunță la câteva prerogative foarte importante în favoarea Sfântului Scaun. De acum înainte, Vaticanul supraveghează procesul de învățământ din școli și reglementarea căsătoriei. În schimb, papalitatea acordă sprijin guvernului austriac. Religie de stat, catolicismul introduce o dependență a Vienei în raport cu Roma. Se poate spune, de asemenea, că recurgerea la dispense papale pentru căsătorii între rude apropiate îi impune

Casei de Austria unele concesii. Catolică practicantă și chiar evlavioasă, Sisi constată că negocierile au fost purtate de soacra ei și de cardinalul Rauscher. Împărăteasa află cu surprindere că soțul ei întărește interesele catolice în Imperiu, deși nu erau nicidecum amenințate aici, în timp ce în Răsărit religia romano-catolică are o situație dificilă impusă de țarul precedent. De ce Franz Joseph nu a trimis trupe la Sevastopol, unde rușii sunt sub asediu de luni de zile? Răspunsul împăratului, care nu prea discută cu soția lui despre problemele militare: nemaiexistând pericolul unei invazii ruse, se impunea demobilizarea unei părți a trupelor austriece. După ruptură, a trebuit ales calmul.

La 16 ianuarie 1856, în timpul unui bal, Franz Joseph anunță că țarul Aleksandru al II-lea, ale cărui trupe au fost înfrânte, acceptă să studieze un tratat de pace. Împăratul Austriei este mulțumit de acest deznodământ care, în opinia lui, a consolidat prestigiul austriecilor după triumful franco-anglo-piemontez, plătit scump. Nu la fel de satisfăcut, ministrul său de externe regretă că războiul austro-rus (războiul „său“!) nu a mai avut loc. Când, pe 25 februarie, se deschide Congresul de Pace de la Paris, Austria asigură o mediere, încredințată prințului Richard de Metternich, fiul celebrului cancelar. Când i se atrage atenția că atitudinea austriecilor a fost prost interpretată, acesta se amuză, reluând o vorbă de-a tatălui său: „Eu guvernez uneori Europa, Austria însă niciodată.“ Lucrările conferinței, care inaugurează clădirea de pe Quai d’Orsay, manifestă rapid o atitudine ostilă față de Viena. Neutralitatea acesteia, urmată de falsa ei implicare, îi vin ca o mănușă premierului din Piemont, contele de Cavour. Acesta vrea să elimine prezența Habsburgilor din Lombardia. Deși, oficial, pacea se negociază în detrimentul Rusiei, totuși Franz Joseph și miniștrii lui sunt considerați responsabili de multe dintre neajunsurile apărute în Europa. Chestiunea austriacă — legată

de prezența Austriei în Italia de Nord — este adusă cu abilitate pe masa verde de diplomații lui Cavour. Acest remarcabil politician „trage un glonț contra Austriei“ și retrezește interesul lui Napoleon al III-lea pentru unitatea Italiei. Foarte conștient de pericol, Franz Joseph îi dă instrucțiuni precise trimisului său: „Ostilitatea și ura plenipotențiarilor ruși depășesc așteptarea noastră și ne constrâng să păstrăm Franța în alianța noastră. Din păcate, comportamentul francezilor nu este foarte corect, fiind mult prea rusofil. [...] Te rog să nu precupețești nimic pentru ca orice chestiune de acest fel să fie evitată sau suprimată“.

Împăratul a fost clar: procesul Austriei nu este la ordinea zilei. Tratatul de la Paris, semnat la 30 martie, este foarte dur pentru Rusia. Franz Joseph se declară mulțumit de clauze. Consideră că, prin neintervenția lui armată, pacea este parțial opera lui. Împăratul comite astfel o triplă greșeală: concentrează ura Rusiei și o izolare care are inconvenientele unui război. În plus, pentru Napoleon al III-lea, umilința din Congresul de la Viena, această palmă dată unchiului său, este reparată. Acum, un Bonaparte conduce Europa. Dar împăratul Austriei nu este conștient de acest lucru, căci toate gândurile lui se îndreaptă spre soția sa, însărcinată în cinci luni.

Pentru a avea un fiu, împăratul apelează la sfaturile unui rabin

În ziua de 15 iulie 1856, la 7 dimineața, împărăteasa naște o a doua fată, care seamănă mult cu tatăl ei. Acesta, elegant, nu își exprimă dezamăgirea. Pentru a o consola pe Sisi, distrusă că nu a dăruit Imperiului un moștenitor, Franz Joseph îi spune, cu umor, că ar fi trebuit să urmeze sfaturile unui rabin. Ce sfaturi? Să lipească textul unei rugăciuni ebraice pe ușa camerei în

timpul nașterii.

Copilul primește prenumele Gisela, în amintirea unei prințese bavareze care, în secolul al X-lea, se măritase cu regele păgân al Ungariei, creștinat mai târziu și canonizat sub numele de Sfântul Ștefan.

Franz Joseph este din nou prins la mijloc într-un conflict între mama și soția lui apropo de cele două fiice. Sisi este exasperată la gândul că Sophie (cu o sănătate mai șubredă) și Gisela sunt instalate în camere la care nu se poate ajunge decât pe niște scări interminabile. Împărăteasa cere ca fetele să fie mai aproape de ea. Se produce un eveniment uimitor, Franz Joseph îi dă dreptate soției lui! Este de acord cu cererea ei și o anunță pe mama lui că fetițelor le va fi mult mai bine în fostele odăi ale mareșalului Radetzky. Pentru a evita un scandal, împăratul îi comunică mamei lui decizia în scris, în ajunul plecării într-o călătorie. Arhiducesa turbează de furie și răspunde că principiile de educație ale nurorii ei sunt deplorabile, că aceasta face prea multă călărie și că este prea familiară cu vienezii care o salută în Prater. Dar mama împăratului a pierdut o nouă bătălie, aceea cu maternitatea legitimă. O adevărată revoluție de palat!

Iată cuplul imperial pornind într-un nou periplu, mai delicat din punct de vedere politic, deoarece itinerarul îi va conduce în Veneto și în Lombardia.

Primirea la Veneția nu se poate numi primire, ci afront. În piața San Marco, mulțimea stă amuțită, ceea ce este mai impresionant decât o mulțime în delir. Doar silueta familiară a mareșalului Radetzky aduce o clipă de satisfacție. La vârsta de nouăzeci și doi de ani, ilustrul militar este în continuare guvernatorul provinciilor Lombardia-Veneto, în numele Habsburgilor. L-au uitat oare acolo? Înduioșat, Franz Joseph îl eliberează în fine din funcție, îi acordă o pensie anuală de 80

000 de florini și îl alege succesor pe fratele său, arhiducele Maximilian. Umilința continuă la recepția de la Palatul Dogilor, unde nu a venit niciun sfert din totalul invitaților și unde gondolierii lansează insulte. Șocată, Sisi îl sfătuiește pe împărat să dea dovadă de toleranță. Trebuie suprimate măsurile vexatorii împotriva venețienilor. Franzi e cumva surprins, dar o ascultă pe soția sa, semnează decrete de amnistiere și de restituire a unor bunuri confiscate. Efectul este imediat, Veneția se dezgheață. Seara, la Teatro La Fenice, suveranii sunt ovaționați și împărăteasa repurtează un succes personal. S-a aflat despre intervenția sa. Este prima ei acțiune politică, sub semnul liberalismului.

La 15 ianuarie 1857, Franz Joseph și soția lui sosesc la Milano. Informațiile primite de aici sunt foarte proaste. Cei doi se așteaptă la tot ce poate fi mai rău, și asta pe bună dreptate. Situația cea mai gravă survine în cadrul splendid al teatrului La Scala. Conform poliției, cele 2 800 de locuri sunt ocupate. Este exact, numai că... spectatorii sunt lachei în livrea neagră! Aristocrația milaneză și-a trimis „reprezentanții“ — servitorii care poartă doliu după libertate. Afrontul este major. În acest moment, împăratul înțelege că, la Congresul de la Paris, adevăratul său adversar fusese Cavour. Ca din întâmplare, acesta, exact în aceeași clipă, își pune lornionul pe nas și declară în Parlamentul din Torino: „Italia poate foarte bine să se guverneze singură.“

Farmecul Elisabetei nu mai funcționează. De aceea, Franz Joseph anunță măsuri de amnistie, restituiri și scutiri de taxe, publicate în fiecare dimineață în *Gazeta de Milano*. Convocat de urgență, cabinetul vienez consideră că aceste concesii sunt periculoase. Suveranul ripostează că „poporul este întru totul docil, însă birocrația rămâne stângace“. Este de înțeles de ce miniștrii se ofensează. Vor mai exista câteva incidente, însă

evoluția este pozitivă. Ziarele rezumă astfel situația: „Actualmente, opoziția nu se mai manifestă decât prin câțiva gentilomi de la țară și câteva doamne neprimite la curte. Lumea nu este încă *pentru* Austria, dar este deja *pentru* împărat. Toți intuiesc mâna binefăcătoare a nobilei soții care a transformat viziunile suveranului“.

În afară de mărinimia înnăscută a soției lui (mereu complexată de dicția ei sacadată), Franz Joseph își dă seama câtă dreptate are ea; ei doi împreună, reducând protocolul la minimum și fără privirile critice ale doamnelor din vremea lui Metternich, formează un cuplu real și convingător până și în ochii celor mai răuvoitori.

În primăvară, baronul Bach, ministru de interne, îi sugerează suveranului o călătorie într-un teritoriu și mai ostil chiar decât Lombardia-Veneto: Ungaria. Deși riscantă, această deplasare este indispensabilă. Ministrul mai adaugă că, de fapt, cheia acestei călătorii va fi prezența liniștitoare și conciliantă a împărătesei. Sisi este în al nouălea cer, va putea îmbrăca din nou costumul popular maghiar care îi vine de minune și va putea să-și perfecționeze cunoștințele de limbă, care i se pare dificilă, cum și-a putut da seama deja învățând câteva poezii. Arhiducesa Sophie, care detestă Ungaria, are încă un motiv grozav de a se enerva, mai ales când află că micuța Sophie va merge cu părinții ei, deși se îmbolnăvește ușor și are vărsături din senin. Dar nimeni nu o mai ascultă pe arhiducesă. Ea își prevenise fiul…

După moartea fiicei sale, imaginea lui Sisi este umbrită de a Elisabetei

Este al treilea sejur al împăratului pe pământ unguresc, însă prezența lui este eclipsată de cea căreia nu i se mai spune

Elisabeta, ci Erzsébet, varianta ungurească. Nimic nu e simplu, din moment ce despre problemele maghiarilor se vorbește în germană. Dar ce valoare mai au aceste compromisuri, în comparație cu drama care se abate asupra suveranilor? În ziua de 29 mai, micuța Sophie se prăpădește la vârsta de doi ani și optzeci și opt de zile. Disperată, mama, care și-a vegheat fetița în timpul unei agonii de unsprezece ore, este cuprinsă de o furie suverană, tratându-și medicul drept incapabil și acuzându-se pe sine pentru tot. Doborât de durere, împăratul vrea să știe cauzele decesului. Febră tifoidă? Poate. Rujeolă luată de la Gisela, fatală surorii mai mari, mai puțin rezistentă decât mezina? Posibil. O simplă toxiinfecție alimentară prost tratată? Nu e exclus. Conform unei legi sinistre, drama sporește popularitatea cuplului imperial. Ungurii își exprimă durerea, iar oponenții Habsburgilor poartă doliu din respect. Toată lumea știe acum că împărăteasa insistase să nu se despartă de prima ei fiică. Tăcerea arhiducesei este insuportabilă, asemenea triumfului morbid al experienței și al rațiunii asupra tinereții și inconștienței. Sisi a fost neascultătoare, Sisi este pedepsită. Dar Sisi, care nu a împlinit douăzeci de ani, se estompează sub cumplita tragedie, lăsând să iasă la iveală figura unei Elisabete mature, mamă îndurerată, periculos de slabă și cu obrajii ofiliți. Franz Joseph îi promite că o va ajuta să poarte povara pierderii lor. El e soldat.

Împăratul se refugiază în muncă. Misiunea imperială îi permite să nu cadă pradă disperării. La sfârșitul lunii septembrie, o tentativă de reconciliere austro-rusă se desfășoară în Thuringia, la Weimar. În orașul lui Goethe și al lui Schiller, împăratul se întâlnește cu țarul Aleksandru al II-lea, învins la Sevastopol și nevoit să ceară pacea, după un război declanșat de predecesorul său. Fiecare dintre cei doi suverani cere demiterea ministrului de Externe al celuilalt, întrevederea

este un eșec. În noiembrie, împăratul și împărăteasa se mută. Apartamentele în care locuiau le aminteau prea mult de fetița lor decedată; totodată, apartamentele vor deveni și prea mici, având în vedere că suverana este din nou însărcinată. Instalați la primul etaj al palatului, suveranii dispun de douăsprezece încăperi la fațadă (Franz Joseph) în aripa Cancelariei și cinci încăperi la fațadă (Elisabeta) în aripa Amelia, care formează un unghi drept cu precedenta. Acest aranjament, care se poate vedea și astăzi, reprezintă o schimbare imensă, căci somptuoasa suită de saloane și anticamere este impunătoare și, în ciuda dimensiunilor, soțul și soția sunt acum mai aproape unul de celălalt. Vineri, 25 decembrie 1857, Franz Joseph, într-o dispoziție demnă de măsurile înnoitoare luate de Haussmann la Paris, îi scrie ministrului său de Interne: „Stimate baron Bach, doresc ca exinderea centrului Vienei să se realizeze cât mai repede cu putință și să se prevadă o joncțiune adecvată a centrului orașului cu suburbiile. [...] În acest scop, consimt la demolarea fortificațiilor orașului și la astuparea șanțurilor“.

Aducerea la nivel a vechilor metereze este cadoul de Crăciun al împăratului pentru vienezi care, în curând, se vor putea plimba pe un bulevard circular, Ringstrasse.

Anul 1858 începe cu un doliu care afectează toată Austria. Radetzky moare la opt luni după ce fusese scos la pensie. Împăratul reamintește că marele ostaș se angajase în armata imperială în 1785. Funeraliile mareșalului sunt printre cele mai spectaculare ceremonii de înmormântare din câte au existat vreodată la Viena. În fața unor întregi regimente încremenite în poziție de drepți, carul său mortuar este urmat de un cavaler în armură, călare, și precedat de propriul armăsar al marelui militar, acoperit cu un giulgiu negru, ținut pe margini de valeți în doliu.

Când vine vara, împărăteasa se mută la Laxenburg. Ca să

nască. La 21 august, trei zile după ce Franz Joseph împlinește douăzeci și opt de ani, o cuprind durerile facerii. Este o caniculă cumplită. Lumea imploră grația divină. Dă, Doamne, să fie un fiu! Când mama naște, la ora zece seara, epuizată, foarte palidă, îngână întrebarea: „E băiat?“

Franz Joseph plânge. „Ah, înseamnă că e tot fată“, suspină ea, amărâtă.

Ba nu! Lacrimile tatălui sunt lacrimi de bucurie. „Nu se știe încă“, se bâlbâie el.

Prea tulburat, împăratul nu știe ce spune. Coroana imperială are un moștenitor și tronul un succesor. În culmea fericirii, își desprinde de pe piept colanul Lânii de Aur și îl pune lângă bebeluș. Viitorul este aici, speranța dinastiei de Habsburg–Lorena primește prenumele Rudolf, al patrulea care poartă acest nume de când dinastia a venit la putere în veacul al XIII-lea. O sută una lovituri de tun zgâlțâie orașul din toropeală. Vasăzică, lustra mare care se spărsese, în urmă cu cinci zile, pe parchetul sălii de ceremonii din Schönbrunn nu era un semn de rău augur. Franz Joseph îl numește imediat pe fiul său colonel al Regimentului 19 infanterie. Rudolf este destinat unei cariere militare. Pentru tatăl său, nu exista niciun motiv de ezitare.

Exact de o lună, Austria este ținta unui război iminent. Franz Joseph nu știe încă acest lucru, dar totul s-a decis într-o stațiune termală din Vosgi, Plombières. Oficial vorbind, Napoleon al III-lea se trata aici de litiază, dar un sejur la băi nu exclude întâlnirile. Într-un salon modest, împăratul francezilor a primit, pe 21 și 22 iulie, un ins scund și rotofei, cu aer de notar de provincie, dar cu o privire foarte inteligentă. Acesta era Cavour, premierul regelui Sardiniei, care se făcuse remarcat în urmă cu doi ani la Congresul de la Paris. Acum, a venit să-i amintească nepotului lui Napoleon I că promisese „să facă

totuși ceva pentru Italia“, fiindcă nu suporta ca Viena să domnească la Milano și la Veneția, având, totodată, garnizoane care staționau mai la sud. Or, Rusia, care nu l-a iertat pe Franz Joseph pentru ingratitudinea de care a dat dovadă, ar fi gata să se răzbune. Inamicii de la Sevastopol conspiră în același scop și, la Sankt-Petersburg, ofițerii de la curte poartă cioc și mustață ca Napoleon al III-lea. Pentru acesta, un război contra Austriei este necesar, mai ales că ar permite Franței să anexeze Nisa și Savoia. Între Viena și Paris, se instalează răceala diplomatică, fără a exclude unele sentimente personale afectuoase.

Dezastrele de la Magenta și Solferino: Franz Joseph este învins

La scurt timp după ce se naște Rudolf, Franz Joseph înțelege cât este de izolat. Rapoartele primite de la ambasadorii săi îl informează că același Cavour a împins rafinamentul până într-acolo încât să negocieze cu un rebel ungur, generalul Klapka. Rezultă de aici că, dacă Austria ar comite vreun act de agresiune în Italia, Franța ar trimite imediat acolo 200 000 de oameni și nu ar semna pacea decât după expulzarea totală a austriecilor. Capcana va funcționa abia după un timp, însă Franz Joseph cade în ea atunci când Viena adresează un ultimatum provinciei Torino, la 19 aprilie 1859. Respins după trei zile, ultimatumul este prezentat drept o declarație de război. Lupta politică este ridicată la nivelul unui duel între doi împărați. Unul, la Viena, nu are încă treizeci de ani, iar diplomația este punctul lui slab. Celălalt, la Paris, are cincizeci de ani și este versat în obiceiurile seraiului european. Suveranul Habsburg ar fi trebuit să mai aștepte, căci oricum Cavour își pierduse răbdarea. Și, înlăturându-l pe fratele său Maximilian, împăratul lipsise Austria de un personaj de care

Cavour se temea. În fine, Franz Joseph ar fi făcut bine dacă ar fi ascultat unul dintre ultimele sfaturi ale lui Metternich. Venise în zori la fostul cancelar, acum în vârstă de optzeci și șase de ani, slăbit și țintuit la pat. Îi ceruse să îl ajute să întocmească un testament politic și familial, pentru eventualitatea în care s-ar fi întâmplat să moară. Împăratul tocmai își dăduse seama de mașinațiile aprobate de Bismarck; acestea ar putea fi utile și în sens invers. Din toate puterile lui vlăguite, Metternich nu contenise să repete: „Fără ultimatum! Mai ales fără ultimatum!“ Dar, vai, era prea târziu. La fel ca Napoleon I, Napoleon al III-lea va avea și campania din Italia.

Nesocotind părerea miniștrilor săi, Franz Joseph pleacă pe front în 29 aprilie. Tulburată, Sisi se agață de soțul ei. Rămâne în trenul imperial până la aproximativ o sută de kilometri de Viena. Despărțirea în mica gară de pe linia Semmering este sfâșietoare. Împărăteasa plânge, îl pune pe soțul ei să jure că va fi prudent, că se va gândi la ea și la copii, Gisela, care nu are decât trei ani, și Rudolf, de doar nouă luni. Aghiotantului general, contele Grünne, îi recomandă din nou: „Păzește-l pe împărat. El este singura mea consolare în aceste vremuri cumplite“.

Războiul face ravagii. Costă enorm socotind în vieți omenești, victoriile francezilor sunt scump plătite. La 4 iunie, la Magenta, se înregistrează 4 000 de morți în rândul armatelor lui Napoleon al III-lea, 10 000 de morți în armatele lui Franz Joseph și aproximativ 25 000 de răniți sau bolnavi. La 11 iunie, la ora 3 după-amiază, Metternich se stinge din viață. Simbolul unei Austrii restaurate și refăcute după tulburările profunde din epoca napoleoniană piere în momentul în care o nouă Austrie este învinsă de nepotul lui Bonaparte. O Austrie moare, o Austrie este înfrântă. În ziua de 24 iunie, la ora 5 dimineața, la sud de lacul Garda, o canonadă formidabilă zgâlțâie satul

cuibărit sus pe o colină încununată de un turn. Locul se numește Solferino. Începe atunci o bătălie cumplită, în care se înfruntă doi împărați, prin alianță nepoți ai lui Napoleon I.[131] Văzându-și trupele masate în jurul acestei coline — 180 000 de oameni —, Franz Joseph exclamă: „Aha! Francezii! I-am capturat!“

Dar ceea ce a capturat el este turnul din Solferino, poreclit „iscoada Italiei“, care simbolizează dominația austriecilor în regiune. După douăsprezece ore de lupte pe o furtună năprasnică, Austria pierde Solferino și cătunele învecinate. Bilanțul este înfricoșător: 17 000 de morți de partea franco-piemonteză, 22 000 de victime în rândul austriecilor. Un măcel. Printre cadavrele spintecate și ruinele fumegânde, un tânăr agent bancar elvețian jură să creeze trupe auxiliare de prim ajutor. Se numește Henry Dunant și va fonda Crucea Roșie.

După două zile, la Verona, împăratul învins trebuie să admită că, deși este militar, nu are totuși calități de strateg sau de tactician. Lui Sisi îi scrie: „A trebuit să ordon retragerea… Am plecat călare. […] Iată trista poveste a unei zile înspăimântătoare în care, în ciuda eforturilor imense, șansa nu ne-a surâs. Am dobândit experiență și am început să cunosc ce sentimente are un general învins în luptă. […] Singura mea consolare, singura mea bucurie este acum să vin la tine, îngerul meu. Nici nu știi cât mă bucur. Al tău devotat, Franzi“.

Deși victorios, Napoleon al III-lea cere pacea deoarece, la intervenția Prusiei, agasată de dezastru, Confederația Germană mobilizează 350 000 de oameni. Franța trebuie să cedeze pentru ca victoria să nu fie anihilată printr-o răzbunare a statelor germane. În 12 iulie, la ora 9 dimineața, la primul etaj al unei case situate pe strada principală a târgului Villafranca, cei doi suverani se întâlnesc pentru preliminariile de pace și, colateral, pentru un mic dejun. Suveranul Habsburg nu se

atinge de mâncare, furios din cauza acestui *tête-à-tête* cu „mizerabilul de Napoleon“. Foarte agitat, refuză să cedeze Lombardia și Sardinia; le predă Franței. Păstrând provincia Veneto, unde promite să schimbe administrația, îi spune suveranului francez: „Îți dau cuvântul de onoare. Veneto nu va fi numai fericită, ci și mulțumită.“[132]

Întrevederea durează un ceas. Roșu de emoție, Franz Joseph semnează armistițiul rostind un comentariu amar: „Fac un sacrificiu imens. Lombardia era cea mai frumoasă provincie a mea.“

Nemaisuportând viața de la curte, împărăteasa pleacă la Madeira

Întors la Viena, împăratul este conștient că populația supărată cere sancțiuni. Franz Joseph demite trei miniștri, dintre care unul își va tăia beregata, revocă din funcție generali, solicită o anchetă pentru a stabili vinovăția statului-major al armatei. Această campanie militară catastrofală este resimțită ca o înfrângere națională și personală a împăratului. Acesta se izolează la Laxenburg, ceea ce nu-i stă în obicei. Când reapare în public, la 12 septembrie, mulțimea îi face o primire glacială. Unii trecători refuză să-l salute. Circulă și o lozincă: „Abdicarea!“ La Operă, Sisi este cea ovaționată, ca un simbol al bunului-simț. Împărăteasa fumează, instalează o sală de gimnastică în palatul Hofburg și, prin diverse provocări, câștigă războiul cu soacra ei. Dar, profund depresivă, când află de o așa-zisă legătură a împăratului cu o frumoasă contesă poloneză care fusese amanta lui înaintea căsătoriei lor, Sisi decide să fugă. Nu suportă bârfele de la curte. Se îmbarcă spre Madeira, inaugurând astfel o serie de călătorii surprinzătoare și lăsându-l pe Franzi descumpănit și nefericit. Sejurul în „Insula de

Lemn“, cum este supranumită Madeira, nu a ajutat-o să se întremeze, așa că împărăteasa decide să plece în Corfu. De la această pasiune pentru viața pe insule i s-a tras porecla de „pescăruș“, aleasă chiar de ea, din moment ce așa semnează unele dintre poeziile ei. Mamei sale, tulburată din cauza neurasteniei fiicei ei, îi scrie că se teme că este „o povară pentru împărat și copiii lor, că simte că i se apropie sfârșitul“, adăugând pe un ton patetic că „împăratul ar trebui să se recăsătorească, fiindcă ea, așa nenorocită și morbidă cum este, nu mai poate să-l facă fericit“. La vârsta de douăzeci și patru de ani, Elisabeta nu mai gustă viața. Împărăteasa călătoare este criticată. În primul rând, fiindcă îl lasă singur pe împărat tocmai când acesta este asaltat de probleme politice din partea ungurilor și a austriecilor, care cer ca miniștrii să răspundă în fața Parlamentului, ceea ce suveranul refuză. Apoi, deoarece insula Corfu este, în acea vreme, sub stăpânire britanică. Chiar nu se găsea nicăieri în Imperiu vreun loc unde împărăteasa să se poată odihni fără a se duce prin țări străine? În fine, un zvon jignitor pentru vienezi susține că împărăteasa se simte minunat de îndată ce e departe de curte. La sfârșitul lui septembrie 1861, Franz Joseph vine să stea cu ea. În zece luni, nu a trăit cu soția lui decât timp de șase săptămâni amărâte. Se îmbracă în civil, face excursii călare și urmărește cu pasiune exercițiile trupelor engleze. La întoarcere, Sisi dorește să se oprească la Veneția, care pare cenușie în negurile iernii. Aflând de calitatea necorespunzătoare a apei potabile de aici, împăratul poruncește să fie aduse bidoane cu apă bună de la Schönbrunn. Luminile montate în piața San Marco pentru întâmpinarea cuplului imperial lasă de dorit, căci, din punct de vedere politic, venețienii nu prea mai suportă ocupația austriacă, de care vecinii lor lombarzi au scăpat. După paisprezece luni de absență, împărăteasa revine în sfârșit la Schönbrunn și nu mai

vorbește despre plecare, căci contesa Esterházy a fost în fine eliberată din funcție. Soții sunt aproape nedespărțiți. Când bărbatul ei trebuie să plece la o audiență sau la o ședință a cabinetului, ea îl așteaptă în grădina din vestul castelului sau în cealaltă, simetrică, amenajată pentru prinții moștenitori, foarte apreciată de Rudolf, care tocmai a împlinit patru ani.

Schönbrunn constituie o excepție notorie în viața cuplului, având în vedere că suveranii stau aici în aceeași cameră. Două paturi și două dulapuri identice, din lemn de palisandru. Acest mobilier sumbru și masiv este înveselit de pereții tapetați cu mătase albastră țesută la Lyon în 1854.

În fine, Sisi se află lângă bărbatul pe care îl iubește, acolo unde îi e locul. Într-adevăr, acest suveran binevoitor are nevoie să fie susținut, ajutat și înțeles, căci îl neliniștesc mașinațiile lui Bismarck, retras în spatele unei discreții îngrijorătoare. După postul de ambasador la Sankt Petersburg, acesta a acceptat postul de ambasador la Paris, unde a fost primit ca un vechi prieten și a vorbit despre o alianță franco-prusacă necondiționată cu Napoleon al III-lea și cu împărăteasa Eugenia, care i s-a părut „mai frumoasă decât oricând“. La Londra, ministrul englez al afacerilor externe, contele Beaconsfield, cunoscut mai mult sub numele de Benjamin Disraeli, recomandă prudență: „Atenție la acest om, căci gândește exact ceea ce vorbește“.

Împăratul francezilor, deloc perspicace atunci când se pune problema să îl evalueze pe Bismarck, răspunde: „Nu e un om serios.“

Dar Bismarck este foarte serios. Ce gândește el se poate rezuma într-un plan cu trei obiective: să reorganizeze armata prusacă, să declare război Austriei și să înfăptuiască Unitatea Germană sub egida Prusiei. Regele Wilhelm I, în vârstă de șaizeci și cinci de ani, militar, econom și detestând certurile

parlamentare, îi încredințează lui Bismarck misiunea de a asigura hegemonia Prusiei. În ziua de 22 septembrie 1861, acesta este numit președinte al Consiliului de Miniștri. I se dă mână liberă. La Viena, Franz Joseph primește vestea cu un calm îngrijorător, dar în realitate este consternat. Peste opt zile, în fața Parlamentului de la Berlin, Bismarck, jucându-se cu tabachera, rostește cuvinte ce vor cutremura Europa: „Marile probleme ale epocii noastre nu pot fi soluționate prin discursuri și voturi ale majorității. Ele vor putea fi decise prin foc și sabie."

Este limpede că „problema germană", un adevărat nod gordian, nu poate fi tranșată „pașnic, prin sistemul dualist austro-prusac". Prin urmare, Austria este în plus în viziunea germană, va trebui să fie subjugată. Și, rapid, șeful guvernului de la Berlin, titular, totodată, și al portofoliului afacerilor externe, îi comunică Vienei că Berlinul va ajuta Austria în cazul unor tulburări externe, cu condiția ca aceasta să renunțe la Hanovra și la Hesse în favoarea Prusiei. Un târg îngrijorător. Când, peste doi ani, se întrunește dieta de la Frankfurt, Franz Joseph prezidează lucrările conferinței care au drept temă Germania unită. Se remarcă absența unui personaj marcant, regele Prusiei. Deși împăratul Austriei este foarte aplaudat, iar propunerile sale sunt primite favorabil, bilanțul este un eșec, din moment ce Prusia nu și-a exprimat punctul de vedere. Doar dineul a fost reușit: s-au servit douăzeci și nouă de feluri de mâncare (!), foarte europene. Franz Joseph îi scrie mamei sale, comunicându-i regretul de a nu fi putut să-și atingă obiectivul: „Este ultima tentativă de a unifica Germania și de a o ridica la înălțimea misiunii pe care ar trebui să o îndeplinească în Europa. Este ultima modalitate de a salva suveranii Germaniei de la prăbușirea care îi paște în fața revoluției în creștere".

Când revine la Viena, o găsește pe Sisi foarte neliniștită.

Rudolf, care căzuse dintr-un copac în timp ce se juca, are stări de rău, uneori scurte, alteori lungi. Medicii, care afirmaseră că accidentul nu va avea consecințe asupra sănătății copilului, nu mai formulează același diagnostic. „Sunt niște tâmpiți!“, exclamă împărăteasa furioasă.

Războiul Ducatelor elimină Austria din treburile germane

În 1864, Franz Joseph este nevoit să se implice, alături de Danemarca, într-un conflict menit să pună capăt unei situații anarhice și unor lupte de gherilă ce perturbă traficul maritim în Europa de Nord. Prima capodoperă a lui Bismarck se numește Războiul Ducatelor. O bătaie de cap pentru succesiunile dinastice, diplomație și naționalități. Ducatele Schleswig, Holstein și Lauenburg, situate între estuarul fluviului Elba, Marea Nordului și Marea Baltică, au o mare importanță strategică și comercială. Foarte repede, Danemarca este învinsă. În 1865, aceasta trebuie să cedeze ducatul Schleswig, portul Kiel și ducatul Lauenberg în favoarea Prusiei, în timp ce Austria primește ducatul Holstein, cu o populație majoritar germană și membru al Confederației Germane. Dar convenția semnată la Gastein nu este pentru Bismarck decât un aranjament provizoriu. Cancelarul se asigură de neutralitatea lui Napoleon al III-lea și de susținerea Italiei. Prințul Carol-Eduard de Hohenzollern remarcă: „Iată ce șansă formidabilă pentru Prusia!“

Când ordonă intrarea trupelor din Berlin în ducatul Holstein, Bismarck declanșează războiul austro-prusac pe care și-l dorea. Acest teren de încercare discreditează imaginea lui Franz Joseph în ochii opiniei publice germane și pregătește o sursă de litigii.

Pentru a încheia această campanie militară pe meleaguri îndepărtate și care implică un angrenaj îngrijorător, Franz Joseph îl decorează pe Bismarck cu Marea Cruce a Ordinului Sfântul Ștefan. Un gest ciudat, care nu declanșează nicio simpatie din partea prusacului; acesta se mulțumește să surâdă, cu ironie. Nimeni nu înțelege de ce împăratul Austriei îl onorează astfel pe cel care vrea să submineze puterea Habsburgilor. Când soțul ei își știrbește prestigiul, Sisi, în schimb, câștigă războiul contra soacrei sale: de acum înainte, după un ultimatum în familie, împărăteasa se va ocupa direct de educația copiilor ei. Și, cu un hohot de râs, aceasta anunță în ziua sărbătorii Sfântului Francisc: „Le-am obligat pe toate doamnele de onoare să bea o cupă de șampanie în sănătatea tăticului!“

De data asta, lumea se amuză la Schönbrunn.

Pe 3 iulie 1866, în ciuda victoriilor asupra italienilor la Custozza și pe mare la Lissa, armatele lui Franz Joseph sunt învinse în apropierea satului Sadowa[133], din Boemia. Prusacii conduși de regele Wilhelm I și de Moltke îi zdrobesc pe austriecii aflați sub comanda lui Benedek. Această victorie, care deschide calea spre Viena, are un imens răsunet în Europa, îndeosebi în Franța, unde Napoleon al III-lea conștientizează superioritatea armamentului fabricat de Bismarck. Cancelarul nu se va opri aici. Este o înfrângere severă pentru Habsburgi. Peste o lună, prin Tratatul de la Praga din 23 august, Italia dobândește Veneto. Și mai gravă este dizolvarea Confederației Germane. Cele douăzeci și unu de state de la nord de Main se regrupează în Confederația Germaniei de Nord. Bismarck anexează definitiv ducatele Schleswig și Holstein, regatul Hanovra, ducatul Nassau, Hesse și orașul liber Frankfurt, fost simbol al Sfântului Imperiu, acum defunct. Pentru prima oară, Prusia alcătuiește un stat dintr-o singură bucată, care se întinde

de la granița rusă până la granița franceză. Austria renunță definitiv la orice pretenție de a domina statele germane, ceea ce este mai umilitor decât pierderea ultimului ei teritoriu din Italia, a cărui cedare era ineluctabilă.

Dar ce poate să facă Franz Joseph? O singură soluție pare posibilă: să își extindă influența spre Ungaria, Sisi urmând să fie ambasadoarea acestei viziuni. Ideea de a asocia strâns teritoriul maghiarilor la coroana Habsburgilor nu este nouă, însă acum capătă o pregnanță deosebită. Orientându-se în direcția Dunării, Viena poate redobândi o autoritate care îi este interzisă acum înspre nord. Împărăteasa își concentrează toată energia în favoarea contelui Andrássy, care anterior fusese condamnat la moarte pentru că participase la revoluția din 1848. Refugiat la Londra, apoi la Paris (fusese poreclit „chipeșul spânzurat“!), împăratul îl amnistiase în 1858, după care Andrássy fusese ales în dieta ungară în 1860. Sisi nu are nicio ezitare, acesta este omul potrivit, iar ea militează pentru numirea lui ca președinte al Consiliului ungar. Ieșind din atitudinea ei rezervată, Sisi se lansează într-o revendicare politică delicată. Îl primește pe fostul exilat, uimit de progresele pe care aceasta le-a făcut în cunoașterea limbii maghiare, dar și de pasiunea, neașteptată pentru o suverană din dinastia de Habsburg, pe care o nutrește față de Ungaria. Ieșind de la o audiență, Andrássy remarcă: „Dacă se va obține un rezultat, Ungaria îi va fi datoare mai mult decât își închipuie frumoasei ei Providențe.“

Sisi și fostul proscris resimt o atracție intelectuală reciprocă. Concepțiile lor similare vor suscita comentarii neplăcute și clevetiri. Împărăteasa este văzută adesea la Buda și la Pesta, galopând pe șesuri. Se duce la castelul Gödöllö, care datează din vremea Mariei Tereza, acum transformat în spital. Un pic din bravadă, un pic din inconștiență, îi scrie lui Franz Joseph că și-

ar dori să cumpere domeniul. Răspuns negativ: „Nu avem bani deocamdată. [...] Am redus bugetul curții pentru anul viitor la suma de 5 milioane. Va trebui să facem o economie de 2 milioane, să vindem jumătate din caii coroanei și să trăim foarte parcimonios."

Semnătura lui este patetică: „Tristul tău soțior." Andrássy susține prudența. Unii informatori îi raportează că, la Viena, șederile împărătesei în Ungaria, ca și anturajul ei în exclusivitate maghiar, de la doamna de onoare până la cea care îi citește, sunt judecate aspru. Este acuzată că apără orbește „năzuințele egoiste ale Ungariei". Nici în familia imperială situația nu este judecată mai indulgent. Arhiducele Francisc Carol, tatăl lui Franz Joseph, care abdicase în favoarea lui, repetă cinic: „Până și eu aș fi făcut mai bine."

Împăratul este copleșit. În plus, veștile din Mexic despre fratele său Maximilian sunt foarte neliniștitoare. Această absurdă aventură mexicană este un alt dezastru în ochii lumii.

1867. Obosit, palid, Franz Joseph se decide să primească la Hofburg o delegație ungară. A îmbrăcat uniforma lui de mareșal ungur și citește, fără pasiune, un discurs în care este vorba despre un „aranjament". Împăratul cedează. În ziua de 18 februarie, Andrássy este numit premier al Ungariei. Sisi a câștigat. Popularitatea sa la Viena are și mai mult de suferit din această cauză.

Numirea lui Andrássy este prima ilustrare a acordului încheiat între Beust, noul premier austriac, și unguri. Documentul va fi cunoscut sub denumirea de „compromisul austro-ungar", reprezentând o formulă politică originală.

La Buda-Pesta, Austro-Ungaria îi

succede Imperiului Austriac

De acum înainte, Ungaria este un regat independent de Imperiul Austriac, însă ambele monarhii sunt legate printr-o uniune ereditară în posteritatea Habsburgilor. Cele două țări primesc un nou nume, inspirat de la râul lor frontalier, Leitha. Austria devine Cisleithania, în timp ce Ungaria se numește Transleithania. Fiecare dintre cele două țări își administrează treburile interne prin ministere specifice. Cabinetul ungar răspunde în fața dietei, și Constituția este repusă în vigoare. Sunt administrate în comun doar chestiunile de politică externă (pentru dreptul internațional și diplomație, nu există decât un singur stat), problemele militare și financiare. Austria asigură două treimi din buget. În fine — și acesta este un eveniment considerabil —, șeful statului, împărat al Austriei și rege al Ungariei, acceptă să fie încoronat suveran apostolic la Buda-Pesta. Totuși, este oare acest dualism un remediu infailibil pentru crizele din Imperiu? Putem să ne îndoim. Cehii protestează, cerând o uniune tripartită, cu un regat al Boemiei reconstituit. Croații, slovenii, polonezii și românii se plâng de asemenea. Dualismul „va consacra în realitate hegemonia germano-maghiară, care însemna deopotrivă sfârșitul independenței împăratului și sfârșitul unui imperiu, a cărui rațiune de a exista fusese un armonios efort de echilibru și al cărui viitor se înscria exclusiv în formula unei federații de state, sub tutelă monarhică“.[134]

Totuși, în ciuda acestor omisiuni și a acestor concesii, pe harta lumii s-a născut un stat cu adevărat multinațional. Imperiul Austriac și-a făcut veacul, a venit vremea dublei monarhii autro-ungare, pentru care Sisi a pledat atât. Arhiducesa Sophie este consternată să-și vadă fiul subjugat de liberalismul triumfător al soției lui. Să nu uităm însă că

monarhul, deloc inspirat în 1859 și în 1866, încearcă prin acest compromis să regenereze prestigiul știrbit al dinastiei sale. Incredibilul fenomen se produce: Habsburgii redevin populari în Ungaria! A fost nevoie de aproape douăzeci de ani pentru a se ajunge la această reconciliere. Va fi fost nevoie, în special, de încăpățânarea și luciditatea Elisabetei, purtătoare a unei spectaculoase influențe politice. A fost, totodată, și revanșa ei asupra curții vieneze, care nu contenise să îi critice absențele, câinii pe care îi ține în camerele ei, vizitele la azilurile de nebuni, berea pe care o bea la dineurile de gală, poemele obscure și melancolia. Andrássy îi comunică lui Franz Joseph că poporul ungar, recunoscător, dorește să îi ofere împărătesei castelul Gödöllö, o modalitate de a-i invita pe suverani să stea cât mai des posibil în Transleithania. Aceste promisiuni sunt adumbrite de o telegramă, care a făcut paisprezece zile pentru a ajunge din Mexic la destinație; republicanul Juarez l-a luat prizonier pe împăratul Maximilian. Îngrijorarea face loc angoasei, însă data încoronării în Ungaria nu poate fi amânată. Este în joc reușita compromisului.

Sâmbătă, 8 iunie 1867, pe colina Buda. Încă de la ora 7 dimineața, se formează un lung cortegiu, avându-l în frunte pe Franz Joseph în uniformă de mareșal ungur. Este urmat de o caleașcă având roți aurite, trasă de opt cai, care fusese folosită și pentru nunta împăratului. Impunătoarea trăsură a fost demontată și transportată de la Viena pe un șaland pe Dunăre. În spatele geamurilor de la portiere, împărăteasa nu a fost niciodată atât de radioasă, într-o rochie din brocart și fir de argint, confecționată la Paris de un englez, domnul Worth, inventatorul croitoriei de lux. De altfel, prințesa Metternich, ambasadoarea Austriei, este cea care, împreună cu împărăteasa Eugenia, a introdus creațiile acestuia la curtea lui Napoleon al III-lea. Pe străzile vechiului cartier din Buda, unde casele au

culoarea faimosului „galben Maria Tereza“, un spectacol din alte vremuri își desfășoară splendorile, puțin cam peticite și murdare, potrivit unui diplomat elvețian. În fața lui Franz Joseph, istoria Europei Centrale defilează lent, cu brandenburgurile ei, cu cizmele suple, cu tiarele, panașurile și drapelele ei. Rar se va întâmpla, în veacul al XIX-lea, să existe o asemenea feerie, demnă de minunățiile din *O mie și una de nopți*. Cu ajutorul înaltului prelat al Ungariei, premierul Andrássy, care face oficiul de vicerege, pune coroana Sfântului Ștefan pe creștetul Habsburgului, care îl condamnase la moarte în urmă cu nouăsprezece ani. În catedrala Sfântul Ștefan, este o căldură înăbușitoare, iar Franz Joseph e lac de transpirație. Sub un baldachin, Elisabeta este încordată, dar fericită. Potrivit tradiției, coroana este plasată pe umărul ei drept, uzanță ce o diferențiază de o suverană de drept. Orga mare vibrează cântând *Misa Încoronării* compusă de Franz Liszt. Sosit de la Roma, unde trăise aproape ca un pustnic, Liszt a ținut să interpreteze personal opera sa, ca un omagiu adus celei care s-a făcut avocata cauzei maghiare. La ieșirea din catedrală, mulțimea entuziastă strigă de câteva ori: *„Eljen Erszébet!“* („Trăiască Elisabeta!“). La treizeci de ani, indisciplinata ducesă bavareză, ajunsă împărăteasă a Austriei, devine regina Ungariei. „Niciodată nu o văzusem așa de frumoasă“, îi scrie Liszt fiicei lui, Cosima, viitoarea soție de-a doua a lui Wagner. „Parcă era o viziune celestă în mijlocul unei somptuozități barbare“.

Pe calul lui alb foarte nervos, Franz Joseph trage sabia și o flutură prin aer, desenând o cruce. Încă o tradiție multiseculară, lama sabiei îndreptată succesiv în cele patru puncte cardinale. Acest „salut regesc în formă de cruce, făcut cu paloșul“ simbolizează angajamentul de a apăra patria maghiară împotriva dușmanilor de oriunde și de a respecta Constituția

acesteia. În acest moment, Franz Joseph devine Ferenc József pentru unguri. Cine și-ar fi putut imagina o asemenea răsturnare de situație? Noul rege împarte galbeni și arginți în mulțime. În busculada creată, doi cai se ambalează și trântesc la pământ doi episcopi. Apoi două cufere conținând fiecare 100 000 de ducați de aur, oferiți în dar cuplului regal, sunt dați de monarh orfanilor, văduvelor și săracilor. Un austriac, apropiat al curții și ostil dintotdeauna măsurilor de favorizare a Ungariei, îi va spune soției lui: „Sunt turbat de furie… Unde s-a mai pomenit să oferi darul de încoronare unor revoluționari?! Mai bine muream decât să apuc să trăiesc o asemenea rușine. Unde se va ajunge așa? A urma astfel de sfaturi nu se cheamă a domni ca un adevărat suveran. Andrássy merită ștreangul și mai mult decât în 1849!“

Regele declară amnistie generală, iar exilații revin în țară, jurând ascultare monarhului încoronat și legilor ungare. Doar Kossuth va refuza, disprețuind compromisul; va muri exilat la Torino, în 1894.

Execuția lui Maximilian în Mexic ispășește „păcatul lui Carol Quintul“

Unsprezece zile mai târziu, fratele lui Franz Joseph este împușcat la Querétaro. Plutonul de execuție a tras șase gloanțe, care i-au ciuruit trupul, formând o cruce simbolică. Semnând ordinul de executare a lui Maximilian, revoluționarul Juarez justifica astfel această condamnare: „Chiar și după patru veacuri, păcatul lui Carol Quintul trebuie să fie ispășit.“

Napoleon al III-lea îl împinsese pe Maximilian să accepte tronul improbabil al Mexicului, ca apoi să-l abandoneze acolo. Această „lașitate a lui Bonaparte“ antrenează un îngheț al relațiilor dintre Viena și Paris. Întâlnirea celor două cupluri

imperiale, la Salzburg, în 18 august, debutează într-o tăcere apăsătoare. Napoleon al III-lea, bolnav, întinde o palmă jilavă spre Franz Joseph, care ezită să dea mâna cu el, păstrând o atitudine defensivă. Trebuie spus că obiceiul suveranilor europeni de a se bate în războaie, de a se trăda, ca apoi să-și facă vizite de condoleanțe sau de curtoazie pare lipsit de coerență. Ciudatele uzanțe ale monarhiilor din Europa în secolul al XIX-lea vor fi la modă până în vara anului 1914. Cu prilejul acestui sejur în orașul natal al lui Mozart, singurul subiect care îi va intriga pe locuitori va fi comparația dintre cele două împărătese, Eugenia și Elisabeta. Austriecii vor decide rapid că Sisi este mai înaltă, mai zveltă, mai grațioasă și, totodată, mai tânără decât Eugenia. O jalnică revanșă pentru tragedia din Mexic, cauzată de ambiții utopice. În cele din urmă, împăratul francez îl invită pe împăratul Austro-Ungariei să viziteze Expoziția Universală care a făcut din Paris capitala lumii. Franz Joseph acceptă, interesat de lucrările energicului Haussmann, acest prefect al Senei care a renovat și a transformat Parisul. Viena ar putea categoric să se inspire din viziunile lui. Cel de-al Doilea Imperiu francez își prezintă reușitele economice și industriale pe Champ-de-Mars. Dar împăratul Austriei, venit singur din cauză că Sisi este însărcinată, face și alte descoperiri, mai puțin oficiale. Le povestește în prima lui scrisoare, datată 23 octombrie, ora 6.30 dimineața, și adresată „îngerului“ său, de la „Elisée *(sic)* Napoléon“, pe atunci reședința suveranilor străini aflați în vizită de stat: „Am văzut Bois de Boulogne, cu numeroase trăsuri, domni și doamne călărind și, per total, multe târfulițe. Am văzut multe dintr-acestea, și foarte frumoase, dar nu mă gândesc decât la tine, poți să fii liniștită.“[135]

Această remarcă spusă pe șleau părăsind palatul de la Saint-Cloud atestă că, de fapt, aventurile amoroase venale în aceste

locuri împădurite nu sunt doar specialitatea epocii noastre. La Tuileries, când îl întâlnește pe prințul imperial, în vârstă de unsprezece ani, Franz Joseph îi scrie soției lui chiar în aceeași seară: „Micuțul Napoleon este foarte inteligent, dar foarte mic. Noi stăm mai bine.“ Rudolf are doar nouă ani.

În ziua de 22 aprilie 1868, Franz Joseph devine tată pentru a patra oară. Este tot o fată, Maria Valeria, născută la Palatul Regal din Buda, potrivit dorinței mamei, pentru a întări și mai mult prezența Habsburgilor în Ungaria. Două polemici discrete, sub forma unor rapoarte discrete, sosesc pe biroul împăratului-rege. Ungurii ar fi preferat un fiu, căci pe termen mediu un viitor suveran ar fi favorizat independența regatului lor reconstituit. În tabăra opusă, austriecii, vexați de această naștere în Ungaria, consideră că o femeie nu va amenința atât de mult unitatea noului imperiu. Viena ține o contabilitate meticuloasă. Tot ceea ce slăbește Ungaria fortifică Austria, și invers. În fine, se insinuează că frumosul Andrássy ar fi tatăl copilului. Această calomnie se va prăbuși atunci când asemănarea dintre Franz Joseph și fetiță va deveni absolut evidentă. Maria Valeria va fi singurul dintre copiii lor care va fi crescut direct de mamă. Vrând parcă să recupereze timpul pierdut în cazul copiilor care suportaseră tutela severă a soacrei ei, împărăteasa își desăvârșește revanșa, spunând: „Știu acum ce înseamnă fericirea de a avea un copil!“

Sejururile familiei regale la Gödöllö sunt armonioase, sub semnul bucuriei de a trăi. La sfârșitul verii 1869, Franz Joseph se pregătește să plece în Egipt, pentru inaugurarea Canalului de Suez. Deja, încă din 15 august, Marea Mediterană și Marea Roșie și-au contopit apele. După zece ani de eforturi și în ciuda unor obstacole și manevre ale Angliei, opera titanică a lui Ferdinand de Lesseps va înceta să mai fie o himeră faraonică menită să lege Occidentul de Orient. Dar de ce întreprinde

suveranul austro-ungar această călătorie? Înțelesese repede importanța acestui canal săpat, practic, pe verticală din Marea Adriatică, unde Austro-Ungaria are numeroase porturi militare și comerciale. Împăratul cumpărase 80 000 de acțiuni la Societatea Canalului, devenind astfel cel mai important partener străin. Mai mult, va profita de acest statut pentru a se deplasa la Constantinopol și în Țara Sfântă, unde niciun împărat Habsburg nu mai pusese piciorul din anul 1430, și atunci fiind vorba doar despre ducele Frederic al III-lea, pe vremea aceea minor. Sisi nu îl însoțește, știind că acest periplu va fi jalonat de manifestări oficiale epuizante, or ea vrea să stea cât mai mult timp cu toți copiii ei. Plecând de la Gödöllö pe 26 octombrie, însoțit de contele Andrássy, împăratul îi scrie în aceeași seară lui Erzsébet, povestindu-i cât de greu este pentru el „să stea departe de tot ceea ce îi este drag în această lume". În scrisorile aproape zilnice, îi relatează cu o precizie militărească despre sultanul Abdul-Aziz, care i-a arătat cei opt sute de cai ai săi. Stăpânul Porții Otomane îl primește fastuos pe împăratul creștin, împingând curtoazia până la a-și muta haremul în altă parte, pentru ca Franz Joseph, în mod excepțional îmbrăcat civil, să poată locui în palatul lui. În Țara Sfântă, uluit de caravanele cu cinci sute de dromaderi, monarhul poruncește să fie umplute sticle cu apă din Iordan, pentru botezurile viitoare ale copiilor din dinastia de Habsburg. La 16 noiembrie, iahtul imperial *Greif* se întâlnește cu *L'Aigle*, iahtul pe care împărăteasa Eugenia îl reprezintă pe Napoleon al III-lea. Spectacolul celor optzeci de nave ancorate este de neuitat. Eugenia și soțul lui Sisi formează un cuplu oficial prestigios. La banchetul oferit de viceregele Egiptului, Ismail Pașa, Franz Joseph stă în dreapta împărătesei franceze, sclipitoare într-o rochie roșie brodată cu nestemate, însă suverana i se pare cam grasă. Această descriere nu o împiedică pe Elisabeta să îi facă o

mică scenă, dar fără răutate: „[…] Iată-te din nou împreună cu scumpa ta împărăteasă Eugenia. Sunt foarte geloasă, fiindcă, în timp ce tu îi faci ochi dulci, eu sunt singură aici și nu pot nici măcar să mă răzbun“.

Sisi poate fi liniștită, soțul ei se plictisește, supărat mai ales că banchetul care include peste treizeci de feluri de mâncare începe cu întârziere, or, lui nu-i place să piardă vremea la masă. Dar sunt de hrănit șapte mii de persoane în plin deșert!

În Austria, influența lui Andrássy este criticată. Se consideră că acest seducător este de vină că suverana își neglijează mereu îndatoririle pe care le are la Viena. Presa calculează că, într-un an, Maiestatea Sa a stat 265 de zile în afara Austriei, în principal în Ungaria. Desigur, Elisabeta fuge necontenit de protocolul apăsător al curții, însă regularitatea cu care călătorește denotă un climat destins și armonios, de care Franz Joseph are atâta nevoie. Ea și el se înțeleg, dar cu un decalaj tenace. Nu reușesc să trăiască permanent împreună, dar nici unul fără celălalt, așa cum demonstrează toate scrisorile pe care și le trimit zilnic și care, singure, ar fi suficiente pentru a justifica funcționarea unui serviciu poștal. Din toate punctele de vedere, sunt în contratimp. Dar regăsirea e cu atât mai frumoasă.

În cazul unui război între Franța și Prusia, ce va face Austria?

În primăvara anului 1870, împăratul-rege este foarte preocupat de situația politică din Franța. Când Napoleon al III-lea, bolnav, ezită să supună reformele sale liberale unui plebiscit fixat pentru 8 mai, Franz Joseph îl însărcinează pe ambasadorul lui la Paris, Metternich, să îl asigure pe împărat de sprijinul său într-un război contra Prusiei, dorit de premierul Beust pentru a răzbuna umilința de la Sadowa. Plebiscitul este un triumf: cele

7 358 786 de *da*-uri contra 1 572 939 de *nu*-uri readuc optimismul. Între instabilitate și Imperiu, francezii au ales. La 10 mai, Franz Joseph îi adresează o scrisoare personală de felicitări lui Napoleon al III-lea: „De ieri, Europa respiră ușurată, iar prietenii fideli ai Imperiului sunt foarte fericiți. Privim spre viitor cu încredere și așteptăm faptele grandioase pe care destinul i le pregătește împăratului“.

Răspunsul venit de la Tuileries afirmă: „Interesele noastre sunt strâns legate, într-o asemenea măsură încât, atunci când un lucru fericit survine în viața unuia, acesta se răsfrânge pozitiv și asupra celuilalt.“

E preferabil să nu se facă vreo aluzie la unele întâmplări nefericite, cum ar fi tragedia din Mexic.

Când relațiile franco-prusace se înrăutățesc, Napoleon al III-lea vrea să sondeze Austria și trimite la Viena un emisar, pe generalul Barthélemy Lebrun. Împreună cu el, Franz Joseph cântărește argumentele pro și contra unei angajări militare alături de Franța. Folosindu-se de pretextul — real — că armata austro-ungară ar avea nevoie de optzeci și două de zile pentru a deveni operațională, suveranul explică Franței că ar trebui să înceapă luptele singură. Ține să dea impresia Prusiei că nu o agresează. Ideea revanșei este tentantă în continuare, însă capcana nemiloasă i-a costat deja foarte scump pe Habsburgi. „Eu vreau pacea“, conchide Franz Joseph. „Dar, dacă va trebui să lupt, înseamnă că voi fi fost nevoit să o fac. Sper că împăratul Napoleon al III-lea va ține seama de situația mea politică personală, atât în interiorul țării, cât și în exterior.“[136]

La Paris, perspectiva unui război entuziasmează populația și, potrivit ambasadorului Metternich, „împărăteasa a întinerit cu zece ani“.[137] După o lungă chibzuință, Franz Joseph îl informează pe Napoleon al III-lea că el va păstra neutralitatea. Prin ambasadorul său la Paris, țarul Aleksandru al II-lea anunță

că, „dacă Austria iese din starea de neutralitate, vom face și noi la fel“.

Când conținutul depeșei de la Ems devine cunoscut, arhiducesa Sophie deplânge „tristul entuziasm al germanilor care cred că luptă pentru o Germanie, când de fapt luptă pentru Prusia, care îi va zdrobi cu totul“. O analiză perfect lucidă. La 10 august, în fața fulgerătoarei înaintări a armatei prusace și ținând seama de înfrângerile suferite de francezi, Sisi îl întreabă pe soțul ei: „E posibil să mai vegetăm câțiva ani încă, până va veni și rândul nostru. Tu ce părere ai?“

Aplecat asupra telegramelor, Franz Joseph declară că e consternat de această victorie rapidă și „insolentă“ repurtată de Wilhelm I și de Bismarck. Este conștient că dezastrul armatei franceze, prăbușirea Imperiului și captivitatea lui Napoleon al III-lea au slăbit și mai mult poziția Habsburgilor în Europa. Oare dubla lor monarhie nu este momentan în suspensie?

În cursul verii 1871, Franz Joseph și Wilhelm I de Hohenzollern, care a fost proclamat împărat german la 18 ianuarie la Versailles, în Galeria Oglinzilor, se întâlnesc. Habsburgul nu e prea entuziasmat de această întrevedere, însă Bismarck, „cancelarul de fier“, vrea neapărat să sublinieze că, dacă Austria și Prusia s-ar alia, nu ar trebui să se mai teamă de niciun dușman, fie acesta Rusia sau Franța, care oricum nu este în măsură să formuleze niciun fel de revendicare. Discuțiile, dezagreabile și nicidecum inevitabile, se încheie într-o manieră burlescă. Scaunele, proaspăt vopsite, au lăsat pe haine dungi albe oribile!

În realitate, Franz Joseph este preocupat mai mult de politica internă decât de afacerile externe. Cum e cu dualismul? „Dacă voi vă struniți hoardele, le vom struni și noi pe ale noastre“, i-ar fi spus austriacul Beust ungurului Deák. „Hoardele“ persiflate continuă să protesteze. Departe de a

rezolva coexistența naționalismelor, sistemul exacerbează revendicările. Mișcarea *Sokolilor* (Tineretul Ceh) își face cunoscute cerințele, slovacii se răscoală, organizând greve școlare, croații sunt nemulțumiți de compromis, iar românii din Transilvania își manifestă animozitatea. Andrássy este mai înverșunat decât împăratul-rege în dorința de a anihila aceste revendicări, deoarece ungurul nu prea poate admite doleanțele altor etnii. Războiul franco-prusac suscitase vii emoții la Praga. Pentru a potoli efervescența din Boemia, Franz Joseph propune să fie recunoscute anumite drepturi speciale acestui regat abandonat, însă ungurii pretind la rândul lor noi drepturi. Suveranul refuză să cedeze și anulează propunerile făcute. Întrucât ministrul Beust a eșuat în tentativa lui de federalism, monarhul îi cere demisia imediată, iar la 9 noiembrie Andrássy este numit ministru de externe al Imperiului Austro-Ungar. După această decizie care vine ca o bombă, opinia publică, de care Franz Joseph ține cont întotdeauna, este foarte divizată. Negreșit, Andrássy este abil, încăpățânat, seducător și convingător. Bunăoară, a reușit emanciparea evreilor unguri. Fiindcă a vrut și a obținut ca populația cehă să nu fie avantajată, a câștigat stima lui Bismarck. Acesta îl felicită pe Franz Joseph pentru alegerea unui „consilier atât de deschis, onest și decis“. În schimb, numirea lui displace la curtea de la Sankt Petersburg. Cum să uite țarul că în 1848 acest revoluționar zbierase din răsputeri contra intervenției rusești în Ungaria? La Viena, mediile oficiale vor regreta că diplomația austriacă a fost încredințată unui maghiar. Imediat, responsabilitatea acestei alegeri îi este imputată împărătesei, care nu face decât să își consolideze anturajul format din unguri și unguroaice. În serviciul ei, nu mai există decât o singură austriacă, contesa Goëss, mare maestră de ceremonii la curte, o femeie foarte conciliantă.

Lucidă, Sisi are presentimentul că Balcanii sunt un butoi cu pulbere

În ziua de 28 aprilie 1872, după treisprezece ceasuri de agonie, arhiducesa Sophie părăsește această lume. Ea a fost cea care a știut să salveze Imperiul. Elisabeta a rămas lângă soacra și mătușa ei, care a înjosit-o și a denigrat-o atâția ani; acum e plină de remușcări. Duelul dintre cele două femei a durat optsprezece ani, obligându-l pe Franz Joseph să reglementeze cele mai mărunte detalii casnice între mama și soția lui. Viața de la curte a fost efectiv înveninată de acest conflict. Niciodată lașă sau mediocră, dacă această femeie („singurul bărbat din familie!", cum spunea ironic Talleyrand) ar fi murit mai devreme, se poate afirma că viața cuplului imperial ar fi fost în mod fundamental diferită, iar comportamentul lui Sisi s-ar fi dovedit mai suplu, nu atât de defensiv, pe scurt mai echilibrat. De acum înainte, Elisabeta este întru totul suverană. I se oferă o șansă: regina ungurilor va putea oare să redevină împărăteasa austriecilor?

Franz Joseph suferă mult din cauza acestei pierderi. El, care de obicei se culca foarte devreme, adesea chiar de la ora 9 seara, rămâne acum pe balcon până la 11 noaptea. O nouă întrevedere cu împăratul Wilhelm I și țarul Aleksandru al II-lea urmează să aibă loc la Berlin. Din deferență, suveranul austro-ungar își pune uniforma prusacă. Privindu-se îmbrăcat așa într-o oglindă, spune cu umor: „Parcă aș pleca la război cu mine însumi!"

Peste douăzeci de minute, s-a gătit într-o uniformă rusească pentru a-l saluta pe autocratul tuturor Rusiilor. Dar niciun cod nu prevăzuse ca țarul să vină în uniformă ungurească, din curtoazie față de Franz Joseph! Acest balet caraghios îl face pe Bismarck să comenteze pe un ton chipurile serios: „Cei trei

împărați, care alcătuiesc un grup șarmant mai degrabă în maniera celor *Trei Grații* de Canova, vor fi, pentru Europa, un simbol viu de pace și bunăvoință.“

Întrucât Prusia și-a satisfăcut din plin apetitul cu cele 5 miliarde-aur cerute de la Franța și cu ocuparea provinciei Alsacia-Lorena, orice pericol extern pare înlăturat. Cele trei case dinastice, Habsburg, Hohenzollern și Romanov, pot oare să reconstituie Sfânta Alianță? Și ar fi util să procedeze așa? Se mulțumesc cu așa-numita „alianță a celor trei împărați“, bazată pe relații personale adesea complexe. La Viena, 1873 este anul Expoziției Internaționale, un imn glorios închinat noilor zeități, care sunt Tehnica, Știința și Progresul, în care popoarele vor să creadă. De cinci ori mai amplă decât cea similară de la Paris din 1867, expoziția vieneză trebuie să compenseze cruda amintire de la Sadowa, însă, mai ales, simbolizează primul eveniment expozițional european organizat de dubla monarhie. Aproximativ 50 000 de expozanți trebuie să primească și să atragă 7 milioane de vizitatori. Pe 1 mai, ziua inaugurării, Franz Joseph îi primește pe prinții moștenitori din Germania (Andrássy dorise în mod special acest lucru), Regatul Unit, Belgia și Danemarca. Peste opt zile, fără niciun indiciu prealabil, Bursa din Viena se prăbușește. O vinere neagră. Crahul financiar duce la sinucideri; se închid fabrici și ateliere de producție. În total, se deplânge soarta a o mie de victime directe sau indirecte ale acestei catastrofe financiare, pe care nimeni nu și-o explică. Dar lumea trebuie să facă față situației. Europa continuă să se perinde pe cei 70 000 de metri pătrați ai expoziției. La 1 iunie, țarul este întâmpinat când coboară din trenul special, în care s-a suit la frontiera poloneză. Din curtoazie față de Erzsébet, poartă uniformă ungară, însă curtoazia lui este glacială. Oaspetele știe că Andrássy nu îl poate suferi. Știind că Aleksandru al II-lea a fost deja ținta unor

numeroase atentate, pentru Franz Joseph și soția sa dineul de o sută cincizeci de persoane, sub strictă supraveghere, este un calvar. Vor respira mai ușurați după plecarea țarului rus. Cât de obositoare sunt toate aceste cântece, dansuri, nenumărate toasturi cu vodcă!

Dar, în spatele acestor mondenități puțin forțate, continuă diverse negocieri secrete legate de Balcani; din cauza prăbușirii Imperiului Otoman, se deșteaptă naționalismele regionale, stârnind apetitul marilor puteri. Trebuie subliniat că, spre deosebire de mulți suverani, împărăteasa-regină Elisabeta este prima care presimte că Balcanii sunt un butoi cu pulbere, unde se poate isca un conflict înfiorător. Cu treizeci de ani în avans, are intuiția exploziei de la Sarajevo, din vara anului 1914. În 1877, Serbia și Muntenegru, care contează pe ajutorul Rusiei, îi declară război Turciei. Aleksandru al II-lea caută să îl antreneze în luptă și pe Franz Joseph. Rusia ar urma să ocupe Bulgaria, în timp ce Austro-Ungaria ar anexa Bosnia-Herțegovina. Conform acestui plan, România și Albania ar putea deveni autonome. Cei doi suverani privesc în aceeași direcție, spre acest Răsărit european, care le incită diplomațiile. Totuși, Franz Joseph ezită să se implice formal. Ca să-l convingă, țarul îi scrie: „Consider că o înțelegere între noi este posibilă și nu o doresc doar pentru acum, ci și pentru viitor, căci trăim momente menite să determine destinul țărilor noastre pentru mai multe generații."

În cele din urmă, după negocieri și tocmeli laborioase, împăratul și țarul încheie un acord confidențial, care prevede neutralitatea lui Franz Joseph în cazul unui război purtat de ruși în Bulgaria sau în Turcia. Împăratul se justifică: „Trebuie să țin seama de sufragiul constituțional al reprezentanților poporului, cărora eu însumi le-am dat această putere."

Motivul intervenției ruse este panslavismul invocat de statul-major din Sankt Petersburg, însă Franz Joseph preferă

prudență, deoarece acest război îi amintește prea mult de cel din Crimeea, care a fost un dezastru pentru Rusia. Un tânăr urmărește cu mare interes înaintarea trupelor țariste. Acesta este arhiducele Rudolf. La vârsta de șaptesprezece ani, își manifestase ostilitatea față de Prusia, scriind: „Austro-Ungaria trebuie să întemeieze un imperiu puternic în regiunea Dunării.“ Declarat major la nouăsprezece ani, Rudolf are un mare apetit de viață, opinii liberale și francofile. Când tatălui său i se semnalează existența destul de dezordonată a tânărului, Franz Joseph răspunde: „Nu trebuie să i se fure fiului meu tinerețea, cum mi-a fost furată mie. Prin inteligența, spiritul deschis și trăsăturile sale sufletești, Rudolf a devenit deja foarte popular atât la Viena, cât și la Budapesta.“[138]

În el, maghiarii regăsesc firea sensibilă a mamei lui. „Nicicând vreun cap încoronat, nicicând vreo inimă nobilă chemată să domnească n-au fost mai înțelepte, mai entuziaste, nicicând vreun prinț moștenitor patria nu și-a iubit cu o dragoste mai mare“, scrie poetul Jokal.

La 3 martie 1878, se semnează Tratatul de la San Stefano[139] între Rusia victorioasă și Imperiul Otoman învins. Acesta trebuie să recunoască independența Serbiei, Muntenegrului și României, precum și crearea unei Bulgarii Mari. Acordul este considerat inacceptabil de Marea Britanie, care trimisese o flotă la Constantinopol pentru a le interzice rușilor accesul la strâmtorile Bosfor și Dardanele, dar și de Austro-Ungaria, dornică să își extindă influența spre est. Un congres, reunit la Berlin în luna iulie, revizuiește aceste decizii. Printr-un mandat, Bosnia-Herțegovina va fi administrată de către Austro-Ungaria, care o va ocupa din punct de vedere militar. Pentru Franz Joseph, avantajul este că nu riscă să vadă apărând la granițele sale un mare stat slav dominat de Serbia. Inconvenientul este subliniat de statul-major vienez: „Măsura înseamnă nu să

facem pe jandarmii pentru sultan și să trebuiască să ne retragem atunci când marilor puteri le va conveni să anuleze mandatul.“ Țarul este furios, deoarece, din cauza lui Bismarck, sultanul păstrează un teritoriu în Europa. Dar Franz Joseph este mulțumit de comportamentul lui Bismarck, care a acționat ca un „agent onest“.

Arhiducele moștenitor Rudolf se logodește cu prințesa Stéphanie a Belgiei

Între timp, murise arhiducele Francisc Carol. Funeraliile tatălui lui Franz Joseph au respectat pentru ultima oară vechiul ritual funebru al Habsburgilor: trupul a fost înhumat în Cripta Capucinilor, în timp ce inima defunctului a fost depusă în Biserica Augustinilor (unde se oficiau cununiile la curtea imperială), iar viscerele în cripta catedralei Sfântul Ștefan.

În 24 aprilie 1879, Viena, în straie de sărbătoare, serbează nunta de argint a cuplului imperial. Din toate provinciile, sosesc delegații, etalând un fabulos amestec de costume populare și graiuri. Domină germana și maghiara, însă la Viena au venit deopotrivă nenumărați cehi, polonezi, ruteni (ucraineni din Ungaria), slovaci și sloveni. Tot orașul cântă și dansează. Se fredonează *Demolier-Polka,* evocând lucrările de modernizare a capitalei; refrenele din operete răsună triumfător, entuziasmând mulțimea care se plimbă printre muzicanții cu țitere și flașnete. Peste 3 500 de invitați se înghesuie în palatul Hofburg, unde e o căldură sufocantă. Păduri de evantaie par să țină ritmul irezistibilelor melodii ale lui Strauss fiul. Împăratul și împărăteasa își fac intrarea în mijlocul ovațiilor generale. Elisabeta poartă o rochie de satin verde-deschis. Cu părul lung despletit, sclipind de diamante și rubine, împărăteasa amintește

de un celebru tablou pictat de Winterhalter. Membrii delegațiilor sunt stupefiați: suverana lor arată ca de douăzeci și cinci de ani! De fapt, este bunică, din moment ce Gisela, care s-a măritat cu prințul Leopold de Bavaria în 1873, are deja doi copii. Nu se poate! Pare atât de tânără! În schimb, soțul ei arată bătrân din cauza calviției și a favoriților stufoși și cărunți, faimoșii „cotleți imperiali“! O uriașă paradă istorică a fost organizată de pictorul, scenograful și decoratorul Hans Makart, care a ales să ilustreze scene din trecutul Habsburgilor. Când soarele iese din nori, monarhii iau loc sub un baldachin. Rudolf este în picioare lângă tatăl său purtând pe cap un coif cu pene lungi și verzi. Scenele par desprinse din Rubens, cu toate breslele în costume de epocă. Un brutar a copt un covrig imens, din care locuitorii unei case, de la etajul doi, rup din mers o bucată. Meșterul tipograf Manz, deghizat în Gutenberg, ridică un tablou pe care se poate citi *Cincisprezece zile pe Dunăre,* titlul unui volum de memorii scrise de Rudolf, proaspăt ieșit de sub tipar. Un grup de vânători cu haitele lor zgomotoase, urmărind o pradă înnebunită de frică, este foarte aplaudat. Aproape 230 000 de persoane vibrează la acest spectacol fără egal în Europa. Hans Makart își savurează revanșa la comentariile stârnite de una dintre frescele sale precedente, care fusese comparată cu „un gigantic abajur de bordel“! Foarte emoționat, împăratul declară în fața guvernului său: „În cei treizeci de ani de domnie, am împărtășit cu popoarele mele nenumărate ceasuri dificile și multe bucurii. Dar nu credeam să pot trăi vreodată o bucurie mai profundă decât cea care mi-a fost oferită în aceste zile“.

Omagiul primit de superba împărăteasă poate fi interpretat drept o reconciliere a orașului cu suverana amazoană, atât de des distantă și deconcertantă, atât de complicată în efortul ei de a căuta cu orice preț simplitatea. Circulă o butadă în franceză; Sisi, sub umbreluța ei de soare, râde în hohote când o aude:

„Împărăteasa nu serbează douăzeci și cinci de ani de mariaj, ci douăzeci și cinci de ani de manej!“

După aceste serbări, care își au echivalentul la Budapesta, unde regele și regina sunt aclamați cu strigăte „aproape sălbatice“, Franz Joseph revine la treburile sale de stat, de o complexitate profundă. Împăratul, dezamăgit de Andrássy, îi cere demisia. Din ce motive? Chiar dacă a mărit monarhia, premierul Ungariei a adâncit antagonismul cu Rusia, ceea ce îl preocupă acum pe împărat. Când contele Andrássy își dă demisia la 8 octombrie, Sisi, mâhnită de înlăturarea lui de la putere, se întoarce spre soțul ei și declară: „Asta nu-l împiedică să rămână în cercul nostru“.

Franz Joseph, politicos ca de obicei, își exprimă recunoștința față de artizanul oficial al compromisului: „Ani de zile, însumând o perioadă extrem de bogată în evenimente memorabile, ai purtat cu dârzenie, forță și succes, povara unei grele responsabilități. Nu consider nicidecum retragerea dumitale drept sfârșitul activității de om de stat“.

O semidizgrație. Cu toate astea, bilanțul la încheierea mandatului evidențiază aspecte pozitive în domeniul industrial și economic, prin regularizarea cursului Dunării, tratate comerciale avantajoase, înfrumusețarea orașelor, extinderea rețelei feroviare, dezvoltarea literaturii și a artelor, fără a omite egalitatea dintre religii începând cu 1868. Rămân ca punct sensibil mișcările de revoltă ale minorităților, dintre care unele sunt favorabile unui imperiu german.

În același timp, curtea freamătă de ecouri privind căsătoria arhiducelui moștenitor Rudolf. Acesta pare să se mai fi cumințit, îndeplinind misiuni importante la cererea tatălui său și luând pulsul tuturor aspirațiilor din Babelul dunărean. Desigur, din punctul de vedere al împăratului, nu toate relațiile lui sociale sunt ireproșabile. Sub un pseudonim repede

demascat, tânărul arhiduce scrie puncte de vedere opuse politicii imperiale, intră în legătură cu liberali, francmasoni, intermediari mai mult sau mai puțin dubioși și republicani francezi. Dar nu este inutil să cunoști realitățile unei lumi în schimbare. Cu stângăcie, poliția supraveghează escapadele nocturne ale prințului prin cabarete și case de toleranță. Rudolf are farmec și place femeilor. Tatăl lui nu a avut parte de o asemenea libertate. În 1880, arhiducele se logodește cu prințesa Stéphanie a Belgiei. Mama lui află vestea printr-o telegramă, în timp ce se afla la Londra. Doamna ei de onoare, unguroaica Maria Festetics, exclamă: „Slavă Domnului! Nu e o nenorocire!“

Lividă, împărăteasa îngaimă: „Să dea Dumnezeu să nu fie asta nenorocirea!“

Trebuie remarcat încă o dată instinctul de premoniție al lui Sisi. Se neliniștește întâi din cauza vârstei prințesei, care are doar cincisprezece ani. „Sunt prea tineri!“ exclamă ea, cunoscând prea bine care sunt riscurile unei căsătorii înainte de vreme. În plus, o alianță matrimonială cu fiica regelui Leopold nu pare totuși nesăbuită, după tragedia din Mexic, în urma căreia Charlotte, cumnata lui Sisi, s-a închis într-un castel, zvonindu-se că ar fi nebună? Împărăteasa se urcă de urgență în trenul ei special — care este în permanență gata de drum — și se informează personal la Bruxelles. Stéphanie nici măcar nu e puberă! „Căsătoria asta e o nebunie! Belgia a purtat deja ghinion Habsburgilor!“ Este convinsă de asta. Și, pe urmă, Rudolf nu a cedat oare în fața rațiunii de stat invocate de tatăl său pentru acest mariaj? Și cum se face că Rudolf, care declara, până nu demult, că nu e pregătit să fie soț, se aprinde brusc pentru această tânără — mult prea tânără! — prințesă, care nu a devenit încă femeie? E oare posibil ca fiul ei, sătul de relațiile cu diverse femei ușoare, să fi fost înduioșat de imaturitatea lui Stéphanie?

Împăratul nu este îngrijorat. Încearcă să o liniștească: „Nu-ți mai face atâta sânge rău mereu…“

Negreșit, se gândește și el la trecutul familiei sale în Țările de Jos. O nouă căsătorie între vechea familie a Habsburgilor și tânăra dinastie de Saxa-Coburg ar fi, în opinia lui, modalitatea de a scrie o nouă pagină de istorie. Sisi, familiară cu fatalitatea care lovește marile familii, obține ca data ceremoniei să nu fie fixată. Rudolf se plânge de prea puținul interes manifestat de mama lui față de logodnică, după care pleacă înapoi la garnizoana din Praga, unde este comandant. Îl urmează și tatăl lui; în Boemia, ceha este recunoscută ca limbă oficială în administrație și în viața judecătorească, pe picior de egalitate cu germana.

Pentru împărat, căsătoria fiului său se supune rațiunii de stat

În ziua de 18 august 1880, toată familia se reunește la Bad Ischl, în faimoasa Kaiservilla, unde îi place lui Franz Joseph să își petreacă vara. La sărbătorirea vârstei de cincizeci de ani, îl primește pe împăratul german și rege al Prusiei Wilhelm I, care la cei optzeci și trei de ani ai lui seamănă tot mai mult cu o figură de ceară. Pe peronul gării, în fața Elisabetei, care îl întâmpină, se apleacă până la pământ ca să-i sărute mâna. Prezența sa subliniază importanța acordului în doi — *Zweibund* — semnat la Viena între Franz Joseph și el, cu opt luni în urmă, pentru protejarea reciprocă a celor două imperii în cazul unei agresiuni rusești. Bismarck a vegheat la încheierea acestei înțelegeri, deoarece suspectează că Rusia este interesată de redresarea Franței și, de asemenea, cunoaște simpatiile lui Rudolf față de anumiți „republicani galici“.

În timp ce se află în Franța — împărăteasa este primită la

Élysée de ternul președinte Jules Grévy, care e fermecat de prezența ei —, o telegramă o informează pe Elisabeta că, deja, căsătoria fiului ei a fost fixată pentru data de 10 mai 1881. Prințesa Stéphanie, care are 1,76 metri înălțime, este supranumită în țara ei „Trandafirul din Brabant“. Este o dovadă de respect. Când aceasta ajunge la Schönbrunn, comentariile nu mai sunt la fel de măgulitoare, în special din cauza vestimentației lipsite de eleganță a viitoarei arhiducese. „Bietul Rudolf! Nevasta lui are tot atâta delicatețe cât un soldățoi!“ În mod ciudat, prințul are un aer sumbru de când a fost stabilită data căsătoriei. Ceremonia nupțială este lipsită de bucurie. Elisabeta se dovedește a fi o soacră detașată. Și-a spus părerea, care este în realitate un presentiment. Doar rațiunea de stat a inspirat această alianță. Nu există niciun pic de dragoste între Rudolf și Stéphanie, doar resemnare la el și ambiție la ea. Împărăteasa intuiește un eșec. La 2 septembrie 1883, când nora ei naște o fată (Elisabeta, ca omagiu adus bunicii ei, dar poreclită de toată lumea *Erzsi*, diminutivul maghiar al prenumelui) și împărăteasa se apleacă asupra leagănului, măcar de data asta pruncul nu i se pare oribil! Sisi, bunică pentru a patra oară, a plecat deja spre Bavaria ei dragă, îngrijorată de comportamentul vărului ei, regele Ludovic al II-lea, care clădește castele incredibile în munți. Celei de-a treia nepoate a lui, Franz Joseph îi dăruiește un smarald în valoare de 40 000 de florini, iar pe Rudolf îl numește comandant al Diviziei 25, cu garnizoana la Viena. Speră ca, astfel, să tempereze ideile liberale pe care fiul său le susține fără să se mai ascundă. Un raport remis împăratului vorbește despre relațiile arhiducelui cu jurnalistul progresist Moriz Szeps, director al noii publicații *Wiener Tagblatt*. Fiica lui Szeps se va mărita la Viena cu fratele unui fost medic din Vendée, devenit deputat francez și șef al radicalilor, Georges Clemenceau.

Acesta, deși inamic înverșunat al monarhiilor și al catolicismului, va fi primit în secret noaptea, de Rudolf, în palatul Hofburg. Bismarck află acest lucru înaintea lui Franz Joseph! Rudolf este un personaj incomprehensibil, imprevizibil și paradoxal, asemenea mamei lui, de la care a moștenit și personalitatea captivantă. Continuă să scrie articole din ce în ce mai puțin anonime contra politicii contelui Taaffe, premier austriac din 1879, adept al concilierii. Rudolf își concentrează criticile asupra politicii externe. Supranumit Insondabilul chiar și de prietenii lui, Rudolf îi spune, în timpul unei vânători, pictorului Franz von Pausinger, arătându-i-l pe arhiducele Franz Ferdinand, vărul său: „Omul pe care îl vezi va fi împăratul Austriei, nu eu…“

În jurnalul ei, la data de 27 noiembrie 1883, Maria Valeria notează că o nouă actriță a debutat la Burg Theater, echivalentul vienez al Comediei Franceze. Aceasta se numește Katharina Schratt. „Este magnifică.“ Încetul cu încetul, lumea va observa că, atunci când Franz Joseph este singur în lojă, actrița joacă pe scenă. Este perfectă în *Îmblânzirea scorpiei*. Este ea oare la fel de adorabilă într-un rol privat, acela de dulce amantă a suveranului?

De la asasinarea țarului Aleksandru al II-lea, în martie 1881, împăratul a încheiat tot mai multe tratate, acorduri, convenții, procedând la diverse întâlniri diplomatice, bunăoară cu Italia în 1882 și cu România în 1883. La 24 august 1885, cuplul imperial, împreună cu Rudolf, pleacă la Olmütz, pentru a-l primi pe fiul și urmașul țarului defunct, Aleksandru al III-lea. Acesta este atât de voinic încât, atunci când apare pe cal, rușii se întreabă care e animalul dintre cei doi! Franz Joseph a adus trupa de actori de la Burg Theater. Țarul o recunoaște pe Katharina Schratt, pe care o aplaudase deja la Sankt Petersburg. Dorește ca actrița să participe la supeul de după spectacol, ceea

ce nu fusese prevăzut în protocol. Sisi intervine cu malițiozitate, fiindcă adoră combinațiile de tot felul. Aleksandru al III-lea se arată foarte interesat de actriță. A doua zi dimineață, ca într-un vodevil, Franz Joseph vine să i se plângă soției că țarul i-a trimis doamnei Schratt o sută de trandafiri și o broșă cu smaralde, înainte de a se plimba cu ea! Sisi se amuză de gelozia scumpului ei Franzi. Din moment ce urmează să plece, actrița va putea să-i țină companie. Este oarecum indiferentă, are douăzeci și opt de ani și trăiește despărțită de soț. Nu este aceasta înlocuitoarea ideală, o rivală, dar nu o inamică? Cu un modernism conjugal foarte remarcat, Katharina Schratt este, practic, aleasă de împărăteasă, conștientă că singurătatea pe care i-o impune soțului ei este insuportabilă și că ea nu-i poate da ceea ce el așteaptă. Este conștientă de limitele ei afective și fizice. Împăratul și doamna Schratt își vor scrie mult. Culmea este că Sisi îi va oferi „înlocuitoarei“ sale sfaturi de igienă alimentară pentru a nu se îngrășa!

Începând din anul 1889, în viața familiei imperiale, în sens larg, se vor petrece o serie de drame, în timp ce Europa se transformă sub impactul unor idei generate de revoluția industrială și de nașterea proletariatului. În Austria, bunăoară, un congres consfințește unificarea social-democraților. O serie de decese spectaculoase îi vor conferi lui Franz Joseph, singur în mijlocul catastrofelor, o tristă popularitate universală, pe care nefericitul suveran nu a căutat-o și nici nu a exploatat-o vreodată. Timp de aproape treizeci de ani, soarta se înverșunează împotriva Casei de Habsburg–Lorena și a rudelor ei, dând dinastiei o dimensiune absolut tragică. Un anumit romantism, uneori morbid, nu lipsește din aceste evenimente, dintre care unele vor avea răsunet și consecințe internaționale. Să amintim execuția lui Maximilian în Mexic, o dramă a ambiției și a lașității. „Mergem toți spre un destin

înspăimântător“, psalmodiază clarvăzătoare împărăteasa.

Și așa este. În ziua de 13 iunie 1886, Ludovic al II-lea de Bavaria, personaj bizar și solitar, este găsit mort în lacul bavarez Starnberg, alături de trupul medicului său psihiatru. Considerat schizofrenic și paranoic — fără să fi fost examinat —, vărul împărătesei fusese arestat și detronat în urmă cu trei zile. Sinucidere? Crimă? Accident? Discuțiile continuă și azi, în timp ce castelele fabuloase construite de rege atrag în fiecare an milioane de vizitatori în niște peisaje fermecătoare.[140] În 30 ianuarie 1889, trupul neînsuflețit al arhiducelui moștenitor Rudolf este găsit în pavilionul de vânătoare de la Mayerling, în împrejurimile Vienei. Singurul fiu al cuplului imperial, nefericit în căsnicie, ar fi avut, se pare, o aventură cu foarte tânăra Maria Vetsera.

Morți misterioase și crime: tragica singurătate a împăratului

Potrivit versiunii oficiale — care va varia în zilele de după dramă și va fi impusă cu greu opiniei publice —, Rudolf și-ar fi ucis amanta înainte de a se sinucide, sancționând astfel o dragoste scandaloasă, pe care nu și-o mai puteau asuma. Așa cum am arătat, această teză romanescă este astăzi serios combătută odată cu aserțiunile pe care mi le enunțase, cu prioritate, împărăteasa Zita în ajunul revenirii ei la Viena, în 12 noiembrie 1982. De atunci, teza unui asasinat nu mai este sistematic respinsă. Dimpotrivă, a devenit credibilă, chiar dacă mobilul unui asemenea gest rămâne complex și obscur. De remarcat: încă de la începutul acestor dispute, presa, inclusiv cea franceză, emitea îndoieli grave asupra unei duble sinucideri a amanților, dovedind astfel cât de numeroase erau incoerențele unei asemenea ipoteze. Cele mai multe familii

domnitoare din Europa au fost întotdeauna convinse de teza asasinatului, cu motivații eventual politice. Totuși, această ipoteză deranjează încă în anumite medii oficiale.[141]

În ziua de 4 mai 1897, o soră de-a împărătesei, Sophie, efemer logodită cu Ludovic al II-lea de Bavaria, devenită ducesă de Alençon, moare arsă de vie la Paris, în incendiul de la Bazar de la Charité.

La 10 septembrie 1898, împărăteasa și regina Elisabeta este asasinată la Geneva de un anarhist italian. Luigi Lucheni voia să omoare o personalitate. Revendicând un gest politic, el va fi considerat criminal de drept comun și va sfârși prin a se sinucide în închisoarea unde era deținut în Elveția, în 1910. Dispariția brutală a lui Sisi[142] amplifică notorietatea suveranei până la dimensiunea unui mit cunoscut, reluat — ba chiar deformat — de psihanaliști, poeți, cineaști. Se poate măsura amploarea undei de amărăciune a popoarelor peste care domnea, precizând că șaizeci de șefi de stat și de guvern asistă la funeraliile ei. Până în ultima lui zi, Franz Joseph, oriunde s-ar fi aflat, își va opri privirea asupra nenumăratelor portrete și fotografii ale „Îngerului“ său drag repetând: „Nimeni nu va ști vreodată cât de mult am iubit-o“.

Între timp, împăratul se neliniștise de alianța franco-rusă, demarată în 27 august 1891 și care avea să fie continuată prin diverse convenții militare și prin împrumuturi, care se vor dovedi ulterior castastrofale pentru milioane de francezi. Imperiul Rus devenise inamicul Hohenzollernilor și al Habsburgilor. Franz Joseph se apropiase de Bismarck, apoi, după plecarea lui, de noul împărat al Germaniei, Wilhelm al II-lea, fiind „strălucitul secund“ al acestuia, cum se exprima opoziția austriacă. Avântul spre Est (*Drang nach Osten*) manifestat de Franz Joseph și de politica sa balcanică părea să-i rezerve unele compensații interesante, atunci când mandatul

asupra Bosniei-Herțegovina a fost transformat în anexare, la 5 octombrie 1908, sau odată cu constituirea unei Albanii supuse influenței Vienei în 1913. Politica imperială a dus la creșterea numărului de slavi din imperiu, aceștia reprezentând, în 1914, 21 de milioane de locuitori dintr-un total de 51. Grație unui respect împietrit față de persoana lui, împăratul menține un ansamblu unde tensiunile sunt ațâțate de Rusia lui Nicolae al II-lea, care le contestă Habsburgilor preponderența în Balcani.

Odată cu trecerea în alt secol, conflictele de familie nu dispar. Arhiducele Franz Ferdinand, nepot al lui Franz Joseph și moștenitor al dublei monarhii după moartea lui Rudolf, se opune unchiului său, însurându-se cu o aristocrată cehă, contesa Chotek. Considerând că această poveste de iubire era o mezalianță, împăratul stipulează că vlăstarele lor nu vor fi niciodată dinastice, însă îi acordă tinerei soții titlul de ducesă de Hohenberg. Între suveran și succesorul său desemnat, contenciosul este și de natură politică. Spre deosebire de dualismul austro-ungar susținut de Franz Joseph, Franz Ferdinand dorește un trialism, care i-ar integra și pe slavii din sud. Într-un climat belicist, în care Wilhelm al II-lea multiplică provocările, Franz Ferdinand este numit inspector general al armatelor austro-ungare în 1913. După cum se știe, asasinarea arhiducelui și a soției sale, la Sarajevo, în 28 iunie 1914, de către un naționalist bosniac, urmată de ultimatumul dat Serbiei, declanșează Primul Război Mondial prin angrenajul alianțelor dintre diverse state.

Franz Joseph, la capătul unei domnii negreșit prea lungi, dar în timpul căreia la Viena au explodat talentele artistice ale Secesiunii și ale curentului Art Nouveau, a avut de suferit și o slăbire a poziției sale ca rege al Ungariei, paralizia birocrației sale, eșecul diferitelor reforme. În această perioadă antebelică, în care bătrânul suveran a avut parte de atâtea decepții și

contrarietăți, doar căsătoria nepotului său, arhiducele Carol, fiul nepotului său Otto, cu prințesa Zita de Bourbon-Parma, corespundea năzuințelor sale de a apăra legitimitatea dinastică. În acea zi de 23 octombrie 1911, împăratul părea nespus de fericit. Carol îi succedase lui Franz Ferdinand ca arhiduce moștenitor.

Pe acest demn monarh, încremenit în uniforma sa ca și în amărăciunile sufletești, destinul îl scutește de a asista la înfrângerile armatelor sale, mai ales pe frontul din Italia, în mai și iunie 1916. Franz Joseph, în vârstă de optzeci și șase de ani, se stinge din viață la 21 noiembrie 1916, la Schönbrunn, în camera în care venise pe lume. Cu prilejul funeraliilor sale, în 30 noiembrie, mulțimea încremenită de durere și de respect păstrează tăcerea. Unul dintre caii înhămați la masivul car mortuar înaintând spre Cripta Capucinilor se îmbolnăvește subit. Este un semn de rău augur pentru viitorul Austro-Ungariei.

---

[122] Marșul încheie întotdeauna concertul de Anul Nou de la Viena, publicul punctând prin bătăi din palme ritmul acestei partituri emblematice. Prin această victorie, Radetzky devenise un erou național al Austriei. *Marșul lui Radetzky* este și titlul unui roman celebru de Joseph Roth, publicat inițial în foileton într-o revistă austriacă bilunară, editată la Paris între 1938 și 1940. Traducerea în franceză a fost reeditată de Editura Seuil în 1982.

[123] Raymond Chevrier, *Histoire de Sissi*, Pierre Waleffe, 1968.

[124] Fiul său va fi ambasadorul Austriei, apoi al Austro-Ungariei pe lângă Napoleon al III-lea, din 1859 până în 1870. Nora sa va fi foarte apropiată de împărăteasa Eugenia.

[125] Yves Grosrichard, *Les Cent Visages de Bismarck*, Presses de la Cité, 1970.

[126] În locul unde s-a produs atentatul, se ridică o biserică, Votivkirche, astăzi în piața Roosevelt. Lăcașul a fost inaugurat în 1879, cu prilejul nunții de argint a împăratului.

[127] Această distincție există și astăzi. Ramura care descinde din fratele mai mare este cea a ducilor *de* Bavaria.

[128] *Elisabeth, impératrice d'Autriche*, traducere din germană de Gabrielle Godet, Plon, 1933.

[129] Astăzi, palatul Hofburg are 2 600 de încăperi, care adăpostesc, în afară de apartamentele imperiale, muzeele, manejul de iarnă, arhivele de stat, servicii administrative și, din 1919, președinția republicii.

[130] A se vedea, de același autor, *Sissi ou la Fatalité*, Perrin, 1983, reeditare „Tempus", 2005, și *Sur les pas de Sissi*, cu fotografii de Jérôme da Cunha, Perrin, 1990.

[131] Să amintim că împăratul Francisc I al Austriei, unchiul lui Franz Joseph din partea tatălui, avusese din a doua lui căsătorie cu Maria Tereza a Celor Două Sicilii o fiică, prima născută, care a fost împărăteasa Maria Luiza, a doua soție a lui Napoleon I.

[132] Michael McGarvie, *Francis Joseph I,* Londra, The Monarchist Press Association, 1966.

[133] Este denumirea cehă. În germană, Königgratz.

[134] Marie-Madeleine Martin, *Othon de Habsbourg, prince d'Occident*, OEIL, 1959, reeditare în 1990.

[135] *Briefe Kaiser Franz Josephs an Kaiserin Elisabeth (1859–1898).* Corespondență prezentată de Georg Nostiz Rieneck, Viena, Herold, 1966.

[136] Général Lebrun, *Souvenirs militaires, 1866–1870*, Paris, 1895.

[137] I se va atribui Eugeniei replica: „Acesta e războiul meu!" Dar era vorba despre o calomnie, pe care Thiers o va îndrepta ulterior, după înfrângere.

[138] Cele două părți ale orașului, de o parte și de cealaltă a Dunării, nu s-au unit administrativ decât în 1873. Buda, vechiul târg de pe colina din apropierea Palatului Regal, și Pesta, orașul modern din câmpie, care va fi înfrumusețat cu imobile și palate în stilul *Art Nouveau*, formează de acum înainte o singură metropolă, Budapesta.

[139] Astăzi, Yeșilköy, în apropiere de Istanbul.

[140] A se vedea, de același autor, *Louis II de Bavière, le roi foudroyé*, Perrin, 1975, reeditare „Tempus", 2010, precum și *Les Châteaux fous de Louis II de Bavière,* Perrin, 1986.

[141] A se vedea, de același autor, *Rodolphe et les secrets de Mayerling*, Perrin, 2004, reeditare „Tempus", 2008.

[142] A se vedea, de același autor, *Sissi ou la fatalité*; *op. cit.*

14

Carol, soldat al păcii (1916–1918)

În ziua de 30 decembrie 1916, în plin război mondial, se desfășoară la Budapesta un eveniment incredibil, aproape suprarealist și adesea uitat. În timp ce conflictul însângerează Europa de peste optsprezece luni și deznodământul este încă incert, capitala Ungariei se pregătește să trăiască o sărbătoare extraordinară, încoronarea suveranilor săi. Este vorba despre Carol de Habsburg–Lorena, nepot al lui Franz Joseph care murise în urmă cu cinci săptămâni, și de soția lui, născută prințesa Zita de Bourbon-Parma. Aplicând compromisul austro-ungar, împăratul Carol I și împărăteasa Zita de Austria domnesc și asupra Ungariei, unde succesorul lui Franz Joseph poartă titlul de Carol al IV-lea. Spre deosebire de Elisabeta, care a precedat-o pe tronul feminin, prenumele italian „Zita“ nu are forme diferite în Austria și în Ungaria. Tânăra soție este Zita deopotrivă în Cisleithania și în Transleithania.

Trebuie să înțelegem importanța ritualului regal, în ciuda războiului. Au fost prevăzute trei zile de ceremonii. Înaltul prelat al Ungariei celebrează încoronarea în biserica Mátiás, pe colina din Buda. Încoronarea se desfășoară exact în același loc unde străunchiul Franz Joseph și strămătușa Sisi deveniseră, și ei, suverani apostolici al Ungariei. Evenimentul se petrecuse în 1867, cu aproape o jumătate de veac în urmă. Și, la fel ca odinioară, caleașca de gală a fost scoasă din grajdurile de la

Schönbrunn, fiind demontată și transportată cu șalanda pe Dunăre. Roțile aurite au fost fixate în ambalaje protectoare solide. Somptuoasa trăsură este trasă de opt cai albi. Treizeci de salve de tun îi salută pe suverani.

Carol și Zita sunt tineri. El are douăzeci și nouă de ani, ea are douăzeci și patru. Pretutindeni, drapele tricolore maghiare (roșu, alb și verde) atestă încrederea populară. Ungurii încearcă să uite povara cumplită a evenimentelor. Entuziaști, întâmpină cu fervoare cuplul care întruchipează valorile dublei monarhii. Lângă ei, un băiețel de patru ani poartă o uniformă ungară, cu bonetă și panaș alb. Arhiducele și prințul regal Otto, care are deja o soră și doi frați, este copilul cel mare al cuplului. În 24 noiembrie, la Viena, Otto și părinții săi avuseseră deja rolul de a conduce ceremoniile de doliu ale stră-străunchiului său Franz Joseph. Copilul, care serbase împlinirea vârstei de patru ani în ajun, era îmbrăcat în alb și pășea în urma enormului car funerar. Se afla lângă tatăl său și își ținea de mână mama, înveșmântată toată în negru. Își va aminti mereu de această interminabilă procesiune pe străzile Vienei, prin frig și ninsoare, în timp ce uriașul clopot al catedralei Sfântul Ștefan, celebrul *Pummerin*, turnat în 1711 cu bronzul de la o sută optzeci de tunuri turcești, bătea dangătul pentru morți.[143] Otto își aducea aminte și cum i se făcuse rău celui de-al optulea cal. Putea oare să țină minte și că protocolul îi interzisese doamnei Schratt să se apropie de catafalc? Carol, plin de solicitudine, o luase de braț pe marea prietenă a lui Franz Joseph și o condusese până la sicriu, unde ea depusese trei trandafiri.

În 2008, arhiducele Otto își amintea încă perfect impresionanta ceremonie din Ungaria: „[...] Nu am revenit la Budapesta decât peste șaptezeci și doi de ani.[144] În fața bisericii încoronării, câteva persoane au început o discuție despre movila din țărâna adusă din toate regiunile țării. Noul rege

trebuia să o urce călare, apoi să își îndrepte sabia spre cele patru puncte cardinale, exprimându-și astfel hotărârea de a apăra regatul. Ungurii care mă însoțeau — niște erudiți — au strigat: «Acolo era!» Eu am ripostat: «Ba nu, era acolo!» Când au consultat ulterior arhivele, au constatat cu stupoare că amintirea mea corespundea cu realitatea“.[145]

În acel sfârșit de decembrie 1916, monarhia ungară îi era credincioasă imperiului. Această susținere este foarte prețioasă într-o vreme când Italia, în mai 1915, rupând înțelegerea cu Austro-Ungaria și Germania, trecuse de partea Aliaților, în speranța de a recupera regiunea Trento și Istria. Intrarea Italiei în război era catastrofală pentru Habsburgi, deoarece antrena deschiderea unui nou front în sud.[146] Carol este militar, dar un militar căruia nu-i place războiul. Între 1912 și vara 1914, a comandat Regimenul 39 infanterie, apoi a fost numit locotenent-colonel și ridicat la gradul de general. A doua zi după atentatul de la Sarajevo, el și Zita s-au instalat la Schönbrunn pentru a fi alături de bătrânul împărat. Micuțul Otto, pe atunci de doi ani, pozează în picioare pentru o fotografie cu Franz Joseph așezat pe scaun, în uniformă și cu toate decorațiile pe piept. Trimis pe front, arhiducele Carol a fost copleșit de traumatismul luptelor. La moartea lui Franz Joseph, prima declarație a moștenitorului său era limpede: „Voi face tot ce îmi va sta în putere pentru a înlătura, în cel mai scurt timp, grozăviile războiului și a reda poporului meu regretatele binecuvântări ale Păcii, de îndată ce ne vor permite onoarea trupelor noastre, cerințele vitale ale statelor mele, respectul lealilor noștri aliați și înverșunarea dușmanilor noștri“.

Imediat ce a ajuns la tron, Carol l-a primit pe premierul Ungariei, contele Tisza, „foarte demn în ținuta lui de gală. Era singurul care purta costum negru, în tradiția calvină“. Șeful

guvernului i-a propus tânărului suveran să accepte solemnitatea ceremoniei de încoronare, pentru ca ungurii să nu se simtă abandonați. Situația este dificilă atât în interior, cât și în exterior, având în vedere că naționaliștii cehi cer transformarea statului dualist, iar unii emigranți din Boemia s-au pus în slujba Antantei, formând un Consiliu Național al Cehilor și Slovacilor.

Împăratul Carol I care este totodată regele Carol al IV-lea rămâne negreșit cel mai puțin cunoscut dintre suveranii Habsburgi. Domnia lui este deopotrivă cea mai scurtă (doi ani) și cea mai tragică, știut fiind că se încheie cu o înfrângere militară, urmată de retragerea sa de la putere în Austria, dislocarea imperiului său și un exil dramatic în cea mai cumplită sărăcie cu putință până la moarte. Destinul său este sfâșietor și fiindcă urcarea pe tron s-a produs în cel mai critic moment al vremurilor moderne. El preia titlul dinastic de la impozantul și demnul Franz Joseph, care, alături de împărăteasa Maria Tereza, este prototipul celor mai emblematice figuri ale familiei. Prin comparație, noul monarh lasă impresia unui personaj fragil. Mai grav chiar, acest suveran este neexperimentat, prea tânăr și, mai ales, pacifist, ceea ce nu trebuie luat însă drept lașitate. Carol moștenește un război de o anvergură nemaiîntâlnită, pe care nu el l-a declarat și pe care nu el l-a vrut, dar pe care se va strădui să îl oprească sau, dacă nu, să îi atenueze măcar cumplitele consecințe. Am putea compara situația sa cu aceea în care s-a aflat țarul Aleksandr al II-lea, care moștenise la rândul său Războiul din Crimeea declanșat de predecesorul său, Nicolae I, și care a fost nevoit să îl continue până la înfrângerea Rusiei. Odată cu înscăunarea sa, noul împărat este convins că regimul nu va supraviețui unei înfrângeri, pe care el o crede iminentă. După doi ani de război, imperiul său este vlăguit.

Carol este un om foarte bun și mereu disponibil pentru alții

Posteritatea va fi aspră cu Carol, suveranul prins într-un vârtej infernal care avea să înghită o lume, a sa, și Europa deopotrivă.

Ce fel de om este, așadar, nepotul lui Franz Joseph, moștenitor al dublei monarhii după atâtea drame? Potrivit descrierii seci din dosarul său militar, este „blond, ochi albaștri, figură ovală, trăsături regulate“ și înalt, având 1,78 metri. Fotografiile îl avantajează mai puțin: când era locotenent, la douăzeci și doi de ani, cu trăsături încă copilărești, urechi mari și buze groase, „Carol nu era un ofițer chipeș, cum fuseseră la aceeași vârstă Franz Joseph sau Otto“[147]. Ca toată familia sa, vorbește mai multe limbi în afară de germană: franceza, italiana, engleza, maghiara și „are cunoștințe rudimentare de cehă, suficiente pentru a comunica oficial“. Este un bun călăreț și cunoaște bine lumea ecvestră. Are fire „hotărâtă“, „temperament vioi“, „calități intelectuale superioare“, „capacitate de gândire excepțional de rapidă“ și „autentică forță de înțelegere a situațiilor tactice“.

Mai inteligent decât s-a pretins, monarhul este un om sincer, receptiv, generos și atent la nevoile celorlalți. Se va spune despre el că era timid și discret, ceea ce l-a făcut să treacă drept un om slab. În realitate, sub aparența unui om de lume, Carol este o persoană fundamental mărinimoasă, de o bunătate neobosită, de care vor profita adversarii săi. Este opusul unui Petru cel Mare sau al unui Bismarck. Pios, profund catolic, reticența îi este desigur o vulnerabilitate. Anticlericalii și liber-cugetătorii vor lua în derâdere convingerile și atitudinea lui modestă. Într-o asemenea perioadă, ar trebui să dea dovadă de energie, duritate, vehemență, ba chiar de o anumită brutalitate, care este adesea apanajul conducătorilor influenți. Adevărata

lui forță este lăuntrică, plămădită din pudoare și educație creștină. O forță ce nu va fi un scut pentru el. Putem considera, de asemenea, că atitudinea sa este și o reacție față de viața dezordonată a tatălui său, arhiducele Otto, cu care nu avusese relații prea afectuoase. Otto era un afemeiat incorigibil, mare băutor și murise de sifilis în brațele ultimei lui cuceriri. Fiul său era, așadar, complet diferit. Această dimensiune spirituală este împărtășită de soția sa Zita care dansa vals atât de bine, încât înainte de război un cronicar monden o numise „prințesa-soare“. Când împărăteasa, revenind după un exil de șaizeci și trei de ani, mi-a acordat o audiență la castelul Waldstein, în Stiria, la 10 noiembrie 1982, am fost frapat de strălucirea intactă a acestei femei, o mare doamnă, micuță de statură, în vârstă de nouăzeci de ani, care trecuse în viață prin cele mai grele încercări cu putință. Născută în 1892, Zita este înrudită cu principalele familii princiare din Europa. Prin tatăl ei, ultimul duce domnitor din Parma înainte de unificarea Italiei, Zita descinde direct din Ludovic al XIV-lea și este strănepoata ducesei de Berry. Cu prilejul căsătoriei ei cu Carol, ultima mare festivitate de acest gen din Europa înainte de 1914, soțul ceruse să se graveze pe verighetele lor cuvintele pioase: „Sfântă Maică a lui Dumnezeu, ocrotește-ne pe noi“. La nunta lor, Franz Joseph, fericit, liniștit și foarte emoționat, a lăcrimat tot timpul. Cei doi soți, uniți printr-o mare iubire, dar și printr-un infailibil simț al datoriei și prin aceeași religie, își promiteau să se ajute „reciproc să ajungă în Ceruri“. Aveau să treacă prin iad amândoi, însă familia lor a rămas unită și solidă. La moartea bătrânului împărat, erau deja părinți cu patru copii.

Carol nu se cruță nicio clipă. Cu obrajii supți, cu ochii încercănați, abia ciugulind câte ceva de mâncare, surmenat, îi repetă Zitei că a preluat conducerea armatelor cu dorința de a încerca să salveze ceea ce se mai putea salva. În doi ani, cu

trenul său special, parcurge 80 000 de kilometri. Vrând să fie popular, decorează personal sute de soldați. Convingerea că el trebuie să fie un emisar al păcii îi rămâne la fel de puternică. Zitei îi mărturisește: „Mă simt ofițer în trup și suflet, dar nu înțeleg cum e posibil ca oamenii care își văd rudele plecând la război să manifeste atâta entuziasm“.

Imaginea cadavrelor arse sau crunt mutilate îi stoarce lacrimi acestui mare comandant de oști, a cărui adevărată luptă este pacea. Preocupat de detalii — o meticulozitate care era, totodată, și defectul lui Franz Joseph —, devine celebru în rândul soldaților atunci când contrazice diagnosticul unui medic militar. Acesta susținuse că un infanterist rănit la picior putea continua să meargă. Împăratul, care stătuse de vorbă cu soldatul, conchisese că acesta nu mințea, poruncind apoi să fie spitalizat, ca ulterior să se intereseze de convalescența lui.

Carol reduce pierderile de vieți omenești, dar i se reproșează că îi îndepărtează pe conducătorii militari aleși de Franz Joseph. Potrivit succesorului acestuia, erau prea belicoși, vânduți „negustorilor de tunuri“. Tânărul împărat are o relație precară cu statul-major al armatei.

Anul 1917 este marcat în Franța de numeroase manifestații pacifiste, revolte și greve în uzinele de armament. Prima revoluție rusă și abdicarea țarului marchează o cotitură în desfășurarea ostilităților. Împăratul crede că poate profita de acest curent. În 23 martie, Carol le încredințează o misiune secretă celor doi frați mai mari ai Zitei, prinții Sixte și Xavier de Bourbon-Parma, care sunt ofițeri în armata belgiană, prin urmare adversari ai Austro-Ungariei. Inițial, aceștia îi propuseseră Franței să lupte sub drapelul ei, însă Parisul îi refuzase. Celor doi cumnați ai săi, soțul Zitei le cere să transmită o propunere de pace separată cu Franța. La fel ca soțul ei, Zita nu s-a simțit niciodată împăcată cu alianța austro-

germană din cauza firii megalomane a lui Wilhelm al II-lea. De origine franceză și visceral francofilă, Zita susține că un pact cu Franța, fie ea și republicană, este preferabil unei continuări a alianței existente, în care Berlinul visează să distrugă Viena și Budapesta, riscând în final să le tragă după sine în prăbușirea finală. Trebuie să amintim că împăratul și Zita trăiesc o mare decepție. Familia e dezbinată pentru că alți doi frați ai împărătesei, Félix și René, slujesc cauza Habsburgilor. Acest demers este făcut în acord cu regele Belgiei, Albert I, cu președintele Republicii Franceze, Raymond Poincaré, și cu președintele Consiliului de Miniștri, Aristide Briand. Dincolo de sentimentele sale pacifiste, împăratul știe că este în joc viitorul monarhiei. Imperiul nu poate fi salvat decât dacă pacea se încheie rapid. Suveranul este mai lucid decât generalii săi. Negocierea confidențială trece prin Elveția, apoi, la 19 aprilie, are loc o conferință secretă, la Saint-Jean-de-Maurienne, la care participă guvernul francez, cel britanic și cel italian. Roma pretinde nu numai Tirolul și Istria, ci și Dalmația și Trieste. Din cauza doleanțelor Italiei, tentativa de pace eșuează. După o lună, Carol, în uniformă roșie de mareșal ungur, purtând o caschetă cu un panaș alb uriaș, coboară împreună cu Zita din Orient Express la Constantinopol. Împărăteasa este fermecată de orașul plin de trandafiri. Sultanul Mehmed al V-lea dă o recepție cu 1 000 de invitați, la palatul de marmură Dolmabahçe, pe malul Bosforului. Oare Zita și soțul ei țin minte că turcii au fost opriți de două ori la porțile Vienei? Dar toate astea sunt de domeniul trecutului. Sultanul și împăratul încearcă să-și salveze popoarele, dar lupta lor este pierdută. Mehmed al V-lea moare peste șase săptămâni, fără să fi asistat la căderea Imperiului Otoman, anunțată ca ineluctabilă de două veacuri deja.

Clemenceau respinge propunerea de pace separată a împăratului

Marea eroare a lui Carol este de a nu-și fi informat aliatul german de tentativa sa de pace unilaterală. La Berlin, cancelaria este indignată de jocul lui dublu. Declarațiile stângace și imprudente ale ministrului austriac al afacerilor externe, Czernin, nu fac decât să dea amploare suspiciunii, în timp ce Statele Unite ale Americii intră în război contra Puterilor Centrale. În 17 noiembrie, în fața extinderii mișcărilor în favoarea păcii, Poincaré nu ezită să îl numească pe Georges Clemenceau la președinția Consiliului de Miniștri. Acesta, în vârstă de șaptezeci și șase de ani, este adversarul lui Briand și Poincaré, dar președintele republicii consideră că Georges Clemenceau este singurul om politic capabil să mobilizeze țara pentru obținerea victoriei. Or, Clemenceau este un inamic al Habsburgilor și al tuturor imperiilor. În 1867, se bucurase când Maximilian fusese executat în Mexic, în virtutea urii sale față de monarhii, „așa cum lumea l-a urât pe imbecilul și tiranul de Ludovic al XVI-lea", îi scria el unei prietene americane. La începutul anului 1918, Poincaré îi predă „Tigrului" o scrisoare de la prințul Sixte de Bourbon-Parma, conținând propunerea de pace, dar recunoscând totodată temeiul revendicării de către francezi a provinciilor Alsacia-Lorena. Descoperind aceste uneltiri, Clemenceau, furios, dezvăluie Agenției de Presă Havas conținutul scrisorii; divulgarea propunerii provoacă un adevărat cutremur. Degeaba dezminte împăratul Carol această posibilă cedare a Alsaciei-Lorena; la Berlin, atitudinea sa este percepută drept o trădare. Carol este nevoit să se deplaseze în august la cartierul general german de la Spa, din Belgia. Statul-major al lui Wilhelm al II-lea îl constrânge să adopte public o atitudine ofensivă. Nici vorbă de pace! În realitate, Austro-

Ungaria, la capătul forțelor, nu mai este în stare să continue războiul. Germania, scandalizată de defetismul împăratului, îl obligă să semneze un pact militar pe zece ani și să trimită ofițeri austrieci să lupte în Franța, ceea ce Carol refuzase întotdeauna. Revirimentul său oficial are un efect dezastruos, distrugând prestigiul împăratului în afara granițelor imperiului. Această situație îi dă dreptate președintelui american, al cărui program în „paisprezece puncte“ pregătea deja eliberarea completă a minorităților naționale din Austro-Ungaria.

Acum, din perspectiva prezentului, putem regreta că inițiativa curajoasă, dar prost prezentată a lui Carol nu și-a atins scopul. Ar fi cruțat astfel sute de mii de vieți omenești, până la 900 pe zi în rândurile francezilor. Războiul continuă, căci, prin ideologie, Clemenceau nu vrea să îi datoreze nimic unui Habsburg, pe deasupra și soț al unei Bourbon-Parma. Nici milă, nici caritate. „Tigrul“ nu poate să îi fie obligat unui monarh bigot. Republicanul are un obiectiv care depășește ideea de victorie: dezmembrarea imperiilor. În interior, Carol a înfăptuit o operă mult mai pe măsura lui, foarte mândru de legile sociale pe care le-a inițiat. A pus bazele unui sistem de asigurări medicale, a reglementat protecția locatarilor, a ameliorat condițiile de muncă în întreprinderile care lucrau pentru armată. Din iulie 1917, pentru prima oară în Europa, a creat un Minister al Sănătății și Asistenței Sociale. În fine, a decretat o amnistie generală pentru toți condamnații pe motive politice. Peste 2 600 de deținuți, mai degrabă ostili monarhiei, sunt puși în libertate. Unii opozanți, ca de pildă cehul Kramář, nu vor manifesta nicio recunoștință pentru acest gest. Carol se descurcă mai bine atunci când se ocupă de bunăstarea populațiilor decât în strategia politico-militară. Dar e prea târziu. Când, în 16 octombrie 1918, suveranul publică un

manifest vizând transformarea dublei monarhii în stat federal, puterea este deja în mâinile Antantei și ale naționalităților. La 29 octombrie 1918, Boemia și Moravia își proclamă independența, constituind astfel Republica Cehoslovacă, în timp ce slavii de sud se separă de imperiu pentru a forma Iugoslavia. În 1 noiembrie, partizanii republicii preiau puterea în Ungaria. La 3 noiembrie 1918, Austro-Ungaria semnează armistițiul. În 11 noiembrie, într-un salon din palatul Schönbrunn, unde bântuie în continuare umbrele figurilor celebre din trecut — Maria Tereza, Mozart, Napoleon, ducele de Reichstadt —, suveranul scrie pe o foaie de hârtie cu creionul. După o ezitare, copiază un text primit de la premier și de la ministrul de Interne. Carol de Habsburg–Lorena renunță la exercitarea puterii în calitate de împărat al Austriei. Două erori sunt comise îndeobște în legătură cu acest eveniment. Zita este furioasă. Îmi va spune că ar fi preferat să moară decât să-l vadă pe soțul ei cum acceptă să fie îndepărtat de la putere. El, care implorase necontenit să se oprească luptele, să fie făcut vinovat acum pentru înfrângere!? Câtă nedreptate! Nu este vorba despre o abdicare, ci despre o renunțare. Și, chiar dacă împăratul Carol I dispare de pe scena publică austriacă, își păstrează legitimitatea în Ungaria, unde rămâne cu titlul de regele Carol al IV-lea. Oare opera înfăptuită de Habsburgi cu atâta răbdare va putea dăinui după o asemenea amputare?

1918: Austria devine „o republică fără republicani“

Răspunsul este cunoscut a doua zi, Austria adoptă regimul republican. Subtil, un politician remarcă: „Și acum Austria este o republică fără republicani…“

Întristat de măcelul luptelor, Carol repeta: „Nimeni nu-și

poate asuma în fața lui Dumnezeu responsabilitatea morală pentru toate astea“. Fusese conștient dintotdeauna de fragilitatea imperiului său. Degeaba se considera că acesta era a patra putere europeană, dacă părțile componente îi atestau slăbiciunile, cincisprezece etnii diferite, cinci religii, minorități turbulente și susceptibile. Împăratul-rege Carol a fost singurul șef de stat implicat fără voia lui într-un conflict armat care să fi cerut încetarea imediată a războiului. Antanta nu va conteni să îi denigreze „pacifismul retrograd“ și „fetișismul religios“.

Părăsind palatul Schönbrunn pentru ultima oară, familia imperială se instalează la castelul Eckartsau, în apropiere de Viena. Era un mic pavilion de vânătoare, unde nu fusese amenajat nimic. E foarte frig. Apoi începe exilul. Primul exil. La 23 martie 1919, foștii suverani părăsesc Austria. Sute de simpatizanți, majoritatea țărani și foști soldați, sunt pe peronul gării. Printre ei, scriitorul și biograful Stefan Zweig, care se opusese ferm războiului. Tulburat, acesta va scrie un text minunat: „Am recunoscut prin fereastra vagonului statura înaltă a împăratului Carol, ultimul monarh Habsburg, alături de soția sa în veșminte negre, împărăteasa Zita. Am tresărit: ultimul împărat al Austriei, moștenitorul dinastiei care cârmuise țara timp de 700 de ani, pleca din imperiul său! Împăratul! Acest cuvânt întrupase toată puterea, toată bogăția, fusese simbolul perenității Austriei și, încă din copilărie, învățaserăm să rostim aceste silabe cu venerație. Și, acum, îl vedeam pe succesorul lui, ultimul împărat al Austriei, părăsind țara ca un proscris. Toți cei care ne înconjurau simțeau Istoria, Istoria universală în acest tragic spectacol“.

Carol, Zita și cei cinci copii ai lor (ultimul născut, arhiducele Karl Ludwig are un an) se refugiază în Elveția, la castelul Wartegg, la ducesa de Parma. La 3 aprilie, Parlamentul austriac, majoritar socialist, votează o lege prin care familia de Habsburg

este constrânsă să recunoască noul regim sau să se exileze definitiv. Peste cincisprezece zile, împăratul proscris și familia lui se instalează la Prangins, pe malul lacului Léman, în fosta vilă a lui Jérôme Bonaparte. Zita este din nou însărcinată. De acolo, sub influența unor consilieri ambițioși sau prost informați, Carol își organizează prima tentativă de revenire în Ungaria, în martie 1921. Clandestin, fostul împărat, care nu este urmărit, se deplasează la Strasbourg, apoi se suie singur într-un tren cu direcția Viena. Nimeni nu îl recunoaște. Se întâlnește cu un prieten ungur și trece granița fără dificultate. La Budapesta, eșecul unui regim comunist l-a adus la putere pe un fost aghiotant al lui Franz Joseph, amiralul Horthy. Acesta și-a luat titlul de regent ales de Adunarea Națională. Carol este convins, așadar, că Horthy, un monarhist înfocat, îi va preda tronul. Întâlnirea lor are loc la Palatul Regal în 27 martie. Regentul refuză inițial să transmită puterea pe care și-a atribuit-o, pretextând că Ungaria ar fi imediat cotropită de trupe străine care s-ar opune unei restaurări monarhice. Carol răspunde că are sprijinul unor înalți demnitari francezi, în special al lui Aristide Briand. Amiralul se arată mai conciliant, promițându-i vizitatorului să îi predea puterea peste trei săptămâni. Horthy minte: după câteva ore, Ministerul de Război al Ungariei îl informează pe regele Carol al IV-lea că, în interesul statului, regentul nu poate renunța la funcție.

Carol a fost naiv. În același an, în octombrie, însoțit de Zita, încearcă o a doua revenire, de data asta cu avionul. Regentul Horthy ripostează cu armele. Șocați de această amenințare cu războiul civil, cei doi renunță și se trezesc prizonierii regentului perfid. Un nou exil. Nu mai este o alegere, ci un domiciliu forțat impus de Antantă. Noua reședință a Habsburgilor este în insula Madeira. La 7 noiembrie 1921, Carol, la bordul crucișătorului britanic *Cardiff*, poate face un bilanț al noii Europe născute din

Tratatul de la Versailles și din alte documente periferice (Trianon, Sèvres, Saint-Germain). Ultimul împărat i-a spus părerea lui defavorabilă față de sfârtecarea Europei Centrale președintelui Poincaré. Consideră că această divizare a fost făcută în pofida unor considerente istorice, geografice, etnografice, sociale și morale. În opinia lui, chestiunea minorităților etnice nu a fost rezolvată, având în vedere că se păstrează enclavele naționale, care vor fi focare ale unor tensiuni viitoare. În fine, Carol opinează că statele artificiale, cum ar fi Cehoslovacia și Iugoslavia, sunt pe termen lung condamnate, doar dacă nu vor încăpea pe mâna unor dictatori.

Se știe că, debarcând la Madeira la 19 noiembrie 1921, ultimul împărat al Austriei și rege al Ungariei va muri aici, peste cinci luni, în 1 aprilie 1922, din cauza unei pneumonii. Dar, mai ales, din cauza izolării, a sentimentului de părăsire și a sărăciei lucii. Arhiducele Otto, pe atunci în vârstă de nouă ani, își amintește de ultimele momente ale tatălui său: „Puțin înainte de ora 9, în acea dată de 1 aprilie, mama a intrat în grădină. Purta o rochie roz, lejeră — a fost ultima oară când am văzut-o îmbrăcată cu ceva colorat. A venit la mine întâi, fără să spună nimic. Totuși, când ne-am apropiat de casă — frații și surorile mele nu mai aveau cum să o audă — mi-a spus că tata mă chemase pentru a fi martor la întoarcerea unui creștin la sânul Creatorului său“.[148]

Se cunoaște prea puțin opinia unui om care nu putea fi suspectat de simpatie la adresa monarhiei, marele scriitor Anatole France. După ce blamase refuzul păcii propuse de succesorul lui Franz Joseph, Anatole France reflectează la sabotarea negocierilor, spunând categoric: „Împăratul Carol a oferit pacea: este singurul om onest care a apărut în cursul acestui război și nimeni nu l-a ascultat… Un rege al Franței, da, un rege ar fi avut milă de bietul nostru popor vlăguit, extenuat,

nemaiputând să continue. Dar democrația este fără inimă și fără suflet. În slujba puterilor banului, ea este necruțătoare și inumană.“

---

[143] În mulțime, se afla viitorul mare cineast Billy Wilder, născut la Viena și având pe atunci zece ani. În memoriile lui, *Et tout le reste est folie*, scrise cu Hellmuth Karasek (Robert Laffont, 1993), a relatat că l-a văzut în acea zi pe micuțul Otto.

[144] În 1998.

[145] Otto de Habsbourg, *Combattre pour la liberté, op. cit.*

[146] Înrolat ca voluntar într-o unitate de ambulanțe pe frontul din Italia, Ernest Hemingway se va inspira din experiența trăită pentru a scrie una dintre cele mai frumoase cărți ale sale, *Adio, arme* (1929).

[147] Tatăl său, decedat în 1906, fratele lui Franz Ferdinand. A se vedea Jean de Sévillia, *Le Dernier Empereur*, Perrin, 2009, și *Zita, impératrice courage,* Perrin, 1997.

[148] A se vedea Jean de Sévillia, *op. cit.*, și Erich Feigl, *Zita de Habsbourg, Mémoires d'un empire disparu*, prefață de François Fejtö, traducere în franceză de Jacques Denis și Georges-Albert Salvan, Criterion, 1991.

15

Otto, moștenitorul care a spus Nu lui Hitler și lui Stalin

„Să nu distrugem niciodată Austria. Ea reprezintă meterezele Europei“, recomandase Talleyrand la sfârșitul Congresului de la Viena. Plenipotențiarii din 1919 și 1920 au disprețuit acest avertisment. Pe ruinele Imperiului Habsburgic, fără a soluționa rivalitățile etnice, Aliații se vor încrâncena să dezmembreze unitatea danubiană, care se bizuia pe realități geografice și pe tradiții istorice puternice. Noile frontiere împart vechile teritorii plasate odinioară sub autoritatea imperială, detașând domenii invidioase unele pe altele. Prevederile tratatelor de la Saint-Germain-en-Laye (10 septembrie 1919) și de la Trianon (4 iunie 1920) reduc Austria la 83 000 de kilometri pătrați și la o populație de 6 500 000 de locuitori, dintre care mulți, traumatizați de situația catastrofală, se simt orfanii unui trecut prestigios. Austria republicană primește Burgenland în partea de răsărit, dar trebuie să cedeze Italiei Tirolul de Sud, Trentino, Trieste și Istria, în timp ce statul sârbilor, al croaților și al slovenilor (Iugoslavia) primește Slovenia și Dalmația. Cehoslovacia este compusă din Boemia și Moravia, în timp ce Transilvania, precum și Bucovina sunt atribuite României. Fostul Banat croat se împarte între România și Iugoslavia. Austria este obligată să renunțe la uniunea cu Germania, să plătească reparații de război și să își reducă forțele armate la 30

000 de oameni.

Dar era necesară oare această ciopârțire brutală sub pretextul că împăratul și curtea de la Viena nu au știut să reglementeze adversitățile dintre popoarele imperiului? Nicidecum. Așa cum a demonstrat François Fejtö în strălucita sa lucrare, Antanta a luat decizia de a rade de pe hartă vechea structură statală din rațiuni ideologice, nu strategice.[149] Membrii Antantei au provocat o ruptură fundamentală în istoria și identitățile noastre, ale cărei consecințe nefaste nu s-au șters și rămân dureroase în universul dunărean. În distrugerea sistematică a Austro-Ungariei, învingătorii au fost încurajați — și orbiți — de două genii ale propagandei, exilații cehi Masaryk și Beneš. „Principiul de autodeterminare a popoarelor proclamat de președintele Wilson nu a slujit, așadar, decât drept pretext pentru dezmembrarea monarhiei!“ subliniază François Fejtö.

Se poate remarca aici cât de diferit au fost tratate familiile celor doi suverani care au declarat sau au condus războiul. Pe de o parte, Wilhelm al II-lea a plecat de la Spa, în Belgia, în 9 noiembrie 1918, și s-a refugiat în Țările de Jos. A fost cumva umilit, în afară de strigătele de ură și amenințările lansate pe traseul trenului său special? Nu. Cea mai neplăcută contrarietate a fost aceea de a trebui să aștepte șase ore la frontiera olandeză, el, care nu suportase niciodată vreo secundă de întârziere. Semnând actul de abdicare, la 28 noiembrie, kaizerul intră în viața burgheză. Își bagă în cap că el, de fapt, nu a fugit. Nu îndură nicio vindictă, nu este târât în fața justiției și nu este condamnat, în ciuda fanfaronadelor Antantei, de la Clemenceau la Lloyd George. Fără a avea vreo activitate politică, kaizerul se va mulțumi să-și scrie *Memoriile*; moștenitorul Casei de Hohenzollern va avea grijă să scoată în evidență firea lui „nebelicoasă“. Mai uimitor chiar, fiul său,

kronprințul, obține dreptul de a reveni în Germania! Și mai surprinzător, tatăl lui îndrăznește să ceară Berlinului să îi fie restituite „bunurile sale și cele ale familiei“. Noua republică germană se grăbește să îi dea satisfacție, virându-i suma de 6 milioane și jumătate mărci-aur! „O primă expediere, care a fost urmată de multe altele, până în 1924: începând din această dată, a primit o pensie de 50 000 de mărci-aur, în fiecare lună, chiar și în cele mai grele momente ale crizei financiare din Germania.“[150]

De cealaltă parte, Carol de Habsburg–Lorena, pacifist din convingere, a fost trădat și împiedicat să încheie o pace separată. Războiul, care i-a fost impus, a durat cu un an și jumătate mai mult din cauza Franței, cu toate consecințele tragice care se cunosc. A fost tratat ca și cum era unicul răspunzător de conflict, proscris, exilat pe o insulă, privat de mijloace de subzistență și a decedat prematur în mizerie. De ce împăratul Germaniei să aibă dreptul la atâta respect și de ce împăratul Austriei să nu fie tratat la fel? De ce această nedreptate între Hohenzollerni și Habsburgi?

Aceștia se află într-o situație precară atunci când se produce un eveniment providențial. Înduioșat de suferința materială și morală resimțită de Zita și familia ei, regele Spaniei, Alfonso al XIII-lea, îi primește pe teritoriul spaniol în mai 1922. Trebuie salutată generozitatea suveranului, care domnește din 1902, a înfruntat pierderea coloniilor sale (Cuba, Puerto Rico și Filipine) și face față anarhiei și exploziei mișcărilor naționaliste (basci și catalani). Dar trebuie subliniat și ineditul situației: un monarh Bourbon îi protejează pe Habsburgii refugiați în Spania! După peste două veacuri de la eliminarea Casei de Austria de la drepturile de succesiune la coroana spaniolă, cine și-ar fi putut imagina așa ceva? De altfel, palatul Pardo, la circa 10 kilometri nord-vest de Madrid, în inima unei păduri de

stejari-de-plută, este locul unde se naște arhiducesa Elisabeta-Charlotte la 31 mai, cel de-al optulea copil, fiica postumă a împăratului Carol.[151] Alfonso al XIII-lea face dovadă de delicatețe oferindu-le exilaților acest palat. Într-adevăr, Pardo a fost construit de Habsburgi pentru plăcerea partidelor de vânătoare. Admirabile tapiserii desenate de Goya ornează pereții din aripa extinsă în secolul al XVIII-lea. Totuși, deși modest ca întreținere, acest palat reprezintă o sarcină prea grea pentru împărăteasă. Auzind vorbindu-se despre dificultățile ei, locuitorii unui sat de pescari din Biscaya, Lequeitio, se înduioșează de soarta familiei imperiale. Acestor refugiați lipsiți de orice mijloace le oferă o casă și, punând mână de la mână „[...] strâng 25 000 de pesetas, care le vor permite să o amenajeze. Se instalează electricitate, apă, o sală de baie. Familia imperială va trăi în acest refugiu, grație dragostei unor oameni simpli, din 1922 până în 1929“[152].

Spania și Belgia, două teritorii unde Habsburgii sunt bine-veniți

În ciuda austerității din această perioadă, educația arhiducelui Otto nu poate fi neglijată. Mama îi alege un preceptor, pe contele Henri de Degenfeld. În perioada când Austria, bulversată în structurile ei, se confruntă cu consecințele dure ale măsurilor severe de însănătoșire economică și creează o nouă monedă, șilingul, tânărul Otto este instruit la domiciliu de către foști miniștri și directori de instituții ale dublei monarhii. Acești dascăli benevoli, fideli Habsburgilor, au misiunea de a-l îndruma pe arhiduce până la nivelul bacalaureatului. Din această educație adaptată personalității lui, elevul reține un sentiment acut al responsabilităților, care este inerent tradiției; această pregătire îi va modela viața și activitatea. Programul lui

zilnic este strict compartimentat, începând cu trezirea la ora 6:30 dimineața. Urmează liturghia, micul dejun, o scurtă destindere și puțină echitație, conform tradiției familiale. Lecțiile și temele continuă până la dejun. După o recreație, adesea împletită cu ture pe bicicletă împreună cu frații lui, arhiducele reia studiile până seara. Cunoștințele lui în materie de limbi străine sunt pe măsura imperiului dislocat. În afară de franceză și engleză, pe care le vorbește fără accent, și de germană și maghiară (limba lui preferată) de care se folosește permanent, prințul se exprimă perfect în italiană și în spaniolă. Vorbește, de asemenea, ceha, croata și sârba, dar cu mai puțină ușurință din cauza exilului. Instruit în tradiția creștină, conform preceptelor mamei lui, arhiducele nu trebuie să uite niciodată că Dumnezeu vede toate faptele lui. Rămâne sărăcia familiei, găzduită cu atâta amabilitate pe coasta spaniolă din Țara Bascilor. Se întâmplă, odată, ca Otto să nu poată ieși din cameră timp de patruzeci și opt de ore fiindcă și-a dat la reparat singura pereche de încălțăminte. Sau, altă dată, împărăteasa Zita o găsește plângând pe una dintre doamnele ei de onoare, care trebuie să cumpere provizii pentru acea săptămână; nu mai erau bani. Zita va trebui să îi scrie regelui Spaniei pentru a-i cere ajutorul. Nu se simte umilită. Îmbărbătată de credința ei, se mulțumește să murmure recunoscătoare: „E totuși mare lucru să fii într-o asemenea măsură la mila lui Dumnezeu“.

În 1929, familia imperială este primită cu generozitate într-un castel de lângă Bruxelles, pentru ca Otto să poată urma cursurile Universității din Louvain. Câțiva donatori îi oferă o mică mașină, mai comodă pentru a se deplasa decât o bicicletă.

În nenorocirea și ostracizarea cărora Habsburgii le sunt victime, Spania și Belgia vor face excepție, spre deosebire de lașitatea aproape generală manifestată de celelalte țări. Madrid și Bruxelles își vor aduce sprijinul fără rezervă și cu eleganță.

Este, totodată, dovada că Otto rămâne, în ochii lumii, împăratul-rege care ar fi trebuit să îi succeadă tatălui său. Iar istoria Habsburgilor, povestită adolescentului Otto de către regele Alfonso al XIII-lea, este în sine o istorie a Europei. Nu este lipsit de semnificație că un monarh Bourbon evocă figura glorioasă a lui Carol Quintul în fața ultimului descendent al acestuia. Istoria va fi o pasiune pentru Otto, dând culoare și sens studiilor de politică și economie. La douăzeci și trei de ani, devine doctor în științe politice și sociale. Mult mai târziu, în 1982, cu prilejul reportajului care îi era consacrat la postul de televiziune France 3 și la care am participat și eu, arhiducele îmi va spune cât de mult îl frapaseră erorile comise de unii conducători, din ignorarea trecutului sau din graba de a lua decizii: „Marea înțelepciune a împăraților Chinei când ajungeau la putere era să oprească clepsidra timpului, pentru a putea reflecta înainte de a acționa“.

Dintre personalitățile pe care le întâlnește la începutul anilor ’30, să îl menționăm pe mareșalul Lyautey, de origine lorenă, care îl numește pe vizitatorul său, surâzând curtenitor, „duce“ ca o referire la rădăcinile Habsburgilor-Lorena, a căror necropolă se află la Nancy.

Începând din 1932, situația Austriei este tot mai îngrijorătoare. Noul cancelar Engelbert Dollfuss se confruntă cu o situație economică și financiară delicată și încearcă să mențină independența Austriei, în pofida partidului național-socialist care câștigă voturi în anumite alegeri, la țară și la oraș.

În 1933, pentru a face față ascensiunii hitlerismului în Germania, Dollfuss suprimă partidele, suspendă regimul parlamentar și creează un sistem „austro-fascist“ bazat pe o mișcare unică, Frontul Patriotic. Arhiducele Otto, în mod legitim îngrijorat de această evoluție, primește semne de simpatie și de susținere de la numeroși austrieci grupați în

jurul prințului Max de Hohenberg, fiul arhiducelui Franz Ferdinand asasinat la Sarajevo și vărul lui Otto. Dollfuss încearcă imposibilul confirmând independența Austriei, stat creștin, autoritar și corporatist, unde se interzice orice progandă a nazismului, care a triumfat în Germania odată cu Hitler, și se exclude orice anexare a Austriei de către Berlin. La 25 iulie 1934, curajosul cancelar este asasinat la Viena în timpul unei tentative de lovitură de stat. Mussolini, care susținuse independența Austriei, mobilizează trupe la frontieră în lungul pasului Brenner, ceea ce îl împiedică pe Hitler să exploateze scânteia puciului de la Viena. Independența Austriei pare salvată. În acel moment, va avea loc un eveniment care dovedește fidelitatea simpatizanților dinastiei Habsburgilor. În ziua de 26 august, sătucul Kopfstetten are curajul să îl numească pe arhiducele Otto cetățean de onoare. De doi ani, deja 269 de comune au făcut acest gest de sfidare față de amenințările Germaniei. Recunoscător, Otto, pretendentul la tron, adresa din exil o scrisoare citită în fața primarului comunei, foarte emoționantă, deoarece acesta este locul pe unde familia sa a părăsit Austria: „[…] Despărțirea de la Kopfstetten mi-a rămas întipărită pentru totdeauna în memorie, deși pe atunci eram doar copil. Nu voi uita niciodată durerea de pe chipul părinților mei, în timp ce își luau rămas-bun de la poporul căruia îi juraseră toată iubirea lor. […] Parcă îl aud și acum pe tata, împăratul Carol, strigându-le «La revedere!» soldaților care veniseră să îi prezinte un ultim salut la gară. Dar, vai! El, regele păcii, nu și-a revăzut niciodată patria! În ceea ce mă privește, sper să revin printre voi. Știu că inimile voastre vor fi toate în sărbătoare pentru a mă primi… și eu vă spun cordial «La revedere!»“[153]

Urmând lui Dollfuss în funcție, cancelarul Kurt Schuschnigg, pe care el îl desemnase, reușește în 1935 să

impună adoptarea câtorva măsuri favorabile dinastiei lipsite de dreptul de ședere în Austria. Decretele „anti-Habsburgi“ din 1919 sunt parțial anulate și două castele, precum și cinci case din Viena le sunt restituite. Este realistă ideea unei restaurații? Cancelarul se întâlnește cu Otto și va povesti în *Memoriile* lui: „Pretendentul la tron lăsa impresia unei persoane deosebit de simpatice, un om conștient de responsabilitățile sale, cu moravuri curate, o inteligență receptivă, cizelată printr-o cultură vastă, și o mare bunăvoință, suportând cu dificultate destinul său de emigrant, o fire pe care impetuozitatea juvenilă o făcea să nu vadă efectele de perspectivă datorate unei existențe departe de țară“.[154]

De trei ori, Otto de Habsburg refuză întâlnirea cu Hitler

Catolic, luptând deopotrivă împotriva extremei drepte și împotriva stângii, Schuschnigg se întâlnește apoi cu Pierre Laval, pe atunci șeful guvernului francez. Chiar dacă revenirea monarhiei în Austria pare imposibilă, cancelarul scrie: „[…] Austria și Habsburgii sunt noțiuni care, istoric vorbind, sunt la fel de inseparabile ca Viena și Austria sau ca Franța și Bourbonii.“

Otto este adeptul tradiției istorice, prin care se poate garanta independența Austriei. Dar realitatea este foarte diferită. Otto a citit cu atenție *Mein Kampf,* cartea scrisă de Hitler în închisoare. Un imens succes: în 1933, lucrarea s-a vândut deja într-un milion de exemplare. Autorul ei i-a propus pretentendului la tron să restaureze monarhia în numele său, în schimbul susținerii doctrinei național-socialiste. Răspunsul venise imediat și fără ambiguitate: „Hitler este singurul om cu care am refuzat întotdeauna să am orice fel de comunicare“.

Însă lectura cărții lui, „indigestă“ cum spunea arhiducele, era lămuritoare: Hitler voia război. Și război avea să fie, dacă democrațiile occidentale nu reacționau. Între timp, Schuschnigg, curajos, a reușit să restabilească echilibrul intern al Austriei. Dar iluzia nu e de durată. În 1936, în semn de recunoștință față de atitudinea lui Hitler în criza din Etiopia, Mussolini retrage sprijinul acordat lui Schuschnigg. Pentru a salva independența țării sale, cancelarul este nevoit să semneze, la 11 iulie, un acord cu Hitler, care promitea să nu intervină în Austria în schimbul includerii unor „naziști moderați“ în guvernul de la Viena. Încă o iluzie.

În furia lui antimonarhistă, președintele cehoslovac Beneš declară: „Mai bine Anschluss decât Habsburgii!“ Toți socialiștii austrieci din acea vreme cheamă la susținerea mișcării de alipire a Austriei la Germania — *Anschluss*. În ziua de 12 martie 1938, în zori, blindatele germane trec frontiera austriacă fără a întâmpina rezistență. Austria își pierde numele, devenind Ostmark („Marcă de Est“), provincie a Marelui Reich. În 1990, arhiducele Otto va ține să-mi spună că doar Mexicul protestase față de anexare. Trebuie observat, totodată, că opoziția fermă și definitivă a arhiducelui Otto față de Hitler a făcut din moștenitorul Habsburgilor oaia neagră a naziștilor. Din păcate, nu degeaba acel Anschluss a primit numele de cod „Operațiunea Otto“. În mai multe rânduri, Hitler, care îi detesta pe Habsburgi și „imperiul (lor) de meteci“, a încercat să îl întâlnească pe moștenitorul lor, inclusiv prin intermediul lui Göring, în cursul unui dineu la care Otto a refuzat să vină. Hitler s-a simțit foarte jignit, mai ales după ce reușise să se apropie de unii membri ai familiei de Hohenzollern, îndeosebi de kronprințul Wilhelm, fiul cel mare al kaizerului Wilhelm al II-lea, „care își declarase public sprijinul pentru nazism“. Fratele său, August Wilhelm, deputat național-socialist, îl

primise pe Otto „în uniformă brună de SA, ceea ce m-a deranjat".

În dimineața în care Anschluss-ul a devenit o realitate, arhiducele se află pentru scurt timp în Belgia, revenind din Elveția și plecând din nou spre Paris, pentru a sensibiliza autoritățile franceze. Zadarnic. „Nimeni nu voia să facă nimic, ceea ce este de înțeles când se știe ce se întâmplase în 1914."[155]

Peste o săptămână, de ziua de naștere a lui Hitler, ministrul de Justiție austriac lansează un mandat de arestare contra lui Otto de Habsburg pe motiv de înaltă trădare, fiindcă a cerut ajutorul puterilor străine cu scopul de a împiedica anexarea Austriei de către Germania. Presa de limbă germană îl prezintă pe arhiduce drept un „urmaș degenerat al Habsburgilor" și un „criminal fugar". Așa începe o implacabilă vânătoare a unui om.

În primăvara anului 1939, un comando al Gestapoului încearcă să îl răpească pe fiul lui Carol I al Austriei. La Paris, cazat într-un hotel de pe bulevardul Raspail, pretendentul urmărit figurează, după armistițiul din 1940, pe o listă de șaptezeci și șase de nume întocmită de germani. Autoritățile franceze primesc ordin „să îi aresteze imediat pe acești indivizi și să îi predea ocupantului". Rudolf Hess era mai tranșant: cerea ca omul care cutezase să îi spună *nu* lui Hitler să fie împușcat pe loc. Arhiducele este în mare primejdie. De câteva săptămâni, s-a oferit să ajute nenumărați refugiați austrieci și cehoslovaci, evrei și neevrei, pentru a le înlesni plecarea spre sud. Pentru a elibera niște socialiști vienezi închiși în Franța și niște evrei ucraineni, Otto este ajutat de ministrul de Interne al cabinetului, Paul Reynaud, în luna mai și respectiv de Georges Mandel în iunie 1940. Prințul nu va conteni să îl omagieze pentru sprijinul acordat.[156] La 9 iunie 1940, când guvernul francez s-a refugiat la Bordeaux, arhiducele este poftit la un

dineu la Ritz de un fost ambasador american pe lângă regele Belgiei. Printre invitați, Clare Boothe, soția lui Henry Luce, care fondase revista *Life* în 1936 și viitoare ambasadoare a Statelor Unite ale Americii la Vatican. Un dineu suprarealist, dacă ne gândim că peste cinci zile Wehrmachtul intră în Paris. Arhiducele, care fusese deja în America în luna martie, și fratele său, Karl Ludwig, își pregătesc fuga în SUA și au nevoie de contacte în mediile oficiale de la Washington. Parisul este pustiu, cei doi bărbați aud cum le răsună ecoul pașilor când traversează piața Vendôme. „[...] Eram singurii clienți. Era incredibil când mă gândesc... [...] Dineul ne fusese servit protocolar de personal în frac, ca și cum nimic nu se întâmplase. Supeul era somptuos, discuția pasionantă [...]".

Abia mult mai târziu, arhiducele va afla că, după ce semnase în Cartea de aur a restaurantului, următorul client căruia i s-a prezentat această carte de aur nu a fost altul decât mareșalul Rommel. „Firește, numele meu nu îi scăpase!", spune moștenitorul Habsburgilor, cu umorul său plăcut!

Fuga prin Spania și Portugalia pentru a ajunge la Washington

A doua zi după acest dineu la Ritz, Otto și rudele lui pleacă spre Spania și Portugalia. Amenințați cu moartea dacă ar fi demascați, nu uită să ajute să fugă și alți proscriși. La Bordeaux, urmașul lui Filip al II-lea, rege al Portugaliei într-un timp îndepărtat, se zbate să obțină într-un termen record vize portugheze pe zeci de pașapoarte de refugiați austrieci. Apoi trecerea frontierei spaniole, în 19 iunie 1940, este foarte periculoasă. Jean Sévillia a descris condițiile eroice în care s-a desfășurat această expediție. Un vameș o recunoaște pe împărăteasa Zita, care, după cum se știe, trăise mai mulți ani în

Țara Bascilor. Funcționarul ordonă să fie lăsată să treacă toată suita ei. „Întrebat despre persoanele din caravana sa, Otto, cu aplomb, îi arată pe toți cei din spatele lor. Evrei, comuniști sau socialiști, foști membri ai Brigăzilor Internaționale unii, vreo sută de austrieci, toți trec astfel în Spania sub aripa Habsburgilor.“[157]

Să menționăm, de asemenea, această precizare importantă referitoare la atmosfera prea puțin cordială în care s-a desfășurat întâlnirea dintre Hitler și Franco, la Hendaye, în 23 octombrie 1940, când Führerul încearcă să îl convingă pe *El Caudillo*, conducătorul statului spaniol, să intre în război alături de el și să lase astfel trupele sale să treacă prin Spania: „[...] Franco l-a întrebat pe Hitler la sfârșitul întrevederii: «Ai da voie unui om cu un sigur picior să danseze un vals?» Minunată metaforă, vrednică de *O mie și una de nopți*, căci Peninsula Iberică tocmai ieșise din Războiul Civil. Führerul a mărturisit la plecare: «Mai bine îmi tai un deget decât să mai discut vreodată cu acest evreu». Căci Hitler îl ura pe Franco și din cauza originilor lui evreiești. De altfel, acesta a dat ordin diplomaților săi să elibereze pașapoarte spaniole evreilor care s-ar prezenta în consulatele lor“.[158]

O atitudine puțin cunoscută, contrară ideilor convenționale. Să mai amintim că, dacă Spania ar fi dat liberă trecere trupelor germane și dacă acestea ar fi invadat nordul Africii, soarta războiului ar fi putut să fie complet diferită.

În exil, arhiducele și fratele său, Felix, sunt extraordinar de activi. Obțin ajutor neașteptat din partea unor dictatori din America Latină, care aveau o reputație înfiorătoare, cum ar fi Trujillo din Republica Dominicană și Batista din Cuba. În total, sunt eliberate peste 3 500 de vize unor refugiați austrieci sau considerați austrieci. La Washington, Otto convinge administrația Roosevelt să declare 25 iulie drept *Austrian Day* și

publică articole în revista *The Voice of Austria.* Otto este într-atât de surmenat, încât fumează trei pachete de țigări pe zi.

Primit la Casa Albă de președinte și de soția lui, moștenitorul imperiului distrus ia cuvântul în Senat, se întâlnește cu bancheri, industriași și este invitat la cluburi de femei, fără de care nicio acțiune politică de anvergură nu are șanse dincolo de Atlantic. Expunerile lui clare și argumentate fascinează un public care cunoaște prea puțin sau deloc situația din Europa Centrală. Mulți americani bine intenționați, dar inculți cred că principatul Liechtenstein, pe care nu sunt capabili să îl localizeze geografic, este cel mai periculos aliat al lui Hitler. La Conferința miniștrilor de externe, care s-a ținut la Moscova la 19 octombrie 1943, Aliații declaraseră nulă anexarea impusă de Germania Austriei și vorbiseră despre viitorul unei Austrii libere și independente. Neobosit apărător al identității austriece nealterate, prințul activează la Washington până în toamna anului 1944, în timp ce mama lui este la Québec. Timp de patru ani, Otto de Habsburg demonstrează nedreptatea și stupiditatea tratatelor de pace de după 1918, îi pune în gardă pe strategii de la Washington contra riscului unor noi erori comise din inconștiență, necunoaștere și dispreț față de Lumea Veche. Otto este purtătorul de cuvânt al Europei fărâmițate, dar care nu este ferită de nenorociri și mai mari. Activitatea sa în favoarea țării lui depășește cu mult profunda dorință de a o face să renască.

Chiar dacă, astăzi, atitudinea fermă a prințului și avertizările sale împotriva lui Hitler sunt bine cunoscute, nu la fel de bine se știe că, spre sfârșitul războiului, Otto de Habsburg diagnosticase un nou pericol. Arhiducele află atunci că Austria, aflată sub ocupația hitleristă, riscă să fie zdrobită de Stalin sub pretextul de a o „elibera“. Un totalitarism poate fi înlocuit cu altul. Planul Morgenthau, după numele secretarului Trezoreriei

SUA care l-a elaborat (un fost fermier, în bune relații cu Roosevelt), prevede ocuparea Austriei și împărțirea ei în două zone. Pe scurt, Viena ar urma să se afle sub dominația Uniunii Sovietice, care s-ar pregăti să transforme această jumătate a Austriei într-un satelit al Moscovei. Iar Germania, întru totul consacrată agriculturii, ar fi privată de industrie! Otto de Habsburg este îngrozit de acest plan aberant, care se negociază deja între Roosevelt și Stalin.

Președintele american îi spune arhiducelui că planul Morgenthau ar mai putea fi încă revizuit, cu condiția ca acest lucru să fie cerut de premierul britanic. De urgență, Otto cere o întrevedere cu Churchill, singurul capabil să impună modificarea repartizării zonelor de ocupație în Austria. Premierul britanic doarme. Nu contează, arhiducele insistă ca acesta să fie trezit din somn, știind că Churchill este favorabil Austriei. „Winston Churchill era un personaj extraordinar. Cu el puteai analiza pe toate părțile o problemă în două sau trei minute, întrucât înțelegea imediat care era esența. El a decretat atunci că, întrucât drumul spre India, vital pentru Anglia, trecea prin Viena, era obligatoriu să se modifice planul de ocupație a Austriei!“[159]

Dacă s-ar fi pus în aplicare planul Morgenthau, Austria ar fi dispărut de pe hartă. Când dispozițiile generale ale planului sunt date publicității, se declanșează un asemenea val de proteste, încât Truman, succesorul lui Roosevelt, îl refuză. Churchill și Otto de Habsburg dăduseră în vileag tertipurile lui Stalin, „vulpea“ de la Ialta și de la Potsdam. Premierul britanic va rezuma situația cu genialitatea tipică spiritului său caustic: „We have killed the wrong pig“ („Am greșit porcul la tăiere“), lăsând să se înțeleagă că Stalin reprezenta o amenințare mai mare decât Hitler. Arhiducele dezvăluie că unii politicieni britanici sunt foarte ostili Austriei, cum ar fi Anthony Eden, de

trei ori ministru al afacerilor externe, cu precădere în 1945, înainte de a fi premier peste zece ani. „Acesta declarase la un moment dat: «Cinci Habsburgi și o sută de evrei, asta-i Austria!»“[160] O declarație surprinzătoare din partea unui om care pare un gentleman perfect... Grație reacției lui Otto de Habsburg și intervenției imediate a lui Churchill, s-a evitat tot ce putea fi mai rău. Armata Roșie intră în Viena, la 12 aprilie 1945, prezentându-se drept „eliberatoare“, stârnind temeri în privința unui posibil triumf al comuniștilor în alegeri. Stalin ordonă producerea unui film de propagandă, din care să reiasă bucuria vienezilor de a fi „eliberați“ de către sovietici. Un monument va fi ridicat pentru a-i slăvi în piața Schwarzenberg. Monumentul există acolo și astăzi, mascat de o fântână.

Austria este împărțită în patru zone: zona sovietică (Austria Inferioară, Burgenland, nordul Austriei Superioare); zona americană (sudul Austriei Superioare și Salzburg); zona britanică (Stiria, Carintia, Tirolul răsăritean); zona franceză (Tirolul de Nord și Vorarlberg). Viena formează o enclavă în zona de influență rusă și este divizată în cinci sectoare, nu patru cum se crede adesea, unul dintre ele — arondismentul I — fiind interaliat și, totodată, sediul admnistrațiilor comune celor patru puteri de ocupație.[161] În 1948, Viena va deveni răspântia războiului rece.

După un sfert de secol în care nu a avut drept de ședere în Austria, fiul cel mare al ultimului împărat revine în țară din octombrie 1945 până în ianuarie 1946. Locuiește în zona de ocupație franceză, aflată sub comanda generalului Béthouart, eroul de la Narvik, acest Tyrol al nordului, amintind de bătălia de la începutul secolului al XIX-lea când Andreas Hofer luptase împotriva lui Napoleon. Vin și frații lui, unii de la Londra, alții de la Lisabona. Ar fi fost de așteptat ca, fără să pretindă o restaurație a monarhiei, Habsburgii să poate trăi din nou în

țara lor, după ce depuseseră atâtea eforturi și înfruntaseră nenumărate riscuri pentru a apăra Austria și a opri încercările de a fi dată pe mâna altui călău.

Nunta lui Otto la Nancy este un omagiu adus strămoșilor săi loreni

Deși ar fi fost un lucru normal, nu s-a întâmplat totuși așa, ci dimpotrivă. La cererea guvernului austriac, Aliații, cu excepția generalului De Gaulle și a francezilor, repun în vigoare legile „antihabsburgice". Culmea este că această atitudine înverșunată este susținută de socialistul Karl Renner, ajuns cancelar, apoi președinte al republicii, dar care, pe vremea când era deputat, în 1938, aprobase anexarea Austriei de Germania hitleristă! Familia Habsburg este constrânsă să plece din nou în exil în ianuarie 1946. Din cauza nedreptății acestei decizii, arhiducele se îmbolnăvește, dar își revine repede, începând o carieră de jurnalist și conferențiar. De multă vreme, Otto de Habsburg scria. Strălucit orator, foarte bine informat, arhiducele evocă locul Europei între cei doi coloși ai epocii, Statele Unite ale Americii și URSS, întrebându-se dacă această Europă, care îi este atât de dragă, nu este, în fond, doar un câmp de luptă unde se înfruntă diverse ideologii sau dacă, dimpotrivă, Europa nu poate deveni și ea o mare putere. Moștenitorul locuia pe atunci în Franța, însă călătorea mult.

Pentru el, primul mare eveniment postbelic este căsătoria. La aproape treizeci și nouă de ani, arhiducele este încă burlac. În ziua de 10 mai 1951, orașul Nancy, fosta capitală a ducatului Lorena, este în sărbătoare. Printre titlurile arhiducelui, se numără și acela de duce de Lorena. El se însoară cu prințesa Regina de Saxa-Meiningen, care are douăzeci și șase de ani. Ducii de Saxa-Meiningen s-au succedat ca suverani în fruntea

acestui stat de la înființarea lui, în 1680, până la domnia lui Bernard al III-lea, constrâns să abdice la 10 noiembrie 1918, după prăbușirea Imperiului German. Mort în 1928, acest monarh era fratele bunicului noii arhiducese. În ajunul nunții, are loc un dineu de gală la Hotelul Excelsior. Otto poartă colanul Lânii de Aur, fiind acum mare maestru al acestui ordin. Regina arborează o diademă de diamante care aparținuse arhiducesei Maria Josepha, bunica mirelui. A doua zi, cortegiul nupțial traversează pe jos orașul Nancy, sub escorta unor soldați în uniforma monarhiei ungare. Câțiva demnitari poartă ținuta de gală a vechiului imperiu. În spatele trenei miresei, ținută de opt domnișoare de onoare, împărăteasa Zita, tot în negru, pășește la brațul ducelui de Saxa-Weimar. Regina poartă o diademă oferită de soacra sa, care o primise la rândul ei de la Franz Joseph drept dar de nuntă. Rochia de satin a miresei, creația croitorului parizian Jean Dessès, se armonizează cu motivul voalului de dantelă: un dublu blazon al caselor de Habsburg–Lorena și Saxa. Nurorii sale, Zita i-a dăruit însemnele cu diamante ale Crucii Înstelate, ordin feminin purtat de soția șefului Casei de Austria de peste două veacuri.

Ceremonia religioasă se desfășoară în Capela Cordelierilor, în ziua în care se împlinesc 500 de ani de la nașterea lui René al II-lea, duce de Lorena, care îl învinsese pe Carol Temerarul. El este cel care i-a adus pe cordelieri în Lorena, construind aici o mânăstire și o capelă în 1487. De atunci, aceasta este necropola ducilor de Lorena. Este o criptă la care Habsburgii țin mult. Maria Antoaneta se oprise aici, în drum spre Marele Delfin al Franței, viitorul Ludovic al XVI-lea; fratele ei, Iosif al II-lea, poposise și el acolo în 1777, la fel și Franz Joseph, când venise în Franța în 1867. Între 1815 și 1914, Casa de Austria a numit un capelan acolo ca dovadă a atașamentului față de memoria strămoșilor ei.

Mulțimea republicană aclamă cu mândrie cuplul înconjurat de aristocrația europeană. Presa consacră ample reportaje ceremoniei, îndeosebi *L'Est républicain* și *Paris-Match*, care pune pe copertă fotografia mirilor. Mirele povestește cum a cunoscut-o pe cea care avea să-i devină soție: „În 1950, izbucnise Războiul din Coreea. Taberele de refugiați unguri din Germania erau cuprinse de un val de panică. Aceste tabere se aflau la frontiera germană și, de cealaltă parte, se vedeau tancurile rusești. [...] Așa am întâlnit-o pe viitoarea mea soție. Coopera cu asociația Caritas, care se ocupa de ungurii refugiați. Cunoștea și ea prea bine soarta lor. Bunurile familiei sale, care se aflau în zona de ocupație sovietică numită mai târziu Republica Democrată Germană, fuseseră confiscate în totalitate. Această tânără curajoasă, în exil cum fusesem și eu și provenind dintr-o familie greu încercată de soartă, mi-a plăcut de la bun început“.

Adunați pe traseul cortegiului, înghesuiți la ferestrele caselor, curioșii (80 000 de persoane) nu vor să piardă nimic din acest uimitor spectacol. Nancy retrăiește marile momente ale trecutului său glorios, amintind de suveranii moștenitori ai unei foarte vechi dinastii feudale, ale căror state fuseseră alipite la Franța sub domnia lui Ludovic al XV-lea. Nimeni nu uita căsătoria împărătesei Maria Tereza cu ducele Francisc Ștefan de Lorena, care a dat naștere dinastiei de Habsburg–Lorena! În 1991, arhiducele Otto mi-a spus: „Noi suntem foarte legați de Lorena. Câțiva dintre strămoșii mei sunt îngropați în Capela Cordelierilor.“ În 2001, pentru nunta lor de aur, Otto și Regina vor întreprinde un nou pelerinaj în Lorena. La ora 11 dimineața, în ziua de 10 mai, o slujbă de mulțumire este oficiată în comun de capelanul Ordinului Lâna de Aur, părintele Gregor Henckel von Donnersmarck, și de părintele Bombardier. La ieșirea din biserică, Otto și Regina sunt primiți de președintele

Societății de Istorie a Lorenei și al Muzeului din Lorena, profesorul François Streiff. În alocuțiunea sa, acesta subliniază simbolismul acestei sărbători jubiliare: „Monseniore, Doamnă, sunteți aici acasă. Aclamațiile mulțimii care v-a întâmpinat demonstrează atașamentul lorenilor de rădăcinile lor, de istoria și de prinții lor. Francezi suntem, europeni devenim, dar loreni vom rămâne.“

Arhiducele răspunde emoționat: „Nu voi uita niciodată că în 1918, când au survenit evenimentele revoluționare din Austria, tata mi-a spus: «Renunță la tot dacă trebuie, dar să nu renunți niciodată la Lorena».“

După ce a salutat mulțimea din balconul palatului ducal, cuplul a fost primit oficial la Primăria orașului de primarul André Rossinot. Acesta aduce un omagiu principiilor întruchipate de arhiducele Otto: „Toleranță, generozitate, deschidere față de alții. Cum să nu amintim că dumneavoastră datorați în mare parte aceste calități și mamei dumneavoastră, împărăteasa Zita, femeie de o mare noblețe sufletească; iar această moștenire care v-a fost lăsată, dumneavoastră și familiei dumneavoastră, ați pus-o cu mult devotament în slujba țării dumneavoastră, a Europei și a cauzelor juste și nobile, care vă mobilizează întreaga energie.“

Și, comentând această zi în care, cu multă prestanță și simplitate, orașul Nancy împărtășește fericirea Habsburgilor, jurnalistul Jean-Christophe Erbstein constată cu înflăcărare: „[…] În epoca internetului și a telefonului mobil, povestea de dragoste continuă între familia imperială și Lorena“[162].

Un alt jurnalist, Didier Hermandinguer, scrie în aceeași zi: „[...] Dincolo de omagiul adus unei familii ilustre, republica a salutat în arhiducele Otto un mesager neobosit al valorilor umaniste și universale care sunt încoronarea unei existențe“.

O familie de astăzi, dar legată de tradițiile ei

Ce se întâmplase în acești cincizeci de ani?

Începând din 1954, Otto și Regina se instalaseră într-o vilă confortabilă din Pöcking, pe malurile romantice al lacului Starnberg, la sud de München. Un lac cu încărcătură istorică, știut fiind că în apele lui își găsise moartea Ludovic al II-lea de Bavaria, la 13 iunie 1886, în timp ce, în apropiere de Pöcking, se poate zări castelul Possenhofen, unde crescuse într-o atmosferă destinsă Sisi, sora străbunicii lui Otto. Căsătoria lui Otto cu Regina va fi o adevărată poveste de dragoste. Arhiducesa, în aparență timidă și rezervată, este o femeie zveltă și elegantă, cu ochi albaștri frumoși, păr blond; curajoasă din fire, nu se pune niciodată pe primul loc, în timp ce soțul ei călătorește și scrie mult. Nașterile copiilor se succed: Andrea (1953), gemenele Monika și Michaela (1954), Gabriella (1956), Walburga (1958), Karl, moștenitorul atât de așteptat (1961) și Georg (1964). Regina veghează asupra lor, în copilărie, în școală, în adolescență, fiind mult mai prezentă alături de ei decât soțul, care călătorește mult, încercând să explice lumii ce înseamnă Europa. „Basmul nu s-a terminat niciodată. Am avut șapte copii, cinci fete și doi băieți“, spune Otto. „Cred că familiile numeroase sunt un lucru bun pentru copii și pentru țară, deopotrivă.“

Care era situația prințului în raport cu Austria republicană, care își recăpătase independența prin Tratatul de la palatul Belvedere din 1955 și încetase să mai fie sub ocupație străină? Relațiile au evoluat lent și laborios. În februarie 1957, Otto obține naționalitatea austriacă, dar fără a avea dreptul de a reveni în Austria! Chiar dacă, la 21 februarie 1958, șeful Casei de Austria declară că recunoaște „legile actualmente în vigoare în Austria și că este cetățean leal al republicii“, nu i se permite

șederea în țara natală. Socialiștii se opun întoarcerii lui, polemicile continuă la nesfârșit apropo de măsurile din 1919. La 31 mai 1962, Otto renunță „în mod expres, conform articolului 2 din legea din 3 aprilie 1919, la statutul (său) de membru al Casei de Habsburg–Lorena și la revendicările titlului de suveran ce decurg de aici“. În ciuda acestui angajament solemn de a respecta republica, „doctor Habsburg“ stârnește teamă. „Pentru unii, eram un om periculos!“, mi-a spus el surâzând cu prilejul unei întrevederi la Pöcking, în fața unui portret al strămoașei sale Sisi, redevenită celebră prin trilogia filmelor cu Romy Schneider. De altfel, mi-a mărturisit că, fiind invitat să țină o conferință în Spania, călătorise la Madrid în același avion cu actrița. Dar, în timp ce un grup numeros de ziariști o așteptau cu nerăbdare pe frumoasa Romy-Sisi, el nu fusese întâmpinat decât de o mică delegație de cadre universitare! Incredibil!

Abia la 31 octombrie 1966, arhiducele (titlu pe care toată lumea i-l acordă, fără ca el să îl revendice) poate, în fine, să pășească pe pământul Austriei, după douăzeci de ani de la noul exil. Continuă totuși să locuiască în Bavaria și capătă naționalitatea germană în aprilie 1978, pentru a putea candida la primele alegeri pentru Parlamentul European prevăzute în 1979. „Deoarece Austria nu permite dubla naționalitate decât cu titlu de excepție, ministrul-președinte al Austriei Inferioare acceptă ca «dr. Otto Habsburg–Lorena» să își păstreze naționalitatea austriacă, deoarece «grație lui, Austria a putut să reapară pe harta lumii după al Doilea Război Mondial».“[163]

Era timpul ca acest lucru să fie recunoscut în mod public. Menționăm că naționalitatea ungară nu îi fusese contestată niciodată. De atunci, Otto de Habsburg a acționat necontenit, sub diverse forme, și a călătorit peste tot, pledând cauza construcției europene. Printre nenumăratele sale intervenții,

rețin o formidabilă conferință despre „Austria între Est și Vest“, rostită în 28 martie 1968, la marele teatru din Le Mans, la cererea tatălui meu, Guy des Cars, care conducea pe atunci Academia din Maine. Auditoriul de la Cercul Uniunii Interaliate — Sala Foch este arhiplină — nu va uita niciodată expozeul, mai recent, prezentat de arhiduce despre Europa anilor 2000. A vorbit în picioare, fără nicio notiță, timp de un ceas, fermecând asistența. Această conferință magistrală a fost urmată de un dineu acasă la un înfocat european, Pierre Bordeaux-Groult, în palatul său din Arondismentul VII. Era fascinant să stai de vorbă cu arhiducele, un om cu spirit universal, foarte curtenitor, impresionant prin autoritatea sa înnăscută, care conferise numelui său atât de ponegrit o valoare extraordinară, opunându-se celor două regimuri totalitariste care au pustiit Europa. Se putea înțelege de ce moștenitorul, proscris atât de mult timp, devenise, cu dezinvoltură și competență, un interlocutor ascultat, printre alții, de Churchill, de Roosevelt și de președintele Mitterrand, în timpul războiului din Iugoslavia. Arhiducele avea o mare admirație pentru generalul De Gaulle, care îl admira la rândul său. Pentru a-i mulțumi lui Otto, care îi trimisese cartea sa despre Carol Quintul[164], președintele Republicii Franceze îi scrisese la 2 martie 1967:

> *Monseniore,*
> *În virtutea gândirii Voastre, sub condeiul Vostru, pentru a da strălucire idealului Vostru, iată cum Carol Quintul pare acum precursorul și contemporanul nostru. Deși eu consider că, la momentul respectiv, Casa Regală de Franța a slujit cum se cuvine țara, menținând-o, nu fără dificultate, în afara vasalității față de Casa de Austria, cu atât mai mult nu pot decât să aprob și să admir tot ceea ce Alteța Voastră Imperială și Regală sugerează despre Europa noastră, zugrăvind cu un talent atât de profund natura operei strămoșului Său, marele împărat și rege. [...]*

Imperiul a dispărut, însă numeroasa familie a lui Otto continuă, pe urmele lui, să îi păstreze viu numele, în mod

discret, dar de netăgăduit. Departe de a li se fi șters urma în revoluții și războaie, copiii, nepoții, verii și verișoarele celui care spusese nu barbariei sunt implicați în numeroase activități diplomatice, caritabile, admnistrative și culturale. Generațiile transmit gloria mai departe. Aceasta este misiunea lor.

Asemenea milioanelor de europeni atașați de istoria lor, Habsburgii de azi sunt șocați de faptul că moneda comună, denumită totuși *euro*, nu înfățișează pe bancnotele ei niciun personaj istoric european celebru și nici vreun alt element din patrimoniul artistic, arhitectural, spiritual, științific sau industrial. Instituțiile europene de la Bruxelles manifestă un sentiment de rușine față de trecutul nostru și se înverșunează să ne anihileze memoria. La începutul anului 2011, suprimarea sărbătorilor creștine dintr-un așa-zis calendar european a dezvăluit acest rușinos complot pentru ștergerea rădăcinilor noastre. În numele unei Europe, se șterge ceea ce a fost ea, cum s-a clădit și care îi sunt adevăratele valori. O spălare de creier aproape la scara unui continent!

Din anii ’80, fără a mai pomeni căderea Zidului Berlinului și prăbușirea comunismului, nenumărate evenimente au scos din nou la lumină dinastia, cu trecutul ei, cu reușitele, eșecurile și suferințele ei. Și, spre știința posterității, opinia publică europeană a aflat, în general cu stupoare, că despăgubirile financiare datorate de Germania, conform Tratatului de la Versailles, nu au fost lichidate decât duminică, 3 octombrie 2010! A fost nevoie de 92 de ani pentru a plăti 269 de miliarde de Reichmarks, adică aproximativ 200 de milioane de euro... Revenirea împărătesei Zita, apoi funeraliile ei au fost trăite și comentate în mod spectaculos. Mai puțin înțeleasă de unii și chiar contestată, beatificarea împăratului Carol — ultima din pontificatul papei Ioan Paul al II-lea, la 3 octombrie 2004 — a fost, totodată, prilejul de a expune la ferestrele Vaticanului un

imens portret al tatălui lui Otto, declarat „Fericit“ în urma unui miracol pe care Biserica catolică i l-a atribuit după o anchetă de câteva decenii. În ziua de 3 februarie 2010, arhiducesa Regina a murit la vârsta de optzeci și șase de ani, înconjurată de soțul și de aproape toată familia ei: șapte copii, douăzeci și doi de nepoți, o strănepoată. Arhiducele Karl, fiul ei cel mare, subliniază că defuncta a avut întotdeauna o viziune pozitivă asupra vieții. În 10 februarie, la înhumarea mamei sale în cripta castelului Heldburg din Thuringia (Germania răsăriteană), Karl spune: „Este o zi tristă, dar avem datoria să nu uităm că viața continuă“. Și, întorcându-se spre unul dintre nepoții săi, spune: „Astăzi, Justin împlinește douăzeci și unu de ani și se cuvine să îi urăm *La mulți ani.*“ Arhiducesa Francesca, soția lui Karl și mătușa lui Justin, a adus de la Viena o *Sachertorte*, faimosul tort de ciocolată, a cărui rețetă continuă să rămână secretă. La Habsburgi, tradiția este mai puternică decât moartea.

Omenirea a avut o nouă dovadă a acestui adevăr atunci când a murit arhiducele Otto. Acest ilustru personaj al istoriei europene a decedat în ziua de luni, 4 iulie 2011, la domiciliul său din Pöcking, în Bavaria, având vârsta de nouăzeci și nouă de ani. Arhiducele rămăsese foarte slăbit după ce căzuse pe o scară și, mai ales, după ce, în urmă cu un an și jumătate, îi murise soția, Regina, alături de care trăise cincizeci și opt de ani de căsnicie fericită și înțelegere armonioasă. Potrivit apropiaților săi, arhiducele s-a stins liniștit, în somn. Decesul său a provocat o emoție considerabilă. Eu am avut posibilitatea să îi aduc un omagiu la postul de radio Europe 1 și, de asemenea, în coloanele ziarelor *Le Figaro* și *L’Est républicain*, în care arhiducele publicase editoriale remarcabile. La funeraliile sale solemne, la Viena, în ziua de 1 august 2011, au asistat cu fervoare un milion de austrieci (o cifră considerabilă într-o țară

cu 8,3 milioane de locuitori), dar și unguri, precum și cetățeni din alte țări ale Europei Centrale supuse odinioară Imperiului Habsburgic. La ceremonia care a avut loc în catedrala Sfântul Ștefan, au fost prezenți numeroși monarhi și prinți europeni, înalte personalități politice și ecleziastice, membri ai Parlamentului European din care defunctul, înfocat apărător al adevăratei Europe, făcuse parte timp de peste douăzeci de ani, precum și cavaleri ai Ordinului Lâna de Aur, în cadrul căruia arhiducele deținuse titlul de mare maestru în Austria. O delegație formată din 400 de vânători alpini în ținută tiroleză de gală sublinia profundul atașament al Tirolului față de dinastie. Televiziunea publică austriacă (ORF) a transmis în direct înmormântarea, intercalând în emisiune câteva reportaje, declarații, repere istorice și interviuri evocând viața exemplară și luptele curajoase ale celui care a fost fiul mai mare al ultimului împărat al Austriei și rege al Ungariei. Dintre imaginile impresionante ale acestei retrospective, menționăm apariția arhiducelui, la mult timp după război, în același balcon de unde, în 15 martie 1938, Hitler proclamase *Anschluss*-ul, precum și prezența de spirit a arhiducelui cu prilejul unei conferințe la Universitatea Karl Marx, unde spusese: „În spatele meu, Karl Marx, și în fața mea, viitorul !“ Cardinalul-arhiepiscop al Vienei a precizat că, potrivit dorinței celui dispărut, ofranda va fi „destinată în întregime pentru a lupta contra foametei dezastruoase din Africa“, o dovadă a faptului că preocupările arhiducelui depășeau cadrul european. Competența sa era internațională, iar cunoștințele sale aveau valențe universale.

Sicriul a traversat centrul Vienei într-o atmosferă de respect mut și de gratitudine. La fel ca la funeraliile mamei sale, împărăteasa și regina Zita, în 1989, impresionantul ritual al Habsburgilor a fost respectat, în trei timpi, până când călugării

au deschis Cripta Capucinilor pentru a primi un simplu „muritor și păcătos“, dezlegat de toate titlurile, onorurile și funcțiile sale.

Arhiducele Otto a fost înhumat, așa cum i-a fost dorința, lângă soția lui, al cărei sicriu fusese repatriat din Thuringia. Inima lui Otto se află, conform instrucțiunilor lui, într-o abație din Ungaria, în semn de dragoste pentru această țară, unde i s-a acordat permisiunea să revină înainte de căderea Zidului Berlinului și unde, la un moment dat, i se ceruse să accepte președinția republicii, ceea ce el refuzase cu delicatețe... Afară, în piața înnegrită de prezența mulțimii, un detașament al gărzii interpretează imnul austriac, apoi „Oda Bucuriei“ din *Simfonia a IX-a* de Beethoven și, în final, imnul ungar.

În acel moment, ca un ultim omagiu popular, ropote îndelungi de aplauze au salutat memoria acestui excepțional și neobosit apărător al Europei.

---

[149] *Requiem pour un empire défunt*, premiul Fundației Pierre-Laflue, Lieu commun, 1988. François Fejtö, pe care l-am cunoscut și cu care am avut discuții fascinante, dedicase cartea memoriei tatălui său, „care a fost liberal, francmason și supus leal al monarhiei austro-ungare“.

[150] Marc Blancpain, *Guillaume II*, Perrin, 1998. Fiii kaizerului vor primi și ei pensie. Bijuteriile și argintăria familiei îi vor fi, de asemenea, restituite lui Wilhelm al II-lea. Ba își va cumpăra chiar un castel, lângă Utrecht! Fostul împărat, rămas văduv, se va recăsători cu o aristocrată, care avea aproape jumătate din vârsta lui. Singura sancțiune adevărată în destinul său: moare uitat de lume, la 4 iunie 1941. Îl ura pe Hitler, „născut austriac și fost caporal bavarez“.

[151] Devenită prin căsătorie prințesa Heinrich von und zu Liechtenstein, ea e cea care conduce mașina în care mama ei, retrasă la Zizers (Elveția), revine în Austria în noiembrie 1982, salutată de vameșii austrieci. Și, în reședința sa din Waldstein, în

Stiria, eu am fost primit în audiență la 10 noiembrie 1982 de către împărăteasa Zita, în ajunul întoarcerii ei oficiale și triumfale la Viena.

[152] Marie-Madeleine Martin, *op. cit.*

[153] Amintiri ale scriitorului francez Antoine Redier, în Marie-Madeleine Martin, *op. cit.*

[154] *Ibid.*

[155] *Combattre pour la liberté, op. cit.*

[156] Pe numele său adevărat Louis Rothschild, fără legătură de rudenie cu bancherii omonimi, Georges Mandel fusese șef de cabinet în timpul lui Clemenceau, la începutul dezmembrării Austro-Ungariei, ceea ce conferă o valoare deosebită omagiului pe care i-l aduce arhiducele. Mai târziu, arestat din ordinul guvernului de la Vichy, transferat în Germania, apoi readus în Franța, Georges Mandel este asasinat de miliția franceză în pădurea Fontainebleau, cu puțin timp înainte de eliberarea Parisului în 1944.

[157] Jean Sévillia, *op. cit.*

[158] *Combattre pour la liberté, op. cit.*

[159] *Combattre pour la liberté, op. cit.*

[160] *Ibid.*

[161] A se vedea — sau revedea! — filmul *The Third Man* (*Al treilea om*), regizat de Carol Reed (1949), capodoperă cinematografică, a cărei celebritate se datorează sfâșietoarei teme muzicale interpretate la țiteră de Anton Karas.

[162] *L'Est républicain*, vineri, 11 mai 2001. Otto de Habsburg va scrie cu regularitate articole și editoriale în acest cotidian din 1969 până în 1974.

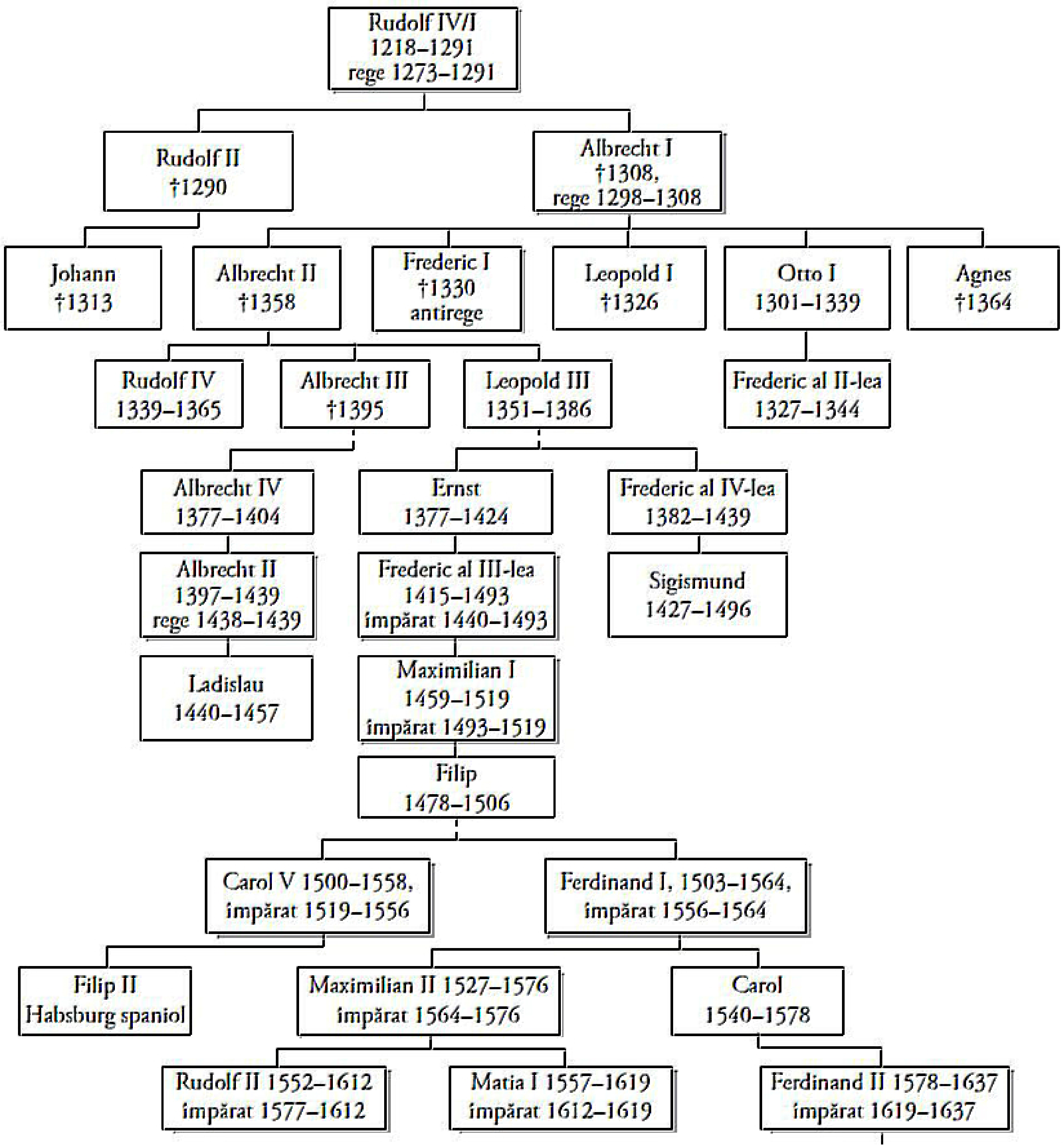
[163] *Combattre pour la liberté, op. cit.*

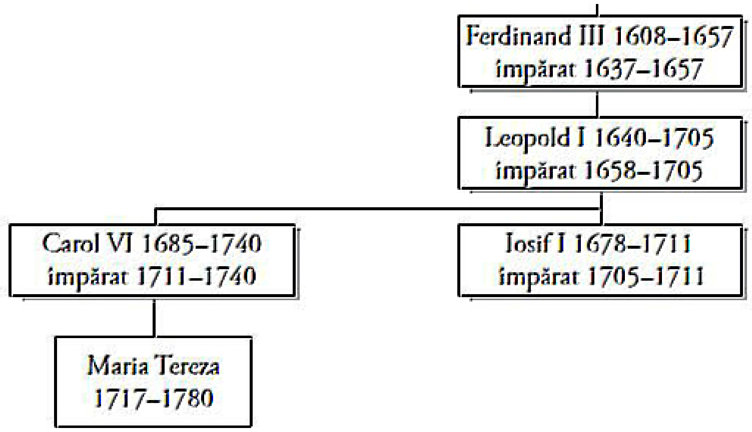
[164] Hachette, 1967.

Genealogie

Saga dinastiei de Habsburg (1)

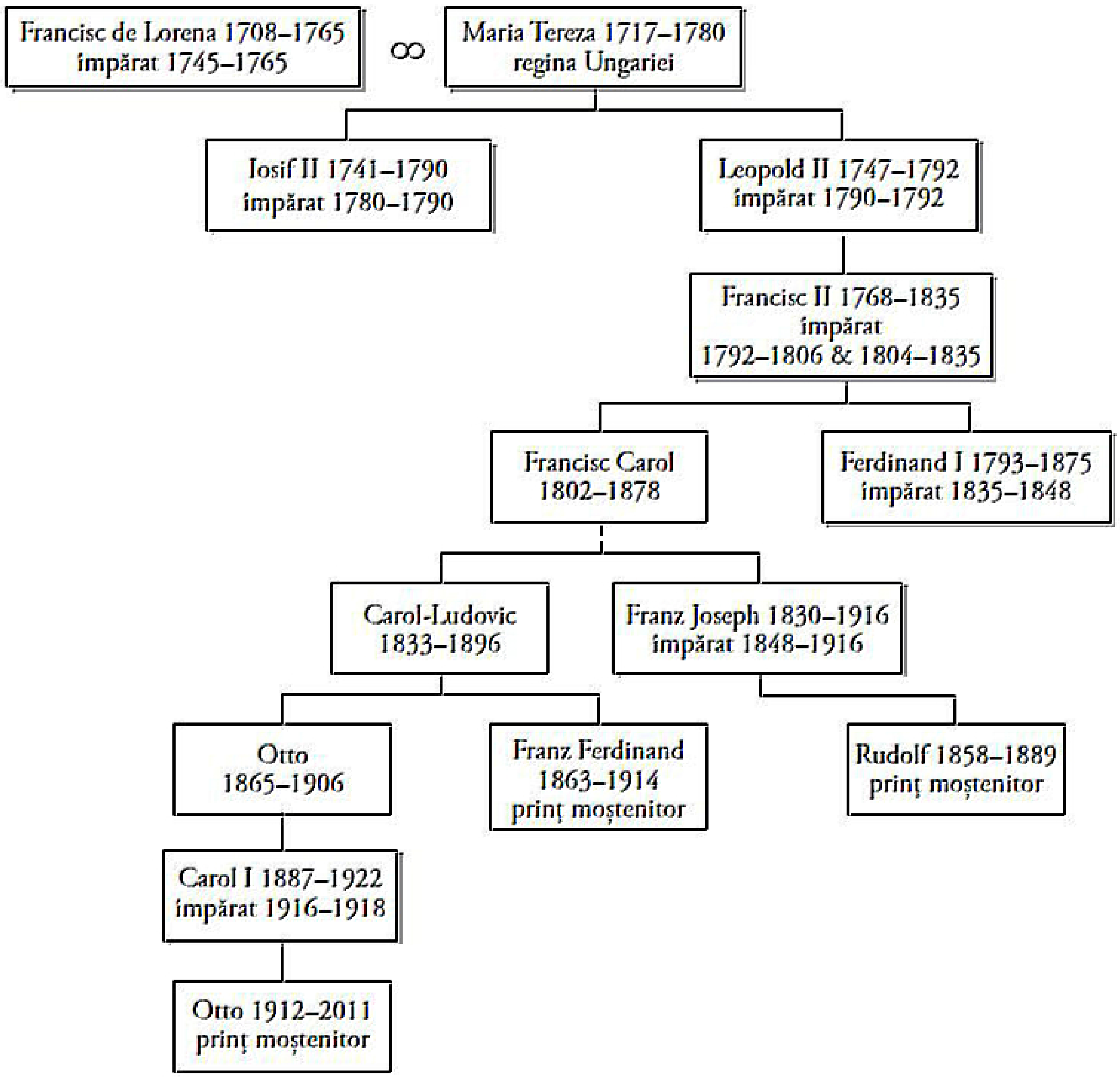
Genealogie simplificată a Casei de Habsburg, de la primul împărat până la Maria Tereza în simplă calitate de moștenitoare (1273–1717)

Ferdinand III 1608–1657
împărat 1637–1657
Leopold I 1640–1705
împărat 1658–1705
Carol VI 1685–1740
împărat 1711–1740
Iosif I 1678–1711
împărat 1705–1711
Maria Tereza
1717–1780

Saga dinastiei de Habsburg (2)

Genealogie simplificată a Casei de Habsburg-Lorena, de la împărăteasa Maria Tereza la Carol I

Cuvinte de mulțumire

Îmi exprim profunda recunoștință față de persoanele ale căror nume vor fi menționate și care mi-au oferit ajutorul lor în cercetările mele și în pregătirea acestei lucrări timp de mai mulți ani:

M.S. împărăteasa și regina Zita de Austro-Ungaria, cu prilejul interviului pe care mi l-a acordat în exclusivitate pentru *Le Figaro Magazine*, în 10 noiembrie 1982, cu ocazia revenirii sale la Viena.

A.S.I. și R. arhiducele Otto de Habsburg-Lorena, cu prilejul numeroaselor noastre discuții la Paris, la Viena, la Budapesta și la domiciliul său din Pöcking, în Bavaria, în special în perioada realizării reportajului care îi era consacrat și în care eram și eu unul dintre ziariști. Acest film a fost difuzat de postul de televiziune FR3 la 18 decembrie 1991. Nu o voi uita pe doamna Eva Demmerle, asistent și atașat de presă al „dr. Habsburg“, o persoană de o curtoazie și o eficacitate fără cusur.

AA.LL.II. și RR. arhiducele Lorenz de Austria, verișoara sa arhiducesa Alexandra, ambasadorul Ordinului de Malta în Chile, și soțul ei, ambasadorul Hector Riesle; arhiducesa Catharina. Contele Pierre de Bizemont, cavaler consacrat al Ordinului suveran de Malta.

Prietenul meu Michel Caffier, fost redactor-șef al publicației *L'Est républicain*, minunat istoric al orașului Nancy și al Lorenei; serviciul de arhivă și documentare al acestui ziar.

Prietenele mele Jutta Hufenbecher, Marguita Kracht și

Ursula Painvin, care m-au lămurit cu privire la traducerile diverselor documente. Personalul castelului Habsburgilor din cantonul Aarau, Elveția.

Domnul Jacques Jeandel și soția sa Margaret, de origine vieneză, care mi-au oferit filmul cu retransmiterea funeraliilor arhiducelui Otto, difuzat de televiziunea publică austriacă (ORF).

Editorii mei Olivier Orban, președinte-director general la Plon-Perrin, Benoît Yvert, director, și Laurent Theis, director literar, pentru sfaturile și remarcile lor întotdeauna prețioase și formulate cu o gentilețe excepțională. Echipa editorială, în special Grégory Berthier-Gabrièle, Marie de Lattre, Marguerite de Marcillac, Céline Delautre, Yann Rigo și Florence Millard, precum și Lysiane Bouchet de la serviciul producție.

Monique, Odette și Victoria reunite în persoana soției mele, prima și vigilenta mea cititoare, fără de care munca mea ar fi fost mai dificilă.

Tuturor, precum și celorlalți, foarte numeroși, pe care îmi este imposibil să îi numesc, le adresez mulțumirile mele foarte sincere.